

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA·RIBE·AMT

1919

5. BINDS

1. HÆFTE

BOGLADEPRIS
KR. 2,50 ØRE Ø

LEHMANN & STAGE - KØBENHAVN - 1919.

Som dybest Brønd gir altid klarest Vand,
og lifligst Drik af dunkle Væld udrinder,
saa styrkes Slægtens Marv hos Barn og Mand
ved Folkets Arv af dybe, stærke Minder.
Din egen Dag er kort, men Slægtens lang;
læg Øret ydmygt til dens Rod forneden:
Aartusind toner op i Graad og Sang,
mens Toppen suser imod Evigheden.

Vi søger Slægtens Spor i stort og smaat,
i Flinteøksen efter Hurvens Tænder,
i Mosefundets Smykke plumpt og raat,
i Kirkens Kvadre, lagt af brede Hænder.
Hvert skimlet Skrift, hver skjoldet Alterbog
har gemt et Gran af Slægtens Ve og Vaade;
nu skal de røbe mig, hvad Vej jeg drog,
og løfte mig en Flig af Livets Gaade.

Jeppe Aakjær.

(„Historisk Stævne“ i „Danmark“,
illustreret Almanak 1919).

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

FEMTE BIND

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE
1919—22

INDHOLD.

	Side
Alkær sig, S.: Vore gamle folkevolde.....	268—278
Andersen, J.: Christen Krarup, Sognepræst til Føvling og Holsted 1847—1876.....	604—617
Bjerger, Poul: Kristen Madsen i Gammelby.....	369—404
Godskesen, Sine (†): Livet paa Fanø i Midten af forrige Aarhundrede.....	121—138
Hellskov, Chr.: Historisk-topografisk Tidsskrifts-Index for Ribe Amt.....	293—318
Høy, Chr.: Handelsmanden, Legatstifteren Chr. Vad, Sæd- ding Vadgaard.....	405—432
Kristensen, Marius: Grænser og grænseveje.....	279—288
— Fra Ribe og omegn paa Christian Falsters tid.....	441—482
Løbner Jørgensen, Margrethe: Et Blad af Sønderkov Mølles Historie.....	618—633
Madsen, Thorvald: Fra Biskop H. A. Brorsons Visitatser i Ribeeegnen.....	566—582
Nielsen, M. H.: De kongerigske Enklaver.....	485—551
Nielsen, N. S.: En Efteraarstorm.....	108—120
Novrup, H. P. H.: Alslev Sogn.....	193—237
Rosenkjær, J.: Emil Christian Hansen.....	238—267
Schmidt, Aug. F.: Et Blad af vore Bierhvervs Historie.	583—597
Spangsberg, L.: De gamle Gravsten paa Jerne Kirkegaard	634—645
Stemann, G.: Fredning om gamle Vejspor.....	599—603
Stemann, Helga: Biskop Viktor Kristian Hjort 1—64, 141—192,	319—368
— Minder fra Biskop Hertz's Tid.....	433—440
— I Ribe 1814.....	552—565
— Fra Randerup Kirke.....	598
Sundbo, Arne: Af Varde og Hjertings Historie (Slutning)	65—107

	Side
Regnskab for „Historisk Samfund for Ribe Amt“ 1918—21	139, 289, 483, 646
Foredrag afholdte af „Hist. Samf.“ 1918—21 ..	140, 290, 484, 647
<hr/>	
Fortegnelse over Medlemmer og Subskribenter af „Hist. Samf.“ 1. November 1921	648—658
Navneliste (ved <i>J. Richter</i>)	659—680
Rettelser og Tilføjelser	291, 680

Biskop Viktor Kristian Hjort.

Et Tidsbillede fra Trængselsaar.

Af Kammerherreinde Helga Stemann i Ribe.

Viktor Kristian Hjort, der var Biskop i Ribe 1811—1818, havde her en tragisk Skæbne. „Det var den trange Tid, da en almindelig Forarmelse tyngede det hele Land. Ligesom de andre Biskopper bestræbte han sig for-gæves for at skaffe Præsterne Hjælp; men ogsaa hans egne Pengesager kom i Uorden, og ved hans Død manglede der

mange Penge i de offentlige Kasser“.¹ Allerede tidlig havde der hos ham ytret sig et jovialt og livsglad Sind, som ledsagede ham til hans sidste Leveaar, da de uheldige Tidsomstændigheder og herved fremkaldte økonomiske Sorger bøjede hans Mod og Kraft.²

¹ L. Koch: Biog. Leks.

² Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke.

Biskop Hjort tilhørte en Brydningstid. Der er sagt om ham: „I hans aandelige Sange, af hvilke en stor Del optoges i evangelisk-christelig Psalmebog, findes der christelig Tro; de udkom, før han blev Præst. Derimod er han i sine offentlige Foredrag Fornuft-Christen af det reneste Vand. Han taler nemlig aldrig om Christentro, men om Guds frygt og Dyd.“¹ Hans Udvikling var faldet tidligere end den egentlige rationalistiske Periode, og han stod Balle nær; 1816 anbefalede han sin Søn at høre Mynster, men er dog Medunderskriver af de danske Bispers rationalistiske Hyrdebrev 1817 i Anledning af Reformationsfesten.

Det faldt Hjort let at skrive Vers, og smagfuld Form satte han Pris paa fra sin Studentertid. Han anbefalede i November 1816 sin Søn Niels, som vordende Teolog, i København at høre gode Mønstre og at oplive sin Aand ved flittig Kirkegang: „Du mindes, at jeg saaledes i min Ungdom hver Søndag hørte en Adler², Bentzon³, Maurenbrecher⁴ og optegnede snart som Skitse, snart med større eller mindre Udvikling, til Øvelse, hvad jeg havde hørt. Skaf dig en ordentlig Bog til deslige Udarbejdelser. Du vil ingensinde fortryde det. Valget af Mændene, Du vil høre, overlader jeg rolig til dig selv. Mynster og Holm⁵ vilde jeg foreslaae. For Sprogets Skyld vilde det være Dig meget gavnligt ogsaa at høre Kochen⁶

¹ Secher: Danmark i ældre og nyere Tid II.

² (1756—1834) anset rationalistisk Prædikant i Frederiks Tydske Kirke paa Christianshavn.

³ 1777—97 Kapellan ved Frue Kirke, from Rationalist, der prædikede „Jesu blide Lære“ (1743—1823).

⁴ yndet Prædikant ved ref. Kirke (1746—1801).

⁵ I. Kapellan ved Holmens Kirke 1804—23 (1764—1851).

⁶ veltalende, men ilde anset som Menneske (1776—1847).

i Skt. Peders Kirke, da han og skal have udmærkede Talenter. Meld mig ved Leilighed, naar Du har hørt ham og forstaaer ham, hvad Dig tykkes om hans Foredrag og hele Prækemaade.“

Det ligger nær at tænke: glemmes ikke saaledes let Kernen for Skallen? Vist er det, at Biskoppens egne Prædikener med deres smukke Form nu forekommer os saftløse og ensformige og undertiden betænkkelig verdslige. Hans Personlighed har sikkert ladet dem virke mere, da de hørtes; i alt Fald havde han som Holmens Provst en fyldt Kirke: „Medborgeres Lyst til at høre mine offentlige Foredrag har oplivet min Flid, mine Tilhøreres Andagt har belønnet mine Anstrengelser, mangen retsindig Mands og gudfrygtig Danneqvindes skjønne Bifald har qvæget og frydet min Aand“, siger han i sin Afskedstale i Holmens Kirke, en Prædiken, der senere var meget efterspurgt.

De eneste af hans trykte Prædikener, i hvilke man føler et personligt Gudsforhold, er de, han holdt i Ribe Domkirke 1. Juledag 1813 og i St. Katharinæ Kirke Nytaarsdag 1814. Landets fortvivlede Stilling før Fredsslutningen og efter Statsbankerotten, hvilken naturligvis ogsaa bittert havde ramt ham selv, har tydelig nok dybt grebet ham. Han klamrer sig med en velgørende Inderlighed til sine tvende Tekster: (Matth. 6) „Jesus sagde: Eders Fader i Himlene veed, hvad I have behov“ og (22. Psalme) „De forlode sig paa Herren, og de bleve ikke beskæmmede“. Men hans Besøgelsestid blev kun kort. Samtidig med, at han opgiver Ævred i sit Regnskabsvæsen, bliver hans Prædikener ganske tomme; de to Taler, man har fra hans sidste Aar, virker som Glansbilleder, Kristenlivet glider i dem behageligt hen ad en bred Vej. F. Eks.

hedder det i hans Prædiken i Ribe Domkirke paa Reformationensfesten 31. Oktbr. 1817: „Evangelii Lys er sødt for Hjertet som en skjøn Morgen. Det er lysteligt for Sjælens Øje som den skyefrie Himmel, naar Stjernerne blinke. . . . Med fri Aand og med fro Sjæl kan du nu, min Kristen, følge ham, som er Verdens Lys, og hans Fodspor skulle lede dig ad Sandhedens, Dydens og Fredens yndige og glædefulde Vei.“

Hjort lagde ikke Skjul paa, hvor megen Pris han satte paa Menneskers Bifald:¹ „Brødre, naar jeg gjør mig selv det Spørgsmaal: Hvorledes jeg i det forløbne Aar har efterkommet min Pligt som Religionslærer, da mindes jeg vel om Ufuldkommenheder, der nedslaa mig, og seer Mangler, der bør afhielpes, men jeg føler ingen Selvbbebreidelser i min Siel. Derimod oplives jeg til reen og værdig Glæde, naar jeg tænker paa det Bifald og den velvillige Kierlighed, hvormed I belønnede mit Arbeide, og denne Følelse er forenet med hiertelig Tak til hver den Broder og Søster, som ved deres idelige og andægtige Nærværelse i disse vore Forsamlinger gave mig Beviser paa, at de ynde den Maade, paa hvilken jeg foredrager Religionens hellige Forskrifter.“ Man faar tillige undertiden det Indtryk, at han næsten stiller Hjemmets Lykke og Venskab paa Kirkens og Guds Plads, saaledes i Digtet 31. Decbr. 1816 til „den stille blide Huslighed“:

Og din runde Haand bereder
Blide Fester uden Tal,
Adler alle Livets Glæder
I dit Tempels høie Hal.
Glæder, som kun Hjertet fatter,
Glæder, som kun Dyden skatter,
Himlens Glæder paa vor Jord
Nydes ved dit Alterbord.

¹ Aftensangsprædiken Nyaarsdag 1799.

Og i Talen ved Passionskoncerten i St. Katharinæ Kirke Langfredag 1813: „Ædle Venskab! Du er Livets Lægedom, du er Jordens ypperste Klenodie: I dit Fjed fremspire milde Glæder, og ved dit Bryst dulme de bittreste Sorger. Af dit Øie straalere en Æmhed som den, der lyser frem af Naturens Moderblik, og din Varetægt er huld og bestandig som den tindrende og veiledende Stjernes Gang. Ligesom den blide Vaarsol opliver Skabninger, saaledes glæder og fryder du vort Inderste, og som Duggen lædsker den segnende Blomst, saa qvæger og husvaler du vort lidende Hjerte. Din Trofasthed er urokkelig som Klippen, og din Kjerlighed er stærkere end Døden.“

Man forstaar let, at denne Mand ikke var i Besiddelse af Modstandskraft i Fristelsens Tid. Da han var rundhaandet over Evne, kendte han altid noget til Pengevanskeligheder, saameget mere som nøjagtigt Regnskabsvæsen ikke var hans Sag. Som han skriver i et Digt i Sommeren 1813 til sin Ven, den nøjagtige Administrator ved Rigsbanken J. M. Lind, der trolig reviderer alle sine Regninger o. l.:

„Mørk og muggen Du da sikkert bliver, —
Meer og meer din Barm tillukkes da for fordums Spas.“

I sine sidste Aar, da han har staaet overfor Fallit med en høitelsket, ikke altid sparsommelig Hustru og en talrig Børneflokk, levede han for en stor Del af ham betroede Midler, hvilket var saa meget lettere, som Datidens Forretningsgang kunde lade saadant passere i Aarevis, uden at nogen syntes at bemærke noget strafbart.

Da Biskop Hjort ikke blev mere end henved 54 Aar gammel, tør man maaske gaa ud fra, at han har

ment at kunne bringe alt i Orden, naar Tiderne blev bedre. Atter og atter lader han fra Ribe sine Sønner vide, at han er en fattig Mand, for at opmuntre dem til yderste Sparsommelighed. I sine Prædikener og i sine mange Digte lovpriser han til det sidste Pligtfølelse og Retskaffenhed; 17. Mai 1816 afhandler hans Ordinationstale: „Hvorledes en retsindig Præst bør forkynde Guds Ord“. At den Slags Tale ikke har været lutter Mundsvejr, men at Hæderlighed har været et virkeligt Ideal i Bispehjemmet, sees ogsaa deraf, at saa mange af hans Børn fik et udmærket Lov paa sig.

Paa eet Punkt lever Biskop Hjort den Dag i Dag, selv om det er i al Beskedenhed, nemlig som Forfatter af to trohjertede og barnlige Salmer, Nr. 27 og Nr. 92 i Salmebog for Kirke og Hjem: „Evide Fader, som kjærlig regerer“ og „O, gode Gud, jeg takker dig“, de to eneste, der er bleven tilbage af det store Tal i Evangelisk-christelig Psalmebog, hvor de var bleven optagne i en Tid, da man om Hjort udtalte: „Som Psalmedigter fortjener han upaatvivleligen en af de første Pladser paa vort Parnas.“¹

13. Oktober 1815, da Vanskelighederne var begyndt at gaa ham ind paa Livet, skrev han et længere Digt: „Paa min halvtredsindstyvende Geburtsdag“, hvoraf nogle Vers lyder saaledes:

Tak, Gud, at Du mig freidigt Mod
I Mandoms Aar har givet!
Naar Haabet stundom mig forlod
Har Du min Kraft oplivet.
O Fader! naaderig
Du har velsignet mig.
Ved Retsind, Pligt og Dyd

¹ U. Sk. af K. 1811, 37 (Stedet er anført paa Biskop Balles Eksemplar af Hjorts: Sangbog for Haandværkerstanden.)

Saa mangen salig Fryd
Din Naade mig har skjenket.

Du ledte mig paa Banen frem
Til Brødres Agt og Hæder,
Du gav mig et lyksaligt Hjem
Og Mands og Faders Glæder.
At i min stille Kreds
Jeg virke kan tilfreds,
At huslig Kjerlighed
Mig letter hvert et Fjed,
Jeg Dig alene skylder.

End gav Du mig den søde Fryd
At røre Harpens Streng,
Med Kraft ved Sangens Tryllelyd
I Hjertet at indtrænge.
At tolke dine Bud,
At prise Dig vor Gud
Og vidne, Du er stor,
Velsigner Hav og Jord
Og elsker os som Fader.

Naar man hertil føjer de Linier, som han skrev 21. Septbr. 1817 til sin næstældste Søn i København, har man et godt Billede af Biskoppen med hans gode og hans svage Sider. Man føler tillige gennem Brevet den Tragedie, som hans Bispetid var bleven for ham.

„Det er mig meget kjert, at Du gjør Tante Døllner¹ til din Finansbestyrerinde, thi Du har Anlæg til at øde Penge paa samme Maade som jeg, og jeg bevidner Dig, at skjøndt det glæder saare inderlig at give og hjælpe og laane, saa opveier det ikke Bitterheden, naar man siden selv trænger til det, man uden at kunne taale det, har bortskjenket, eller udgivet for

¹ Bispinde Hjorts Søster Christine († 1862, 85 Aar gl.), g. m. Generalrevisor, Justitsraad Døllner († 1840, 89 Aar gl.)

Andre. — Læg dette endelig paa Hjerte, min Dreng, og kan jeg derved frie Dig for mangan af de Sorger, jeg har haft i Kjøbenhavn, i Ribe og selv paa Amager, skal det være mig kjert, og Du vil takke mig for Vinket.*

Biskop Hjort var født 1765 paa Gunderslevholm, hvor hans Fader¹ var Forpagter; men allerede i sit 9. Aar maatte han forlade Hjemmet, idet Faderen ved Misvækst o. l. Uheld mistede sin Formue og paa sine ældre Dage maatte tage juridisk Eksamen. Drengen var da et Par Aar i Aal Præstegaard hos en Slægtning, og derefter fra 1776 i Odense, hvorfra han blev Student 1783.

Sine Forældre og særlig sin Moder² har han sat et kærligt Minde i sine Salmer:

„O gode Gud, jeg takker Dig,
En kjærlig Moder gav du mig,
En god og trofast Fader.
Jeg kender ikke Livets Vei,
Men deres Raad og Lærdom ei
Paa Veien mig forlader.“

„Og naar paa Livets den slibrige Bane
Verdens Forførelse lokkede mig,
Naar jeg, henrevn af Syndernes Vane,
Glemte mig selv og Din Himmel og Dig,
Gud, Du dog ikke mig vilde forglemme,
Dyrebart var Dig mit evige Vel.
I min Samvittighed talte Din Stemme,
Rørte, oplyste og frelste min Sjæl.“

¹ f. 1725, d. 1789.

² Else, f. Holm, f. 1731, d. 1812. Til den førstnævnte Salme havde Hjort formentlig et tydsk Forbillede.

I sit „Levnedsløb“ priser han med nogle af disse samme Ord sin Moders udmærkede og sjældne Klogskab og Sindighed i at advare og formane.

„Blid og fro, skjønt under trange Kaar, henrandt i Odense hans første Ungdomstid.“ Endnu længe efter kunde hans Meddisciple fortælle om de mange Pudserier, den muntre Dreng gjorde i Skolen.¹

Følgende Linier, som Hjort skrev det sidste Aar, han levede, i sin Lovtale over Daniel Rantzau, fortæller om hans Skoletids Idealer: „Saa tidlig, min unge Siel kunde føle og paaskjønne Værdien af, hvad der er got og stort, var Daniel Rantzau den af de Oldtidens Mænd i vort Fædrelands Historie, hvis usminkede Gudsfrygt og blide Dannished fængslede mit Hjerte, ligesaa ømt som hans mandige Djervhed og stolte Idrætter henreve min Aand til Ærbødighed og Beundring.“

Forresten var Odense Skole dengang i en temmelig maadelig Orden, indtil den ligesaa lærde som dygtige Rektor Tauber kom dertil 1781 og fik Sagerne bragt paa Fode igen. Hjort var dengang i Mesterlektien og var en af hans flittigste og mest yndede Disciple. Han siger om Tauber, at denne „med Faderhaand ledte ham frem paa Vejen til Selvfølelse og nyttig Kundskab“, og skrev ved Taubers Død 1816 et Gravminde, hvori han bl. a. siger:

Saa snildt i hvert et Kundskabsfag
Til Maalet rette Vei han viste,
Kun Grundighed og dyrket Smag
Og stadig Virksomhed han priste.
Hans Spot til daadfuld Anger drev,
Hans Roes til nidkjær Flid henrev,

¹ Dansk Litteraturlidende Nekrolog 1818, Nr. 34.

Hans Ømhed fængslede hvert Hjerter
I Kredsen, hvor den Ædle lærte.

Han speidede med Falkesyn
De Unges Anlæg, Lyst og Nemme,
Hans Dadel traf som Himlens Lyn
Og maatte Last og Kaadhed skræmme.
Men Dydens Spire han med Held
Opelskede i hver en Sjæl,
Og viste grandt, at ædle Sæder
Allene hævde Lærdom, Hæder.

I Odense vandt Hjort sig endvidere en Ven for Livet: Jens Matthias Lind, hvem han i et Digt 1813 minder om

„De hellige og faste Venskabsbaand,
Der i hine skønne, sorgfrie Barndomsdage
Knyttede os sammen Haand i Haand.“

Lind blev senere Administrator i Rigsbanken og Ejer af flere Bryggergaarde i København, hvor han døde 1842, 74 Aar gammel.

Som Student maatte Hjort ernære sig ved Undervisning, hvilket tog den meste Tid af Dagen, men han var vant til at arbejde fra den allertidligste Morgenstund. Han fortsatte med Iver og Held sine Studier og naaede snart betydelige Stipendier og Plads paa Valkendorfs Kollegium, hvor han vistnok første Gang saa theol. Cand. Balthasar Giørtz (fra 1803 Sognepræst i Nustrup ved Haderslev), der senere blev hans meget gode Ven.

Som vi har hørt, var han en flittig Kirkegænger hos Datidens bedste Prædikanter, der naturligvis nærmest var Rationalister, Adler ved Frederiks tyske Kirke paa Christianshavn, Maurenbrecher ved reformert

Kirke og Bentzon ved Frue Kirke og optegnede til Øvelse, hvad han havde hørt. Han skriver 1818 til Lind om sin Søn Niels: „I Flid og Ærlighed seer du mig som ung i ham“.

Ved Universitetet var „fremfor alle den smagfulde og fortræffelige Moldenhawer ham uforglemmelig som akademisk Lærer“, forøvrigt en Mand af en meget problematisk Karakter. 1788 tog Hjort theologisk Eksamen med Udmærkelse.

En faderlig Ven havde han erhvervet sig i Biskop Balle, der opmuntrede ham til at udgive en Samling aandelige Sange (1790—91), hvilke belønnedes af Selskabet for de skønne Videnskaber. Efter at Balle havde raadført sig med ham og to andre Venner, Edv. Storm og Plum, den senere Biskop i Odense, ned-sattes der i 1791 en kritisk Kommission i Anledning af Spørgsmaalet om en ny Psalmebog. Hjort var næst efter Frimann den, der har ydet det største Bidrag til denne „Evangelisk-Christelig Psalmebog“, og hans Salmer blev optagne uden synderlige Rettelser. Medens Frimanns i Reglen maatte finde sig i at blive om-støbte, gik Hjorts derimod nok saa let gennem Kom-missionens Skærsild.

Vi har et Billede af den unge Candidat i et Brev fra Holme Præstegaard 3. Juli 1789 til Vennen, Pro-kuratorfuldmægtig Lind: „Faa Dage efter min Hjem-komst kom min Broder¹ hjem. Med ham maatte jeg straks følge til Hyllested, henved 6 Miil herfra, hvor

¹ Frederik Christian Hjort (1760—1820), Præst i Hyllested fra 1789, g. m. Karen Bagge (1758—1840) fra Holme Præstegaard. „I sin lange Studentertid dyrkede han mere Muserne end alvorlige Studier“. Udgav Digte, Anekdotsamlinger m. m. af meget tvivl-somt Værd. A. Jantzen: Biog. Leks.

du veed, at han boer, og der var jeg aldrig nogen Dag hjemme, men rundt om fra den ene Præste- eller Herregaard til den anden. Denne Omflakken, som Du vel kan vide ikke er ubehagelig for mig, er den sande Aarsag, hvorfor jeg ikke har skrevet. I Gaar Aftes kom vi her igjen, og nu staaer jeg allerede her i Dag, saa snart jeg har drukket The, og fortæller Dig det, som Du desuden veed, at den jydske Luft slet ingen Indflydelse har havt paa mig i Henseende til mit Venskab, dette alene fraregnet, at da jeg paa Landet altid er muntre og mere levende, saa er mit Venskab for dig ogsaa raskere og varmere. Havde jeg hans Velvished Hr. Lind hos mig i dette Øjeblik, saa skulde jeg til Bevis paa mine Ords Sandhed kaste Dig paa Gulvet imellem det Læs af Dyner og Puder, som jeg i Gaar Aftes maatte tage af Sengen for at kunne naae Bund, da Du veed, at jeg ikke gider ligge blødt. — Forresten maa du intet Nyt vente fra mig uden dette ene, at jeg er saa ilde tilfreds med min Broders Giftermaal, som nogen kan være, og det af bare — bare Ærgrelse, fordi jeg næsten mistvivler om nogensinde at faae saa knøv og godlidende og i de fleste Henseender fortræffelig en Kone. — Vor Herre veed, hvor mit Skib skal lande eller — Gud forbarme sig over mig sølle Stakkel — eller strande, naar Radden engang kommer til mig.“

Han blev et Par Aar efter, 15. Maj 1792, gift med Kammermusikus Schjørrings 17aarige Datter, Marie Poulina. Hjort havde da allerede boet et halvt Aar paa Amager som Præst i Taarnby og havde ved gode Venners Hjælp faaet Hjemmet ordnet paa det bedste; han havde tænkt paa alt, selv paa at kunne præsentere sin unge Kone en Høne med Kyllinger til Bryllups-

dagen. Den første Sommer og Vinter levede de stedse med at se Fremmede hos dem og være iblandt Fremmede, næste Sommer var roligere,¹ 19. Juli 1793 fødtes Sønnen Peder.

Ægteskabet blev meget lykkeligt. Af de 9 Børn, 7 Sønner og 2 Døtre, blev flere dygtige, ansete Mennesker.

Biskop Hjort omtaler i sine Breve sin Hustru som den søde og elskelige. Et Glimt af hende finder man sikkert, naar Hjort i et af sine Skrifter² udtaler: „Vore Hustruer, som vaage med Æmhed over Tugt og Gudsfrygt og Agt for Religionens Helligdomme, ville i det mindste sikkert med tung Sørgmodighed høre et Bud, der befalede dem at helligholde Nadveren, ikke naar deres huslige Omstændigheder stemte især deres Sjæle til Andagt, men efter Almanakken.“ Forøvrigt behagede Provst Gutfelds klingende Veltalenhed hende, og den smukke Frue blev overhovedet ikke sin Mand en Støtte overfor hans svage Sider. Efter Biskoppens Død sammenlignes hans Enke i Rektor Thorups Digt med en Epheu, der snoede sig om den stolte Egs Rod. I sit Hjem var hun flittig og tarvelig, men hun holdt af at vise sig med Anstand udenfor Huset, og senere omtales hun i Ribe som en smuk, korpulent Dame, der ganske havde den københavnske Selskabstone og lette, livlige Conversation.

1791 var Hjort bleven residerende Kapellan i Taarnby paa Amager, hvor, blandt mange andre, Digterne Storm og Riber jævnlig kom i hans Hus og forelæste deres Arbejder; Peder sad da under Bordet med foldede Hænder og hørte med største Rolighed paa

¹ Medd. af Frk. Anna Hjort.

² Recensionen over Biskop Boisens Plan osv.

de Fremmede. Storm og Riber spaaede, at han vilde blive en stor Skribent. Generalkrigkommissair Lange, Kastrupgaard, kom ogsaa meget hos Hjort's, hvor han ofte spillede Tokodille, der først gik rigtig godt, naar Familiens lille Hund, Titine, sad inde paa hans Bryst mellem Linned og Vest og stak Hovedet frem.¹

1796 blev Hjort anden residerende Kapellan ved Holmens Kirke, hvor han yderligere blev forfremmet, saaledes at han 1804 blev Sognepræst og Holmens Provst. Han tog sig her samvittighedsfuldt og dygtigt af Fattig- og Skolevæsen og skrev i disse Aar en Række Bøger, deriblandt flere med aandelige Sange for forskellige Stænder, og 1806 „Recension over Biskop Boisens Plan til Forbedring ved den offentlige Gudsdyrkelse“. Hjort imødegaar heri aldeles bestemt dennes Ritualforslag. Han ønsker vel Reformer, men afgjort ikke de foreslaaede. Saa er det gamle bedre, thi Ritualets Bønner og Formularer er „mandige og kraftfulde“. Han slaar stærke Slag for Prædikenen; naar Folk er kede af den, er det, fordi Prædikanterne snakker for meget paa Prædikestolen og keder Tilhørerne ved usammenhængende og ustuderede Foredrag og ved uinteressant Ordgyderi. Det gælder om et Foredrag med Liv, Anstand og Orden. Folk vil end have Kristendom, men i smukke Foredrag og med Tankefylde.

Selv om Hjort oftere var i Pengeforlegenhed, var han dog som Sognepræst en lykkelig Mand, som han udtaler det i sin Afskedsprædiken: „Og nu end et Ord til Dig, du kjære Holmens Menighed! Den Yndest, jeg nød, og den Godhed, jeg har oppebaaret iblandt Eder, er og bliver mig uforglemmelig. Thi mit Hjerte giver Eder det Vidnesbyrd i Afskedsstunden, at Tid

¹ Medd. af Frøken Anna Hjort.

og Aar ikke trættede Eders Velvillie, og at Landets Trængseler formindskede ikke Eders Gavnildhed. Der vare tvertimod Flere iblandt Eder, som med vennehuld Omhu forøgede deres aarlige Gaver, da min tiltagende Familie og Tidens Dyrhed forøgede mine Udgifter. End ved min Skilsmisse fra Eder har jeg modtaget Prøver paa forekommende Venskab og ædelmodig Hjælpsomhed, som jeg evig skal erindre." — Et Portræt af Hjort fra denne Tid hænger i Holmens Kirkes Sakristi.

Hjort kunde ogsaa takke A. K. Holm, der samtidig var Præst ved Holmens Kirke: „for 14 Aars glade Samfund, for ærlig og kyndig Deeltagelse i Embedets Byrder og for den broderlige Opmuntring og de fro Timer, dit usminkede Venskab og din livlige Omgang forlenede mig“, ligesom Holm endnu længe efter mindedes hine 14 lykkelige Aar.

Den ældste Søn blev den bekendte Sprogmand og Kritiker Peder Hjort. Følgende lille Hændelse fra dennes allerførste Skoletid giver et Billede af den myndige Fader:

En Dag, da Peder gik til Madam Munholdts Skole, legede nogle Drengene paa Gaden og kom til at slaa Vinduerne ind hos en Kældermænd, der opbragt foer ud, og da han ikke saa andre end Peder, antog han ham for den skyldige og gav ham et Par dygtige Kindheste. Da Drengen kom hjem og fortalte Faderen det passerede, blev denne saa forbitret, at han, iført sit præstelige Ornat, gik til Kældermænd og talte ham i den Grad til, at Peder, da han næste Dag gik til Skolen, havde den Triumf, at Kældermænd stod i sin Dør og gjorde ham en ydmygende Undskyldning.¹

¹ Medd. af Frk. Anna Hjort.

Hjorts ældste, 10aarige Datter Nikoline er det, der omtales i efterfølgende skælmske Brev til hans Hustru 9. Juli 1806:

„Velsignede Line! Jeg besøgte din Moder og saae der vor Nynne, som befinder sig vel, i Gaar ved Middagstid. Men i Morges var jeg nær kommet i en slem Forlegenhed. Granberg fortalte mig nemlig i Gaar, at det vilde blive ham umuligt at frisere mig i Dag, da han som Bankens Mand nødvendig skulde være tilstede paa Amager ved den aarlige offentlige Opbrændelse af Bankosedler. — Der stod jeg i en Maade. Jeg havde fornemme Skriftebørn, deriblandt min Kommandør Berger.¹ Jeg kunde altsaa ikke blive borte, men hvorledes nu blive pyntet? Du veed, at Byens andre Haarskjerere ikke forstaae at rulle mine Bukler op paa Granbergs Viis. Jeg maatte altsaa udtænke noget Andet, og det lykkedes. Jeg gik ud i Byen til et ungt, smukt Fruentimmer, som jeg formodede maatte have lært dig Kunsten af. Jeg var saa ræsonabel at tilbyde hende en heel Rigsort, naar hun vilde og maatte møde i mit Huus i Morges Klok. 8 og pynte min Nakke. — Hun fandtes villig dertil, mødte virkelig, og jeg var rundhaandet nok til at fordoble Haarskjererlønnen, saa hun modtog tre Mark i nye blanke Toskillinger og endda oven i Kjøbet — tænk engang — et Kys i Tilgivt. — Kan Du nu gjette, hvem dette Fruentimmer var? Om du kan gjette paa nogen anden, veed jeg ikke; men dette veed jeg, at din Datter Nikoline var Sekundant paa dette Tog, der maatte foretages saa usædvanlig tidlig,

¹ formentlig J. H. E. Berger, † 1809, 52 Aar gl. Chef for det franske Orlogsskib „Dantzick“.

og din Søster Sofie var min smukke Haarskjerer . . .
Gud velsigne søde Pige! Din

Viktor.“

Hjorts eneste Udenlandsrejse beskriver han i et Digt, som han skrev i København 9. August 1807, altsaa ganske kort før det engelske Røveroverfald, til sin Ven Hans Leerbech.¹

Nu jeg i Selskab med min egen gode Smith²
Har seet Ramløses vidtberømte Dal,
Og smagt dens Kildes haarde Vand,
Har seet de Svenske sindig gyng sig
Paa myge Bænke i en vakker Sal,
Og under Guds den aabne, skyefrie Himmel
Har seet og stirret paa den Folkestimmel,
Der traver, halter, gaaer og lufter sig
I skyggefulde Gange, om det Kildevæld,
Hvoraf de Alle haabe Sundheds Held —
Slukt er da denne Sorg,
Og jeg har været udenlands.

Jeg har i Aar ved Sjællands syndre Kyst,
Med reen, ublandet, patriotisk Lyst
Beskuet og beundret ret af Hjertens Grund
Den stolte Møens Klint og Liselund,
Hvorom man sige kan med Skjel,
At Kunsten og Naturen stride
Paa dette yndefulde Sted,
Om hvo der mest kan trylle Sind og Sands,
Calmettes³ hele Pragt og Herlighed
Jeg saae ved Siden af min Broder Kristian.⁴

1811 blev Hjort Ridder af Dannebrog og Biskop i Ribe ved Biskop Middelboes Fratræden. Denne var

¹ f. 1774. Sognepræst i Ringe 1. Maj 1807—34.

² H. P. Smith, Revisor, Justitsraad, † 1826, 81 Aar gl.

³ Familien de la Calmette ejede Liselund 1792—1821. Den første Besluder anlagde den store, smukke Have.

⁴ Chr. Hjort, 1756—1835, † som Cancelliraad og fhv. Birkedommer i Førslev.

nu 81 Aar gammel, og i de senere Aar havde Stiftsprovst Koefoed visiteret Kirker og Skoler paa hans Vegne. Middelboe, der var meget yndet af Stiftets Præster for sin Humanitet og Omhu for deres Vel, havde ikke været nogen fremragende Prædikant; en Tradition¹ beretter, at hans Svigerinde udtalte sin Glæde over den gode Plads, hun havde i Domkirken: hun kunde fra den se hans skønne Gestalt, men ikke høre, hvad han sagde. Om Bispeskiftet bemærker Pastor Junghans i Andst følgende i sin liber daticus: „Vor elskede, gamle Biskop nedlagde i Foraaret sit Embede“ og tilføjer om Hjort: „Han er 46 Aar gammel, altsaa i sin kraftigste Alder, saa at Stiftet kan love sig meget af ham.“

Med en talrig Børneflokk, 2 Døtre og 5 Sønner, hvoraf de yngste kun var 4 og 1 Aar gamle, flyttede Hjort til Ribe. Peder var lige bleven Student og blev i København for at studere Jura. Han boede hos sin Mormoder, f. Rose,² Enke efter Kammermusikus Schiørring.

Hjorts flyttede til Ribe paa en for Landet meget alvorlig Tid. Fra Efteraaret 1807 havde det udplyndrede Danmark—Norge som Napoleons Forbundsfølge været i Krig med England. „Tiderne ere bedrøvelige og Udsigterne hel mørke“, skriver Pastor Junghans i Maj 1811. Næste Aar tilføjer han: „Dyrheden paa Livets Nødvendigheder har taget til . . . Et forfærdeligt Uvejr truer nu det nordlige Europa, Napoleon vil

¹ Meddelt af Frk Christine Daugaard.

² Som meget smuk og begavet Skuespillerinde var hun i sin Ungdom bleven bortført af den udsvævende Grev Danneskjold Laurvigen og betraadte derefter aldrig mere Scenen. Hun døde 1819 som agtet Borgerkone i sit 74. Aar.

circere Rusland til at lukke sine Havne for England. . . . Tiden bliver alt mere besværlig. Skatterne forøges stærkt. . . . Det synes for Menneskets Øie, at Danmarks lykkelige Dage have været — ere forsvundne — komme aldrig tilbage. . . . Hvorledes Udsigterne ere for Fremtiden for os, staaer ikke til at beskrive anderledes, end at de ere saare bedrøvelige“, og han fortsætter i Begyndelsen af 1813 efter Statsbankerotten: „De fiendtlige Skibe bortfiernede sig kuns for kort Tid, dog bleve saa mange i de Svenske Havne, som udfordredes til at forstyrre vor Seilads paa Norge især. — Landet sukker under immer større Besværligheder. Med Aarets Begyndelse den 5. Januar udkom en Forordning, hvorved Pengevæsenet ganske forandredes. Megen Forvirring fulgte med denne i enhver Oeconomie, Gud allene seer, om Følgen deraf skal være til Landets Gavn.“

En Flytning med en stor Familie var vidtløftig og bekostelig; uvurderlig var derfor den Hjælp, som Barndomsvennen, Administrator ved Depositokassen, J. M. Lind, ydede Hjort her som mange Gange før og senere. Ikke destomindre saa Biskoppen sig kort efter sin Ankomst til Ribe nødsaget til at laane 1000 Rdl. N. V. hos Stadshauptmand Kellinghuusen i Odense, hvem han lige forinden havde besøgt, da Familien paa Overrejsen tilbragte en Dag i denne By. En yderligere Gæld var 600 Rbd. Sølv hos Sjællands Stifts geistlige Enkekasse.¹

Paa Rejsen traf Biskoppen forøvrigt i Korsør en

¹ For denne Fordring var der Pant i Naadsensaaret ved Bispembedet i Ribe; dette blev dog ikke nogen lovformelig Pant-hæftelse, da Omskrivningen ved dette ikke var tinglæst ved Ribe Bytingsret.

Slægtning, der havde taget en engelsk Prise, hvormed „Ribe Stiftstidende“ meddeler følgende:

Nyborg, 15. Oktober. En Convoi sydfra, som igaar laae til Ankers under Houg, lettede imorges med stiv Kulling af S. S. V. og stod nordefter. Kl. 12 $\frac{1}{2}$ var den Sprogø passeret; ved Solens Nedgang var den ude af Sigte. Saavidt formedelst disig Luft kunde skiønnes, bestod den af 210 Coffardieskibe, dækkede af 4 Linieskibe, 1 Fregat, 2 Cutterbrigger og 3 armerede Skibe. Af denne Convoi har Maanedslieutenant Holm med et armeret Fartøi udtaget en Galease, kaldet Waldmann, drægtig 50 Læster, ladet med Hamp, Blaar og Olie og besat af en Midshipmann og 5 engelske Matroser. Skibet er opbragt til en sikker Havn og den engelske Besætning afleveret til vedkommende militaire Øvrighed.“

Biskoppen fortæller selv om Rejsen i følgende Breve til Lind fra Odense og Ribe:

„Nei, Jens Mathias! Din Faders Sted kan jeg ikke lide, saa opsmurt, som det nu seer ud. — Det er ikke det Huus, hvor jeg sprang om som Barn med den dobbelte Dør, hvor jeg klyngede mig saa tidt over den nederste Halvdør. — Jeg seer ikke tiere til det, naar jeg gaar forbi. Forresten blev jeg barnlig glad, da jeg saae gamle Kellinghuusen og hans brave Kone og Emilie Holmer, nu Iversen, ligesom i gamle Dage; men det, der endnu her i Odense har glædet mig allermost, var, at Hunnerup sagde til sin Kone, da jeg kom ind: Det er Viktor! — Beskrive den Følelse, der strømmede til mit Bryst, da jeg hørte mig saa kaldet i Odense — kan jeg ikke —.

Du seer altsaa jeg er her, din Gal! og er frisk med alle Mine. — Tusinde Tak for Karetten, end mer for

dit Venskab. Hvormeget jeg i Kjøbenhavn har paa-skjønnet det, hvad jeg følte ved at see dig sidste Gang i Rooskilde, hvor tidt jeg har tænkt med høi Glæde paa dig her, paa Nørregade og vor Ven paa Byskriverens Gaard, tør jeg ikke ved at sige Dig. — Hvem finder jeg i Jylland som min Jens Mathias eller som min Hans.¹ — Nu er det mig tidobbelt kjert, at Jens Brøder er i mit Huus. —

Vor Overfart til Nyborg var meget langsom, men ellers ikke ubehagelig. Veiret var smukt, Nætterne ikke kolde, thi det varede fra Tirsdag Morgen Klok. 9 $\frac{1}{2}$ til Onsdag Morgen Klok. 6, og min Fætter, Lieutenant Holm, som var kommet til Korsøer med en Prise — geleidede os over Vandet.

Nu Gud være med dig, gode, trofaste Broder, kys din Hustru fra mig! Fra Ribe meer! Provst Gottschalk² besøger jeg i Dag. —

Din

V. K. Hjort.

Odense Præstegaard, d. 18 Oct. 1811.*

„Ribe, d. 26. Oct. 1811.

Kjæreste Ven!

Fra Odense til Ribe gik Reisen heel vel indtil de to sidste Miil herfra, da vi fik Regn, hvilket gjorde min gode Kone, som var belæstet med diu Navne,³ saa meget slettere i Humør, da hun naaede vort gamle Hotel. — Om det skriver jeg kun, at det er daarligere end jeg havde ventet. — En anden Gang mere. Naar

¹ Sikkert Revisor H. P. Smith

² Mag. H. J. Gottschalk (1741—1816), Præst v. Graabrødre Hospital i Odense 1778—1816.

³ Jens Mathias Lind Hjort, f. 1810, cand. theol. 1839 n. c. † 1847.

Auktionen over min Formands Tøi er forbi, og jeg bliver Herre over Gaardens Værelser, haaber jeg det bliver bedre.

Men allerslettest staaer det sig med mine Finantser. Reisen slugte næsten, hvad jeg havde tilovers, her gaaer mange Penge til og det lader ikke til, at jeg faaer en Skilling af min Stoel førend i Februar. En Tjeneste kræver jeg derfor af dig, min gamle Ven, og det er, at du skal give Peder 100 \underline{r} , hvoraf han skal betale 72 \underline{r} 12 \underline{s} til Dahll for 9 Specier, han overlod mig til Fragt for mit Tøi og bruge de overskydende 29 \underline{r} til Pakning og Kørsel etc. ved mit Tøi, naar det skal gaae fra Kjøbenhavn. Tak for din Overbærelse og din Hjælpsomhed den uheldige Mandag, jeg forlod Byen. Tak for al din Godhed. Jeg kan ikke gjen-gjælde den. Kan jeg kun holde Helbredet i min fugtige Bolig. — Alt seer heel maadeligt ud for mig for det første. Jeg skal ærlig gjøre, hvad jeg kan for ei at ligge under. Med Dokter endte jeg i Kjøbenhavn. Med Dokter har jeg begyndt i Ribe, da min gode Niels¹ maatte gaae til Sengs, det første vi kom og har ligget siden. — Vi andre ere temmelig raske. Jeg har hidtil været mere Pakkarl end Bisp og havt den Glæde, at hvad jeg har aabnet hidtil, var godt konserveret. Mit smukke Stykke over 2den April og 2 Spølkommer var det eneste af 16 Kasser, som er synderslaaet. Men mange skrøbelige Kasser er og tilbage. — To af dem, Kasser med Porcelain, vare hele. Den tredie staaer endnu i Kolding tilligemed et Par andre Skabe og Sengsteder, som gik løse, har lidt ubeskriveligt. — Nu Gud være med Dig. — Hils

¹ Niels Schiørring Hjort, f. 1798, † 1842 som Sognepræst i Tommerup.

alle Dine. — Kys din Kone fra mig og lad mig snart faae Brev fra Dig, som vil være en Trøst for Din

V. K. Hjort.“

Ikke længe efter døde Biskop Middelboe. Hans fortræffelige Enke levede endnu i mange Aar i Ribe.

„Ribe, 4. December 1811.

Gode Jens Matthias!

Jeg lever her ved det Gamle, vi ere alle raske. Mutter har travlt med at sye og pynte Værelser. Jeg mangler ikke Arbeide ved mit Pult. I Søndags prædikede jeg, og medens jeg var i Færd med at slutte, sagde min Formand ogsaa Amen, lukkede sine Øine og pikkede af. — Han skal begravnes paa Tirsdag, og jeg har skrevet de første Vers i Ribe over ham. . . . Jeg har saare travlt; thi Posten gaaer knapt, det er udlagt paa jydsk, snart.

Din V. K. Hjort.

Bed Peder tage et Par Pund Chocolate med til min Kone til Julen. — Jeg favner Dig.“

Biskop, Dr. theol. Middelboe begravedes 10. December her¹ paa den nye Kirkegaard: „Hans Jordefærd feiredes og hans Minde hædredes ved en næsten talløs Almeenheds uopfordrede Nærværelse i denne Anledning; ei allene Byens indbudne baade geistlige og verdslige Embedsmænd og Honorationes ledsagede denne vor bortvandrede Olding til sit Hvilested, men en betydelig Deel af Omegnens uindbudne Geistlige indfandt sig ved denne Leilighed og deeltog i en Sorg, der ei var indskrænket til vor Bye, men vel gik

¹ Ribe Stiftstidende 13. Decbr. 1811.

ud over det hele Stift. — En høitidsfuld Stilhed, en inderlig følelsesfuld Opmærksomhed paa vor Stiftsprovst, Dr. theol. Koefoeds skønne og rørende Tale ved denne Sørgefest, som uden Undtagelse stod præget i hver en Mine af dette saa blandede Publikum, var næsten et ufeilbarligt Bevis paa en almindelig Deeltagelse i det lidte Tab. Sørge-Sange, forfattede af den Bortvandrede Eftermand, vor nuværende Biskop Hjort, bleve afsiungne før og efter Talen af 6 hvidtklædte unge Piger, og en Egekrands flettet og henlagt paa den Afdødes Gjemme af Biskop Hjorts yngste Datter,¹ den 6-aarige Nanna.“

Biskoppen i Ribe boede den Gang i Puggaardsgade, hvor den nuværende Postgaard havde været Bispe-sæde fra Brorsons Tid. Her i Taarnborgs 3 Etagere og Udbygningerne med deres vidtsprede Lokaler indrettede Bispinden nu Hjemmet efter Tidens Stil.

I Biskoppens Studereværelse, paa første Sal ud til Gaden, var der paa Væggene Kobberstykker, der forestillede Hædersminder fra 2. April, Cort Adellers Søslag og Billeder af Kongen, Dronningen og Kronprinsessen samt et Speil i Mahogniramme. De tre Vinduer havde Sirtseskappegardiner. Foruden Skrivepult, Skrivebord og en liden Boghylde med Skab var der en brunmalet Ottoman med Stole og 3 Spilleborde, hvortil der i et Skab andetsteds i Tidens Løb samlede 26 Spil Kort (endvidere 4 Spil Tarokkort, en Gnavpose med Brikker og et Tokodilbræt med Brikker og Terninger). Endelig var der 5 sølvbeslagne Piber med mange Rør, en Servante samt et Hjørneskab og 5 Spyttebakker.

¹ Nanna Hjort, f. 1805 (g. 1834 med Justitiarius i Viborg, C. N. Tang) † 1876.

Biskoppens Bibliotek, hvoraf en stor Del var i Bogkammeret, indeholdt de sædvanlige theologiske Bøger. Af danske Forfattere var selvforstaaelig Bastholm stærkt repræsenteret, Balle og Guldberg hver med et enkelt Bind. Af historisk og filologisk Literatur var der meget lidt, af juridisk næsten intet, af topografisk blot nogle Bind, deriblandt 2 Eksemplarer af Terpagers Beskrivelse af Ribe. Af Skønliteratur Baggesens Rimbreve, Reenbergs poetiske Skrifter, Reins Digte, Wielands Schriften og Klopstocks Messiade, Rousseaus Bekendelser og Feldings Tom Jones paa Dansk, endvidere omtrent 100 Bind danske og tyske Tidsskrifter.¹

I Stuen laa Dagligstuen og Salen, hver med 4 Vinduer og adskilte ved en Slags Entré. I Dagligstuen var der Birketræs Divan med 12 Stole med Hesthaars Betræk, flere Theborde og et Sybord, et Hjørneskab med Kopper, paa Væggen et Spejl i forgyldt Ramme og et stort Kobberstykke; Gardinerne var af hvidt og blaåt Lærred, og under Loftet hang en Glas-Lyselampe.

Paa Gangen, hvor der stod et brunmalet Fløjspisebord, var der Glaslampe under Loftet og paa Væggen flere Billeder, deriblandt et Kobberstykke, forestillende Slaget 2. April 1801.

I den store Sal var der en Kanapé og 12 Stole med rødt Taftes Betræk (og rødtribet Lærreds Overtræk) samt hvide Cambricgardiner med røde Silkekapper og Frynser. Der var Glaslysekroner og to Glaslampetter med forgyldte Arme, to Spejle med Mahogniramme, Konsolborde og Potpourrikrucker. Paa Gulvet et stort tyrkisk Gulvtæppe. Af Møbler var der endnu kun to Spilleborde. Foran den 3-Etages Kak-

¹ Efter Auktionskataloget var der ialt ca. 1100 Værker.

kelovn en Skærm med Mahogni Ramme og endelig 2 Spyttekrucker.

I alle Sovekamre, undtagen hos Børnene, havde man Himmelsenge, der i Frøkenens Kammer var blaamalet med rødtribet Omhæng og Tæppe; Forældrene havde et stort Himmelsengested af Egetræ, hvidmalet; Omhæng, Kappe, Tæpper og Gardiner var af Møbel-sirts.

Husholdningen kunde naturligvis ikke være lille; der var en Snes Mennesker daglig, deriblandt 2 Tjenere, en til Familien og en til Bispens Tjeneste; der var selvfølgelig ogsaa Landhusholdning med 6 Køer, foruden et Par Heste. Biskoppen var jo født paa Landet og fik det Ry, at hans bedste Morskab var at fodre sine Høns og Kyllinger. Hønsegaarden var ved et lavt Stakit skilt fra en smuk Forgaard, en regelmæssig Firkant med 4 dejlige, store Lindetræer. Haven var kun lille, der var et Par Blomsterbede, nogle faa Frugttræer, deriblandt et gammelt Pæretæ og et smukt Lindelysthus. Opad den nuværende Havestue slynger sig endnu en Vinstok, som Biskoppen plantede i 1816. Det bedste i Haven var en Buegang af Hasler, plantet af Biskop Bloch, hvilken dækkede Plankeværket ind til Stiftamtmandens Have.

Et lykkeligt Familieliv blev der levet i dette Hjem med de mange Børn, hvoraf 4 ved Ankomsten var under 10 Aar. I Juleferien var ogsaa Peder hjemme. Biskoppen tilbragte mange glade Øjeblikke ved sin Pult, naar han skrev sine Vers. Her stod ogsaa Niels, hans kæreste Barn, flittig og arbejdede; efter at han senere som Student var kommen til København, indtog den yngre Broder Sigfred hans Plads. Men ellers følte Hjort sig ensom i Ribe og savnede altid

sine gamle Venner. Han berører dette i sin Tale ved Passionskoncerten Langfredag 1813, som han helligede „Mændene Jens Mathias Lind, Hans Schmith, Herman Baagøe“, den sidste var Universitetsbogholder;¹ til disse 3 har han altsaa særlig været knyttet i København: „Forskjelligt Kald virker en sørgelig Skilsmisse. Fædrelandet vinker de Forbundne til at arbeide og stifte Nytte i fjern Afstand fra hinanden. Da hindres den fortrolige Meddelelse, da ophører den vennehulde Omgang. Vi kunne nu ikke længere see os glade i vor Vens milde Øie, ikke længere med Velbehag lytte til hans bekiendte Røst. De døde Bogstaver maa vi betroe vore Følelser, ved Erindringens Hjelp maa vi nyde den fraværende Elskte, og naar Hjerlet dybt og levende føler hans Savn, da maae vi lade Indbildningen hentrylle ham i vor muntre Familiekreds eller i vort rolige Lønkammer og søge at stille vor Længsel ved Haabet om snart igjen at see og favne ham.“

„Naar Du vidste“, skriver han 6. Decbr. 1816 til den meget lidet skrivende Lind, „hvor aldeles reen jeg staaer, som Mand, mellem alle Mændene her i Ribe, og at jeg ikke har fundet een eneste, som jeg ret kan glædes ved at være i Stue med, som Menne-ske eller fortrolig Ven, i hele Byen, saa vilde Du end-og af blot Deeltagelse stundom oplive mig med nogle Linier.“

De to Mænd, til hvis Selskab Biskoppen nærmest skulde være henvist, var virkelig ogsaa overordentlig utiltalende, nemlig Brødrene Stiftsprovst og Stiftamtmand Koefoed. Om den første, der senere blev Biskop i Ribe, er der udtalt,² „at det var den alminde-

¹ Død 1829, 62 Aar gammel.

² Af L. Koch i Biogr. Leks.

lige Mening, at han ikke var den rette Mand paa en Bispestol. Han var hverken lærd eller begavet som Taler, og hans Levned ansaaes ikke for udadledigt.“ Han var stor og svær med gulgrønne Øine, der skelede hvert til sin Side. Forholdet mellem ham og Biskoppen var altid køligt. Koefoed forklarede senere, at dette skyldtes Bispens noget overdrevne Fordringer om Subordination, f. Eks. at Hjort var bleven fornærmet over, at Koefoed første Gang mødte hos ham i Frakke, hvilket Koefoed ikke havde tænkt, at Hjort vilde finde stødende, da de var gamle Universitetsvenner.

Stiftamtmanden var en lille, spinkel og bleg, gammel Mand med livligt Ansigt og slebent Hofmandsvæsen. Han blev 1822 suspenderet for Underslæb, men døde, før den fældende Dom var afsagt.

Rektor, Professor Hanssen entledigedes 1814 paa Grund af Alder og Svagelighed. Hans Efterfølger Thorup var en dygtig og brav Mand, med et smukt og intelligent Ydre, men han var forarimet, forgældet og melankolsk.

Den venlige Borgmester Heilmann¹ med sit smukke Apostelansigt var altfor blød og eftergivende som Politiebedsmand og Dommer og blev senere efter egen Begæring i 4 Aar dispenseret fra sit Embede paa Grund af Kasseuorden.

Gudstjenesten, som den holdtes i Ribe, tiltalte ikke Biskoppen. Han skriver til sin Søn Niels 8. Novbr. 1817 i Anledning af Reformationsfesten: „Det var den første, ret høitidelige Gudstjeneste, jeg har bivaanet i Ribe.“ Præsterne Satterup og Lindberg var forøvrigt

¹ Borgmester i Ribe 1812–30, † 1840, 68 Aar gammel, som Byskriver i Varde.

brave og fromme Mænd. Den første, der sad i meget smaa Kaar, havde ikke store aandelige Gaver; den sidste, der talte utydeligt paa Prædikestolen, var i Omgang noget trættekær. Biskoppen selv prædikede ofte i Byens to Kirker. „Domkirken kunde han dog ikke ret blive fortrolig med, idet han talte for høit.“¹

Lind betragtede straks Vennen som tabt ved dennes Forflyttelse fra København; at skrive mange Breve har sikkert heller ikke ligget for ham, hvem det ikke faldt helt let at skrive orthografisk rigtig.

„Ribe Bispegaard, d. 28. December 1811.

Kjæreste Ven!

Jeg har ynket Dig, gode Lind, da jeg læste, at vor Boelsmann døde. — Jeg følede, at det maatte være et stort Tab for dig, og jeg frygtede tillige for, at hans Dødsfald vilde forøge dine Arbeider og Bryderier, som jeg af mange Aarsager vilde have dig skaanet for saa meget som muligt. — Hvad Du skrev over din Ven var smukt, og hvad som endnu er bedre, sandt. — Min Kone, som jeg læste det for, sagde: Ja, han skriver altid fra sit gode Hjerte og saa gaaer det igjen til Hjertet. Du veed, hun smigrer ligesaa lidt som jeg, og altsaa kan Du være fornøiet med den Dom. Naar Du ellers vil have noget gennemseet af hvad Du skriver med Hensyn til Ortografie eller Punktering, saa kan Du trygt kalde min Peder, thi han er allerede temmelig korrekt i det Kapitel. Er han Dig for ung, saa gaae til Herman Baagøe. Det er en honnet Mand, som baade elsker og agter Dig. — Men saa fornøiet jeg var ved hvad Du skrev over vor fælles Ven, saa surt saae jeg til et andet Udtryk i dit

¹ Frost: Ribe Domkirke.

Brev. Du kan sagtens ikke begribe, hvad det er for noget, men jeg skal overbevise Dig om, at det var i det mindste meget ukorrekt. Prøv engang paa, naar Du ret er i Lune og skriv saa nysseligt og saa varmt et Brev til salig Boelsmann, og see til, om Du faaer mere Svar end bag paa min Haand. Nei, allerede i Holbergs Tid var det jo en vitterlig Sag, at fra Paradis til os var nu fast ingen Fart. — Men til og fra Ribe gaaer der maare Post 7 Gange om Ugen, og dog skriver du om mig og Boelsmann i dit Brev, at *du har mistet to Venner paa engang*. . . . Til ydermere Bevis paa, at jeg er lyslevende, paalægger jeg dig herved strax at gaae til din Ven Veile og bede ham see paa min Gaards Tegning, om ikke, naar Taarnet blev revet ned, en god og beqvem Trappe der uden for kunde anlægges ved at opbygge paa det Sted igjen en firkantet Udbygning med afrundede Hjørner. Vilde den gode Mand gjøre mig en Tegning dertil i Begyndelsen af Aaret og sende mig den ved dig, skedte mig en betydelig Tjeneste. . . . Jeg favner Dig gode Dreng, med de varmeste Ønsker for dit Vel . . . og jeg er din levende og hengivne

V. K. Hjort.

Jeg forlanger kun at Trappen i din nye Bygning skal lede til en 2. Etage. Men en Nedgang til Kjælderen maa anlægges under Trappen.“

Men savnede Bispen saa haardt sine gamle Venner, saa fornyedes netop nu i Stiftet et Venskab, som blev Forældrene og den snart 16-aarige Noline til megen Glæde. 23. Januar 1812 var Biskoppen paa Visitats paa Haderslevvegnen og skrev følgende i liber daticus: „Visiterede i Nustrup Kirke. En talrig Ung-

dom mødte og gav tilfredsstillende Svar. Præst Hr. Gjørtz holdt en grundig og opbyggelig Prædiken, saa at jeg med særdeles Glæde udførte min Embedsforretning. Den Algode velsigne fremdeles den værdige Religionslærers idelige Bestræbelser."

Pastor Balthazar Giørtz, der var Søn af en Parykmager i Kolding, i hvilken By han gik i Skole, var 8 Aar ældre end Biskoppen, der blev Student, samme Aar som Giørtz blev Candidat 1783. Længe var de ikke samtidig i København, og højst rimelig skriver Bekendtskabet sig fra, at de begge havde Valkendorfs Collegium, som Giørtz fik 1783. 1787 blev han residerende Kapellan i Ringkøbing, 1793 Præst i Grimstrup og Aarre og 1803 i Nustrup, hvor han døde 1821. Hans Hustru var Datter af Købmand P. Høxbro i Kolding. Ægteparret havde fem Sønner og en Datter, Anna Beate, der var født 1795 og altsaa jævnaldrende med Nicoline Hjort, hvis bedste Veninde hun blev og den eneste, hun blev Dus med i Ribe i en lang Række Aar; i Dage, ja Uger kunde hun være i Besøg i Bispegaarden.

Den vakre Præst, der i Ringkøbing havde været en „yndet Lærer i de akademiske og borgerlige Videnskaber“, havde i 1809 i Nustrup i Forening med den største Part af Sognet indført den evangelisk-kristelige Salmebog, som Lundsbeek og Bek (Byer, som hører til Nustrup Sogn) klagede over — endog til Kongen. Fordi de ikke opnaaede noget, standsede Folk i Lundsbeek — som en Slags Fortrydelse — deres Levering af Mælk.¹

I Nustrup Præstegaard hos „min Giørtz“ tilbragte Biskoppen og hans Familie i Aarenes Løb mange

¹ Nustrup Sognekrønike, medd. af Pastor Weiland.

glade Timer. Den lille Præstekone, hvis Kælenavn var „Lidt og Godt“, var Gæstfriheden selv; hendes Hus straaled af Renlighed, og paa hendes Bord fandt man lutter velmagende Retter. Præsten var Haveven og dygtig Landmand. Biskoppen var lykkelig, naar han sad i den smukke Præstegaardshave med sin Hustru og Datter paa Bænken under de høje Linde. I Selskaber kunde Giørtz være but og stiv, men drejede Talen sig om Sandhed og Retfærd, Landets og Kirkens Gavn, var han dog vel skaaret for Tungebaandet. En staaende Gæst var han hvert Efteraar i Ribe, hvor han som dygtig Akademiker var Censor i de gamle Sprog ved Latinskolens Eksamen.

I Januar forøges Linds Børneflokk — ialt havde han 7 Døtre og 2 Sønner. Biskoppen lykønsker ham; samtidig drager han et Lettelsens Suk over de gode Indtægter, der synes at vente ham til næste Aar, Marts 1813, naar først alle Øjeblikkets store Udgifter er bleven klarede.

„Kjære Lind!

Af mit inderste Hjerte lykønsker jeg Dig med din nye Arving. . . . Jeg Stakkel har undertiden en heel Snees Breve at udfærdige ved een eneste Postdag, og dog gaaer der ingen Uge forbi, at jeg jo skriver et Par Breve til en eller anden god Ven. Men baade Du og de fleste Andre lade Bispen være en god Mand og snakke og skrive, hvad han vil. Du synger med Abrahamson: „Med Svaret har det slet ingen Hast. Kun bie.“ Ja, var det endda kun Venskabsbreve, der forsømtes! Men selv Kommissioner ligge. — Der har jeg nu hver Postdag ventet fra Dig Efterretning om Hr. Veile vilde og kunde gjøre mig den forlangte

Tegning, da jeg skal skrive til Regjeringen om Sagen og begynde tidlig i Foraaret, hvis jeg skal faae noget gjort i Sommer. Men hvem der endnu ikke har hørt en Lyd fra den gode Jens Matthias, det er atter den sølle Bisp

Jo længere jeg er her, og jo bedre jeg bliver bekendt med mit Embede og dets Indkomster, desto gladere bliver jeg. Thi mellem os forudseer jeg, at jeg i næste Aar, vil Gud, foruden Gaarden og de Kreature, den kan godt føde, og Rug og Byg in natura til min hele Husholdning, kan gøre Regning paa 6000 rd i frie Penge, Skatter og deslige Udgifter, maaske endog de 1000 rd aarlig til Kongen aldeles fraregnede. Men alle mine Penge af nogen Betydning ville kun falde eengang om Aaret, nemlig i Februar og Marts Maaneder. Dette Aar ere de tildels opslugt, eller gaae til Pension eller Naadsensaar, og deraf vil flyde, at jeg i Kjøbenhavn kunde behøve en Mand, hvem jeg i det løbende Aar kunde anvise paa til 11. Marts 1813, da jeg til al Takke kunde betale dem . . . Af Brevet selv vil Du kunne læse Dig til, at det er skrevet i største Hast, da jeg virkelig har meget travlt og skal til Stads i Klubben i Dag Vi ere alle raske. — Din egen

V. K. Hjort.

Ribe Bispegaard, Kongens Geburtsdag 1812.*

Samlingspunktet for Byens selskabelige Liv var i disse Aar den af Stiftamtmand Moltke stiftede Klub, hvor man saa godt som hver Søndag Aften mødtes til et eller andet Divertissement. Ribe Stiftstidende meddeler: „Vor elskede Konges Fødselsdag den 28. Januar høitideligholdtes i Ribe-Klub ved et Glædes-

Maaltid og Bal om Aftenen. Ved Middagsbordet blev afsungen en vakker Sang, forfattet i denne høitidelige Anledning af H. H. Hr. Biskop Hjort; hvorpaa Skaaler for begge Majestæter og det Kongelige Huus frembragtes af Hs. Høivelb. Hr. Stiftamt. Koefoed og under Paukers og Trompeters Lyd tømmedes af det jublende Selskab. I den glade Stemning, hvortil Festen beretigede, glemtes ikke den kummerfulde Armod, til hvis Lindring et betydeligt Bidrag blev indsamlet."

Administrator ved Depositokassen, J. M. Lind, bliver Kammerraad, naturligvis i Anledning af Kongens Fødselsdag.

„Nei, min velsignede Jens Matthias, i Kardusen havde jeg ikke taget Dig; men trykket Dig ret inderligt til mit Bryst og seet mig sjelsglad i dit rolige Øie, der tolkede Tak til Gud over hans Førelse og Glæde over Kongens Naade. Det ahnede mig, da jeg skrev Brevet til Sofie, og jeg er vis paa, at Du har været og er fornøiet med, hvad der er skeet, ikke for Titelens Skyld, thi den kunde Du undvære, men fordi den viser, at Din Færd og Din redelige Vandel paaskjønnes. — Lev nu fornøiet ogsaa som Raad og bliv ved at holde af mig som hidtil.

. . . Jeg reiser i næste Uge til Varde for at bese Skole og Hospital der, lever ellers nu ved det Gamle. Kys Kammerraadinden ret hjertelig fra min Marie og Line . . . Jeg har meget travlt — og ikke Stunder til et Ord til min Søn. — Gud signe Dig og Dine, den lille Hedning iberegnet. Elsk altid Din

Ribe, ¹/₈ 12."

V. K. Hjort.

19. Marts er der Barnedaab hos Lind. Palmesøndag, 22. Marts, afholdes der i Ribe Domkirke en stor og

smuk Passionskoncert i velgørende Øjemed, hvorved Biskoppen talte og ogsaa paa anden Maade var virksom. I Feststemning skriver han følgende godhjærtede og joviale Brev til Vennen, i hvilket han rigtig viser sig som den glade Giver:

„Vort Venskab tilforn!

Jeg Viktor Kristian Hjort, af Guds Naade Ven af to velsignede Kammerraader¹, som i Migniaturspanke lystigen om i min gamle jydsk Resident, give Dig, os elskelig Original til den mindste, navnlig Jens Matthias Lind, hermed tilkjende, at eftersom jeg haver bragt i Erfaring, at Du i Dag vil lade dit sidste søde, tykke Noer kristne i Herrens Tempel, saa vil jeg efter mit Hjertes Viis og i din egen Aand have denne Dag udmerket, paa gammel dansk Maneer ved Kjerlighed og gode Gjerninger. Jeg tilsender Dig derfor herved 100 rd, hvorfor Du ville lade den Svend, som bestyrer din Øllavning, indkjøbe fire Tønder Rug, og med det forderligste i de to smaa jydsk Kammerraaders Navn skjenkgive samme til følgende Personer med venlig Hilsen, at de i deres Kreds med deres Venner og Frender ville fortære samme i Sundhed, nemlig 1 Tønde til den ene Kammerraads Gudjomfrue Lene Emerentze Schiørring paa Østergade Nr. 56, 1 Tønde til begges elskelige Blodforvante Harald Døllner² i St. Peders Stræde, hos Brygger Johansen, 1 Tønde til deres navnkjære Ven, Viktor Kristian Jerndorf³ paa Hjørnet af Hummergade og Ulvegade, 4 Skjepper til

¹ Den ældre Broder Hans Smith Hjort var født 1807, Lærer ved Latinskoler, død 1864; den yngre, opkaldt efter Lind, døde 1847 som cand. theol.

² Søn af Bispindens Søster Christine († 1862, 85 Aar gl.)

³ Sikkert Søn af Klokker ved Holmens Kirke († 1821, 70 Aar gl.)

deres Broder Siegfreds¹ forrige Barnepige, nuværende Skolemesterinde Madam Listov² paa Laxegadens Skole, boende paa Skolens første Sahl, 2 Skjeeper til deres Faders gamle tro Haarkrøller, Grandberg, Vægter paa Banken, og endeligen 2 Skjeeper til Graverkarl Synkegaards smaa Børn ved Holmens Kirke. Jeg lader Dig i øvrigt vide, at vi have drukket Din Skaal og ønsket Dig og Dine under Guds naadige Varetægt og herved Gud befalet!

Givet i min Residents den 19. i Tordmaaneden, Aar efter Guds Byrd 1812.

V. K. Hjort.

At dette Brev saavel som Sagen er for Dig allene, da det maaskee turde støde den Gamle i St. Pederstræde, hvis han saae eller fik at vide, at hans Søn fik Rug i Selskab med dem, som erholde Skjeeper, bør jeg herefter tillægge efter min Kones Ordre.“

Der var i disse Aar megen Musiksans i Ribe, saa at det musikalske Selskab, der bestyredes af Stiftsphysicus Hansen³, talte mange Medlemmer. Af dette blev med Tiden Biskoppens ældste Datter, der havde en meget smuk Sangstemme, et paaskønnet Medlem. Nicoline Hjort, der ved Ankomsten til Ribe kun var 15 Aar gammel, blev en høj og slank ung Pige, ikke egentlig smuk, men med et meget behageligt, mildt

¹ Siegfred Christian Frederik Hjort, f. 1800, sidst Herredsfoged i Løve Herred, † 1866.

² Formodentl. Ane Ellsabeth, f. Svendsen, † 1861, 75 Aar gl. G. m. Overlærer M. Listov ved Holmens Sogneskole.

³ H. P. Hoff Hansen (1783—1856) Landfysikus i Ribe Stift til 1821, derefter Stiffysikus i Aalborg til 1842.

og klogt Ansigt. Endnu mange Aar efter¹ mindes
Rektor Thorup hende saaledes:

Fordum du jo hylded' Nicoline,
Naar i Hallen Sølvstemmen klang,
Naar ei Tone blot, men Blik og Mine
Talked skjønt det Ord, som Skjalden sang.

Dog, hvis for det Skjønne kun du sværmer,
For det Ædle ei: min Harpe tie!
Sangerindens Skygge du fornærmer,
Høl og kold den svæver dig forbi.

Palmesøndag 1812 gav Ribe forenede Klubselskabs
musicerende Medlemmer til Fordel for Husarme og
Enker en Koncert i Domkirken, hvor Pergoleses Stabat
Mater blev fortrinlig udført. Passions-Koncerten blev
givet i 2 Afdelinger, imellem hvilke Biskoppen holdt
en til Højtideligheden „passende Tale“ efter Referatet
i Ribe Stiftstidende. Hjort kalder den selv heldig,
Andre ville finde Dele af den betænkelige:

„Ædle, hæderværdige Medborgere!

De festlige Strengte tie og de hellige Sange lyde ei
mere under Templets høie Hvelving. Med blid Vemød
havø vi høitideligholdt den store Time, da Fredens
Fyrste, Jesus Kristus, den Retfærdige, bøiede sit Ho-
ved paa Korset, og under de harmoniske Toner hæ-
vede sig vor Aand paa Andagtens Vinger op til ham,
der elskede Verden saa, at han hengav sin Enbaarne
for os.

Med uskrømtet Beskedenhed, men og med Inder-
lig Deeltagelse træder jeg nu efter Fleres Ønsker frem
for at tale til Eder i Religionens hellige Navn. Kan
Jesu Evangelium end ikke værke paa eder med Tone-

¹ Ved hendes Død 22. Okt. 1838. 1824 g. m. Pastor J. P.
Koch, Vester Nykirke og Faaborg.

kunstens smeltende Fryd, eller med Sangens tryllende Kraft, saa kan det dog ved sine rene og sunde Lærdomme vinde Bifald af eders Forstand og ved Sandheds ømme Vælde gjøre Indtryk paa Eders Hjerter . . . hvad andet kan jeg tænke paa i denne festlige Kreds eller hvad andet kan jeg tale om i denne ærværdige Forsamling end om den blide menneskelige Dyd, der er Jesu Evangelii første Lærdom, der gyder Liv og Aand i alle dets Forskrifter, skjenker Mod og Kraft til at opfylde dets Bud og udbreder Fred og Salighed over deres Opfyldelse. — Kjerlighed af et reent Hjerte og af en Tro, som er uden Skrømt . . . hvilken uvurderlig Skat er ikke Erindringen om sande Kjerligheds-gjerninger? Den er ikke alleene en paalidelig Støtte for vor Ro i det nærværende Liv, men og en fast Grundvold for Haabet om højere Glæder i det tilkommende . . . Erindringen om det Gode, han har udrettet, og det Gode, han har stiftet, om den Nød, han har afhjulpet og den Frelse, han har beredt, og den Glæde, han har fremlokket, den fryder Mennesket i stille Eensomhed, den styrker ham under Livets Møie og velsigner hans Anstrængelse under Kamp og Fare. End paa Dødsleiet gyder det Liv og Haab i hans Hjerte at ihukomme, hvad reen og usminket Kjerlighed bød og tilskyndede ham til at udføre. Da hviler den Dydige blødt i Mindets Favn. . . .“

Et lignende Billede af Festen og den gjæstfri og rundhaandede Biskop giver et Brev til den ældste Søn:

„Ribe Bispegaard, d. 25. Martii 1812.

Kjere Peder!

Storcken er kommen, dog ikke paa min Gaard, men paa Tobakshandler Kochs Huus, hvis Rede jeg kan

see ved mit Pult. Din Moder var den første, som saae den fra mit Vindue, og vi blev alle glade. Stakels Sydling ankom i et stærkt Sneeveier d. 24. Marts om Eftermiddagen mellem 1 og 2. Jeg er ellers vred paa den, thi den stjæler bestandig fra min Gaards Rede og pynter og udbedrer sin dermed. Jeg bliver det endnu mere, hvis jeg ikke faaer et heelt Par paa min Gaard. I Fjor var der kun en enkelt umage, langbenet Person. Det er ellers synderligt, at Kochs Stork i mange Aar har været den første, som kom til Egnen, og kom altid noget før de andre og bestjal alle Byens Reder for at reparere sin. Iaar kom den usædvanligt tidligt; thi efter gammelt Sagn skal Storcken først drage over det røde Hav i Dag, som efter Almanakken er Mariæ Bebudelses Dag....

For at gaae fra Folkesagn til Folkegavn melder jeg Dig, at vor Koncert i Søndags løb ret vel af. Jeg var heldig med Talen, der handlede om Kjerlighed af et varmt Hjerte. Mit Auditorium, over 700 Mennesker, er nok det største, for hvilket der i mange Aar er prædiket i Ribe, og skjønt Billetterne kunde faaes for 3 Mk., indbragtes dog over 700 Rdl. Grev Schack¹ havde givet 100 Rdl. for 4 Billetter. Musiken lød ikke stærkt nok, da man havde sat den i Koret. Mængden var derfor ikke heller saa rolig, især under den sidste Afdeling, som man kunde have ønsket. Under min Tale herskede derimod den skjønneste Orden og Taushed. Næste Gang prøve vi nok paa at stille Musiken paa Orgelet. Jeg formoder den vil tage sig bedre ud der.²

¹ Grev Knud Bille Schack til Glesegaard og Gram, † 1821.

² Orgelet var dengang anbragt paa svære rødmaalede Bjælker, som laa tværs over Opgangen til Koret.

Indkomsten, som uddeles til Huusarme, var rund efter vor lille Byes Leilighed. Domkirken tog sig godt ud med de mange Lys. Orgelpillerne var behængt med Lamper og Krandse. I alle Lysekronerne, som tildeels var ophængt for den Fest, brændte Voxlys; paa hver Stolpille paa Gulvet brændte ogsaa Lys. Da jeg ikke vilde have, at Oplysningen skulde fradrages det til saa ædelt Brug indkomne, og ligesaa lidet, at den fattige Kirke, hvis Jordegods Helfried¹ solgte og derved plyndrede eller rettere aflædte den, skulde have denne uventede Udgift, saa havde jeg formaaet Stiftamtmanden til i Forening med mig at afholde denne Omkostning, som Byen og især Kirkens sparsommelige Værge, den akkurate Stiftsrevisor, tykkes saare vel om.

Min gode Line havde belavet sig paa kold Anretning til om Aftenen, indbudt vor Residentsstads første Honoratiores, hvortil kom 2 vakkre Provster og nogle Præster fra Nabolauget og deslige andre Landsbymennesker, item Grev Schack fra Gram. Vi vare omtrent 40 Personer og spiste i begge Værelserne under neden. Forstuen kom første Gang til Ære ved den Leilighed, da Døren til Gaarden var aflukket og dækket med Tæpper, foran hvilke stod et stort Bord, hvorpaa Maden blev skaaret for og derfra bragt om. Herrefærden gik af til alles Fornøielse. Mandfolkene i Storstuen vare muntre; Koner og Piger i Dagligstuen vare jyd-ske; jeg gik for det meste fra det ene Værelse til det andet og lod Selskabet spise for mig. — Nu veed jeg da, min kjere Søn, at Du har faaet en fuldstændig Beskrivelse over denne Høitidelighed i vor Kirke, som Du kan troe har gjort Opsigt nok i vor Stad.

¹ J. K. F. Helfried, Stiftamtmand over Ribe Stift 1791—6.

At din Søster Nikoline sang med i et Par Kor, siger Du dig vel selv. Soloen og Duetterne bleve sjungne af Stiftsfysikus Hoff-Hansen, min Amanuensis Ussing og Adjunkt Tetens Hansen.

Nu om noget Andet. Sterkodder¹ har jeg læst med megen Fornøielse. Der var kun en „lysegrøn Lyst“, som jeg ikke kunde faae ned. Det øvrige gled som Manna. Bogen beholder jeg. Du maa købe Dig en nye for min Regning. Jeg lægger heri en gal Femdalers Seddel, som jeg har faaet mellem min Tiende og kan naturligviis frit gjøre min Eed paa, at jeg ikke veed, fra hvilken Bonde den er kommen. Tael med Lind, om den kan blive omvexlet paa Banken, saa kan Du for den købe Dig en nye Sterkodder og beholde Resten selv.

Du skylder mig iøvrigt Regnskab for Adskilligt, som Du ikke maa glemme. Var Du paa Almindelig Hospital og fandt Du den Søllerød² og gav ham 5 Rdl.? Du maa gjentage denne Gang til ham, naar Din Examen er forbi, og da give ham 5 Rdl. paa nye. Har Du talt med Moster Sofie i Vartov om det Brev jeg sendte? Du maa ogsaa lægge en Femdalers Seddel i et Stykke hvidt Papir, forsejlet med en Oblat og derpaa bringe Moster det til Paaskeæg fra Din Moder.... Saasnart Din Examen er forbi, skal Du skrive til min Moder paa Førsløv og melde hende det. Jeg lægger en Tyvedalersseddel i Brevet. De 10 gives til dem, jeg nævnte ovenfor; de 10 ere til Papir hos Paludan, jeg kan ikke undvære deslige Papir, hverken paa mit Kontoir eller til mine Skoledrenge, som øde mig en forfærdelig Hob.

¹ Oehlenschlägers Tragedie.

² En forulykket Student.

Jeg har i disse Dage faaet et ungt Menneske i mit Huus, ved Navn Brandt, som skal agere min Skriver, følge mig paa Visitatser og være mig til personlig Tjeneste. Han er Søn af en Degn her i Stiftet, som er min kjødelige Fætter, 17 Aar og lader fix nok. Min store Hans i Stalden ligger syg af Feber. Jeg var tilfreds, jeg havde mine Heste, jeg troer, de kunde kurere ham; thi en mere barnagtig Længsel, end den gamle Karl har yttret efter disse Heste, har jeg ikke i Hast seet Mage til. Løverdagen d. 4. April mod Aften venter jeg at de blive redne ind i min Gaard. For sin Sygdom har den gamle Abekat slet ikke givet sig, men at han ikke efter sit Ønske og min givne Tilladelse kunde afhente de kjere Bester ved at gaae en 6 Miil efter dem til Varde, det vaander han sig daglig for. Naar jeg nu faaer Hestene, kommer der og en Koedreng, min Mesterskomager Dyreborgs Søn, saa vi blive en Snees Mennesker daglig at foere. Jeg har faaet mig et Par kapitale Grise, som skal blive fede til Julen, da jeg venter, at Du har den Ære at komme med til Pøsegilde.

Nyt i mit Huus passerer der ellers ikke, som Du kan begribe; thi at Høns lægge Æg og at Duer klække Unger op, er jo ikke værdt at fortælle. Dog har jeg, siden Du var her, faaet vel et Halvhundrede Gjester paa mit Tag, som sladdrer og quiddrer ret artig i Solskin over os, siddende enten langs paa Rygaasen af det store Huus eller i Toppen af det høie Træ ved Lysthuset i Haven. Deres Familienavn er Stær.

Nu veed jeg da, at du har faaet et Brev, som kan gaae for tre, om det skulde gjelde. — Hvor meget

¹ Hjort udgav i Krigen en Sangbog for Soldaterstanden (1810), som Regeringen uddelte.

Papir har Du faaet til Sangbogen af Smith?¹ Er det hans Mening, at jeg skulde selv forlægge den? Det kan og vil jeg ikke . . . Din Fader

V. K. Hjort.“

15. Maj var det Biskoppens Bryllupsdag og Linds Fødselsdag. Dagen efter skriver Hjort et Brev til Vennen, hvori den første Kommission drejer sig om en Skomagerregning:

„Gode Lind!

Igaar paa vor fælles Festdag var jeg hos Dig i Tankerne, trykte Dig til mit Bryst og bad Gud give Dig megen og sand Glæde i det nye Leveaar. — — —

Den anden Bøn angaaer en Stadsvogn til at bruge her i Byen. Jeg seer, at Hyrekusk Møllers Vogne skulle sælges. Moltke¹ har desuden fortalt os, at han nylig har kjøbt en god Karet i Byen for henved 1000 rd. Saameget og endda lidt til vilde jeg med Fornøjelse spendere for at faae en god firesædig Karet. Pragt er mig ligegyldig, men stærk og moderne vilde jeg have den, og med Lygte maatte den være. — Du vil gjøre min søde Kone en sand Tjeneste og en ikke liden Fornøjelse, om Du kan forrette denne Kommission vel. Jeg kunde da faae den til Kolding med Hans Jørgensen og der hente den.

. . . Gud være med Dig og Dine, gode Lind! jeg er og bliver

Din Ven V. K. Hjort.

Ribe Bispegaard, d. 16. Mai 1812.“

Kareten blev dog ikke købt. Foruden 2 Arbejdsvogne kom der i Bispegaardens Vognport overhovedet

¹ W. J. A. Moltke 1796—1810 Stiftamtmand i Ribe, 1810—16 Stiftamtmand paa Sjælland. † 1835.

kun 1 Postvogn med 3 Læder-Agestole samt Læder Bagdække.

Biskoppen havde ikke tabt sin Interesse for Ungdommens Oplysning, 15. Maj fandtes følgende Avertissement fra ham i Ribe Stiftstidende:

„Nytten af Søndagsskoler er erkiendt og stadfæstet ved Erfaring paa flere Steder i vort Fædreland. Jeg er derfor betænkt paa at aabne en saadan Skole her i Byen, som skal staae under min Bestyrelse. Da jeg veed, at jeg dermed opfylder Fleres Ønske, haaber jeg, at den skal faae god Fremgang, og indbyder til den Ende de Haandværksmestere og Forældre, som ville sætte deres konfirmerede Drenges i denne Skole, til at møde med dem anden Pintsedag i Domkirkens Skoleleverelser for at aftale det Fornødne. Det forstaaer sig af sig selv, at denne Søndagsskole og skal staae aaben for de Svende eller Mestre, som ville gjøre Fremskridt i Skrivning og Regning. Her lægger jeg altsaa allene til, at naar Embedsforretninger nøde mig til at forlade Byen, har jeg allerede sørget for, at Skolen ikke skal mangle vedbørligt Tilsyn i min Fraværelse.“

Det er altsaa en Søndagsskole ganske i Stil med den, Pastor Massmann Aar 1800 stiftede i København til stor Betydning for den københavnske Haandværkerstand. Et tilstrækkeligt Antal meldte sig, og Skolen begyndtes Søndag 24. Maj, om Eftermiddagen Kl. 2, altsaa i Domsognets Skole, der dengang havde Lokale i det nuværende Arresthus. Desværre er det umuligt at oplyse noget nærmere om denne Skole, det vides ikke engang, hvorlænge den virkede.

Sikkert skyldes det ogsaa Hjorts Initiativ, at der ved Landemodet 1. Juli ved Indbydelse fra Stiftamt-

mand og Biskop blev lagt Grunden til et patriotisk Selskab for Ribe Stift. Landemodets tilstedeværende Medlemmer tegnede sig for aarlige Bidrag, som gik over 200 Rdlr. I Januar skulde Selskabet ifølge Indbydelsen holde sit første Møde, og da skulde dets Indretning og Love nærmere blive bekendtgjorte.

Efter præussisk Mønster var der 1810 og 1811 oprettet saadanne Selskaber for Norges Vel, det fynske og det slesvig-holstenske, patriotiske Selskab. Tanken i Ribe har naturligvis været den samme, som udtrykkes i Indbydelsen til sidstnævnte: man maatte ikke lade sig nedbøje af Ulykken, men anstrenge sig dobbelt, udvikle de hjemlige Hjælpekilder, lægge Vægt paa Ungdommens Opdragelse og alt godt. Dog hører man intet mere om Selskabet. Tiderne have været for strenge.

For at Tilsynet med Skolerne paa Landet kunde blive nøjagtigere end hidtil, var der ved Forordning af 17. Juni 1806 blevet oprettet Amtsprovstier rundt om i Landet. Efterhaanden som de gamle Herredsprovstier blev ledige, skulde disse gaa ind og deres Forretninger overdrages til Amtsprovster, der ligesom alle andre Embedsmænd beskikkedes umiddelbart af Regeringen. Ribe Stift, der i ældre Dage havde 28 præstevalgte Herredsprovster, hvoriblandt 4 for Tørningelehn, fik i Eftersommeren 1812 5 Amtsprovster, der indsattes ved næste Landemode: 1) Stiftsprovst Koefoed¹ for Ribe Nordre Amt, 2) Høxbro i Rødding² for Ribe Søndre Amt, 3) Krarup i Borris³ for Ring-

¹ 1763—1831, Stiftsprovst i Ribe 1805, Biskop i Ribe 1825.

² 1764—1828, i Rødding 1797—1820.

³ 1765—1820, i Borris 1794—1819.

købing Søndre Amt, 4) Lund¹ i Lemvig for Ringkøbing Nordre Amt og 5) Velleius² i S. Omme for Vejle Amt.

Biskop Hjort beskriver nogle Aar senere i et læn-
gere Digt hele denne Forandring:

Du paa din gamle Kjøphest sad,
Var over Lunets Indfald hjerteglad,
Og ganske sikkert Krøller slog paa Næsen,
Da Du forleden, kjære Ven,
Med fint tilspildset Fjer nedskrev
De mange Spørsmaal i dit sidste Brev:
„Om hvor det gaar med Stiftets Skølevæsen?“
Om hvert et Barn i Jyders Land sig vender,
Solsikken ligt, med stadig Iver hen
Mod den Oplysnings Soel, Amtsprovsten tænder
Ved Methodikens Fakler an?
Om Hovmod, Bondenykker, Slendrian
Og treven Hængen ved den gamle Vane
Og planløs Dorskhed nu med Bæven flye
Fra hvert et Sogn og hver en Skolebye,
Hvor Amtets lærde Mand fremtræder
I al sin Glands paa nye Provstebane —

— — —
End fra det første Øieblik
Man Nys om dem i Hovedstaden fik,
Er saare meget talt og skrevet
Om vore Amtsprovstiers Gavn
Og saare meget fremsat blevet
Om disse nye Posters Skade
For Kirkevæsen, Folk og Land.
Der blev en farlig Larm i Kjøbenhavn,
Regentsen fast i Oprør kom,
Den kunde Sagen ei udrøftet lade,
Hver Dag blev holdet Slag i Læ
Af Gaardens ranke, skyggefulde Træ,
Og hver en Klub fik Nok at kegles om.

¹ 1769—1813, Cap. i Taamby 1796, i Lemvig fra 1802.

² 1765—1814, fra 1794 i Sønder Omme.

Man demonstrerede paa langs og tvers
 For Alvor tidt, og tidt i Skjerts.
 Man spottede, man kivedes og stred
 Og mangel Sylogismus blev nedrevet
 Paa Lærdes Viis med lovlig Hidsighed,
 Og Alt imod og for blev overdrevet. —

Hist stødtes i Basun om alt det Held,
 Det Lys, den Kundskab og de vakkre Sæder,
 Der lig en sølvklar Bek fra rige Væld
 Ret herligt skulde strømme ud
 Og under Løbet stedse vældigt stige
 I Skoler, Templer, Byer, Stæder,
 Ved Hjælp af Danerkongens Bud
 Om Amtsprovstier i hans Fædrerige.

Her svor man høit, at ingenlunde
 En enkelt Mand tilgavns udføre kunde,
 Hvad paalagt blev de nye Provstemænd,
 At selv, naar Aandskraft han besad,
 Og naar han flink og fri og glad
 Benyttede med sjelden virksom Flid
 Hver Dag og Stund, hver Lellighed og Tid;
 Han dog i Aarets Løb nødvendig
 Kom til at savne mange Dage
 For al sin Dont med Skjel at varetage.

Man stundom og med megen Ivrighed
 En lystig Tur i fuld Gallop
 Paa gamle Herredsprovster red,
 Udmaalede i Skygge deres hele Færd,
 Og under Spøg og Latter over Alt,
 Hvad deres Valg og Embedsiver gjaldt,
 Fik mangt et vittigt Hoved over dem
 I muntre Samqvem stemmet op
 Et „Pereant!“ som havde Fynd og Klem.

Hvordan, min Ven, jeg sindet var
 I hin Amtsprovsters Fødselstid,
 Det hører ikke hid.
 Hvad nu jeg troer, jeg ikke heller
 I denne Sag saa ligefrem fortæller;
 Thi det mit Hjertes fulde Mening er,

At siden sjette Fredrik stemplet har
 Amtsprovsten som en hædret Embedsmand,
 Bør Dannerkongens Bud os helligt være,
 Og hver retsindig Borger nu bør tie
 Med Alt, hvad Kongens vise Øiemed
 Paa nogen gjørlig Maade hindre kan;
 Men upartisk og rolig oppebie,
 Hvad os Erfarenhed vil lære
 Om Frugten af de Gjeves Virksomhed,
 Der fik det høie Kald at frede
 Om vore Folkeskolers Held
 Og i den gode danske Bondes Sjel
 Med Omhu Sandheds Lys udbrede. —

Saa meget dog jeg kan og vil med Glæde
 Fortælle dig, min Ungdoms fagre Ven,
 At Kongen satte lutter kjække Mænd
 Paa mine Amters Provstesæde.

20. September indviedes Varde Kirke efter en betydelig Restaurering, hvorved de to Korsarme var bleven opførte. Biskoppen holdt ved denne Lejlighed en ganske overfladisk Prædiken over Tekst Ps. 84, 2, 3. („Hvor elskelige ere dine Boliger, Herre Zebaot! Min Siel begierer og længes ogsaa at komme til Herrens Forgaarde; mit Hjerte og mit Kjød raabe med Fryd til den levende Gud“): „At Helten David endog omgivet af en Thrones Glands følede denne dybe Ærbødighed for Jehovas Dyrkelse, det har han bevidnet paa flere Steder i sine aandelige Sange . . . I Herrens Tempel opløses Tvivl, som ængste og forurolige Hjertet, og hisset fremstilles Jesu Dyd i dens naturlige Ynde og vinder Bifald af enhver uindtagen Forstand. Nu blive Tilhørerne ledt til at beskue sig selv for at bortkaste onde Vaner og nu til at betragte Andres hæderlige Exempel for at træde i deres Fodspor . . .“

I dette Efteraar foranstaltedes en af Datidens hyppige

Indsamlinger i Anledning af Ildebrand, denne Gang til Fordel for Hobro, hvor der 19. August var brændt 26 Huse. Biskoppen giver 100 Rdl., dobbelt saa meget som Amtsforvalter Nielsen, en af Byens mest velstaaende Mænd; og de 284 Rdl., som ved Farver Matzen er indkommet fra Sydjylland, modtages med Tak af vedkommende Kommission i Hobro.

Fra April havde Napoleon været i Krig med Rusland. Heldigvis slap Frederik VI, der sluttede sig til Frankrig, for at sende noget Trophekontingent dertil; men det var dog en stor Byrde for Landet, at man havde maattet forpligte sig til at holde et Korps paa 10,000 Mand i Jylland samtidig med, at man maatte holde en betydelig Styrke samlet paa Sjælland, hvor man frygtede et svensk Overfald.

I dette Tidsrum udstedte den danske Regering Sedler for ikke mindre end 20 Millioner Rdlr., og dog var den ikke videre, end at den var ude af Stand til at betale, hvad der laa ligefor. Det uafvendelige Øjeblik nærmede sig, da der maatte gøres rent Bord ved en Statsbankerot, for at man saa kunde begynde forfra paa et sikrere Grundlag. Det var det, der skete ved Forordning af 5. Januar 1813, af hvilken Resultatet blev, at den, der før havde haft en Daler Kurant, nu i dens Sted fik en Møntseddel, der gjaldt omtrent en Tiendedel af Møntens tidligere Værdi. Regeringen blev dog nødt til at lade Slesvig og Holsten beholde deres ældre Pengevæsen, saa at Danmark og Norge fik hele Seddelmassen over sig. Man kan tænke sig, hvilken grænseløs Forvirring, der under saadanne Forhold maatte komme over alt, hvad der hed Handel og Vandel, og hvilken Fortvivlelse der maatte gribe alle, der ikke kunde sætte Priserne paa deres Varer

eller deres Arbejde op i et nogenlunde passende Forhold til dette enorme Fald af Pengenes Værd.

Offentlig kom der hverken nu eller ved andre Lejligheder nogen Kritik frem mod Regeringen; Pressen havde Mundkurv paa, og Folket fandt Trøst i sin i Virkeligheden ydmygende Tillid til Kongen, der jo aldeles ikke var nogen politisk Begavelse. Hjort udtrykker ganske den almindelige Tanke i sin Sang til Klubbens Fest paa Kongens Fødselsdag 1813, naar han deri udtaler:

*Ham, som Tvillingrigets Scepter bærer,
Ham, for hvem hvert Hjerter slaaer i Nord,
Ham, som hver en ædel Borger ærer,
Kalder end i Modgang vilts og stor,
Fredrik, Landets Fader, Folkets Lyst,
Prise Strengens Toner, Sangens Røst.*

Sangen blev afsungen af 3 Stemmer, akkompagneret med en af Hr. Stiftsfysikus Hansen foranstaltet passende Musik.

Ribe Stifts-Tidende meddeler videre: „Søndag Aften den 31. opførtes paa Selskabets Theater i samme Anledning: Menneskehad og Anger, til Bedste for vore i Engelsk Fangenskab værende Landsmænd. — Da Stykket var til Ende, opgik Tæppet atter, og en Dame traadte frem og fremsagde en Epilog, der i denne Anledning var forfattet af Stiftets værdige Biskop, Ridder af Dannebrogen.“

Et af Versene lyder saaledes:

*Hist, Venner, hist i Bretlands Rige
Saa mangan stolt Neptuni Søn
Af Cimbrisk Æt er lagt i Baand,
Fordi han el har villet svige
Sin Byrd, sin Eed og nordisk Sømmands Aand.*

Overskudet fra Komeden blev 1206 Rdl. 1 Mk. d. C., 4 Specier og 2 østerriske Penge.

En Uge efter passerede forøvrigt 3 franske Søfolk gennem Ribe, som ved Hjælp af en Chaluppe havde befriet sig fra engelsk Fangenskab. Efter at de i 7 Dage havde holdt Søen uden at være forsynet med anden Proviant end det kun til 5 Dage tilstrækkelige Forraad, som fandtes i Skibet, da de bemægtigede sig det, vare de saa heldige at lande ved Blaavand.

Som tidligere omtalt havde der været Indsamling til Fordel for de brandlidte i Hobro; her var der igen Ildebrand 2. Februar. I faa Timer blev 10 Gaarde og Huse lagt i Aske. Ilden var denne Gang paasat, og den Kvinde, der havde gjort det, blev senere hals-hugget. Stiftstidende ender 12. Februar sin Meddelelse om Branden saaledes: „Lader os atter række disse arme, ulykkelige, uden egen Brøde lidende Brødre Haanden og derved takke Forsynet, der i saa mange Aar har vaaget over, at vi ikke paa denne Maade ere blevne straffede.“

Rimeligvis er det denne fortsatte Indsamling, der naturligvis er foretaget i hele Stiftet, som blev den første Fristelse, der mødte Biskoppen efter Statsban-kerotten. Han beholdt 1984 Rbd. 1 Mk. 2 Sk. i rede Sølv, der indkom til de brandlidte i Hobro, sandsyn- ligvis i indeværende Aar; dog kan der ikke være Tvivl om, at han er begyndt med kun at tage Pengene som et Laan.

Pastor Junghans optegner paa denne Tid: „Priser- ne paa alle Nødvendigheds Vahre ere stegne til det uhørte, f. Ex. en Tønde Rug betales nu med 80 Rdl. D C., en Tønde Boghvede bydes 70 Rdl., for Havre 30 og Byg til 30 Rdl., Jern 30 Rdl. Lpd., Høe 44 Rdl.

Lspd., et halvt Anker ung Viin 100 Rdl., en Potte Brændeviin 3 $\frac{1}{2}$ Rdl.*

I Aarets Begyndelse blev Biskoppen anmodet om at afgive Betænkning over, hvorledes Købstadpræster kunde forhjælpes til et Udkomme, som svarede til Tiderne. Betænkningen blev indsendt, men uden videre Følger.¹

Det musicerende Personale i Ribe Klub afholdt igen i Aar til Bedste for Byens Husarme en Passions-Koncert, denne Gang i St. Catharinæ Kirke, Langfredag 16. April om Aftenen Kl. 8 med Tale af Biskoppen. Billetterne var til 2 Mk. Rigsbankpenge. Nicoline Hjort sang naturligvis med, og Musikselskabets Formand, Fysikus Hoff Hansen, var sikkert ofte i Forbindelse med Bispegaarden ud over sin Lægegerning der. Det var derfor ganske naturligt, at han foruden Stiftamtmanden stod Fadder til Biskoppens yngste Barn, Vilhelm Billeschou Hjort,² der blev født 13. Marts og hjemmedøbt 21. Marts. De andre Faddere var Bispinden og Nicoline.

Ved Passions-Koncerten udtalte Biskoppen sig i sin Tale, der senere solgtes til Bedste for en fattig Enke i Ribe, bl. a. paa følgende Maade:

„Ædle, elskelige Medborgere! . . . hvormed skal jeg fængsle Eders Opmærksomhed, medens Religionens Lovsange og Tonekunstens Harmonier end svæve eder i levende Erindring? — — Om Venskab vil jeg vove at tale — — Vor Religionsstifter har helliget og adlet Venskab, thi han haver beseglet, at Dyd og Retskafenhed er den eneste, trygge Grundvold, hvorpaa Ven-

¹ Frost: Ribe Domkirke.

² 1835 cand. jur., Postembedsmand, Folkethingsmand, Etatsraad † 1867. En dannet samvittighedsfuld og dygtig Embedsmand.

skab kan bygges og vedligeholdes. — — Det var Agt for hans Venners rene Sæder og retsindige Hjerter, der knyttede ham til dem, og at de vedbleve at være Sandheden og Dyden troe, det hævdede deres hulde Forbindelse med deres udmærkede Lærer, og det har foreviget deres Hæder som hans trofaste Venner. — I Lysets Boliger, i den himmelske Faders Huus, der skal Kjerlighedsbaandet, som brast heneden, atter knyttes for aldrig mere at opløses, og der skal Venskab tildele os renere Glæder, større Velbehag og høiere Fryd, end det nogensinde kunde skjenke vor Aand, medens den var indesluttet i denne jordiske Hytte. Herlige Haab! livsalige Fortrøstning — Bestyrke du i vort Inderste den Overbeviisning, at vor Religionsstifter har helliget og adlet Venskab!!!*

Landemodedagen 7 Juli blev dobbelt højtidelig ved Indvielsen af de tidligere beskikkede Amtsprovster. Stiftstidende meddeler herom følgende: „Handlingen aabnedes skjønt med en vocal og instrumental Musik, som opførtes paa Orgelet ved Understøttelse af adskillige Kunstens Venner og Veninder; hvorpaa Hs. H. Hr. Biskop Ridder Hjort, som samme Dag havde prædiket over Matthæi 11. Cap. 29. V. indledede Eedens Aflæggelse med en latinsk Tale: de acumine ingenii Jesu Christi¹. Musik og Sang fra Orglet sluttede Acten, som var sin Gjenstand fuldkommen værdig og hævdedes ikke lidet ved en talrig Forsamling af Stiftets Geistlige.“

Biskoppens Tale var saa vel indstuderet, at han holdt den ganske ex memoria². Han lagde Hovedvægten paa, at Christus paa absolut Maade aabenbarer os Gud, der er Aand, skal dyrkes i Aand og

¹ d. e. „om Jesu Christi Skarpsindighed“.

² d. e. efter Hukommelsen.

Sandhed og elskes lige som Næsten, og at Christendom er den bedste Livsform.

Fra Sommeren 1813 har vi et Vennedigt, der giver et levende Billede af Biskoppen selv i hans Velmagtsdage, foruden af hans beskedne Ven:

„Ribe Bispegaard, d. 20. Juli 1813.

Til Jens Matthias Lind.

Kjære Jens Mathies! hvorledes gaar det Dig?
 Kan Du ei fra Bryggerie og Rigsbankspenge,
 Gammelt ædelt Sølv og nye usle Sedler
 Engang rive Sindet løst saa længe,
 At et Øieblik Du kunde mindes mig.

— — —
 See, min Jens! ifald Du gaar hver Dag,
 Efter rigtigt afmaalt Klokkeslag,
 Altid een og samme Embedsgang,
 Stiller altsaa hver en Morgen Pusselanken
 Gjennem hele Ugen kun til Banken
 Grubler der og træller, regner, skriver
 Blot om Vexler, Kobber, Sølv og Guld,
 Renter og alt andet Rigsbanksmuld;
 Og Du siden hjemme trolig reviderer
 Husets Regninger, og klygtig demonstrerer,
 Hvad der kan i hver en Post gaae til,
 Og hvorfra de Summer komme vil,
 Som Du bruge vil til Et og Andet
 Ved Din Gaard i Byen og paa Landet;
 Mørk og muggen Du da sikkert bliver,
 Meer og meer din Barm tillukkes da for Jordens Spas,
 Og tilsidst Dig Intet vorder ret tilpas —

— — —
 Rigtig nok, fra den Tid Konning Fredrik gav
 I min Haand den hæderlige Bispestav,
 Ikkun saare lidt af Dig jeg eier,
 Mindet nemlig, at Du var min Ven, —
 Men selv om Dette for mit Hjerte veier
 Meer end alle gyldne Grunker,

Hvormed Hofraad Melers¹ Konto prunker,
Hvor han selv i Løn det sætter hen.

— — —
Af vor Barndoms Lillier og Martsvioler
Og vor Ungdoms Roser og Forglemmigel
Og vor Manddoms faure, modne Frugter
Mindet var omkranset blidelig.
Og igjennem alle Livets Skjer og Bugter
Hvorhen Skjebnen styrer end vor Vei,
Skal — derpaa jeg flink og trøstig stoler —
Hlin den smukke Krands ei visne hen,
Førend Alderdommens fagre Vintergrønt,
Kjære Jens Mathias Lind! for Dig,
Og for mig, din første, bedste Ven,
Er iblandt dens Blomster flettet ind,
Og har gjort vort Venskabsminde dobbelt skjønt.

— — —
Men forinden skulle mange Aar i Rad
Hen for os i stille huslig Fryd henrinde.
Jyllands Heder jeg skal pløie glad,
Du skal gieste fro Dit Venneminde.
Vore Sønner skulle frodig voxte frem,
Kjekt bestaae i hver en Letsinds Fare,
Lægge Vind paa deres Dont med Klem,
Hver en Hindring modlgen betvinge,
Vorde Mænd som Jens og Viktor vare —
Vore Døttre skulle mellem Spøg og Dands
Fatte for hver Qvindegjerning Sands
Og udsmykkede med festlig Brudekrands
Nye brave Sønner os tilbringe. —

Tænk engang, naar Du med sølvgraae Haar,
Ved et saadant Optrin for din Viktor staaer,
Og han trykker venlig da din Haand,
Og fremkalder muntert for din Aand
Mindet om de mange glade Dage,
Venskab lod os med hinanden smage.

1 D. A. Meyer (1753—1813), Handels- og Finansmand, 1808—12 Kongens uan-
svarlige Raadgiver i Finanssager. Han døde kort efter, at dette Digt er skrevet,
30. August.

Vil da ikke dit beskedne Hjerter glædes?
 Vil da ei de brune Øine vædes,
 Naar de Blaae igjennem lyse Taarer
 Smile Tak for Venskabs rene Fryd?

Derfor op med mørke Aasyn! kjere Ven!
 Og lad Hoved, Haand og Mod ei synke
 Vær og bliv for mig igjen
 Hvad Du var i mange Aar med Ære:
 Kjer for mig ved stille Borgerdyd
 Kjer for mig ved Hjertets Trofasthed
 Kjer for mig ved Sjælens Kraft og Fred!

— — —

Vil Du over liddte Uheld klynke
 Eller tolke Dit og Dat som lønlig saarer;
 See paa Ribes gjeve Bispesæde
 Dobbelt stærkt jeg hjælpe kan at bære.
 Jeg kan raade med en frie og mandig Sjel,
 Jeg kan drive tvære Griller bort med Held,
 Jeg kan Alt for Dig — kun ikke græde
 Der, hvor Spøg, Adspredelse og Latter,
 Eller Mod og Kraft langt mere hjelpe kan.

Grib da, kjere Jens Mathies, igjen
 Til din næsten reent forlagte Venskabspen!

— — —

Saa lev vel, du kjere Rigsbanksmand!
 Du en venlig Hilsen herved faar fra Mine;
 Hils fra os igjen med Ømhed Dine!
 Hils din kjere Slægt i Teglegaardsstræde!
 Hils min Søn, og skriv til mig, saasnart Du kan!

V. K. Hjort.*

Med elskværdig Gavmildhed havde Bispefamilien taget en gratis Pensionair i Huset, det var den 12 aarige Jens Klint Bagger¹, hvis Fader var Fuldmægtig i Ballum; i April 1813 blev han optaget i Cathedral-skolen.

¹ Medd. af Frk. Anna Hjort. Han var født 1801, Stud. 1821. Miss. St. Croix 1829. 1846—56 Spr. Fruering.

I Eftersommeren 1813 indlader Biskoppen sig derefter paa en ny utilladelig Gavmildhed. Hans yngste Søster, Charlotte Amalie, var gift med Proprietair Jørgen Christian de Linde til Clausholm, Levring Sogn paa Viborgeggen¹. Sønnen skulde være Officer, og i denne Anledning laaner Biskoppen, der er paa Besøg deroppe, Svogeren 2400 Rbdlr. Denne takkede 11. Sept. for Pengene og Biskoppens kærlige Nærværrelse i de faa Dage. Forøvrigt blev denne Søn, Hans Peter de Linde Friedenreich, ikke Officer, han døde 1835 som Overførster og Hofjægermester. Hjort fik aldrig Pengene igen, Linde døde 6. Nov. 1814, og Enken var ikke i Stand til at betale noget tilbage.

Fra nu af møder der Biskoppen den ene Fristelse efter den anden. Den første og meget betydningsfulde drejede sig om Penge til Frue Kirke. I Sommeren 1812 havde man havt Landsindsamling til Fordel for dennes Genopbyggelse, men snart findes det nødvendigt, at der hertil skaffes endnu flere Midler. Ved Plakat af 22. Okt. 1813 befales der, 1) at enhver Kirke i Danmark engang for alle skal erlægge til Vor Frue Kirke i København 1 Skæppe Byg af hver Tønde Kirketiende ydende Hartkorn, hvilket det overlades Vedkommende at betale enten strax efter det indværende Aars Capitelstaxt eller i fire paa hinanden følgende Aar med et Fjerdingkar aarlig, som betales efter Capitelstaxten for det Aar, hvori ethvert Fjerdingkar betales, dog ikke over 2 Mark Rb. S. V. pr. Skæppe, og denne Betaling skal erlægges og modtages

¹ Prokurator J. C. Linnet var Søn af den forgældede Herredsfoged i Hammerum. Hvorledes det er lykkedes denne Prokurator ^{28/11} 1810 at opnaa „Fornylsespatent“ paa Adelsnavnet de Linde har endnu ikke kunnet oplyses.

inden Decembers Udgang saavel i dette som i følgende Aar. 2) Afgiften maa, forsaavidt den ydes af Kirke-Eiere, der have bortakkorderet deres Kirke Tiende for Betaling i Penge, ikke overstige $\frac{1}{24}$ Deel af hvad de saaledes efter Accord oppebære aarlig i de 4 Aar 1813—6. 3) Stiftamtmandene og Biskopperne skulle hver i deres Stift indsamle denne Afgift og indsende samme til den af Kongen nedsatte Commission i København angaaende Vor Frue Kirkes Genopbyggelse.

I December 1813 skulde 1. Fjerdedel af denne Afgift indbetales. Forretningsgangen har sikkert været uordentlig og langsom, og det er umuligt nu at afgøre, i hvor stort Omfang den er indkommet. Cancelliet erindrer 23. April 1814, og endelig 2. Juni 1814 udbetaler man 5431 Rbd. N. V. som Afdrag for Afgiften for 1813.

Efter at Danmark en Tid havde været neutralt, blev det igjen i Juli 1813 Frankrigs Forbundsfølge i Krigen mod Preussen, Rusland, England og Østerrig, ved Frederik VI's uforsvarlige Beslutning. Danmark skulde stille et Hjelpekorps paa over 12,000 Mand, og paa Grund af de elendige Pengeforhold var det overordentlig vanskeligt at skaffe dette, hvad det behøvede. Ogsaa efter Nederlaget ved Leipzig 18. Oktober 1813 blev Frederik VI Napoleon tro, ja stode endnu paa hans Lykke, efter at han helt havde maattet trække sig ud af Tyskland. Den svenske Kronprins, Carl Johan, forenede et russisk Korps med sine svenske Tropper til et Angreb paa Marskal Davoust i Hamborg og paa Danmark, og en Kosakbrigade rykkede op gennem det vestlige Holsten.

Biskoppen skriver 30. November et Brev til Peder, i hvilket man ogsaa faar et Indtryk af Hjorts god-

modige og unøjagtige Maade at tage Pengesager paa:

„Du kan, min gode Moslemin, tilskrive din evige og uforandelige Skjebne Feilgrebet, hvis jeg, som jeg formoder, har lagt 1 Rbd. i Brevet istedet for 5, som jeg havde tiltænkt Dig. Vred er Du da vel ikke blevet, fordi Du fik Seddelen, men jeg gad dog have staaet i en Krog og seet Dit Ansigt da Du tog den Een-Rigsbd. frem til Haandskillinger fra mig i Stedet for Livrenteselskabets Indkomst, som Du tabte i Aar. Derimod skal jeg bede Dig, at Du tilskriver min gode Villie det, at jeg endog paa en blot Formodning om at have taget feil, putter en Fem-Rigsbanksdalerseddel i dette Brev og sender Dig.

Din politiske Tro, kan jeg kun sige Dig, stemmer i det Hele ikke saa lidt endda overeens med min, skjønt jeg just ikke seer Tingene fra den Side, som Du maaske betragter dem. Jeg har nu eengang for Alle, som Du veed eller maaskee har bemærket, sat mig for at jeg ikke vil politisere, knap mundtlig end mindre skriftlig. Imidlertid maa jeg dog sige Dig, at det ikke heller er gaaet mit Øre forbi, at Engelland offentlig har vedgaaet, at Østerrig ei endnu havde ratificeret den mellem de andre fiendtlige Magter indgangne Traktat om Norges Afstaaelse. Det gamle Keiserhuus i Vien er ikke for ny Adel og nyt Fyrsteblood, saa Pontekorvo fra denne Side neppe er meget høit anskreven. Vi ere og bør desuagtet ei heller være trygge, men holde redeligt vort Ord, slaae som vore Fædre, og saa give vor Sag i Alstyrerens Haand, hvorved jeg nok tænker det samme, som Du paa din Façon kalder den evige Skjebnes høiere Love.

Lad mig nu see at Papiret, uberørt, og Hørren vel-indpakket, og alt det øvrige, Du har faaet Begjering om i forskjellige Breve, kommer ordentlig med Skipperen.

Til Kolding sendte Moder forleden Lærred til Dig og Bedstemoder. Det kommer vel og. Levvel! Hils omkring Dig, Don Pedro! fra Din Fader

V. K. Hjort.“

Midt i December stod den ærefulde Fægtning ved Sehestedt, hvorved Prins Frederik af Hessen opnaaede at føre det danske Auxiliarkorps til Rendsborg. Fra 15. til 29. December var der derefter Vaabenstilstand, men som Pastor Junghans 16. December skriver i Liber daticus: „At Uro, Forvirring og Forfærdelse er over Landet, er ikke at undre over.“

Tidens Ængstelse mærkes levende i Biskoppens Prædiken, 1. Juledag 1813, i Domkirken. Hans Text er Matth. 6, 8: Jesus sagde: „Eders Fader i Himmelen veed, hvad I have Behov.“

„Vistnok er vort elskte Fædrelands Stilling endnu ikke saa tryk, som vi med Velvillie ønske. Borger-samfundets Trængsler eller egne Lidelser naage sikkert i Løn mangt et følede Hjerte i vor Kreds — — O, gjen-tag da med Alvorlighed, hvad din Frelser har lært dig, for at hindre dine Bekymringer og for at berolige dit Sind, naar Modgang truer og en mørk Fremtid ængster. — — For at afholde os fra ængstelige Bekymringer tilraaber Jesus os i vor Text: „I have en Fader i Himlene!“ og der er Sandhed i hans Røst og hans kjærlige Stemme lyder til os Alle. — I Himlene er vor Fader, som styrer og raader. Han holder Tildragelsernes Kjede i sin Haand

han kjender ethvert Led i Kjeden, han overskuer deres Virkninger paa hinanden, og hvad han vil, det skeer, og hvad han byder, det lykkes.“ Efter at have spurgt: „Hvo var med vore Fædre i Lidelser og Gjenvordigheder, at Slagenes Lyn ikke knuste dem?“ mindes Biskoppen Biskop Absalon, Helten Niels Ebbesen, Dannerkongen fjerde Kristian, Skjoldungen tredie Frederik, vore Juler og Rantzower og fortsætter derpaa: „Som mandige Kristne skulle vi da see Gjenvordighederne under Øine og ikke frygte, skjøndt Lidelser indbryde, ikke forfærdes, skjøndt vore Trængselsdage forlænges, og ikke forsage, skjönt Frenitiden er indhyllet i et Mørke, der varsler om vedvarende Uheld.“

Vaabenstilstanden forlængedes til 5. Januar. Biskoppens Nytaarsprædiken i Katharinækirken 1814 med Text 22. Psalme, 4—6 giver strax et Billede af Verdenssituationen¹: „Endnu adsplitter den sørgeligste Tvedragt Jordklodens mægtigste Nationer. Fyrsterne føle Regieringens Byrder. Folkene vaande sig under Krigens Rædsler. Alle Europas tænkende Indvaanere ere i spændt Forventning om de Ting, som skulle komme. — — Jeg vil og meget tvivle om at noget Menneskes Øie kan i Tingenes nuværende Stilling opdage det mindste lyse Glimt, til at Krig og Tvedragt og Jammer skulle saa hastigen omskiftes til Fred, Samdrægtighed og Borgerheld. — — Israels Konge paakaldte Gud i Nøden. — — Har ikke den Almægtige og Algode været Soel og Skjold for vort elskede Tvillingrige i mangen haard Nød og i mangen uoverseelig Elendighed, og har ikke hans milde Faderhaand velsignet Danmarks og Norges Indvaanere fra Slægt til Slægt?

¹ Tvende Prædikener efter Tidens Lelighed. Ribe 1814.

— — Vi ere Afkom af de Fædre, som Herren frelste paa Nødens Dag, skulde vi da ikke og staae hinanden bie med redeligt Brodersind og lide og taale og opofre for Almenvel? — — Og lad saa din hele Vandel i Samfundet vidne om, at hvad du ærligen haver lovet, det vil du mandigen holde. — — Til enhver af os lyder endnu fra Hærskarernes Gud det Trøstens Ord: Kald paa mig i din Nød, saa vil jeg frelse dig, og du skal prise mig. Bortjager da af eders Sind al ængstelig Bekymring; men gaaer det nye Aar imøde med Tillid og Fortrøstning.“

Vaabenstilstanden forlængedes yderligere til 15. Januar, men paa Grund af de slette Kommunikationsmidler naaede Meddelelse herom ofte først Troppeafdelinger flere Dage for sent. Af en Fejltagelse kom derfor 35 af de frygtede Kosakker 10. Januar til Ribe, hvor de dog holdtes under temmelig streng Mandstugt og allerede 15. Januar forlagdes til Seem. Ribe maatte yde Varer for 4,236 Rbd. 23¹/₂ Sk. (N. V.) foruden 31 Heste¹.

14. Januar var da i Kiel den Fred bleven sluttet, hvorved vi mistede Norge, men offentlig omtaltes dette smertelige Tab ikke, ligesaa lidt som det nævnedes, at det vilde have været til Gavn for Landet, naar Kongen havde styret Udenrigspolitikken paa mindre egenraadig Maade.

Til den sædvanlige Fest 28. Januar med Souper og Bal i Anledning af Kongens Fødselsdag skrev Biskoppen en Glædessang over Freden, der meget spagfærdig endte saaledes:

Kongel derfor vel tilmode
Hilse vi din Fødselsdag,
Kalde dig den Fredegode,
Der har banlyst Kamp og Slag,

¹ Fra Ribe Amt III. S. 551 ff.

Og i festlig Borgerklynge
Vi paa Landets Høitid syng:
Fredrik! Tak for Landefred!

Men endnu en Krigsdønning naaede det lille, fattige Ribe: fra 26. Februar til 30. April fik det polsk-fransk Indkvartering i det 17. lithauiske Uhlanregiment, der med Hæder havde deltaget paa dansk Side i Kampen ved Sehestedt og siden da, indtil Fredsslutningen, havde ligget i Rendsborg. Da Danmark efter Kielerfreden maatte tiltræde Koalitionens mod Frankrig, kunde der være en Del, der talte for at afvæbne Delingen; men Kongen vilde ikke svigte de Folk, der saa tappert havde kæmpet for hans Sag, og giver derfor 13. Februar Ordre til, at 250 polske Lansedragere samt de 7 franske Employés og et fransk Detachement paa 61 Mand, der opholdt sig i Rendsborg, skulde henvises til Ribe og Omegn¹. Byen havde tilsidst ialt Indkvartering af 20 Officerer og ligestillede og ca. 130 Underofficerer og Menige.

Biskop Hjort husede en fransk Commissair; de 64 Dage, Indkvarteringen varede, blev atter en stor Udgift, da hverken Officerer eller Mandskab foreløbig havde noget at betale med. Biskoppens Gæst var dog en af dem, som kun skulde have ét Værelse, medens andre kunde gøre Krav paa to. Udgifterne for Kvartér, Lys og Varme blev 1 Mk. daglig, eller tilsammen 10 Rdl. 4 Mk. Betspisingsudgifterne blev 2 Rdl. 8 Sk. daglig, ialt 132 Rdl. 2 Mk.

Først efter Troppernes Afmarch erfarede Magistraten, at disse kunde vente Lønning udbetalt i Rendsborg, og opfordrede derfor de Værter, der havde haft

¹ Fra Ribe Amt III. S. 740 ff.

fremmede Officerer i Kvartér, til at indgivet Regning. Ligesom Bispinde Middelboe og Pastor Satterup frafaldt Biskop Hjort først Fordring om Betaling af Hensyn baade til den fattige Udlænding og til Statskassen; men da Sagen om Indkvarteringsgodtgørelsen endelig var gaaet i Orden ved Stiftamtets Resolution, fandt Biskoppen, 6. Sept. 1817, ikke mere Anledning til at eftergive, hvad der tilkom ham. Han oplevede dog ikke at faa det omtalte Beløb, idet nemlig Stiftamtmand Koefoed selv forbrugte Indkvarterings-Godtgørelsen.

(Fortsættes.)

Af Varde og Hjertings Historie.

Ved Overretssagfører Arne Sundbo, København.

(Slutning.)

Fanø og Mandø faar Privilegium paa at udføre Fisk.

Varde og Ribe havde fra gammel Tid (se foran) Eneret paa at forhandle og udføre Fisk fra de sydvestjyske Fiskelejer, men 1685 blev dette Privilegium ophævet for Fanø og Mandø, der fik Bevilling til selv at udføre de Fisk, der fiskedes fra Øerne.

Peder Madsen, der 1677 havde gaaet saa energisk til Værks overfor Smugleriet paa Fanø, maatte 8 Aar efter finde sig i at blive afsat paa Grund af Uduelig-
hed. Han fik ikke Smugleriet standset.

Der indkom i de 8 Aar fra 1676—85 slet ingen Told paa Ølandene, og det gjorde Rentekammeret betænkeligt I en Memorial²²) fra Kammerets Assessorer indberettede de den 28. Februar 1685 dette til Kongen og tilføjede, at der før 1676 kun indkom en ringe Told af Fisk, men intet af Varer, og at Indbyggerne begik betydelige Toldunderslæb. (Indberetningen er gengivet som Motiver til det følgende aabne Brev.) Rentekammeret anbefalede derfor, at Øerne fik Paalæg om at fortolde deres Fisk i Ribe, mod at de til Gengæld fritoges for *Sandtolden*, samt at Toldinspektøren paa Ølandene, *Peder Madsen Frisch*, blev afsat og erstattet med en anden, *Rasmus Mikkelsen*. Thi det var mere end kendeligt, at *Peder Madsen* ikke har

forestaaet sin Forretning saa forsvarligt, som han burde, da han Vinter og Sommer har opholdt sig og boet i Ribe og ikke paa Øerne.

Kongen bifaldt ved Resolution af 18. April 1685 denne Indstilling og den 26. April udstedtes et aabent Brev, der lød saaledes:³⁾

Vi, Chr. den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark, Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn, Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, gør alle vitterligt, at saasom vi allernaadigst er kommen udi Erfaring, hvorledes Indvaanerne paa vore Ølande Fanø, Sønderho og Mandø under Riberhus Amt uden nogen af os derpaa havende sær Privilegium og Tilladelse ikke alene indfører til Ribe, men endog udfører til Husum, Hamborg og andre fremmede Steder deres Fartøjer og Skibrumme fulde af saltet og tørret Fiskevare foruden at anmelde sig paa Ribe Toldbod, vores Told og Rettighed saa vel som Lastepenge af deres Fartøjer og Skibrumme at erlægge, derhos og er ikke uden Mistanke, at de ved samme Lejlighed fra Hamborg og andre Steder undertiden med dennem tilbagefører adskillige Varer, hvoraf og vores Told og Rettighed burde betales, som Vin, Salt og andet deslige, som paa visse Maader og Steder er forbuden at indføres.

hvorfore vi til sligt at forekomme allernaadigst vil have anordnet og befalet, saasom vi og hermed anordner og befaler, at Indbyggeme paa bemeldte vore Ølande, naar de med deres *Fisk eller anden Landsens Vare inden eller uden Riget* dennem agter at begive, saa skal de med deres Skiberum og Fartøjer, være sig lidet eller stort, anmelde dennem ved vores Toldsted udi Ribe og der vores Told og Rettighed efter Toldordinancen deraf erlægge og klarere *under Fartøjets og Varernes Konfiskation*.¹ Ligesaa skal af alle de Varer, som fra fremmede Steder paa Ølandene ind-

¹ Man lægger Mærke til den strenge Straf, ellers blev kun Varerne konfiskeret.

føres (saa vidt som ej er mod Toldordinance og udgangne Forandringer) paa ilge Maade Tolden ved bemeldte Ribe Toldsted erlægges og betales,

hvorimod vi af sær Naade allernaadigst herefter vil have Indbyggerne paa bemeldte Ølande befriet og forskaanet for den *Sandtold*, som de hidindtil en Gang om Aaret til vores Amt Riberhus givet haver.

Hvorefter Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette.

Givet paa vores kgl. Residentz udi København den 26. April 1685.

Under vort Signet

Christian.

Dermed blev altsaa ogsaa den ældgamle Afgift *Sandtolden*, der tillader os gennem Lensregnskabet at følge Vesterhavsfiskeriets Historie (og Tilbagegang) helt fra 1537, ophævet. *Sandtolden* var dog engang en meget betydelig Indtægt. Rentekammeret skriver i sin Indstilling, at det ikke har kunnet faa oplyst, hvor stor denne Afgift har været efter Krigene (1660), da Feltherren *Hans Schack* og senere hans Søn *Otto Didrik Schack* efter 1660 havde Amtet som Len uden Regnskab; men 1654 betaltes *Sandtolden* paa Fanø med Fisk til en Værdi af 60 à 70 Rgd. Afgiften blev 1669 af *Schack* fastsat til et bestemt Antal Fisk pr. Baad efter Baadens Størrelse: 1000, 500, 250 Stk. eller endnu mindre.

Dette aabne Brev, der tog al muligt Hensyn til Fanø-Fiskernes Tarv, var et betydeligt Privilegium, og blev det Grundlag, hvorpaa den store Fanø Skibsfart siden voksede op. Efter Aarhundredskiftet erobrede Fannikerne nemlig for en stor Del den gamle Handel med sorte Potter og Transporten af Tørv og Korn til Vesterhavssøerne, saaledes at de allerede omkring 1720

drev en livlig Kysttrafik med Baade. I Praksis blev Privilegiet et Dække for store Smuglerier, der intet Sted blev drevet livligere end ved Fanø og Kysterne overfor.

Peder Madsen Frisch protesterede mod sin Afsættelse og fik baade Stiftamtmand *Speckhans* og Tolder *Hausmanns*¹ Attest for god Tjeneste, men 30. Juni maatte han alligevel overgive Fanø Toldvæsen til *Rasmus Mikkelsen*, og en Protestskrivelse af ²⁰/₈ til Rentekammeret²) skaffede ham intet.

Frisch, der døde 1709 i Ribe som Overformynder og rig Handelsmand, blev Stamfader til den endnu levende Slægt *Fridsch*. Hans Søn *Mads Pedersen Fridsch* († ²/₆ 1720) blev Raadmand i Ribe ²⁰/₄ 1719. Dennes Søn var Borgmester *Peder Madsen Fridsch* (Raadmand ¹⁷/₈ 1736, Borgmester ⁹/₆ 1749, død 1788). En Søn af Borgmesteren var Stiftsfysikus i Ribe *A. F. Fridsch* († 1807) og Deputeret i Rentekammeret *Mads Fridsch* († 1812).

Rasmus Mikkelsen, der efterfulgte Peder Madsen Frisch, fik som denne en Gage af 50 Rgd. om Aaret, men havde Titlen af Visitør (Inspektørerne var en Slags

¹ *Friedrich Hausmann*, Søn af en Bremer, Amtsforvalter *Daniel Hausmann*, Steinborg Amt, og *Margrete Pape*, ved Fr. III. Moder til den kendte *Ulrik Fr. Gyldenløve* (Marie Grubbes Mand), Stamfader til Danneskjolderne, fik ¹/₇ 1670 Ekspektance paa Ribe Tolderembede, afløste ⁷/₁₁ 1680 *Dupont*, † ¹⁰/₄ 1689 efter at være bleven forbrændt ved Operahusets Brand i København ⁹/₄, gift 1) *Anna Margrete Noack*, 2) ²¹/₄ 1688 *Anne Catrine Lund*, der efter hans Død blev gift med Amtsforvalter *Jens Christensen* og ved ham var Moder til Brødrene *Hein*. Hun † 1693. Hausmann var titulær Ritmester.

Efter ham blev ²⁷/₄ 1689 *Andreas Lund* Tolder og ²⁰/₁ 1696 *Jep Pedersen Eenholm* († 1716).

betydeligere Visitører, der førte Opsyn med Fortoldningen, ikke selv foretog denne) og var paa Fanø ogsaa under Kruse. Han fik Bestalling $^{24}/_4$ 1685 (efter den kgl. Resolution af $^{10}/_4$ s. A.), men $^{25}/_3$ 1696 blev *Oluf Justsen* (Toldbetjent i Ribe $^{20}/_1$ 1684) ansat i hans Sted. Rasmus Mikkelsen fik dog paany Embedet $^{20}/_3$ 1697 og døde 1718. Hans Efterfølger var *Christian Frederik Petersen* († 1743). De boede begge i Sønderho.

Før Enevælden var det som en naturlig Ting tilladt Øboerne at drive Sejlads, og i Toldloven $^{1}/_6$ 1672 hed det: „Hermed er det og dem paa Limfjorden, Issefjorden og andre Indvige, som ved *Ringkøbing*, i Danmark, hvor Toldstedet ved Udløbene forordnet er, *item dem, som bor paa Øerne*, tilladt med *smaa Fartøjer og Pramme at sejle op og ned ad Fjordene og til hvad Købstad i Riget dennem lyster med de Varer, som falder i Landet*, foruden at anholdes eller være forpligtet deres Varer til en eller anden af *næste Købstæder* eller paa de forordnede Toldsteder ved Udløbet af Fjordene at sælge, losse eller lade, dog ikke at sejle med noget mellem Rigerne uden at have angivet sig paa de forordnede Toldsteder, som før er meldt.“

Denne Ret til Smaasejlads (ikke til Udlandet) ophævedes helt ved Plakaten 4. Sept. 1680, men ved Toldloven $^{12}/_3$ 1683 fik Øerne og Fjordboerne dog atter Tilladelse til Sejlads, men kun indenfor samme Provins. Denne Bestemmelse standsede, hvis den skulde have været overholdt, al Fanø Sejlads, da Provinsen Jylland af Fanøs Opland kun omfattede Ribe og Enklaverne, og Bestemmelsen i Toldloven af 1683 gøttogs i alle følgende Toldlove. 1685 fik Fanø jo imidlertid for sit Vedkommende en Særstilling blandt Øerne

— for saa vidt angik Sejladsen med Fisk. Fannikerne oversaa tilmed ganske denne Indskrænkning.

Ribe og maaske ogsaa Varde maa imidlertid have klaget over Fanø. Thi ved kgl. Reskript af 24. Januar 1688 bestemtes det, at Privilegiet skulde ophæves⁹⁾, og at Fanø og Sønderho Indbyggere [Mandø nævnes ikke her] skal være betænkt, deres Varer herefter, som forhen sædvanligt haver været, til næstliggende Købstæder, saasom Ribe og Varde, at føre og der sammesteds under behørig Tolds Erlæggelse forhandle og ingenlunde understaa dem paa fremmede Steder at udføre og sælge under behørig Straf.

Reskriptet angiver som Motivering, at „Fannikerne med stort Underslæb i vores Told og Rettighed i en og anden Maader skal kunne begaa, særdeles ved det, at de en stor Parti af egen Varer uden Angivelse [paa Toldstedet] kan udpraktisere og derimod Hamp og Jern, Staal, Hør, Tjære, Salt og andet, som de uforgængeligt der paa Landet behøver, hemmeligt fra fremmede Steder igen indfører.“ Med andre Ord: Fannikerne smuglede stadig.

Men overfor denne Beskyldning og Reskriptet indgav 19 Fiskere fra Fanø en Ansøgning, dateret *Fanø*, den Anno 1688 (uden Dato), og erklærede deri, at Beskyldningerne var Bagvaskelse, og lover, at de ingen Varer skal indføre. De beder om at faa Privilegiet tilbage. Hvad de behøver til Fiskeriet -- siger de --, køber de i Ribe, og de tilføjer, at det „af Arilds Tid aldrig har været dem forbudt at sejle med Fisk, som kan være et Par Rejser om Aaret, som vi fattige Folk ellers ved og kan have Levnedsmiddel af vort Fiskeri, som vi alene har det at nære os af, og er det enhver retsindig bekendt, at vi ikke [ellers] kan subsistere,

men maa Landet kvittere.“ Thi i Ribe kan Borgerne ikke overkomme at købe al Fisken.

Stiftamtmand *Speckhan*¹ attesterer Ansøgningens Rigtighed, særlig at Ripenserne ikke kan købe Fisken, (ogsaa Varde nævnes i denne Forbindelse i den senere kgl. Resolution) og anbefalede Ansøgningen. „Disse fattige Fiskere bor paa det ringe og nu næsten med Sand overløben Øland Fanø og Sønderho.“ De har intet at give og intet at sælge.

Rentekammeret anbefalede Ansøgningen i en Indstilling af 28. Juli 1688, for at Flaaden kunde have saa mange Mand som muligt; men Kongen henstillede Sagen til ny Overvejelse. Senere er der kommet et nyt (nu tabt) Andragende fra Fanø om Fritagelse for enten Told eller Konsumtion af Fisken og en Nedsættelse i Frihedspengene (Jordafgifterne), der var 200 Rgd. om Aaret, og Kammeret anbefalede 11. December 1688 ogsaa dette Andragende. Men Kongen henviste endnu en Gang Sagen til ny Overvejelse.

Imidlertid faldt dog den 26. Januar 1689 kgl. Resolution²⁰⁾ i Sagen, hvorved det bestemtes, at Indbyggerne paa Fanø og Sønderho skal *nyde og beholde deres forrige Frihed med at sælge og udføre deres Fisk, hvor dennem lyster*. Ansøgningen om Fritagelse for Told eller Konsumtion og Nedsættelse i Frihedspengene blev afslaet²¹⁾. .

¹ *Frantz Eberhardt v. Speckhan*, Friherre, f. i Königsberg ²/₄ 1628, død i Ribe ²⁰/₁₂ 1697. Faderen var Officer hos Fr. III, allerede mens denne var Ærkebisp i Bremen. Sønnen kæmpede under Turenne i sin Ungdom, Major i den danske Hær 1657, ⁹/₁₂ 1661 Ceremonimester ved Hoffet, ²⁴/₁₀ 1670 optaget i dansk Adel, blev Oberst og ¹⁷/₁₂ 1681 Overhofmarskalk, ²⁰/₇ 1683 Gehejmeraad og Stiftsbefalingsmand i Ribe, ⁵/₆ 1684 hvid Ridder (*Hirsch*). Se *løvrigt Biogr. Leks. og Fra Ribe Amt* 1912.

Denne kgl. Resolution af ²⁶/₁ 1689 sætter altsaa atter det aabne Brev af 26. April 1685 i Kraft.

Forordningen 28. Februar 1701 (ogsaa om Toldsvig ved Ribe) henviser i § 1 til den kgl. Resolution af ²⁶/₁ 1689, og isaaledes — da senere Toldlove stadig atter henviser til denne Forordning — blev Privilegiet holdt i Kraft. Dog bestemte Forordn. 1701, at Visitøren paa Ølandene for at undgaa Smugleri hver Maaned i Fisketiden skulde affatte Ekstrakter over, hvor meget Salt der var indført til Fanø, og hvor meget hver enkelt havde liggende, samt hvor meget der var brugt til Fiskeriet.

Mandø, som stadig havde Privilegiet af 1685, synes ikke at have brugt det, og da Forordn. 1701 ikke nævner Mandø, maatte Privilegiet vel (?) betragtes som bortfaldet ved Tronskiftet 1699, da det ikke blev bekræftet af den ny Konge.

Toldloven 1. Februar 1797 frigav Fiskehandelen.

Hjerting, Ho og Oksby faar Bevilling til at drive Sejlads. — Vardes Kamp mod det opkommende Hjerting.

I 1680'erne tog Sejladsen paa Hjerting stærk Fart, og 1688⁸⁰) bestod Flaaden ved Varde Toldsted — det var nu kun enkelte Skibe, der ikke hørte hjemme i Hjerting — af 5 Smakker (12—2 paa 6—5 og 3 Læster) og 9 Skuder (2 paa 5, 4 paa 3 og 3 paa 2 L.) samt mærkeligt nok kun en enkelt Baad paa 1 Læst. Fiskebaade er klart nok ikke medregnet i denne eller Toldregnskabernes Lister. Der var 1688 ialt 14 Skibe og 1 Baad paa tilsammen 61 Læster. Listen har dog sikkert glemt nogle Baade, muligt fordi de ogsaa brugtes til Fiskeri.

Men blot 3 Aar efter (1691) tælles der 18 Skibe paa tilsammen 78 Læster og 12 Baade paa ialt 10 Læster, nemlig 10 Smakker (12, 4 paa 6, 5, 2 paa 3 og 2 paa 2 L.) og 8 Skuder (3 paa 5, 3 paa 3, 2 og 1 L.) Af Baadene var 6 paa $\frac{1}{2}$ Læst, 5 paa 1 og en enkelt paa 2 Læster.

Denne Flaade beskæftigede en ret anselig Skare af Sømænd¹. I 1688 opgives det⁸⁰), at alle Skibe paa 5 Læster og derover har Mandskab paa 3 Mand; det gælder selv det største paa 12 Læster. De andre, ogsaa Baadene, havde en Besætning paa 2 Mand. Det var 1688 en Skare paa 36 Mand, der saaledes var forhyret paa Skibene (Skipperne medregnet). Medregnet Pakhuskarle og andre i Land, Prammænd og Baadførere ved Kysten, kan man anslaa, at 40—50 Mand paa den Tid direkte har levet af Skibsfarten, og 1691 var Tallet større.

Dertil kommer, at ved samme Tid har et lignende Antal hver Sommer søgt til Holland for at faa Hyre der. Da der nemlig 1692 var udkommet et Forbud mod Hvervning af Søfolk til fremmede Skibe, turde Skipperne ikke tage disse Udrejsende med, og de (Mænd og unge Karle) anmodede derfor Stiftamtmanden om at paalægge Skipperne at tage dem med. En af Ansøgningerne er dateret *Hjerting*, 7. Febr. 1693. Sømændene skriver deri, at de nu *paa nogle Aars Tid* har været udi Holland til Orlog og der søgt deres Brød, „saasom vi fattige Mænd forsaarsages højlig paa fremmede Steder at søge vort Brød, en Part til Hustruer og Børn, en Part til vores fattige Forældre

¹ Den $\frac{1}{2}$, 1697 fik en *Jesper Orum* Privilegium paa at oprette en Navigationsskole for Rømø og de andre Kongens deromkringliggende Ølande. (Reg.)

og Søskende deres store Udgifter, saa vi ikke her hjemme kan blive beliggende."

Stiftamtmand *Speckhan*, der lod Andragendet gaa videre til Kancelliet og anbefalede det, oplyser, at de har været hjemme i Vinter, og at der fra Hjerting, Ho og Oksby er „ongefæhr 40 Personer, som begærer at udrejse." Et kgl. Reskript 18. Febr. 1693 til *Speckhan* giver da ogsaa Tilladelsen.

Antagelig er denne Skik, at søge „til Orlogs", opkommet her i Vesterherred og Hjerting omkring 1670 — paa Før og Vesterhavsøerne begyndte den ca. 1614 — og har holdt sig, lige til Fanø midt i det 19. Aarhundrede fik saa stor en Flaade, at de unge kunde faa Hyre der. (Se Fra Ribe Amt 1916, S. 321.)

Fra ca. 1680 flyttede Skipper *Christen Pedersen Riisbøl*, der ejede en Smakke paa 12 Læster, fra Ringkøbing til Hjerting — 1670 overvintrede en Ringkøbing-smakke paa 10 L. der —, et Tidens Tegn. Riisbøl, hvis Skib 1685 blev kapret og indbragt til Dunkerque, spillede en ledende Rolle i Hjerting til sin Død (1740) og var en af Hovedmændene for Trankogeriet. Hans Sønner og Efterslægt boede i Hjerting, saalænge Byen betød noget for Sejladsen.

Varde, der siden 1660 havde ført en hidsig Kamp mod Hjerting, satte 1687 alt ind paa at faa Skipperne til at flytte til Varde, og Tolder *Taulow* støttede sine Bysbørn af bedste Evne. Men maaske opmuntret af Fannikernes Held i 1685 — indgav Skipperne i Hjerting og Ho en Ansøgning⁸¹, dateret *Hietting*, den 16. Januar 1688, hvori de andrager Kancelliet om Tilladelse til at drive Sejlads, da Tolderen og Borgmesteren i Varde [Thordsen] forlangte, at de skulde flytte til Varde og bo.

Om Skipperne havde haft Forstand derpaa, kunde de have henvist til Statistiken over Hjerting Handelsflaade, der opviste følgende Vækst (for 1688 og 1691 kunde de naturligtvis ikke vide Tallene):

	Skibe	Baade	Drægtighed	Læster
1670	9	9	40	—
1671	9	10	49 $\frac{1}{2}$	—
1674 og 77	11	6	54	—
1679	11	8	56 $\frac{1}{2}$	—
1682	8	9	42	—
1688	14	1	62	—
1691	18	12	88	—

Nu skrev Skipperne i deres Ansøgning bl. a.: „Som vi fattige Folk har vort Bo og Hjem paa kgl. Maj.s Grund og vi ej haver andet at nære os af end Fiskeri og Søen, som disse Steder ej fører andet med sig, saa om vi endelig skulde drives derfra (det vi dog underdanigst ej vil formode), kunde Stederne ej af andre bestrides end ved dennem, som skulde nære dem af Søen ligesom vi. Vi haver og, foruden at svare af vores Huse og Boliger Skat og Skyld som Bønder, svaret udi Varde By med Konsumtion, Skat og Skyld som Borgere og Skippere alt til den Ende, at vi ikke skulde blive draget fra vore ringe Boliger og Værelser.“ Ansøgningen er underskrevet af 8 Mand: *Søren Andersen, Bøi Knudsen, Christen Backensen, Christen Jensen Grønberg* (som synes at have skrevet Andragendet), *Hans Jakobsen, Ole Jensen, Mads Jensen* og *Hans Hansen*.

Samtidig sendtes der til Kancelliet fra *Ho* og *Oksby* en Ansøgning¹, dateret *Ousby*, den 22. Januar 1688

¹ Af 19 Underskrivere har de 11 selv skrevet deres Navn, 8 underskriver med Forbogstaver.

(to Dage før Fanø Privilegium ophævedes), hvori anmodedes om Tilladelse til at sælge Fisk i Hamborg og andre Steder: „Vi fattige Fiskere i Ho og Ousby — siger de — vil Varde Magistrat og Tolder, skulde være forpligtet til at sælge vor Fisk til Byen for, hvad de efter egen fri Vilje os derfor give vil. Det har aldrig af Arilds Tid været forbudt os at udføre Fisken til Husum og Hamborg efter at have fortoldet den. Vi kan sælge den paa et Par Rejser om Aaret og søger om, at vi, hvis vi ikke selv maa sejle med den, maa sende den med Skipperne, der er Borgere i Varde (!)“ [hvad de netop søgte om Fritagelse for at være].

Andragendet er underskrevet af 24 Mand, hvoraf 15 selv har skrevet deres Navn, 8 tegner Forbogstaverne, og 1 skriver sit Bomærke.

Varde satte sig imidlertid ogsaa i Bevægelse. Byfogden *Samuel Wielandt*¹ rejste til København og indgav, dateret *København*, den 13. Februar 1688, en Klage², der skulde modarbejde de to Ansøgninger.

¹ Varde Byfogder var efter Daniel Philipsen (se foran) ²⁰/₁ 1656 *Hans Lassen*, ²²/₀ 1665 *Oluf Pedersen Nederland*, ⁹/₁ 1673 *Samuel Wielandt*, ⁴/₁₁ 1690 *Andres Justesen*, ⁵/₄ 1701 *Peter Jensen Breitenberg*, ¹⁰/₈ 1723 *Christian Hjørning*, ¹⁸/₀ 1743 *Jens Pedersen Woydemann* (Byens sidste Burgmester), ⁸/₄ 1749 *Johan Krag*, ¹³/₈ 1758 *Johan Jakob Frausing*, ²⁸/₁₁ 1775 *Hans Frederik Bloch*, ⁷/₁₃ 1787 *Lauritz Fogtman*, ²⁵/₈ 1814 *Carl Gustav Rosenørn*, ³/₀ 1825 *Haagen Christian Astrup*, ¹¹/₄ 1827 *Andreas Claus Wedel-Heinen*, ²⁴/₁₃ 1842 *Theodor Marius Sofus Quistgaard*, ¹⁹/₁₁ 1847 *Olaf Stefani Stephensen*, ¹⁰/₄ 1854 *Jens Albrecht Frederik Bagger*, ²⁰/₀ 1880 *Christian Ludvig Lendrop*, ²⁸/₄ 1885 *Johannes Baptiste Ferdinand Hilarius Kalko*, ¹⁹/₄ 1899 *Ernst Christoffer Lorentz Drechsel*, ³/₀ 1905 *Jakob Scharschou Schjørring*, ¹⁰/₈ 1910 *Christian Henrik Friis Hattensen*.

Byfogden har naturligvis ogsaa personlig agiteret for Byens Sag.

Denne Byfogdens Klage fremstillede, hvorledes Proprietærer og Bønder i de 4 Herreder omkring Varde (Øster, Nørre, Vester og Skadst Herred) driver Forprang, opkøber Smør, Fisk, Flæsk, Voks, Honning, Huder og Talg hos Bønderne og sælger Hør, Hamp, Blaar, Beg, Tjære, Staal, Salt, Speceri (Urtekram), Vin og Brændevin, netop den Handel, Købstadmændene skulde leve af, og hvorledes en Del af Forprangerne tilmed er tidligere Borgere i Byen, har forladt denne og nedsat sig paa Landet for at handle. Byfogden henviser i Klagen til, at vel har Byen faaet kongelig Bevilling til at konfiskere Forprangsvarer i to Miles Omkreds (1608, fornyet 1663), men Forprangerne nedsætter sig netop udenfor dette Læbælte, og han andrager derfor om, at Varde maa faa dette Læbælte udvidet til at omfatte hele Oplandet, alle 4 Herreder.

Og dernæst — tilføjer Byfoged *Wielandt* — har Bønder og Fiskere ved Sønder- og Vesterside i Vesterherred sejlet med deres Fisk til fremmede Steder og regelmæssigt taget Varer (Hamp, Blaar, Staal, Beg, Tjære osv.) med hjem i Stedet for at købe dem i Købstaden, og ansøger derfor endvidere om, at de maa faa Tilhold om at føre deres Fisk til Varde (og anfører naturligvis, at dette lige var paalagt Fannikerne jfr. Reskriptet af ²⁴/₁ 1688).

Stiftamtmand *Speckhan*, der 8. Marts fik hele denne Bunke af Ansøgninger sendt til Erklæring, anbefalede at opfylde Skippernes og Fiskernes Ønsker og at bevilde Varde den ønskede Udvidelse af Læbæltet. Det hjalp ikke, at Magistraten i Varde under 13. April indgav to Klager over Forprangere og over Fiskerne

og Skipperne (ligelydende med Byfoged *Wielandts*). *Speckhan* advarer mod at tvinge Fiskerne og Skipperne ind under Varde og fastholder, at de *som af gammel Tid tilforn* bør have Lov til med deres Fartøjer Søen at søge og ved deres ringe Huse at blive, da de kun har ganske liden, ja snart ingen Sæd og Avl og ikke vil kunne eksistere, hvis det nægtes dem at sejle.

I en Betænkning af 18. Juli støttede Kommercekollegiet dette Amtmandens Standpunkt, idet Kollegiet mener, at Sejlads fra Hjerting ikke kan skade Varde, da Skipperne jo skal losse Varerne ved Toldstedet (Kollegiet gaar aabenbart ud fra, at Varerne da maatte komme til Varde, hvor Toldstedet var, men dette var jo forkert). Endvidere gik Kollegiet ud fra, at det drejede sig om gamle Friheder.

Det blev ikke fremhævet fra Vardes Side, hvilket Brud med alt gammelt en Tilladelse til Sejlads fra Hjerting egentlig vilde betyde. Det var Varde-Magistratens Fejl, at dette ikke blev oplyst. Nu gled det fra Fanø kendte Spørgsmaal om Fiskeudførselen i Forgrunden og overskyggede alt andet (Varde kunde rimeligvis ikke have Krav paa sit gamle Privilegiums Opretholdelse), og dette Spørgsmaal blev afgjort i Traad med Bestemmelsen af 1685 for Fanø. Ogsaa Stiftamtmand *Speckhan* har sikkert nærmest tænkt paa, at *Fiskerne* maatte have Tilladelse til at sejle deres Fisk til Holsten.

Alle disse Ansøgninger blev behandlet under et af Kancelliet. Den 27. Juli afsendte Stiftamtmanden en Forespørgsel med Gentagelse af sin Indstilling for at faa Sagen fremmet; men allerede 28. Juli blev Skippernes og Fiskernes Ansøgninger bevilget, og da man ikke ret var klar over Forskellen paa Retten til at

drive Sejlads og paa at udføre Fisk, blev *begge* disse Rettigheder tillagt baade Hjerting, Ho og Oksby, skønt Oksby alene havde søgt om Ret til at udføre Fisk, og Hjerting alene om Ret til at drive Sejlads.

Under 28. Juli 1688 udkom da Privilegiet som et aabent Brev, der lyder saaledes¹⁸⁾:

„VI, Christian den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark, Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn, Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst

gør alle vitterligt, at eftersom vi allernaadigst fornemmer, at Bønderne og Indvaanerne udi *Hiettinge* og *Hoe* samt *Ousbye* Sogner under Riberhus Amt i vort Land Nørrejylland ikkun ganske ringe Sæd skal have, saa at de uden Søen og Sejladsen sig ej ernære kunde, da have vi efter derom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begæring saavel som os elskelig Hr. *Frands Eberhardt von Speckhan*, Ridder, vores Geheimeraad, Stiftsbefalingsmand over Riber Stift og Amtmand over Riberhus Amt, allerunderdanigst indgivne Erklæring, allernaadigst for godt befunden at bevilge og anordne, saa og hermed bevilger og anordner,

at bemeldte *Hiettinge* og *Ho* samt *Ousbye* Sognes Indbyggere og Fiskere maa og skal herefter som tilforn udi deres havende Huse og Vaaninger, hvor de af gammel Tid skal have bygget og boet og endnu boer, fremdeles ved Stavnen ubehindret boendes bliver, og skal det dennem *derhos* og allernaadigst tilladt være herefter som udi forrige Tider ved Sejladsen og Søen at søge deres Næring, saa og med deres smaa Fartøjer deres Fiske og Varer *til fremmede Steder* hen-

føre og sælge, hvor de bedst ved og kan, dog at de dennem, saa ofte de indsejlendes vorder, paa forordnede Toldsteder angiver, der Tolden af indehavende Varer rigtig erlægger og sig ellers med Lossen og Laden og i andre Maader efter Toldrullen og andre des vedkommende Forordninger tilbørligen forholder.

Forbydende alle og enhver herimod, efter som forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gøre. Under vor Hyldest og Naadel

Givet paa vort Slot København den 28. Juli 1688.

Under vor kongelige Haand og Signet.

Christian.

Dette aabne Brev konfirmeredes ¹⁸/₈ 1700, ²⁴/₈ 1731 ⁵/₈ 1747, ²/₈ 1767 og ¹⁶/₈ 1813, men ikke ved Tronskiftet 1839 og er da bortfaldet.

Det giver intet mindre end et Privilegium paa Sejlads til Udlandet, en Ret¹, der ved Forordningen af ²⁰/₁ 1682 var forbeholdt enkelte Byer, deraf 7 jyske, bl. a. Varde, Ribe og Ringkøbing. Denne Ret var meget værdifuld. Thi Handelen fulgte Skibene, og de saaledes begunstigede Byer fik dermed Eneret til al udenlandsk Handel. Dette Monopol udstraktes dog ved Rskr. ¹⁶/₈ 1687 til alle Kystbyer og blev ved Rskr. ⁵/₈ 1689 tilbagegivet alle Købstæder. Men Hjerting, Ho og Oksby Sognemænd hørte dog i godt halvandet Hundrede Aar til de privilegerede paa dette Omraade.

Hvad *Vardes* Ønske om Udvidelse af Læbæltet angik, blev det *ikke* direkte opfyldt. Ved Reskript til Stiftamtmanden af 28. Juli 1688¹⁴) paalagdes det ham

¹ *Skodborg og Vandfuld* Herreders Beboere fik 31. Jan. 1688 et lignende Privilegium til at sejle til Norge fra Bovbjerg og Harboøre. De to Herreder hørte ellers under Lemvig.

for hver Købstad at lade inspicere halvvejs til den næste, og da Varde havde langt til Ribe og Ringkøbing, fik det derved indirekte opfyldt sit Ønske, skønt det naturligvis havde været rarere at faa en selvstændig Ret end, at Amtmanden blot fik en Ordre. Desuden gik det Omraade, der skulde afpatrouilleres, langt ud over Byens Opland, hvad der yderligere har svækket Inspektionen.

Intet Under, at Varde var utilfreds. Det satte næste Aar Skipperne i Hjerting i Skat, som var der intet passeret, og da Skipperne fik Stiftamtmanden til at klage til Rentekammeret, og dette spurgte Magistraten i Varde om Mening, sendte Borgmester *Laur. Thordsen* og Raadmand *Laur. Baggesen* Kammeret en Skrivelse, dateret *Varde*, 8. Nov. 1689, der rent ud siger, at Fiskerne og Skipperne har *svindlet* sig til Privilegiet. Nogen Ret deri havde Magistraten.

Selve Skrivelsen er iøvrigt baaret af en saadan Harme og Fortvivlelse (den er uden Tvivl affattet af *Thordsen*), at den fortjener at blive gengivet. Det hedder^{a)} deri bl. a. — efter at Magistraten har kvitteret for Modtagelsen af Skippernes Klage over at være sat i Skat:

„Hverken fisker de og ej heller er de Bønder, som bruger Bondeavl, men bor ved Ladestedet i nogle velbygte Gadehuse, som er uden Ager og Eng, haver Skuder og Smakker, som de Aaret [rundt] besejler Holland, Hamborg og Norge samt andre Pladser [med] og er edsvorne Borgere i Varde, en Del siden Anno 1672, Hans Maj.' Forordning udgik, at ingen Skipper maatte bo paa Landet, men skal bo i Købstæderne og derpaa tage Borgerskab. Siden haver Mestedelen været her i Byen indflyttet, holdt Dug og Disk og altid svaret

deres Anpart Skatter med Byen, indtil næst afvigte Aar 1688 har de erlanget H. kgl. Maj.' Tilladelse, at de maa bo paa Landet, efter vrang Beretning, at de var Fiskere og Bønder, vil ikke svare længere som Borgere, ihvorvel de ikke har opsagt deres Borgerskab. De er lige med de Skippere og Borgere, som bor i Byen, med Køb og Salg inden Landet og uden Landet. Dersom det maa tillades dem paa Landet i Gadehuse at sidde *uden Skat*, derudi bruge Handel og Vandel, sejle og fare af Landet med Øksen, Korn, Smør, Flæsk og andre Varer og i Landet igen indføre Salt, Humle, Jern, Hør, Hamp, Tjære og andre fremmede Varer, som Borgerne og Skipperne her i Byen skulde nære sig af, saa at Hans Maj.s ringe Købstad derved endelig [til sidst] bliver ruineret, og dersom disse udenbys Borgere ikke skal skatte med Byen efter deres Borgerskab og Forpligt, saa er det venteligt, at de Skippere, som endnu i Byen bor og er tilbage igen [det var vist ingen. Forf.] flytter fra Byen, og en Del Borgere med, og sætter sig paa Landet, hvorefter Byens Huse staar ledige og nedfalder.“

Magistraten beder derfor ydmygt om, at de maa faa Tilhold om at flytte til Byen.

Assessorernes Resolution²⁾ af ¹⁶/₁₁ 1689 gik imidlertid meget forsigtigt ud paa, at Sagen er Kammeret uvedkommende, at Varde maa gaa til Kongen selv, hvis det har noget at klage over, men at Skipperne ikke kan beskattes, naar de ikke bor i Byen.¹

Dermed stillede Varde sig ikke tilfreds. Da der ⁹/₃ 1695 udkom en ny Forordning om Søfarten, og det

¹ Efter Ansøgning af 29. Jan. 1694 fra de to Raadmænd fik Varde den 10. Marts 1694 Bevilling til at afholde to Markeder, Onsdag før Midfaste Søndag og 8 Dage før Mikkelsdag.

deri atter indskærpedes, at Skipperne skulde bo i Købstæderne, uden at Hjerting, Ho og Oksbys Privilegium blev nævnt som en Undtagelse, lod Magistraten i Foraaret 1696 overfor Tolderen nedlægge Forbud mod at ekspedere Skipperne, før de var flyttet til Varde, og *Taulow* spurgte³⁾ 4. Marts Rentekammeret, hvad han skulde gøre. Men baade Amtsforsvalter *Jens Christensen* og Amtmand *Speckhan* havde klaget over Varde, og *Taulow* fik Besked (^{14/3})²⁾ paa ikke at bryde sig om Forbudet, og Magistraten fik en Irettesættelses-skrivelse. Ved samme Tid faldt der Dom i to Sager, Magistraten havde anlagt mod Skipperne i Ho og Oksby ved Vester Herred, hvor Byfoged *Andreas Justesen* var Dommer, og mod Hjerting-Skipperne ved Skadst Herred, hvor den tidligere Byskriver i Varde *Bertel Mathias Therkelsen* var Dommer. Begge gav Magistraten Medhold — under Paaberaabelsè af Forordningen ^{9/3} 1695 —, men ^{28/3} fik Amtmanden Ordre af Rentekammeret til at irettesætte de to Dommere og true dem med at indmelde det til Kongen og med, at denne da vilde lade dem tiltale ved Generalfiskalen for at have forklaret Privilegiet anderledes, end det lyder.

Men den Sag¹ spøjte mange Aar endnu. 1704 blev et Andragende af ^{28/3} til Kancelliet om Privilegiets Ophævelse afslaaet, og ^{28/4} 1716 en Klage af ^{4/3} 1715 over Hjertings Handel afvist¹⁴⁾.

¹ Ved Reskr. ^{2/3} 1689 (Rentek. Kopibog) blev al Udskibning forbudt paa *Ribes* gamle Ladested *Hvidding Nak* (se Kinch II., S. 846). Konsumtionsforpagter *Niels Hansen* i Ribe klagede nemlig over, at der paa dette Sted „ofte med smaa Fartøjer blev anført nogle Læster Salt og vel muligt undertiden Tobak og andet mere, derunder af hvilke ej alene Bønderne deromkring boende, men Borgeme i Byen og en Del Bønder Norden Ribe sig tilforhandler og siden i andre smaa Partier afhænder og udhøkrer.“

Borgmester Laurids Thorsen faar Bevilling paa Sømærker ved Hjerting.

Medens Ringkøbing, der som Havn var noget forud for Varde, allerede ^{18/1} 1549 fik Bevilling¹⁸⁾ til at holde Søtønder (Bøjer) og Kaber (ved Nymindegab), naaede Varde først lige saa vidt den 22. Marts 1634, da Borgmester *Las Jensen* og en Del Borgere fik en Bevilling af følgende Indhold (Jyske Reg.):

Borgerskabet udi Varde fik Bevilling at maa holde en Søtønde der for Byen.

Vi, Christian den Fjerde osv. gør alle vitterligt: at vi af vor synderlige Gunst og Naade naadigst haver bevilget og tilladt saa og naadigst bevilger og tillader, at os elskelig Las Jensen, Borgmester udi vor Købstad Varde, samt hans Participanter, Borgere der sammested, at maa den søfarende Mand til Bedste lade bygge en Søtønde og bekabe en Dyb og Indsejling som kaldes Graadyb, for forn^e Varde liggendes, og for der Bekostning aarligen at maa annamme til Tønde- og Kabepenge, ligesom Borgerskabet udi vor Købstad Ribe¹ annammer, dog hvis Øxentold og anden Rettighed, som her til Dags udi forskrevne Ribe er blevet betalt og forklaret, dermed uforkrænket.

Forbydendes vore Fogder, Embedsmænd og andre forskrevne Borgmester, Raad og menige Borgerskab udi forskrevne Varde herimod, som forskrevet staar, at hindre eller I nogen Maade Forfang at gøre.

Under vor Hyldest og Naade!

Givet *Skanderborg*, den 22. Martz Anno 1634.

Las Jensen, der har spillet en betydelig Rolle i Vardes Historie [se Overlærer *Olsens* Artikler om Varde 1627—60 i *Jyske Samlinger* 2 R. 4], var bleven Borgmester 1631 efter Borgmester *Peder Mørk* og døde i Begyndelsen af Aaret 1661, efter at han 1660 paa Varde Bys Vegne havde underskrevet Enevoldsakten. Forhandlingerne paa Rigsdagen i København 1660

¹ Taksten for Tøndepenge ved Ribe ses i Ribe Skoles Program 1842, S. 7.

førtes iøvrigt for Vardes Vedkommende af den yngre, dygtige Borgmester *Stefan Nielsen*, der ²⁰/₁ 1656 afløste Borgmester *Hans Nielsen Ahrensberg*, som under ²⁰/₁ 1656 (Reg.) fik Kongens Tilladelse til at fratræde. Hans Nielsen var kommen til Varde 1627, var Raadmand 1630 og er blevet Borgmester ca. 1638 efter *Otto Rasmussen*, der som Borgmester 1608 underskrev Hyldestbrevet til Kronprins *Christian*. Varde havde til 1682 to Borgmestre, og *Hans Nielsen* og *Stefan Nielsen* var efter hinanden de ledende Mænd i Byen. *Stefan Nielsen*, der havde været Provstiskriver til 1650, døde 1665 paa en Rejse til København og afløstes af *Claus Glyssing*, dengang Raadmand og Vardes største Studehandler, Kommissionsær for Hollænderne († 1671).

Om der er bleven udnævnt nogen Borgmester ved *Las Jensens Død*, er uvist, men ikke rimeligt. Derimod blev hans Plads besat ²⁹/₉ 1667 med *Laurids Thordsen*, der i 40 Aar skulde komme til at være den førende Mand i Varde.

Thordsen indgav under 11. Juni 1688 en Ansøgning til Kancelliet om Tilladelse til at opsætte Kaberne og udlægge Tønderne igen, da disse Sømærker ikke havde været anlagt siden *Las Jensens Død* (rimeligvis ikke siden Krigens Begyndelse 1657), og der næsten hvert Aar strandede et Skib i Graadyb. Stiftamtmanden tilføjer i sin Anbefaling paa Ansøgningen, at der ogsaa er omkommet Mennesker ved disse Strandinger (jfr. Bevillingens Motivering), og med Kommercekollegiets Anbefaling blev Bevillingen da givet den 8. August 1688. Den lyder saaledes (Jyske Reg.):

Vi Christian den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark, Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten,

Stormann, Dyttersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, gør alle vitterligt, at eftersom for os allerunderdanigst er blevet andraget, hvorledes udi Indsejlingen til *Hjerting* udenfor vor Købstad *Varde* skal have tillagt sig udi *Grave Dyb* en blind Sand, *Smørsanden* kaldet, hvorpaa for fire Aar siden et Skibrum med en Del af vor Magasinhavre skal være blevet, og siden tvende andre Skibrumme forgaet, hvoraf en Del af Vragene i Grunden skal være anstødt, som ikke uden største Fare derfra skal være kommet, hvorover de Søfarende skal undse sig for did at komme

da haver vi efter *Lauritz Thorsen*, Borgmester udi bemeldte vor Købstad *Varde*, hans allerunderdanigste Tilbydelse, Ansøgning og Begæring naadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at han paa egen Bekostning maa lade lægge der for Dybet fornødne Sætønder og bekabe forbemeldte *Varde Dyb* og Indsejling, de Søfarende til Tjeneste, hvorimod, saasom paa samme Tønder af nye at forfærdige og siden forsvarligen vedlige at holde en temmelig Bekostning vil medgaa, han og hans Hustru i deres Livs Tid, den ene efter den anden, maa nyde og lade oppebære til Tønde- og Kabepenge af hver Læst Drægtighed af de Skibrumme, som der forbi sejler, lige saa meget, som ved vor Købstad *Ribe* i det Fald givet og annammet vorder, og paa det ingen Underslæb dermed skal begaas, saa befales hermed vor Tolder i fornævnte *Varde*, at han ej noget Skibrum klar gør, førend at forskrevne Kabepenge deraf rigtigen er blevet betalt.

Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette, gørende bemeldte *Lars Thorsen* og hans Hustru herudi ingen Hinder eller Forfang i nogen Maade.

Under vor Hyldest og Naade!

Givet paa vort Slot, Kjøbenhavn, den 18. Augusti 1688.

Under vor kongelige Haand og Signet.

Christian R.

Efter en Angivelse hos Søkortdirektør *Jens Sørensen* (fra 1695) anlagde *Thordsen* i Graadyb 3 Sætønder, hvoraf den mellemste, der var sortmalet, laa 200 Favne ud for Skallingens yderste Spids (Indersiden) nærmest over mod Fanø. Det siges, at Tønden laa i Graadybrenden nær ved *Smørsandet*, der strakte sig

1½ Kvartmil i Længden, og paa hvis yderste Spids den yderste Tønde laa (½ Mil fra den mellemste); ogsaa denne var sortmalet. Graadyb var efter Sørensens Opmaaling ved den yderste Tønde 2 Favne (12 Fod) dybt og havde denne Dybde nær ind til Skallingen. *Smørsandet* laa altsaa ved Fanø Nordspids, og de Søfarende maatte holde sig tæt op ad Skallingen. En Linje mellem de to Tønder betegnede *Smørsandets* nordvestlige Grænse. Dette Rev var iøvrigt delvis tørt ved Lavvande.

Ved Middeltønden var Indløbsrenden 150 Favne bred og endogsaa 5 Favne dyb. Den inderste Tønde, der var malet hvid, laa over mod Fanøsiden udfor *Langlegbjerge*. Her var Løbet 200 Favne bredt og 7 Favne dybt, og fra den inderste Tønde til Hjerting opgiver *Sørensen*, at der er ½ Mil.

Hjerting Red var 100 Favne bred, altsaa ganske betydelig, *Skallingkrogs Rende* (Havn) angives med lavt Vand til over 80 Favnes Bredde og var 2 à 1½ Favne (12—9 Fod) dyb nær ved Land, inderst inde i Krogen (Havnen) 1 Favne (6 Fod), medens der yderst i Gattet fra Langlegs Sydspids til Graadyb kun er 1½ à 1 Alens Dybde. Skibe kunde altsaa kun løbe derind ved Højvande (Angivelserne angaar Lavvande), men Skallingkrog Havn har netop derfor været et udmærket Leje for Skibene, da der i selve Havnen var dybt nok ved Lavvande. Her laa bl. a. Ho Fiskeboder.

Om Kabene meddeler Kaptajn *Tøger Tellman* paa Endrupholm i sin Indberetning (1762) til *Danske Atlas*²³, at det var oprejste Stænger med korte Tværstænger, som sattes paa en af de 5 Kabehøje ved Sæding, helst paa den østligste. Ved Indsejlingen skulde Kaben da for den indsejlende ligge i Linje med Bryndum Kirke.

Teilman opgiver Graadybs Dybde til 10—11 Fod ved største Ebbe og 16—17 Fod ved største Flod „med maadelig (jævn) Vind af Vesten“. Med anden Vind kan Vandstanden blive 3—4 Fod lavere, men han tilføjer, at Dybet dog forandres aarligt.

Laurids Thordsens Afstamning er mig ikke bekendt. Kirkebogen giver ham ved hans Død Tilnavnet *Møller*, men det har jeg ikke set andet Steds. Han var en dygtig Mand, har haft gode Forbindelser og havde altid Myndighederne med sig. Han var, da han 1667 kom til Varde, allerede en Mand i sin kraftigste Alder, omkring de 30. Den 16/2 1666 — altsaa Aaret forinden — fik han Bevilling paa at blive Stiftsskriver i Aarhus Stift og til at holde Værtshus i Aarhus By, men han maa straks efter have faaet Kig paa Embedet i Varde. Thi de to Bevillinger er atter kasseret. *Thorsen* var først gift med *Katrine Reinholdtsdatter*, der døde under et Besøg i Viborg 1684 (2/7 1684 fik *Thorsen* Tilladelse til at føre hendes Lig til Varde), og 26. Juni 1687 fik han kgl. Stadfæstelse paa privat Skifte (af 7. Maj 1687) med hendes og hans 3 Sønner, *Reinholdt*, *Christian* og *Toren*, der førte Eiternavnet *Lorentzen*. Regimentskriver *Antoni Barchmann*¹ i Ribe og *Niels Nielsen* til Endrupholm var den yngste Søns Formyndere. Han var 17 Aar, de to andre var begge myndige (25 Aar). Hele Borgmesterens Bo vurderedes til 3020 Rgd. *Thorsen* er kort efter bleven gift med sin anden Hustru *Anne*, rimeligvis en Datter af

¹ *Antoni Barchmann*, Regimentskriver 1677—1/8 90 ved Oberst *Schwaneweides* (vestjyske) nationale Rytterregiment, afsat paa Grund af Uorden i Regnskaberne. † 1703 i Ribe. Hans Efterfølger som Regimentskriver blev *Anders Hansen Rask*, der en Tid ejede Visselbjerg og Lydomgaard (til 1711).

den rige *Peder Nielsen* († 1679) til Herregaarden Lunderup ved Varde, Farbroder til Niels Nielsen til Endrupholm. Thi 1702 solgte Thordsen sin Del af Lunderup til sin Svoger *Peder Lauridsen Baggesen*, der var gift med Peder Nielsens Datter *Karen*. Han var Raadmand i Ribe og døde paa Lunderup Juni 1707, blev 15. Juni begravet i Nikolaj Kirke i Varde.

Da Byernes Magistrater ved Forordningen ²⁸/₁ 1682 blev stærkt indskrænket og mange Steder næsten afskaffet, fik Varde Lov til at beholde en Borgmester og 2 Raadmænd (tidl. 4—6), og 13. December 1682 blev *Thordsen* Byens Eneborgmester. Den hidtilværende Andenborgmester *Laurids Lauridsen Baggesen* († 1695), en Broder til *Thordsens* Svoger og afd. *Claus Glyssings* Svigersøn, blev ¹³/₁₂ 1682 atter Raadmand (tidligere Raadmand ²⁰/₆ 1671, Borgmester ⁷/₃ 1679). Byens anden Raadmand blev *Jens Madsen Rasch* (Raadmand vistnok allerede ved 1660, konfirmeret ¹¹/₁₁ 1670, † 1690), medens Raadmand *Simon Jakobsen* (udn. ³⁰/₇ 1669) maatte gaa af. *Rasch* var Kræmmer og drev lidt Øksenhandel, *Jakobsen* ligeledes, men i mindre Stil.

Det er omtalt, at *Thordsen* 1673 søgte Tolderembedet, 1676 var Postmester og var bleven Hospitalsforstander efter *Stefan Nielsen* samt havde en stor Del af de mange Forpagtninger. Han var ogsaa Stempelpapirsforhandler (vist fra 1672) og ²⁸/₁₀ 1680—¹²/₃ 1687 Ridefoged i Riberhus Amt. Efter Tolder *Friedes* Død var han konstitueret som Tolder.

Iøvrigt brugte han ikke „borgerlig Næring“.

Thordsen havde i sin Embedstid et Par alvorlige Kontroverser, først med sin Kollega Borgmester *Hans Bennich*, siden med Raadmændene og Borgerskabet, og han var sikkert i begge Tilfælde selv ude om Stri-

den, kraftig, myndig og en god Del despotisk, som han var.

Hans Bennich var kommen til Varde ved 1660, altsaa før *Thordsen*, og var 1662 Ridefoged over Ribershus Amt. ^{30/7} 1669 blev han Raadmand i Varde og ved *Claus Glyssings* Død 1671 Borgmester (9/10 1671), men han higede for højt, og *Thordsen* slog ham ned. Ved Højesteretsdom af 14. August 1672 frakendtes han Værdighed til at beklæde Borgmester- eller noget andet Embede og til at være „i Kongens Naade og Unaade“.

Sagen var den, at *Bennich*, da han 4. Oktober 1671 præsenterede sin nye Borgmesterbestalling i Raadet, gerne vilde være *Øversteborgmester* og derfor dikterede Skriveren, at han var udnævnt dertil. Men *Thordsen*, der dengang var i København, havde i Kancelliet spurgt til den ny Borgmesterudnævnelse og set Bestallingen, og da han kom hjem, blev han meget forlørt over saaledes af *Bennich* at være tilsidesat og anklagede derfor denne for at have raderet i Kongens Bestalling. Ved Landstingets Dom af 27. April 1672 *frikenndtes Bennich* rigtignok, idet Landstinget ikke fandt det bevist, at han havde forbrudt sig. Thi i hans Bestalling stod, at han skulde være Borgmester i *Claus Glyssings* Sted, og *Glyssing* var *Øversteborgmester*. Heller ikke — fandt Landstinget — havde *Bennich* begaaet noget ulovligt ved at skrive sit Navn saa langt til Venstre paa Dokumenterne, at *Thordsen* maatte skrive sit *efter* hans.

Den originale Bestalling, hvori der efter flere Vidners Udsagn var skrevet „*Øversteborgmester*“, blev aldrig fremlagt, men Højesteret ansaa selve denne Omstændighed i Forbindelse med Vidneforklaringerne som

fældende for *Bennich* og dømte ham for at have raderet i Bestallingen, en grov Majestætsforbrydelse!

Siden var der naturligvis Blod mellem *Bennich* og *Thordsen*, der tilmed ved Højesteretsdommen havde faaet tilkendt Kost og Tæring hos *Bennich*. Denne synes stadig at have boet i Varde, og kortere Tid efter anklagede *Thordsen* ham for den 30. Juni 1675 ved Nattetid at have opbrudt og sønderslaget *Thordsens* Gadedør med en stor Jernstang og dels selv, dels ved sine Sønner (!) at have beegnet *Thordsens* Hustru med ærerørige Skældsord, mens *Thordsen* var fraværende efter kgl. Befaling udi Hans kgl. Majs og Byens magtpaaliggende Forretninger i København.

Thordsen optraadte nu i al sin Magt og Vælde. Nu var han jo Øvrighedspersonen, hvis Værdighed var krænket, og *Bennich* en opsætsig menig Borger. *Thordsen* havde alle Myndigheders Sympati og Bistand, og den 23. August 1675 dømte Byfogden *Samuel Wielandt*, der var gift med Raadmand *Lauritz Lauridsen Baggens* Datter, *Bennich* for denne utilbørlige og meget forargelige Gerning til at straffes til Hans Majs Holm paa Kroppen (livsvarigt Slaveri!). Den 19. Januar 1676 stadfæstede Landstinget Dommen, idet det udtalte, at „*Bennich* havde fortjent paa det haardeste og i højeste Maade burde at straffes, andre saadanne modvillige til Exempel og Afsky. Ikke desmindre efterdi Loven i dette Tilfælde intet vist determinerer [der var slet ingen Lovhjemmel til at straffe *Bennich*!], ses det ikke, at Byfoged *Samuel Wielandt* anderledes havde kunnet kende.“

Den 26. Sept. 1675 blev der udsendt Befaling fra Kancelliet til at lade *Bennich* arrestere. I sit Indlæg for Højesteret erklærer han, at han ved Hjemtinget

(Varde Byret) blev *fradømt* at svare (I) og fra Lands-tinget forholden [forbudt at komme i Retten] *formædelst Arrest*, at hans skriftlige Indlæg der ikke heller maatte accepteres, og at en upartisk Fuldmægtig (Sagfører) blev ham nægtet. Han havde ved Højesterets Behandling af Sagen siddet arresteret i 9 Maaneder (fra December 1675).

Bennich fik heller intet Forsvar frem for Højesteret. Han har rimeligvis tabt Troen paa den kgl. Retfærdighed og indskrænkede sig til den omtalte Beklagelse i Formaliteten. Højesteret stadfæstede⁸⁸⁾ Dommen 1. August 1676 i Henhold til de i den indankede Dom anførte Grunde. Omkostninger og Kost og Tæring paalagdes naturligvis Bennich og tildømtes Thordsen.

Nu gaar det sjældent saa slemt, som Præsten prædiker, selv om Højesteret har stadfæstet det. Den 2. April 1677 blev *Bennich* benaadet og løsladt mod at holde sig borte fra Ribe Stift (mindre kunde ikke gøre det) og Varde By, og 20. Nov. 1683 fik han Lov til igen at bosætte sig i Varde, og hans Efterkommere boede der siden.

Gik denne Sag godt for den myndige Thordsen, var han selv nær bleven „hængt op“ i den næste store Sag, han havde.

Denne Affære blev rejst af Præsten *Peder Tøxen*, der den 18. April 1691 klagede over *Thordsens* Administration; og 6. Juni derefter indgav Borgerskabet med sin Fuldmægtig (Sagfører) *Laurids Nielsen Lunde*¹

¹ *Laurids Lunde*, der var en Søn af Præsten *Niels Rindom* i Lunde i V. Herred, og en Fætter til *Jens Taulow* (deres Mødre var Søstre), kom senere i Knibe i Anledning af Mordet paa *Jørgen Bramming til Lydomgaard* (se Jyske Saml. 2 R. 3 B. S. 199 og Danske Saml. I—II).

og de to Raadmænd *Laur. Baggesen* og *Jørgen Hansen* († 1700, Raadmand $^{11}/_1$ 1689 for at hjælpe og afløse *Rasch*) en stor Klage over *Thordsen*. Rentekammeret havde nemlig ved sin Revision fundet stor Uorden i Byens Regnskaber (*Thordsen* havde heller ikke betalt sine Forpagtningsafgifter), og Raadmændene skød Skylden for denne Uorden paa *Thordsen*, der ogsaa formelt havde Skylden. Alle tre hæftede for Pengene, og *Lunde* og *Hansen* var tilmed Svigersønner af Raadmand *Rasch*, hvis Bo ligeledes hæftede for Regnskaberne Rigtighed. Iøvrigt havde Regnskaberne ved en stor Revision 1682 ligeledes været i den forfærdeligste Uorden, ligesom en Revision 1672 havde afsløret *Claus Glyssing* grusomt. Bogholderi var ikke de store Herrens Specialitet.

Den 30. Juni 1691 beskikkedes¹⁴⁾ Amtmand *Speckhan* og Præsident *Mathias Worm* (Biogr. Leks.) i Ribe til Undersøgelseskommision i Sagen, og efter *Lundes* Ansøgning fik de $^{20}/_{10}$ 1691 Ordre¹⁴⁾ til at dømme i Sagen. $^{10}/_{11}$ 1691 udnævntes *Lauritz Povisk* til Skrumsager og Borgmester *Jens Cronius* i Fredericia til at være Meddommere.

Selve Kommissionssagen er nu tabt, men en Del Oplysninger er bevaret som Bilag til en Klage fra Borgerskabets Side til Kongen over Amtmandens og Worms Partiskhed, og i Skatteregnskabet ligger endnu en enkelt Forhørsprotokol og Højesteretsdommen, saaledes at man kan rekonstruere Billedet af Sagens Forløb, der naaede helt op i Gehejmekonseillet.

Den 13. Marts 1693 indgav Pastor *Tøxen* og Borgerskabet den omtalte Klage til Kongen over, at *Speckhan* og *Worm* trak Sagen i Langdrag og holdt med *Thordsen*, hvorfor Borgerskabet gerne ønskede to andre

Dommere. Rigtig Bund i Klagen var der dog ikke, og ⁸⁰/₄ 1693 afviste Kongen (i Konseillet) den efter Konseillets Indstilling. Den 3. Maj 1693 fik *Speckhan* og *Worm*, der selv helst vilde være fri for Hvervet, Befaling til at blive i Kommissionen.

Den 28. Maj 1692 havde Amtmanden faaet Ordre til at suspendere *Thordsen*, „da Sagen bliver af temmelig Vidtløftighed og mulig vil udfalde til *Thordsens* Præjudice“ (gaa ham imod).

Den 21. Oktober 1693 faldt Kommissionsdommen, og den gik *Thordsen* imod. Borgerne fik vel ikke Medhold i alle deres Klager, men *Thordsen* blev dog idømt en Bøde paa 600 Rgd. og Sagens Omkostninger 1060 Rgd., deraf 400 Rgd. til *Speckhan*, 200 til *Worm*, 100 til *Povisk*, 100 til *Cronius*, 100 til Statsadvokaten, Vicegeneralprokurør *Johan Worm*, der ²⁸/₆ 1692 fik Ordre til at repræsentere Kronen under Sagen, 100 Rgd. til Varde Bys Sagfører *Hans Madsen Blankenberg* og endelig 60 Rgd. til Skriveren, *Ole Chr. Engels-toft*. *Thordsen* skulde endvidere tilbagebetale Byen 568 Rgd. 5. Mk. 15 Sk., men da han havde 437 Rgd. 2 Mk. 5 Sk. tilgode, blev han kun dømt til at betale 131 Rgd. 3 Mk. 10 Sk.

Thordsen appellerede imidlertid til Højesteret — ¹⁰/₈ 1694 beskikkedes¹⁴⁾ *Blankenberg*, der iøvrigt var Herredsfoged i Ulvborg Herred (⁹/₁ 1686, † 1712), til at føre Borgerskabets Sag for Højesteret — men der gik det de jævne Folk ilde, og man kan ikke frigøre sig for det Indtryk, at Højesteret herved var uretfærdig.

Det var et indviklet Anklagebundt, Borgerskabet rejste mod sin Borgmester. Kommissionen reder det ud i 29 Klasser, hver bestaaende af flere Enkeltilfælde. Hovedsagelig gik Anklagerne ud paa, at *Thordsen*

dels som Konsumforpagter havde været for glubsk, dels uberettiget i en Række Forhold havde beriget sig selv paa Byens Bekostning. To Mænd, *Jens Iversen* og *Hans Roust*, klagede over, at han havde slaaet dem, truet Iversen med, at han skulde „gaa med Musket“ (springe Soldat) og 1669 kastet Roust i Raadhuskælderen. *Jens Simonsen* klagede over, at Thordsen havde udskældt hans Hustru, og *Peder Mikkelsen* over, at Borgmesteren havde slaaet efter ham med et Brød af Bordet og talt ham ilde til. De sidste 4 Anklager benægtede Thordsen heller ikke, men forklarede kun, at „hvis han i saa Maader kan have gjort ved de klagende, dertil haver han haft Aarsage i adskillige Maader“, og denne Betragtning godkendtes af Kommissionen, der saaledes synes at ville anerkende en vis Revselsesret for Borgmesteren overfor Borgerne (!).

Pastor *Tøxen*, der havde begyndt Sagen, klagede bl. a. over, at der var for mange øde Huse i Byen (de gav intet Offer), at Thordsen havde beholdt en gammel Altertavle fra Nikolaj Kirke og havde ødelagt Præstens Haandkværn (som Thordsen fandt ulovlig). Men disse Ting, der til Dels var gamle, klarede Borgmesteren sig dog godt fra.

Peder Clemmensen paa Lydomgaard, *Niels Andersen Bollerup* paa Frøstrup og *Simon Christensen* klagede over, at Thordsen ved sin Optræden havde faaet dem til at flytte fra Byen. Det var især Konsumtionen, det var galt med.

Kommissionsdommen havde vist været knusende for *Thordsen* rent økonomisk, men ved Højesteret fik Piben en ganske anden Lyd. Højesteretsdommen faldt den 11. September 1694 og ikke alene helt frifandt *Thordsen*, som dog maatte betale nogle faa Fejl-

regningsposter, men der blev paalagt *Lunde* 600 Rgd. i Omkostninger med Regres til de øvrige Klagere, og de blev alle dømt til at gøre baade *Thordsen*, *Worm* og *Speckhan* deres Afbigt (!), Prokurator *Hans Blankenberg* ligeledes, foruden at Højesteretsdommen lader det regne med „Næser“ over de ulykkelige, der har povet at klage.

Thordsens Sagfører under Sagen var *Reinholdt Wordeman*.

Naturligvis genindsatte Dommen *Thordsen* i hans Embede som Borgmester i Varde.

Thordsen maa dog snart efter — maaske under Paavirkning af den fortræffelige Stiftamtmand *Speckhan*, hvis Navn bør huskes her i Amtet — være gaaet paa Forlig. Den 10. Maj 1704 fik Varde Borgerskab Bevilling til at genoptage en Sag med Borgmester *Thordsen*, der var forligt (en Likvidation) ved Amtmand *Speckhans* Mellekomst den 10. Juni 1695. Det har vel været denne Sag. Bevillingen blev aldrig hentet og senere kasseret. *Thordsen* havde søgt Oprejsningsbevilling ogsaa, men frafaldt Ansøgningen.

Egentlig afholdt har *Thordsen* aabenbart ikke været

Han døde som omtalt den 27. Februar 1707, efter at han og hans Enke ^{22/3} 1707 havde faaet Tilladelse¹⁰⁾ til, at den længstlevende maatte hense i uskiftet Bo med de umyndige Børn. Enken *Anne*, Lars Thordsens, døde Efteraaret 1712. Hun havde vist 2—3 Børn i sit Ægteskab med *Thordsen*.

Handelen over Hjerting.

I Toldregnskabet for 1679 er hele Regnskabet over indgaaende Skibe blevet bevaret, mens Toldbøgerne ellers er ødelagt og kun Opgørelserne over Udgifter

og Indtægter bevaret. Det ses af Regnskabet 1679, hvor ringe Tolden af indførte Varer var i Forhold til Udførselstolden. De samlede Toldindtægter er det Aar 3787 Rgd. og Tolden af indgaaede Varer deraf atter kun 228 Rgd. I denne Sum er atter langt det meste Lastepenge af de indgaaede Skibe. Kun 15 Fartøjer paa ialt $60\frac{1}{2}$ Læst bragte Varer med hjem; de øvrige var ballastet. Ved Toldstedet indgik det Aar 145 Skibe paa ialt $523\frac{1}{2}$ Læst, fordelt paa Maanederne, som følger (Toldindtægten er vedføjet):

	Skibe	Baade	Læster	Rgd.	Mk.	Sk.
Januar						
Februar						
Marts	36		212	66	>	4
April	2	2	$12\frac{1}{2}$	6	>	2
Maj	9	16	82	$84\frac{1}{2}$	>	15
Juni	5	5	26	26	>	1
Juli	10	13	$58\frac{1}{2}$	14	2	$14\frac{1}{2}$
August	7	13	50	11	>	4
September	4	4	$23\frac{1}{2}$	6	5	3
Oktober	8	8	$45\frac{1}{2}$	9	3	6
November	1	2	$7\frac{1}{2}$	3	2	1
December						
	82	63	$515\frac{1}{2}$	228	2	$\frac{1}{2}$

Af disse Skibe kom de allerfleste fra Husum og Glückstadt, Hjerting-Vardes gamle Forbindelser paa det europæiske Fastland. Af de 145 Fartøjer kom 16 Skibe og 36 Øksenskibe fra Holland. Fartøjer paa indtil 2 Læster kunde gøre den Rejse.

De Købmænd, der fik Varer dette Aar, var: i *Varde*: Raadmand Simon Jakobsen, Raadmand Jens Rasch, Borgmester Lars Larsen, Jens Mouridsen, Jens Kaltoft, Jakob Madsen, Peder Christensen, Peder Ulf, Ingeborg, Claus Glyssings Enke, Peder Andersen, Didrik Sylow og Hans Wolf Farver, i *Viborg*: Jakob Christensen, Palle Pedersen, Chr. Falkenberg, Mouritz Graa, Jost Nielsen Arctander, fra *Lemvig*: Laur. Knudsen, fra

Holstebro: Chr. Steffensen, fra *Vejle*: Peder Nielsen og Jens Jensen. Det er jo en ret statelig Række, men den hele Indførsel til udenbys Købmænd var blot 3—4 Skibsladninger. Rigtignok var et af Skibene det største (12 Læster), som det Aar kom til Hjerting, et andet 8 L., et paa 5 og et paa 3 L., men store Ting bliver det ligefuldt ikke. De tre Skibe (kun ikke det paa 5 L.) var Hollændere.

Jakob Madsen, der i denne Periode var Vardes største Købmand, var omkring 1700 fattig og gik den-gang som Hører ved Latinskolen.

Af de Skibe, der 1679 besejlede Hjerting, var 16 udenbys og af en Drægtighed af 80 Læster. 8 var *hollandske*: Skipper Jan Jørgensen (12 L.) og Egbert Jørgensen (8 L.) fra Enkhuizen, Licke Gerbrandt (3 L.), Amsterdam, Vadse Namensen (4 L.), Amland, og endelig Carsten Pittersen (3 L.), Harlingen, der kom 4 Gange. En *Ribebaad* paa 3 L. (Søren Mandø) kom her 3 Gange, og to Skibe fra *Rømø* paa hver 4 Læster kom to Gange, et andet fra *Rømø* paa 3 L. en Gang.

At Udførselstolden langt oversteg Indførselstolden (Liste over Toldindtægterne senere), ses ogsaa af et Par Klager, som Ringkøbing og Ribe Købmænd $\frac{14}{8}$ og $\frac{11}{8}$ 1685 indsendte over Tolderne. Den store Handelsforordning af $\frac{10}{4}$ 1681, der først afløstes af Forordn. $\frac{4}{8}$ 1742, bestemte, hvad der var Udtryk for hele Tidens Handelspolitik, i § 1: „Efterskrevne Varer skal i vores Riger Danmark og Norge indføres (Vestkanten i vort Land Nørrejylland undtaget) fra det Land, som de er faldne eller groede udi.“ Det var alle udenlandske Produkter, der saaledes skulde hentes „fra første Haand“ og i modsat Fald belagdes med en Toldforhøjelse paa $\frac{1}{4}$ (25 Procent). Trods

Forordningens Ordlyd blev denne forhøjede Told opkrævet paa Vestkysten, og Købmændene klagede derfor. De fik Medhold ved kgl. Resolution $\frac{3}{8}$ 1685. Det oplystes ved denne Lejlighed, at det for de ca. 4 Aar siden Forordningens Givelse for Ringkøbing drejede sig om 311 Rgd. 3 Mk. 4 Sk., for *Ribe* om 173 Rgd. 4 Sk. og for *Varde* om 69 Rgd. 13 Sk. i Toldforhøjelse. Helt beskedne Beløb! Disse Penge blev dog ikke betalt tilbage, men Vestkystbyerne fik — hvad de havde ansøgt om — Tilladelse til uden Toldforhøjelse at hente deres udenlandske Varer i Glückstadt (egentlig indskrænkedes Forordningens § 1 altsaa nu til Varer fra denne By), men, tilføjede Kongen i sin Resolution, „imidlertid kan de være betænkt paa at skaffe sig selv Eksempionsskibe at hente Varerne fra første Haand.“

Købmændene oplyser i deres Klage, at de ikke har store Skibe til at hente Varerne fra første Haand, og ansøgte derfor om Tilladelse til at hente dem i Holland og Hamborg, Salt og Vin i Glückstadt. Kun det sidste bevilgedes altsaa. Ringkøbing oplyste, for at anskueliggøre Vanskelighederne paa Vestkysten, at Byen tidligere havde fragtet to Skibe med Salt fra Bergen, men at Skibene var strandet og forulykket i Nymindegab. Som tidligere omtalt var disse Vanskeligheder saa iøjnefaldende for Vestkystens Byer, at ogsaa *Kruse* gjorde Forsøg til Lempelser her.

De første Skibe, som kom ind til Hjerting 1679, var 36 Øksenskibe fra Holland. De kom i Flok den 20. Marts, et enkelt dog den 23. og et endog 23. April. Det var alle Hollændere. Smakker (dog to Kogskibe) og tilsammen paa 220 Læster (9 paa 10, 17 paa 9, 8 paa 8 og 7 paa 6 L.) Da der det Aar

udførtes 1564 Stude, bliver det gennemsnitlig 43 Stude pr. Skib. Af Skibene var 14 fra Harlingen, 2 fra Amsterdam, men en forbavsende Mængde af Skipperne bærer danske Navne, kun ganske lidt hollænderede: som Egbert og Jan Jørgensen fra Enkhuizen, Petter Jørgensen, Sick Andersen, Hay Jakobsen, Sibbe Ebbesen, Jan Simensen og Jan Jansen, alle fra Harlingen, Petter Jansen, Gert og Rolf Henrichsen Vos, Blackstill, og Isbrandt Namensen, Wockum.

En Del af Sømændene, der herfra Vestjylland drog „til Orlog“, er aabenbart blevet i Holland.

Det var for en stor Del Proprietærene fra Herregaardene i Omegnen, der udførte Studene, i Modsætning til tidligere Tid, da Studehandlerne alle var Hollændere. Navnlig var *Niels Andersen Bollerup* († 1707); dels selv, dels for andre, oftest for Borgmester *Jørgen Blymester* i Horsens, en stor Studehandler. Bollerup, der ved denne Tid var Borger i Varde (til ca. 1684), blev 1682 Forpagter paa Nørholm, købte 1690 Frøstrup i V. Herred og 1702 Østergaard i Nr. Herred, hvor han døde. Han var som ivrig Handelsmand indviklet i en Mængde Smuglerhistorier. Ogsaa *Just Nielsen Arctander* i Viborg og Borgmester *Claus Svane* i Vejle udførte mange Stude over Hjerting.

Foran er meddelt Toldindtægterne i Varde-Hjerting 1651—61. For Aarene 1662—1700 stiller Tallene sig saaledes:

	Rgd.	Mk.	Sk.
1662	3884	1	12
1663	2894	2	14 ¹ / ₂
1664	1375	2	4
1665	1116	3	10 ¹ / ₂
1666	1254	1	18
1667	1438	0	21 ¹ / ₂
1668	1057	0	22

	Rgd.	Mk.	Sk.
1669	2594	0	23
1670	2476	0	3 ¹ / ₂
1671	2962	0	9 ³ / ₄
1672	3110	4	15
1673	601	1	3 ¹ / ₂
1674	1698	0	0
1675	2380	5	3 ¹ / ₂
1676	3881	2	9
1677	3486	4	17
1678	2918	0	7 ¹ / ₂
1679	3787	9	3 ¹ / ₂
1680	1986	1	6
1681	5699	5	9
1682	3340	1	9
1683	3133	4	14
1684	4163	5	12
1685	4107	0	5
1686	5894	1	0
1687	3255	0	1
1688	2149	3	11 ¹ / ₂
1689	2160	1	¹ / ₂
1690	2416	2	5
<i>1691—95 bortforpagtet.</i>			
1696	1066	0	2
1697	723	4	4
1698	1564	3	14 ¹ / ₂
1699	1575	1	10
1700	2240	0	92 ¹ / ₂

Nogen jævn, stabil Fremgang kan man jo ikke sige, der betegnes ved disse Tal. Men Øksentolden varierede stærkt fra Aar til Aar og dermed Tallene. Øksenudførselen synes mærkelig ujævn, men det var saaledes, saalænge denne Udførsel varede.

I Toldindtægterne er for 1662—72 undertiden medregnet 35 Rgd. for Maltaccisen og i Tallene for 1696—1700 Indtægten for Konsumtionen af „de 4 Species“ (Vin, Brændevin, Salt og Tobak). Konsumtionen af disse 4 meget brugte Varesorter var ¹²/₁₀ 1688 ved en Forordn. bleven forhøjet, og denne Forhøjelse blev straks bortforpagtet særskilt. Dermed gled de 4 Species ud af den almindelige Konsumtionsforpagtning

og opkrævedes (siden fra $\frac{1}{1}$ 1696) altid af Tolderen. Konsumtionen af Tobakken bortforpagtedes dog allerede $\frac{2}{7}$ 1700 og var paa private Hænder den meste Tid til 1778.

Løvrigt har den Skriver, der i sin Tid skulde kassere Toldbøgerne for Varde-Hjerting — for det 18de Aarhundrede er dog bevaret de næstforegaaende og næstefterfølgende Toldbøger omkring de Aar, da der blev givet ny Toldlove i 1732, 1762, 1768, 1797 — kun efterladt en Række Lister over Indførsel og Udførsel indtil 1700. Saa holder Listerne op. De vigtigste Poster paa disse Lister er [man maa huske, at store Partier smugledes ud og ind og derfor ikke er paa Listerne]:

Udførsel:

Aar	Øk- sen Stk.	Rug Td.	Byg (Malt) Td.	Flæsk Skpd.	Plyn- der Stk.	Sorte Potter Værd. R.	Smør Td.	Hvill- ling Td.	Pen- ne- fjer
1671	1242	1023		27	86000	1093	12 $\frac{1}{2}$	3	
1672	1192	704	24	39	190200	1192	66		
1673	64	2739	95	68 $\frac{1}{2}$	78500	469	122 $\frac{1}{2}$		2000
1674	671	3967 $\frac{1}{2}$	80	168	40500	733	61	37	1000
1675	1114	1381	24		64000	1098	78		6000
1679	1564	2001		87	65500	1057	17		
1680	696	3115		63 $\frac{1}{2}$	81000	1189	18	6	
1681	2308	2763	24	81	118500	1036	26	1 $\frac{1}{2}$	14000
1682	1318	2305	178	86 $\frac{1}{2}$	116500	1191	60 $\frac{1}{2}$	8	80000
1683	1213	1721	90	249	530500	787	263 $\frac{1}{2}$	2	
1684	1483	1786	145	247 $\frac{1}{2}$	219000	838	385 $\frac{1}{2}$		14500
1685	1420	1144		9	97000	1159	8	37	44000
1686	2322	81		220	111500	1139	136	11	22500
1687	1238	954	1 Læst	127 $\frac{1}{2}$	417300	1153	178	17	12000
1688	802	877		80	380000	1097	55		
1689	774	1455	1 $\frac{1}{2}$ L.	122 $\frac{1}{2}$	142000	1215	7		12400
1690	853	1245		105 $\frac{1}{2}$	173000	1288	42 $\frac{1}{2}$	8	14000
1691	135	1709	24	39 $\frac{1}{2}$	875000	965 $\frac{1}{2}$	144		12000
1696	484	1180	100	17	36000	1133	5 $\frac{1}{2}$	6	70 Rgd
1697	70	1519	260	14 Lpd.	282000	1177	5 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{4}$	
1698	446	1436	326	29 $\frac{1}{2}$ —	39000	1144	34		139 Rd

Indførsel:

Aar	Salt Tdr.	Mur- sten	Kalk Læst	Tagsten og Fliser	Tran Tdr.	Vin Oxehov.	Tobak Pd.	Tjære Tdr.
1671	30	4000	120 Td	500	1 ¹ / ₂			34
1672	153 ¹ / ₂	4500			3 ¹ / ₂			66
1673		11000						40
1674		10700			11		530	46
1675				9000	11	3 ¹ / ₂	986	47
1679		2000	8	6000		1	549	529
1680		7000	16	4500	5 ¹ / ₂	2 ¹ / ₂	125	40
1681		17200	20	3500	10 ¹ / ₂		3567	48
1682		19500	5	2000	17		1804	79
1683	220	23300	34	2400	8		970	41
1684		29000	20	9260	20			111
1685	³ / ₄ Læst	13500	32	3100	7 ¹ / ₂		577	32
1686		29000	23 ¹ / ₂	12500	6		2445	72
1687		4250	31	2000	¹ / ₂			48
1688	¹ / ₂ Læst	11500	400Td	10500	¹ / ₂		300	33
1689	52	18500	16	1000			120	35
1690	1 Læst 49 ¹ / ₂ Td	12200	26	1000				44
1691	42	2500	220Td		2		89 ¹ / ₂	45 ³ / ₄
1696	86 ¹ / ₂	6500	32	1500	3 ¹ / ₂			18
1697	55 ¹ / ₂	8000	35 ¹ / ₂	800	8		1120	28
1698	21	5000	35 ¹ / ₂	1500				11

Det skal bemærkes, at Listerne for 1684 og 1685 ikke selv angiver at være fra disse Aar, men af Skriften kan ses, at de hører til den foregaaende Periode; efter Toldindtægterne i disse Aar antager jeg, at de er fra 1684 og 85. Samme Bemærkninger gælder Listen for Aar 1696.

Ringkøbings Toldindtægter var i denne Periode noget nær de samme som Hjertings; henimod Aarhundredets Slutning blev de lidt mindre. Men ved Ringkøbing var saa godt som ingen Skibe (1686 saaledes 2 Skuder og 1 Smakke; 1688 ingen). Farten paa Ringkøbing (1686 kom kun 9 Skuder, 2 Smakker) besørgedes af Fartøjer fra Emmerlev (1686: 7 Skuder,

1 Smakke). Allerede 1643 opføres i List Toldbog 6 Skibe derfra paa 40 Læster for udgaaende i Begyndelsen af Marts fra Højer til Ringkøbing. De hentede Korn og Fisk, bl. a. udførtes en Del Skagen-Flyndere (1686: 39000 foruden 28000 andre Flyndere og 30000 saltede Hvillinger) til Husum og Elben. Ribe ejede 1688 5 Smaaskibe paa tilsammen 21 Læster (2 paa 8, 2 paa 4 og 3 L.), Kolding havde da 7 Skibe (51 $\frac{1}{2}$ L.), Fredericia 9 (78 $\frac{1}{2}$ L.) og Horsens 16 Skibe (228 L.).

Man ser, hvor smaa Tallene er.

Hjerting i Opkomst.

For Hjerting blev det naturligvis en ny Tid saaledes at blive Knudepunktet for Skibsarten. Allerede mellem de to Matrikler 1661 og 1683 voksede Antallet af Huse i Byen fra 13 til 31, og det var endda kun Optakten. *E. Pontoppidan* siger i sin Bog: *Theatrum Daniæ*, der udkom 1730: „Hjerting har siden nogle Aar begyndt at tiltage i Indbyggere og Huse og tiltager for en Del Vardes Næring med Korn og Øxenhandel“, og i en Indberetning fra 1735 udtaler Stiftamtmanden: „Siden Toldstedet er flyttet til Hjerting, og Varerne, der losses og lades, har Varde mærkelig aftaget. Reviere[n] [Indløbet] til Byen er *derover* Aar til andet saaledes bleven tilstoppet, at en flad Pram næppe kan flyde derind. De mest formaaende Købmænd og Skipperne og andre haver nu sat dem ved Hjerting og Ho, hvorved Byens Bygning Tid efter anden bliver øde og forfalder“.

Denne Opfattelse, der naturligvis kun er et Referat af Vardensernes egne Ræsonnementer, var nu ikke helt korrekt. Siden fik Hjerting (og Indløbets paastaaede Tilsanding) Skyld for helt at ville kvæle Varde [saa-

ledes *Danske Atlas*, 1769]. Det fremhæves imidlertid rigtigt af Stiftamtmanden 1735, at Skibsfartens Flytning til Hjerting ikke var et Spørgsmaal om Indløbet (Revieret). Det var nogenlunde det samme, som det altid havde været, og det ses, at endnu 1696 blev et Skib paa 6 Læster, altsaa saa stort som de fleste dengang brugte, anholdt ved Janderup Kirke for Smugleri. Det er imidlertid nok troligt, at Indløbet (Aaen), som Stiftamtmanden siger, *efter* Skibsfartens Flytning til Hjerting er blevet lidt forsømt og derfor noget tilstoppet. Imidlertid var — som tidligere paavist — dette Spørgsmaal mellem Varde og Hjerting ikke et Spørgsmaal om Indløbet, men et *økonomisk* Spørgsmaal om Kapitalanbringelse i Skibene — og saa naturligvis et Spørgsmaal om Naturforholdene. Med Hensyn til de sidste havde Hjerting afgjort Fordelen, og Varde Købmænd var ikke foretagsomme og velhavende nok til at erobre Skibsrederierne.

Men alligevel dryppede det ikke saa ganske lidt paa Varde, naar det regnede paa Hjerting. Efter 1720'erne, der bragte en Bunke Fallitter i Varde, siger saaledes Raadmand *Søren Ølgaard* i en Skrivelse fra 1730, at „Vardes meste Negotie bestaar i Handel med de 4 Species“. Men det var netop disse Varer, som Hjerting indførte.

Stiftamtmand *Gabel* foreslog i sin omtalte Indberetning fra 1735 at gøre Hjerting til Købstad og indløse dens Hartkorn, 28 Tdr. 4 Skpr. 3 Fjdk., fra Lektoratet og Domkirken og lade den ny Købstad betale Hartkornsskat i 20 Aar i Stedet for den trykkende Konsumtion, for at den kunde grundlægge sig.

Dette Forslag turde Regeringen dog ikke gaa med til for ikke at skade de andre Købstæder.

Men med Forslaget er Hjertings Betydning paa dette Tidspunkt angivet.

Iøvrigt bragte det 18de Aarhundrede, da Hjerting blomstrede, *Varde By* en langt større Fremgang end de fleste andre Købstæder. I *Scharling og Falbe-Hansens*: Danmarks Statistik, S. 561 ses Indbyggerantallet for de danske Byer 1672, 1769 og 1801. I Varde var der de tre Aar 569, 690 og 1020 Mennesker; det vil sige, Byen havde i denne Periode en Tilvækst paa 79,2%. Varde opnaede derved endnu 1801 at holde samme Plads i Rækken af danske Købstæder, Nr. 24, som i 1672. Men Varde overgik i denne Tid langt Ribe og Ringkøbing, de to, som det bør sammenlignes med, i Levedygtighed. Ribe havde 28,3% Tilvækst og Ringkøbing 27,3% Tilvækst i Folkemængden i denne Periode. I Jylland voksede kun Horsens og Fredericia (henholdsvis 118,3 og 124%) stærkere i Perioden 1672—1801 end Varde. For Nykøbing M. (89,5%) var Tilvæksten noget nær den samme. Og hele det øvrige Land medregnet havde yderligere kun København (143%), Rudkøbing (138%) og Saxkøbing (101%) større Fremgang. I Rækken af *jyske* Byer var Varde 1672 Nr. 15, men 1801 Nr. 10.

Det kan altsaa slet ikke siges, at Hjertings Opkomst skadede Varde. Tværtimod.

Ved sidste Folketælling (1916) er Byen gaaet ned fra at være Nr. 33 til at blive Nr. 38 af de danske Byer. Det er noget helt andet.

Henvisninger og Kilder.

De særlige topografiske Værker om Vestjylland af *Kinch* og *O. Nielsen* samt Ribe Skoleprogrammer 1823—48 vil kunne supplere en Del af min Artikel.

Hovedkilderne til denne er Materiale i Rigsarkivet: 1) Toldregnskaberne, hvoraf findes Antegnelser fra 1651 og Extrakter fra 1662 til 1810. 2) Rentekammerets Kopiprotokoller, fra 1680 alene for Aarhus og Ribe Stifter. 3) Fra Ribe Amt 1908, S. 12, 4) *Kinch*: Ribe I, S. 226. 5) Delvis trykt i Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udgivet ved *Wm. Christensen*. 6) Danske Mag. 3 R. 7) Ribe Skoles Program 1842, S. 60 og 100. 8) Kancelliets Brevbøger. 9) Danske Magasin. 10) Pakken *Toldvæsen* i Danske Kancelli. 11) Pakken *Blandinger* sammesteds. 12) *Secher*: Corpus Constitutionum. 13) Jyske Registre. 14) Jyske Tegnelser. 15) Indkomne Breve til D. Kancelli. 16) Chr. IVs Breve, *Erslev*: Aktstykker til Stændermødernes og Rigsraadets Historie under Chr. IV. 17) Pakken *Toldvæsen* i D. Kancelli. 18) Jyske Samlinger, 2. Række, 4. Bind. 19) Kvittancebøgerne. 20) Kvittancer 20/7, 1653, 10/7, 1656 og 20/7, 1862. 21) Varde Bys Skatteregnskaber 1667—90. 22) Deliberationsprotokollen, Rentekammerets Arkiv. 23) Protokoller for Kommissionerne i Raadstuen for Københavns Slot. 24) Danske Samlinger, 2. R., 2. B. 25) Jyske Samlinger 2. R., 4. B. 26) Ribe Kapitels Breve. 27) Indberetninger til Kommercekollegiet om Amtenes økonomiske Tilstand. 28) Jyske Saml. 2. R., 4. B., S. 342. 29) Originale kgl. Resolutioner i Rentekammeret. 30) Skibsliste i Rentekammeret. 31) Indlæg til Jyske Registre 20/7, 1688. 32) Langebeks Excerpter, det kgl. Bibliotek. 33) Højesterets Domsprotokoller i Rigsarkivet. 34) Hans Segl i Bestallingsprotokol for 1662 er det samme som Jak. Bjørnens Datters i Jyske Registre 12/10 1714.

En Efteraarsstorm.

Af fhv. Sognepræst N. S. Nielsen i Allerup.

I sidste Halvdel af Oktober i Aaret 1874 havde vi paa Jyllands Vestkyst en vældig og meget langvarig Storm. Paa Kyststrækningen omkring Blaavandshuk strandede i Stormdagene og inddrev lige efter Stormen som Havarister 6 Skibe. Disse Begivenheder staar i friskt Minde deromme, og dels efter, hvad man har fortalt mig, dels efter, hvad jeg selv erindrer, idet jeg paa denne Tid opholdt mig hjemme, skal jeg her gengive følgende:

Stormen begyndte Natten mellem 20. og 21. Oktober fra SV; straks om Morgenen 21. Oktober var det et forrygende Vejr, der højnedes i Dagens Løb og om Eftermiddagen sprang om til NV. Man observerede allerede nævnte Dags Formiddag fra Oksby et Skib, som nødstedt holdt langs Land SO efter, og hvis Skæbne, det var man straks klar over, var beseglet: det skulde strande. Et Par Mand fulgte da med Øst paa, og da de var naaede ned til „Benknolde“, var de klar over, at Skibet stod i fast Strand, hvorfor de vendte tilbage og allarmede Redningsbaadsmandskabet. Kort efter Middag holdt Redningsbaaden i Havklitterne ved Mærskvase, men Vandet stod helt op i Klitterne, og Opløbene brød højt op paa den, saa det var ganske umuligt at komme ned paa Havsiden med Baaden, endsige da færdes langs Stranden den over to Mil lange Vej til Strandingsstedet. Det maatte opgives

at tænke paa at naa frem ad den Vej; man forhandlede om Muligheden af at naa frem ved at køre Baaden Øst paa indenfor Klitterne, til man naaede Vandet, der stod over hele Skallingen, og saa ro over Skallingen; men ogsaa det maatte opgives som en umulig Tanke.

Man maatte saa med tungt Hjærte køre Baaden hjem, for man vidste jo, hvad Nød det strandede Skibs Besætning var stedt i; men Mandskabet fik Ordre til at holde sig parat til enhver Tid, saasnart Vandet blot vilde falde; men Vandet faldt ikke den Dag og heller ikke den næste. Endnu inden Mandskabet var naaet hjem hver til sit, rede til at efterkomme den givne Ordre, kom der Bud til Redningsstationen fra Vandflod, at der var strandet et Skib paa Vesterside, altsaa Nord for Horns Rev. Folkene fra Vandflod havde været ude at bjærge deres Fiskerbaade op i Klitterne, og da havde de observeret Strandingen. Inden længe var Mandskabet samlet, og afsted gik det, for der vidste man da, at man kunde naa hen.

Men inden vi følger Redningsbaaden paa denne Tur, vil vi høre om, hvorledes det gik Besætningen paa det paa Skallingen strandede Skib. Skibet var Skonnertbrig „Line Monberg“ af Horsens, kommende fra Riga, ladet med Jærnbanesveller og bestemt til Esbjerg. I den høje og svære Brænding modtog det Stød paa Stød, og det begyndte snart at skilles ad. Mandskabet gik i Gang med i Hast at surre Sveller sammen; det lykkedes saavidt, at fem Mand kom fra Vraget paa en saadan Flaade, men én af dem skylledes over Bord og druknede. Ligeledes druknede Rederens Søn, der var med nærmest paa Lystrejse. To af Besætningen kom i Baaden, der blev meget ramponeret, og

skønt den var fuld af Vand, bar den dem dog frelste til Land. Heldigvis laa bag Skallingen i Læ for Stormen et Par tyske Fiskerfartøjer; i dem kom den skibbrudne Besætning om Bord. Tredie Dag naaede en Vogn ned til Strandingsstedet fra Oksby og bragte disse Tidender og to Mand af Besætningen med, medens Resten af de tyske Fiskere blev sejlede til Esbjerg.

Saa tilbage til Blaavands Redningsbaad! Mandskabet mødte hurtigt, og kort efter Mørkets Frembrud kørte man til Strandingsstedet, $\frac{1}{2}$ Mil Nord for Hukket. Efter en besværlig Kørsel naaede man derom og fik Baaden heldig i Vandet; Skibet sad paa inderste Revle, var sunket, og Mandskabet havde søgt Tilflugt i Rigningen. Man havde først forsøgt Redning ved Raketapparatet; en Raket faldt ogsaa over Skibet, men Besætningen kunde ikke faa fat i Linen; saa arbejdede da Redningsbaaden sig ud mod Storm og Sø, fik Forbindelse med Skibet, fik Mandskabet — 4 Mand — om Bord og lykkelig i Land. Skibet var Skonnerten „Emma“ af Sønderho, Kaptajn Thøger Nielsen, og var lastet med Kul til Esbjerg.

Men „Emma“ har en Forhistorie paa denne Kyst, den maa vi ogsaa have med! Et Par Aar forud først i Oktober strandede omtrent paa samme Sted — ikke et Bøsseskud derfra — en hannoveransk Skonnert-Galiot „Elsina“, kommende fra Norge med Is. Den gik helt op i den faste Strand, Ladningen blev hevet over Bord, og Skibet, der ingen videre Skade havde taget, blev solgt til et Konsortium: Niels Brinck af Fanø, Clemen Nielsen af Oksby m. fl. Man fik Skibet hævet op og rullede det op under Klitterne, hvor det sad uskadet Vinteren over, da der ikke indtraf større

Storme. Næste Foraar blev det rullet til Vands igen; paa Lavvande rullede det ud, saa langt man kunde, og ved indtrædende Højvande hev man Skibet ud og kom ud over inderste Revle. Der — mellem 1. og 2. Revle — laa Skibet 5. Juni færdig til Afgang ved første gunstige Lejlighed, men 6. Juni blæste det op til en Storm af NV. Jeg var med om Bord den Dag. Vandet slog fra for til agter op over Skibet, der laa for to Ankere; det huggede af og til igennem, og da den ene Kætting sprang, var man forberedt paa at drive op i Stranden igen. Jeg husker, hvorledes Niels Brinck, da han opdagede et svagt Sted paa den holdende Kætting, entrede ud og lagde en „Stopper“ paa; Kættingen holdt. Inde paa Stranden færdedes Folk for at have Udkig med, hvorledes det vilde gaa Skibet; vi vinkede og signaliserede, at vi havde det godt. Hele den Dag og Nat og efterfølgende Dag var det Storm; først henimod Aften anden Dag lagde Vinden sig saa meget, at man kunde sætte mig i Land for at hente Proviant, der var ved at slippe op. Næste Morgen bragtes den ønskede Proviant om Bord, og da Vejret nu var fint, blev Ankeret hevet ind, Sejl blev sat, og efter at være gaaet gennem „Slugen“ sejlede vi med Flag i Top ned forbi Oksby og kom ind til Nordby samme Dag.

„Elsina“ blev kort efter solgt til Kaptajn Thøger Nielsen af Sønderho; han gav det Navneforandring til „Emma“, sejlede med det, til han i denne Storm strandede med det noget nær paa samme Sted, hvor det var strandet første Gang. Denne Gang blev det der; endnu kan man i Havstokken, naar efter Storm Sandet er skyllet fra Vraget, se Bagstavnen af „Emma“ rage op.

Anden Dag — altsaa 22. Oktober 1874 — var det fremdeles Storm af NV med vældig Sø og Vandstand til Klitfoden. Mærkeligt nok skares kun ubetydeligt bort af Kliitrækken under denne Storm; med de nuværende Strømforhold vilde sikkert et stort Stykke være gaaet tabt. Denne Dag observeredes intet. Men tidlig om Morgenen næste Dag fik „Vester-Peir“, c: P. Chr. Hansen af Blaavand, Øje paa et Blus paa Horns Rev, paa Sydsiden af Grunden „Ulven“, som det senere konstateredes. Redningsvæsenet blev allarmet, Baaden kørt ud og var i Dagingen paa Stranden. Man roede trods Storm og høj Sø udad, det gik ogsaa fremad, men det gik langsomt. Efter nogle Timers Roen var Mandskabet saa udmattet, at det maatte ankre for at drage Pusten. Efter kort Tids Forløb sprang Ankertovet, og man maatte da i Land for at faa nyt Anker og Tov, som under Bjærgningsforsøg er uundværlige. Medens dette blev hentet og bragt til Stranden, gik Skibet derude i Drift og drev over „Ulven“, hvilket lod sig gøre, uden at det sloges i Stykker, fordi det var skruet af i Mellemdækket og Ladningen var Trælast, som det senere erfarede. Skibet drev saa langs Kysten Nord paa, og Redningsbaaden paa Vogn fulgte med. Da Skibet tørnede paa yderste Revle udfor Langslade Rende, $\frac{3}{4}$ Mil Nord for Hukket, gik Baaden ud og naaede heldigt derud. Der var 13 Mand om Bord, saa Baaden maatte ud to Gange; men de bragtes alle frelste i Land, og de takkede Redningsmandskabet hjerteligt, staar der i Redningsprotokollen. — En saadan hjertelig Tak fra reddede skibbrudne til deres Redningsmænd, givet paa selve Aastedet, naar begge Parter er vel i Land, er mer end Møjen og Faren værd og giver Mod til

næste Dyst. Fører for Redningsbaaden paa dette Tidspunkt var Ole Jessen af Blaavand, en støt og paalidelig Mand, til hvem Mandskabet havde god Tillid, saa der under hans Førerskab udførtes flere dygtige og vel ledede Redningsforetagender.

Dette Skib, hvorfra Mandskabet nu var bjærget, var den norske Bark „Alfonso“, ladet med Planker og Brædder og paa Rejse fra Søderhamn til London. Under de foregaaende Dages haarde Storme havde det mistet Rigningen paa Doggersbanke; da det saa drev for Stormen, gjorde Mandskabet Forsøg paa at gaa i Baadene, men de knustes begge langs Skibssiden, og 1 af Mandskabet druknede. De bjærgede skibbrudne kørtes til Strandfogden i Vejrs at plejes. Ladningen blev bjærget og solgtes ved Auktion allerede inden Jul, men den halve Last drev løst ind paa Stranden ved Blaavand efter den Medfart, som „Alfonso“ havde faaet paa Grunden „Ulven“. —

Derefter bedredes Vejret efterhaanden, men Søn gik endnu meget højt, da man vist 4de Dags Morgen — regnet fra 21. Oktober — saa fra Blaavand Vest ud fra Hukket $\frac{1}{2}$ Mil ude et Skib med kappet Forrigning og Storrigningen knækket i Mærset.

Redningsbaadsmandskabet, der var samlet for at gøre Orden efter foregaaende Dages Brug af Baaden, var altsaa rede; man fik snart Baaden ud og i Vandet og naaede uden Vanskelighed ud til Skibet, der viste sig at være forladt af Mandskabet. Da Redningsbaaden uden Fare for egen Sikkerhed kunde undvære et Par Mand, blev to Mand sat om Bord paa Skibet. Store Stagejyl og Rester af Storsejyl blev sat, Redningsbaaden og senere 1 Baad til fra Land bugserede, og saaledes bragtes Skibet til at tage Grunden. Da Baa-

dene gik fra Skibet og roede til Land, og Søen endnu var høj, holdt Redningsbaaden sig bagefter Fiskerbaaden for i paakommende Tilfælde at kunne bringe Hjælp, men alt gik godt. Skibet var hollandsk Brig „Kunigunde“, ladet med svære pommerske Bjælker. Det havde i Stormen mistet Rigningen, og da det derefter drev planløst om, fuldt af Vand, var Mandskabet blevet optaget af en svensk Damper. Kaptajnen kom senere hertil og godtgjorde sin Ejendomsret til Skib og Ladning. Der var dog ét levende Væsen om Bord, en stor Pudelhund ved Navn „Nimrod“; den var ikke til at faa fra Skibet i de første Dage, men besindede sig senere, kom i Land og fik sin Plads hos Postkøreren. Ladningen blev bjærget og solgt ved Auktion til god Pris, mens Skroget skiltes ad i en senere vestlig Opblæst.

Nu blev Vejret fint og Søen rolig, men der kom endnu et Par Havarister. Antagelig 6te Dag efter første Stormdag var Clemen Nielsen og Strandfoged Ib Jensen — begge af Oksby — ved Stranden. De saa da ud ad mod Graadyb et stort Sejlskib med 3 Master med til Dels kappet Rigning ligge drivende som trængende til Hjælp. De to ældre Mænd fik en lille Baad i Vandet og naaede ud til Skibet, der viste sig at være forladt af Mandskabet; det var den svenske Bark „Penelope“ med Trælast for Brasilien. Skibet var nu observeret af flere, flere Baade gik ud, jeg kom ud med anden Baad. Mandskabet var bjærget om Bord i andet Skib, de havde endog faaet det meste af deres Tøj med; paa Bordet i Ruffet stod en Harmonika, saa mangan Sømands gode Ven, den havde der dog ikke været Tid og Lejlighed at faa med. Hvad der ogsaa tildrog sig min Opmærksomhed var de livlige Kaker-

laker, der plejer at være fast Inventarium om Bord paa gamle Sejlskibe, dog ikke til saa megen Gêne for Mandskabet, da de ofte fordriver Væggetøjet. Hvad skulde man nu gøre med dette store Skib? Den første Tanke var at faa det til Esbjerg, men Dybdemærket viste 18 à 19 Fods Dybgaaende, og saa meget Vand var der den Gang ikke paa Barren, og der var vel endnu mindre i Havnen; saa det maatte man opgive. Man tog da fat paa, da flere Baade var komne til, at bugserede det ind mod Land, saa det kunde tage Grunden. De følgende Dage var flere Baade travlt beskæftigede med at bjærge Proviant og Inventar ind, ligesom man ogsaa begyndte at bjærge Ladningen; man dannede Flaader langs Siderne, disse bugseredes til Land, læsedes paa Vogn og kørtes op i Benknolde. Hen i November fik man en ny Storm, der bragte Skibet betydeligt nærmere til Land, men Bjærgningen maatte fortsættes og fuldendes paa samme besværlige Maade. Allerede i December afholdtes Auktion under stor Tilstrømning, og Lasten blev solgt til gode Priser. Skroget skiltes ad og blev solgt til Ophugning.

Til Auktionen over „Penelope“ knytter sig iøvrigt følgende sørgelige Begivenhed. En Familie fra Langli, en lille Ø i Hobugt, var Dagen før Auktionen til et Gilde i Ho. Da man henad Morgenstunden brød op, vilde Manden — Jul Jensen — have været til Auktionen i Oksby, men hans Kone var stærkt opsat paa at komme hjem, og hun fik Raadet; desuden var en voksen Datter med dem. Vinden var SO med meget tæt Rimtaage. Langli Sand laa dækket af Is, hvad ogsaa var Tilfældet med Hobo Dyb, der gaar Vesten om Langli. Jul Jensen mente vel at være saa kendt med og have færdedes saa tit over Langli Sand, som er

Ebbevejen til Ho, saa han kunde finde den med Bind for Øjnene. Men i den tætte Rimtaage skelnede han ikke mellem den paa Sandet og den paa Dybet liggende Is; paa denne sidste kom de ud, og den var i Drift udad med Ebbestrømmen. Hen paa Formiddagen hørte man paa Langli deres Nødraab fra Isen; Jul Jensens gamle Fader afskød et Gevær for at give dem Retningen mod Land, men de drev paa Flagen. Man hørte deres Nødraab til Hjerting, og senere paa Dagen, da Flagen var dreven Skallingen ud, hørte man endnu Mandens Nødraab til henimod Aften; Vagtholdet ved „Esperance“ hørte det. Der var ikke Muligheder for Hjælp den Gang som nu, og de druknede alle tre. Moderens Lig fandtes følgende Foraar paa Vestsiden af Langli; hun er aabenbart først gaet væk. Datterens Lig fandtes nogle faa Dage efter Ulykken i Nærheden af „Esperance“; hun er drevet Dybet ud med.

Jul Jensens Lig blev ikke fundet; han har holdt længst ud og er drevet længst væk. Denne triste Begivenhed gjorde stærkt Indtryk, da den blev kendt allerede samme Dag ved Auktionen.

Lige i det foregaaende er et Par Gange nævnet Navnet „Esperance“. Det er et Skibsnavn, og dette Skib var ogsaa mellem Ofrene for denne Storm. Den Dag, vi kom om Bord paa „Penelope“, saa vi et Skib ligge kærtret ikke ret langt udenfor; der laa et Par Blankeneserfiskere ved Vraget, men Befolkningen havde Hænderne fulde af Arbejde, saa ingen ænsede det videre den Gang. Men samtidig med, at en Storm som foran omtalt slog „Penelope“ nærmere til Land, kom dette Skib ind i den faste Strand udfor „Svenske Knolde“, og da havde det rejst sig og sad paa ret Køl i Stranden. Det viste sig at være Briggen „Esperance“

af København, Kaptejn From. Rigningen var kappet, Mandskabet druknet. Skibet var nogle Dage før Stormen gaaet ud fra Hamborg, bestemt for Rio Janeiro med en meget kostbar Ladning Stykgods. Der var Manufakturvarer og Isenkram, Fajance og Porcellæn, Vine og Spirituosa m. m. Strandfogderne begyndte straks Bjærgningen; Ladningen maatte dog mest føres i Land i Baade, hvorefter den læssedes paa Vogne og kørtes til Strandfogdens Oplagsplads i Oksby. Havde der ikke før været nok at gribe i, saa alle kunde komme i Arbejde, saa var der nu. Alle, som kunde køre, var ude med deres Spand; alle, som kunde arbejde, var i Virksomhed, og der var Arbejde for alle Aldersklasser, og naar saaledes alle Mænd var optagne Dagen lang ved Stranden, fik Kvinderne overladt til deres Part alt Hjemmearbejde, og der var da mere end nok til dem ogsaa. Det indbjærgede blev solgt ved flere Auktioner i Vinterens Løb, og der var Købere fra fjern og nær. Der er maaske ikke nu mere Rester af „Esperance“ at se, men ved Strandingsstedet slaar Kystlinien en lille Bugt; den kaldes nu af alle og enhver Esperancebugten, og dette Minde vil sikkert blive.

Udenfor denne Oktoberstorm, men endnu i dette Efteraar, indtraf følgende: En mørk Nat henad Morgenstunden landede paa Sydsiden af Hukket et Skibsmandskab. En tidlig Morgenvandrer langs Stranden kom til, da de lige var kommen i Land. Det var Besætningen fra Skonnert „Rebekka Abrahamsen“ af Fanø paa Rejse fra England til Esbjerg med Kul. Skibet var stødt paa Grunden „Ulven“ og straks slaet i Stykker; der var jo den Gang hverken Fyrskibe eller Fyrtaarn til Vejledning ved Andrivning af Graadyb, og Strømmen havde ført dem ud af Kurs. At den 5

Mands Besætning derudefra i den lille Baad, i Bælgmærke, under haard Kuling af SV velbeholdne naaede Land, synes nærmest et Under. Af Skib og Ladning saa man intet; dog drev en Mængde Kul løs ind, men ingen havde Tid at samle Kul den Gang; havde det været nu, da vilde der været Rift om dem.

Der gik ved disse Skibsforlis adskillige Menneskeliv tabt i rum Sø, ved Stranding 10 Mand fra „Line Monberg“, mens Redningsbaaden bjærgede 4 fra „Emma“ og 13 fra „Alfonso“. Der blev efter Stormen meget og vellønnende Arbejde for Kystbefolkningen, men nogen større Rigdom blev der ikke ud af det for dem. Det gik efter Ordet: „Har man *meget*, saa *gaar* det til; har man *lidt*, saa *slaar* det til“.

Tillæg.

I Aarenes Løb har jeg saa ofte hørt Søfolk og Fiskere her tale om „Esperance Bugten“ som et Sted paa Skallingen; da Navnet ikke findes paa noget Søkort, spurgte jeg mig for og fik da at vide, at det kun var lokalt kendt, og at det hidrørte fra et „i gamle Dage“ strandet Skib „Esperance“; dermed slog jeg mig til Ro dengang.

Saa i Sommer hørte jeg, at man var begyndt at arbejde ved det gamle Vrag af dette Skib, og jeg fik da Lyst til at undersøge Strandings-Historien noget nærmere og til at skrive noget om den her i Aarbogen 1) for at tidsfæste Navnet, 2) for at faa det bevaret paa Tryk, da det nu har levet saa længe i Folkemunde, men navnlig 3) fordi det jo er et karakteristisk Udslag eller Resultat af Krigen, at det hidtil ganske værdiløse Vrag paa Grund af Metalprisernes

enorme Stigning nu pludselig er kommet til Ære, saa at det menes at kunne betale sig at arbejde ved det for at se at faa fat paa de *Metalbolte*, hvormed gode Skibe altid forboltedes „i gamle Dage“.

Ved i Sommer at besøge Pastor Richter i Vejen fik jeg at vide, at Pastor Nielsen i Allerup havde indleveret til „Aarbogen“s Redaktion en Artikel netop om denne og flere samtidigt indtrufne Strandinger, en Artikel, jeg da laante til Gennemlæsning. Jeg syntes, at den giver et saa udmærket Indtryk af Stemninger etc. imellem Folk deromme paa Kysten, naar „der er en Stranding“, saa den vilde være udmærket egnet til Aarbogen, og jeg bad om Tilladelse til at maatte supplere den med nogle Oplysninger om „Esperance“ og dens senere Historie.

Ved Henvendelse til Skibsregistreringskontoret, Vester Herreds Kontor i Varde og Chefen for Redningsvæsnet Kapt. P. K. Nielsen i Skagen ligesom til forskellige private Personer, fik jeg velvilligst følgende Oplysninger:

Besætningen bestod af Kaptajn From og 8 Mand, der alle omkom.

Skibet var undervejs fra Hambörg til Brasilien aabenbart med en af de sædvanlige Stykgods-Ladninger, hvoraf ogsaa Fanø-Skibene har overført mange. Sagnet fortæller her, at Skibet var Kaptajnens eget og havde om Bord foruden hans eget Indbo en Stykgods-Ladning for hans egen Regning. Det sidste er næppe sandsynligt; disse Skibe sluttedes i Reglen enten af en Købmand, der havde en Del Stykgods selv, eller — senere — af en Mægler, der havde noget Gods paa Haanden. Skibet „anlagdes“ saa for een eller anden af de større Havne f. Eks. Rio, Bahia eller Per-

nambuco, d. v. s., der averteredes om Stykgods, som kunde leveres i Løbet af en 30 Dage f. Eks.; saalænge maatte Skibet i Reglen ligge under Ladning.

Derimod kan det være rigtigt, at Kaptajnens Indbo kan have været om Bord, da der i den Fortegnelse over det bjærgede Gods, der findes i Herredskontorets Arkiv, er nævnt en Del saadant. Resten er det sædvanlige: Øl, Syre, Manufaktur, Isenkram osv. osv.

Skibet selv er bygget 1870 i Sverrig og den 15. Decbr. tilskødet Kapt. Niels From af København for Rd. 13.500.

Den bjærgede Ladning solgtes ved 2 Auktioner i Oksby 21. Januar og 2.—3. Februar 1875 og 1 Auktion i Varde den 18. Februar 1875 for henholdsvis Kr. 6913,63 og Kr. 1521,78.

Selve Skibet ses derimod mærkeligt nok ikke at være solgt ved Auktion, men jeg har faaet oplyst, at det var Fanøboere, der købte det. Efter en Del Bekostning fik de det ud, men det strandede igen for dem. De solgte det saa til Hoboere, der huggede det op og brugte nogle af Plankerne til Anløbs-Broen. For nogle Aar siden solgtes Resterne til Købmand Jens Thuesen i Oksby, der i 1917 begyndte at bjærge ved det, fik ogsaa lidt Metal, Jærn og Planker; men straks efter Arbejdets Begyndelse solgtes det til nogle Mænd i Esbjerg, som i Sommeren 1918 satte megen Arbejdskraft, Vindmotor til Pumpning osv. i Gang ved Vraget og var lige ved at faa det afdækket for Sand, saa at Arbejdet med Opbrækningen og Bjærgning af Metal og Planker kunde begynde, da en Storm kom og fyldte det hele efter med Sand igen.

Om Metalpriserne endnu næste Aar er saa høje, at det kan betale sig atter at arbejde med Vraget, staar endnu hen i det uvisse.

C. Breinholt.

Livet paa Fanø i Midten af forrige Aarhundrede.

Af Etatsraadinde Sine Godskesen (†) i København.

DER er talt og skrevet skønne og dybe Ord om Danmark, om vort lille Øland, svømmende i de brusende Bølger, og disse Ord har prist alt, hvad det rummer af mildt og fredeligt og af mørkt og ensomt — og, i Sandhed, saa lille vort Land er, det ejer dog mange Forskelligheder, og vi kan blive gamle, før vi lærer at kende vort Fædreland rigtig til Bunds.

Jeg er kommen i Tanker om at ville skrive noget om en enkelt Del deraf, som er ret ejendommelig, men indtil nu, i den allersidste Tid, har staaet som ukendt for en stor Del af Befolkningen her i Landet. Det er den lille Ø Fanø, der ligger i Vesterhavet, ved den jyske Kyst, ikke langt fra Ribe.

Ja, det véd nu alle — og i de sidste Aar vides det ogsaa baade her og i Udlandet, at Fanø har de dejlige Bade med det friskeste Bølgeslag og den blødeste, skinnende hvide Sandbund, at man der kan bo flot og bekvemt, faa udmærket Forplejning, høre storartet Musik, danse og more sig paa alle Maader i det mest fashionable Selskab — kort sagt: opnaa alt, hvad man ønsker sig — naar man kun har Penge nok til at tilfredsstille Ønskerne.

Men i Midten af forrige Aarhundrede, da havde

Fanø et ganske andet Udseende, og her saas ikke mange Mennesker om Sommeren, ud over Øens egen Befolkning, der levede paa sin ejendommelige Manér, som den ogsaa, i Forbigaaende sagt, holdt for den eneste rigtige, og for hvilken „Fastlandsfolkenes“ Begreber og Skikke stod langt tilbage. Talrig var Befolkningen jo ikke, og meget sjælden forøgedes den ved indvandrede fra Fastlandet, hvilke hovedsagelig bestod af de faa Embedsfamilier, der jo som oftest ikke opholdt sig mange Aar paa Øen.

Fanø er kun to Mil lang og ikke bred, og saa godt som alle dens Indbyggere boede den Gang samlede i to smaa Byer, Nordby paa Nordsiden, og Sønderho paa den sydligste Spids. Imellem de to Byer laa kun et Par Gaarde, hvis Ejere dyrkede Jorden og altsaa holdt Heste og Vogn, der da kunde lejes af andre Folk paa Øen. Kørevejen mellem Byerne gik gennem Midten af Landet, der for Størstedelen var bevokset med Lyng; men vilde man gaa, hvad mange gjorde, foretrak man oftest Vejen langs Strandkanten, da Sandbunden her var haard og fast, og den tillige var smukkere. Indenfor den laa den hvide Klitrække, for en Del bevokset med Marehalm, der gav den et svagt blaaliggønt Anstrøg. Denne Marehalm blev fredet som et Middel mod Sandflugten, og den Mand, der førte Opsyn med dette Arbejde, benævnedes „Helmkongen“, da Marehalmen kaldtes „Helm“.

Post gik der daglig frem og tilbage mellem Byerne; men den var gaaende hveranden Dag, og naar man altsaa fik Pakker fra Fastlandet til Sønderho, maatte de under Tiden ligge i Nordby til næste Dag. Man sendte altid selv Bud paa Posthuset efter sin Post, baade Breve, Aviser og Pakker, men ofte kom Budet

hjem med den Besked, at der kun var „æ Lerre“ — den tomme Postsæk, — hvilket jo ikke var nogen oplivende Meddelelse. Var man saa heldig at faa større Pakker, blev de altid „hjuledede“ hjem, og en Trillebør — en „Bahr“ — var et uundværligt Køretøj, som Kvinderne haandterede med stor Flothed.

Mændene paa Fanø var næsten alle søfarende og havde deres egne Skibe, med hvilke de drog ud om Foraaret i Fragtfart og vendte tilbage for at „lægge op“ om Vinteren, da de saa boede hver i sit Hus, aldrig større end til én Familie. Foruden disse Skipper var der kun i hver By en Præst, en Degn og Skolelærer, en Toldembedsmand, en Krovært, et Par Købmænd og nogle Haandværkere samt desuden i Nordby: en Birkedommer, en Læge, en Apoteker, et Par Lærere ved Navigationsskolen, en Grosserer og Konsul, og en Snedker, der gjaldt for et stort Geni, da han tillige var Fotograf. At Haandværkerne, der oftest hørte til Øens almindelige Befolkning, beskæftigede sig med flere Slags Arbejder, var meget brugt, da de mente derved bedre at kunne tilfredsstille alle; men at det ikke altid lykkedes, bevistes en Gang af en Snedker, da han skulde opsætte en Kakkellovn hos en tilrejsende Familie. Det var en af de da brugelige Ovne med mange Etager, og den naaede, i den lave Stue, næsten fra Gulv til Loft. Men da han endelig havde fuldendt dette Kunstværk, for første Gang i sit Liv, viste det sig, at der ikke kunde fyres i Ovnen, fordi den var vendt paa Hovedet, saa den maatte tages ned og vendes først, hvilket han imidlertid fandt saa ganske i sin Orden, at han dristig præsenterede en Regning paa: at opsætte, „nerbrække“ og igen opsætte en Kakkellovn med alt Tilbehør.

Foruden Distriktslægen i Nordby var der nu ogsaa en Læge i Sønderho, men det var en af de gamle tyske Barberer, og han regnedes kun med i et Par specielle Fag, hvori han sagdes at være dygtig; og da han var gift med en Fanø-Pige, var han som en af Landets egne. Forøvrigt var han paa en Maade forud for sin Tid, thi han paastod, at alle Sygdomme kom „fra de smaa Wurmer“, og den Teori havde ellers endnu ingen hørt om — derfor betragtedes den ogsaa som en fiks Idé af Manden, hvilken man velvillig holdt ham til Gode.

Kun meget faa Huse afveg fra den almindelige Type, som i Nordby Kirken og Præstegaarden samt enkelte af Embedsmændenes Privatboliger; i Sønderho laa derimod alene Kroen som en Idyl i Ensformigheden, midt i en blomstrende Have, helt op over Taget omslynget af Grønt og Roser, saa det var en Fryd for Øjet at dvæle ved denne Plet. Kirken derimod var jo nok lidt større end et af Husene, hvorimod den ikke udmærkede sig ved nogensomhelst Skønhed. Den var ganske lav og havde intet Taarn; Taget var fra den ene Gavl til den anden delt i to Dele, saa hver Gavl havde to Tage. Dette havde dog heller ikke tilfredsstillet Befolkningen, saa de havde allerede i 1779 faaet optaget Synsforretning over deres Kirke og deraf faaet at vide, at hvis den skulde helt nedrives og opbygges igen, vilde det koste „den Sum“ af 2502 Rdl. 4 R 12 S , og hvis den bedste Del fik Lov at blive staaende, vilde Udgiften blive 1766 Rdl. 1 R 13 S . Denne Opgørelse viser jo, hvor nøjsomme og smaaligt beregnende Fanøboerne var, og man vil forstaa, hvor umaadelig den Sum maatte være for dem, hvorfor de ogsaa i en Ansøgning „sukker og beder“ Kongen om

at ville bidrage noget dertil „af høj kongelig Naade“ og „allernaadigt“ selv bestemme, om Arbejdet skulde gøres helt eller til Dels; dog tillader de sig „i al Ydmyghed“ at formene, at det helst burde blive helt, da „Gulvet er i Jorden og omtrent et Par Alen dybere end Kjerkegaarden,“ hvorved, særdeles om Vinteren, „naar Tøebrøde indfalder, Kjerkegulvet er overflødt med Vand, der undertiden er saa høit, at der maa legges Bredder at gaa paa; ja, det som endnu er det allerværste, er, at naar Guds Tiennesten forrettes, og Kjerken er fuld af Folk, dripper saa meget Vand fra heele Loftet,“ — vel nok for en Del paa Grund af Tagets Bygning — „at Præsten og Menigheden bliver vaade, hvorved isærdeleshed Præsten og de som Gaa til Alters, og maa være der fra først til sidst, er færdig at tilsætte deres Helbred, da og Messeklæderne og Bøgerne idelig fordærvs, hvortil kommer, at man mangel Gang kuns kan høre lidt af Prædiken, saasom Kjerkens Lavhed og megen fugt og Damp af Folk, stæmmer Præstens Mæle og Udtale, ligesom ogsaa den idelige Drippen.“

Det maa dog ikke have behaget Kongen i sin høje kongelige Naade, at Kirken helt skulde nedrives, thi henved 100 Aar derefter havde den endnu de to Tage, hvilket dog senere er forandret.

De smaa Beboelseshuse lignede alle hinanden; de var kun enetages og med Straatag og et lille Kvistværelse i Gavlen under Taget, og de laa alle i én Retning for Vind og Vejrs Skyld. De havde mest deres Indgangsdør paa Midten. Paa den ene Side af denne laa en eller et Par Stuer, og paa den anden Side ogsaa nogle mindre Stuer og det saakaldte „Frammers“, et mindre Køkken, hvori der ikke blev lavet Mad,

skønt der var Komfur, og en Masse Kobber- og Messing-Husgeraad anbragt dels paa Komfuret, dels paa Vægge og Hylder; Væggene var beklædte med hollandske Fliser, saa det skinnede i Øjnene fra alle Kanter. Bagved dette Køkken laa et andet, hvor der blev kogt og stegt, og gennem det kom man til det Sted, hvor Mælken blev behandlet. Naar man gik fra Stuen derud til sit Arbejde, kaldtes det „at gaa fram“.

Maden lavedes ikke paa Komfur, men paa en aaben Skorsten, hvor der blev fyret paa den murede Bund eller i en Ildgryde, over hvilken den kogende Gryde stod paa en Trefod eller hang i en Jærnkæde, og ved Siden af Skorstenen laa den store Ovn, hvori Bagningen foregik, efterat Ovnen var lyst varm med Lyng og de saakaldte „Lysklyne“. Tørv var det vigtigste Varmemiddel. I Stuerne fik man Varme, naar en Bilæggerovn kunde stilles i Forbindelse med Fyrstedet, fra hvilket der saa fyredes i den — kunde dette ikke ske, maatte man enten faa opsat en Vindovn, hvilket var en stor Luksus, eller nære sig uden Varme. Men man opholdt sig ogsaa om Vinteren kun i èn Stue, hvor der saa i Væggen var en eller flere Alkover med Gardiner for. Staldene var som oftest i samme Bygning som Opholdsrummene.

De fornemste Stuer havde tit Fliser paa Væggene, og paa én Væg var ofte anbragt et fast malet Chatol med Klap og Skabe og Skuffer; i mange Tilfælde var der ogsaa paa Væggen lige overfor sat et lignende Møbel, men kun en Attrap uden Indhold, for Symmetriens Skyld. Af samme Grund kunde der, lige overfor et Klædeskab inde i Væggen, være anbragt en tilsvarende fast Dør uden Skab. Mellem Vinduerne hang der et Spejl, og under dette stod det Bord, hvorved

man sad, med en Slagbænk, nogle Stole samt en Spinderok og sligt. Paa Væggen hang for det meste Billeder af Husfaderens Skib — ofte malet af en indfødt Kunstner — og andre Prydelser af Kobber og Messing, som Sengevarmere, og paa smaa Hylder Lysestager og Tallerkener, ligesom der ogsaa paa Bilæggerovnen var Plads baade for Kedel og Kaffe-kande. Alle saadanne Ting holdtes skinnende blanke. Ved Ovnene stod for det meste en Lænestol med flettet Halmsæde, hvor en Bedstefader, hvis der var en saadan i Huset, havde sin Plads med sin Strikkestrømpe. For Vinduerne var der smaa Kappegardiner, og der saa man ogsaa Blomster i Urtepotter, saa der kunde være ret hyggeligt i en saadan Stue.

Til hvert Hus hørte en lille Have, hvor der dyrkedes Urter, lidt Blomster samt Ribs og Stikkelsbær; kun enkelte Steder havde grønklædte Mure og større Haver med gamle Frugttræer og mange Blomster — som Krohaven i Sønderho — men de hørte ganske til Undtagelserne.

Havevæsenet var jo ogsaa en meget vanskelig Ting, da Jordbunden var det bare Sand; der fordredes mange Aars Arbejde for at skaffe sig en Have, man kunde faa Gavn og Glæde af, og det havde Kvinderne paa Øen i Reglen ikke Taalmodighed til. Deres daglige Arbejde optog dem ganske, ved Siden af den daglige Omgang, der var meget intim og fortrolig, da de levede saa nær op ad hinanden, skønt hver Familie i sit Hus, og de fleste havde kendt hinanden hele deres Liv. Tjenestefolk var der ingen af, da hver gjorde sit Arbejde, saa der var ingen Standsforskel. De eneste Undtagelser herfra var de faa Embedsfamilier, hvis Boliger og Haver ogsaa var noget anderledes end de indfødtes.

Naar Foraaret nærmede sig, begyndte Mændene at tænke paa Udfarten; og deres Skibe, for saa vidt de havde ligget hjemme om Vinteren, hvilket ikke altid var Tilfældet, maatte sættes i Vandet og gøres rede. Herved hjalp de forskellige Familier hinanden og var forenede i saakaldte „Grandelag“, der havde gensidig Forpligtelse til at møde til saadanne Arbejder, naar der blev kaldt paa dem; dette var nu næsten alle særdeles villige til, da der altid serveredes Kaffe bagefter, hvor Passiaren gik meget livlig. Saasnart Raabene hørtes, forlod alle, der kunde det, deres Hus og det Arbejde, de der havde for, og begav sig til Mødestedet. Naar et saadant Skib skulde i Vandet, blev det anbragt paa Ruller og halet ud med lange Tov, som i hele deres Længde blev trukket af Mænd og Kvinder, den ene ved Siden af den anden, tit med Sang og altid med Spøg og Lystighed, i Forventning om den varme Kaffe efter Anstrengelsen. Lignende Sammenkomster fandt ogsaa Sted, naar man i et Hus fik Klyne eller sligt, og Grandelaget havde stor Betydning, men var en frivillig Sag. En anden Ting maatte man derimod gøre efter Anordning af Øvrigheden og efter Tur, og det var Nattevagt — mest for Ildebrand —, der næsten udelukkende besørgedes af Konerne. De tilsagdes, hver Gang deres Tur kom, og bragte saa hver noget Mad med, men bødes gerne hos en eller anden af de vaagende ind til Kaffe. Der sagdes, at man altid kunde høre, hvor Vagten var, paa den megen Lystighed, saa for Tyve kunde det ikke være, og Mændene vilde som oftest ikke deltage i den Sikkerhedsforanstaltning.

Ellers gik Livet sin jævne Gang, uden stor Afveksling. Om Vinteren, naar Mændene var hjemme, gik de

ældre hver Aften i Kroen, hvor de traf det sædvanlige Selskab og med det forhandlede Dagens Begivenheder samt fik sig et Slag Kort — ikke om Penge, det holdt de sig for gode til — men om en Kaffepunch, deres Nationaldrik, der holdtes for langt hæderligere end en „kold Snaps“, hvilken de foragtede. Iøvrigt var de meget maadeholdne i alle deres Nydelser, ligesom deres Fordringer i enhver Henseende var meget beskedne. Om Vinteren var der hver Søndag en Dansestue, hvor de yngre morede sig med at danse efter en meget tarvelig Musik og drak koldt Vand, naar de var tørstige. Ellers var de unges daglige Fornøjelse det saakaldte „Raad“.

De unge Mennesker kom næsten altid ud i Farten, naar de lige efter Konfirmationen havde uddannet sig paa Navigationsskolen; og da Skikken var, at de giftede sig ret tidligt, maatte de benytte de første Vintre til at søge sig en Brud, der ofte blev valgt af deres Præstekammerater. I alle de Huse, hvor der saaledes var unge, giftfærdige Døtre, samledes da hver Dag efter Middag nogle unge Karle — hver Dag de samme paa hvert Sted. De benævnedes „Raadskarle“, og de unge Piger sagdes „at have dem i Raad“. Det var meget velset at have mange og lidt graverende ingen at have. — De medbragte deres Strikketøj og sad saa og passiarede med Husets Døtre til Kl. 3, da der sædvanlig blev drukket Kaffe; saa gik de hjem og nød dette Maaltid, hvorefter de kom igen og fortsatte Underholdningen til Kl. 7 omtrent, da de atter gik hjem for at spise, men derefter vendte de endnu en Gang tilbage til et lille Aftenbesøg. Saaledes fortsattes der hver Dag, til endelig Valget var truffet, og der var adskillige forlovede Par; saa blev disse Forbindelser

gjort officielle ved, at hvert Par gik sammen omkring til Slægt og Venner og drak Kaffe; og havde de først „won te æ Kaffe“, da var alt i sin Orden, og der kunde tænkes paa Bryllup, naar Mændene kom hjem næste Gang.

Til denne Fest skulde der i Almindelighed indbydes mange, eftersom næsten alle paa Øen var gode Bekendte og for en Del beslægtede med hinanden, da Giftermaal med en Fastlandsperson hørte til Sjældenhederne. Disse selvskevne Gæster fik den første Antydning deraf en lille Tid før Brylluppet, idet Bruden kom til dem og bad om „Dejnemælk“ — Mælk til at lægge Dej i -- hvilket de fleste med Glæde tilsagde hende; dog til dem, der ingen Køer havde, gik hun alligevel, og Spørgsmaalet blev saa løst med en lille Vits, thi alle vidste jo Besked. Men saa var Sagen paa det rene, og enhver sendte nu sin Brudegave, der bestod i en Skinke eller en Specie (4 Kr.) efter eget Valg, og alle, baade Værter og Gæster, ordnede sig til Festen og talte med hinanden derom.

Ved Dragterne til Bryllup var ikke meget at ordne, da de for Mændenes Vedkommende var de fineste, de havde, men af det sædvanlige Snit: Jakketøj eller Frakke og Støvler — til daglig brugtes mest Træsko. I Kvindernes Klæder var der mere Afveksling — dog ikke i Snit, men i Farve. Skørterne var altid af ret svært uldent Stof og lilla, røde eller grønne til de forskellige Lejligheder. Den lilla Farve var den mindst estimerede, og et saadant Skørt bar Koner og Piger baade Nat og Dag, saa det havde ikke megen Vidde. Desuden brugtes der ogsaa om Natten en Trøje, der sad ganske tæt om Figuren og var af lettere, ofte

Linned-Stof; dertil havde de om Hovedet et Tørklæde af Bomuld, blaat med røde Terner. Naar de stod op om Morgenens, iførte de sig endnu et Skørt, rødt, grønt eller mørkeblaat, oven paa det, de havde sovet med, men beholdt foreløbig Trøjen og Bomuldstørklædet paa, indtil de, senere paa Dagen, gik ud. Da tog de endnu et Skørt paa, videre end de andre, og skulde de til Kaffe eller andet Besøg, kom endnu et til, mens der ogsaa maatte en anden Trøje og et andet Hovedklæde paa. Trøjerne var om Vinteren uldne og om Sommeren ofte af Sirts eller andet Bomuldsstof; de sluttede smukt om Figuren og lukkedes med to Rader større Knapper, ofte af Rav — hvilket der jo fandtes en Del af ved Stranden — eller af Sølv. Ned om den største Del af Skørtet faldt et Forklæde af forskelligt lettere Tøj. Hovedklædet blev bundet fast om Hovedet, tilbage og frem igen paa en aparte Måne — hver af Byerne havde sin —, som de holdt meget paa; man saa intet af Haaret, men de to Snipper af Klædet, som sad oven paa Hovedet, maatte helst sidde korrekt; desuden blev der om Vinteren, naar man gik ud, bundet endnu et Tørklæde oven paa det første, men fra Hagen op over Hovedet for at skærme mod Blæsten. Gik man til Kirke om Søndagen, maatte der endnu et Skørt paa og paa de høje Helligdage endnu et. Det yderste og fineste var altid grønt, kantet med et bredt lysere grønt Silkebaand, og de andre havde ogsaa hver sin Kant. De yderste maatte jo være vide, da de vel var glatte et lille Stykke foran, men bagpaa sammenholdtes om Livet i store Læg, der blev lagt meget skarpt, og som ved Gangen maatte slaa det rigtige Sving, saa man kunde se, der var mange Skørter paa. Naar disse Læg mistede noget af

deres oprindelige Skarphed, blev denne fornyet ved, at Skørtet blev bundet sammen i en Rulle, hvorpaa de varme Brød, naar de kom ud af Ovnen, blev lagt som en Presse. Det rigtige Sving frembragtes saa ved, at Kvinderne paa Øen altid gik saaledes, at de førte Armen og Benet paa samme Side frem samtidig. Man skulde tro, at Piger og Koner, klædt i dette ret svære Stof, maatte tage sig noget klodsede ud; men det var ingenlunde Tilfældet. Skikkelsen og Stoffet og Snittet passede til hinanden, og Kvindernes Bevægelser var raske og lette, saa de unge tog sig godt ud, og deres Hud, som skærmedes af Hovedklæderne, og desuden om Sommeren, naar de i stærk Varme gik paa Markarbejde, ved sorte Masker — de saakaldte „Strud“ — beholdt længe sin oprindelige Blødhed og Friskhed. Brudens Dragt var den eneste stærkt afvigende, og den var, paa en enkelt Undtagelse nær, meget smuk. Baade Skørt og Trøje var af fint sort Klæde og Knapperne ret store af Sølv-Filigranarbejde, et stort hvidt Forklæde med Kniplinger eller Broderier holdtes sammen om Livet af et bredt, sort Fløjlsbælte med en lang Sløjfe foran, hist og her besat med Sølvprydelser. Men saa kom jo Undtagelsen, og den var grusom! det var Hovedsmykket — den saakaldte „Bore“ — et Diadem af Pap, fuldt besat med Prydelser af Tøjblomster og Glasperler og med et lille Spejl midt over Panden. En saadan Bore var at faa til Leje i Kroen. Den gjorde naturligvis ikke Bruden skønnere og skaffede hende desuden en stor Ubehagelighed, idet Boren ikke, som Hovedklædet ellers, skjulte Haa-ret, der maatte ses glat opstrøget nedenfor den. Haa-ret, der ellers altid blev meget stedmoderlig behandlet, da det aldrig var at se, maatte den Dag redes ordentlig

igennem, og det var nok svært at døje for Bruden, der bogstavelig maatte lide for Stadsens Skyld.

Dagen før Brylluppet samledes en Del unge Mænd og Piger og begav sig i Forening ud til alle de Huse, hvis Beboere skulde med til Gildet „for at laane Tøj“; de gik ind hvert Sted og udtog alt det Husgeraad, der kunde finde Anvendelse ved Festen, baade i Køkkenen og ved Bordet. Nogen Forklaring behøvedes ikke — alle vidste, hvorfor de kom; og havde man enkelte Stykker, man fandt for gode til at udlevere ved denne Razzia, da maatte man holde dem under Laas og Lukke, thi alt passende blev taget og bortført.

Paa selve Bryllupsdagen, naar Brudeparret gik til Kirken, løb en ung Mand i Forvejen og raabte ved hvert Hus: „Nu gaar det!“ og Følget sluttede sig da til. Der kørtes jo ikke, thi Vejen var ikke saa lang, og Vogne og Heste var ikke saa talrige.

Bryllupsmaaltidet bestod i kogt, saltet og røget Skinke og Kartofler, der anrettedes med Skallen paa, saa Selskabet selv maatte pille dem; dertil hørte en Sauce af Fedt med Sirup i. Naar det var meget fint, blev der til Dessert givet en eller anden stor Kage. Senere blev der adskillige Gange drukket Kaffe og Kaffe-punch med Julekage og Smørrebrød af Sigtebrød. Imellem disse Maaltider gik Brudeparret og Brudepigerne en Runde om i Byen og præsenterede sig for dem, der var forhindrede i at komme med til Festen.

Blev der født et Barn, da maatte Moderen snarest muligt derefter igen indledes i Kirken; thi skønt den kirkelige Sans just ikke altid var saa stor, holdtes der strengt paa Formerne. I den Anledning kom hun en Søndag, fulgt af en Del Koner, der i Forvejen havde drukket Kaffe hos hende, til Kirken, hvor de stillede

sig op i Vaabehuset; Præsten kom da derned, og med Haanden paa Konens Hoved holdt han en lille Tale til hende, velsignende hendes Ankomst til Kirken igen. Uheldigvis bar denne Modtagelse Præg af at være en tom Ceremoni.

Snart derefter blev Barnet døbt, og det gjaldt om, at det fik det rigtige Navn; dette skulde først, hvis det var en Dreng, være Faderens Faders Navn og derefter Morfaderens, og var disse nu tilfældigvis det samme, fik ogsaa Barnet det samme Navn to Gange efter hinanden — ligesaa med Pigerne. — Det kunde ogsaa hænde, at to eller tre i èn Familie maatte have det samme Navn, hvor man saa maatte hægte et andet ved for at gøre Forskel.

I Anledning af Daaben var der stor Forsamling til Kaffe, hvor Barnet blev bragt ind til Bordet og maatte gaa rundt fra Haand til Haand trods den Protest, det under Tiden rejste derimod.

Det ses nu, at Fordringerne til Beværtningen ikke var store; men saaledes var de ogsaa i det hele meget beskedne. Kaffen indtog uimodsigelig den første Plads, baade til Fester og til daglig; ellers var det Grød og Vælling, Kaal og Ærter og Flæsk. En national Yndlingsret var den saakaldte „Sakkuk“, en Dej, kogt i en Pose, og dertil Flæsk med Sirupssauce. Fersk Fisk spistes kun i Fiskeritiden, to Gange om Aaret, naar Stimerne kom. Mændene drog ud paa Fiskeri hver Dag, og Fangsten fordeltes; men der blev altid saltet og tørret en Del til senere Tider. Fersk Kød var sædvanlig kun at faa, naar der i et Hus slagtedes en Ko, der ikke godt kunde taale at blive ældre; da blev det udraabt i Byen, at Kødet kunde faaes, og Folk styrtede til.

Æbleskiver af hævet Dej var meget yndede og brugtes ogsaa til Kaffe, ligesom den saakaldte „Sætkage“, der bagtes i et Lerfad inde i Ovnens sammen med baade Rug- og Sigtebrød, og ved Juletid forskellige Slags Kager. Til Kaffen, Kl. 3 om Eftermiddagen, spistes altid skaaret Sigtebrød og Sætkage eller Æbleskiver; men var man forlegen for noget af den Slags, hjalp man sig, da der dog var længe mellem Bagningerne, ved, naar man havde kogt Middagsmaden, at feje den varme Skorstensbund ren og der sætte Dej til en Kage paa en Blikplade med en Jydepotte over — saa var Kagen bagt inden Kaffetid og serveredes gansk frisk og varm.

Enhver kunde godt tilfredsstille sine ret tarvelige Ønsker i Henseende til Mad og Drikke, thi der var en temmelig ligelig Velstand og meget faa Fattigfolk. Flæsk var jo noget af det, der spistes mest, men det indslagtedes for en stor Del om Efteraaret og saltedes og røgedes. Den Tid, der blev slagtet, var en sjælden livlig Tid, da de Mænd, der var hjemme, var meget ivrige efter at sammenligne de slagtede Grise og se, om ikke muligvis deres egen skulde være den bedste. Dette var jo især en Forlystelse for dem, der ikke mere fo'r til Søs, og iblandt disse var endogsaa èn, der gik omkring med en Tommestok og maalte de Grise, der var ophængte efter Slagtingen. Af Høns og andre Smaakreaturer fortæredes kun meget lidt.

Det var kun Bryllup og Barnedaab, som gav Anledning til større indbudte Forsamlinger; men ellers levede Fannikerne og Sønderhoningerne sammen som èn Familie, der gik ud og ind hos hinanden og vidste Besked om alt hos hinanden, men paa en gemytlig og venskabelig Maade, uden nogen videre Splidagtig-

hed, og tog frit for sig i Nabohuset, hvis de manglede noget, og netop ingen var tilstede der. De forskellige Lejligheder, hvor de maatte hjælpe hinanden ved deres Arbejde, gav dem jo Anledning til et næsten dagligt kammeratligt Samvær.

Mod de tilrejste Fastlandsfolk var de venlige og hjælpsomme, skønt de i al Hemmelighed saa lidt ned paa dem og fandt, at der manglede en Del i deres Udvikling.

Præsten betragtede de nu som levende af deres Naade og Barmhertighed, da de jo skulde ofre til ham, men selv maatte bestemme Offerets Størrelse, som derfor aldrig blev stort; desuden var han selvskreven ved alle Bryllupper og Barselgilder samt Begravelser, hvilket altid blev regnet med — dog ikke af Gnieragtighed —, det var kun en naturlig Følge af deres egne beskedne Fordringer til Livet og smaalige Beregninger af alt, hvilket ogsaa, ved deres gamle Ansøgning angaaende Kirken, viser sig at være nedarvet. Toldembedsmanden var forholdsvis heldigere stillet, da alt, hvad han skulde have af dem, var fastsat ved Lov, og desuden havde han saa indgaaende Kendskab til alt Skibsfarten vedrørende, at han ofte kunde hjælpe dem udover det, han var pligtig til at gøre. Derfor følte de sig ogsaa altid taknemmelige og beviste det — naturligvis efter deres ejendommelige Syn paa Tingene —, idet de en Gang, da han havde udrettet noget for dem, som var af blivende Værd, særlig for de gamle Skippere, forærede ham: to ganske udmærkede fede, røgede Flyndere, som han aldrig havde smagt Mage til. Naar Skipperne kom hjem fra deres Rejser, lagde de ikke altid helt ind i Havnen, men laa med Skibet udenfor en Grund, kaldet „Kjeldsandet“; denne

Grund var ved Flodtiden overflydt med Vand, men laa ved Ebben tør, saa man kunde gaa over den. Man maatte saa se at kalde en Baad til for at blive roet over det sidste Stykke mod Land, der aldrig blev tørt. Det var en Venskabstjeneste, som enhver villig ydede, naar de hørte Raabet, og den Vej benyttede Toldopsynet som oftest, naar det indklarede de hjemkomne Skibe, — den Mulighed, at ingen hørte dem, saa de maatte blive staaende Flodtiden over, hvilket var ret farligt, regnede man aldrig med. En Gang hørte Toldembedsmanden en ung Mand raabe efter Baad og roede da over at hente ham; Dagen derefter kom hans Møder med en lille nydelig Lerpotte med Fløde, der var hældt i straks ved Kogningen, saa Skindet lukkede fast over den — „fordi Kontroløren havde reddet hendes Søns Liv“. Det var ham imidlertid overraskende saaledes at have gjort sig fortjent til Medaillen for druknendes Redning.

Naar Vind og Vejr var dertil, drev der ofte Rav ind paa Kysten, under Tiden temmelig store Stykker, meget værdifulde; dog det havde alle og enhver ikke Lov at tage, men kun de, der havde Retten dertil paa et bestemt Stykke af Stranden. Der var ogsaa en eller et Par Mænd, som for en Del levede af at forarbejde dette Stof og gjorde det meget fint og smukt til Knapper, Naale og navnlig til nydelige Halskæder sammensatte af Ringe, vekselvis blanke og matte, og med vedhængende Kors. Det var et ret indbringende Arbejde, da alle tilrejsende maatte se disse Ting og gjorde Indkøb deraf.

Saa rodfæstet Fanøboernes Kærlighed end var til deres eget Land, strakte den sig heller ikke videre; de følte sig ikke gennemgaaende hørende til den danske

Nation — saavidt da kunde mærkes udadtil, og ind i Hjerterne kan man jo ikke se. Dog ved Krigens Udbrud 1864 viste de sig almindelig ganske ligegyldige og kunde ikke rigtig forstaa, at Fastlandsfolkene snart sørgede og snart jublede; thi de mente nu, det var underligt, at „da vi altid har det lige fredeligt og godt i vores lille Land, kan det jo dog være ligegyldigt, hvem der regerer udenfor.“

Den Tid var man jo mest tilbøjelig til at gnistre af Harme ved at høre saadanne Udtalelser; dog nu, da man har dem mere paa Afstand, forstaar man nok bedre, at man ikke maa se paa dette under en for skarp Synsvinkel uden at tage Forholdene og hele Livet paa den lille Ø med i Betragtning.

Har man lært disse Mennesker at kende som en ærlig, retsindig, nøjsom og velvillig Befolkning, da vil man huske dem saaledes og ønske for dem, at dette Sindelag maa bevares trods alle de Forandringer, som Tiden og de mange fremmede, de nu har lært at kende, kan have frembragt hos dem.

Hvis det maa lykkes for mig, at de, vel ikke mange, som en Gang læser denne lille Skildring, der er skrevet efter Selvsyn for saa mange Aar tilbage, ville lægge den fra sig med lidt Deltagelse for den ubetydelige Vesterhavssø og dens jævne Befolkning, vil jeg føle mig meget glad og taknemlig derfor.

Regnskab

for

„Historisk Samfund for Ribe Amt“ fra 1. Marts 1917 til 28. Februar 1918.

<i>Indtægt.</i>		<i>Udgift.</i>	
Saldo f. f. Aar, Kassebeholdning	Kr. 191,18	Aarsskriftet	Kr. 1828,77
614 Medlemmer à 2 Kr.	1228,00	Møderne	196,71
62 Subskribenter à 1 Kr.	62,00	Dansk hist. Fællesforening.....	30,00
Solgt i Løbet af Aaret	74,30	Porto og diverse Udgifter	21,53
Restancer f. A. à 2 Kr.	10,00		
— — à 1 —	1,00		
Nye Medlemmer à 2 Kr.	62,00		
Statstilskud 1917—18	200,00		
Indvundne Renter.....	41,10		
Saldo, Underskud	207,44		
	<u>Kr. 2,077,02</u>		<u>Kr. 2,077,02</u>

Samfundets Grundfond er: Kr. 875,00.

Esbjerg, den 16. Maj 1918.

C. BREINHOLT.

Medlemsantallet, fejlagtigt opført med 614, skal være 616, hvorved Underskuddet bliver kun Kr. 203,44. Iøvrigt intet at bemærke.

Ribe, den 30. Maj 1918.

VOXLEV.

C. N. TERMANSEN.

I Aaret 1918 har Samfundet desværre kun kunnet afholde 2 Foredragsmøder; der var planlagt flere, men den store Influenza-Epidemi („spansk Syge“), som i Efteraaret hjemsøgte Landet, lagde afgørende Hindringer i Vejen. — Det første Møde afholdtes 20. Marts i Hjarup Forsamlingshus, hvor Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov, skildrede den ældre Runegranskning i Danmark og dvælede særlig ved Ole Worms Fortjenester i saa Henseende. Derefter fortalte Landbrugslærer *E. Konradi*, Ladelund, om Mejeribrug i ældre Tid. — Det andet Møde blev holdt 3 Juni i Guldager Kro's Have. I det smukke Sommervejr var en talrig Skare mødt for at høre vore 3 Talere. Den første var Statsgeolog Dr. phil. *V. J. H. Nordmann*, København, der — med Henviisning til en stor Kortsnitse — talte om de geologiske Forhold i Sydvestjylland. Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov, talte om Runelandskrifterne Bryndum Kirke. Endelig gav Overretssagfører *A. Sundbo*, København, en Skildring af Sejladsen paa Hjerting Bugt i det 18. Aarhundrede.

Efter Opfordring af Samfundets Styrelse besøgte Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov, og Sognepræst *J. Richter*, Vejen, *Endrupholm* 2. August for at besøge det dér beroende Arkiv. Ved Ejernes, Brødrene Lunds, Velvilje blev der givet dem frit Adgang til at gennemse de mange gamle Arkivalier, som opbevares i et stort Skuffeskab, og som væsentligst angaar det til Gaarden tidligere hørende Bøndergods m. m. Der trænges i høj Grad til en udførlig Registrering af de i flere Henseender interessante Dokumenter (det ældste fra 1508). Sammesteds besaas ogsaa en lille Samling af oliemalede Portræter (6 i Tallet) af tidligere Ejere af Gaarden i det 17. og 18. Aarhundrede. Billederne — som ikke maa bortsælges fra Gaarden — er særdeles interessante; et af dem trænger haardt til Istandsættelse.

Til Medlemmerne omdeltes i Efteraaret 1918 — men som en Del af den dem tilkommende Ydelse for 1919 — *Karl Hansen: Plantningsagen i Esbjerg og Omegn 1868—1918*. Dette lille Skrift er bekostet og skænket til Samfundet af Konsul *C. Breinholt*, Esbjerg, hvem vi da bringer vor bedste Tak for denne smukke Gave.

Biskop Viktor Kristian Hjort.

Et Tidsbillede fra Trængselsaar.

Af Kammerherreinde Helga Stemann i Ribe.

(Fortsættelse.)

Aret 1814 forløb ellers uden mærkelige Begivenheder. I April stod Biskoppen Fadder til Fysikus Hansens Søn Wilhelm August, sammen med Bispinde Middelboe, Frøken M. Koefoed og Byskriver Steenstrup.

Efter Embedsbogen visiterede Biskoppen 4. og 5. Juni „i Fardrup, første Dag i Skolerne, anden Dag i Kirken. Ungdommen i Kirken svarede med Færdighed og viste Tænksomhed i de Svar, den gav. Jeg ønsker Menigheden og dens værdige Lærer¹ Held og Frugt af deres Forbindelse.

Hjort.“

At Kongen er rejst til Wienercongressen, mindes i Biskoppens Sang ved Klubfesten paa Dronningens Fødselsdag 28. Oktober:

Dig ønsker hele Folket Held
Og Kraft af Gud.
For Holstens Ro, for Danmarks Vel
Du reiste ud,
I Fyrsters Raad med sanddru Ord
Du træder frem,
Og kræver Ret for elskte Nord,
For Cimbrers Hjem.
Gud signe Kong Frederiks Veie.

¹ F. Ussing f. 1753, i Fardrup 1786, † 1829.

To af Amtsprovsterne fra 1813 døde allerede efter kort Tids Forløb. J. L. Lund, Sognepræst i Lemvig, 22. Nov. 1813, kun 43 Aar gammel. og H. Th. Vellejus, Sognepræst i Sønder Omme, 18. April 1814, 48 Aar gammel. Biskoppen giver dem et smukt Eftermæle i det tidligere nævnte Vennedigt:

Du ei kan forestille dig, min Ven,
 Hvor smerteligt et Tab det var for mig
 Saa hovedkulds, saa brat, saa pludselig
 At miste disse tvende gjeve Mænd.
Lund har du kjendt med mig fra fordums Tid,
 Har og med mig erkjendt hans sjældne Flid.
 Du veed, han var i gamle Skrifter lærd,
 Saae dybt og grandt, hvad Helligdommens Bøger
 Som Norm for Dyd og Haab og Tro
 Hver Kristen kjerligt foreskriver.
 Du veed, han lølede sit Embeds Værd
 og at heel lys og god Besked
 Med Pen i Haand han kunde give
 Om geistlig Pligt og geistlig Rettighed.

— — — —
 Men dog jeg ei fordølge kan,
 At naar i Tankerne jeg undersøger
 Hver Aandskraft hos de tabte To
 Og følger Dommerstemmen i mit Bryst,
 Da maa *Vellejus* Prisen vinde. —
 I Vid, Talenter, Sjælekræfter,
 I Lærdom, Embedsiver, Gavnelyst
 Han ei det mindste gav Johannes efter.
 Men i Erfaring og den Kunst at bruge
 Dens vise Bud for at regjere
 Almuens Id og Daad med snild Forstand,
 Og overalt med Aandskultur at være
 Raadgiver, Leder, Ven og Fader
 For Gamle som for Unge — deri var
Vellejus en udmærket Mand. —
Lund, en af dem som over Pultet ruger,
 Sin Skat i Hovedet og Hjertet bar;

Men knap paa Ord og blye og fjer i Lader
 Han kjendte Verdens Leveregler ei. —
 Huld og beskeden derimod,
 Med rolig Sjæl og aabent Øje
 Den gjeve Provst *Vellejus* stod
 Imellem Lave som for Høie
 Og gik med faste Skridt ad hver en Vei,
 Som Dannished og Retsind monne byde.

Vellejus døde af Typhus, som han havde paadraget sig ved Sygebesøg.

Vellejus stakket Tid derefter faldt
 Som Offer for sit blide Hjerte,
 Da han, en ædel Hyrde for sin Hjord,
 Med frygtløs Sjæl bar Omsorg for,
 At Tilsyn, Kur, Diæt og Alt,
 Hvad Lægen havde foreskrevet,
 Blev i en farlig Smitsot efterlevet
 Af Mænd og Qvinder i hans Menighed,
 Og at enhver af dem paa Sygdomsleie
 Fik under Smerterne fornøden Pleie.

— — — —
Lund kan jeg ingensinde glemme,
 Min Ven i mange glade Aar han var,
 Og stedse han mig trofast elsket har. —
 Men i min Barm en mægtig Guddoms Stemme
 Saa blidt og høitidsfuldt tilraaber mig,
 At naar *Vellejus* jeg kan ligne
 Da skal min Gjerning Hæder vinde
 Og Brødres Tak min Daad velsigne
 Og Ælders Taarer ved min Grav henrinde.

— — — —
 Et Hjem, der, som tidligere nævnt, stod Biskoppen meget nær, var Præstegaarden i Nustrup ved Haderslev, hvor Hjorts ofte var i Besøg. Madam Giørtz var Søster til Amtsprovst Høxbro, over hvis første Hustru Biskoppen holdt Ligtalen i Rødding Kirke 19. December; som Ven udtaler han bl. a.: „Med Broderhaand

skal jeg nedlægge paa din Grav en Krans af hvide Roser og Lillier og Kjerminder, der baade skal være et Sindbillede paa din Uskyld og Tækkelighed og til-lige vidne om, hvad vi føle ved at savne dig.“

For Peder bragte 1814 det Betydningsfulde, at han, den 21-aarige juridiske Student, om Efteraaret helt uventet fik Opfordring fra Chr. Molbech til at skrive æsthetiske Afhandlinger i Maanedsskriftet „Athene“, som Rasmus Nyerup havde begyndt 1813, og Molbech nu havde overtaget. Denne havde i de Unges Kreds opdaget Peder, der til Artium havde faaet Udmærkelse for Udarbeidelse i Modersmaalet. Han lovede at prøve paa det, og de Kritiker, han i Aarenes Løb skrev i „Athene“, bleve afgjørende for hele hans Liv.

I Marts 1815 foreslog Molbech endvidere, at de to i Fællesskab skulde skrive den danske Poesis Historie, en Plan, der dog aldrig kom til Udførelse. I dette Aar vandt Peder endvidere for en filosofisk Prisopgave Uni-versitetets Guldmedaille, der blev overrakt ham 25. Mai.

Efter Erindringsskrivelse fra Cancelliet af 23. April 1814 sendte Stiftsøvrigheden i Juni 5,431 Rigsbankdaler Navneværdi som Afdrag paa Afgiften for 1813 til Kommissionen for Frue Kirkes Gjenopførelse. Ved Udgangen af 1814 skulde Stiftsøvrigheden derpaa indsende Beløbet for dette Aar, men Kommissionen modtog intet derfra.

25. Februar 1815 var der Rectorskifte i Ribe. Ribe Stiftstidende meddeler følgende herom:

For et talrigt Auditorium, der bestod af saavel Byens som Omegnens Videnskabsvenner, aabnede H. H. Hr. Biskop og Ridder Hjort Høitideligheden¹ med en skøn

¹ I Ribe har man desværre ikke bibeholdt den høitidelige Rektorindsættelse.

og kraftfuld Tale, hvori udvikledes: Fædrelandets For-
dringer med Hensyn til Undervisningen i de lærde
Skoler. Herpaa fulgte forhenværende Viceconrector Hr.
P. N. Thorups Indsættelse som Rector Scholæ. — Rec-
tor Thorup, der i sin Tiltrædelsestale viste: Den vær-
dige, af Stat og Medborgere forliente Oldings herlige
Vilkaar, indsatte derpaa Hr. Cand. I. W. Angel¹ til
Adjunct ved Skolen. Begge Talerne sagde ved Slut-
ningen af deres Foredrag et ømt og hierteligt Farvel
til Skolens fratrædende Rector, Hr. Professor og Rid-
der L. Hanssen, der nu i næsten et halvt Sæculum har
været Lærer ved denne Underviisnings-Anstalt.

Sange, forfattede af Hr. Adjunkt Wohnsen, bleve
før og efter Talerne afsiungne under Ledsagelse af In-
strumenter, hvorved Skolens Disciple understøttedes af
det musicerende Personale i Ribe forenede Klubselskab.
Om Aftenen havde Skolens Disciple foranstaltet et Bal,
hvortil deres Foresatte vare indbudne. Over Bordet
blev afsiungne 2de Sange, den første forfattet af Hr.
Pastor Købke, den anden helliget Dagen af Skolens
Disciple, og under et lydeligt Hurra blev udbragt Skaa-
ler for Skolens Ephorer, den fratrædende Rector og de
nye indsatte Lærere. For at forhøie Høitideligheden
var anbragt i Baggrunden af Dansesalen et Altar, hvor-
paa saaes et smukt Transparent, der forestillede Fli-
dens Symbol. — Tillige læstes i Transparent nogle i
Anledning af Dagen passende Vers.

29. April indsatte Biskoppen Rektoren i Fridericiæ
latinske Skole Hr. Thomas Troiel.² Stiftamtmand Koe-
foed, Amtsprøbst Blicher, en Del af Omegnens Præster

¹ f. 1778, Spr. i Hjortlund-Kalvslund 1819, i Vilslev-Hunderup
1835—51.

² † 1839, 65 Aar gammel.

og et talrigt Auditorium af Byens Embedsmænd og Honoratiores, af militær og civil Stand, bivaanede denne Skolehøitid. I sin Tale fremstillede Biskoppen: „Hvad der letter, forsøder og gjengjelder den duelige Lærers Arbeide i de latinske Skoler“, og fandt i den Leilighed til at nævne sin fordums Rektor, den gjeve og ærværdige Olding Professor og Doktor Johan Hendrik Tauber med skiønsom Deeltagelse og fortient Hæder. Efter Biskoppen fremtraadte Rektor Troiel, viste, som øvet Opdrager og forfaren Skolemand: „Det Tilsyn med den sædelige Dannelse, som bør fordres af vore offentlige Underviisningsanstalter“ og indsatte til Slutning Adjuncterne Buhl og Bildsøe¹.

Biskoppens første Visitatsoptegnelser ere fra dette Foraar: „Jernved 21. Mai. I Skolerne er Syngetonen udjaget — ingen fast Skoleholder. Den 23. i Feuling Kirke — en talrig Ungdom mødte, svarede særdeles vel — nogle udmærket godt. Provst Krarup² prædikede med Grundighed, Lys og Deltagelse. — Alt vel. — Malt 28. Mai. — Degnen er aflægs, Koch er svag og skal søge Afsked. Skolerne kun taalelige. 29. Mai i Veien, en meget talrig Ungdom mødte fra begge Sognene og nogle Gamle udmærkede sig ved korrekte og sindrige Svar. — — — Alle de andre Skoler var forsømt. 2 i Læborg havde Drengene betjent. — — — 31. Maj. Brørup. En talrig Ungdom mødt fra begge Sogne og svarede meget godt. Kristensen³ prædiker særdeles godt. — Foredraget røber god Kundskab —

¹ Ribe Stiftstidende 19. Mai 1815.

² f. 1769, i Føvling-Holsted 1800—27, † 1834 som Sgpr. i Veile.

³ B. M. Christensen f. 1768, 1796 i Brørup-Lindknud, † 1820. (Wiberg: „En hjertelig og velbegavet Taler, nidkjær og uegennyttig Embedsmand, sin Menigheds faderligsindede Ven og Velgjører“).

og viser, at Hjertet deeltager, hvilket og Vandelen stadfæster. — Han messer maadelig. — Degnen (Jacob Petersen Søltoft) synger heel slet. — Gjørding og Veirup 4. Juni (Pastor A. Rosenvold 48)¹, hvor Annexets Ungdom mødte i talrig Forsamling. Ungdommen svarede godt. Præsten prædikede meget godt, messer ret vel — katekiserer godt. Degnen kan ikke synge, ei heller katekisere uden Bog. — Skolerne i Gjørding maadelige. — Degnen (Simon Christensen, 30 Aar) blev irettesat for Drik og Uorden. Præsten er en sindig og brav Mand. — — — Visiteret den 6. Juni i Darum Kirke. En talrig Ungdom af begge Kjøen mødte og svarede godt. Underlæreren fra Darum Skole og en Karl fra Bramminge udmærkede sig. — — — Vilslev og Hunderup 11. Juni. Visiterede i Kirken, hvor Annexet mødte. — Der var Børn nok. De kunde Lærebogen, men røbede ikke megen Omtænkning. Præsten er gammel². (Niels Lang, 66 Aar.) Hans hele Tale fremsiges i Recitativtone — og er ikke meget tydelig. Degnen synger godt (Christopher Frederik Terkeldsen). Aastrup og Starup 15. Juni. Den bedste Skoleholder i Sognene er den vanføre Christen Hansen Malle, som, naar han kunde faa Undervisning af Købke, kunde blive god.“

Kort efter Biskoppens Hjemkomst fra Visitatsrejsen modtog Stiftsøvrigheden en Skrivelse fra Kommissionen for Frue Kirkes Opbyggelse af 26. Juni 1815, underskrevet af Malling³, C. F. Hansen⁴ og Horneinann.⁵

¹ f. 1768, Gjørding-Veirup 1807—40, † 1846.

² Niels Lang f. 1749, i Vilslev-Hunderup 1787, † 1821.

³ Ove Malling, 1748—1829, Historiker, Direktør for Rigsbanken.

⁴ 1756—1845, Kirkens Arkitekt, Professor og Overbygningsdirektør, Direktør for Kunstakademiet.

⁵ 1751—1830, theol. Professor.

Da Betalingsterminen for 1814 er udløben, men intet deraf for nævnte Aar hertil indsendt, anmodes man om jo før jo heller at remittere, hvad af bemeldte Afgift i Ribe Stift maatte være indkommet.

Brevet bliver ganske rolig henlagt.

En ny Fristelse faar Biskoppen ved den Indsamling, der blev foretaget efter kgl. Resolution af 3. Maj 1815 til Fordel for Genopbyggelsen af St. Petri Kirke i København, hvilken var nedbrændt ved Bombardementet 1807. Der indkom over 2000 Rbd., hvoraf Biskoppen beholdt 1206 Rbd. 4 M. 6 Sk.

En større Fest, der foranstaltedes af Klubdirektionen, fandt Sted 31. Juli i Anledning af Majestæternes Krøning. Ribe Stiftstidende meddeler herom følgende, hvortil her føjes Uddrag af Bispens Tale:

I Domkirken, der smagfuldt var decoreret, holdt H. H. Hr. Biskop og Ridder Hjort fra Kirkegulvet en Tale, hvori med hjertelig Varme skildredes for en særdeles talrig Forsamling, saavel fra Byen som Omegnen, vor elskede Konges Viisdom, Retfærd og Godhed."

„Hisset i Kongeborgens majestætiske Tempel“, udtalte Bispnen, „staar Fædrelandets Alter prydet med Roser, Myrther og Kjerminder. Ved det offerer Danmarks Genius hellige Bønner for Dannerkongen, som i Dag vorder Herrens Salvende, og Huslighedens Skytsengel knæler ved Alterets Fod og nedbeder Velsignelse over det Høie Ægtepar, som paa Deres Krøningsdag med rørte Hjerter og inderlig Glæde høitideligholder Deres Sølvbryllup. — — — Og Du, vort elskede Fædreland, som i en lang Række af Aar saae vor Frederik med Visdom at arbeide til din Velstand, du maa bekjende med ligesaa inderlig Skønsomhed som dyb Vemod, at hvis Nid og Snedighed og Ran og

Mishandling ei havde giort det umuligt for Frederik at udføre sine velgjørende Planer for Landet og Folket, da skulde du have blomstret som Vaarens Rosentræ og ydet Frugt som den herlige Vinstok midt i den Udørken, hvilken Vanvid og Ærgjerrighed, Trædskhed og Herskesyge beredte i det hærgede Europa. Men Kongernes Konge vilde prøve din Salvede og luttre dit Folk i Trængslers Ild." Blandt den lange Række af vise Foranstaltninger, der skyldes Kongen: den store Landboreform, Forbedringer i Retspleie, Skole- og Sundhedsvæsen, Norges Universitet og Slavehandelens Ophævelse, tilføjes endnu: „Kommer endeligen ihu med taknemmelig Fryd, at vor Salvede med ligesaa megen Kjærlighed som Retfærdighed har søgt at knytte sit Folk til sig, idet han har udvidet Dannebrogsoordenen, som hans Forfædre havde stiftet og givet alle Borgerklasser i Samfundet Adkomst til ved nidkær Flid og ædel Pligtiver at naae en Hæder, som Fortiden hartad ene hjemlede adelig Fødsel, udmærket Rang og høie Æresposter.“

Velgjørende midt i Biskoppens ordrige Pathos virker nogle Citater af Kongens egne jævne Ord som f. Eks.: „Da Frederik nylig under Fædrelandets Trængsler havde fuldført en af sine almeennyttige Foranstaltninger, sagde han til en af Landets Ædle: „Jeg er saa glad, thi nu veed jeg, at Landets Embedsmænd ere sikke for Nød“ og: „En af Landets tvende Patrioter taledede i fordums Dage om de Vanskeligheder, som Fordomme og de bestaaende Indretninger vilde lægge i Veien for Bondesagen og formentede, at den desaaarsag end maatte opsættes. „Mig synes dog“, svarede Frederik, „at i en saa vigtig Sag, der angaar Landets Vel, bør man intet Øjeblik spille. Kan man ikke ligesaa

godt i Morgen, som i Overmorgen, begynde at arbejde derpaa?"

Talen slutter saaledes: „Selv om den Eviges Trone i de Saliges Himmel knæler en Skare af Dannerkongens Forfædre og bede i Aandernes hellige Sprog om Varetægt over deres Yndling og hans hele Huus. Og jeg skuer Eders Glæde og fatter eders Andagt, I gjeve og trofaste Valdemarer, Kristianer og Frederiker! I hulde og gudfrygtige Sophier, Mathilder og Loviser! Min Aand henrykkes ved Eders høie Bønner, min hele Sjæl fryder sig ved eders milde Velsignelser og med et fuldt Bryst og et tillidsfuldt Hjerte beder jeg og i denne Helligdom til den Algode: „Giv vor salvede Herre og Konning, Konning Frederik, Fred og et lykkeligt Regimente“ og alt Folk skal svare: Hør os, kjære Herre Gud.“

Før og efter Talen blev der afsunget Sange, skrevne i Dagens Anledning, fra Orgelet under Ledsagning af Instrumenter. Efter at denne Handling, der med særdeles Høitidelighed blev udført, var tilende, samledes et Selskab af 90 Personer i Klubbens Værelser til et Middagsmaaltid, hvor under festlige Fryderaab og Salver af Kanoner og Geværer, Skaaler for D. D. M. M.'s Vel blev udbragte. Der indsamledes en Sum af 130 Rbdlr. N. V. og 8 Rd. 2 Mk. i Sølvmynt, som var bestemt til et Maaltid for Byens Fattige i denne Anledning. Hele Dagen vaiede Flage paa de i Aaen liggende Skibe. Om Aftenen afbrændtes et Fyrværkerie. Til den følgende Dag vare alle Byens Fattige, Almissemlemmer og Hospitalslemmer indbudte paa Raadhuset, hvor ved Fattigkommissionens Forsorg, en Forsamling af 106 Personer rigeligen bleve beværtede for de Dagen forhen i Klubben indsamlede Penge. Ogsaa

blandt dem hørtes hiertelige Velsignelser over Kongen og Kongehuset. De i Byens Arresthuus værende Fanger bleve og den Middag forsynede med varm Mad. Om Aftenen var der i Klubben et muntert Bal, der bivaanedes af en talrig Forsamling.“

Biskoppen skriver om Festen til sin ældste Søn, 12. August:

„Efterretning om den virkelig behagelige Høitid, som jeg foranledigede og deels forestod, deels medvirkede til paa vor Konges Festdag, har, troer jeg nok, din gode Moder skrevet om til Familien. Jeg tillægger altsaa kun for min Deel, at det var en af de ægte Glædesdage, jeg har nydt i mit Liv, da jeg ikke blot opfyldte en god Borgers Pligt i min Kreds, men og udførte til Frederiks Hæder, hvad mit taknemmelige Hjerte tilsagde. Talen, jeg holdt i Domkirken, skal Du faae at see, thi jeg lader den trykke.“

Brevet er forøvrigt Svar paa en Meddelelse fra Peder om, at han ikke havde Lyst til at tage juridisk Eksamen; Faderen havde sat ham til dette Studium med den Begrundelse: „Han bliver vist Advokat, han har saadant Snakketøj“. „Det overraskede mig ikke, men det bedrøvede mig, fordi jeg nu med Vished saae Dig paa den Afvei, hvor jeg alt længe havde formodet Dig. — Jeg lod Dig vente efter Svar, fordi jeg ikke vilde saare Dig ved at skrive Dig de Sandheder, mit Hjerte tilsagde mig, der i dine Øine havde faaet et Udseende af Bøbreidelser. Din Moder var desuden ikke hjemme, og hende vilde jeg idetmindste først gjøre bekendt med din Færd. Hun kom og skrev Dig til paa Din Geburtsdag i sin sædvanlige bløde og elskelige Tone. Din Søster skrev Dig ogsaa et Brev til, som vidnede om, at hun erkjendte, hvad

Børn skyldte Forældre.“ Paa intet af dette har Peder svaret: „For Alvor har Du dog vel intet Øieblik kunnet troe, at de Luftkasteller, du har bygget om din Fremtids Held, naar Du fik Lov til at studere Filosofie og Æstetik med hinanden, kunde aflokke en erfaren Mand, som selv har vandret med aabne Øine ad Studeringernes Bane, andet end et Smil? Jeg har seet Exempler i Snesevis paa unge Mennesker med gode Hoveder, som fordi de bortødslede de Aar, i hvilke de vare skikkede til at tage Examina, der ledte til Pligtpost, Kald og Levebrød. paa brødløse Studier og alt for tidligt, skjøndt derfor ikke slet Forfatterskab, aldeles have forspildt deres Vel for deres hele Liv. — — — For dit eget Vels Skyld og slet ikke af nogen Grille er det altsaa min bestemte og uforanderlige Villie og mit Bud til Dig som Fader, at du skal fuldende din juridiske Bane, og derved skaffe Dig en lovlig Adkomst til at erholde Tjeneste i Fædrelandet. — — — Men det raader jeg Dig som erfaren Mand og det paalægger jeg Dig som Ven, at Du fra Nu af indtil Du er færdig med din Examen aldeles afholder Dig fra alle Allotria¹, de være Dig end saa behagelige som de ville.

Naar Du da, vil Gud, i næste Aar er blevet Kandidatus, saa kan Du med roligt Sind tage fat paa dine Yndlingsstudier, om de end beholde det Tiltrækkende, de nu have for Dig. Jeg skal da, om og saavidt, jeg kan, med Fornøjelse bidrage til, at Du kan tage Magistergrad, reise udenlands eller putte Dig ind i Filosofien til Ørerne, eller hvad andet Du til den Tid maatte ønske eller ville, som gavnligt for Dig. — — —

Herovre gaar Alt ved det Gamle. Jeg har i Aar

¹ d. e. uvedkommende Ting.

havt en meget betydelig Udgift, da jeg har ladet Kjøkkenlængden og alle Udhuse eftersee paa Tag og Fag, som vist ikke er skeet saaledes i mange Aar. Det vil koste mere, naar jeg, om jeg lever, skal til næste Aar have fat paa Stuehuset.

Jeg har vist sagt det før, men gjentager det med beraad Hu, at jeg ingensinde, end ikke paa Amager, har havt saa grundet Aarsag til at spare som i dette Aar.*

Kort efter maatte Biskoppen dog give efter. Peder opgav Juraen og studerede en Tid af Navn Theologi.

Fra Optegnelserne paa Eftersommerens Visitatser ere følgende Uddrag: „Sneum Tjæreborg 30. August 1815. Ikke mange mødte formedelst Flod, der afholdt Tømmerbye. — — — Det anmærkes, at Allerup, Opsneum og Tømmerby vanskeligen kan udgjøre et Distrikt. Jerne og Skads 3. August. Visiterede i Jerne Kirke. — — — Degnen (33 Aar, Hans Adolph) Fogtmann er ei uden Anlæg — kan spørge Børnene. — I hans Skole var iøvrigt endnu ingen Orden. — Intet at ordne. — Intet at erindre. Fanø 5. September. En talrig Ungdom mødte, kunde Bogen godt. Præsten (Hans Christian Clausen¹, 49 Aar) messer maadelig, prædiker ligesaa. Degnen er aldeles aflægs (gammél, er ei værd at optegne). — — — Guldager 10. September. En særdeles talrig Ungdom mødte. De fornemme [?] Børn fra Hjerting svarede ypperlig, de andre meget godt. Præsten (Peder Stockemark Sidelmann²) prædikede ret godt, men udannet og skjødesløst. — — — Alslev og Hostrup 11. September, hvor Annexets Ungdom og mødte. En talrig Forsamling var tilstede. Ungdommen kunde Bogen, men stod tilbage i at forstaae

¹ f. 1766, Nordby 1805—29, † i Farup 1840.

² f. 1774, Guldager 1803, † 1820.

den. — — — Præstens egne Børn vel oplyste (Christian Moth Krarup¹). — — — Det erindres at gives Ordre om at ringe. *Brøndum* og Nebel 17. September. — — — En talrig Ungdom af begge Kjøen var forsamlet og gjorde til Fornøielse Rede for Religionskundskab — — —

13. Oktober fejrede Biskop Hjort sin 50. Fødselsdag; af Børnene var den yngste Datter Nanna dengang til Oplærelse i København, medens Peder tilbragte Efteraaret i Ribe. Med taknemlig Sjæl skrev Biskoppen paa Højtidsdagen et Digt paa 8 Vers, hvoraf de 3 tidligere ere anførte. At man dengang tidlig følte sig gammel, fremgaar af sidste Vers:

Snart stunde til de hvide Haar
 Og trættet Oldingsalder;
 Men trøstlig, gode Gud, jeg gaaer,
 Hvorhen Din Røst mig kalder.
 Jeg ærer dine Bud,
 Dig lover jeg, o Gud!
 Og end i Dødens Stund
 Fra rørte Hjertes Grund
 Din Godhed jeg skal prise.
 Og fuld af Haab og Tro
 Ved Guds frygts blide Ro
 Jeg paa min Fremtid tænker

staar der endnu i et andet Vers. Man studser, naar man mindes de forskellige offentlige Regnskaber, der endnu ikke er bragte i Orden. Forklaringen kan kun være den, at Biskoppen betragtede alle disse Penge-sager som midlertidige Laan. Allerede 4. November afsender Frue Kirke-Kommissionen en ny resultatløs Rykkerskrivelse: „Da man af den i Ribe Stift indkomne Brandhjelp kun har modtaget 5431 R. til Afdrag paa

¹ f. 1766, Alslev-Hostrup 1801—27, † 1839.

den første Fierdedel, men intet paa den anden Fierdedel, der skulde været hertil remitteret inden forrige Aars Udgang, end mindre paa den tredie Del, uagtet vi nærme os Udgangen af 1815, saa maa Commissionen anmode Stiftsøvrigheden om at paadrive Placatens Opfyldelse, uden hvilket man vil komme i Forlegenhed ved Bygnings Arbeidets Gang, der er indrettet i Overensstemmelse med Placatens Bydende i Hensigt til Afgiftens Erlæggelse.“

Dronningens og Prinsesses Karolines Fødselsdag fejredes ved en Klubfest 29. Oktober. Biskoppen skrev to Sange i denne Anledning og udtaler Følgende om Prinsessen:

Hun er sin ædle Moder Ilg,
 Uskyld og Godheds Røst hun lyder,
 Hader som Skjoldmø hykkelsk Svig,
 Ynder Pligt og hellige Dyder,
 Høit stemmer i med Jubbellyd:
 Vor Karoline Held og Fryd.

Det længste af Biskoppens Digte „Nustrupiana“ er ogsaa skrevet i Oktober 1815. Ikke for Intet havde Hjort i denne Oktober Maaned udtalt sin Tak til Gud, der havde givet ham „den søde Fryd at røre Harpens Streng“; det er, som om han i Trængselstiden netop søger Tilflugt i sine Vers. I „Nustrupiana“ faar man et hyggeligt Indblik i dansk Præstegaardsliv fra 19. Aarhundredes Begyndelse. Den gammeldags hyggelige Nustrup Præstegaard staar endnu temmelig uforandret.¹ De gamle Smaalunde øst for Præstegaarden, Hegnet af Ask og Pil nordvest for Haven og Humlen mod Vest i Læ af Stalden ere nu forsvundne², men det høie

¹ Den var det ialfald ved et Besøg i Sommeren 1911.

² Meddelelse af Pastor Weiland i Nustrup.

Lindelysthus er der stadig, hvor Biskoppen saa ofte sad sjæleglad, mens han frydede sig over, at „der stander i Nustrup en Præstegaard — Saa pæn som noget Øie vil skue — Fast under den hele sølvblaa Bue — Guds Himmel over vort Danmark slaaer.“

Af Pastor Giørtzes 5 Sønner blev den ældste Kristian, f. 1790, Købmand og Fabrikant i Ribe, hvor han døde 1860. Carl Giørtz, f. 1793, var Sekretair og Forvalter hos en Slægting, han døde 1865. Peder Giørtz, f. 1796, døde som Købmand i Haderslev 1849. Hans Giørtz, f. 1801, blev Landmand og døde i Rødding 1854. Thomas Giørtz, f. i Nustrup 1809, døde som Købmand i Hamborg 1869.

Sandsynligvis underviste den flittige og dygtige Fader alle Sønnerne hjemme. Efter en Familiemeddelelse skal Pastor Giørtz ogsaa i Nustrup have indrettet et lille Privatseminarium og forberedt adskillige unge opvakte Bønderkarle til at blive flinke Landsbyskolelærere.¹

Digtets første Sange meddeles her helt, men af de sidste: Til Skjøn Anna, Hansemand og Thomaslil, kun enkelte Vers.

NUSTRUPIANA²

1

Oktober 1815

af

Viktor Kristian Hjort,

Biskop og Ridder.

Indledning.

Det tidt har undret mig saare meget,
At jeg har ikke paa Harpen leget,
Saa godt jeg kunde, min Giørtz, for Dig,

¹ Meddelt af Pastor R. Bastrup.

² Her gjengivet efter Manuskript hos Dr. K. F. Kinch, der er Pastor Giørtzes Datterdattersøn.

Skjøndt høit dit Venskab dog glæder mig.

I denne Tid, da en lille Pige
Med Rosenkinder og Øine blaae,
Med trinde Læber, med søde Smil
Og Laurbærkrands om den gule Lok
Jeg seer hver Morgen fra Himmerige
Neddale festlig og englemild
Ved eensomt Pult i mit Kammer staae,
Jeg bad den Søde begeistre mig
Til høit at qvæde, min Præst, for Dig.

Flux rørte Pigen de gyldne Streng
Om Dig og Dine saa glad, saa længe,
Og jeg skrev op under Harpens Klang,
Hvad den Guldhaarede venlig sang.

Læs Du nu Viserne, Vennebrevet,
Og Alt, hvad Bispen har muntert skrevet,
Hvor — om just ikke af Poesie,
Begeistrings Høihed og Harmonie —
Af Rilm og Glæde Du finder Nok.

Præstegaarden.

Der stander i Nustrup en Præstegaard,
Saa pæn som noget Øie vil skue,
Fast under den hele sølvblaa Bue,
Guds Himmel over vort Danmark slaaér.

Den titter frem mellem Bøndernes Tag,
Udmerket ene ved bedre Smag,
Ved Vinduesrammer som lukkes op,
Ved Speilglasruder, ved steenlagt Gaard,
Ved Storkereden paa Gavlens Top,
Og renligt Aasyn, hvorhen man kiger,
I Baas og Fæhus, i Stald og Lade.

Bag Vaaningshuset en venlig Plet
Mod Sydens Aandedræt sig udbreder,
Forjætter en Haves milde Glæder
Og holder langt Meer, end Synet spaaer,
Thi Flora kjerlig beskytter den.

Et Hegn af Ask og bævende Pii
Mod barske Nordvest sig slynger hen

Og freder en Have fast og tæt.
 Her Røser og Nelliker fro sig bade
 I Morgensolens de første Smil,
 Aspargeslandet hist Øiet fryder,
 Her Bedet rødmende Jordbær yder,
 Og hisset til Tæknings søde Ro
 Et Lysthus dækket af Lindeblade
 Saa mildt og lønligt os byder ind.

Trindt om de nyttige Vexter groe.
 Blomkaalen smiler saa hvid og trind,
 Agurken sig henad Jorden sniger,
 Det fyldige Bær paa Busken hænger,
 Med frodige Bloster langs høie Stænger
 De Bønner og Ærter sig skyde frem.
 Slet ingen Urt, som kan Huset gavne,
 Du skal i den yndige Have savne, —
 Selv hist i Krogen saa stor og god
 Fremmylrer den skarpe Peberrod.

Frugttræer, som Husfaders egen Flid
 Fra første Kjerne har klækket op
 Og podet og plantet til rette Tid,
 Ved Siden af skuflede Gange brammer —
 Høit hæve de løvklædte grønne Top,
 Heel saftlig glindser den rene Stamme.
 Her bovne de Grene af Kirsebær,
 Her tynges de ned af Æblers Hær,
 Her Blommer og Pærer udsmykke dem.

Mod Vesten hisset i Staldens Lye
 Fremstille sig frugtbare Humleklynger. —
 De nøgne Ragter sig skjule blye,
 Thi vælig Ranke dem tæt omslynger
 Og bugter sig muntert om Straaets Snor,
 Som viser til Husets Mønning Spor.

Saa smiler om Nustrup Præstegaard
 Hr. Balthazars Værk, den smukke Have. —
 Den søde Flora med Guddoms Magt
 Fremdeles vennehuld den bevare,
 At Oldenborren om milde Vaar
 Ei bringer dens Frugter i Nød og Fare,
 Og ingen forsultede Harer gnave

Paa unge Bark, medens Vinterens Kuld
 I Bolt og Jern har grusomt lagt
 Trindt om i Marken den fede Muld!
 Selv Egnen om Nustrup er ynderig;
 Smaalunde mod Østen hæve sig;
 Opdreven ved Mergel den brudte Hede
 Stolt prunker med Hør og drægtig Hvede,
 Mens Rugen paa Ageren Bølger slaaer,
 Og Kløveren vældige Stakke spaaer.

O venlige Plet, som min Giørtz betræder!
 Du skjenkte mit Hjerte rene Glæder,
 Naar mellem de Præstefolk sjeleglad
 Jeg med min Datter og Huustro sad
 Paa Bænken under de høle Linde
 Og hørte de Smaafugles Aftensang,
 Mens Lærkens Trille fra Toften klang, —
 Saae Vesten forgyldes af Solens Smil
 Og følte Zefiren huld og mild
 Sin søde Duft om min Kind at vinde,
 Saae spraglede Duer paa Jorden trippe
 Og Kornet tæt ved min Fod at nippe,
 Imens jeg læste det Brudevers
 Om lidt og godt, som ved Mandens Skjerts
 End krydredes meer, og Alle loe
 Og trindt om smilte Naturens Ro; —
 Da svor jeg, o Plet! høitidelig
 At stemme Harpen til Roes for dig.
 Nu Løftet er holdt — en anden Gang
 Jeg nynner i Glædens milde Tone
 Om Nustrup Præst og hans huslige Kone
 Og Søn og eneste Datter en Sang —

Herren.¹

Ha, Hymen fordum med nænsom Haand
 Og med et blidt og skalkagtigt Smil
 Uddrog en let og bevinget Piil
 Af Koldings kleineste Piges Hjerte:
 Han lægede som en erfaren Mand
 Den Lilles Længsel og søde Smerte

¹ Efter Dr. Kinchs Afskrift: „Havnen“.

Med yndigt Vindsel af Rosenbaand,
Og ledte som kyndig Doktor og Ven
Til pyntet Skammel den Lille hen.

Der alt Hr. Balthazar smykket stod
I sorte Talar, saa blid saa god
Saa ærlig, trofast og kjæk og brav
Som nogen Ungkarl i Jydens Land.

Han tittede fro til den lille Pige,
Han svor, at hverken i Lyst og Gammen
Ej heller i Kummer, Sorg og Nød
Han vilde den lille Gode svige
Men elske hende af ganske Sjel
Og dele med hende Livets Held
Og være Pigen et cimbrisk Skjold
Mod Lykkens Luner og Avinds Vold. —

Med Øiet til Jorden og Kinden rød
Med Kjærligheds søde sagte Stammen
Den Lille ham og det Løfte gav:
„Hun vilde med ham paa Livets Aae
I Storm og Magsveir eendrægtig selle,
Ei lade Hr. Balthazar Bistand feile,
Men hjælpe ham trolig som Ægtemage,
Hvorhen han Kursen end vilde tage.“ —

En Pastor lagde de Hænder sammen
Med Hymen Hr. Amor paa Stadsen saae,
Og begge sagde til Løftet Amen. —

Saa drukke de Bryllup med liflig Sang,
Og Bægeret festlig om Bordet klang.

Saa drukke de Bryllup i Dage to;

Nu længtes det Par efter huslig Ro,

Thi vinder den Husband de Seil saa smaa
Ved næste Dagning i Mers og Raa,
Fra Kolding han seiler i Vest mod Nord
Og finder en smuk og fiskerig Fjord,
Ved den han lever en Tidlang glad
Med hulde Viv i Ringkjøbing Stad.
Ham Venskab med Lütcken¹ til Byen binder.

¹ formentlig Amtsforvalteren i Ringkjøbing, † 1805, 53 Aar gl.

Selv salig Hansen¹, den fromme Mand,
 Som ikke kunde de Præster lide,
 Og derfor — Standen til evlg Qvide —
 Ved Tiendens Klipning betog dem Brødet
 Og mangt et Kald har i Amtet ødet —
 Dog hos Hr. Balthazar sund Forstand
 Og Vid og Klogskab forundret finder. —
 Men Kaldet ved Fjorden ei kunde give
 Fornøden Næring til Viv og Mand. —
 Han var desuden blot Kapellan,
 Og altsaa burde han der ei blive.

Thi seiler den gjeve til Grimstrup Krat —
 Der fæster han sig en Landsbygaard,
 Har Øxen, Heste og Køer og Faar,
 Og Avlingen rask fra Haanden gaer.
 Han lever fornøielig Dag og Nat
 Er elsket og hædret af Sognets Folk
 Som Retfærds Ven og som Guds Ords Tolk.
 Den gjeve Hr. Blangsted² med hulde Kone
 End taler om ham i Venskøbs Tone,
 End mindes og signes den glade Dag,
 Han var i de Frommes Naboelag,
 End sørge de over, at denne Ven
 Saa snarlig fra Egnen drog bort igjen.
 Selv Manden ved Endrup Mølle³
 Med Venskab Hyldest erindrer ham. —
 Dog bliver han ei i Grimstrup længe;
 Han lyster ikke paa vilden Hede
 De Harer og Snepper og Høns at bede.
 Ei heller den gode Hr. Balthazar fandt
 Paa Grimstrup Hede den Proviant,
 Hvortil han kunde med Sine trænge.

Thi letter han Anker og Sellene smaa

¹ formentlig Etatsraad C. F. Hansen, Amtmand i Ringkjøbing 1775—1805, † 1807. Han laa i stadig Strid med sine Retstjente og synes at have været en Krakiler. Om Beklipning af Tiender vides dog intet bestemt. Medd. af Landsarkivar Saxild.

² f. 1751 † 1826; i Nykirke—Faaborg. 1780—1824 g. m. A. R. Bøtcher, † 1847.

³ G. M. Frils. 1762—1829. Herredsskriver i Gjørding og Malt Herreder. Han boede 1793—1803 paa Endrup Mølle, som han fik med sin Hustru Frederikke Trandberg.

Han vinder op atter i Mers og Raa
 Og styrer en deilig Morgenstund,
 Sydost til Øster fra Grimstrup Hede
 Og lander ved Nustrup smukke Lund.
 Hr. Balthazar skuer den Egn med Glæde,
 I festlig Gammen han bryder ud:
 „Her kan du bygge -- her kan du boe
 I venlig Løndom og huslig Ro!“
 Han drager Snekken i Nustrup Havn,
 Han takler den af med Jubellyd
 Og priser for heldig Fart sin Gud.
 Nu vil han ei længer Bølgen pløie,
 Ei prøve Dravater og Fartens Møie.
 Han nyder Landlivets stille Fryd,
 Hvortil den deilige Lund indbyder,
 Som Nustrup Egnen saa venlig pryder.

Der lever Hr. Balthazar end i Fred,
 Der smiler han i den Lilles Favn,
 Lyksalig ved huslig Kjærlighed
 End titter han til sin Kone fro, —
 Imens hun nyder sin Morgenro,
 Hver Dag han bringer i venlig Kop
 Den Lille sin Nektar paa Sengen op.
 Selv virker han tidlig og sildig Gavn,
 De Sønner til nyttig Kundskab leder
 Og Datterens Aand med Omhu freder.

Sit Kald han rygter saa from og snild,
 Med Svada's Fynd og med Sandheds Ild
 Han taler til Folket i Herrens Navn,
 De hellige Bøger for dem udtyder
 Og Retsind og Guds frygt i Barmen gyder.

Med Faderømhed, med Lyst og Held
 Han fører de Unge til Viisdoms Væld
 Og lader dem smage den Drik saa sød,
 Der qvæger og styrker i Liv og Død.
 For Skolemesterer sørger han
 Som kyndig Lærer og kjærlig Mand
 Er Enkers Tilflugt og Syges Trøst
 Og ved sin rolige Kristenfærd
 Sin Menighed værdig han opbygger

Og Ædles Agt sig selv betrygger,
 Hr. Balthazar føler og Lærdoms Værd,
 Den Gjeve derfor med nidkjær Lyst
 I kjærnefuldt Skrift om Viisdom søger;
 Han læser med Smag i Oldtids Bøger,
 Sit Græsk og Latin han godt forstaaer,
 Er selv i Hebraisken kyndig Dommer,
 Naar indbuden han om Efteraar
 Til Ribe Skoles Examen kommer.

El heller den gjeve Hr. Balthazar svigter
 Paa Mark og Eng sine Husbøndspligter.
 Med Klygt han dyrker sit Agerland,
 Og styrer sin Gaard som dygtig Mand.

I Selskab han synes lidt büt og fjer,
 Han lytter, smiler og tier qvær. —
 Men stille Vand har den dybe Grund. —

Naar Talen om Sandhed og Retfærd gjelder,
 Om Agerbruget, om Sædens Væxt,
 Om Skolesager og Pengevæsen,
 Om frugtbar Iver for Fødestavn,
 Og hvad der fremmer vor Kirkes Gavn,
 Da flyder Ordet fra sieben Mund,
 Da læser han Gjerrighed skarpt sin Text,
 Da stikker han Hovmod en Brand i Næsen,
 Da plidsker han Daarskab med Snillets Nælder,
 Han viser, at som selvstændig Mand
 Han tænke, prøve og dømme kan.
 Og i Satirens den strenge Lud
 Han vasker Dumheds Projekter ud.

I huslig Kreds er han huld og blid,
 Han morer ved Indfald og sindrigt Vid,
 Og ømt for Venskab hans Hjerte slaer.
 Thi leve den Gjeve! han leve fro, —
 Ved Lillemors Side i huslig Ro.
 Til Venskabs Fryd og til Standens Hæder
 Gud unde ham mange fagre Vaar,
 Og mangan ynderig Sommers Glæde
 I Nustrup deilige Præstegaard!!

Lidt og Godt.

Jeg synger om Lidt og Godt med Fryd,
 Og lille men god min Sang skal være.
 Den toner om Hustruens blide Dyd,
 Den Lille Gode til Ære.
 I milde Toner skal Harpen slaae,
 Og Hæderssangen fra Hjertet gaae.

I Nustrup lever den bolde Viv, —
 I Øiet Iver og Godhed luer,
 Min Balthazar helliger hun sit Liv,
 Kun ham hun tænker, kun ham hun skuer,
 Og renere Glæde hun kjender ei
 End ham at blødgjøre Livets Vei.

Hun elsker sine gode Børn,
 I deres Blomstring hun søger Glæde,
 For dem hun spinder det fine Gjørn
 For dem hun virker det stærke Klæde;
 Sig selv opofrer den gode Sjel
 For trygt at fremme de Unges Vel.

Den Lifle Gode har Ungdoms Ild,
 Hun vandrer ikke, men løber, svæver,
 Og Glørtz faaer altid et venligt Smil,
 Naar Øiet i Hast til ham hun hæver,
 Og flink, skjøndt altid i Glædens Ruus,
 Den Lille styrer sit hele Huus.

Med Klogskab ordner hun Kjøkkenet,
 Sin Melkestue, sin Urtehave,
 Og Velsmag krydrer hver simpel Ret
 Den Lille Gode saa pent kan lave.
 Og kostbart Linned med Sneens Glands
 Paa Bordet tryller hver Qvindesands.

Hun hylder Pragt, men ej Overdaad,
 Hun følger Brugen i Stads og Klæder,
 Er huld i Adfærd og snild i Raad,
 Med æbent Hjerte sin Gjæst hun glæder,

Og kan hun Venner i Huset faae
Flux alskens Retter paa Bordet staae.

Hun ruller prægtige Taddergryn,
End ei i Fyhn de kan findes bedre,
Og hendes Buddingers Smag og Syn,
Jeg selv har hørt vor Bispinde hædre;
Fra hele Huset, hvorhen man seer,
Os speilklar Reenhed imøde leer.

Om Lidt og Godt saa jeg qvad med Fryd,
Og god skjøndt lille min Sang er bleven,
Thi Venskab stemmede Sangens Lyd:
Med sanddru Pen er hver Tøddel skreven,
Den Lille Gode mig høre mild,
Og lønne Sangen med glade Smil!

Skjøn Anna.

Skjøn Anna, hun blomstrer i Paders Gaard
Saa skjult saa blye,
Som Martsviolert paa Engene staaer
I Floras Ly. —
Men Roserne smykke den fagre Haarlok.

Vaarsolen den skinner saa vennsæl
Til Jorderig;
Den smiler om Morgen, om Middag og Qvel
Saa blidelig.
Men Roserne smykke o. s. v.

Saa svinder for Anna i huslig Ro
Den hele Tid
Den glider og smiler saa let og fro
Ved nyttig Flid.

Naar Morgenen straalr i Østens Guld
Til Lerkens Fryd;
Da nynner den Pigell andagtsfuld
Ved Klokkens Lyd. —

Naar Solen neddaler i Havets Skjød
 Heel underskjøn,
 Da luer og flammier i Hjertets Glød
 En Takkebøn.

Tidt vandred i Skoven den Pige glad
 En Sommerstund.
 Hun skuer Guds Godhed paa hvert et Blad
 I Faders Lund.

Den tindrer i Straaenes Blomsterstøv
 Og Farvespil,
 Den suser i Pilens og Espens Løv,
 Saa himmelskmild.

Guds Godhed hun skuer i Agrens Frugt
 Og Himlens Blaa,
 Indaander den skjønksom i Nektarlugt
 Af Lillier smaa.

Hun hører den tone fra høien Sky
 I festlig Sang,
 Hun hører den lyde om Skov og Bye
 I frugtbar Vang.

Mildt titter af Øiet da Glæden ud,
 Og Hjertet leer,
 Og salig og høitidsfuld op til Gud
 Med Tak hun seer.

Og vel maa hun takke med festlig Røst
 For Livets Held,
 Mildt rinder for hende ved Faders Bryst
 Det klare Væld.

Gid stedse for Anna det rinde maa
 Saa blidt og klart,
 Og kranset som Brud med Myrther smaa
 Hun smile snart!
 Men Roserne smykke den fagre Haarlok.

Til *Hansemand.*

Du lever min Søn i den smilende Vaar.
 Saa munter, saa fage hver Time bortgaaer.
 Om Solen Dig hilser i Vest eller Øst
 Du jubler imod den med frydefuld Røst.

Du kjender ei Sorger, ei Trang eller Nød,
 Din huldrige Fader maa sørge for Brød.
 End fattes Dig noget, til Moder Du gaaer
 Og Bistand af hende Du sikkerlig faaer.

Saa væver Du pudsler i Gaarden omkring,
 Som Lammet Du dandser med lystige Spring. —
 Men husk og min Søn i den smilende Vaar,
 At Sommer og Høst dog imøde Du gaaer.

Kast Øiet da stundom i Fremtiden ind!
 Bøi ærlig fra tankeløs Vandel Dit Sind!
 De ene ved Stræben i gavnende Kreds
 Kan glæde Din Fader og leve tilfreds.

Thi nytte Du munter den flygtige Tid
 Til ordentlig System og redelig Flid;
 Da blomstrer i Ungdom Din virksomme Dyd,
 Og Manddommen bringer Dig Hæder og Fryd.

Saa lyt da til Sangens det venlige Raad,
 Og følg det med Omhu i Adfærd og Daad!
 Dyrk nidkjær i smilende Vaar din Forstand,
 Og bliv som Din Fader en hæderlig Mand.

Til *Thomaslil.*

Søde Dreng, agt paa mig:
 Strengen jeg slaar for Dig!
 Rosen lig spirer Du,
 Rosen kom vel ihu!
 Om Vaaren spire de Blomster.

Rosen er Vaarens Søn
 Blomstrer saa huld og skøn;

Saa i dit vakkre Hjem
 Frodig Du voxe frem. —
 Om Vaaren o. s. v.

Rosen i Vaarens Luft
 Aander sin søde Duft. —
 Skjenk Du ved venlig Dyd
 Fader og Moder Fryd!

Rosen er Vaarens Lyst,
 Smiler ved Alles Bryst. —
 Søn, naar Du flittig er
 Elskes Du af enhver.

Rosen har Torne smaae,
 Som kan til Blodet gaae.
 Tornen er Lystens Braad —
 Skye den er Vilsdoms Raad.

Rosen saa kort bestaaer
 Falmer saa snart om Vaar. —
 Kort er og Ungdoms Tid:
 Brug den til nyttig Flid.

Rosen ei glemme vi
 Skjøndt Vaaren gik forbi;
 Men vi dens Blomstertid
 Mindes med Tak saa blid. —

Saa skal paa Livets Vei
 Søde Forglemmigei
 Skjenke Dig Kraft og Mod,
 Naar Du er snild og god. —

Søde Dreng! husk paa mig!
 Sandhed jeg sang for Dig —
 Hellig og salig Fryd
 Bæver i Strengens Lyd. —
 Om Vaaren spire de Blomster.

Som tidligere anført tilbragte Peder Efteraaret i Ribe. Domkirken havde interesseret ham straks fra den første Jul i Ribe. Magister Arendt¹, en Mand af den bedrøvelige Skikkelse, der gik rundt paa Landet og bad Folk om Klæder, kom da ogsaa til Bispegaarden, fik Støvler af Biskoppen og blev til Frokost og Middag. Til Afsked gav han Peder, støttet til Domkirken, en saa klar Oversigt over Bygningsstilens Perioder i Middelalderen, at denne fra det Øieblik forstod det hele Forhold, og at det var urigtigt at kalde Roskilde og Ribe Domkirker, Frederiksborg Slot m. fl. gothiske. 50 Aar efter hørte dette til Kunsthistoriens Børnelærdom, men dengang var det en Slags Hemmelighed.

Peder skrev nu fra Ribe saa interessant til Molbech om Domkirken, at denne indtrængende, men forøvrigt forgjæves, opfordrede ham til at skrive en antiquarisk-teknisk Beskrivelse af denne til „Athene“s December-Hefte:

Peder havde i Sommerens Løb skrevet flere anonyme Artikler i dette „om den af det kongelige Academie for de skønne Kunster aabnede Salon“. Slutningen, der kom i Octoberheftet, skrev han i Ribe, og han modtog her i den Anledning to faderlige Beskytterbreve fra Molbech. Det første fra 16. October begynder saaledes:

„Inderlig kiere Ven!

Gid jeg fandt og befandt mig i alle, eller dog i nogle Maader saa vel som De, der i blussende Sundhed og Ungdom i en elskelig og elsket Families Skiød, endnu uforstyrret af nogen blandt Livets ængstende Misforhold, endnu ikke nedtrykt ved nogen af dets uafvæltelige Byrder, nyder saamange af dets reneste og mest skyldfrie Glæder, da skulde jeg ogsaa til nogen

¹ Martin Friederich Arendt (1773—1823). Om ham se „Vor Fortid“ III 193 ff.

Giengield for det idag modtagne, hvorved De ret har glædet mig, skrive Dem et ret smukt og interessant Brev til." Om den modtagne Artikel og om „Athene“ bemærker Molbech endvidere følgende: „I Sandhed, jeg har været ret fornøiet med Dem ved den første hastige Giennemlæsning af det Tilsendte (hvoraf det første Ark, med nogle Bogstavrettelser, jeg har ikke forandret et eneste Ord, alt i Aften er expederet til Bogtr.) — — i Sandhed, der findes maaske ikke Een i hele Kiøbenhavn, der kunde skrive hvad De har skrevet under *lignende* Betingelser, uden at have Malerierne for Øje — ja, selv forflyttet til Verdens Ende, nemlig til Ribe, der altid har forekommet mig at ligge som i en Udørk (om De vil, en Udkant) af Danmark. — — Hvad Ath. angaar da maa De ikke blot søge at virke for dens Tarv i Ribe (og bl. a. endelig skaffe mig en Tale af Deres Fader); men vi maa ogsaa efter Deres Tilbagekomst søge at faae nogle raske, yngre, modige Medarbejdere, hvortil jeg tænker, De kan virke noget. — — —“

Peder havde i „Athene“s Julihefte ogsaa anonymt skrevet om den 4 Aar ældre „Digter Ingemann og hans Værker“, han kritiserede dennes første Digte og var vel den, der først anviste Ingemann hans rette Omraade ved følgende Yttring: „Besynderligt er det, at en Digter, der har saamegen Religion som Hr. Ingemann, ikke har forsøgt at skrive Psalmer. Vi troe, han heri maatte kunne levere Noget, som langt overgik Alt, hvad vi hidtil have i dette Fag.“

I Anledning af Fortsættelsen som ogsaa blev trykt i Oktoberheftet, skrev Molbech 23. Oct. yderligere til Peder: „Jeg tør dristigen spørge om Nogen hos os i *Deres* Alder er fremtraadt med noget første Forsøg i en saa vanskelig Materie, som den æsthetiske Kritik,

der overgik *Deres?* — — Jeg vil nu blot ønske, at Deres udvortes Skiebne paa alle Maader maatte fremme og begunstige Deres Aandsudvikling, og ikke lægge Dem nogen Hindring i Vejen for at blive for Deres Fædreland, hvad jeg venter mig i Dem.“ Brevet ender saaledes: „E. S. En *speciel* Hilsen maa De bringe Deres Dem kiære, mig desværre ukiendte Søster!! — Glem ikke at anbefale Athene hos Deres Fader — og skriv mig till!“

Forstaaeligt nok gik Peders Tid herefter med at skrive æsthetiske Kritiker til „Athene“ og med filosofiske Studier, hvilket sidste var en Følge af Venskabet med den 8 Aar ældre Professor Sibbern. I tre Aar var det Peder Hjorts Haab engang at kunne drive det til at holde filosofiske Forelæsninger.

26. Januar 1816 døde Biskoppens højtelskede Ungdomslærer og Rektor Dr. Prof. Tauber, og han skrev ham da i „Kjøbenhavns Skilderi“ det tidligere nævnte Gravminde, hvori han bl. a. udtaler:

Som hellig Præst min Lærer stod
 Ved Alteret i Visdoms Tempel
 Hans Ord gav Snillet freidigt Mod
 Hans Daad — et hæderligt Exempel.
 Jerusalem, Athen og Rom
 Og hver en Sandheds Helligdom
 Var speldet, gennemgransket nøie
 Af Mandens klare Forskerøie.

Den høie Digers Tankeflugt
 Han mesterlig forstod at tegne
 Udpege Viddets modne Frugt
 Og ømt om Skjønheds Blomst at hegne.
 Da luede hans Lærelyst
 I Talen fra begeistret Bryst.
 Og hver en sjelfuld Ynglings Øie
 Bevogtede hans Læbe nøie.

Et Cirkulaire af 10. Februar 1816 fra Kommissionen for Frue Kirke, hvilket skyldes de Restancer, der ere i alle Stifter, meddeler, at da man er betænkt paa i tilstundende Foraar med Kraft at fremme Bygnings-Arbejdet og det til den Ende vil være nødvendigt at kunne disponere over den tredie Fjerdedel fra 1815 af den omhandlede Afgift, saa udbeder man sig, at den maa være indsendt for Ribe Stift inden Marts Maanedes Udgang dette Aar.

Ogsaa denne Skrivelse henlægges. Commissionen erindrer, ligeledes forgæves, 15. August, og endelig kommer om Efteraaret følgende Skrivelse:

„Da Commissionen intet Svar har modtaget paa Brev af 15. August sidstleden, hvorved bragtes i Erindring, af at den ved Placat af 22. Oct. 1813 paabudne Afgift ei fra Ribe Stift var indkommet mere end 5,431 Rd. for Aaret 1813 og intet for Aarene 1814 og 1815 maae man atter igientage denne Erindring og anmode om, at der alvorligen maa paadrives, at de udestaaende Restancer indkomme, hvilke man derefter forventer her-til succesive remitterede.

Kbhvn., 12. October 1816.

Malling. C. F. Hansen. Lassen¹. Hornemann.“

Aaret bragte endnu forskellige nye Indsamlinger og derved nye Fristelser for Biskoppen. Ved Kancelli Cirkulaire af 8. Juni paalagdes der Indsamling til Istandsættelse af Kirken og Præstegaarden paa Anholt, hvilke vare ødelagte under den engelske Okkupation 1809—14; og ved kongelig Resolution af 18. September paalægges der yderligere en Indsamling til Fordel for Ringsted Kirke, der var brændt 1806. De herved

¹ C. L. Lassen 1767—1839, Kancellideputeret, Etatsraad.

indkomne Beløb, henholdsvis 392 Rbd. 1 M. 15 $\frac{1}{8}$ s. i rede Sølv og 1511 Rbd. 6 s. naae ikke videre end til Biskoppen.

Efter en lang Pavse er der igjen opbevaret et Vennebrev til Lind af 12. Mai 1816 i Anledning af det første Barnebarn: „Kys nu din gieve Hustru, den unge Barselkone, Noret og den af dine andre mange Døttre. Du helst vil unde mig til Svigerdatter. Lev vel. Bedstefader! Gud glæde Dig og alle Dine! Tænk stundom paa din gamle Ven

V. K. Hjort.“

Niels Hjort, Biskoppens næstældste Søn, blev færdig med Skolen i dette Efteraar. „Den offentlige Examen begyndte i Ribe Cathedralskole Mandagen den 2. Septbr., efter at Indbydelse dertil var skeet i Byen og Omegnen ved et Program, som indeholdt nogle af Horatses Odeer i metrisk Oversættelse af Rector Thorup. Den 13. Septbr. sluttedes Prøven ved en Tale, som holdtes for en meget talrig og hæderlig Forsamling af Adjunct Wohnsen, der viste, „at dersom den offentlige Underviisning i Almindelighed skal kunne lykkes, maae Forældrene have virket forud og vedblive at virke med.“ Før og efter Talen bleve nogle dertil forfattede Stropher afsiungne med Ledsugning af Instrumentalmusik, som skyldtes tildeels Concertselskabets velvillige Understøttelse. Ved Examen var Antallet af Skolens Disciple 41, af hvilke 3 dimitteredes til Universitetet, 1 udmeldtes formedelst Forældrenes Bortflytning og 1 paa Grund af anden Bestemmelse snart vil afgaae. Mandagen den 16. antoges 10 nye Elever, hvilke med de øvrige tilbageblivende udgiøre et Antal af 46.“¹

¹ Ribe Stiftstidende 17. Septbr. 1816.

Niels boede i København hos Generalrevisor Døllner, der var gift med hans Moster Christine og boede i St. Peders Stræde Nr. 136. En Søn af denne, Carl Emil Døllner, var 19. September 1814 bleven Discipel i Ribe Kathedralskole, hvorfra han blev Student 1820.¹

„Ved Dig, min Dreng, haaber jeg igjen at faae et Slags Samfund med de gode Sjæle, som ere mit Hjerte saa kjære, og du vil ikke heller i denne Henseende skuffe mig“, skriver Biskoppen strax i Brev af 1. Okt. 1816 og fortsætter derefter: „Jeg var i Borris og hørte med Fornøielse paa Brandt som paa hele Flokken. Dimittenderne vare 12. Af dem blev een med Rette udmerket. 9, hvoriblandt Brandt, fik bedste Karakter og to næstbedste.“²

Det traf sig, at der var et Degnekald ledigt tætved Ringkjøbing. Til dette foreslog baade Amtsprovst Krarup og Stedets Præst min forrige Skriver, og jeg gav ham med Fornøielse dette Levebrød, saa han nu er forsørget. — Om nogle Aar staar Kristian for Turen.

Vi leve ved det Gamle, der som du veed er saare godt hvad Livet og Omgangen og Levemaaden i min huslige Kreds angaaer, men saare slet, hvad Penge betreffen. Jeg seer derfor med Fornøielse, at Du tænker paa at spare. Bliv ved det System; Du vil selv befinde Dig bedst derved. — — Tryk din nye Fader i Haanden fra din gamle
V. K. Hjort.

11. October skriver Biskoppen (paa Latin):

„Din Snak, som du kalder det, har jeg modtaget og læst med Glæde. Send mig derfor saamange som muligt af den Slags Breve! Hvad nemlig din tunge

¹ † 1873 som fhv. Garnisonskirurg i Vestindien.

² Seminaristexamen i Borris 25.—26. Sept.

Haandskrift mangler i veldpasset og smagfuld Form, det opveies rigeligt af hvert enkelt Bogstavs Længde og Bredde, saa at jeg kan læse dem ogsaa uden Seglas. Til mig maa du altsaa, min kære, saa ofte Studierne tillader det, gerne skrive endog med løbende Pen. Derimod beder jeg dig for din egen Skyld om at skrive de Breve, du faar i Sinde at sende din Moder, smukkere og pynteligere. Postpengene for dine Breve maa du gerne altid overlade det til mig at betale. Hilsen fra din inderlig trofaste (Fader)!⁴

Efter Artium skriver Biskoppen 22. Oktober 1816:

„Kjære Nissebuk!

Dine skriftlige Prøver har jeg læst med Fornøielse, hvad Sprogene angaaer. — — Derimod dølger jeg ikke for Dig, at det gjorde mig ikke lidet ondt at læse det skjødesløse Raisonnement over de tvende Regneopgaver. Have dine to Kammerater herfra kunnet skrive godt, eller dog taalelig over disse Opgaver, kunde Du og have gjort det fuldt saa let. Overalt hersker der i den Tone, hvori Du omhandler Examinationerne, en badinerende¹ Aand, som jeg meget vil bede Dig om ei at lade faae Indpas hos Dig, da den snart leder Dig til en Ligegyldighed, der let kan gaa over paa vigtige Ting og vorde høist farlig for Dig, ligesom den aldrig er behagelig for Mennesker, der tænker som Moder, Rektoren og jeg. — Spøg i Guds Navn, saa meget Du gider, men mag at Din Spøg faaer, om muligt, altid den Tinktur af Uskyldighed, som anbefaler Dig, og af Urbanitas², som tækkes dem, Spøgen siges eller skrives til. — — —

At Du havde Dig en huslig glad Aften oven paa

¹ d. e. spøgende.

² Dannelse.

Examen, under jeg Dig af et godt Hjerte. For mig maa Du ligeledes tage et Par Timers Information strax, dog kun paa det Vilkaar, at de ikke hindre Dig i din Kollegiehøren eller egen Læsning. Thi min Niels bør intet Tg., det er udlagt non contemnendum faae efter denne Dag.

Hvor og Hvad Du iøvrigt kan spare for Dig selv og for mig, der gjør det, min gode Dreng! Det kan godt behøves, og Du har selv Gavn deraf.

Dit venlige Ønske om Siegfred¹ var ret efter mit Sind. Du har et Haandtryk tilgode af mig derfor, endskjøndt Du kom bagefter med Vinket, da Siegfred alt havde indtaget din Plads hos mig, ligesom han og, Gud skee Lov, har indtaget din Plads ved Pultet og staaer der, ligesaa flittig som Du, hvilket især fryder Din Moder. Jeg lod ham ene læse, hvad Du havde skrevet, og en Glædestaare faldt paa dit Brev, som han bad om og gjemmer.

Guds Fred! Hilsen og Lev vel!

Din kjerlige Fader

V. K. Hjort.“

I et Brev af 14de November giver Biskoppen sin Søn faderlige Raad med Hensyn til hans Arbeide og Liv i Hovedstaden og dermed tillige et Billede af sin egen Ungdom. Jacob Lindberg,² der var bleven Student ifjor og nu i Oktober havde faaet Udmærkelse ved begge den philosophiske Examens Prøver, anbefales som Raadgiver. Forøvrigt ender ogsaa dette Brev med Paalæg om Sparsommelighed og endog med det Udbrud: „nu er jeg saare fattig“.

¹ Biskoppens tredie ældste Søn, † 1866 som Justitsraad og Herredsfoged i Løve Herred.

² Den senere Bibeloversætter. Fik Egregie til theol. Embeds-examen 1822.

„Kjære Niels!

Jeg har nu seet paa Prent Dine Karakterer, og at Du er Student. Til Lykke, min Søn, med dette Trin fremad paa Veien til Duelighed for Dig selv og til Gavn for Fædrelandet! Naar Du seer paa dine Karakterer, maa Du sige Dig selv, at saavel de mange gode, som den ene maadelige kunne og bør tjene Dig til Advarsel for Fremtiden, og mægtigen opmuntre Dig til vedholdende Flid og stadig Anstrængelse.

Svoger Døllner har venskabeligen tilskrevet mig om en Huuskondition. Den var slet ikke for Dig, allermindst nu. Jeg skjøttede ikke engang om nogen-sinde at vide Dig i et rigt eller fornemt Huus som Børnelærer, thi det maatte lede Dig fra Maalet, som jeg ønsker og stedse skal bede Dig at stunde til. Jeg vilde ikke engang, at Du nu strax skulde paatage Dig Timekondition, førend Du har ordnet din Kollegielæsning og seer, hvad Tid Du kan undvære. Thi jeg haaber, at Du strax begynder at studere til din Examen selv ved at følge Forelæsninger, repetere disse paa Professorernes Auditorier, hvor der holdes Examinatorier, og saaledes søger at undvære de Krykker, hvorved unødvendig Manuduktion har bortledt saa Mange fra ordentlig Flid. Jeg raader Dig i denne Henseende at høre og følge den brave Lindberg, hvem Du i mit Navn ret hjertelig maa lykønske til den Hæder, hvormed hans Flid er kronet. Man kunde læse den Unges Held paa den gamle Faders Aasyn. — Af Lindberg maa Du og faae Kundskab om, hos hvem af Professorerne, Du bør læse Noget uden om.

Naar Du saa er kommen i Orden med din Kollegielæsning vil det fornøie mig, at Du engang anvender en Søndag Aften til at underrette mig om dine Studiers Gang.

Jeg har iøvrigt kun to Vink til, min elskede Dreng. Det første er, at da Du efter mit Hjertes inderste og glade Haab aldrig vil tabe Præsten af Sigte, Du da og vil nytte den Leilighed Hovedstaden byder Dig til at høre gode Mønstere og at oplive din Aand ved flittig Kirkegang. Du mindes, at jeg saaledes i min Ungdom hver Søndag hørte en Adler, Benzon, Maurenbrecher, og optegnede snart som Skizze, snart med større eller mindre Udvikling, til Øvelse, hvad jeg havde hørt. Skaf dig en ordentlig Bog til deslige Udarbejdelser. Du vil ingensinde fortryde det. Valget af Mændene, Du vil høre, overlader jeg rolig til Dig selv. Mynster og Holm vilde jeg foreslaae. For Sprogets Skyld vilde det være Dig meget gavnligt ogsaa at høre Kochen i Skt. Peders Kirke, da han og skal have udmærkede Talenter. Meld mig ved Leilighed, naar Du har hørt ham, og forstaaer ham, hvad dig tykkes om hans Foredrag og hele Prækemaade.

Det andet Vink angaaer de unge Mennesker. Du skal gaae paa Kollegier med. Der kan maaskee findes Mange imellem dem, som ved Vittighed, den Du selv godt hover, kunne gjøre et behageligt Indtryk paa Dig. Men vær i det mindste i de første Aar, indtil Du lærer at kjende Byen, Du er i, yderst forsigtig i Valget af din Omgang. Skye offentlige Steder; thi de have dræbt mangan værdig Faders Forhaabninger, ikke blot fordi de kostede Penge, vænnede til Overdaad og undergrove Sædeligheden; men og fordi de slap-pede Fliden, plantede forraadelig Letsind i Barmen, ledte efterhaanden til Ligegyldighed ved Afvei fra den tagne Bestemmelse, og saaledes til Ørkesløshed og Ladhed. Endog i Klub kom jeg først efter Attestas.

Jeg ønsker, naar Tid levnes Dig dertil, og Du kan

undvære Pengene, at Du en Gang imellem vil see en god Komædie. Det er en saare behagelig Adspredelse og derhos et lærerigt Syn, naar en god Yngling eller Mand lægger det paa Hjerte. Men selv derhen ønsker jeg ikke, at Du skal gaa med Nogen, som har gjort sig det til Vane enten at drikke Punsh mellem Akterne eller at spise og drikke hos Restauratørerne efter Komædien. Tænk Du over, hvad Du saae og hørte, eller tal med din Fader eller Moder Døllner om Karaktererne i Stykket, naar de have Lyst dertil, og spis dit Smørrebrød hos dem, som sædvanlig, saa handler Du fornuftig.

Jeg kan sige mig selv, min Søn, at du ingen Penge har og ingen kan have. Overlæg med dig selv, eller om du vil med din Onkel, hvad du høiligen behøver til de allernødvendigste Smaaudgifter, hvortil Du og maa regne et Par Komædier om Maaneden, og lad mig saa vide det.

Naar jeg da kan undvære saa mange Skillinger, skal du ikke heller blive glemt. — Nu er jeg saare fattig.

Den gode Døllner har glædet mig med, at dine Vaabenøvelser, som nu høre med til dine Borgerpligter, vilde have velgjørende Indflydelse paa din Holdning. Glem nu ikke paa ny, naar hine ophøre, at bære dig som Soldat, der er tillige Videnskabsmand, og atraaer engang den Anstand, der klæder vel paa Talerstolen.

Lev saa vel, min kjere Niels! Det har fornøiet mig at tale med Dig i disse Linier. At Du ogsaa vil læse mit Brev med Deeltagelse forvisser Dit Hjerte mig om. Lad mig nu snart høre fra Dig. Vale et iterum vale!

totus tuus!¹

V. K. Hjort.

¹ Levvel! endnu en Gang Levvel! Din hengivne

6. December skriver Biskoppen til Lind; denne har nu som mange Gange før hjulpet Bispefamilien ud af en Forlegenhed:

„Kjære Lind!

Den Kjøbmand Knudsen her fra Byen, som fik Laan i Banken sidste Juni eller December Termin, har bedet mig tale sin Sag hos Dig. Jeg sagde ham, at det var overflødigt, da Du af Dig selv gjorde, med Hensyn til Afbetalingen paa Laanet, hvad Ret og Billighed kunde tilstede for at lette ham Samme, men derimod intet Uret paa nogen Mands Bøn.

Desuagtet, da Manden har tjent mig, og vi omgaaes venskabeligen har jeg ikke villet nægte ham, at skrive dig til. — —

Mange Tak for din Godhed mod min Datter! Du hjalp mig og hende af en Forlegenhed, som Dit vennehulde Hjerte saa tidt har gjort. — —

Naar Du vidste, hvor aldeles reen jeg staar som Mand, mellem alle Mændene her i Ribe, og at jeg ikke har fundet een eneste, som jeg ret kan glædes ved at være i Stue med, som Menneske, eller fortrolig Ven i hele Byen, saa vilde Du endog af blot Deeltagelse stundom oplive mig med nogle Linier. — —

Tak for det gamle Aar! Gud give Dig Sundhed og Styrke til at udholde dit Embedes Byrder i det nye!

Han lønne dit Borgersind med at holde Koursen i Ave og dit Hjerte med sande, huslige Glæder, saa frydes og

Din gamle Ven

V. K. Hjort.“

Som han henviser Vennen til Huslivets Glæder, saaledes finder Biskoppen sig Trøst i alle Plagerier, Næringsssorg saavel som Ensomhed, i sit lykkelige Hjem.

Han skriver et Digt paa 7 Vers til den „Stille, blide Huslighed“ (i Ribe Stiftstidende 31. December 1816); paa sine Steder tillægger han denne næsten Guddomskræfter, uden den havde Livet sikkert ofte været uudholdeligt for ham:

„Fra dit himmelklare Øie
Straaler Tillids Haab og Fred,
Skjænker Manden Kraft i Møie,
Qvinden blid Taalmodighed.
Kjerlig Jordens Sorg du læger,
Huld i mædig Stund os qvæger.
Hvor din Yndling ved dit Bryst
Selv i Kummers Nat fandt Trøst.“

Pastor Biering¹ i Grimstrup var død 9. December, og Biskoppens Brev til Niels af 4. Januar 1817 beskriver, hvorledes han ved Begravelsen slap godt fra et alvorligt Uheld:

„Min gode Dreng!

Dit Brev til din Søster kom for sildigt for at faae ved hende din Tak Nytaarsaften, eftersom den Posts Breve blive overliggende et Par Dage i Hadersleben; men det kom tidsnok for at sige mig, at Du. som jeg veed, med et skjønnsomt Hjerter tænkte paa din Faders Huus. — — —

Du kan ellers, naar Du engang er ret glad, takke vor Herre for din Faders Liv, som han nys holdt sin Haand over. Jeg reiste for et [sic!] Ugers Tid ud til Ravnsøe Præstegaard for at følge en gammel Universitetsven, Bangs Svoger, den ældre Bjering i Grimstrup til sit Hvilested. Paa Udreisen fik min Vognstang ved et Stød nogen Skade paa den [sic!] Ende i Gaffelen. Præsten Blangsted og hans Avlskarl, jeg selv og min Hans besaae Skaden næste Morgen, og vi vare enige

¹ f. 1762, i Grimstrup 1814.

om, at det godt kunde holde endnu. Vi kjøre altsaa den halve Miil derfra til Grimstrup paa Begravelsesdagen og komme lykkelig til Præstegaarden. Der staaer en Slump sort Mænd uden for en Dør, for dem dreier Hans altsaa om. Men Blangsted, som kjørte med, siger, at han havde kjørt Stuedøren forbi og beder ham svinge om til den. Dette gjør min Kusk, rigtignok lidt hurtig, men slet ikke uforsigtig eller for knapt. Men da vi havde udmaalt de to tredie Dele af Sirkelen og netop skulde gjøre det sidste Sving, knækkede Stangen, og Vognen, som er i Fart, vælter os alle op i en Dynge af Kampesten. Jeg havde til min Lykke holdt den højre Haand i min Stolerem og satte den venstre ved Faldet saa rigtig for, at jeg kun følede Stenene berøre min Tinding; men i det Aandedræt, jeg følte mig selv, saae jeg tilbage og saae Præsten Blangsted ligge følelsesløs paa Stenhoben med en Blodstrøm ud af Hovedet. Det var det skræksomste Øieblik i mit Liv. Bang¹ som ilede til fra Huset, fik mig først ud af Reiseklæderne, men jeg raabte bare: Hjelp Blangsted! Han blev da og baaret ind, kom til Live, blev forbunden meget godt af Provst Koefoed (som holdt Ligprædiken over Bjerring) og kom efterhaanden til Sands og Samling. Den gamle, stærke Mand, som er over 60, kunde ikke afholdes fra at følge til Kirken med forbundet Hoved, sad og hele Tiden ved Bordet og kjørte nynnende med mig tilbage til sin Præstegaard om Altenen. Men Dagen efter var hans venstre Arm meget hoven og siden kom Smerter baade i Hofte og Side. Det temmelig store Hul paa Panden, perpendikulært over Øienbuen, er dog nu hartad lægt, og jeg haaber, at han nok kom-

¹ f. 1768. I Vester Vedsted 1804—38. † i Ribe 1846.

mer sig igjen. Jeg slap med nogle Dages Ømhed i venstre Arms Sener og i høire Haand, ligesom min Kristen, der laae foran mig og Stenhoben. Men saa nær var det. — — —“

I Slutningen af Brevet omtales Stiftsprovsten: „den ganske korpulente Mand, som Laurits Eiler“¹ — Sønnens Studenterkammerat fra Ribe — „kaldte ham. er bleven saa sindig og stille i hele sin Færd, at selv hans Broder neppe vil kjende ham. Til mig kommer han kun inviteret i Selskab, og jeg naturligvis end mindre til ham. Dog kom han i Gaar Aftes og gratulerede et glædeligt Nytaar ganske godmodigt, som jeg gjen-gjælder i Morgen. En Følge ellers af den Vold, han bestandig gjør paa sig selv, er, at han er i højeste Grad distrait. Nylig glemte han ikke blot sin Pibe, men endog sin Kuffert i Jernved Præstegaard og maatte Dagen efter sende Bud efter den fra den næste, hvor han var paa Skolevisitats. Ved Reisen til Grimstrup havde han glemt at tage en Hat med, og da han ikke kunde følge med sin Reisehue, maatte han laane en Hat i Huset. Hans Prædiken var ret god: Vor Ven sover — altsaa Ligheden imellem Død og Søvn.“

Endelig har Niels kritiseret forskellige Personer, bl. a. den tydske Pastor Kochen, fra 1816 ved Petri Kirke, som Faderen havde anbefalet ham at høre. men hvis utiltalende Karakter allerede synes at have været kjendt i Kjøbenhavn: „Naar Du skriver mig selv til engang, maa Du gjøre mig Rede for to Ting: ¹) Hvad Du har mod den unge Satterup. Det bliver aldeles mellem os — og ²) Hvorledes Du tør kalde Kochen en Hykler.

Vi ere friske. — Alle hilse. — Man venter et Bal

¹ f. 1797. † 1845 som Sognepræst til Lejrskov-Jordrup.

hos Stiftsprovsten. Tang har ei været i mit Hus. —
 Lev vell! Hils!

totus tuus

V. K. Hjort.

I disse Aar bragte Peders Optræden Biskoppen megen Sindsbevægelse. Fra Juli til December 1816 offentliggjorde Sønnen i Athene sine 12 Paragrafer mod Baggesen, den sidste med sit Navn, hvilke han derefter udgav som en Bog paa over 200 Sider.

I sin Efterskrift til Paragraferne udtaler Peder: „Jeg elsker den høie Digtekunst som Livets skønneste Blomst og afskyer af mit ganske Hjerter Enhver, som med kaad Frækhed og vild Kulde søger at nedtræde den.“ At Baggesen, med hvis Skrifter han først fra Februar 1816 var bleven nærmere bekendt, havde kritiseret en Del af Oehlenschlägers Værker, forekom den koleriske Peder Hjort som ganske uberettiget, og han vilde i Paragraferne godtgjøre, „hvorledes Jens Baggesen maa betragtes som et skadeligt Ukrud, der qvæler Smag og Humanitet, og at han derfor har gjort sig uværdig til at bære Navn af en dansk Digter.“ Nyt Tønder til Ilden var et smagløst Epigram, Mai 1816, som Baggesen havde skrevet i Anledning af den patriotiske og udmærkede Skuespiller Knudsens storstilede Begravelse, og hvori han omtaler denne som Kjøbenhavns første Gøgler og bedste Tigger.

Paragraferne var et litterairt Overfald; Molbech tog ogsaa strax i en Note Afstand fra dem. P. Hjort skriver selv, at de vare en Begivenhed i den danske Litteratur; Baggesens og Oehlenschlägers Venner fulgte Striden med den mest spændte Opmærksomhed. Poul Møller siger P. Hjort tusind Tak for hans Tapperhed, medens J. L. Heiberg i August skriver til Baggesen

og bevidner ham sin inderligste Harme over den nederdrægtige Afhandling i sidst udkomne Athene, som han ikke engang har kunnet holde ud at læse til Enden.

P. Hjort endte Paragraferne med disse Ord: „Hvad Hr. Justitsraaden (Ϸ: Baggesen) selv angaaer, da tror jeg at besidde alt for megen ren sædelig Tænkemaade til ikke at sky enhver umiddelbar Berøring med hans urene Natur.“ Baggesen svarede med Sagsanlæg, og Peder valgte til Defensor den høit anseete Kammeradvokat Schönheyder, der i Juli paa Peders Spørgsmaal havde afgivet sit juridiske Skjøn angaaende Baggesens ovennævnte Epigram, som han ansaae for strafbart.

I September fandt Peder en ny Anledning til et Stridsskrift, denne Gang mod Rahbek, idet Theaterdirektionen havde forkastet Oehlenschlägers omarbejdede „Freias Alter“.

Derefter fulgte et nyt og afgjørende Slag, som P. Hjort rettede imod Baggesen i Januar 1817. Det var allerede en Aftale mellem Oehlenschlägers Tilhængere, at Baggesens Fests-kuespil til Kongens Fødselsdag, „Trylleharpen“, skulde udpibes, men her greb nu Peder ind paa en Maade, som ingen havde kunnet ane. Han sigtede nemlig Baggesen for Plagiat og mente, at det var noget lig Majestætsforbrydelse at byde Kongen et saadant som Fests-kuespil, og han gjorde dette saa eftertrykkeligt, at man i Adresseavisen 27. Januar foruden Avertissementet om Festforestillingen tillige fandt Meddelelse om Peders Skrift: „Om en høist mærkelig Lighed imellem Trylleharpen, saakaldet originalt Syngespil af Jens Immanuel Baggesen, og samme Stykkes Original“, og dette uddeltes næste Aften under

Forestillingen gratis i Skuespilhuset. Kuhlaus Musik havde nær hindret Udpibningen; men Baggesens alt for ivrige Venners Bravoraab udæskede Modstanderne, og Kampen rasede nu voldsomt, indtil Stadens Kommandant, Grev Schulenburg, paabød Stilhed. Baggesen opgav senere at faae Stykket opført 3die Aften, da Indtægten skulde tilfalde ham som Forfatter; han indstævnede P. Hjort som Injuriant, og henstillede til Publikum at afvente Retssagens Udfald.

Om Biskop Hjorts Følelser i Anledning af alle disse Sønnens Foretagender kunde der paa Forhaand ikke være Tvivl. Han skriver til Peder i Begyndelsen af Februar 1817:

„Kjere Søn!

Du har i saare lang Tid ikke seet Brev fra mig. Jeg vilde med Overlæg ikke have med dine Paragrapher at bestille, jeg vilde ikke forstyrre Dig ved nok saa beføiede Klager over den kostbare Tid, Du spildte, og allermindst vilde jeg som Fader skjænde for de Penge, jeg maatte udgive for Dig, uden at de anvendtes til Dine Studeringers Fremme. Tak mig altsaa, i det mindste i Hjertet, for min lange Tavshed.

Din Oplysning om Harpen, som Du nu maa procedere om, har dog vel fra Financernes Side indbragt Mere, end Sagen koster, saa Du vel i Øieblikket kan rede for Dig. Jeg længes ret efter det, som Du behøver: Frihed for Distraktion og Ro til at læse til Din Embedsexamen, og begge Dele er Du vel saa fornuftig at give Dig selv, naar Processen er endt. Maatte det Bryderie, Du forsætlig har paadraget Dig, have denne Virkning. skal jeg aldrig nævne denne Sag tiere.

At især Din gode Moder vilde fornøie sig, ifald Du, ikke i Aviserne, men i et privat Brev, kunde melde

noget virkeligt Godt om Din Sags Gang, tør jeg vel ikke ret at sige Dig.

Hils omkring Dig, i St. Pedersstræde og hvem af vore Venner Du ellers seer. Her er Alt ved det Gamle, ogsaa med Hensyn til vore endelige Ønsker for Dit sande Vel og mit kjerlige Sindelag mod Dig som Fader.

V. K. Hjort.“

Peder, der forøvrigt nu var forlovet med en fintdannet, energisk ung Pige, Olivia Rasbech, en Officersdatter, trængte vistnok til lidt Ro efter Stormene og kom i Februar paa Besøg i Ribe. Han var med paa det Klubbal, der afholdtes 20. Februar og beskrives saaledes i Ribe Stiftstidende: „Efter forud gjort Aftale maatte blot dandses Menuet, Engelskdands, Contradands og simpel Valts. — Uagtet Anmelderen er en ung Mand, der selv har deeltaget i de nu saa meget yndede, men for Helbredet og Sædeligheden lige skadelige Schotske Dandse, Wiener- og saakaldte Zweitritts Valtse, kan han dog ikke tilbageholde Ønsket: At disse Dandse, til Held saavel for den nærværende som tilkommende Ungdom maatte for evig bandlyses fra Dandsesahlene. I Ribe har nu dette Selskab gjort Begyndelsen. At Selskabet morede sig særdeles, er vel dette: at Ballet varede til Kl. henved 7 næste Dags Morgen, det bedste Beviis paa.“

Om samme Bal skriver Biskoppen til Niels 12. Marts 1817:

„Jeg lever ved det Gamle, som Du kjender; var med paa det gammeldags Bal her i Klubben og dandsede mine 6 engelske Dandse og 3 Menuetter, uden at en Sene verkede hos mig de næste Dage. Peder var med — af Lærerne kun Vohnsen¹ — ellers lutter

¹ P. D. Vohnsen 1780—1859, d. som Sognepræst i Ledøje.

Mænd. Nønne og Anna Gjørtz var med mig. Jeg traadte en lille Dands med den sidste. Moder var syg, som kjedede hende dobbelt, da hun hørte, hvor godt Alt løb af til Alles Fornøielse. Paa 9 nær vare Damerne Husmødre.“

Filologikum forestod; det var Skik, at man meldte sig Dagen i Forveien hos Examinator. Biskoppen sender Niels i den Anledning 100 Rdlr.: „Dem mener jeg. Du kunde anvende saa mange af som nødvendig behøves, til Professorerne, som Du vel godt kan give 8 à 10 Rdl. hver, og saa beholde det Øvrige til Smaaudgifter. Brænde trænger Du vel ikke nu til, da Foraaet som hos os ikke er saa koldt. Leve vi til næste Vinter skal jeg see til at skaffe Dig en Favn i betimelig Tid.

Jeg var kort efter, at jeg havde modtaget dit sidste Brev, en lang Reise Nord paa i Embedsanliggender. I slettere Veir eller med slettere Føre har jeg ikke reist, siden jeg kom til Jydernes Land. Baade min Hans og min Kristian maatte flere Gange af, for at forebygge, at Vognen ikke skulde kastes overende i det navhøie Ælte, hvori vi færdedes. Baade Hans og jeg forkjølede os, dog ikke af Betydenhed. Min nærmer Hest fik derimod en haard Forkjølelse. saa den har været syg lige siden Hjemkomsten, dog troer jeg, den nu er paa Veien til Bedring, saa jeg vel ikke mister den. — — — Vi have havt saa megen Melk i Vinter, at jeg har kunnet tillægge 2 Kalve i Stedet for 1 og endda ikke sjelden kjernet. Af Duerne er den smukkeste Han pludselig død, uden at Forvalter Bjerg kunde opgive Aarsagen. De øvrige befinde sig vel, som og alle Smaakreaturene. Pasop er i Barselseng, og en grim Hvalp, som beholdt Livet, er bestemt til Blegdamshund

ved Slotsbanken. Siegfreds Kat lukker endnu Bryggersdørene op. Garçon qvæder daglig sin Melodie. Stærene have fløitet længe paa mit høie Huus, og Spurvene æde, som sædvanlig, Kornet fra mine Høns. Det første Lam er ogsaa kommet og dandsede i Gaar i Solskin.“

Men bag denne Idyl staaer Pengenøden og alt, hvad der fulgte af den. 22. Februar sendte den langmodige Frue Kirke Commission igjen en Erindringskrivelse: Kun i Juni Maaned 1814 har man modtaget noget fra Ribe Stift, man maa derfor anmode om, „at den nu forfaldne hele Afgift for ovennævnte Stift jo før jo heller vorder indsendt og ved samme Leilighed fuldstændig Regnskab over den for Stiftet i Følge det Kirketiende ydende Hartkorns Størrelse paabudne Afgifts hele Beløb, saaledes at deraf kan sees, om og for hvilke Kirker endnu noget staaer til Rest af det, som herefter burde erlægges.“

Som sædvanlig er Skrivelsen resultatløs, og Commissionen gaar videre til Cancelliet, der gjentager en Erindringsskrivelse af 23. April 1814 og tjenstlig anmoder „Hr. Stiftamtmand og Deres Høiærværdighed om uopholdeligen at ville opfylde den Dem ved Placaten af 22. October 1813 i denne Henseende paalagte Pligt.

Det Kongelige Danske Cancellie den 15. Marts 1817. Kaas. Cold. Monrad. Ørsted. Berner. Lassen. Hansen.“

Situationens Alvor understræges yderligere ved følgende Brev af 24. Marts 1817 fra Etatsraad Lassen, hvilket forøvrigt bliver virkningsløst ligesom de øvrige Skrivelser:

„Min kjere gamle Ven!

Saa gierne ieg end ønskede i Dag at kunne underholde mig med dig om gammelt Venskab og gamle

Historier — de nyere begynder nu ikke at have nogen Værd for mig — maa ieg dog, omgiven af vel mange Forretninger, lade mig nøje med at gaa lige til Texten.

Saa længe det har været mig mueligt, har jeg talt din Sag i Commissionen. ang. Frue Kirke; ogsaa havde jeg det Haab, at min gode Ven havde afgjort Sagen. Dette sidste er imidlertid ikke skeet; og da det ikke staaer i min Magt længere at stille Commissionen tilfreds, maae jeg *indstændigt* bede Dig om for din egen og for min Skyld, i det seeneste inden 14 Dage at sende, om ikke strax Regnskabet, saa dog Pengene, om ikke alt, dog det meste.

Din aldeles hengivne Ven!

Lassen.*

Biskoppen har ganske sikkert Gjæld til alle Sider, og det er ham umuligt at betale noget tilbage af de offentlige Midler, hvorpaa han har forgrebet sig. Pinligt er det derfor at see, hvorledes han i April sender Niels 50 Rdlr. i Anledning af en veloverstaaet Examen.

„Ribe Bispegaard, d. 8de April 1817.

Min gode Dreng!

Tak for din Flid i denne Vinter, hvorved Du har seiret over alle de Besværligheder, som dine Øine og din hele Stilling har lagt i Veien for Dig. Den Kraft, Du selv vinder, ved saaledes at gaae fremad, er din Løn, og jeg kan af egen Erfaring bevidne Dig, at olim meminisse iuvabit.¹

Det var en sand Glæde for din gode Moder, mig og hele Huset og Mange her i Byen, at et saa heldigt Udfald kronede dine Bestræbelser. At Du ikke vilde staae Dig slet, kunde vi jo vide; men at Du skulde nyde saa megen virkelig Glæde, turde vi neppe haabe.

¹ d. e. engang vil Erindringen glæde dig.

Tak Gud i dit Inderste, og lad dette Held, der skjenkedes Dig, med søde Baand knytte Dig til den stille og rigtlønnende Flid, der med huld Moderhaand leder ad Pligtens Vei. Jeg frygter ikke for, at Du, som Din ældre Broder, skal slaae ind ad Sideveie, som, hvor yndige de end maatte være, og hvor mange smukke Blomster og Frugter, der end kunde være at nyde, dog sinke Gangen, udmatte Vandreren, og lede, netop i den bedste Arbeidstid bort fra den egentlige Pligtvei, der ene og trygt fører til Maalet. Men dog vil jeg give Dig det Raad, at hvis Din Lyst til Grækere og Romere skulde friste Dig til, medens Du læser til Philosophikum, at have Juvenal, Martial, Sophokles eller nogen anden deslige ved Haanden, du da behandler deres Læsning som Lyststudium, som Udhu-ling af det egentlige Arbeide; men aldrig som det egentlige Maal. Dette Raad er naturligvis og at agte paa, naar Du engang skal studere til Attestas. Er den først godt forbi, saa kan, saa maa, saa bør Du inddele din Tid saaledes, at Du og kan gjøre de Fremskridt i de gamles Læsning, som Dit Hoved, dine Forkundskaber og din Lyst til ædel videnskabelig Ud-dannelse kan medføre. Ligeledes ønskede jeg og, at Du til den Tid vilde udsætte at skrive for Medaillen over noget af de af Universitetet opgivne Spørgsmaal. Dog skal mit faderlige Raad i Hensyn til dette sidste ikke være noget faderligt Forbud. Thi dersom det traf sig, at der imens Du læste til Attestas, blev givet en Materie, som Du fandt Kald til at skrive over, vilde det have mit fulde Bifald, at Du prøvede Dine Kræfter, især, da jeg er forvissat om, at Du vilde vide at skaffe Dig Tid til Udarbeidelsen, uden at bruge den, Du efter Pligt skyldte dig selv at anvende til Din Examen.

Dog nok herom. Nu venter jeg, at Du engang med det Første meddeler mig Din Plan til Philosophikum, hvad Du egentlig skal høres i, og hvem Du vil høre. Etatsraad Wulf¹ er vel en af Mændene. Denne Hædersmand maa Du endelig bringe en særdeles Hilsen fra mig og min Kone. Han er en af dem, hvis Grundighed, Retskaffenhed og hele Dannemandsfærd jeg fra Ynglingsaarene og gennem hele Mandsalderen har baaret ubetinget og inderlig Høiagtelse for. Ogsaa hos ham er jeg vis paa, det vil give Dig en Steen i Brettet, at Du er min gode og flittige Søn.

At Du engang summarisk melder mig Brugen af de Penge, jeg har sendt Dig, seer jeg gjerne. De 50 Rdl., Du med Ageposten faaer i Dag tilsendt gennem Peder, maa Du ansee som en Examensdouceur fra din gamle Fader. Jeg har i Aar ikke været saameget i Haven, som jeg pleier, eller som jeg gjerne ønskede, thi jeg har været upasselig i dette Foraar.

Din Fader

V. K. Hjort.

Dine to sidste Breve vare uden Datum. Det seer ikke ordentligt ud. Det nytter ikke, at Du skriver Kongelig Tjeneste udenpaa et tykt Brev, thi jeg kan jo ikke attestere, at det er saa. Jeg betaler og gjerne for dine Breve.“

(Sluttet).

¹ J. A. Wolf, 1749—1819, theol. Cand. 1782. Prof. i Matematik fra 1788.

Alslev Sogn.

Af Lærer H. P. H. Novrup, Alslev.

Efter Undersøgelser i den nyere Tid hører de Byer, der har Endelsen „lev“, til Landets ældste Byer. Forstavelsen er et Personnavn, og Endelsen „lev“ hed paa Gammeldansk „leue“, som betyder Efterladenskab. Navnets ældste Form er Alsløuf og Alslæff, og det nævnes 1312. Senere stavedes det Alsløf og Alslef.

Langs Sognets Nordgrænse ved Varde Aa findes brede og frugtbare Engstrækninger, der har ydet gode Afgrøder, særlig Hø. Mod Vest er det Marskenge med den karakteristiske Plantevækst. Jordbunden bestaar her af Klæg, det fede Havler, somme Steder er det noget blandet med Brunjordsdele, der tyder paa, at Marsken ikke er ren Havmarsk, men at Vandløbene ogsaa har ydet deres Bidrag til de store Engstrækninger. I en bred Dal flyder Alslev Aa omtrent midt gennem Sognet. Denne Dal indeholder noget Tørveskær af mindre god Beskaffenhed; men den har sin store Betydning ved at yde baade meget og godt Hø. Til Eftergræsning sent paa Sommeren giver den Malkekvæget god Næring. En anden Dal mellem Alslev og Vibeke har mindre Betydning, da saavel Engene som Moserne er mindre værdifulde.

Med Undtagelse af nogle Smaastykker i Sognets sydlige Del, der har magert Ler til Underlag, er Jorderne overalt Sandjorder med et Underlag af rødt Sand, Grus og hist og her Al. Den nordøstlige Del

er en stor Hedestrækning, der næppe nogensinde har været opdyrket. Nu er der plantet en Del Naaletræer paa denne Hede. Varde By ønskede nemlig for nogle Aar siden at udvide sine Plantager, og da købte Byen flere Hundrede Tønder Land af Toftnæs Hede. Heden er stor endnu, saa stor, at der i 1918 arrangeredes Optagelse af en Film, der skulde forestille en stor Præriebrand. Noget af Heden er tjenlig til Opdyrking, og flere Steder er der lidt Mosejord. Toftnæs Hede har fra gammel Tid været anset for at yde en særlig god Hedetørv, og i fordums Tid har Befolkningen her næsten udelukkende faaet sit Brændsel fra Heden. Nord for Alslev Mølle-dam skærer sig en Sig ind i Heden, som kaldes Markskel. Her er Sogneskellet til Bryndum Sogn. Her og i Bredmose ude paa Heden fandtes det bedste Tørveskær i hele Sognet, men nu er der kun ganske lidt tilbage. Der brugtes nemlig en Mængde Tørv eller Klyne, som de kaldes her paa Vestereggen, til at brænde Mursten ved, da de gamle Bindingsværksbygninger blev erstattede af grundmurede Bygninger. Denne Ombygning fandt især Sted fra det Tidspunkt, Bønderne blev Selvejere, og saa til omkring Midten af det nittende Aarhundrede. Nu har vi kun een Rest tilbage af Bindingsværk, nemlig nogle Stolper i Karl Gregersens Lade. Enkelte Gaarde var vel nok bleven grundmuret, inden Fæsteskabet ophørte; men det var først ved Selvejendoms Erhvervelse, at der ret blev Fart i denne solidere Bygningsmaade. Den første Gaard under Visselbjerg Gods, der blev grundmuret, skal være den Gaard, som Bendix Nielsen i Toftnæs nu ejer. Nogle af de ældste grundmurede Bygninger bærer Præg af, at der har skullet spares, Tømmeret er spinkelt, og de fleste

Skillevægge var opmuret af ubrændte Lersten eller rettere Klægsten; thi Raamaterialet er Klæg fra Engene. Bønderne forfærdigede selv Stenene. I Marsken hentedes Klæg, som ælteses hjemme ved Gaardene, hvorefter Stenstrygningen begyndte, i Reglen tidlig om Foraaret. Saa ryddedes der op i Udhusene, hvor de nystrogne Sten sattes til Tørring. Sædvanligvis var der to Mand om en Ovnfuld Sten, og de hjalp hinanden ved alt Arbejde. I Toftnæs var der to Teglovne og i Alslev mindst een, hver til ca. 6000 Sten. Jorderne er kalkfattige, men Mergel findes kun i Sognets sydlige Del samt lidt ved Visselbjerg. Ved Torrup findes ikke saa faa gamle Mergelgrave, og her har Merglingen nok først været i Brug. I den øvrige Del af Sognet tog Merglingen først til nogle Aar efter Krigen 1864. I 1873 fik Pastor Leunbach bevilget et Laan paa 300 Rdl. til Mergling af Præstegaardens Agermark, og Pastor H. V. Sthyr optog i 1876 et Laan paa 900 Kr. til forskellige Forbedringer ved Avlingen, og af disse anvendtes en større Sum til Mergling og Indkøb af Kalk.

Mergellejet ved Torrup er nu blevet udnyttet ved Stordrift med Gravemaskiner, Lokomotiver og Spor, og Mergelen er ført ad Bryndum, Guldager og Hostrup Sogne foruden til selve Alslev Sogn. Interessentskabet stiftedes ved et Møde paa Damsmark den 19. Juli 1912. Arbejdet overdroges et Entreprenørfirma fra Hannover, og Udkørselen begyndte 2. Juli 1914, men standsedes allerede i August s. A. ved Krigens Udbrud. I Foraaret 1915 toges der fat igen, og i Efteraaret 1916 sluttedes Arbejdet, der hovedsagelig var udført ved polske Arbejdere, baade Mænd og Kvinder, der boede i nogle Træbarakker, som opførtes i den

Anledning. Ialt udkørtes 173677 $\frac{1}{2}$ m³ Mergel, hvilket regnedes tilstrækkeligt til at mergle 12000 Td. Land. Mergelen staar Interessenterne i en Pris af 2 Kr. 55 Øre pr. m³ eller 17 Kr. pr. Kubikfavn. Mergelselskabet erhvervede sig 5 $\frac{3}{4}$ Td. Land af Fattiggaardens Jorder, $\frac{1}{2}$ Td. Land af Niels Nielsens og 1 $\frac{3}{4}$ Td. Land af P. O. Christensens i Torrup, desuden blev der taget et Par Grave paa Damsmarks Jorder. Mergelgravenes Fladeindhold gaar op mod 8 Td. Land, og Dybden er ca. 10 m.

Forhen har den mergelfattige Del af Sognet faaet en Del Mergel fra Hostrup Sogn, og i de senere Aar fra de store Mergellejer i Hvidding og Rindom. Mergelen fra disse blev enten hentet paa Varde Station eller i Statsgrusgraven ved Alslev Mølle, hvor Ekstratog med Mergel satte Vognladninger ind. Da det har været noget besværligt med Transporten, er der bleven sparet paa Mergelen; til Gengæld er der saa brugt ret betydelige Kvanta af „Gødningskalk“, særlig fra Kridtlejerne ved Hjerm. Nu er saa godt som alle Marker paaført et rigeligt Lag Mergel.

Markerne.

I 1874 aabnedes Jernbanen fra Lunderskov til Varde og Aaret efter fra Varde til Holstebro. Derved op-
randt en ny Tid for det vestjydske Landbrug, og fra den Tid er der et kendeligt Opsving. Førind Merglingen begyndte, gav de tørre Agre en yderst sparsom Græsning. Første Aars Udlægsmark bar saa at sige kun Rødknæ og Stedmoderblomst, der kunde staa saa tæt, som om de var saaet af Menneskehaand, og paa de ældre Agre stod Græsset paa de daarligste Jorder i store Totter.

Mangen en forsigtig Bonde var noget ængstelig for at faa Kvæget tidligt ud om Foraaret, da han frygtede for, at Græsset ikke skulde kunne strække til, indtil Engene blev slaaet, og Kvæget kunde komme derned til Eftergræsning. Følgen heraf blev saa, at Rødknæerne blev for gamle, og saa vilde Køerne ikke æde dem; de stod og sultede paa Marken, og Udbyttet blev alt for lille.

Paa Markerne saaedes i fordums Tid Rug, Byg og Boghvede. Havre saaedes derimod ikke, da man var kommen ind paa, at den ikke kunde gro paa de tørre Marker. Derimod saaedes Havre paa de lave, klæg-bundne Jorder mellem Marken og Engene, og som benævnes „Havremarsken“.

Den første Afrøde var enten Boghvede eller Byg, til Byg gødedes, derefter Rug i tre Aar i Træk. Saa fik Marken Lov at ligge som Grønmark i ubestemt Tid. Man var nemlig bange for at fælle Grønjorden, før den var groet rigtig godt sammen, — den burde hvile, for at den kunde yde noget igen — saaledes var Opfattelsen. Mellem de højryggede Agre fandtes ofte meterbrede Rener, der var fulde af Sten, som var samlet af Agrene. I Fællesskabets Tid pløjedes Agrene altid indad, for at Naboen ikke skulde faa noget af den tilstødende Muld. Landbrugsredskaberne var daarlige, Plovene store og klodsede, det hele af Træ med lidt Jærnbetlag, selv Muldpladen var af Træ. En saadan Plov med Træmuldplade er benyttet her af Jørgen Knudsen i Alslev lige til 1882. I Fællesskabets Tid inddeltes Bymarken i Vænge, eller som de her kaldtes: Tægter. Ved Alslev kendes følgende Navne: Vilslevhøjtægte, Hungertægte, Velsingetægte, Lergravtægte, Mølletægte, Pustvang, Aadal eller Østerhøjtægte.

der var delt i to, Brotægte eller Lyngbergtægte, Kirketægte, Hedeagertægte og paa Sønderheden Sønderager-tægte, ogsaa kaldet „Uldbæk Jord“, der 1785 benævnes „brudt Hede“. Hedeagertægten er formodentlig ogsaa brudt sent.

En gammel Beretning af Pastor Abraham Jessen fortæller: „27. Januar 1722 har Alslev Bymænd til Byens Gavn og Bedste afdelt de tre Tægter: Vilslev-højtægte, Lergravtægte og Mølletægten i fire Tægter, Heeager bliver alene en Tægte for sig selv. 1721 har Bymændene indtaget en ny Havremarsk, saa nu er der baade Sønder-, Nør- og Øster-Havremarsk. Endvidere har de skiftet nogen Hede ud ad Tulsmark til, hvoraf Præstegaardens Andel til Datum ligger ubrudt, da jeg har anset det ikke Umage og Bekostning værd at bryde og saa lang Vej Gødsningen at udføre.“

Her er altsaa et Bevis paa, at Bønderne selv har begyndt paa Smaareformer og ogsaa af sig selv begyndt paa Udstykning af Jorderne. At Fæstebønderne ikke har haft særlig Lyst til at slide med Opdyrkning, er forstaaeligt nok. Den nævnte nybrudte Tægte Sønderager er formodentlig først brudt efter 1770, da Visselbjerg udstykkedes og Bønderne for en væsentlig Del blev Selvejere. Da Markerne udskiftedes, fik hver Mand travlt med at indhegne sine Marker med Diger, der overalt fik samme Højde. Naar Digerne blev sat tværs over de højryggede Agre, fik Digerne den forunderlige Bølgeform, som man hist og her kan se endnu.

Paa Toftnæs Mark kendes følgende Tægter: Længst mod Nordøst: Bøesbøl Agre, mod Øst: Øster-, Melle- og Vester-Hvidagre og Lille-Hede, mod Nord: Nørender,

Nord for Spanghul: Skarp-Meder, mod Vest: Bygdaltægte, Faarhøjtægte, Fladtægte og Krogstægte. Agrene var forsynede med nummererede Pæle, der undertiden tillige bar Brugerens Mærke. Præstegaardens Mærke var J, der nok skulde være et O med et T over, og oprindeligt var Præsten Oluf Tofts Mærke.

Fra 1765 har man følgende Optegnelse angaaende Sognets Næringsveje: „Her bruges kun Agerdyrkning, Rug, Byg, Havre og lidt Boghvede. I forrige Tider har der været meget Fiskeri, især Laksefiskeri til Visselbjerg, dog ogsaa Ørred og Snebel, men i 1765 kunde Fiskeriet hverken af Visselbjerg-Ejere eller andre betale Garnet. Aarsagen hertil menes at være, at Aamundingen er bleven fyldt med Sandgrund. Af Avlingen sælges lidt Rug, mindre af de andre Sorter.“

Til de omtalte Tilløb til Reformer hører ogsaa en Forandring af Ydelsen af Tienden. Godsejer A. H. Rasch var Ejer af Kongetienden. Han og Bønderne træffer 1707 Aftale om, at Tienden leveres i ren Korn (Skæppen) i Stedet for i Kærven, og faa Aar efter fik Præsten Hans Friis ogsaa en Tiendeakkord i Stand med Bønderne af begge Sogne, men da der kom en ny Præst, fandt Bønderne i Hostrup, at de ikke var forpligtede længere. Den ny Præst, Abr. Jessen, fik dog sat igennem, at al Tiende ydedes i Skp. i Stedet for i Neg. Han bemærker, at han ikke havde noget Tab ved at faa Tienden i Neg, men dog alligevel helst vilde have den i Skæppemaal.

Den 13. August 1707 er en Mærkedag i Alslev Sogns Historie; thi da blev Begyndelsen gjort til Afløsning af Tiendeydelsen i Kærven paa Marken. Bønderne maatte nemlig ikke føre deres Korn i Hus, førend Tiendetageren havde talt Negene, saa Tienden

i Henhold hertil kunde leveres. Fra Aaret 1769 findes en Fortegnelse over Tiendeydelsen i Skp. af hver Ejendom i Alslev-Hostrup.

Nævnte Tiendeakkord ser saaledes ud: „Anno 1707 den 13. August haver Vi efter- og underskrevne Toftnæs Bye-Mænd paa Aftale mod Velædle Hr. Regiment-Skriver Sr. Andreas Hansen Rasch, som Kongens Anpart Korn-Tiende er berettiget at oppebærge, ved dette reserveret og forpligtet os at betale reen Korn i Stæden for Kierfven paa følgende Maade. Nemlig: Lars Sørensen 12 Skp. Rug, Søren Nielsen 6 Skp. Rug. Hans Jepsen 6 Skp. Rug, Bennet Jensen og Svend Pedersen 5 Skp. Rug, Bertel Christensen 6 Skp. Rug, Hans Nielsen 6 Skp. Rug, Claus Madsen 6 Skp. Rug, Søren Sørensen 6 Skp. Rug, Iver Iversen 6 Skp. Rug, Ole Sørensen 6 Skp. Rug, Tøste Svendsen 12 Skp. Rug, Peder Jepsen 6 Skp. Rug, Peder Jensen af en halv øde Gaard 6 Skp. Rug, og af en Gade-Huus 1 Skp. Rug. Sampt forninte Hans Nielsen, Søren Nielsen og Iver Iversen af Niels Sørensens øde Gaard 12 Skp. Rug. Og overalt sampl. Beboere 2 Td. Haure; Hvilchet Rug neml. 12 Skp. af hver Gaard, som beløber sig til 13 Td. 4 Skp. tillige de 2de Td. Havre enhver af os foreskrevne ingen undtagen lover og tilforpligter os fiorten Dage for Michels Dag førstkommende Ufejlbartlig (o: uden videre Advarsel) til Hr. Regimentskriver Rasch, hvor hand boendes er, rigtig og i forsvarlig reen Rug at lade betale paa dend Maade, som Tiende-Korn bør at ydes. Til samme Tid skal Enhver af os paa enhver Skp. Rug betale En Skilling Danske.

Item desforuden udi Korn-Høsten forskaffe Velbernte Hr. Regiment-Skriver paa vores egen Kost en døgtig Menneske til at skiere Korn eller i stæden for hver

Menneske som udebliver 2 Mark Danske. Denne vores Tingsel imod vores Korn paa Ageren uden Telling maa indtage, skal staa fuld og fast for det første indeværende Aar, Hvilche vi saaledes underskriver og fornemlig lover vi Iver Iversen, Hans Nielsen, Laust Sørensen og Hans Jepsen alle i Toftnæs Een for alle og alle for een til indmte specificerede Tiende Korn og Penge Leverantze med dend anførte Dags Gierning at være ansvarlig og holde Velbemte Hr. Regiment Skriver Rasch skadesløs i alle optænkelige Maader. Til den Ende skal bemte Leverantze skee paa en gang, saa at ingen Restantz bliver for nogen.

Datum Warde ut supra

Laurids Sørensen Iver Iversen MJS

HNS Oluf Sørensen BJS BCS

paa Claus Madsen, Peder Jepsen og egne Vegne underskrives dette af Peder Jensen."

Samme Dag akkorderer Lars Hansen i Tulsmark med 8 Skp. Rug, Søren Sørensen og Morten Jepsen begge 14 Skp. Rug, Niels Jørgensen, Laursmark, 4 Skp. Rug, og ellers paa samme Betingelser som Toftnæs Bymænd. Deres Underskrift er saaledes:

Laust Hansen SSS MJS NJS

Ogsaa Alslev Bymænd er til Stede i Varde den Dag og indgaar en lignende Overenskomst, de maa svare 8–10 eller 12 Skp. Rug og desuden 1 Skp. Havre hver. Da Christen Marrebek og Søren Madsen ikke er til Stede ved dette Dokuments Oprettelse, saa lover Niels Jørgensen og Hans Laursen at holde Tiendetageren skadesløs. Peder Torrup skal svare „2 Skp. Rug, 2 Skilling i Penge og et Menneske at skiere“. Lars Christensen „af tvende Bolle 6 Skp. Rug, 6 Sk. i Penge og et Menneske at skiere“. Povel

Christensen „forsichrer“ at svare Tienden „af tvende øde Boel, der forhen har voren beboet af Zidzel Lamberts og Claus Kruse“.

Heraf fremgaar, at der er bleven svaret 12 Skp. Rug af, hvad der kaldtes „en hel Gaard“, i Toftnæs har der været to Mænd paa en Halvgaard, at de to Mænd i Torrup svarer 14 Skp. tilsammen, er vist et Udtryk for, at de beboer „en hel Gaard“, men deres Jorder har nok baaret mere Korn end Toftnæs og Alslev Jorder, hvorfor de maa yde 2 Skp. til.

Man lægger ogsaa Mærke til, at Laursmark, nu Damsmark, paa den Tid kun har været en mindre Gaard. At Alslev Bymænd svarer Havretiende er en Følge af Havreavl i Havremarsken. De andre Byer har aabenbart kun haft en saare liden Havreavl, ligesom det heller ikke har været almindeligt paa den Tid at saa Havre i selve Engene.

1838 foretoges den første Kreaturoptælling her i Landet, og samtidig foretoges en Tælling af Udsæden. I Alslev Sogn fandtes 107 Heste, 347 Køer, 62 Stude og Tyre over 3 Aar, 221 Stk. Ungkvæg, 38 Svin, 561 Faar, deraf 7 af engelsk Race, 70 Bistader. Der saedes 430 Td. Rug, der gav $3\frac{1}{2}$ Fold, 130 Td. Byg ($4\frac{1}{2}$ Fold), 220 Td. Havre (4 Fold), 45 Td. Boghvede (4 Fold), 55 Td. Kartofler (8 Fold).

Endvidere gav Tællingen Oplysning om følgende: 5 Væve var i stadig Brug, 8 Væve brugtes kun til Husbrug, 1 Kalkbrænderi til 50 Td. Kalk, 5 Teglbænderier, der leverede ca. 30000 Teglsten, 2 Pottemagerier, der brændte 4000 Potter, hvis Værdi ansloges til 80 Rdl., en Mølle, som malede 2000 Td. Korn, og en Stampemølle, der stampede 6000 Alen Vadmøl aarlig.

De mange Stude brugtes som Trækdyr. De mindre Gaarde dreves udelukkende ved Stude, og paa de større havde de altid et Par Trækstude som andet Spænd. Stude var en betydelig Udførselsvare, der i 5 à 6 Aars Alderen dreves ad Marskegnene. Husmænd og mindre Gaardmænd satte derfor deres Stude om hvert Aar og tog en køn Skilling fra hver Gang, ja, for mange var denne Omsætning endog en af de betydeligste Indtægtskilder. Husmand Peder Knudsen, Alslev, har fortalt mig, at han i Regelen vænnede et Par Stude i Tøj om Aaret, og lige saa regelmæssig omsatte dem. De vænnede Stude kostede altid lidt mere end de uvænnede. Naar Efteraarsarbejdet i det væsentlige var gjort, kunde et Par mindre gøre Resten, og saa havde de Tid til at vokse til næste Foraar. Husmand Peder Sørensen i Tulsmark blev den sidste her i Sognet, der drev sin Ejendom med Stude. Da han 1903 solgte sin Stude og købte en Hest, var det ude med Studene her. Tyre brugtes ogsaa til Træk, men de var ikke saa paalidelige som Studene. Ved Kreaturtællingen den 15. Juli 1918 fandtes der 5 Hingste over 3 Aar, 58 Vallakker over 3 Aar, 110 Hopper over 3 Aar, 57 Plage og 26 Føl, ialt 250 Heste; 18 Tyre over 1 Aar, 157 Stude over 1 Aar, 479 Køer, 241 Kvier og 452 Kalve under et Aar, ialt 1347 Stk. Hornkvæg. Af Væddere, Faar og Beder var der 253 og af Lam 230, ialt 483 Faar, 10 Geder, 338 Svin, 1670 Høns og 1220 Kyllinger. Af Arealet var 420 Td. Land besaaet med Rug, 83 Td. med Byg, 485 med Havre, 215 med Blandsæd, 11 med Bælgsæd, 32 med Boghvede, 86 med Kartofler, 63 med Runkelroer, 160 med Kaalrabi, 67 med Turnips, 20 med Gulerødder. I Helbrak henlaa 14 og i Halvbrak 27 Td. Land. Det

samlede dyrkede Areal beløb sig til 3118 Td. Land. At der i 1916 kun fandtes 338 Svin, maa man skrive paa Krigens Regning, da der før Krigen fandtes mange flere Svin.

Engene.

Alslev Sogns Enge har været Sognet en god Hjælp saavel i Fortid som i Nutid. Adskillige Gange har de ogsaa derfor maattet holde for, naar nogen var i Pengetrang. Hver Sommer føres der mange Læs dejligt Hø af Udejere til de omliggende engfattige Sogne. Henimod Aaret 1900 sporedes en Aftagen af Engenes Ydeevne, og man begyndte at udstrø Kunstgødning, der straks virkede ikke alene i Henseende til Mængde af Hø, men ogsaa hvad Kvaliteten angik. Hvor der blev gødet, viste sig nye Græsarter og særlig Kløver. En lignende Periode er indtruffen hundrede Aar tidligere, men da begyndte man at pløje selve Engene og at saa Havre der. Der er endog Eksempel paa, at Engene langt tidligere har været brugt til Kornavl, dog næppe i stor Udstrækning. Der berettes, at Præsten Oluf Jørgensen 1636 havde besaaet to Enge. Godsejer Ahlefeldt forbød ham det, da det hindrede Bønderne i deres Høbjergning. Grønsværet pløjedes om Foraaret, og straks efter saaedes Havren. Denne Klægjord var meget vanskelig at harve, og Sædekornet blev daarligt nok dækket; men desuagtet gav Havren et rigt Udbytte til Trods for, at der heller ikke gødedes. Denne Havresæd var ikke uden Risiko, thi det kunde hænde, at Stormfloden gik over de tilsaaede Arealer, og saa var Avlen ødelagt. Naar der var saaet Havre i 3 Aar i Træk — dog er der ogsaa Eksempler paa, at der saaedes 6 à 7 Aar —, blev der saaet Timothei-

frø til Udlæg. I første og somme Tider ogsaa i andet Aars Udlæg stod Timotheien til Frø. og der solgtes ret betydelige Mængder heraf. Naar Engene saa havde ligget i 6 à 7 Aar, pløjedes de atter og besaaedes med Havre. At alle Enge er bleven besaaet Tid efter anden, er dog næppe sandsynligt, idet de lavere Strøg nok har kunnet bære tilfredsstillende Afgrøder af Hø, og de har desuden været vel meget udsat for Oversvømmelser. Denne Drift var en Rovdrift. der forringede Engene efterhaanden, hvorfor denne Driftsmaade ogsaa ganske er ophørt for c. 40 Aar siden. Da Engene atog i Ydeevne, og der indtraf en Række tørre Somre 1867—68—69, henvendte man sig til det nystiftede Hedeselskab om Støtte til Anlæg af en Engvandingskanal. En Del af Beboerne holdt sig dog tilbage, da de frygtede for de store Omkostninger; men efter at Dalgas ved et Møde havde forelagt Sagen, gik alle med. En saadan Kanal anlagdes saa 1871 langs med Alslev Aa fra Alslev Mølle og helt ud i Marsken, ja gennem en Tude føres endog en Del Vand over Bækken til Vibeke Enge. I Toftnæs Enge opsattes flere Møller med Vandsnegle til at hæve Vandet op af Varde Aa. Langt tilbage i Tiden har Udmarkerne og maaske Engene med været brugt til Fællesdrift for Kvæget. Ved Væggerne findes endnu et stort Dige, der nok har skullet skærme Engene til visse Tider for de løsgaaende Kreaturer.

Alslev Aa.

Alslev Aa, der skærer Toftnæs fra den øvrige Del af Sognet, har fra umindeligé Tider været kendt for sin Fiskerigdom, særlig Aal. Af andre Brugsfisk findes

Gedde, Aborre og Skalle, endvidere er der Negenøjen (Flodlampet) og Horken.

Selv om der har været Perioder, da Fiskeriet har givet for lidt, kan man nok sige, at i al Almindelighed har Fiskeriet været saa stor en Indtægtskilde, at man har Lov til at regne med den. Hvert Efteraar fra først i Septbr. til først i Novbr. kommer store Stimer af Aal ind i Alslev Aa, hvor de lægger sig i Vinterleje, for lige saa regelmæssig atter at søge mod Havet i April. Paa disse Vandringer fanges mange tusinde kg hvert Aar. Aaen er helt spækket med Aalruser, der her kaldes „Aalehamer“. Indtil for faa Aar siden sattes Ruserne saaledes, at Aaen spærredes; men nu fiskes kun til Midtstrøms. De Aal, der kommer ude fra Havet, kaldes Havaal og er let kendelige paa den lyse, næsten hvide Bug, og de anses for at have en finere Smag end de Aal, der bliver inde i Aaen om Sommeren, og som kaldes Mudderaal. Disse vandrende Aal er ikke særlig store, og en Aal paa 1 kg er en stor Sjældenhed.

Selv om Beboerne af Alslev By har drevet Fiskeriet noget og haft deres Aalegaarde, er det dog særlig Toftnæs Bymænd, som har drevet det med en Iver, der har vist, at Aalefiskeriet har været en Indtægtskilde af Betydning. Ude i den yderste Del af Aaen laa tre Aalegaarde: Grydsgaard, Midtgaard og Fladenggaard, og hertil var udlagt saavel Jord til Istandsettelse af Aalegaardene som Vej og Sti. Videre op ad Aaen var der Aalegaarde til ud for de østligste Gaarde i Toftnæs By; men det var de nævnte tre, der om Efteraaret fiskede langt den største Mængde, og de var paa Toftnæs Hænder. Præsten og Degnen havde ogsaa Del i Fiskeriet. Endnu findes lidt Østen

for Alslev Bro et Sted, hvor der forøvrigt fiskes endnu hvert Foraar, der kaldes Degnens Aalegaard, og et gammelt Dokument fra 1785 giver Oplysning om, at Degnen har Ret til „Aalesæt hver fjerde Nat i Præstens saakaldte Skidden Eng Østen for Alslev Bro“.

Hele Toftnæs By fiskede i Fællesskab, 2 Mænd var sammen hver Nat om en Aalegaard. De Mænd, der den ene Aften havde „Forspænd“, d. v. s. den forreste Aalegaard, fik den næste Aften „Bagspænd“. Der var altsaa 6 Mænd, der hver Aften havde Aalesæt, og da der var 16 Gaarde i Byen, fik ethvert „Sæt“ to eller tre Nætter om Ugen. Foran de egentlige Aalehamer var nogle vendt modsat, de saakaldte „Vendehamer“, der dog ikke stod tæt ind til hinanden. Det viser sig nemlig, at naar Aalene støder mod Nettet, vender de om for at finde Vej udenom, og da gaar de saa i „Vendehameren“.

Da Sognefoged Niels Lauridsen i Toftnæs og Kirstine Spangsberg i Alslev omkring ved 1860 i Fællesskab anlagde en ny Aalegaard tæt ude ved Munden af Alslev Aa og her fiskede store Mængder om Efteraaret, tog Fiskeriet af i de gamle Aalegaarde. Tilmed opstod der adskillig Gnidning mellem Bymændene i Anledning af, at enkelte stak Aalehamer ned et Stykke foran Gaardene — i det saakaldte Tyvehul —, og Folk blev da kede af Fællesfiskeriet, og i Midten af Tredserne holdt det op af sig selv. Aaen har forhen været mere mudret, saa der var langt bedre Aalebund og det langt mod Øst op ad Alslev Mølle til. Om Foraaret, naar Aalene gik ud mod Havet, havde de øverste Aalegaarde en Fordel, for alt da der dengang gik mange flere Aal langt op mod Øst til de gode Aalelejer end nu om Dage, da det kun er faa Aal, der gaar højere

op end lige forbi Alslev Bro. Hamerne tømtes af i nogle Huller oven for Aalegaardene, og her blev de „sandet“. Toftnæsmændene paastod, at det var nødvendigt at faa dem „sandet“, da de ellers ikke var til at haandtere; men Vardenserne, der købte Aalene, mente derimod, at de blev „sandet“, for at de skulde veje noget mere. Ret ofte var Fangsten saa stor, at to Mænd ikke kunde bære den, og saa maatte der Bud efter en Vogn. Aalene fyldtes i Sække og kørtes til Varde, hvor Salget foregik paa Torvet eller fra Dør til Dør. Prisen var i mange Aar 2 Skilling Pundet; de sidste i Sækken blev sædvanligvis for smaa, da der løskedes, og maatte sælges for 1 Skilling Pundet. Selv om langt den overvejende Del var Smaaaal, fangedes der selvfølgelig ogsaa nogle store og pæne, der løskedes fra i særlige Sække og solgtes til bedre Priser i visse velstaaende Hjem. Varde kunde nok blive overfyldt, da der ogsaa kom Aal andre Steder fra, og saa maatte Toftnæsmændene køre længere ind i Landet for at afsætte Fangsten. En gammel Kone fra Toftnæs har fortalt mig, at de i de bedste Fisketider kunde faa flere Kar fyldte ad Gangen, og naar de saa ikke kunde faa dem afsat, var det en hel Plage at faa de Mængder af Aal opskaarne og behandlede; de blev saltet og tørret og saa i store Knipper hængt op paa Loftet.

Hvorlænge dette Fiskeri har været drevet i Fællesskab, vides ikke, men da „Ødegaarden“ i Toftnæs ogsaa fik sin Part, kan man gaa ud fra, at det har fundet Sted, førend den blev øde. Efter Svenskekrigen 1660 var der $2\frac{1}{2}$ Gaard øde i Toftnæs, saa fra før den Tid stammer den nok. Omkring ved Midten af det nittende Aarhundrede var der en rig Fangsttid, og derfor hændte det sig nok, at Folk fra andre Byer søgte

til Alslev Aa for at stange Aal. Det kunde Toftnæsmændene ikke paa nogen Maade lide, og de gjorde alt for at forhindre dette ulovlige Fiskeri. De udstillede Vagtposter, som til Tider blev udstyret med Bøsser. Vilde de fremmede Fiskere ikke godvillig fortrække, sendtes der Bud til Byen, og saa kom de mandstærke tilbage og begyndte en ligefrem Jagt, der i Regelen endte med, at Aalejærnene blev taget fra de fremmede efter en lille Kamp. Var de fremmede Fiskere i Baad, stillede Toftnæsboerne med Brand- og Baadhager og trak Baadene til Land. Det skete ogsaa, at Baadene blev dem frataget og ført bort fra Aaen. En Mængde pudsige Scener har fundet Sted dernede ved Aaen, og det ikke alene om Efteraaret, men ogsaa om Vinteren, naar Isen havde tillagt Aaen. Engang kom en Baad med en Sømand som Styrer, og da Baaden blev anholdt, paaberaabte han sig som Sømand at have Ret til Søen; men ved Retten viste det sig dog, at til dette Farvand havde han ingen Ret. Mærkeligt nok lader det ikke til, at Alslevboerne har været synderlig ivrige for at værne Fiskeriet, men det behøvedes heller ikke; thi Toftnæsboerne teede sig, som om de var Eneherrer over Aaen, skønt de dog kun havde Ejendom paa den ene Side.

Om Foraaret gaar Aalene ud i meget store Stimer, naar der indtræffer milde og grødefulde Nætter. For faa Aar siden kom i flere Nætter saa mange, at Russerne var ganske overfyldte, og de inderste Aal blev klemt ihjel. I en Aalegaard var der omtrent 1000 Pund en Nat og i de følgende Nætter fra 500—800 Pund.

Nu om Dage er Fiskeriet ret lønnende de fleste Aar, og nu sælges Fangsten til Eksportører til gode Priser.

Vejvæsen.

Der var ikke meget, der hed Vejevæsen i ældre Tider. Naar en Vej blev ufremkommelig, maatte Sognefogeden tage sig af den og tilsige Bymændene samt lede Arbejdet, der bestod af Paakørsel af Ler og noget Planeringsarbejde, og endelig fyldtes nogle Sten i de værste Huller. Hvor Vejene gik over Heden, gjordes der faktisk intet for at udbedre og istandsætte dem. Blev et Spor for fuldt af Huller, saa det ikke kunde bruges, kørte man blot op paa Heden ved Siden af det gamle Spor; derved opstod der paa de mest befærdede Veje et Utal af Spor, der alle var saa dybe, at det var umuligt at komme fra det ene Spor til det andet uden at risikere at vælte. Disse dybe Spor skjulte tillige en anden Fare, nemlig den at løfte den saakaldte „Lunsstikke“ op, saa Hjulet kunde løbe ud af Akselen. „Lunsstikken“ var en Pind, enten af Træ eller Jærn, der var stukken gennem et Øje yderst i Vognakselen, og saaledes holdt Hjulet paa sin Plads paa samme Vis, som Møtrikken gør det nu om Stunder. Paa Alslev Østerhede findes der endnu et enkelt Sted 37 Hjulspor ved Siden af hverandre; men den Vej har ogsaa i gamle Dage været særlig befærdet, idet den førte fra Guldager Sogn til Alslev Mølle og videre til Varde. Som et Eksempel herpaa kan anføres, at der en Dag omkring ved 1840 saas 40 Vogne i Række efter hinanden kommende fra Guldager. Det var Vogne, der havde været i Hjerling med Tiendekorn. Endnu kan man mange Steder her i Sognet finde mange Hedespor ved Siden af hverandre. Indgrøftede Veje var yderst sjældne, hvorimod de Veje, der brugtes til Fædrift, var indhegnet med høje Diger og havde en anseelig Bredde. Dette var saaledes Tilfældet med den

Vej, der førte Vester paa fra Alslev By ned til Udmarkerne og Engene. Ved den vestlige Del af Byen udvides Vejen endog til en Bredde af 40 m. i en Længde af ca. 400 m. Her har efter al Sandsynlighed været den Samlingsplads, hvor Byhyrden har modtaget Kvæget om Morgen og afleveret det om Aftenen. Adskillige andre Veje har ogsaa ved deres Bredde tiltrukket sig Opmærksomhed i Nutiden. Aarsagen til Vejenes særlige Bredde kan man finde i den Omstændighed, at det blev nødvendigt at anlægge en ny Vej ved Siden af den gamle. Der blev jo saa godt som intet gjort ved Vejene, og de sledes derfor dybere og dybere ned i det løse Undergrundssand, der ogsaa stadig traadtes løs af Kreaturer og Heste og Stude for Vogne. Naar saa Foraarsstormene kom, sattes det løse og tørre Sand i Bevægelse og førtes langt fra Vejene ind over Markerne. Derved opstod rigtige Hulveje, der kunde naa en Dybde af indtil et Par Meter. Saadanne Hulveje var næsten ufremkommelige saavel om Sommeren som om Vinteren; thi om Sommeren kunde Vognene næsten ikke slæbes igennem det dybe, løse Sand, og om Vinteren stod de ofte fulde af Vand. Følgen blev saa, at vejfarende søgte op ved Siden af Vejen, og efter adskillige Fortrædeligheder maatte Bymændene saa til at indtage et nyt Vejareal. Saadanne Hulveje er tydelige endnu baade Øst og Syd for Alslev By. Et Stykke af Toftnæs gamle Engvej ligger ogsaa endnu som et Vidnesbyrd om Datidens Hulveje.

Da Sogneforstanderskabet oprettedes 1841, medførte det en vis Interesse for Forbedring af Vejene. I Alslev samles Bymændene og raadslaar om Vejene, der alle ansættes som Markveje, undtagen Anneksvejen fra Præstegaarden til Hostrup Kirke og Vejen til Forum.

„Præstevejen“ trængte haardt til en Forbedring, og alle var enige om, at den burde have anordningsmæssig Bredde, og at de mange Smaabugter burde liges. Hvor der var Agerjord, skulde Grøfterne tilkastes, for at den kunde blive bredere. Over Heden Sydvest for Bavnen vilde en Del af Forstanderskabet have den givet en noget anden Retning. Den ny Vej blev dog foreløbig ikke til noget. Den gamle blev liget og udbedret. Som sædvanlig ifølge Circulære fra Amtet fik Sognefogederne Opsyn med Vejarbejdets Udførelse. Hans Petersen, Kokspanggaarde, og Hans N. Jensen, Hostrup, holdt dog stadig paa i Sogneforstanderskabet, at der burde anlægges en ny Vej, og Hostrup og Kokspang Bymænd androg Amtet om at paalægge Forstanderskabet at anlægge den, hvorimod Kraunse Bymænd protesterede mod at faa den gamle Vej nedlagt, da den for dem var den bekvemmeste Møllevej til Alslev Mølle og desuden den nærmeste Vej til Jordemoderen. Kraunse Bymænd fik Støtte af Vibeke Bymænd, idet de nægtede at afgive Jord til den nye Vej. Saa gik Sagen igen til Amtet, der resolverede, at der skulde anlægges en ny østligere Vej, og den er Anneksvej den Dag i Dag.

Men den gamle Vej, som Hostrup Sogns vestlige Beboere satte saa megen Pris paa at bevare, findes endnu som nogle Hedespor Nord om Hostrup By, og en enkelt Gang ses endnu en Vogn age gennem dens dybe Spor.

Ogsaa Vejen efter Forum tog Sogneforstanderskabet op til Behandling. Da den var en af de dybeste Hulveje, blev der anlagt en ny Vej ved den søndre Side af den gamle. Over Heden blev der indgrøftet, men Peder Langsom satte sig imod, at der gravedes

Grøfter paa hans Ejendom. Selv endnu er Vejen ikke indgrøftet paa Langsom Jorder. Sogneforstanderskabet bestod 1842 af Pastor N. P. Jørgensen, Møller Anders Schack, Alslev Mølle, Sognefoged Niels Chr. Christensen, Toftnæs, Sognefoged Hans Pedersen, Kokspanggaard, og Gaardejer Hans N. Jensen, Hostrup.

For 3 à 400 Aar siden var der ingen Vej mellem Alslev og Toftnæs. Vejen gik over Alslev Mølle baade til Toftnæs og Varde; derimod har der været en Spang for Fodgængere. Benævnelsen Spanghul og Spangbank er Bevis nok paa, hvor Spangen har været, formodentlig lidt Øst for Alslev Bro. Ved en Retssag 1761 mellem Præsten i Alslev og Ejeren af Visselbjerg (Se Fra Ribe Amt 1916: „Præster og Herremænd“) kom flere Oplysninger frem, som peger paa, at Alslev Bro langt tilbage i Tiden er bygget af Godsejeren af Bekvemmelighedshensyn for hans Hovbønder i Toftnæs, der vilde have en meget lang Vej til Hovmarken, naar de med Heste og Vogn skulde om ad Alslev Mølle. Vejen til Broen blev spærret ved en Bom i Nærheden af Alslev By. Som Tiderne gik, er Bommen bleven fjernet, og allerede ved Aaret 1761 kan gamle Folk ikke mindes at have hørt noget om, at Broen var en privat Bro, hvorimod det ved Tingsvidner godtgjordes, at Bro og Vase blev istandsat efter Sognefogedens Ordre og ikke efter Godsejerens, og altsaa maatte den være en offentlig Vej. Tillige var det kendt af alle, at enhver benyttede Vejen, ikke alene som Sognevej, men ogsaa som Købstadsvej, og endelig brugtes Bro og Vase ogsaa af belæssede Købmandsvogne til og fra Hjerting. Ved Midten af forrige Aarhundrede blev Vejen flere Steder liget noget, istandsat og gruset og har siden været Amtsvej.

Alslev Mølle.

Nede mellem Bakkerne 2 km Øst for Alslev By ligger ganske idyllisk Alslev Vandmølle, omgivet af Eng, grønne Agre, Lynghede og Lyngbakker og Naaletræsplantninger. Gennem Engen slynger sig Alslev Aa, og Mølledammen sætter sit Præg paa det hele Landskab; thi den er ikke en Smule Dam, som man ser almindeligt ved vore Vandmøller, men en hel Sø paa c. 55 Td. Land.

I den allerældste Matrikel fra 1664 var Alslev Mølle sat til 26 Td. Hartkorn; men ved Matrikullen af 1688 forandredes og nedsattes Skylden til det halve, og nu sattes Gaarden for sig. Den fik 3 Td. 6 Skp. 2 Fdk., og Møllenskylden sattes til 9 Td. 4 Skp. 2 Fdk. 1688 hed Mølleren Abraham Zachariasen, og han var „Tiener“ til Visselbjerg. 1769 beboede Nis Hansen Møllen, han kaldtes til daglig „Sorte Nis“. Efter Nis Hansen gik Møllen over til Slægten Schack, der kom fra Brøns i Sønderjylland omkring ved Aaret 1785. H. A. Schack solgte Møllen 1793 til sin Broder Niels Schack for 4200 Rdl., og siden er den gaaet i Arv fra Fader til Søn.

Kong Christian 7. gav 1774 Bevilling til Anlæg af et Gryn- eller Grubeværk mod en aarlig Ydelse af 2 Rdl. og 1835 fik Anders Schack Bevilling til at male Boghvedegryn, ogsaa mod en Ydelse af 2 Rdl.

Den betydelige Vandkraft har gjort Alslev Mølle til et søgt Sted fra en vid Omkreds, og naar det har knebet ved Juletider, har man kunnet se Vogne fra mange Sogne i Alslev Møllegaard. Foruden Kornmølle har der været Stampeværk, der dog nu er nedlagt. Kornmøllen er ombygget 1852, Stampeværket 1861. Den nuværende Ejer, Andreas Schack, erstat-

tede de tvende gamle Vandhjul, der havde en Diameter af 8 Alen, med en Turbine i Aaret 1885. Hjulet til Stampeværket er senere blevet ombyttet med en mindre Turbine, der nu driver et Benstamperi og en Dynamo, der forsyner Møllen med elektrisk Lys. Den store Turbine har engang i et Døgn indtil Jul præsteret at male 100 Td. Rug til Brødmel.

Paa Engen neden for Mølleedammen anlagdes i Begyndelsen af dette Aarhundrede 43 Damme paa ialt 3 Td. Land til Ørredopklækning, og herfra er der sendt mange Ørreder til Berlin og andre tyske Byer. Ved Alslev Mølle har Statsbanerne lige fra Banens Anlæg og til for et Par Aar siden haft en Grusgrav, hvor der er taget Grus til Banelegemets Ballast lige fra Esbjerg til Skern. Nu er et større Areal af Møllens Mark solgt til et Firma, der ved Gravemaskine og Dampkraft harper Grus og slaar Skærver. De store Dynger Afharpning drager Tanken hen paa vore Klitter ved Vesterhavet.

Alslev By.

Alslev By ligger centralt i Sognet, og her findes Kirken, en treklasset Skole, Mejeri og Vindmølle, Forsamlingshus og Butik.

Kirken, der er hvælvet og forsynet med Taarn uden Spir, er opført dels af Granit og dels af Tufsten omkring ved Aar 1300. Den er uden synderlige Prydelser, men hyggelig og symmetrisk. Skolen ligger i den østlige Del af Byen paa samme Sted, som Sognets første Skole byggedes i 1742; denne Skolebygning, hvori Degneboligen ogsaa var, solgtes 1792 og flyttedes, og en ny Degnebolig med Skolestue opførtes paa egen Bekostning af Degnen Ole Frank Jessen. 1889 bygge-

des en ny Skole, der nu er Bolig for Lærerne; i 1913 opførtes den treklassede Skolebygning.

Mejeriet er et Andelsmejeri, der byggedes 1885 og kostede 14990 Kr.; dets første Bestyrelse bestod af Møller Th. C. Hvlid, Kokspang, Møller A. Schack, Alslev Vandmølle, Gaardejerne Dirck Bastiansen, Tulsmark, Anders Sørensen, Toftnæs, A. Holdtum, Alslev, Chr. Andersen, Hostrup, og N. P. Christensen (Dammark), Kraunse. 1916 ombyggedes Mejeriet og forsynedes med nye, tidssvarende Maskiner. Den nordre Del af det gamle Mejeri blev staaende og indrettedes som Bolig for Mejeribestyreren. I Aaret 1913—14 leveredes 3563726 Pund Mælk, der udbragtes i 139375 $\frac{5}{6}$ Pund Smør eller 25,45 Pund Mælk til 1 Pund Smør, Gennemsnitsprisen var 105,3 Øre. Sognefoged Chr. Lund i Vibeke var i mange Aar Mejeribestyrelsens Formand, og Mejeribestyrer H. P. Hansen har i en lang Aarrække ledet Mejeriets Drift med stor Dygtighed, hvorom den lange Række Diplomer i Mejeriets Kontor bærer Vidnesbyrd.

Vindmøllen er af nyere Datum. I 1911 købte Murer Alfred Knudsen Sønderris Vindmølle, som han nedbrød og genopførte i Alslev.

Vareindkøbsforeningen stiftedes 1898 og fik som første Styrelse: Lærer H. P. H. Novrup, Alslev, Formand, Forpagter Silles Sillesen, Alslev Præstegaard, Møller Andreas Schack, Alslev Mølle, Gaardejerne C. M. Rahbeck Hansen, Kokspang, og Kristen Dammark, Kraunse. I mange Aar har nu Gaardejer Karl Gregersen, Alslev, været Styrelsens Formand.

Forsamlingshuset hører til de ældste af de folkelige Forsamlingshuse her i Landet. De opstod i de politiske Kamptider omkring ved 1880—90. Det ældste

Forsamlingshus her var ret tarveligt, hvorfor der byggedes et nyt for en halv Snes Aar siden.

I Alslev By har Gaardene ligget i en lang Række paa den søndre Side af Byvejen samt ved Landevejen. Mange af Gaardene er nu udflyttede paa Øster- og Søndermarken. Her har nemlig Byens største Marker været, og der har Gaardene faaet de største Lodder ved Udskiftningen.

I Fortegnelsen i „Den ny Matricul“, som nu kaldes „Den gamle Matricul“ af 1688, i Modsætning til den nyeste Matricul af 1840 (den allerældste Matricul er af 1664) findes der i Alslev 12 Gaarde, 10 Bol og 1 Hus, deraf var 2 Gaarde og 2 Bol øde. Alle Beboere var Fæstere. 2 Gaarde hørte i Forening under Lektoren i Ribe og Visselbjerg, 1 Gaard hørte under Ribe Domkirke, 1 Gaard til Jørgen Hansen. Ribe, 1 Bol til Alslev Kirke, Resten til Visselbjerg. Desuden har der sandsynligvis været nogle Gadehuse uden Hartkorn, men de nævnes ikke i Fortegnelsen. 1769 ser det ud til, at Byen endnu har bestaaet af de samme 12 Gaarde, 10 Bolssteder og et Par Gadehuse. Præstegaarden var paa 9 Td. og Peder Danielsens (nu Karl Gregerens) paa 7 Td. Hartkorn, det var de største Gaarde. Vest for Karl Gregerens har ligget nogle af Bolsstederne; man har Navnet endnu i nogle Marklodder, der hedder Bolstoften. 1769 indgik Bønderne paa en Tiendeakkord med Præsten, og i dette Dokument omtales „Fribønderne“, som vel maa forstaas som Selvejerbønder. Allerede Aaret efter, den 13. og 16. August 1770, udstykkedes Visselbjerg ved Auktion, og fra dette Tidspunkt maa man betragte Alslev Sogn som et Selvejersogn, altsaa før de fleste andre Steder, og før de store Landboreformer fik nogen Indflydelse. I den

vestlige Del af Byen er der tydelige Spor af en Teglovn. Lidt Syd for Byen mellem nogle Hedebakker findes en Fordybning, som mærkeligt nok saa godt som aldrig ganske udtørres, selv i tørre Somre. Denne Fordybning, hvis laveste Del næsten antager Brøndform, kaldes „Helligkilden“; men der knytter sig ikke noget nu kendt Sagn til denne Helligkilde.

I Slutningen af forrige Aarhundrede vaktes Befolkningens Sans for Plantning, og der plantedes Fyr paa mange af de gamle Diger, der omgiver Marklodderne, og tre mindre Plantager anlagdes af Christine Riis, Sognefoged Thue Andersen og Gaardejer Karl Gregersen.

Toftnæs.

Toftnæs nævnes ogsaa 1312 og skrives da Toftænes. 1565 solgte Kongen Visselbjerg til Jørgen Munk, og da nævnes iblandt Godset 5 Gaarde og 1 Aalegaard i Toftnæs. Efter Svenskekrigen fandtes 2¹/₂ Gaard øde, og den ene af dem blev næppe siden beboet; endnu er der Jorder under Peder Chr. Pedersens Gaard, der benævnes Ødegaardens. I Hundreder af Aar har Byen bestaaet af 16 Gaarde og nogle Gadehuse, og indtil 1788 fandtes alle Gaardene samlede i en Klynge; men i nævnte Aar fandt den første Udflytning Sted, idet Niels Nielsen, der fik offentlig Udflytningshjælp, flyttede sin Gaard ud paa Vestermarken i Nærheden af nogle Sandbanker, der kaldtes Tranehøje. Gaarden kaldtes derefter Tranegaard.

For Toftnæs Hovbønders Skyld sloges Bro over Alslev Aa af Ejeren af Visselbjerg, og da er nok det store Hul „Spanghul“ blevet til, idet der er ført en Mængde Sand ud paa den bløde Eng til Aaen for at

faa en farbar Vej, der dog stadig blev beskadiget af Stormfloderne, hvorfor Hovbønderne af begge Sogne ordredes til at istandsætte Vejen.

I en Indberetning fra Præsten Oluf Jørgensen til Ole Worm 1639 findes følgende: „En Veldkilde, som findes liggende imellem Alslev Mølle og en Landsby, Toftnæs ved Navn udi Alslev Sogn, som kaldes Sankt Pholmers Kilde. Denne har været for en rum Tid siden en Helligdom, hvor man for adskillige Sygdom og Afbræk har tilsøgt. Over samme Veld og Kilde har været opsat et Hus med en Afguds Billede udi, som man har kaldt Sankt Pholmer og et højt Kors der hos, som udviste Stedet og Vejen dertil. Mens Huset, Billedet og Korset findes nu ikke, men er vorden ødelagt, som gamle Bønderfolk fortæller, formedelst dets Inspektor, en Bonde (hvis Børnebørn endnu lever), skal have tilvendt sig, hvis udi Fetaille er vorden given af dem, som søgte did og skal have fravendt de fattige det. Kilden er endnu smuk ved Magt og strømmer idelig og altid Vinter og Sommer med det klareste Vand. Bønderne bruger deraf undertiden uden Overtro mod Hidsighed, indvortes Hævelse i Livet og „saart Øjne“ og befinde sig Lindrelse og bedre.“

Saaledes lyder den gamle Beretning. Endnu flyder Kilden og er „smuk ved Magt“, en hel lille Bæk strømmer ud fra den, og den anses for at være „bundløs“, nok er det, Kilden er meget dyb. Kilden findes i en Mose, Folmers Mose, kun faa Meter fra en stejl Skrænt, paa hvilken Korset formodentlig har staaet. Gamle Folk i Toftnæs kender en Del Sagn om Helligkilden. Det omtalte Billede har nok været et Helgenbillede eller et Krucifix, hvorpaa de valfartende syge kunde hænge deres medbragte Gaver som Tak for

den Helbredelse, de ventede af Kildens undergørende Vand. Paa en mystisk Maade forsvandt Gaverne imidlertid den paafølgende Nat. Der fortælles, at en Kone havde, inden hun forlod Kilden, villet gøre det særlig godt for den hedenfarne Aand, der svævede med sin Velsignelse over Kilden. Hun havde medbragt en stor Gryde og kogte paa Stedet en dejlig dampende Kødsuppe, som hun stillede op ovenfor Helgenbilledet, hvorefter hun rejste bort og tog Kødet med sig. Straks efter kom Manden, der ejede Mosen og Marken. Han blev lækkersulten og sagde til Helgenbilledet: „Nu løber vi om Kap op til Gryden for at afgøre, hvem der skal have Suppen, den, der kommer først, hører Suppen til“. Manden stillede sig op ved Billedet og talte til tre og løb saa, først i Luntetrav, men da forekom det ham pludselig ved Lyden af hans egne Skridt, som om den hellige var lige i Hælene paa ham, og saa styrtede han af Sted op ad Skrænten, og i sin Fart væltede han Gryden, da han kom til den. Suppen flød ud over Marken og skoldede alt Græsset bort. Det var hans Straf, og siden har der ikke kunnet gro ordentligt Græs paa den skoldede Banke, der endnu kaldes Skoldborg eller vel rettere Skoldbjerg. Endvidere fortælles, at Vandet tabte sin undergørende Kraft, da en Mand lod sin skabede Hest føre gennem Kilden.

Denne folkelige Overlevering fra Aarhundreder tilbage giver et Indblik i Samfundstilstandene, og Stedet egner sig ikke daarligt til at give Overtroen et vist Spillerum. Kilden har i det mindste bidraget til, at visse Folk og især Mosens Ejermand har faaet gratis Sul paa Bordet.

Det var en fast Regel i forrige Tider, at de Toftnæs Mænd skulde til Varde hver Torvedag. De fleste

spændte fra og handlede i en gammel Købmandsgaard paa Storegade. Købmand Reck Thomsen var i en lang Aarrække Ejer af denne Gaard, og han havde saa godt som alle Beboerne i Alslev og Hostrup Sogne til sine Kunder. Her var det gammel Skik, at enhver fik en Kaffepunch, naar de kom til Gaarden, og ofte ogsaa, naar de skulde køre hjemad. Desuagtet holdt Toftnæsmændene altid an hos Værtshusholder Rask Sørensen ved Sønderport for at faa den sidste Kaffepunch, inden de forlod Byen, og desværre blev det mangen Gang ikke blot ved een. Midt i Toftnæs By laa et lille Sted, der benævnedes Kroen, det var en Smugkro, som undertiden blev søgt efter endt Vardetur, ligesom ogsaa Mændene stundom søgte dertil om Aftenen, spillede „Brus“ og fik sig en Kaffepunch.

Midt i Byen ligger en Gaard, som i det mindste i to Hundredaar har tilhørt en og samme Slægt — Jeppe Hansen — Hans Jepsen o. s. fr. Gaarden ejes nu af Sognefoged Jens Thomsen Jepsens Enke —. Her har Byens Mænd i umindelige Tider samledes til Grandestævne baade Foraar og Efteraar, og de gør det endnu. Paa disse Grandestævner drøftes Byens Ve og Vel. Om Foraaret udlejes Engvasens Græs, og der tages Bestemmelse om Byvejenes Istandsættelse, og hvad der iøvrigt har Interesse for Byen. Ved Efteraarsmødet, hvor de overskydende Penge deles, er Faarenes Løsgang et staaende Emne. I de senere Aar har der været stærk Modstand mod denne Løsgang, idet enkelte af Bymændene har erklæret, at de ikke fremdeles vil finde sig deri. Men det pudsige er, at trods denne Modstand gaar Faarene fremdeles løse om Vinteren, og man kan se Faareflokke paa indtil et halvt Hundrede uantastet drive om paa Toftnæs Bymarker.

Toftnæs Mænd har været bekendte for deres Sammenhold og Hjælpsomhed. I lange Tider slog Mændene sig sammen og brændte Mursten i tvende Teglovne, hver til 5—6000 Sten, og i Midten af forrige Aarhundrede enedes de om at holde en Byhyrde, der om Foraaret drev Faarene ud paa Heden. Hver Middag og Aften blev Faarene indelukket i en stor Faarefold, der var opført i Nærheden af Folbjerg (Folmersbjerger?), Sognets højeste Punkt. Hyrden søgte saa hjem til Byen, hvor han fik Kosten skiftevis hos Gaardmændene. Ved Efteraarstide afskedigedes Byhyrden, og Gødningen solgtes ved Grandestævnet. De høje Diger af Faarefolden er synlige endnu. Denne Fællesdrift ophørte omkring ved 1870. Endvidere var de bekendte for deres Arbejdsomhed, der bl. a. gav sig Udslag i, at de stod særlig tidlig op om Morgenen i Sommertiden, og de hjalp hinanden med at slagte og tække, ligesom de altid var rede til at gøre hinanden en Tjeneste. I disse gode Egenskaber kan man formodentlig finde Aarsagen til, at Toftnæs har været den mest velhavende By i Sognet, uagtet Markerne har været de tarveligste. Alslev Sogns Sognefogeder i det sidste Aarhundrede har paa en nær været bosiddende i Toftnæs. En af disse, Niels Lauridsen, var „klog Mand“ paa Dyr lægevidenskabens Omraade, og han var meget søgt i Sognet. Det var i den Tid, da Præsterne selv drev deres Landbrug, at han en Aften blev kaldt til Præstegaarden, hvor en So var syg. Efter at han havde kureret paa Soen, indbød Præsten ham paa et Glas Vin. Fruen var til Sengs, og Præsten stod selv for Opvarningen. Da Vinen var skænket, udbrød Fruen noget forarget: „Men, kære Mand, det er jo ikke Bøndernes Glasser!“ Præsten syntes dog, dette gik for vidt efter den Tjeneste,

Sognefogden havde ydet ham, og svarede affærdigende: „Glassene er mine, jeg har selv købt og betalt dem“.

Tulsmark.

Tulsmark afledes af Mandsnavnet Tul, og var 1688 kun én Gaard. der tilhørte Ribe Domkirke, hvorfra den solgtes 1748. Nu er Gaarden delt i fire Ejen-domme, og de store Hedestrækninger er saa godt som opdyrkede. 1870 solgtes den egentlige Tulsmarkgaard, der da havde en Besætning af 3 Køer og 1 Hest, til Dirck Bastiansen fra Amager; han tog kraftig fat paa Opdyrkningen, og da han overlod Gaarden til sin Søn, holdtes der op mod 40 Kreaturer paa den. Ved Lynnedslag afbrændte Gaarden 1915.

Damsmark.

Damsmark hed for Aarhundreder tilbage Laursmark, men inden 1785 havde den skiftet Navn og kaldtes Danmark, og dette Navn har i daglig Tale været det gængse indtil for et halvt Aarhundrede siden. Nu kaldes Gaarden Damsmark, og dette Navn forekommer først i Kirkebogen 1789. Aarsagen til disse Navneforandringer kendes ikke. 1688 hørte Damsmark under Visselbjerg. I Svenskekrigen 1658 blev Gaarden afbrændt og stod en Tid øde. 1872 købtes Gaarden af Entreprenør J. H. Hoffmann, som ikke blot satte Markerne i god Stil, men ogsaa ombyggede hele Gaarden og anlagde den store, smukke Have, der er en Seværdighed her paa Egnen. Han købte et større Areal fra Guldager Sogn, hvoraf noget opdyrkedes, og Resten tilplantedes med Naaletræer. Plantagen er senere udvidet med et Stykke Jord, der er købt fra

Kokspanggaarde, og hvor der findes en Gruppe Kæmpehøje, der er forsynet med Fredsmærke. Paa en Kæmpehøj i Plantagen er der rejst J. H. Hoffmann og Hustru en Mindesten med Bronzerelief.

Torруп.

Torруп nævnes 1350 og kaldtes da „Thordorph“ (efter Mandsnavnet Thor.) Oprindeligt har Torруп været en lille By, thi Endelsen drup eller rup er det samme som Torp, der betyder en lille By. Ved Tidernes Ugunst er Byen gaaet til Grunde, og i Svenskekrigen var der kun én Gaard, som efter Krigen var øde. Gaarden tilhørte da Visselbjerg, hvorunder den forblev, indtil Visselbjerg udstykkedes 1770. Ifølge den ældste Landmaaling her i Landet skulde der være 4 Beboere i Torруп, men i 1758 var $\frac{1}{4}$ af Torруп øde, og i 1762 var der kun én Beboer tilbage „foranlediget ved Hr. Wøldikes Anstalt“, skriver Sognepræsten Abr. Jessen. Her er altsaa et Bevis paa Herremandens Indgriben, hvilket Præsten er forarget over. Nu findes der 5 Ejendomme i Byen, og da der gøres stærke Indhug i den store Hede Øst for Byen, er der stor Sandsynlighed for, at der rejses ny Ejendomme der, og i det mindste er det kun et Tidsspørgsmaal her, naar „Heden som en Kornmark staar“. Da det for et halvt Hundrede Aar siden blev almindeligt, at Kommunerne oprettede Fattiggaarde, købte Alslev-Hostrup Kommune en Gaard i Torруп, der har været Fattiggaard, indtil den solgtes 1916. I Fattiggaarden har der hidtil været indrettet en Vinterskole for Smaaabørn.

Omkring Tulsmark og Torруп findes mange gamle Kæmpehøje, hvoraf de fleste stammer fra Stenalderen. Ved Tulsmark er de fleste i Tidernes Løb udgravet

ved ukyndig Haand; i en af dem fandtes to Urner, hvoraf den ene var fyldt med en Mængde Rester af Ben.

De Høje ved Torrup, der var saa vidt sløjfede, at Jorden dyrkedes, er derimod 1913 og 1916 bleven udgravet ved Nationalmuseets Udsendinge, der har gjort ret betydelige og værdifulde Fund. Nogle af Stenalderhøjene frembød særlig Interesse derved, at Gravene laa under den oprindelige Jordoverflade og uden Spor af Stensætning, hvorimod der var tydelige Spor af Træ, sandsynligvis af Trækister. Ved Afdækningen viste de hensmuldrede Rester af Ligene sig tydelig som en fedtet, mørkebrun Muldmasse, Relieffer paa 2 à 3 cm.s Højde. De fleste Grave indeholdt kun ét Lig, én Grav dog to, og en tredie endog tre oven over hinanden, vel nok tre Begravelser til forskellige Tider; i det mindste var den øverste en Jernaldersgrav med tre Lerkar. I nogle Grave laa Ligene paa Ryggen med Hovedet mod Vest og i udstrakt Stilling, i andre paa Siden; Mændene laa da paa højre Side med Hovedet mod Vest og med stærkt bøjede Knæer, Kvinderne paa venstre Side og med Hovedet mod Øst. I en Høj fandtes en Kvinde- og en Mandsgrav Side om Side; hos Manden var der foruden en Stenøkse et Drikkebæger med ret sjældne Forsiringer, og hos Kvinden 400 Ravperler. I en Høj var der en stensat Grav, der viste sig at have huset to Mænd, hver med sin Stridsøkse, og her var der Spor af et Trælaag over Stensætningen. Det interessanteste Fund stammede fra Bronzealderen. Man stødte først paa en Kvindegrav med sparsomme Rester af en Trækiste, der var imprægneret af Bronzeoxyd fra Gravgodset samt to Bælsmykker, der frembød særlig Interesse ved den ejen-

dommelige Udvikling, som Spiralornamentikken her havde undergaaet, idet Kunstneren ved det indre af de to concentriske Spiralbaand havde rullet Forbindelsestraa-den mellem de enkelte Spiraler op i Smaaspiraler, der udfyldte Mellemmrummene. Noget tilsvarende kendes kun fra ét tidligere Fund, nemlig i Vonsild i Himmerland. Nedenunder fandtes en Undergrundsgrav for en Mand, som havde sit Bronzesværd med i en Træskede, der var foret med Skind. Sværdet var 68 cm langt. Ved Bæltestedet laa en Mængde Smaasager: en Ragekniv, en Niptang, to Bronzenaale, en Kniv i Læderskede, et Stykke Guldtraad, en lille Læderrem samt flere andre Smaating. Ved Fodenden stod et 25 cm højt Lerkar med to smaa Hanke.

Langsom.

Helt ude ved Sogneskillet mod Forum ligger Langsom, to Gaarde nu, forhen kun én, som blev afbrændt i Svenskekrigen og stod derefter øde en Tid.

Visselbjerggaard.

Visselbjerg har været en anselig Gaard langt tilbage i Tiden. Fra 1484 nævnes den ret ofte og har da rimeligvis tilhørt Ribe Bispestol. Ved Reformationen gik den over til Kronen. Jørgen Munk købte Gaarden af Kongen 1567. Da hørte under Gaarden 8 Gaarde og 12 Bol i Alslev By, 1 Gaard kaldet Lang, (vel sagtens Langsom), 1 Gaard kaldet Tordrup, 1 Gaard kaldet Laursmark, 5 Gaarde og en Aalegaard i Toftnæs, Kokspanggaard, 1 Gaard og 4 Bol i Kokspang By, 4 Gaarde i Krauense, 7 Gaarde i Hostrup, 1 Gaard kaldet Knudsmark, 1 Bol i Sjelborg, 1 Gaard og 5 Bol i Tobøl, 2 Gaarde og 3 Bol i Hjerting, Alslev

Mølle, 4 Gaarde i Thorp (Tarp), 2 Bol i Hannevang, 1 Gaard i Mosevraa, 2 Bol i Bredmose, endvidere findes anført: 21 Mænd Oksby og 22 Mænd Ho, rimeligvis Husmænd.

17. Febr. 1758 købte Sebastian Wøldike Godset for 18100 Rdl. O. Nielsen anfører i „Skadst Herred“ Gaardens Hartkorn til 54 Td. 7 Skp. 2 Alb, 3 Td. Laksefiskeri, 9 Td. 4 Skp. 2 Alb. Mølleskyld og 345 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Bøndergods. I Pastor Abraham Jessens Embedsbog opgives derimod efter Skødet af 1. Maj 1759 Bøndergodset til 278 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Hartkorn. Naar dertil lægges Hovedgaardens 57 Td. 7 Skp. 2 Alb. og Mølleskylden, faas netop 345 Td. 5 Skp. 3 Fdk. og 2 Alb., hvilket altsaa er hele Godsets Hartkorn. der fordeltes saaledes:

I Alslev By	53 Td.	1 Skp.	1 Fdk.	1 Alb.
i Toftnæs By	44	6	1	1 ³ / ₄
Alslev Mølles Jordskyld	3	6	2	„
Torrup	9	3	„	„
Langsom	3	1	1	1
Ialt i Alslev Sogn	114 Td.	2 Skp.	2 Fdk.	8³/₄ Alb.

Hele Hostrup By	46 Td.	2 Skp.	1 Fdk.	2 Alb.
i Kraunse	34	0	3	2
i Kokspang	17	1	2	1
Kokspanggaard	11	4	2	1
i Forum By (Bryndum Sogn)	5	2	0	2
i Kvaglund By (Jerne Sogn)	11	6	3	3 ³ / ₄
i Janderup By	26	0	3	2
i Oksby	11	4	2	1 ¹ / ₂
Ialt	278 Td.	2 Skp.	1 Fdk.	2 Alb.

Ved Auktion 13. og 16. August 1770 udstykkede Wøldike Godset og bortsolgte en Del af Hovedgaardens Enge, og i 1771 erhvervede han sig Skattefrihed for Hovedgaarden i 5 Aar mod at udstykke selve Hovedgaarden inden 2 Aar saaledes, at der oprettedes 6 Bøndergaarde og 2 Bol, og selve Hovedgaarden kun beholdt 7 à 8 Td. Hartkorn.

De seks ny oprettede Bøndergaarde opkaldte han efter sin Hustru Vibeke, og saaledes opstod Vibeke By. Det ene Bol oprettedes ved Bavnehøj, det andet blev blot et Hus paa Knudsmark Hede. Disse Afbyggergaarde fik Beboerne som Arvefæste mod at svare Landgilde, og de havde hverken Jagt- eller Fiskerirettigheder. 1858 solgte den daværende Ejer af Visselbjerggaard, J. A. Villadsen, „Herlighedsretten“ over Vibeke By til Gaardejer Ventzel Hansen i Vibeke By for 8000 Rdl.

For 15 Aar siden maatte Kreditforeningen overtage Gaarden, og den solgte 28 Td. Land af Østermarken til Kristen Johnsen, Bavnen. Den efterfølgende Ejer, Vagn Petersen, lod opføre to nye Ejendomme paa Østermarken, saa nu er hele den store Marklod kommen fra Gaarden, der kun har Størrelse som en almindelig Bondegaard paa godt 3 Td. Hartkorn.

Til Visselbjerg har ogsaa hørt en Gaard, der kaldtes Knudsgaard eller Knudsmark, hvoraf der endnu er Spor at se lige i Sognegrænsen. Denne Gaard er kommen under Visselbjerg senest 1661. 1664 blev en Del af Hostrup By solgt fra Kronen til Ejeren af Visselbjerg, og da svarede Beboerne i Hostrup 29 $\frac{1}{2}$ Skp. Rug af Knudsmark. Ved samme Lejlighed klagede Bønderne i Hostrup over, at Knudsmark „for rum Tid siden var dem frakendt“, men den paa Jorderne „lagte Skyld“ var bleven staaende.

Et Sagn fortæller, at Herremanden havde gjort Forsøg paa at faa Knudsmark ind under Gaarden, uden at det vilde lykkes; men saa greb han til en List. Han tog en hullet Pose med Gryn i, og saa lod han Grynene drysse ned paa Vejen fra Visselbjerg til Knudsmark. Derefter anklagede han Besidderen for Tyveri af Gryn, og Gaarden blev ham frakendt og lagt ind under Visselbjerg.

Syd for Visselbjerg Enge laa Hostrup Havremarsk; den havde Herremændene ogsaa et godt Øje til, og under A. H. Rasch (1695—1705) lykkedes det at lægge den under Gaarden. Her kunde saas 36 à 40 Td. Havre.

I Svenskekrigen 1657—60 led baade Gaard og Gods meget af Fjenderne. Gaarden ejedes da af Enken Margrethe Ahlefeldt, som flygtede bort fra det hele. Efter Krigen lod hun foretage Syn og da fandtes i Toftnæs 2½ Gaard øde, i Alslev 2 Gaarde øde, 1 Gaard afbrændt, 1 Gaard forarmet og kun 3 Bol uskadte, i Forum var 1 Gaard øde, 1 Gadehus øde og 1 Gaard afbrændt, i Langsom 1 Gaard afbrændt og øde, i Torrup 1 Gaard øde, Laursmark afbrændt og øde, i Bryndumdam kun 1 Bol tilbage, i Kvaglund kun 1 Bol og 2 Gadehuse tilbage og i Kraunse 1 Gaard forarmet.

Hovedbygningen har uden Tvivl ogsaa lidt meget, thi saavidt man kan skønne, er den nuværende Hovedbygning, der har bestaaet af 4 Fløje, opført kort efter Svenskekrigen.¹ Selve Stuehuset blev for godt Hundrede Aar siden nedbrudt af Ole Frank Jessen, der indrettede Beboelse i Portbygningen, som nu udgør

¹ Den eneste Optegnelse, jeg har fundet om Gaardens Bygninger, er en Bemærkning af Pastor Abraham Jessen, der skriver, at Seb. Wøldike forbedrede Borggaarden med „en net og skikke- lig Indretning“.

Hovedbygningen; den har tykke Mure med meget svære tilhuggede, ikke hævlede Bjælker.

Visselbjerggaard, der har været en meget anselig Gaard med et stort Gods til, har været beskyttet ved Grave uden om hele Gaarden, og desuden har Borggaarden været skilt fra Ladegaarden ved en Grav. Af Gravene er der tydelige Spor endnu.

Vibeke.

Vibeke er en forholdsvis ung By, idet den som foran anført har sin Oprindelse fra 1772 eller 73. Indtil da hørte Byens Marker ind under Visselbjerg Hovedgaardsmarker. Sebastian Wøldike byggede saa seks Gaarde ganske ens paa et lille Stykke Hede ved den nordre Side af Marken. Hver Gaard fik en Toft, en Øster- og en Vestermark foruden rigelige Engstrækninger saavel til Varde Aa som til Bækken, der kaldes Aalegrøften. Beboerne fik Ejendommene som Arvefæste mod at betale en Landgilde paa 28 Rdl. 4 Mk. 2 Skilling samt 3 Skp. Fiskerihartkorn. Paa én nær har nu alle Beboerne tilkøbt sig „Herlighedsretten“. Selv om det var en Herremand, der opførte Gaardene, var de ikke meget anselige. Der fortælles, at de første Beboere, da de flyttede ind, kunde grave Hedetørv inde i Dagligstuen. Der maa altsaa ikke have været lagt Gulv. Og selv om Gaardene havde 6 Td. Hartkorn, bestod Bygningerne kun af et „Kroghus“, d. v. s. to Længer, den ene til Beboelse og Stald, den anden til Lade. Gaardene er nu saa godt som ombyggede, men i Hans P. Hansens og Lorentz Ventzelsens Stuehuse er der endnu nogle Fag af de oprindelige, og heraf kan man danne sig et Billede af de første Gaarde i Vibeke. Husene havde en Vidde af 5 m 30

cm. Højden til Bjælkerne var 1 m 80 cm, Fagene var 1 m 77 cm, alle Fag er dog ikke ens, Vindueskarmene er (indvendigt Maal) 72 cm høje og 90 cm brede. 12 Ruder i hver Karm, hver Rude 21 cm høj og 18 cm bred. Nogle gamle Loftsbrædder er 32 cm brede.

Hvem de første Beboere har været, kendes ikke, men om ved 1780 boede følgende Mænd i Vibeke: Søren Hansen Dam, Hans Andersen, Ivar Stephansen, Claus Pedersen, Jens Villumsen og Peder Jensen Blegmand. Paa én af Gaardene findes endnu Efterkommere af én af disse, nemlig Rask Hansen, der er en Sønnedattersøn af Hans Andersen.

De første Beboere nægtede at betale Præstetiende, hvorfor Præsten anlagde Retssag imod dem. Denne Retssag er behandlet i „Fra Ribe Amt 1916“: „Præster og Herremænd“. Bønderne vandt Sagen, men maatte gaa ind paa at yde et fastsat Offer til Præsten, der var noget højere, end hvad Sognets øvrige Bønder ofrede.

Stormfloder.

Alslev Sogn har lidt en Del af høje Stormfloder, og mange Gange er der druknet Husdyr, særlig Faar, som sent om Efteraaret og undertiden i milde Vintre har gaaet i Engene. Dog er der ikke noget Sagn om de store historiske Stormfloder for Aarhundreder tilbage.

Pastor Feilberg noterer heftige Storme med høje Vandfloder baade den 12. og 29. Oktbr. 1838 og 7. og 8. Januar 1839, men hvor høje de har været, giver han ingen Oplysning om. 1852 var Stormfloden særlig høj; thi da naaede den op til „Spanghul“.

I de 26 Aar, jeg har boet i Alslev, har større eller mindre Stykker af Engene saavel ude i Marsken som

langs med Alslev Aa vel hundrede Gange været overskyllet. Naar Stormfloden er særlig høj, kan den skylle over Varde-Hjerting Landevej mellem Alslev og Toftnæs, og siden 1892 har den gaaet over Landevejen 13. Februar 1894, 1896, 3. Decbr. 1909, 5. November 1911, 1912, 1914 og 17. Februar 1916. Af disse var den i 1909 den højeste, da stod der 7 à 8 Fod Vand over Landevejen, og den naaede mod Nord til „Spanghul“ og mod Syd omtrent til Kirkestien. I Dalen Nord for Alslev naaede den Landevejen, og Syd for Byen gik den lige til Præstegaardens Havedige.

Til Trods for, at Georg Andersens Gaard i Havremarsken er bygget paa en Jordvold for ikke at foreulempes af de hyppige Stormfloder, trængte Vandet dog ind overalt i Bygningen og stod 2 Fod højt i Stuerne, saa Beboerne maatte søge op paa Loftet. I Vibeke trængte Vandet ind i Valdemar Hansens Gaard, hvor Ladens Mure tog en Del Skade. De andre Gaarde i Vibeke og Visselbjerggaard var ogsaa stærkt truede, da Vandet plaskede mod Sylden. Samme Aften kom Valdemar Hansen kørende fra Varde, men ved „Spanghul“ mødtes han af Vandet. Han vendte om og kørte ad Toftnæs og Alslev Mølle; ved Folmersmose blev han atter standset af Vandet, saa han maatte køre ad Vogterhuset paa Hvidagre for saa ad Alslev Mølle at naa til Vibeke. Han naaede dog ikke hjem den Nat; thi ved Blæsbjerg kørte han ud i saa dybt og uroligt Vand, at Hestene blev søsyge og ikke til at styre, de trak Vognen i Vejgrøften. Mens alt flød af Vognen, sørgede han for at skære Skaglerne for at redde Hestene. Under dette Arbejde blev han saa medtaget, at han var nær ved at omkomme.

I denne Stormflod druknede c. 80 Faar fra Vibeke

og Alslev. Dagen efter samledes de op i Hylderslev Enge og Varde Kær.

Stormfloden i 1911 var kun to Fod lavere end den i 1909.

Sognefogeder.

Peder Danielsen i Alslev var Sognefoged i en lang Aarrække og var det 1803, han døde 1805. Derefter kom Niels Jensen i Toftnæs. Carl Thomsen, Toftnæs, der var en Mester til at skrive, var Sognefoged 1821. I 1832 var Hans Sørensen i Alslev Sognefoged; han efterfulgtes af de tre Toftnæsmænd: Hans Ibsen, Niels Chr. Christensen og Niels Lauridsen. Den næste blev Chr. Lund i Vibeke, der senere flyttede til Toftnæs. Inden sin Fratrædelse dekoreredes Lund med Dannebrogskorset. Saa vidt jeg har kunnet faa Oplysning derom, er Lund den eneste her i Sognet, der har baaret nogen Dekoration. Han var en rigtig solid Vestjyde, der nød megen Tillid og Agtelse — og med Rette. Efter Chr. Lund blev hans Svigersøn, Jens Thomsen Jepsen i Toftnæs, Sognefoged; men denne velvillige og rettænkende Mand døde faa Aar efter sin Udnævnelse. Nu er Smedemester Thue Andersen i Alslev Sognefoged.

Alslev Sogns Indbyggerantal:

1769: 254, 1787: 354, 1801: 361, 1834: 416,
 1840: 464, 1845: 470, 1850: 465, 1855: 422,
 1860: 456, 1870: 474, 1880: 510, 1890: 480,
 1901: 499, 1906: 500, 1911: 557, 1916: 655.

I Folketællingen 1916 er indbefattet en Del polske Mergelarbejdere; naar de fradrages, bliver Tallet 595.

Fra den første Folketælling 1769 indtil nu er Folketallet altsaa mer end fordoblet.

I de sidste 26 Aar (1892—1918) er der i Sognet født 466 Børn, hvoraf 8 var uægte (1 $\frac{3}{4}$ %).

Selv om Beboerne i Alslev Sogn fortrinsvis har søgt deres Erhverv ved Landbruget, er der dog adskillige saavel i Fortid som i Nutid, der har taget fat paa andet. Mange har saaledes drevet ret omfattende Handel med Kvæg og Svin saavel i Hjemegnen som i Sønderjylland. De store Kreaturmarkeder i Varde har selvfølgelig øvet deres Indflydelse. Som Husflid er der lavet Jydepotter i Torrup. Af Revlingeris har Husmænd og gamle bundet Koste, der udførtes fra Hjeriting og Varde. Enkelte har med megen Iver drevet Fiskeriet i Varde Aa og Alslev Aa. I Varde Aa fiskedes til en Tid mange Laks, særlig i de saakaldte „Skydegarn“.

Ved de rigtige Fisketider kørtes der til Hjeriting og Sjelborg efter Fisk, som solgtes og forhandlede længere inde i Landet, hvorved der ofte tjentes en god Skilling. Naar Fiskerne kom ind med en god Fangst, var de langt fra nøjeregnende, især hvis Fiskehandlerne havde en pæn Sigtekage og en Flaske Brændevin eller to med. Da tog de det ikke saa nøje med „Talfiskene“. Paa hver Snes Fisk skulde der nemlig gives et Overtal, to eller tre Stykker, og disse kaldtes „Talfisk“. Fiskerne vilde nemlig være paa den sikre Side, for at de ikke efter Døden „skulde staa og tælle om“.

Af aandelige Bevægelser har Alslev Sogn ikke været særlig berørt i Mands Minde. Da Mormonerne for 50—60 Aar siden gjorde Propaganda her i Sydvestjylland, havde de ikke Held til at hverve sig Proselytter her. Og da senere Metodisterne kom til Vardeegnen, opstod der vel noget Røre, men det øvede dog ikke Indflydelse af blivende Betydning. Derimod har Indre

Mission og flere af de dygtige Præster, der har været her i den sidste Menneskealder, øvet en kendelig Indflydelse, der har holdt sig til Nutiden, og som giver sig Udslag i stadig og god Kirkegang forenet med Offervillighed til Menighedslivets Vækst og Hedningemissionen. Det danske Missionselskab har her haft en Kreds i mange Aar.

Af Læg-mænd er der særlig to Navne, som de aandelige Bevægelser er knyttet til, nemlig Thomas Andersen og Christen Jørgensen Lauridsen, der hver til sin Tid prægede det religiøse Liv.

Den første var i flere Henseender en mærkelig Mand. I sine yngre Dage boede han paa et Sted til et Par Køer i Tulsmark. Han havde mange Børn, og meget fattigt var det for ham. Saa bandt han Revlingkoste om Vinteren og gik til Varde med den ene store Dragt efter den anden. Desværre skete det for ofte, at han satte hver Skilling til i Værtshusene, og undertiden blev han borte i flere Dage, saa hans Kone til sidst maatte af Sted for at finde ham og føre ham tilbage. Dette udsvævende Liv fik dog en brat Ende. Ved Guds Aands Naade uden nogen paaviselig ydre Aarsag kom han i Anfægtelser. Han saa sin Synd og anraabte Gud om Naade. Et helt Aar varede denne Krise, saa fik han Fred med Gud. Der fortælles, at han i denne alvorlige Tid gik til Præsten for at søge Hjælp, men fandt den ikke. Saa mente Thomas Andersen, at kunde Præsten ikke hjælpe ham, maatte vel Provsten kunne. Og saa gik han til Provsten, der dog heller ikke forstod ham. Under Samtalen med Provsten skal Thomas have ytret, at nu maatte han vist hellere gaa til den nye Præst i Hodde (J. Schjørring), for ham havde han hørt omtale, og Thomas var tilbøjelig til at mene, at

den nye Præst var af samme Slags som ham selv. Provsten fraraadede dog Rejsen til Hodde, og om han kom der, vides ikke nu. Thomas Andersen holdt ikke sit aandelige Gennembrud hos sig selv; han begyndte at holde Møder, han talte om sin Oplevelse saavel offentlig som privat. Sit Liv med Gud levede han paa en for ham egen umiddelbar Vis: han mente at modtage Aabenbarelsen og at kunne se Syner. Der var noget underligt sværmerisk over ham, der til Tider gav sig underlige Udslag. Da han saa det første Jærnbane-tog komme gennem Torrup, hvor han paa den Tid var Fattiggaardsbestyrer, skal han have udbrudt: „Dette her er at gaa Almagten for nær“. Alt dette lader vi staa hen, men ganske vidunderligt var hans Endeligt. En Tid før sin Død fortalte han, at det var aabenbaret ham, hvilken Dag han skulde dø, og han nævnede Dagen. Da den kom, sagde han om Morgen til sin Kone Ingeborg: „Det er altsaa i Dag, jeg skal dø“. Hvortil Ingeborg svarede: „Det passer nok ikke, Thomas, du er jo rask og fejler intet“. Samme Dags Eftermiddag spiste Thomas sin Mellem-mad, uden at der mærkedes noget usædvanligt, men faa Minutter efter faldt han sammen og var død med det samme. Han døde 24. Maj 1885, 70 Aar gl.

Christen Jørgensen Lauridsen, som var Gaardejer i Alslev, blev til daglig kaldt Christen Degn. Han havde faaet sin Opvækkelse hos Metodisterne, men han forlod dem og sluttede sig til Indre Mission. Hans Virke-maade lignede ikke Thomas Andersens; thi han var en rolig og stilfærdig Mand, der havde noget saa overordentlig tilforladeligt over sig, der gjorde, at alle — selv de, der ikke forstod ham — fik den dybeste Agtelse for ham. Ikke alene i aandelige Spørgsmaal nød

han megen Tillid, men ogsaa paa andre Omraader var han en anset Mand, hvis retlinede Personlighed anerkendtes af alle. Han døde 1. Maj 1905, 53 Aar gl.

Han var „en Ældste i Menigheden“.

Emil Christian Hansen.

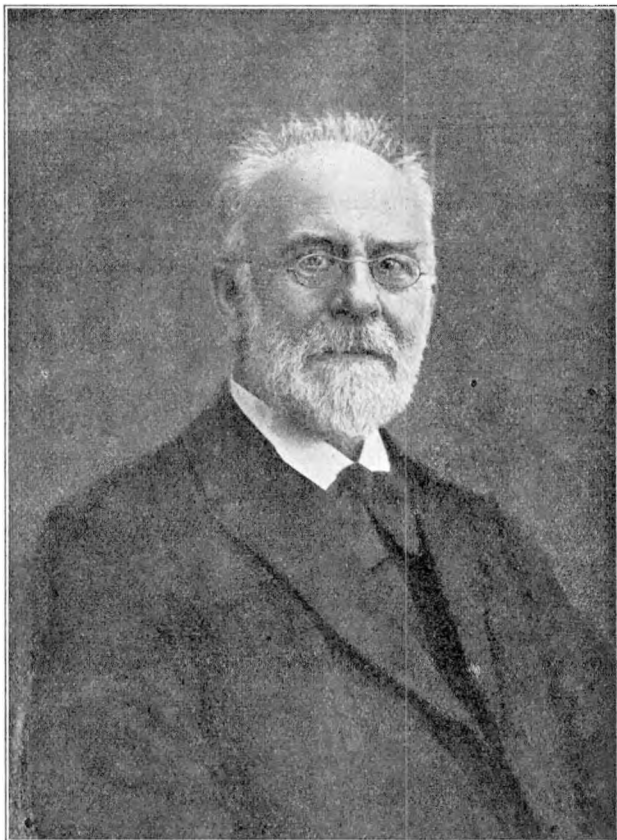
Af Højskolelærer Mag. scient. J. Rosenkjær, Askov.

Mange og gode danske Navne er knyttet til Ribe, og til dem hører ogsaa Navnet Emil Christian Hansen; det er da kun rimeligt, at Byen mindes hans Navn, knyttet til det beskedne Hus, der er hans Fødested. — Vel faldt hans Gerning paa et Arbejdsfelt, som kun de faa har Adgang til, nemlig Naturforskningens; men paa dette Omraade og indenfor den Kreds, der hører hjemme der, vandt han et velfortjent Verdensnavn og som ingen ringere end Louis Pasteurs Arvtager og Efterfølger paa et af de Felter; som den store franske Banebryder aabnede for Menneskets Forskning. Og Emil Chr. Hansen var ikke alene den store Videnskabsmand med Førernavnet; han var en Mand, der med sjældnen Arbejdsflid og Energi havde arbejdet sig frem gennem trange Kaar; han var en dansk Mand, og han var en god Mand.

Men naar der skal fortælles om ham, tør man ikke glemme nogle Ord af ham selv; en af hans Medarbejdere, Alb. Kløcker, der har skildret hans Liv og Virksomhed,¹ fortæller der, at han derved har fulgt et Princip. Emil Chr. Hansen selv har lært ham: „Naar man skriver om en Person, skal det ikke være tomme, begejstrede, rosende Ord, ikke denne Hæven til Sky-

¹ Meddelelser fra Carlsberg Laboratoriet 1911.

erne, som intet siger. Man skal lade hans Gerninger tale. Man skal fremstille hans Arbejde paa en saadan Maade. at det deraf fremgaar, hvilken Betydning han

EMIL CHRISTIAN HANSEN

har haft, og hans Karakter saaledes, at man kan se, hvem han var. Saa vil de, der forstaar at dømmе, drage den rigtige Slutning."

1.

Hansens Barndomstid og første Ungdom har efter alt at dømme snarere været en mørk end en lys Tid; Livet igennem bar han Mærker deraf; og i Kløckers Levnedsskildring, der netop med Hensyn til dette Afsnit af Hansens Liv udelukkende holder sig til hans egne Optegnelser, gives et mørkt og fattigt Billede af Barndomshjemmet; mørkere maaske end de ældre i Ribe By, der har kendt dette Hjem, omend i senere Aar, rigtigt vil kunne forstaa.

Faderen var en mærkelig Mand, der havde ført et omstrejfende, eventyrrigt Liv. Det menes, at han var et uægte Barn af fornem Slægt; han var født i København, men tidligt havde hans Eventyrlyst ført ham rundt i Udlandet, først nogle Aar som Malersvend i Tyskland, senere til den franske Fremmedlegion i Algerier, hvor han var i Trediverne. Der deltog han i Krige mod de indfødte, fulgte saa Legionen til Spanien, hvor han kæmpede mod Don Carlos' Hær og i et Slag der blev saaret. Saa gik Rejsen til Frankrig, hvorfra han imidlertid paa Grund af Deltagelse i politiske Uroligheder blev udvist. 1838 gik han tilbage til Slesvig; han fortalte selv, hvordan han ved Vintertid paa bare Fødder kom vandrende hertil. Han nedsætter sig som Maler i Haderslev. Af hans Færd her faar man et Indtryk, naar man hører, at han almindelig kaldtes „den gale Københavner“. — Han bliver forlovet og gift med Datteren af en af Byens Borgere, en Skrædder og Værtshusholder Dyhre, og Joseph Christian Hansen og Hustru Ane Cathrina bosætter sig som nygifte i Ribe; her fødes, som Indskriften paa deres Hus ved Nørre-Port fortæller det, 8. Maj 1842 deres første Barn, Emil Christian.

Det er allerede nævnt, at hans Liv i Hjemmet ikke var et saadant, at det har efterladt mange lyse Minder i hans Sind; og den Spejling, det giver i den ældre Mands Optegnelser, viser for os et lidet lykkeligt Billede. Om Moderen fortælles kun meget lidt, mærkeligt nok. Derimod adskilligt om Faderen. Jeg véd, at i hvert Fald enkelte, der har kendt Malermester Hansen i Ribe i en senere Tid, synes, at den Skildring af ham, som Sønnen giver, er vel mørk; sandsynligt er det vel, at som Aarene gik, kom der mere Ro i Faderens Sind og dermed i Hjemmets Liv; muligt er det jo ogsaa, at det Drag imod Tungsind, som umiskendelig er over Emil Chr. Hansens Personlighed, skyldes ikke alene Paavirkninger udefra, men ogsaa et medfødt Anlæg, der gør ham særlig modtagelig for de mørke af Livets Indtryk, og gør, at han særlig bevarer dem i sit Minde.

Ligeftersom Emil Christian var saa stor, at han kunde gaa, tog Faderen ham med ud paa sine Ture paa Landet, baade Sommer og Vinter, i godt som i ondt Vejr. Tit gik det langt ud paa Natten, inden de kom hjem; og det kunde hænde, at Faderen fik saa meget at drikke, at de gik vild i Mørket. Paa en af disse Natteture hjem til Byen — Drengen var da kun 5 Aar — havde de, som de plejede, Trækvognen med, fyldt med Malerverer; midt paa Landevejen gik Vognen itu, og Faderen gik saa ind til Byen med saa mange Malerbøtter, han kunde bære, medens Drengen maatte sidde i den mørke Nat og passe paa Vognen, indtil Faderen kom tilbage. — Lignende mørke Oplevelser har præget sig ind i hans Sind, saa de træder stærkt frem i hans egne Optegnelser. Af og til sad Drengen til sene Aftentimer paa Værtshusene sammen med sin

Fader; Moderen havde paalagt ham ikke at vige fra hans Side.

Men Faderens Paavirkning havde ogsaa andre Sider. Han fortalte for Drengen paa deres mange Ture, og sikkert livfuldt og fængslende, mest om sine egne eventyrlige Rejser og Oplevelser i de fremmede Lande; og Omkvædet og Moralen i alle disse Fortællinger var stadig dette: „Mennesket kan al Ting, hvad det vil.“ Det har sikkert ogsaa givet Drengen et Mærke for Livet og udviklet den stærke Villie, der var Emil Chr. Hansen egen. — Og var Skyggesiderne i Hansens Barndomstid end stærke nok, der var ogsaa levende Indtryk, der gjorde sig dybt gældende i hans unge Sind. Under Trearskrigen var Faderen, der da var arbejdsløs, en Del af Tiden Spion for Olaf Rye; og paa saadanne Ture var Emil Christian som sædvanlig med og oplevede adskilligt.

Om hans første Skolegang er ikke meget at fortælle; han gik først i Pogeskole hos Madam Gundersen i Grønnegade, siden hos Madam Bjørn i Bispegade; derfra kom han i Borgerskolen. Intet af disse Steder synes han at have lært noget særligt; om Borgerskolen berettes der kun, at der lærte han af de andre Dreng at skulke fra Skole. Men helt anderledes blev det, da han kom i Betalingsskolen i Ribe, og da vel sagtens hans egen Udvikling var naaet videre — dér varede det ikke længe, før han blev Skolens flinkeste Elev og blev greben af „en umættelig Lyst og Begær efter Lærdom“. Nu mærkes de første Tegn til den Villiestyrke, der var hans store Hjælp senere og overalt i Livet, i hans Bestræbelse for at lære noget, i hans Kamp for at komme frem, i hans Arbejde med de Op-gaver, Videnskab og Praksis stillede ham overfor. —

Det er sandsynligt, at han netop i Skolen gennem Samlivet med Kammeraterne og Indtrykket af deres Liv dobbelt stærkt følte Skyggerne i sit eget Hjem; der blev Forholdene ikke lysere, i den nærmeste Tid i hyert Fald ikke. Forældrene blev mere og mere fattige, samtidig med at Børneflokken voksede. Det gik nogenlunde om Sommeren; men om Vinteren var der Tider, hvor Drengen maatte gaa ud med Faderen til Affaldspladserne og søge efter Bly- og Tinstumper; ved Salget af dem kunde Faderen faa Penge til Middagsmaden, som der ellers ikke var Raad til at faa. Under dette Tryk, men dog stadig forrest i sin Klasse, avledes i det unge, og umodne Sind Villien til at holde ud og være blandt de første, der hvor det kom an paa ham; i øverste Klasse blev han endda brugt til at undervise de mindre flinke. Men hans Skyhed og hans Tungsind voksede ogsaa.

Hans Yndlingsfag i Skolen og udenfor var Naturhistorie. — Samtidig var han levende interesseret i at lære fremmede Sprog, saaledes fransk og spansk. Heri havde sikkert Faderens Rejseberetninger sin Andel. Ogsaa Faderens Eventyrlyst var ham i Blodet. Han var, som vel alle Drengene i den lille By, ivrigt med, naar der kom Beridere eller Skuespillere til Byen, og fik selv stor Lyst til at blive Skuespiller, en Lyst, der dog ikke førte længere end til Komædieopførelse sammen med andre af Byens Drengene. Hans egentlige Lyst var til Bogen; Skolen paaskønnede ham, han var i de sidste Aar af sin Skoletid ikke blot, som det er nævnt, Hjælpelærer for nogle af sine Kammerater, men Rektoren i Latinskolen har aabenbart haft nogen Interesse for Drengen, der blev hans Skriver og hjalp ham med Skolens Regnskaber. Rektoren vilde gerne have ham

i Latinskolen, og der er ikke Tvivl om, at dette ogsaa var Emil Christians stærke Ønske. Men det var ikke efter Faderens Planer; han ønskede, at Sønnen skulde blive Handelsmand — økonomiske Grunde var vel ogsaa medvirkende her. I hvert Fald blev Drengen, et halvt Aar før Konfirmationen og ikke fyldt 14 Aar, sat i Handelslære hos en Købmand Rudolphs.

Om denne sin Lærlingetid fortæller Emil Chr. Hansen selv, at den ikke blev en Forandring til det bedre for ham. Dels har han sikkert savnet sine Bøger, dels gik det ham som saa mange andre Lærlinge i ældre (og vel ogsaa nyere) Tider: de blev slet behandlet af de ældre i Boden eller paa Værkstedet. Han blev efterhaanden klar over, at han ikke egnede sig til at gaa Handelsvejen; men Forældrene holdt stærkt paa, at han skulde blive ved, det var en Skam at løbe af Lære. Saa forsøgte han gennem en Slægtning, der var Skipper, at komme til Søs; det mislykkedes ogsaa. — Hvor fortvivlet han saa følte sin Stilling, hvor tungt hans Sind var, ses af hans egen Fortælling om, hvorledes han, forpint af det hele, en Dag løb ud til Havet og svømmede ud med Tanke og Forsæt at drukne sig; men derude blev han dog greben af Rædsel og opbød sine sidste Kræfter for at naa i Land igen. — Endnu et halvt Aar derefter forblev han i sin Læreplads, saa gav Forældrene ham Lov til at forlade den og søge noget nyt. Det gjorde han, men forgæves; han forsøgte at komme paa et Apotek eller paa et Kontor, men fandt Dørene lukket, ingen vilde have med ham at gøre, følte han, og mange ansaa ham for et forrykt Menneske. Folk i Byen anførte ham, siger Kløcker, som et Eksempel til Skræk og Advarsel for Ungdommen.

Han slog sig saa paa Faderens Haandværk, som han før havde hjulpet Faderen med, og gav sig efter en flittig Læretid paa Vandring som Malersvend. Han døger den færende Svends Kaar. 11. April 1860 rejste han fra Ribe til Haderslev med 5 Rdl. i Lommen; gik senere Syd paa. og fægtede sig frem, som han bedst kunde og søgte Arbejde, hvor det var at faa. Mellem Rendsborg og Neumünster slutter han sig til en Ziggjernertrup, som gerne vilde have ham med paa en længere Tur, men han forlader den ret hurtigt igen, vender Kursen hjemefter og naa'r ved Vintertid Ribe igen.

Han havde ikke alene givet sig af med Malerhaandværket, men ogsaa forsøgt sig saa smaat i Kunsten, kopieret Malerier og tegnet og malet paa egen Haand efter Naturen. — Da det ved Vintertid ikke var til at faa Arbejde i Byen, gik han i Lag med at kopiere Maleren Jørgen Roeds store Billede af Golgathavejen, der var i Kathrine Kirke. Adjunkt Helms i Ribe syntes om Kopien, skrev et Stykke derom i et af Byens Blade; og Hansen følte sig bestyrket i sit Haab om endelig at finde sit Livskald i Kunsten. Han sender Billedet til København og rejser derover for at vise Professor Roed selv det. Men den Kritik, han der og andetsteds mødte, var ikke saa opmuntrende, som han havde ventet — han manglede al egentlig Skole og maatte begynde helt forfra med Tegning. Det knuste dog ikke hans Kunstnerdrømme helt; Billedet fik han solgt i Ribe til Enkepastorinde Bang, fra hvem det gik over til Pastor Moe's Eje og findes vistnok i dennes Familie. Og selv gav Hansen sig paa Farten rundt paa Sjælland for ved sit Haandværk at samle sig de Penge, han skulde bruge for at kunne tage fat paa

Kunstakademiet. Han skraber ogsaa en saadan lille Sum sammen og melder sig til Optagelsesprøve, men faar den store Skuffelse ikke at blive optaget.

Saa opgav han for altid sine Kunstnerdrømme; men lige til sin Død bevarede han og værnede han om en stærk og fin Kunstsans og havde smukke Samlinger af kunstnerisk Værdi.

I Stedet for det Maal, han ikke havde kunnet naa, vælger han nu straks med den Energi, der er ham ejendommelig, et nyt og for hans Anlæg egnet: Nu gælder det at tage Skolelærcreksamen. Hertil skulde han ogsaa selv skaffe sig Midlerne; han slider i det, tegner, underviser, fører Regnskab en Tid for en Markandiser; men det blev næppe nok til at leve af. — Pengesorger og den gamle Vandrelust og Eventyrtrang, som han har arvet fra Faderen, mødes da i hans Sind paany og faar ham til en Dag at ville opgive det hele, vandre gennem Tyskland til Italien og der melde sig hos Garibaldi for at tage Del i dennes Frihedskamp. Det bliver dog, og sikkert til Bedste for alle, ikke til noget. Midt i sin urolige Sindsstemning har han, men egentlig uden nogen Tanke eller Haab, lagt Billet ind paa et Avertissement om Stillingen som Huslærer for Mejeriforpagterens og Godsforvalterens Børn paa Godset Holsteinborg. En skønne Dag faar han saa Besked om, at han kan faa denne Plads. — Han siger selv herom, at det var „som ved et Under fra Oven“; og der er ikke Tvivl om, at dette blev til en uvurderlig Hjælp og Lykke for ham og førte hans hidtil saa usikre Vej ind i den for ham gunstigste Retning, ind under rolige Forhold og mod et Arbejde, hvortil hans Evner og ogsaa hans Lyst var i sjælden Grad skikket.

Han kom ind under gode og rolige Hjems Paa-

virkning; og han lærte, hvad der ikke mindst blev afgørende for ham, en Mand at kende, der blev ham i mange Henseender en god Hjælp, nemlig den senere Forsøgsleder og Konsulent *P. Nielsen* (Tystofte), der den Gang var Lærer i Nærheden af Holsteinborg, i Ørslev. Han hjælper bl. a. Hansen med Udviklingen af dennes livlige og store Sans for Naturen, underviser ham i Plantebestemmelse og Zoologi; Hansen forbereder sig med Iver, ved Siden af sin Skolegerning, til Skolelærereksamen og planlægger efter den at tage Studentereksamen. 1864 tager han en kort Tid ind til Blaagaards Seminarium i København og faar derfra sin Lærereksamen. Da Krigen imidlertid er brudt ud, melder han sig straks efter Eksamen som frivillig, men afvises som nærsynet. Han brugte allerede den Gang Brillen. Han rejser saa tilbage til Holsteinborg og passer sin Lærergerning der, stadig læsende videre, nu til Studentereksamen; dennes første Del fik han i 1865 og bestod den saavel som Lærereksamen før med meget fint Resultat.

Hans Plan var saa den at opgive sin Virksomhed som Huslærer og tage Bolig igen i København for der at samle sig til et grundigere Studium af Biologien, af Læren om Livet og dets Love. Nogle Penge havde han lagt op i sin Lærerstilling, den han nu havde haft i tre Aar; og han haabede at tjene mere ved Privatundervisning i Hovedstaden. Han slaar sig da ned her, i en beskeden Bolig, men som Ejer af to værdifulde Skatte, en Haandbogsamling saa stor og god, at andre med Forbavselse saa den og undredes over, at Hansen, rigtig nok ogsaa under store Afsavn paa anden Vis, havde kunnet skaffe sig den — og Naturaliesamlinger, han selv havde tilvejebragt. — Denne Tid

i København gik saa med travlt og dygtigt Arbejde; enhver Adspredelse undgik han, af Angst for baade at spille Tid og Penge. Af Hvile og Søvn undte han sig det mindst mulige — ja for lidt, maatte han senere sande; blev han søvning ved sine Studier og Læsning, før han syntes, han havde Raad til at søge Hvile, ja-gede han Søvnen bort ved at lade koldt Vand løbe draabevis ned ad den nøgne Ryg. Det er sikkert uden nogen Overdrivelse, naar en anden af hans Lærlinge og Medarbejdere, H. Jessen-Hansen, siger om ham, at paa denne Maade tilegnede han sig en Kundskabsfyldte, der langt overgik, hvad man ellers plejer at fordr af en vordende akademisk Borger.

Men, som det blev antydet, var Hansen i denne Tid for streng ved sig selv; og en Dag ramtes han af Sygdom, maatte standse baade sin Læsning og det Arbejde, der gav ham lidt Penge. Disse slap helt op, og tilsidst maatte han, da han var bleven nogenlunde rask igen, tage Stilling som Huslærer, denne Gang paa Fyn; og Studentereksamenplanerne blev foreløbig lagt hen.

I Stedet søgte han og fik ogsaa det Monradske Kursus til Videreuddannelse af Lærere; det var i 1866, og han tager saa til København igen for at deltage i dette Kursus, der holdes paa den polytekniske Lærestanstalt. Netop som det er begyndt, bliver han igen syg, faar Tyfus og ligger i 3—4 Maaneder; derved kommer han bagefter sine Kammerater, men da han bliver rask igen, tager han fat med sin sædvanlige Iver, indhenter de andre og slutter samtidig med dem Kursus i 1869 med en meget smuk Afgangsprøve.

— I dette Tidsrum begynder han som Forfatter — omend vist drevet mere dertil af Pengetrang end af nogen indre Trang; dels i Almanakker, dels i Uge-

blade og Tidsskrifter offentliggjorde han nogle Smaating af skønlitterær Art; nogle er anonyme, andre bærer Forfattermærket E. C. —

Efter Kursusafslutningen faar han Plads som Lærer i Naturhistorie (og Engelsk) ved Schneekloths Latin- og Realskole i København og begynder at give Manuduktion i Zoologi og Botanik for Eleverne ved Landbohøjskolen. 1871 faar han sidste Del af Studentereksamen og bestaar kort efter den filosofiske Prøve.

— Der er andre, der gennem lignende trykkende Kaar, dog næppe værre end Hansens, fører lignende Studieplaner eller Arbejdsplaner igennem, med stor og dygtig Energi, og uden væsentlig Hjælp udefra. Men for adskillige synes det at gaa saaledes, at de sætter for meget til paa Vejen af deres Sjæls Friskhed og Styrke under de baade legemlige og sjælelige Kampe, de maa igennem; saaledes at de, naar de er kommen til Maalet, i dette Tilfælde til Eksaminernes Afslutning og for Alvor skal begynde deres Arbejde i Livet, de da ikke er i Stand til at holde Fremgangslinien. ikke naa'r den Udfoldelse af deres Evner, som de før havde lovet. Men saadan gik det ikke Emil Chr. Hansen.

Nogen Sammenhæng har dette maaske dermed, at Emil Chr. Hansen øjensynlig ikke har naaet sin egentlige Modningstid særlig tidlig — saadan som det ellers ofte er Tilfældet. i hvert Fald for de store i Videnskabens Verden. Han er paa det Tidspunkt, vi er naaet til, omtrent 30 Aar gammel; hans Udviklingslinie er stadig stigende, saaledes at han med friske Kræfter staar beredt til at begynde sin Løbebane som selvstændig Forsker; men rigtignok med en bevæget, ja mørk Barndomstid og Ungdomstid bag ved sig, hvad de følgende Aar ogsaa kom til at bære Mærker af.

2.

Emil Chr. Hansens Interesser for Livet i Naturen var livlige og stærke. Hos *P. Nielsen*, den senere kendte Forsøgsleder, var de bleven skolede, og under sine Studieaar i København var han stærkt paavirket af den udmærkede Zoolog *I. C. Schiødte*, saaledes at hans Lyst til Zoologien egentlig var stærk. Plantelæren, ikke mindst den nyere Gren deraf, Plantefysiologien, der ikke nøjedes med at beskrive og systematisere Planterne, men søgte at forstaa Livsprocesserne i dem, havde dog ogsaa en stærkt dragende Magt. Midt under hans Vaklen mellem disse to Grene af Biologien faar han Opfordring fra Professor *Japetus Steenstrup* til at blive dennes Assistent ved Undersøgelserne af Tørvemoserne.

Dette Samarbejde fører ham til de første selvstændige Skridt i Forskningens Verden; men det varede ikke længe. En Uenighed i Tydningen af Mosefundene, hvorom Hansen skrev en lille Afhandling 1873, skilte dem. Hansen var endda tilbøjelig til at lægge en Følelse af Fjendskab ind i Steenstrups Forhold til ham — sikkert med Urette, men maaske et Udtryk for det, der i hans Sind var af Indesluttethed og Mistænksomhed, og som stærkt var næret i hans Barndomstid og til Dels ogsaa under Studieaarenes Vanskeligheder. Bruddet mellem Steenstrup og Hansen var i hvert Fald ikke dybere, end at det var paa Steenstrups Anbefaling, at Hansen kom ind paa Carlsberg og dér knyttes til den Virksomhed, hvor hans store Evner naaede deres rette Udfoldelse. Forinden havde han styrket sin videnskabelige Stilling ved at besvare Universitetets Prisopgave (for 1874), der ønskede en Skildring af en Gruppe Svampe-Planter. I Forvejen havde Hansen

netop stor Interesse for de lavest staaende Organismer i Planteverdenen, og gennem to Aar samlede han nu Svampe og undersøgte deres Levevis. Han afleverede saa som Resultatet af sin Undersøgelse et Tekstbind, et Bind med 57 Blade Tegninger, til Dels farvelagte, 179 Glas med præparerede Svampe og 229 fortrinlige mikroskopiske Præparater — et Arbejde, hvis Bedømmelse fra Universitetets Side blev denne smukke: „Vi anser Afhandlingen som en paa utrætteligt og omsigtsfuldt Arbejde grundet Monografi, der er den første, som omfatter hele det fremsatte Spørgsmaal, og vi finder den smukke Besvarelse værdig til den udsatte Prisbelønning.“

Aaret efter, 1877, beskæftigede han sig med Undersøgelser over Gæringssvampene, og det følgende Aar var han fast knyttet til Carlsberg-Laboratoriet.

Carlsberg Bryggerierne i Valby ved København var allerede den Gang indenfor Bryggeriverdenen, hjemme og ude, en meget anset Virksomhed. De var oprettet 1847 af *J. C. Jacobsen*, hvis Fader havde haft en af de gamle Bryggergaarde i Byen. Selv var han meget stærkt interesseret i sit Fag og havde i Udlandet hentet sig mange nyttige Kundskaber deri, saaledes at han oprettede Bryggeriet i Valby væsentlig for Tilvirkning af det hidtil her i Landet ukendte Bajerskøl. Dette dannes ved en særlig Gæringsvirksomhed, den saakaldte Undergæring, der er længere og giver et Produkt med mere Alkohol end den Overgæring, hvorved man fremstiller Hvidtøl og andre saakaldte skattefrie Øl-sorter.

Fabrikkens Produkter blev meget efterspurgte, og

den voksede saa stærkt, at Jacobsen kunde bygge et særligt Bryggeri, Ny Carlsberg, til sin Søn Carl Jacobsen, ved Siden af det oprindelige Gl. Carlsberg. Hvad der kom op af Fremskridt paa Bryggerivæsenets Omraade i Udlandet, forstod Kaptajn Jacobsen, som han almindeligt kaldtes, at udnytte paa fortrinlig Maade ude i Valby. Især havde han et vaagent Øje for den Nytte, Naturvidenskaberne kunde gøre hans Virksomhed som Industrien i det hele; han var i denne Henseende stærkt præget af H. C. Ørsted.

I de samme Aar, da hans Bryggerier voksede saa stærkt frem, var det, at den store franske Kemiker *Louis Pasteurs* banebrydende Arbejder over Mikroorganismerne udførtes. De var først Studier over Gærings og Forraadnellers Natur, men fik jo efterhaanden en mægtig Betydning for mange andre Omraader, ikke mindst for Bekæmpelsen af smitsomme Sygdomme. Pasteur viste, hvorledes en Mængde Omdannelser af Stoffer i Naturen, de Omdannelser, som kaldes Gærings- og Forraadelsesprocesser, skyldes Livsvirksomheden hos forskellige ganske smaa Væsener, Mikroorganismerne, særlig Gærsvampe og Bakterier, og som kun er synlige under Forstørrelsesglasset, Mikroskopet. Han paaviste, hvorledes disse Mikroorganismer findes i stor Mængde overalt, hvor Livet er, og bl. a. i Luftens Støv, især om Sommeren — og at det udelukkende er dem, der sætter Gæringer og Forraadnelser i Gang, ligesom det er dem, der giver Anledning til de mange smitsomme Sygdomme. Endvidere lærte han, hvorledes man kunde undgaa Gæring og Forraadelse i saadanne Stoffer, hvor man ikke ønsker dem, ved efter at have dræbt alle de i Forvejen tilstedeværende Mikrober, f. Eks. ved Opvarmning, da at holde Luften borte.

Pasteur havde vist, hvorledes Mennesket i visse Tilfælde gør sig Mikroorganismernes Virke nyttigt, saaledes naar der ved Gæring fremstilles Øl, Vin o. l. — og hvorledes man i andre Tilfælde kunde væbne sig mod deres skadelige Optræden, mod Forraadnelser og Sygdomme. I et Arbejde fra 1876 søgte han at vise, hvorledes man kunde undgaa adskillige af de Uheld, der hjemsøgte Bryggerierne, idet Ølgæringen af og til kunde give daarligt Øl, der smagte mindre godt og holdt sig for kort Tid. Pasteur mente nemlig, i god Overensstemmelse med hans tidligere Erfaringer fra lignende Omraader, at disse Uheld hidrørte fra Bakterier, der fra Luften kom ned i Gæren og forurenede de Gærsvampe, som denne bestod af — netop en af disse Mikroorganismer, som Pasteur havde givet Menneskene saa meget Kendskab til: et lille levende Væsen, kun bestaaende af en enkelt Celle, og saa lille, at i et Kilogram Gær vil der være saa mange, at de maa skrives med et femtencifret Tal. — Forurenedes denne Gær af Bakterier, der var endnu mindre Smaaplante, saa blev, efter Pasteurs Mening, Gæringen tit mislykket. Og det viste sig, at i en Del Tilfælde slog hans Opfattelse ogsaa til.

Brygger Jacobsen paa Carlsberg var, og med den allerstørste Ret, fyldt af Beundring overfor den store franske lærdes Arbejder; og han indførte nu hans rensende Metoder paa sin Fabrik — og gjorde paa dette, som paa saa mange andre Omraader, sit Carlsberg til et Mønsterbryggeri. Samme Aar oprettede han, som Udtryk for den Taknemlighed, han følte sig Naturforskningen skyldig, det store *Carlsberg-Fond*, hvorfra der i Aarenes Løb er flydt rundelige Understøttelser til Forskningens Arbejde indenfor alle Viden-

skabens Grene; og det var ogsaa det samme Aar, 1876, at han ved Siden af Bryggerierne i Valby grundede Carlsberg-Laboratoriet, hvor der skulde arbejdes videre ad de Veje, Pasteur havde aabnet for Kundskaben om en af Naturens hidtil mest hemmelighedsfulde Verdener.

Som nævnt foran var Emil Chr. Hansen i 1877 gaaet i Gang med Studier over Gæringsprocesserne, i Tilknytning til de Pasteur'ske Arbejder; og han studerede de Organismer, der findes i Øllet og Ølurten. Hans Studier udførtes paa Professor Pānums fysiologiske Laboratorium. Samtidig søgte den unge Brygger, Carl Jacobsen paa Ny Carlsberg, en sagkyndig Mand til stadig Kontrol med Øllet, der bryggedes, — og Steenstrup anbefalede til denne Stilling Hansen, der jo nu var inde i Sagen. 1. Juli 1877 begyndte han saa paa Ny Carlsbergs Laboratorium. Men kort efter blev Stillingen ledig som Forstander for det nyoprettede, rent videnskabelige Carlsberg Laboratoriums nye Afdeling, den fysiologiske, og den søgte Hansen. Han begyndte 1. Januar 1878 Arbejdet dér — ganske vist blev han først Forstander det næste Aar; men udmærkede Arbejdskaar fik han, dertil en Bolig paa Gl. Carlsberg tæt ved Laboratoriet.

Dermed begyndte et Arbejde, der skulde blive af stor Betydning ikke alene for Carlsberg og Bryggeriindustrien, men ogsaa for Naturforskningen i det hele. — Der kom et Samarbejde i Gang mellem E. Chr. Hansen og J. C. Jacobsen, der blev til stort Gavn for begge, men iøvrigt ikke synes at have bragt de to hver for sig betydelige og ejendommelige, men — og

det gælder maaske stærkest Hansen — noget stejle Mænd nærmere sammen i andet end deres Arbejde.

Hansen afsluttede først det Arbejde, han havde paa-begyndt forinden, over Organismerne i Øllet, som en Doktordisputats (1879). Allerede i denne Periode viste Jacobsen sin Interesse for Hansens Arbejder; denne ofrede det jo, her som altid, al sin Energi, Dag og Nat færdedes han i Laboratoriet, og Jacobsen kom tidlig og sildig — og var for Hansen saa besværlig med sin Iver, at denne en Dag maatte bede Jacobsen gaa sin Vej og lade ham i Ro. Kløcker fortæller, at Hansen straks bagefter tænkte sig, at dermed var han vel færdig derude — men Jacobsen glemte eller oversaa Sammenstødet. Ved Siden af sine andre betydelige Egenskaber havde han ogsaa den, at han forstod at omgive sig med og holde paa de rette Mænd; og det viste sig snart, at Emil Chr. Hansen var en saadan for Carlsberg.

Den følgende Række Aar var hans Opmærksomhed alene vendt mod Undersøgelsen af Gæren; og det viste sig nu for ham, at denne hidtil som en Samling af væsentlig ensartede Smaaavæsener kunde bestaa og ofte bestod af adskillige forskellige Arter og Underarter af Gærsvampe, — indbyrdes forskellige ikke saa meget i deres Ydre, den ene Celle, de bestaar af, ligner ofte den anden — men forskellige i deres Maade at formere sig paa, særlig ved den saakaldte Sporedannelse, hvor der under visse ydre Forhold dannes inden i Gærcellen fine smaa, fritliggende Celler, der, naar Moderorganismen dør, hver fortsætter Livet selvstændigt og frit. Ellers formeredes Gærsvampen almindelig ved Dannelse af en lille Udposning paa Cellerne. Sporedannelsens Forskellighed blev for Hansen

et vigtigt Kendetegn paa de forskellige Gærarter. Disse var ogsaa forskellige i deres Virkemaade; selvom deres Hovedarbejde var det at omdanne Sukker til Alkohol og Kulsyre (den almindelige Gæring), saa var der dog adskillig Forskel; nogle af dem gav godt Øl, andre daarligt, nogle Gærarter viste sig fuldstændig fordærvelige for Øllet.

Hermed havde han ikke alene ført Pasteurs Arbejder videre; men paa et enkelt Punkt, nemlig der hvor det gjaldt at finde Aarsagerne til Øllets Daarlighed, var de Resultater, Hansen naaede til, nye, ja næsten modsatte Pasteurs: denne mente, som det er nævnt, at Fejlen skyldtes Forurening ved Bakterier, Hansen derimod søgte den i selve den til Brygningen anvendte Gær, der var af uren Art, iblandet uheldige Gærarter eller Gærracer. Og for at faa fuldstændig Klarhed over dette, at Gær og Gær var ikke blot to Ting, men kunde være mange Ting, gav han sig til at lave *Rendyrkning* af Gærarterne, d. v. s. danne sig — i egnede Glas, i passende Næringsvædske — Kulturer, dyrkede Kolonier af Gærsvampe, der stammede ned fra en enkelt Celle, netop af den Art, han vilde undersøge. Med saadanne Renkulturer anstillede han saa Ølgæringer og fastslog paa den Maade de enkelte Arters forskellige Virkemaade.

I 1883 kom hans Synspunkter til at bestaa deres afgørende Prøve. Først blev Tuborg-Bryggeriet og derefter Carlsberg ramt af Uheld, som Pasteurs Metode: at holde Bakterierne borte fra Gæren, ikke kunde standse. Ølsorterne faldt stadig uheldigt ud, de smagte og lugtede ikke saa godt og holdt sig ikke saa længe som ellers. Emil Chr. Hansen opfordrede da Jacobsen til at forsøge en Ølgæring med hans rendyrkede Gær, af den bestemte Art, som Hansen var særlig sikker

paa. Men Jacobsens Beundring for Pasteur var saa stor, at han ikke kunde tro, at det var muligt for Hansen at naa videre end den store franske Mester — selv om han jo egentlig fulgte de Veje, denne havde aabnet. Først med Møje fik Hansen dog sat igennem, at den af ham fremstillede Renkultur, den rene Gær, der som nævnt nedstammer fra en enkelt, mikroskopisk lille Gærcele, blev brugt til Gæring af et Ølkar. Forsøget lykkedes; Øllet viste sig fuldt ud fortrinligt. Og det viste sig snart, at det var lykkedes for den danske Forsker at angive en sikker Metode til at rendyrke Mikroorganismer — saavel Bakterier som Gærsvampe — en Metode, der fik stor Anvendelse overalt, hvor man arbejder med disse Smaavæsener, ikke alene ved Gæringsprocesser som i Bryggerierne, men i Mejerier, ved Sygdommes Bekæmpelse og mange andre Steder.

Men det første praktiske Resultat var den store Vinding i Bryggeriindustrien — nu erkendte selv Jacobsen, at ved at bruge Hansens Rengær og af og til forny den ved Rendyrkning igen ud fra et enkelt Individ er Bryggeriet ganske anderledes end før, ja i højeste Grad Herre over Øllets Beskaffenhed, dets Styrke, dets Smag og Lugt, dets Holdbarhed — over det altid at føre et ensartet Produkt.

Da Jacobsen var klar over dette, viste han her det samme Storsind, som han saa ofte lagde for Dagen, som han havde vist ved Oprettelsen af Carlsberg-Fondet, ved Genopførelsen af det nedbrændte Frederiksborg Slot og Indretningen af det historiske Museum der: ved disse og ved mange andre Lejligheder viste han sin store Sans for sit Lands Vel, for Forskningen og Kunsten, ved til deres Fremme at bruge rundeligt

af den store Formue, hans Virksomhed gav ham. — Saaledes ogsaa nu. Emil Chr. Hansens Tanke var egentlig den, at Fordelen ved hans Opdagelse skulde komme Gl. Carlsberg alene til gode; men herom vilde Jacobsen ikke høre tale: hvad der udgik fra Carlsberg Laboratoriet maatte aldrig tjene privatøkonomiske Formaal, det skulde komme Videnskaben og den hele Verden til gode. Der blev derfor øjeblikkelig udsendt Meddelelse om Opdagelsen, og Metoden blev stillet til Raadighed for alle, der havde Interesse derfor. Jacobsens Storsyn saa ud over de Millioner, en Hemmeligholdelse af Metoden kunde have bragt hans egen Virksomhed.

1884 oprettede Hansen saa ude paa Laboratoriet i Valby et Kursus, hvortil Bryggere og Gæringsfysiologer kom fra mange Lande; dette Kursus fortsattes og bragte Kendskab til Hansens Rendyrkningsmetode og andre Arbejder ud til vide Kredse, baade i Videnskab og Praksis.

Men Modstand mødte de nye Metoder baade fra tysk og fransk Side; og der gik adskillige Aar, inden man rigtig vilde yde Emil Chr. Hansen den Anerkendelse, han umiskendelig fortjente som Louis Pasteurs ypperste Arvtager paa Gæringsfysiologiens Omraade. Dog fik han hurtig selve den store franske lærdes Anerkendelse, idet *Pasteur* selv indstillede ham til en fransk videnskabelig Ærespris. — Og efterhaanden overvandt Modstanden, først gennem Videnskabens Erkendelse af det rigtige i Hansens Synspunkter, nemlig at Gærarterne var mange og af højst forskellig Virkemaade, og at man kun var sikker paa sit Gæringsmateriale — enten det nu gjaldt Ølbrygning, Spiritus eller Gærfabrikation eller andre lignende Virksomheder — om man brugte den rene Gær, der nedstammede

fra en enkelt Gærcelle; og Modstanden overvandt først og fremmest ogsaa gennem det, at man i Praksis saa, hvilke Sejrvindinger det gav i Form af Sikkerhed og Fremskridt i Industriernes Arbejde. — Ogsaa for dansk Smørtilvirkning fik hans Metode Betydning, idet man der vandt store Fremskridt ved at bruge Rendingyrkning ved Fremstilling af Syrevækkerne.

Hans Skrifter og Afhandlinger blev oversatte og kendte paa mange Sprog; og en rig Sum af Anerkendelse strømmede nu den Mand i Møde, hvis Barndom og Ungdom havde kunnet synes saa fattig og haabløs. I 1893 sluttede han den Forsøgsrække, som var knyttet til Videreførelsen af Rendingyrkningsmetoderne, og som jo særlig havde haft den praktiske Betydning for Bryggeriindustrien Verden over. Ved den Lejlighed overrakte Carlsberg Fondets Direktion ham en Hædersgave paa 20,000 Kr.; et Par Gange senere fik han ligeledes rige Pengegaver, saavel fra Indland som fra Udland. Videnskabens Anerkendelse kom det, efter de første Modgangsaar, heller ikke til at mangle paa: 1891 blev han udnævnt til Professor; han var Medlem af videnskabelige Selskaber i København, Kristiania, Lund, Upsala, Prag, London og Berlin; kort før sin Død blev han Æresdoktor i Wien og Genève og var det allerede tidligere i Upsala.

1902 fejredes 25 Aarsdagen for hans Virksomhed ved Carlsberg. Med international Tilslutning blev der — af 63 Indbydere fra mange forskellige Lande — overrakt ham en Guldmedaille og en stor Pengesum. J. C. Jacobsens Søn, Direktør, Dr. Carl Jacobsen, overrakte ham Æresgaven og oplæste følgende Adresse fra de mange Givere:

„Det er i Dag 25 Aar siden at De, Hr. Professor,

begyndte Deres Forskning i Carlsberg Bryggerierne og Carlsberg Laboratoriets fysiologiske Afdeling. Deres Fortjenester er kendte og skattede ikke blot i Deres Fødeland, men langt ud over dets Grænser. Deres Arbejder har fremkaldt et mægtigt Fremskridt i Gæringsorganismernes Biologi, og Deres Lære om Anvendelsen af rendyrkede, planmæssigt udvalgte Gæracer og -arter i Gæringsindustrien har hidført overordentlig vigtige Reforme.

Vi Undertegnede er traadt sammen for i Dag at overrække Dem en Guldmedaille som Hædersgave og som Anerkendelse af Deres geniale og banebrydende Forskning i de forløbne 25 Aar."

1889 havde han faaet Dannebrogordenens Ridderkors; da hans „Rengær“ i 1908 holdt 25 Aars Jubilæum, fik han — uden at være Dannebrogsmænd — Kommandørkorset.

Det blev foran nævnt, at omkring 1893 afsluttede han de videnskabelige Arbejder, der især havde direkte Betydning for Gæringsindustrierne, men ogsaa f. Eks. for Mejeribruget.

Derefter begyndte han en Række Undersøgelser, der ganske vist ogsaa har rig Berøring med praktiske Forhold, baade i Øl-, Gær-, Spiritus- og Eddikefabrikationen — men som først og fremmest sigter mod en dybere Erkendelse af visse Spørgsmaal, der nøje hænger sammen med de to store biologiske Grundspørgsmaal: om Udvikling og Arvelighed.

Det hørte til Emil Chr. Hansens Forskersinds Størhed og Rigdom, at han ikke blot havde Videnskabsmandens Trang til at trænge dybt ind i og ned i sit

særlige, begrænsede Felt; paa det var han den nøjagtige, altid flittige lagttager og Gransker; men han havde ogsaa den store Forskers Trang til og Evne til at løfte sit Blik og sin Tanke fra det specielle Arbejdsfelt og ud imod den videre Synskreds. op mod Lovene bag Livet, Lovene, som gælder for det smaa som for det store.

Et Led i dette hans Arbejde ud mod en større Synskreds er ogsaa hans Eftersporing af Gæringsorganismers og Bakteriers Liv rundt om i Naturen. Han finder saaledes nogle af dem om Sommeren paa søde, saftige Frugter: med disse spises de saa af Fugle eller Insekter og gaar med disses Ekskrementer ned i Jorden, hvor de gemmer sig Vinteren igennem, for saa, naar Foraaret kommer, ved andre Insekters eller ved Vindens Hjælp igen at komme op paa Frugtbuske og Frugttræer. Omkring saadanne Steder, hvor disse trives, findes Gærsvampene særlig; men i Virkeligheden findes denne mikroskopiske Verden overalt, hvor Liv rører sig, og deres Rolle i Naturens Husholdning er uhyre vigtig; deres Opgave er det, som allerede *Pasteur* viste det, netop gennem de Gæringer og Forraadelsesprocesser, de volder, at bortskaffe alle døde Legemer, at lade Stofferne vende tilbage i Naturens Kredsløb, til Brug for det nye, frembrydende Liv.

Betydningsfulde og anerkendte var hans Arbejder, der vendte sig mod Spørgsmaalene: Udvikling og Arvelighed, Undersøgelser, der skulde baade teoretisk belyse, hvorledes de levende Væsener er afhængige af Omgivelserne, af de ydre Kaar, og kan tilpasse sig derefter — og dog er underkastede Arvelighedens bevarende Love. Han havde to Formaal her, dels og navnlig at belyse den Udviklingsteori, der skyldes

især *Darwin*; dels igennem det, at han haabede at ændre Organismernes Præg ved Forandringer i deres Levevis — og ændre dem paa arvelig Maade — vilde han opnaa at frembringe saadanne Gærarter, forskellige, udviklede fra de i Naturen givne og mulig bedre egnede til det praktiske Livs Formaal end dem, der allerede var til Stede.

Her som overalt i hans videnskabelige Arbejde mærkes den Styrke, der giver ham Plads blandt de førende i Videnskabens Hær: den, at han evner at stille sine Opgaver med den største Klarhed og gaar til Løsningen af dem med en Omhu og en videnskabelig Strenghed i Bedømmelsen af de fundne Resultater.

Han anstiller overfor disse Spørgsmaal lange, omhyggelige Forsøgsrækker, der tog megen Tid og meget personligt Arbejde. Han arbejdede naturligvis med sine sædvanlige Renkulturer; gennem talrige Generationer fulgte han saa Virkninger af de Ændringer, han frembragte; saa, hvorledes der af og til i en bestemt Række Slægtled af en Gær race pludselig fremstod et Individ af en anden Gær race; og saa, hvorledes i nogen Maade Ændringer saaledes frembragtes — fik nogle Gær celler til at formere sig stærkere end normalt, til at danne mere Alkohol eller mindre. I det hele kom han til den Antagelse, at det var muligt at opnaa en Ændring eller Omdannelse af Arten, af varig og arvelig Art. Hans Forsøg omtales og gengives i de fleste af nyere Værker, der behandler disse Arveligheds- og Udviklingsspørgsmaal — og svarer til det Standpunkt, hvorpaa mange blandt moderne Biologer staar, nemlig at ydre Kaar i særlige og enkelte Tilfælde kan virke ændrende ind paa Artens indre Præg og omforme dette, saa nye Racer kan opstaa.

Det er betegnende for de Resultater, Hansen kom til, hvorledes hans Stilling overfor selve det mærkelige Udviklingsproblem var og efterhaanden blev. Oprindeligt var han en ivrig Tilhænger af *Darwin's Lære*; men et af sine sidste Aar udtalte han til en af sine Elever og Medarbejdere, *H. Jessen-Hansen*¹, at i Grunden maatte man sige, at om Arternes Oprindelse vidste man intet, og jo længere man søgte at trænge ind deri, desto mere gaadefuldt blev det. — Jeg kan ikke lade være med at sammenligne denne Udtalelse af den dybt kyndige og erfarne Forsker, en Udtalelse, der vidner netop om den store Forskers Evne til at se sin Erkendelses Begrænsning — med et Par andre, adskilligt senere og nye, fra et Par af de mest afgjort førende paa disse Omraader. Det vil ses, i hvilken Grad Hansen var naaet til et Standpunkt, der staar den nyeste Forskning paa dette Omraade overmaade nær. Amerikaneren, Professor *Henry Fairfield Osborn* skriver i sin store Bog „Origin and evolution of life“ (1918): „I Modsætning til den Enighed, der er om *Loven* om Udviklingen, staar den store Uenighed om *Aarsagerne* til Udviklingen. I Virkeligheden er Aarsagerne til Udviklingen ligesaa hemmelighedsfulde, som *Loven* om Udviklingen er sikker . . . Vi kender ikke de indre Aarsager, for ingen af de Forklaringer, der efterhaanden er givne i Løbet af de sidste hundrede Aar, tilfredsstillende Kravene for Jagttagelse, for Forsøg og for Tanke.“ Og vor egen Landsmand, Professor *Wilhelm Johannsen*, skriver (i en Artikel „Naturens Verden“, Juli 1919): „— og vi indrømmer da, at

¹ Jessen-Hansen har i *Danskeren* 1892—93 og i *Højskolebladet* 1909 givet Skildringer af E. Chr. Hansen.

vort Haab om at vinde klar Forstaaelse af, hvorledes Arternes Udvikling kan være gaaet for sig gennem Tiderne, er langt svagere funderet, end man i Darwinismens Glansperiode kunde mene.“

3.

Endnu er tilbage at forsøge at give et Billede af den Personlighed, der var bag det Arbejde, som foran er skildret — forsaavidt denne Personlighed da ikke fremtræder klart nok gennem netop det paa een Gang flittige og stort anlagte Arbejde, der var Emil Christian Hansens.

Indtrykkene, hans ret glædeløse Barndom og hans saare trange Ungdomsaar havde efterladt i hans Sind, maatte være mørke; og kom dertil, at der sikkert var i ham Anlæg til et tungt Sind, vil man kunne forstaa, at det første Indtryk af Professor Hansen, som fremmede modtog, var af en alvorlig, tung, ja nærmest barsk og utilnærmelig Natur. Ja, han lagde ligefrem Vægt paa — dog ikke i de allersidste Aar — at vise sig fra den barske Side, idet han mente, at det at være ubehagelig uvilkaarlig indgød andre Respekt; Folk blev bange for en.

Kløcker siger, at i de fleste af Livets Forhold mærkede man Videnskabsmanden i ham, i hvert Fald som en Skal om hans egentlige Væsen. — Nu, alene i hans Interesser og Syssel var der andet end Videnskabsmandens; han var ikke og blev aldrig snævert begrænset til sit faglige Arbejde, saa dygtig han end var deri. Hans Ungdomskærlighed til Kunsten opgav han for saa vidt aldrig, som han lige til det sidste var en ivrig Kender og Dyrker af Kunst og Kunsthistorie.

Han havde altid holdt meget af Bøger og ofrede meget paa disse; et stort Bibliotek ejede han, mest af naturvidenskabelig Art, men dernæst var det kunsthistoriske Værker, det rummede. Betydelige Samlinger af Kunstværker ejede han ogsaa, af Raderinger, Kobberstik o. l. — Han sad ogsaa inde med en indgaaende historisk Viden.

Men der var ogsaa andet bag den alvorlige og noget barske Videnskabsmands Ydre. Ja, der var det, som nogle maaske vilde finde et lille Skær af latterligt ved, men som er forstaaeligt for dem, der erindrer de Kampe og den Modstand, hans Løbebane havde været fyldt af: han var næsten barnlig forfængelig og glad ved hver af de mange Æresbevisninger, han modtog, glædede sig ved hver Anerkendelse, der blev ham til Del.

Endnu stærkere mærkedes det rent menneskelige hos Emil Chr. Hansen dog af dem, han paa en eller anden Maade kom til at faa et nærmere Forhold til. De lærte det gode i ham for Alvor at kende. Hans Medarbejdere, Elever og Venner traf i den af sit Arbejde saa optagne Mand den, der næsten altid havde Tid tilovers for dem. — Mindet om hans egen triste Ungdom gjorde, at han endda ofte i rundelig Grad hjalp mange unge, der trængte til Hjælp til deres Uddannelse; og han brugte af sin Tid og sine Penge ikke lidt til at gaa rundt og opsøge og hjælpe ensomme gamle og fattige. Særheder havde han i adskillige Retninger, ogsaa den, at ingen maatte vide, hvor velhavende han var — han havde anbragt sine Midler forskellige Steder for at skjule, hvor store de var. Men det var ikke af Gerrighed; for det var betydelige Summer, hans Hjælp til andre aarlig kostede

ham. — Sin Formue testamenterede han delvis til et Fond, hvis Renter skal bruges til Belønning for fremragende biologiske Arbejder; ogsaa fik fattige i Ribe og i Valby Legater deraf.

Mange var de gamle og ensomme, der savnede hans Besøg, da han var død, fortæller Jessen-Hansen. Det var ogsaa betegnende for Hansens Karakter, at medens det tit gik saadan — hvad adskillige har erfaret! — at de voksne, der søgte ham, kunde blive bange for ham og føle ham meget utilgængelig — saa var Børn aldrig bange for ham, tværtimod, han var en stor Børneven, som kendte en Mængde af Børnene i Valby; og af og til indbød han dem hjem til sig og trakterede paa dem. — Mindet om hans egen Barndom gav ham maaske en egen Erfaring om, hvorledes i hvert Fald Barnehjertet trænger til hver Solstraale, der kan falde paa det. --

Emil Chr. Hansen var en dansk Mand; et Grænsebarn i sin Fødsel og sine Barndomsoplevelser. En Professor i Prag siger i en Levnedsskildring af ham: „Dr. Hansen er Danmarks trofaste Søn. Som Patriot i Ordets ædleste Betydning hænger han med alle sine Hjertefibre ved sit havomkransede Fædreland, hvis Historie han ærer højt og som han føler sig skyldig overfor med alle sine Kræfter.“

Karakteristisk er ogsaa den Udtalelse af Hansen selv i Forordet til en tysk Udgave af et af hans Værker, hvori han siger, at en væsentlig Drivfjeder for ham ved dette Arbejde, som altid, har været „at vise det store Udland, at vor lille Nation, trods alle politiske Nederlag, dog er i Stand til at udvikle en selvstændig Forskning.“

Videnskabens store Bygning er international; men

den enkelte Forsker er i det Værk, hvormed han bidrager til denne Bygning, baaret af sit Folks selvstændige og særegne Præg.

I 1880 var Emil Chr. Hansen i Holsteinborg Kirke bleven viet til Frk. Mathilde Melchior, der tidligere havde været Oldfrue paa Gl. Carlsberg. — I deres Ægteskab fødtes en Søn.

I 1909 bliver hun alvorlig syg, kort før de skal tage paa Landet og holde Ferie sammen. Til Sorgen kommer en Tunghørhed, der ret snart gør ham døv. Han bestemmer sig da til, maaske mest for at overvinde sin Nedtrykthed, at tage ud til Hornbæk i nogen Tid. Men saasnart han kom herud, blev han alvorlig syg, og dør, alene og i fremmede Omgivelser, d. 27. August.

En Maaned efter er ogsaa hans Hustru død.

De begravedes begge paa Vestre Kirkegaard i Valby, nær den Arbejdsplads, hvor han havde vundet sine Sejre, nær deres Hjem og paa et Sted, hvortil han ofte var gaaet for at søge Hvile, og hvor han havde glædet sig som den ægte Naturelsker, han var, over Skønheden, der var over denne smukke Kirkegaards Natur, over Skønheden, der var i det store som ogsaa i det allermindste smaa, det hvis Kender han fremfor nogen var her i vort Land.

Vore folkevolde

med særligt hensyn til Trældiget.

Af fhv. Højskoleforstander Søren Alkærslg, Bjært.

Gennem vor historie og vore sagn har vi alle fra vor barndom hørt om *Danevirke*, og vi har, de fleste af os, hørt og læst om dette folkeværn mange gange siden. Og vi har vel også ment, at et sådant værk måtte være helt enestående, i alt fald i Danmark.

Imidlertid vil det dog næppe overraske nogen, at sådan er det ikke. *Danevirke har sine forgængere* både hjemme og ude: i Tyskland, Frankrig og England, især det sidste sted, hvor der har stået kampe mellem så mange folkeslag.¹

Men da den danske konge *Godfred* i året 808 byggede den første vold „fra hav til hav“ som værn mod Karl d. store og hans Franker, behøvede han dog ikke at gå til fremmede lande for at finde forbilleder. Vi *havde dem herhjemme*, og om gamle folks udsagn ellers passer (traditionen går tilbage til slutningen af 18. årh.), så var i hvert fald én af dem, *Trældiget*, ikke så lidt længere end både Godfreds vold og det senere *Danevirke*. Dengang har disse volde endnu været vel bevarede og kendt af alle, kun omkring 300 år gamle.

¹ Om „Offas dige“ og andre gamle virker i England se *Vilh. la Cour*: *Danevirke og kampene paa vor sydgrænse* s. 60.

Det er om disse vore ældste folkeværn, og især da om et af dem, jeg her vil fortælle. For 25 år siden undersøgte jeg dem alle på to nær og fulgte dem, sålangt de kunde spores; det var ved at høre et foredrag af arkæologen, direktør *Sofus Müller*, at jeg fik lyst dertil. Meget får man ikke at vide ved en sådan undersøgelse, og det er desværre alt i alt såre lidt, vi *ved*, men en del kan sluttes ad omveje, kun at disse slutninger drages forsigtigt nok.

Først skal vi da ganske kort se, hvad vi har tilbage af disse volde, og vi kan begynde sydfra med:

1. *Olgerdiget*, $\frac{1}{2}$ mil s. f. *Tinglev* (et par mil n. f. Flensborg), nu vistnok helt ødelagt af jærnbanelen. Endnu 1840, da *Worsøe* så det (Årb. f. nord. oldkyndighed), gik det i en længde af 1000 al. fra *Bjerndrup å* til en mose og afskar derved en trekant, indenfor hvilken man havde volden foran sig og mosen og åen i ryggen.

2. *Trældiget*, også kaldet Alverdensdiget. For 25 år siden kunde det let spores fra noget ø. f. *Andst* (begyndte lige ved landevejen), ned efter *Gejsing* skov, over *Hundsholt* og næsten til *Jordrup*, vel 10 km. Der var store afbrydelser ganske vist, og de fleste steder sås kun en svag højning i marken, ligesom ogsaa mulden, hvor den var fremme, havde en lysere farve. Det bedst bevarede var stykket fra *Hundsholt* op efter *Jordrup Kirke*. I 1840 så *Worsøe* det (Årb. f. nord. oldkyndighed 1840—41) og beskriver det ved *Andst* som $3\frac{1}{2}$ al. højt, gående derfra mod s. ø.; sikkert har det gået til *Nagbøl*, til en arm af *Kongeåen*, med eng omkring. Endvidere siger han, at det efter gamle folks fortælling har været at spore i al fald til *Egtved* — han har talt med en 80 årig mand, som

husker det — sagtens til den gren af Vejle å, -som løber syd om byen. Et værn altså på 3 mils længde, løbende temmelig nøjagtig i syd—nordlig retning. Det er dog ikke givet, at det har været sammenhængende på hele linjen.

3. *Bardediget* ved *Barde*, 2 mil v. f. *Herning*, noget n. f. Ringkøbingvejen. Det har en længde af 1000 al. og går fra *Abild å* til *Vorgod å*, med deres forening bag sig. Var endnu for 25 år siden ret vel bevaret $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ al. højt.

4. *Fandens dige* i *Ikast*, ubetydelige rester. Kan mulig være en vejspærring (se senere) på Horsens-Holstebro-vejen, som i gamle dage gik gennem hele sognet.

5. *Rammedige* går i s. v.—n. ø. mellem *Ramme* og *Dybe* sogne og skal have gået fra havet til *Lem-Vig*, men det kan ikke vides, om dette er en virkelig tradition eller en (ret nærliggende) gætning. Det var for 25 år siden det bedst bevarede af disse værn, flere steder 3 al. højt. Er også afsat på generalstabens kort.

De hidtil nævnte er vest- og midtjydske. Tilbage har vi: 6. *Dandiget* i *Asferg*, det eneste i Østjylland, v. Hobrovejen 2 Mil fra *Randers*. Det afskærer en bué af *Kåt Bæk*, er 2000 al. langt, og var for 25 år siden $1\frac{1}{2}$ —3 al. højt.

Foruden disse virkelige oldtidsværker kan nævnes enkelte andre, som nok synes at ligne dem, men som alligevel er 6—700 år yngre. De vedkommer os altså ikke her, men det kan dog nævnes, at man kalder dem vejspærringer og henfører dem til den tidlige middelalder. De ligger også helt anderledes, og har, i modsætning til oldtidsvoldene, grav foran eller har haft.

1. *Margrethediget* i Ø. Nykirke, afsat på generalstabens kort. Har spærret Kolding-Viborgvejen et par km. n. ø. for kirken.

2. *Kongsnapdiget* i *Torning*. Har spærret Kolding-Viborgvejen. før Skivevejen gik fra.

3. En vold noget nordligere, som har spærret Kolding-Viborgvejen. hvor den gik over Tange å.

Disse volde kan der have været anvendelse for i bondeoprøret under Knud d. hellige, i borgerkrigen 1134—57, i Niels Ebbesens dage og i de senere bondeoprør, f. eks. under Kristoffer af Bajern 1441.

Vi vil imidlertid her holde os til oldtidsværkerne. Og vi kunde jo ønske svar på flere spørgsmål: i hvilken *hensigt* er de bygget? og dertil kan straks svares: *til forsvar*. Dernæst og vigtigere: *tiden og af hvem?* Og dette er vanskeligt og tilsyneladende umuligt at svare på. Men slige spørgsmål har så ofte syntes ørkesløse, og dog kom der svar tilsidst, om end tit ad sære veje. Og er der noget, der kan holde interessen og spørgsmålene levende, så synes det mig at være de gåder, *vor oldtid* stiller os. Vi får af og til en lille stump at vide, nok til ikke at blive trætte, men ofte, meget ofte, må der gættes fejl, før det rigtige findes, men da var også fejlene nødvendige for at nå målet.

At også det, her skal siges, må indeholde sådanne fejl, er vistnok givet. Men det væsentlige vil dog nok være rigtigt og vil give noget i retning af et svar på *denne* gåde fra vor oldtid.

Først vil vi da dele disse volde i to dele:

1. *Olgerdiget, Bardediget, Dandiget* og *Fandens dige*, der alle (for det sidstes vedkommende dog med

forbehold) afspærrer et mindre område på 10—40 tdr. land, hvortil egnens befolkning har kunnet trække sig tilbage, når fjender nærmede sig. Af dem må der have været flere, sandsynligvis mange. De er beslægtet med middelalderens *bondeborge*, der tjente i samme hensigt: *Gamleborg* på Bornholm, *Pedersborg* v. Sorø, *Klejtrupvolde* v. Hobro og *Sjørringvolde* i Thy¹. Disse kortere volde er altså et *lokalt* fænomen; den største interesse knytter sig til de længere volde:

2. *Rammedige* og *Trældige*, til hvis rejsning der må knytte sig betydningsfulde folkehistoriske begivenheder, hvilke det nu end kan være. De er, både på grund heraf og på grund af deres størrelse, *de egentlige forgængere* for Godfreds vold og Danevirke, men det er sikkert til *Trældiget*, at den største interesse knytter sig, og det bliver fra nu af det alene, vi kommer til at tale om.

Og først da dette: Hvis vi tør gå ud fra, at *Trældiget* har nået fra *Vejled til Konged*, så kan vi på et kort læse os til, hvilken rolle det har spillet. Fra Hjarbæk vig til Kongeåen har Jylland fra gammel tid været delt på langs ved en uafbrudt hedestrækning, hvis bredde, skønt den kunde være noget varierende, dog hele vejen var betydelig, og som altid har været skovløs og i alle måder en ødemark. Den skilte i oldtiden Vestjylland helt fra Østjylland på samme måde som de sydsvenske ødemarker skilte Skåne fra det øvrige Sverrig (hvorved det blev knyttet til Dan-

¹ Derimod er *Trælborg* i Veerst Skov, som med urette sættes i forbindelse med *Trældiget* (dette går temmelig langt øst for), langt yngre, sagtens fra 17. årh., da det ikke længere kunde nytte for bønder at forsvare sig, men da det gjaldt om at *skjule* sig. Af sådanne *skjuleborge* har vi flere.

mark), men denne ødemark fortsatte sig dog ikke helt til Kongeåen. Omtrent i linje med Læborg og Veerst kirker bliver jorden bedre, og egnen herfra mod syd har vel ikke just østjysk præg, men har dog dannet en forbindelse mellem øst og vest, som en senere tid stadig søgte udvidet (ved opdyrkning af hedeegne, der lå imellem, hvor det lod sig gøre), men som man i den tidlige oldtid har ønsket fuldstændig lukket, fordi øst og vest stod fremmed — og dermed fjendtligt — overfor hinanden på grund af de omtalte naturhindringer.

Og hvad naturen altså ikke havde lukket, det forsøgte man så at lukke ved kunst, ved hjælp af *Trældiget*. Om det er en enkelt mand, der ud fra et *overblik* som det her antydede har udført arbejdet, får stå hen; det store foretagende kunde jo nok tyde på en kyndig overledning, men iøvrigt er det ikke just nødvendigt at antage det. Erfaringen viste tilstrækkeligt, at på disse kanter trueede faren. Her blev man foruroliget af østlige fjender, mens man længere mod nord boede trygt bag hedeørknerne. Dette er den virkelige og naturlige grund til digets rejsning. Og en sådan slutning behøver næppe engang særlig at underbygges med andre kendsgerninger end de nævnte, thi at sådanne forudsætninger får denne følge, har vi eksempler nok på andetsteds fra, både fra vort eget land (Danevirke) og nabolandene.

Alligevel vilde det jo være både interessant og styrkende for teorien, om vi fra noget punkt i vor oldtid kunde skimte noget om en stærk modsætning mellem øst og vest, særlig om urolige (og dermed krigerske) folkebevægelser i Østjylland, som kån have truet også vestlige stammer. Og noget i den retning

synes der at have været. Vi nødes til at være forsigtige på grund af kildens natur, thi den har ikke meget med historie at gøre. Det er vore *stednavne*. Ud fra dem har *H. V. Clausen* („Studier over Danmarks oldtidsbebyggelse“) ment at kunne påvise en folkevandring og erobrerbevægelse udgået fra Sælland, og som har sat sine spor i en „—lev-bebyggelse“ (byer, der ender på — lev), først og stærkest i Skåne, siden på Fyn, især Nordfyn, og sidst i Jylland; men navnlig Østjylland, stærkest i Århusegnen, svagere i Limfjordsegnene og svagest i det sydligere Østjylland. Ud for Århus er den mod vest standset af Gudenå (og hederne vest for), sydligere er den standset af hederne, og — som jeg mener — af Trældiget. Mange —levbyer er der ikke i disse egne, jeg véd ikke, om der er andre end Jerlev, Herslev, Borlev, Gårslev og Vindelev, og den sidste er ret langt borte. Men derfor kan den nye bebyggelse og erobring godt have været ret stærk, thi inden den nåede disse egne, kan —levnavnet være gået noget af brug. Bevægelsen kan have truet vestligere egne, så der har måttet rejses et værn — Trældiget — imod den. Og værnet har utvivlsomt holdt, thi det er den dag i dag væsentlig grænsen mellem Øst- og Vestjylland. Tiden for denne folkevandring skulde være omkring 400 e. Chr., men inden den har nået disse egne, er vi vel nok et årh. længere fremme, og da skulde altså Trældiget være bygget, 300 år før Godfreds vold og 450 år før Danevirke.

Det blev ovenfor sagt, at værnet har holdt, men det kunde jo ellers synes mærkeligt, thi os vilde det forekomme meget svagt, både ved sin store længde og sin ringe højde; befolkningstætheden må jo dog antages at have været meget tynd dengang. — Vi må da for det

første vide, at den tids *angrebsmidler* var meget svage; man havde kun de kastevåben, hånden kunde magte: sten, pile og spyd; den egentlige kamp var *nærkamp*. Og her var det nok -- og stort mere kunde ikke nås, selv med mere fuldkomne værker — at forsvarerne havde et *højt stade* overfor angriberne, hvorfor man heller ikke synes at have brudt sig om, at voldens skråning var synderlig stejl, og lige så lidt, at der var grav foran; det har disse ældre virker aldrig, — vel en lavning, hvor jorden er taget, men ingen egentlig grav. Og med den tids redskaber kunde man heller ikke arbejde i den hårdere undergrund.

Mere væsentlig kunde den indvending synes, at værnet var for langt og for vidtløftigt for den tyndt boende befolkning, så meget mere, som det gerne var *overfald*, der var tale om. — Men for det første har der ligget en milebred bræmme af øde land foran diget, og man har sørget for, at det vedblev at være øde. Dette synes at have været almindelig praksis blandt alle germanske stammer og vel sagtens hos alle folk på et vist udviklingstrin. Bag en sådan strækning øde land følte man sig sikrere, især når der var vagt ude i ødemarken, og det har der sikkert været. Nogle få frimænd eller pålidelige trælle har levet derude som spejdere, vel væsentlig af jagt og fiskeri, og trællene fik sagtens deres frihed for en sådan tjeneste. I brinkerne langs Nebel å f. eks. vilde vi måske endnu kunne finde sporene af deres jordhuler, om vi kendte stederne; thi de røbede sig ikke for fjendtlige spejdere ved at bygge ovenpå jorden.

Men dernæst har de *store* ufredstider — og det må jo tænkes at være i en sådan, at diget er bygget — næppe stået længe på. Det kan tænkes, at den

afgørende kamp er udkæmpet i løbet af en snes år, og i den tid har volden været besat *altid*, om end ikke fuldt, og jordhuler bag volden har været besættningens hjem. Vi har måske ondt ved at tænke os det, at et samfund kunde bestå med et så uhyre kraftspild; men har det i vor tid kunnet gå i 4 år, så har det dengang let kunnet gå i 5 gange 4. Denne gerning var jo i hin tid den frie mands eneste, trællene tog sig af at skaffe mad, for at den frie mand kunde passe forsvaret, og han var nøjsom og hårdfør. Og har det end været anstrengende, så har det ikke været værre end den kævl og strid mellem stammerne indbyrdes, som ellers dagene sikkert bragte; det kunde tværtimod være en lindring og løftelse, at her nu forelå en stor, fælles opgave. — Fra Nagbøl til Egtved må vi da tænke os, at der har stået en række af sådanne vilde krigere, og vilde og voldsomme har kampene været. Af og til har der været foretaget strejftog ind i fjendens land, når spejderne meldte, at der var noget at gøre. Vi befinder os i en tid, da næppe ret mange fanger blev skånet, de fleste blev dræbte som ofre til guderne, og resten blev lemlæstet og gjort til trælle. Og denne vildhed er sikkert tiltaget under kampens forløb, som vi f. eks. ser det under Vendertogene og vikingetogene.

Om en sådan krigersk modsætning mellem øst- og vestjyder engang har eksisteret, så er i hvert fald alle minder derom borte, med mindre der måske kunde findes spor deraf i sagn og eventyr. Men en ret stor modsætning er der den dag i dag, selv om den ikke er krigersk; den er lige så stor, såvidt jeg ser, som den mellem jyder og øboer og måske egentlig større. *Blicher* opfattede den endog som en raceforskel, og

man skal selvfølgelig ikke her lægge for meget ind i ordet race, men ellers kan han gerne have ret. Det er en modsætning; der næppe kan forklares ved det geografiske skel (hederne) og en forskellig naturs indvirkning alene, det ligger længere tilbage. Vestjyderne er sikkert en senere indvandret folkestamme, kommen fra Hamborgegnen, hvor den i kamp med havet og heden og skoven har fået sit særpræg, mens østjyder og de øvrige danske alt i nogle tusinde år havde boet omkring Kattegats gavmilde fjorde og kyster. Særpræg får en stamme i alt fald næppe i løbet af nogle århundreder.

Vi har hidtil uden videre gået ud fra, at Trældiget er rejst af Vestjyder mod Østjyder; på forhånd kunde det jo imidlertid ogsaa tænkes omvendt. Men der er kun én, ret ubetydelig ting, der taler derfor, nemlig Worsåes iagttagelse fra 1840, at diget var *stejlest mod vest*. Han slutter ganske kort deraf, at det er rejst mod en fra vest kommende fjende. Men denne slutning er næppe helt sikker, thi som følge af kampmåden kunde det vist tænkes, at man foretrak en ret flad skråning på kampsiden, bl. a. for ikke at udsætte benene for meget, — til beskyttelse af overkroppen havde man vel gerne et skjold, men sjælden eller aldrig dækkede det for mere.

Dette er imidlertid noget, som vi nuomstunder kun kan have liden forstand på. Andre ting, som vi meget bedre kan skønne om, peger absolut i retning af den opfattelse, som vi her er gået ud fra. Er den rigtig, så skal den før nævnte *ødemark* have ligget *øst* for diget; men det er netop det, som *de lokale stednavne* slår fast for os, idet der *vest for diget* findes udelukkende

gamle eller dog ret gamle stednavne. Nærmest diget: *Andsted, Gamsted, Gjesten* (Gjesting?), *Revsing, Veersted, Husted, Torsted*; lidt fjærnere: *Skodborg, Vejen* (Vejing?), *Læborg, Bække*; mellem disse gamle navne dog naturligvis nogle yngre, men det ændrer ikke sagen. Derimod findes der øst for diget, i al fald i den første mils afstand, kun ét eneste gammelt navn: *Bølling*, ellers er det unge: *Skanderup, Dollerup, Lunderskov, Gjelballe, Hvolbøl, Adsbøl, Lejrskov* (som dog engang har heddet Eersted), *Agersbøl, Ure, Vrå, Ferup, Højrup, Jordrup, Stakbølle, Hjelmstrup*. Og da disse sidste bebyggelser tidligst kan være påbegyndte omkr. 700, snarest langt senere, så betyder det, at her paa Trældigets tid var ødemark (skov), mens egnen vest for har været bebygget. Skulde diget være opført af østjyder, så måtte det have ligget langt østligere for at få den her nævnte bræmme af ødemark (til Nebel å) vest for sig. Og dertil kommer, at også længere mod øst er det næsten ene unge stednavne, hvad der vil sige, at bebyggelsen er sket ret sent.

Men denne stednavneundersøgelse giver tillige et andet og vigtigere resultat. Den stadfæster ret klart og stærkt det, vi ovenfor omtalte, at Trældiget er et skel mellem øst og vest, mellem skoven og sletten, et værn, rejst af sletteboerne mod skovboerne, enten det så er —levfolket eller andre, der er tale om.

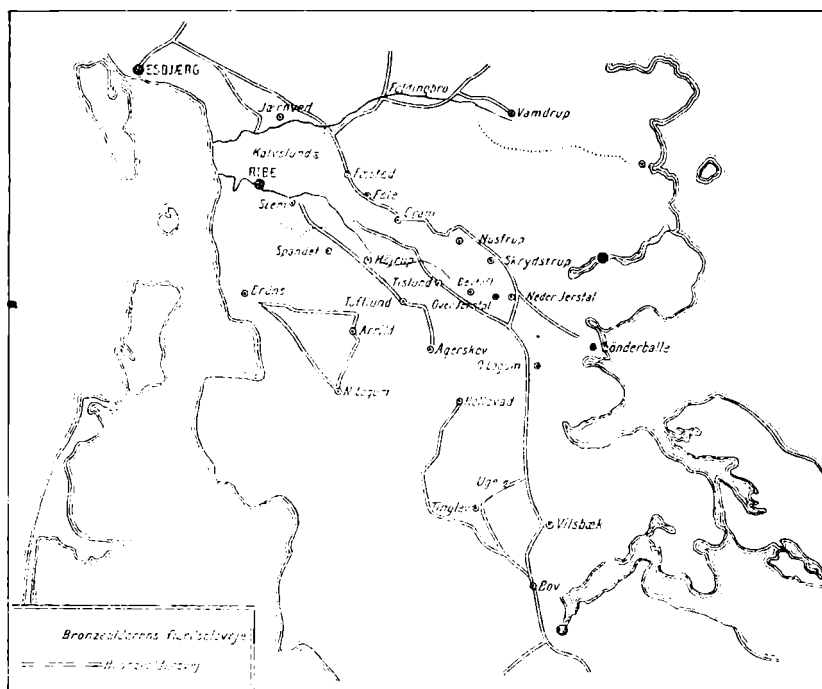
Grænser og Grænseveje.

Af højskolelærer dr. phil. Marius Kristensen, Askov.

Det er en af den danske oldgransknings store bedrifter, at det i løbet af den sidste menneskealder er lykkedes at fastslå, hvor færdselsvejene på halvøen gik i den grå oldtid. Direktør Sophus Müller har påvist, at gravhøjene fra den yngre stenalder og bronzealderen i stort tal ligger langs med gamle veje, og han og hans hjælpere har på grundlag af højenes fordeling kunnet kortlægge lange vejstrækninger, især i egne, hvor opdyrkningen ikke i altfor høj grad har virket til højenes forsvinden. At højrækkerne virkelig betegner gamle veje, ser man af, at de ikke blot går udenom eller mellem naturhindringer, men tit stiler ned mod vadesteder i vandløbene, ja på mange steder er de gamle veje benyttet tæt op mod vor tid og løber næsten på samme sted, hvor nu en vel macadamiseret vej fører frem. Mærkeligt er det, at man med stor sikkerhed kan påvise, hvorledes vejen er blevet om-lagt, sikkert i forsvarsøjemed, dengang Danevirke fik sin endelige skikkelse. En fortidsvej, som gik mere lige igennem terrænet, hvor forsvarsvolden blev bygget, tegner sig endnu tydeligt med sin højlinie ved siden af dronning Tyres store landevej.

Mellem de egne af det gamle danske rige, hvor man allerede har kortlagt de gamle veje, er også Sønderjylland.

Betragter vi et kort over gravhøje fra bronzealderen i Sønderjylland, vil vi se, at landet falder i forskellige

dele. I Østslesvig ud mod kysten ligger en række småbygder fra nordgrænsen lige til Kieler bugt; de står ikke i indbyrdes forbindelse med hinanden ved veje (højrrækker), men har åbenbart haft deres forbindelser til søs. Ovre i vesten, på Sild og de andre højere liggende øer og på gestranden indenfor er forholdet ganske lignende. Men i en skrå, bred stribe,

som i vest når omtrent fra Skads til Brøns, og i øst fra Gennerbugten til Flensborg fjord, strækker der sig store, næsten sammenhængende bebyggelser med lange veje igennem. Et blik på vort første kort vil vise, hvor vejene har kunnet fastslås, men der kan næppe være tvivl om, at der har gået vej mellem Agerskov og Hellevad, eller at vejene fra Seem og Endrupskov har fortsat sig ud mod Gredstedbro, selv om sporene ikke længer kan påvises.

Man vil se, atovre mod øst har den vældige skov, som endnu langt senere bredte sig der, spærret for samfærdslen. Der kan nok spores sideveje noget op i skoven; ja, der ser ud til at have været nogen færdsel over Jels og Skodborg, men nogen tydeligt tegnet vej, som de på kortet afsatte, finder man ikke. Ovre i øst, ved Jerstal, ligger højene i sådanne masser, at her må have været en ualmindelig stor bygd; fra denne går en lille vej ned til stranden ved Sønderballe, men to store veje fører mod nordvest, og især den nordligste af disse tegner sig meget tydeligt. Den fører over Skrydstrup, Nustrup, Gram, Fole og Fæsted til Villebøl bro, men inden den går over åen, sender den en stor sidevej mod øst. Denne går ned til åen lige ved Tobøl, omtrent på samme sted, hvor man nu tænker på at føre jærnbanelen over, og her har åbenbart været en spang eller et lignende mindre overgangssted. Hovedovergangen er dog, ligesom endnu, ved Foldingbro, hvorfra en vej går mod nord, og ved Skodborghus, hvorfra en vej går mod nordøst ind i Anst herred og en anden hen til den mærkelige bronzealdersbygd ved Haftrup-Vamdrup, der har givet os nogle af de rigeste fund fra den ældre bronzealder.

Fra Villebøl bro og Gredstedbro fortsætter vejene

ud til Hjærtlingbugten, hvor de støder sammen med den store vej nordpå og møder en stor bosættelse, der endnu den dag idag giver sig til kende ved en mængde høje.

De andre veje i egnen nord for Åbenrå har samme hovedretning, fra ravstranden mod nordvest ned til de store indlandsbygder indenfor østkystens skove.

Saa går de store veje mod syd for at samles ved Bov, og derfra fører kun en enkelt vej videre sydpå forbi Flensborg, med små sideveje ud til bygderne ved fjorden. I vesten — ude på den egentlige hede — findes ingen veje at påvise, før vi kommer sønden for Flensborg.

Når vi taler om en grænse mellem Nørrejylland og Sønderjylland, vil man altid se, at der kan være *noget* grund til en sådan tale allerede i hin fjærne tid, hvad *østen* angår. Det viser sig da også, hvis vi går endnu lidt længere tilbage, til stenalderens sidste tidsrum, at den kultur, som knytter sig til rammegravene, møder hindring på sin vej nordpå, medens hele Ribe amt er præget af den i paafaldende grad. Det er den store skovstrækning, som i østen har sat sit skarpe skel. Og dog er det jo ikke skarpere, end at det kan omgås, som vore veje viser; og ude langs stranden og over Lille Bælt har forbindelsen været let nok.

Men i vesten er der afgjort slet ikke tale om noget skel. Tvertimod: vejkortet viser os den såkaldte grænse som en åben port. En række stærkt benyttede overgange fører over Kongeåen, og den store færdsel, der har været mod sydøst, knytter Jerstal-bygden næsten nærmere til Ribe-Hjærtling end til Østerstranden, selv om afstanden til denne er langt ringere.

Derimod danner hederne vest for Flensborg en

stor, så at sige helt ubefærdet flade, og sydpå fører kun en eneste forbindelsesvej, som først sønden for Flensborg igen deler sig og sender udløbere i øst og vest.

Så tidligt som i bronzealderen kan man sige, at Nordslesvig med hensyn til samfærdsel danner *et* samfund med den vestlige del af Nørrejylland. At tale om en grænse ved Kongeåen er meningsløst, i alt fald for vestens vedkommende. Så kunde man langt snarere tale om grænse mellem Øst- og Vestjylland eller mellem Nord- og Sydslesvig; men heller ikke dette vil der være tilstrækkelig grund til. Grænsen ved Kongeåen er ikke nogen grænse fra den grå oldtid, det ser vi i alt fald tydeligt nok.

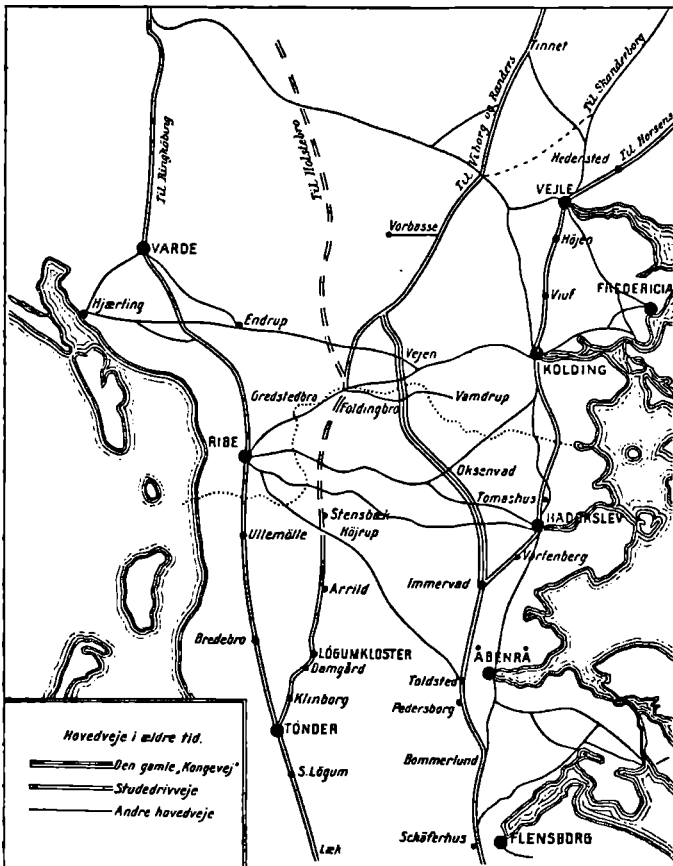
Nu er det morsomt at se, hvordan grænse- og grænseovergange former sig i de kommende tider.

Der er en sproglig grænse mellem Nørrejylland og Sønderjylland. Der er meget, som tyder på, at den ikke er så forfærdelig gammel, men i sine allerførste begyndelser må den dog vist gå tilbage til den tid, vi altid plejer at søge de store sprogændringer i, tiden lige efter vikingernes tog, da landet blev overfyldt med fremmede trælle og — ikke mindst — trælkvinder.

Den største sproglige forskel mellem nørrejysk og sønderjysk er den, at sønderjysk har bevaret de samme selvyde som det danske rigssprog, medens nørrejysk har fordunklet dem eller kløvet dem til tvelyd.

Skellet for denne, som også for nogle mindre forskelle, følger ikke Kongeådalen, men følger omtrent den nordligste gamle vej fra Ribe til Haderslev fjord og Gønnerbugten, sønden om de store skove. Efter dette at dømme er da skovegnen væsentlig opdyrket nordfra, og har der været noget skel i østen, er dette

altså blevet slettet ved, at skoven er blevet til bygd. Kongeåen er da heller ikke her nogen grænse.

Men da skoven blev bygd, blev vejene også andre end før.

Vi ser det, når vi betragter de gamle studeveje og den middelalderlige hovedvej — kongevejen — fra

Viborg til de to store udskibningspladser, Ribe og Slesvig.

På det andet kort vil man finde hovedvejene, sådan som de var, før det 19. århundredes reguleringer greb ind.

Vi ser først de store driveveje.

Den vestligste følger hovedlandevejen fra Ringkøbing til Varde og derfra videre til Ribe over Gredstedbro og videre syd på forbi Ullemølle, Bredebro til Tønder.

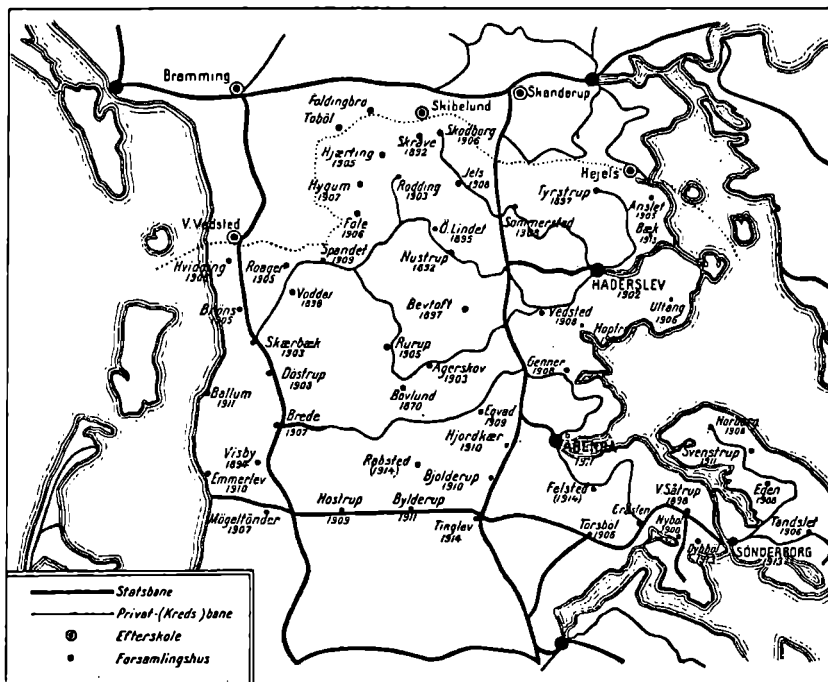
Så kommer en uden for de slagne landeveje over heden fra Holstebro over Hovborg ned til Foldingbro og derfra videre over Fæsted, Stensbæk, Højrup, Arrild, Løgumkloster, Damgård og Klinborg til Tønder, hvorfra den fortsætter sammen med den vestligste.

Dernæst har vi hovedlandevejen fra Viborg og Randers over den gamle markedsplads Tinnetheden om Vorbasse, over Læborg til Foldingbro, hvor den forener sig med den forrige.

Og endelig har vi den østlige fra Horsens over Hedensted, Vejle, Højen, Viuf, Kolding, Tomashus, Haderslev, Vartenberg, Immervad, Toldsted, Pedersborg, Bommerlund og videre syd paa.

Men der har været en ældre kongevej — og oksevej —, som allerede i det 17. århundrede var forladt af oksedrifterne, men som har efterladt sig tydelige spor. Den gik fra Viborgvejen omtrent ved Læborg og gik så over Vejen, Skodborg og Oksenvad vesten om Haderslev dam til Immervad, hvor den traf den senere østlige oksevej. Hvor langt den går tilbage i tiden, er vanskeligt at afgøre, men den må vel være så gammel, at den er kommen i brug på en tid, da skovene i østen endnu ikke var så lette at færdes

igennem, og den er i hvert fald så gammel, at den har givet navn til en kirkeby, *Oksnæ wath* 3: oksernes vadested, og det var ved denne ældgamle forbindelsesvej mellem Viborg og Slesvig (og Ribe), at man

for nogle år siden fandt en flandersk hertugs blysignet fra det 11. århundrede.¹

Grænsen er altså heller ikke i middelalderen lukket. Det ser blot ud, som om færdselslinierne flytter sig mere mod øst. Først kommer hovedvejen over Skodborghus til, og senere den ny hovedfærdselsåre mellem Kolding og Haderslev.

Men i den nyere tid blev grænsen jo lukket. I

¹ Se „Fra Ribe Amt“ 1908, S. 178 f.

jærnbanernes tid blev der sat en bom. Kun én linie i øst og én i vest. Ellers går færdselen paa jærnbanerne uberørt af hinanden nord og syd for grænsen. Man ser det tydeligt på vort tredje kort.

Men man ser ogsaa noget andet på dette kort.

Da Sønderjyderne tog fat på at skaffe sig steder, hvor de kunde komme i forbindelse med det danske åndsliv, og hvor de kunde samles til møder om deres fælles sager, da lagde de for en meget stor del deres forsamlingshuse og frimenighedskirker langs med jærnbanerne; men nogle lagde de lige nord for grænsen, som i Tobøl og ved Foldingbro, og deres efterskoler var de nødt til at lægge nord for grænsen. De, hvem det nærmest gjaldt, respekterede ikke den grænse, som ikke den historiske udvikling i landet selv, men politiske forhold havde skabt. Det åndelige samkvæm over „grænsen“ blev livligere end nogensinde før, og de jærnbaner, som skulde pege syd på, blev hjælpemidler til at samle dem om kursen nordpå. Og aller sydligst, langs statsbanen fra Højer til Sønderborg, byggede de fra 1900 til krigsåret 1914 en fæstningslinie af forsamlingshuse, som på en mærkelig måde falder sammen med det skel, der allerede i bronzealderen var mellem Nordslesvig og de sydligere egne. Færdselsvejene, som af statsmagten kunstigt blev standsede ved grænsen, kom selv til at markere en anden grænse — vælgerforeningens grænse mellem Nordslesvig og Mellemslesvig —, og over grænsen ved kongeåen blev færdselen, trods de manglende jærnbaner, ikke mindre livlig, end den havde været fra oldtiden af.

Mærkeligst af det hele er det næsten, at når nu grænsen bliver slettet, vil de jærnbaner, der standser

i nærheden af den, fordi der skulde være en grænse — så vil de gå fræm i gamle spor. Fra Gram eller Spandet vil vejen gå til Ribe og Gredstedbro som i bronzealderen. Fra Rødding fører Vejen over den gamle snarvej ved Åbølling. Og hvor kongevejen gik mellem Vejen og Skodborg, vil den tredje forbindelse komme.

Så underligt kan oldtid og nutid mødes, når den unaturlige grænse forsvinder.

Kildehenvisninger.

Kortet over Oldtidsveje er tegnet efter Dr. Sophus Müllers afhandling: Sønderjyllands Bronzealder i Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1914. Det gamle vejnet er væsentlig efter Videnskabernes Selskabs Kort fra slutningen af det 18. årh., men med benyttelse af Johannes Mejers kort i Danckwerths „Landesbeschreibung der Herzogthümer Schlesw. und Holstein“ 1652. Kortet over jærnbane og forsamlingshuse m. m. er tegnet efter et kort af H. V. Clausen (sml. Gustav Rosendals „Kort over Sønderjylland“).

Regnskab

for

„Historisk Samfund for Ribe Amt“ fra 1. Marts 1918—28. Februar 1919.

<i>Indtægt.</i>		<i>Udgift.</i>	
667 Medlemmer a 2 Kr.....	Kr. 1334,00	Saldo f. f. Aar Underskud.....	Kr. 203,44
65 Subskribenter a 1 Kr.....	• 65,00	Aarsskriftet.....	• 1661,55
Solgt i Løbet af Aaret.....	• 240,00	Møderne.....	• 148,79
Restancer f. A. a 2 Kr.....	• 82,00	Dansk hist. Fællesforening.....	• 30,00
Nye Medlemmer a 2 Kr.....	• 74,00	Porto og Diverse.....	• 129,69
• Subskribenter a 1 Kr.....	• 7,00		
Statstilskud.....	• 200,00		
Indvundne Renter.....	• 35,73		
Div. Indtægter.....	• 9,05		
Saldo Underskud.....	• 126,69		
	<hr/>		
	Kr. 2173,47		Kr. 2173,47

Samfundets Grundfond er: Kr. 875,00.

Esbjerg, den 15. Maj 1919.

C. BREINHOLT.

Ved Revisionen af foranstaaende Regnskab har vi intet fundet at bemærke.

Ribe, den 10. Juli 1919.

VOXLEV.

C. N. TERMANSEN.

I Aaret 1919 har Samfundet afholdt 3 Foredragsmøder: 31. Marts i Verst Forsamlingshus, hvor Dr. phil. *Fr. Moth*, Kolding, fortalte om Buddha og hans Tilhængere, og fhv. Højskoleforstander *S. Alkærsig*, Bjært, om vore gamle Folkevolde (se nærv. Aarvog S. 268 f). — Det andet Møde holdtes 23. Maj i Tobøl Forsamlingshus; Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov, talte om Fortidens Opfattelse af Grænsen mellem Nørre- og Sønderjylland (se nærv. Aarvog S. 279 f). Sognepræst *M. H. Nielsen*, Kvong, skildrede den kendte Lægprædikant Peter Larsen Skræppenborg (1802—73). — Endelig holdtes der 19. September Møde i Torstrup, hvor Lærer *H. P. H. Novrup*, Alslev, fortalte Træk af Torstrup Sogns ældre Historie, og Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov, holdt Foredrag om danske Stednavne, særlig med Henblik paa de 3 Horne-Herreder.

I det Repræsentantmøde, som „*Dansk historisk Fællesforening*“ afholdt 6. September i København, mødte Sognepræst *H. G. A. Jørgensen*, Farup, som vort Samfunds Repræsentant. — Samme Fællesforening lod i Dagene forud (1.—5. September) afholde et Instruktionskursus med Foredrag og Øvelser i Nationalmuseets 2. Afdeling, i Rigsarkivet, i Folkemindesamlingen og i Stednavneudvalgets Kontor, — et Kursus, der særlig var beregnet paa dem, der giver sig af med lokalhistorisk Granskning, og som gav Deltageme rigt og interessant Udbytte. Af vort Samfunds Medlemmer mødte som Deltagere: Højskolelærer *P. Bjerge*, Askov, pens. Lærer *J. P. Harbo*, Vejen, og Sognepræsterne *H. G. A. Jørgensen*, Farup, og *J. Richter*, Vejen.

Ved Aarsmødet i Torstrup (19. Sept.) og den dertil knyttede Generalforsamling vedtoges det at forhøje det aarlige Medlemsbidrag fra 2 til 4 Kroner. De stærkt stegne Priser for Papir og Bogtryk gør en saadan Forhøjelse nødvendig. —

Rettelser og Tilføjelser:

- Side 5, Linie 10 f. n.: fordums, læs: Jordens.
— 19, — 1 f. o.: circere, læs: forcere.
— 21, — 14 f. n.: Præstegaard, læs: Postgaard.
--- 56, — 5 f. n.: Jens Klint Bagger var Søn af Sognepræst
H. V. Bagger til Ballum (se Bloch og Øll-
gaard: Dimitt. Studenter fra Ribe Katedral-
skole i d. 19. Aarh.). Han døde 1856.
-

Historisk-topografisk Tidsskrifts-Index for Ribe Amt. Samlet af *Chr. Heilskov.*

Amtet og Stiftet i Almindelighed.

- Johannis Molleri commentatio de veneranda episcopatus Ripensis antiquitate. (Dänische Bibliothec. 8. Stück. 1746. S. 617—62).
- Anders Fisker: Erindringer om Vest-Jylland. (Hist.-statist. Maanedstidende f. Ribe Stift. 1838—39. S. 49—53).
- C. Thorup: Meddelelser af Ribe Stiftsarkiv. (Kirkehist. Saml. 1849—52. S. 473—80).
- Fra Hjerting til Kolding. Engelsk Reiseberetning. (Bidr. til Tidshistorien. 1851. S. 95).
- O. Nielsen: Ribe Stifts Beskrivelse 1638. (Danske Samlinger. 1874—76. S. 1—125).
- J. Kinch: Breve og andre Skriftstykker af Ribe Stiftsarkiv. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1878—79. S. 142—78).
- *Thomas Lange: En Udflugt til Vesterhavet. (Wisbechs Almanak. 1880. 18 Sider).
- *A. P. Madsen: Undersøgelser i Ribe Amt, med særl. Hensyn til Stenalderen. (Aarb. f. nord. Oldkynd. 1891. S. 301—28).
- Poul Bjerger: Fra Vest-Jylland mellem Varde og Ringkjøbing. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1891. S. 170—84).
- H. F. Feilberg: Fra Vester-Jylland. Et Kulturbillede. (Fra alle Lande. 1882. I. S. 108—27. 241—65. 355—76. II. S. 97—124. 208—28. 349—66. 422—39).
- Rasmus Kofod: Langs med Grænsen. Tre Samlingsmærker. (Dansk Folketidende. 1900. S. 4—5).
- Hans Knudsen: Sonden for Lands Lov og Ret. (Fra Ribe Amt. 1915—18. S. 389—431).
- J. Olsen: Kong Frederik d. VI's Rejse i Jylland, særlig i Ribe Amt, 1828. (do. 1906. S. 33—50).
- *Fra den sydøstlige Del af Ribe Amt. (Hedeselskabets Tidsskr. 1909. S. 257—68).
- Henry Bruun: Ribe (Riberhus) Amt 1662—1912. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 392—404).

- O. Nielsen: Bondestandens Kaar i det sydlige Jylland i Midten af det 18. Aarh. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1894. S. 30—54).
- En Hederejse den 7de til 10de Maj 1902. (Hedeselskabets Tidsskr. 1902. S. 178—81).
- H. Vilandt: Hedeplantning omkring Ribe. (do. 1910. S. 124—33).
- J. Kinch: Riber Kapitels ældste bevarede Jordebog. (Ny kirkehist. Saml. 1857—59. S. 68—90).
- *Jacob Helms: Tufstenskirkerne i Omegnen af Ribe. (do. 1857—59. S. 584—648).
- C. M. A. Matthiessen: Ribe Arkidiakonats Indtægter ved Reformationen. (do. S. 668—73).
- (Peter Adler:) Om Præstekalds Besættelse i det 17de Aarhundrede. (Hist.-statist. Maanedstidende f. Ribe Stift. 1838—39. S. 5—7. 12—14).
- H. F. Rørdam: Træk af Opvækkelsen i Ribe-Egnen 1734—37. (Kirkehist. Saml. 1907—09. S. 780—99).
- P. S. Vig: Mormoner fra Ribe Amt. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 607—38).
- Holger Fr. Rørdam: Kirkelige Efterretninger fra Ribe Stift. (Kirkehist. Saml. 1872—73. S. 504—53).
- G. Koch: Kirkelig Udvikling i Ribe Stift i den sidste Menneskealder. (Tiden. 1910—11. S. 175—77).
- J. Kinch: Ribe Stifts Gejstliges Edsbog 1643—1682. (Danske Saml. 1868—69. S. 117—42).
- Holger Fr. Rørdam: Smaating vedrørende Skoler i Ribe Stift. (Kirkehist. Saml. 1887—89. S. 167—84).
- Edv. Egeberg: Fra Biskop H. A. Brorsons Visitatser. (Hardsyssels Aarb. 1915. S. 93—110).
- Jens Brüel: Klitterne i Ribe Amt. (Fra Ribe Amt. 1903. S. 69—121).
- Sagn om de Svenske Musepartier. (Orion. 1839. II. S. 127—28).
- H. P. H. Nourup: Spredte Træk fra Varde-Egnen i Krigsaarene 1848—49—50. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 676—93).
- J. Kierkebye: Nogle Bemærkninger om Kæmpehøje m. m. i Ribe Stift. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1878—79. S. 129—33).
- A. Mentz: Marsken ved Ribe. [Med Kort]. (Hedeselskabets Tidsskr. 1906. S. 312—31).
- Kr. Thomsen: Om Marsken ved Ribe. [Med Kort]. (do. 1907. S. 363—83).

- E. Dalgas: Fire af Middelalderens større Skove i Ribe Amt, ødelagte i det 16. Aarh. og gjenfødte i vor Tid. (Hede-selskabets Tidsskr. 1888. S. 153—56. 1889. S. 153—56).
- J. Olsen: Salt- og Stivelseindustri i Vardeegnen i forrige Aar-hundrede. (Fra Ribe Amt. 1905. S. 15—26).
- Ramsing: Vardeegnens Pottemagerie. (Hist.-statist. Maanedstidende f. Ribe Stift. 1838—39. S. 62—68).
- J. R.: Fra Potteegnen. (For Hjemmet og Skolen. 1885—86. S. 116—21).
- *Orkanen og dens Ødelæggelser. (Husmoderens Bl. 1911. S. 717).
- *G. Stemann: Stormfloderne paa Ribe Amts Vestkyst i Dec. 1909 og Nov. 1911. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 698—736).
- J. Olsen: To Strandinger paa Jyllands Vestkyst. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 251—65).
- *Sygehusforholdene i Ribe Amt. (Danm.s kommunale Efter-retn. 1906—07, S. 650—51).
- Teilmann: Troidene i Ribe Amt. (Orion. 1839. II. S. 125—27).
- *H. F. Feilberg: Almuens sæd og skik i Egnen mellem Kol-ding og Ribe. (Nord. månedskr. f. folkel. og kirkel. oplysn. 1872, I. S. 321—54).
- O. Nielsen: Skandalehistorier fra Vestjylland 1698. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1884—85, S. 8—10).

Speciel Topografi.

Aal.

- *Eigil Rothe: Représentations de combats dans l'église d'Aal et dans d'autres églises danoises du moyen âge. (Mémoires des antiquaires du nord. 1902—07. S. 379—408).
- *Eigil Rothe: Rytterkampbilledet i Aal Kirke samt andre middelalderlige Kampscener i danske Kirker. (Aarb. f. nord. Oldkynd. 1908. S. 77—116).

Alslev.

- *H. P. H. Nourup: Alslev og Hostrup Kirker. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 487—523, 679—711).
- H. P. H. Nourup: Præster og Herremænd. [Alslev og Hostrup]. (do. S. 336—73).
- H. P. H. Nourup: Fra Slavekrigens Dage. [Alslev og Hostrup]. (do. 1911—14. S. 372—77).

Andst.

- [Om en Sten i Andst Kirke]. (Nye Tidender om lærde og curieuse Sager. 1732, S. 291—92).

Andst Herred.

J. Richter: Urolige Majdage i Anst Herred. (Fra Ribe Amt. 1904. S. 169—83).

Vilhelm Bang: Præsternes Indtægter i Andst Herred 1690. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1886—88. S. 1—15).

*R. H.: Fiskeopdrætningen ved Grænsen. (2. Tillæg til Ill. Familie-Journal. 1903. Nr. 43).

Ansager. (Se Ølgod).

Ansager Plantage.

Chr. Dalgas og J. L. Gejl: Om Ansager m. fl. Plantager. (Hedeselskabets Tidsskr. 1902. S. 249—53).

Askov.

*Askov og Skibelund Krat. (De tusend Hjem. 1911. S. 100—01).

Søren Alkærsig: På jagt efter brændevinstøj. (Fra Ribe Amt. 1903. S. 141—46).

Askov Højskole. (Fylla. 1869. Nr. 1).

*L. Schrøder: Fra den udvidede Folkehøjskole i Askov. (Højskolebl. 1879. S. 225—29. 241—45. 257—60).

*Askov Folkehøjskole. (Ill. Tid. 1896—97. S. 510).

Ludvig Schrøder: Askovs Højskoles første Dage. (Aarb. for dansk Kulturhist. 1898. S. 1—35).

*Chr. V.: Askov Højskole. (Søndagsbl. 1900. S. 124—25).

*Franz v. Jessen: Danske Folkehøjskoler. I. Askov. (Ill. Tid. 1900—01. S. 199—202. 215—17).

*Mads Jepsen: Vore Højskoler. I. Askov. (Folkelæsn. 1901—02. S. 121—22. 137—38).

*Birgitte Berg Nielsen: Askov Højskole. (Damernes Bl. 1902. S. 229—32. 293—94).

*Askov Højskole. (De tusend Hjem. 1905. S. 164).

*Christian Dalgas: Askov. (Hedeselskabets Tidsskr. 1908. S. 28—31).

*Askov Højskole. (Dansk Samvirke. 1909. S. 301—03. 313—15. 325—27. 337—40).

*Jannik Lindbæk: Askov Højskole. (Dansk Budstikke. 1909—10. S. 37—39. 49—51. 61—63. 73—76).

*Fra Askov Højskole. (do. 1910. S. 277—78 [Sept.]).

H. Nutzhorn: Hvorledes Askov blev Højskoleby. Hans Jokum Lauridsen. (Højskolebl. 1910. Sp. 991—94).

K. Kristensen: Mit første Indtryk af Askov. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 564—68).

Poul Bjerger: Husflids- og Sløjdscole i Askov. (do. 1887. Sp. 79—83).

T.: Husflidsskolen i Askov. (do. 1901. Sp. 1381—84).

*Ingeniørerne paa Askov. (Noget for Alle. 1896. S. 217—19).

*Askov Valgmenighed. (do. 1900. S. 9—10).

*Ludvig Schrøder: Valgmenighedskirken i Askov. (Høj-skolebl. 1899. Sp. 1393—96).

*Karl Jørgensen: Kirkeindvielsen i Askov. (do. 1900. Sp. 169—84).

*Poul la Cours Vindmølle ved Askov. (Hver 8. Dag. 1897—98. S. 297).

*Poul la Cours Vindmølle. (De tusend Hjem. 1900—01. S. 101).

V. V.: Forsøgsmøllen. (Søndagsbl. 1904. S. 113—14. 126).

Baldersbæk.

*Carl Mariboe: En Frugthave paa Heden. (Hedeselskabets Tidsskr. 1909. S. 27—33).

Billum. (Se Jandrup).

Blaavand. (Se ogsaa Ho).

*Gennem Landet. (Nær og Fjært. 1912—13. S. 307).

Blaavandshuk.

Olaf Andersen: Ved Blaavandshuk. (Søndagsbl. 1900. S. 221—22).

*Fyret ved Blaavandshuk. (De tusend Hjem. 1900—01. S. 412).

*Blaavandshuk nye Fyr. (2. Tillæg til Ill. Familie-Journal. 1901. Nr. 33).

Blaksmose.

*En udgravet Kæmpehøj. (Verdens-Spejlet. 1907—08. S. 619—20).

Bobøl.

*Carl Neergaard: Høie med mange Grave. [Bobøl og Biersted]. (Aarb. f. nord. Oldkynd. 1910. S. 307—45).

Bramminge.

*Romanus: Bramminge. (Verdens-Spejlet. 1905—06. S. 86).

*Sofie Horten: Bramminge. (Husmoderens Bl. 1907. S. 453).

*Jernbaneulykken. (Ill. Familiebl. 1912—13. S. 710—11).

*Jernbaneulykken ved Bramminge. (Ill. Tid. 1912—13. S. 525).

*Bramminge Kirke. (Ill. Familiebl. 1906—07. S. 311).

Holger: En Mønsterskole i Bramminge. (Danm.s kommunale Efterretn. 1906—07, S. 341—42).

Brøndum.

Karl Hansen: Fra Bryndum Sogn. Ældre og nyere Minder. (Fra Ribe Amt. 1915—18. S. 454—86).

Brørup.

Vilh. Bang: Fra jydsk Præstegaarde. [Brørup og Verst]. (do. 1884—85, S. 97—115).

Vilhelm Bang: Alterbægeret i Brørup Kirke. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1889—90. S. 143—44).

J. Nissen: Om Fattigvæsenet i Brørup og Lindknud Sogne i det 18. Aarhundrede. (Fra Ribe Amt. 1905. S. 153—64).

Bække.

*Carl C. Rafn: Bekke-Stenen. (Antiqvar. Tidsskr. 1852—54. S. 280—83).

*C. C. Rafn: Mindesteen ved Kleggum Høi. (do. 1858—60. S. 189—94).

(C. Säve): Yderligere Bemærkninger om Runestenen ved Kleggum Høi. (do. S. 272—73).

Darum. (Se ogsaa Vilslev).

P. K. Pedersen: Minder fra Darum Sogn. (Fra Ribe Amt. 1908. S. 108—18).

Egstrup.

Axel Liljefalk: Kampen ved Egstrup og Vrannerup den 23. April 1849. (Fra Ribe Amt. 1910. S. 3—21).

Endrupholm.

Carit Etlar: Kjeld. Jydsk Folkesagn. (Almuevennen. 1845. S. 41—44).

Endrupskov.

J. H. Byriel: Hellig Thøgers Kilde i Endrupskov. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 352—65).

Esbjerg.

V. V. Hassing: Esbjergs nutidige og fremtidige Betydning for Trafiken samt Byens Næringsforhold. (Nationaløkonom. Tidsskr. 1886. S. 241—61).

*Erik Eriksen: Esbjærg. (Ill. Tid. 1892—93. S. 472—74).

A. H. Poulsen: Esbjærg. (De tusend Hjem. 1897, Nr. 1).

*O. Bruun: Esbjærg og Fanø. (D. Turistforenings Aarsskr. 1898. S. 116—28).

*Danmarks yngste Købstad. (Hver 8. Dag. 1898—99. S. 266—67).

*T. P.: Esbjærg. (Arkitekten. 1898—99. S. 268—70. 277—78).

*Købstaden Esbjerg. (2. Tillæg til Ill. Familie-Journal. 1899. Nr. 1).

*Nybygninger i Provinsen. (Arkitekten. 1899—1900. S. 268—70. 277—78).

J. Gr. Pinholt: Fra Esbjerg. (Søndagsbl. 1900. S. 54—55).

*Ludvig Schrøder: Esbjerg og gamle Breinholt. (Høj-skolebl. 1904. Sp. 33—40. 65—72).

- *Poul: Esbjerg. (Ill. Familie-Journal. 1905. S. 299).
- *Romanus: Esbjerg. (Verdens-Spejlet. 1905—06. S. 138).
- *C. C. Clausen: Esbjerg. (Hver 8. Dag. 1908—09. S. 172—74).
- Erich Erichsen: »Guld og grønne Skove«. — Billeder fra Esbjergs amerikanske Dage. (Jydsk Maanedsskr. 1911. II. S. 39—49).
- *Festlighederne i Esbjerg [i Anl. af Byens 25-Aars Jubilæum]. (Ill. Tid. 1892—93. S. 493).
- *Carl Muusmann: Den engelske Flaade i Esbjerg. (Krig og Fred. 1905. S. 274).
- *M. Beaucaire: Esbjerg. (Ill. Tid. 1916—17. S. 341).
- *Esbjergs nye Banegaard. (Ill. Tid. 1903—04. S. 386).
- *Esbjerg nye Banegaard. (Provinsen. 1904. S. 95).
- *Esbjerg Banegaard. (De tusend Hjem. 1904. S. 108).
J.: Havnen ved Esbjerg. [Med Kort]. (Ill. Tid. 1867—68. S. 208).
- P.: Esbjerg Havn. (Dansk Kjøbstadblad. 1875. S. 277—79).
- *Udsigt fra Baunhøj over Esbjerg Dok og Forhavn. (Ill. Tid. 1879—80. S. 143).
- Hassing: Esbjerg og dens Ud- og Indførsel, navnlig af Landbrugsprodukter, fra 1874—92. (Tidsskr. for Landøkonomi. 1893. S. 654—64).
- *Eegs Palme- og Vinterhave. (Hver 8. Dag. 1906—07. S. 830).
- *P. Christensen: Plantningssagen omkring Esbjerg. (Hedelskabets Tidsskr. 1909. S. 123—26).
- *C. Schiøtz: Post- og Telegrafbygningen i Esbjerg. (Arkitekten. 1909—10. S. 249—53).
- *E. Opffer: Afsløringen af Kongens Rytterstatue i Esbjerg. (Ill. Tid. 1899—1900. S. 644).
- *Kongens Rytterstatue i Esbjerg. (2. Tillæg til Ill. Familie-Journal. 1900. Nr. 27).
- *h—: Grundstenslæggelse i Esbjerg. [St. Josefs Hospital]. (Nord. Ugebl. f. katolske Kristne. 1903. S. 567—70).
- E. Binzer: St. Josefshospitalet i Esbjerg. (do. 1904. S. 625—29).
- Grundstensnedlæggelse i Esbjerg. St. Josefssøstrenes Sanatorium. (do. 1907. S. 435—37).
- *Det ny Sanatorium ved Esbjerg. (Verdens-Spejlet. 1907—08. S. 1096).
- *Nybygninger i Esbjerg. [Toldboden og Vandtaarnet]. (2. Tillæg til Ill. Familie-Journal. 1897. Nr. 48).
- *Toldkammerbygningen i Esbjerg. (Ill. Tid. 1897—98. S. 86).

Fanø.

- *J.: Fanø. (Folkekalender for Danmark. 1855. S. 80—94 og Husvennen. 1873—74. S. 19—22).
- *J.: Fanø. (Ill. Tid. 1861—62. S. 275—78).
- *»Den Fattiges eneste Lam«. (do. 1864—65. S. 331).
- *Fanø. (Skand. Folkemagazin. 1868. S. 513—15).
J. Moldenhawer: En Dag paa Fanø. (Ill. Tid. 1869—70. S. 390—91).
- P. A. Holm: Fra Fanø. Sommer-Erindringer. (For Romantik og Historie. XXI. 1878. S. 420—31).
- *L.: Fra Fanø. (Ill. Tid. 1880—81. S. 593—94).
- *R. Mejborg: Paa Fanø. (Ude og Hjemme. 1882—83. S. 237—38).
- *Iver Iversen: En Dag paa Fanø. (do. 1883—84. S. 66—69).
- *Holger Poulsen: En Udflugt til de dansk-frisiske Øer. I. Fanø. (Husvennen. 1883—84. S. 134—35. 140—42).
- *Box: Fra Fanø. (Nordstjernen. 1894—95. S. 260—62).
Holger Drachmann: Fanø, o Fanø — (Tilskueren. 1894. S. 505—21).
- *Et Par Ord om Fanø. (Ill. Tid. 1894—95. S. 610).
- *S—h.[o: Sofie Horten]: Lidt fra Fanø. (Husmoderens Bl. 1900. S. 129—30. 137—38).
- *Fra Fanø. (Damernes Bl. 1903. S. 342—43).
- *Aino: Fanø. (Folkelæsning. 1904—05. S. 144).
- *Signe Rasmussen: Fanø. (Søndagsbl. 1908, S. 157—58).
- *P. Klemmensen Pedersen: Af Fanøs Historie 1807—1814. (Tiden. 1911—12. S. 57—58).
Holger Poulsen: Et Brudstykke af Fanøs Historie i den første Tredjedel af det 19. Aarh. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 764—70).
Rambusch: Fuglekøjerne paa Fanø. (Naturen og Mennesket. 15. Bd. 1896. S. 291—301).
- *P. Klemmensen Pedersen: Fuglekøjer paa Fanø. (Tiden. 1910—11. S. 548).
P. Klemmensen Pedersen: Nationaldragten paa Fanø. (do. 1912—13. S. 176—77).
Brüel: Om Plantningsforeningernes Udflugt til Fanø. (Hedeselskabets Tidsskr. 1912. S. 296—97).
- Fanø Vesterhavsbad.**
- *F.: Fanøs ny Bade-Etablissement. (Nutiden. 1880—81. S. 250—52).
København: Badestedet Fanø. (Tidens Strøm. 1890—91. S. 388—89).
- *Fanø Nordsobad. (Ill. Tid. 1891—92. S. 484. 564).

- *Et moderne Badested. (Nordstjernen. 1893—94. S. 452).
- *Fanø Nordsebad. (Ill. Familie-Journal. 1895. S. 217—18).
- *J. Gr. Pinholt: En Udflugt til Fanøbadet. (Søndagsbl. 1898. S. 27—29).
- *Fanø Vesterhavsbad. (Verden og Vi. 1912. Nr. 34. S. 16—17).
- *Holger Poulsen: Fanø Vesterhavsbad. (Tiden. 1912—13. S. 161—63).

Farup.

- M. K. Sørensen: Bidrag til en Beskrivelse over Farup Sogn. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1880—81. S. 1—43).
- *Farup Kirke. (Ill. Tid. 1906—07. S. 362).
- *Farup Kirke. (De tusend Hjem. 1907. S. 132).

Foldingbro.

- X.: Fragment af et Brev fra en Rejsende i Jyllands sydvestlige Egne. [Foldingbro, Kalslund og Ribe]. (Nyeste Skilderie af Kjøbenh. 48. Bd. 1827. Sp. 1374—75. 1384—86).
- J. H. Byriel: Minder fra Foldingbro-Eggen i Krigen 1848—50. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 378—86).

Føvling.

- J. Kierckebye: Beskrivelse af Føvling og Holsted Sogne. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1866—67. S. 158—64).
- Den tilmurede Kirkedør i Føvling. (Orion. 1841. S. 77—78).
- Den tilmurede Kirkedør i Føvling. Folkesagn. (Almuevennen. 1842. S. 132).

Gesten.

- *K. G. H.: Gjesten Centralskole. (Folkeskolen. 1912. S. 580).

Grene. (Se Vorbasse).

Grimstrup.

- H. F. Rørdam: En Menighed berøves sin Ret til at vælge Præst. (Kirkehist. Saml. 1889—91. S. 570—73).

Grindsted Herred.

- Beskrivelse over de rekognoscerede Moser og Kær i Varde-Grindsted Aas Kildeopland. [Med Kort]. (Mosebladet. 1909. S. 59—96, Forts. i Hedeselskabets Tidsskr. 1910. S. 295—306. 308—50).

Gørding.

- J. Kinch: Af Hr. David Grønlunds Kopibog. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1889—90. S. 36—40).
- *B.: Gørding Centralskole. (Folkeskolen. 1910. S. 553).

Gørding Herred.

O. Nielsen: Historiske efterretninger om Gørding herred. (Danske Saml. 1872—73. S. 1—61).

J. Kinch: Af Hr. David Grønlunds Kopibog. (do. 1889—90, S. 36—40).

Henne.

*A. C. Jensen-Haarup: En Vesterhavstur. (Naturen og Mennesket. 2. Bd. 1889. S. 97—103).

Hessel.

Hans Jensen: Hessel Bro og Flodens Vande. (Fra Ribe Amt. 1905. S. 145—52).

Hillerup. (Se Jested).**Hjarup.**

J. H. Byriel: Da de Hjarup Gaardmænd laante. (Fra Ribe Amt. 1910. S. 182—90).

Hjerting. (Se ogsaa Varde).

G. L.: Et dansk Badested. (Spøg og Alvor. 1898—99. S. 364).

Vilhelm Bang: Privilegium for Indbyggerne i Hjerting, Ho og Oxby paa at søge Erhverv ved Sejlads. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1893—95. S. 350—51).

Ho. (Se ogsaa Hjerting).

N. S. Nielsen: Træk af Livet i Ho-Oxby i ældre Dage, dog væsentlig fra Ho og Blaavand. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 305—35).

Hodde.

Poul Bjerger: Hodde og Tistrup i gamle Dage. (do. S. 87—107).

Hollænderskoven. (Se Kærgaard Skov).**Holsted.** (Se ogsaa Føvling).

Th. Juhl: Holsted og Omegn. (For Hjemmet og Ungdommen. 1898. S. 34—35).

Horne. (Se Thorstrup).**Horns Rev.**

*F. B.: Fra Horns Rev. (Ude og Hjemme. 1877—78. S. 147—48).

J. C. Oldenburg: Opmaalingen af Horns Rev 1876—77. [Med Kort]. (Geogr. Tidsskr. 1878. S. 63—68).

*Holger Poulsen: Fra »Vestervovvov«. (Tiden. 1912—13. S. 78. 91—92. 106).

Hempel: Om et Fyrskib paa Horns Rev. (Tidsskr. f. Søvæsen. 1868. S. 166—68).

Hostrup. (Se Alslev).**Houborg.**

*Houborg Kirke i Ribe Amt. (Arkitekten. 1895—96. S. 61—62).

*En ny Kirke paa Heden. (Ill. Tid. 1895—96. S. 282).

Houborg Plantage.

*E. Dalgas: Houborg Plantage. (Hedeselskabets Tidsskr. 1894. S. 11—14).

*Et Mindesmærke for Hedens første Planter. (Verdens-Spejlet. 1904—05. S. 719).

Mindefesten den 19de Juli i Houborg Plantage [for Joh. Kr. Sørensen]. (Hedeselskabets Tidsskr. 1905. S. 222—30).

Hunderup. (Se ogsaa Vilslev).

(Peter Adler:) Gravmindet [over Rigsraad Lange] i Hunderup Kirke. (Hist.-statist. Maanedstidende f. Ribe Stift. 1838—39. S. 129).

Gravmindet i Hunderup Kirke i Ribe Amt. (Bidr. til Tidshist. 1839. S. 103—04).

Jandrup.

Jesper Madsen: Jandrup og Billum Sogne. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 25—73).

Jerne.

Jesper Madsen: Fra Jerne og Skads Sogne. (do. 1910. S. 55—90).

Arne Sundbo: Til Jerne Sogns Historie. (do. 1911—14. S. 642—75. 1915—18, S. 40—86).

*Gamle danske Kirker. I. Jerne Kirke. (Ill. Tid. 1906—07. S. 324).

Jerne Kirke. (De tusend Hjem. 1907. S. 124).

H. H. Sørensen: Udejerengen. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 712—19).

Jernved.

*A. Fang: Jernved Kirke. (Ill. Tid. 1906—07. S. 589).

*Jernved Kirke. (De tusend Hjem. 1907. S. 316).

Jested.

J. Madsen: Jested og Hillerup. (Fra Ribe Amt. 1909. S. 3—24.)

Kalslund. (Se Foldingbro).**Kleggum Høj.** (Se Bække).**Kongeaen.**

Johannes Steenstrup: Ouelques recherches sur la rivière de Kongeaa. [Med Kort]. (Oversigt over Vidensk. Selsk. Forhandl. 1911. S. 25—39).

*Uffe Pan: Kongeaen. (Ill. Tid. 1915—16. S. 628).

S. Alkærsg: Smugleriet ved Kongeaen i mands minde. (Fra Ribe Amt. 1911—1 . S. 126—91).

Kvie.

Mary Pedersen: Hedens Pionerer. Et Kulturbillede fra Kvie Hede. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 374—79).

H. P. H. Novrup: Høleer fra Kvie. (do., S. 123—32).

Kærgaard.

- *J. Madsen: Kærgaard. (Fra Ribe Amt. 1908. S. 71—107).
Fra Herregaard til Fattiggaard. (For Hjemmet og Ungdommen. 1900. S. 273—74).

Kærgaard Skov.

- A. C. Jensen-Haarup: Ekskursioner til Kærgaard Skov og Hollænderskoven ved Ribe. Flora og Fauna. 1900. S. 17—21).

Ladelund.

- A. Eds. Johansen: Nede ved Grænsen. (Tiden. 1912—13. S. 526—29).
- *Jørgen Koch: Ladelund Landbrugsskole ved Brørup Station. (Spøg og Alvor. 1899—1900. S. 14).
- *N. M. Nielsen: Ladelund Landbrugsskole. (Verdens-Spejlet. 1903—04. S. 662).
- *Fr. Hansen: Ladelund og den landøkonomiske Udvikling 1879—1904. (Ladelund Elevforenings Aarskr. 1905. S. 6—9).
- *—n.: Ladelund Landbrugsskole. (do. S. 10—15).
- *Jubilæumsfesten paa Ladelund Landbrugsskole. (do. S. —19).
- *Emil Konradi: Landbrugsmusæet paa Ladelund. (do. 1907. S. 24—28).
- *Emil Konradi: Det mejerihistoriske Museum. (do. 1906. S. 52—55).

Langbjærg Plantage.

- Ludvig Schrøder: Mindesmærke for E. M. Dalgas i Andst Herred. (Hedeselskabets Tidsskr. 1901. S. 193—94).

Langlig.

- H. K. H[ansen]: Langlig. (De tusend Hjem. 1908. S. 36).

Lejrskov.

- J. J. A. Worsaae: Høiene paa Leirskov Mark. (Annal f. nord. Oldkynd. 1840—41. S. 153—63).

Lille-Andst.

- Chr. Lindskov: Erindringer fra Lille Anst. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 510—32).

Lindknud. (Se ogsaa Brørup).

- F. G. Fenger: Fra Heden. (Søndagsbl. 1906. S. 86—87. 93—94. 102—03).

Lunde.

- M. P. Teisen: Kong Christian den Tredie i Lunde Præstegaard. (Morskabslæsn. f. d. danske Almue. 1845—46. S. 16—18).

Lunderup.

- J. Olsen: Hvorledes Varde Enge kom under Lunderup. (Fra Ribe Amt. 1909. S. 94—99).

Lundgaard.

- *Fr. K.: Lundgaard Eng- og Fiskeriselskab. (Verdens-Spejlet. 1903—04. S. 580).

Lydumgaard.

- Chr. Villads Christensen: Mordet paa Jørgen Bramming til Lydumgaard. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1891—93. S. 299—334).

Læborg. (Se ogsaa Vejen).

- *Carl C. Rafn: Læborg-Stenen. (Antiqvar. Tidsskr. 1852—54. S. 283—89).
- *Marius Kristensen: Et middelalderligt Signet, fundet ved Læborg. (Fra Ribe Amt. 1908. S. 179—80).

Lønne.

- *Magdahl-Nielsen: Lønne Kirke. (Architekten. 1904—05. S. 53—57).

Malt.

- J. Nissen: Malt Sogn i vore Oldeforældres Tid. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1893. S. 126—52).

Maltbæk.

- *C. Engelhardt: Coupe de bronze émaillé datant de la première période de l'âge de fer. (Mémoires des antiquaires du nord. 1866—71. S. 151—57).

Malt Herred.

- N. J. Termansen: Fra Malt Herred. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1891. S. 84—96).
- *Hans Knudsen: En Indberetning om Malt Herred fra Slutningen af det 17. Aarh. (Fra Ribe Amt. 1911—S. 694—97).
- J. Nissen: Om Skolevæsenets Oprettelse i Malt Herred. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1826—98. S. 345—86).

Manø.

- Anton Nielsen: Manø. Skitse fra en Ferierejse. (Nutiden. 1881—82. S. 83—86).
- Holger Poulsen: En Udflugt til de dansk-frisiske Øer. II. Manø. (Husvennen. 1883—84. S. 182—83. 198—99).
- Johanne Meyer: Feriebrev fra Mandø. (Søndagsbl. 1905. S. 286—87. 291—92).
- H. Weitemeyer: Om Manø for 150 Aar siden. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1911—14. S. 194—204).
- *Frederik Opffer: Manø. (Ill. Tid. 1916—17. S. 233—34).
- H. Grüner Nielsen: Folkevisedans på Manø (Danske Studier. 1917, S. 14—21).
- Michael Mikkelsen: Et Par Træk af Mandø Præstehistorie. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 213—18).

Manøhøhlade.

F. Müller: Manøhøhlade. (Morskabslæsn. f. d. danske Almue. 1840. S. 581).

Noes.

J. Kierckebye: Lidet om Caspar Markdansk Moder og hendes Afkom paa Gaarden Noes. (do. 1876—77, S. 126—27).

Nordby.

Holger Poulsen: Nordby paa Fanø i gamle Dage. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 380—84).

*Det kommunale Fremskridt. [ø: Gasværk]. (Hver 8. Dag. 1907—08. S. 384).

*»Hotel Nordby«. (Hver 8. Dag. 1903—04. S. 624).

Holger Poulsen: Nordby Kirke paa Fanø. (Tiden. 1910—11. S. 239—40).

J. Helms: Døbefonten i Nordby Kirke paa Fanø. (Dansk Maanedsskr. 1857. II. S. 230—33).

Erl. Rørdam: Indskriften på døbefonten i Nordby kirke på Fanø. (Kirkehist. Saml. 1891—93. S. 187—92).

*Fanø Navigationsskole. (Hver 8. Dag. 1910—11. S. 89).
Holger Poulsen: Præsterne i Nordby paa Fanø efter Reformationen. (Fra Ribe Amt. 1915—18. S. 192—212).

Nordenaa.

Palle Fløe: Optegnelser af en vestjydsk Bonde for 100 Aar siden. (do. 1882—83, S. 78—87).

Nymindegab.

Iver Iversen: Fra Landet bag Klitterne. (Danmark. Ill. Kalender for 1892, S. 121—40).

Nærilddal.

Kokken i Nærilddal. (Fylla. 1869. Nr. 7).

Nørholm.

A. C. Teilmann: Beskrivelse over Markdigerne paa Nørholm i Jylland. (Kiøbenhavns Aften-Post. 1795. Nr. 27. Sp. 113—14. Nr. 47. Sp. 261—65. Nr. 48. Sp. 269—71).

*Nørholm. (Nord. Billed-Magazin. 1869. 1. Kvart. S. 193—99).

Nørholm Skov.

A. C. Jensen-Haarup: Ekskursioner til Nørholm Skov ved Varde. (Flora og Fauna. 1902. S. 97—100).

Oksby. (Se ogsaa Hjerting).

*J. Olsen: Oksby gamle Kirke og Kirkegaard. (Fra Ribe Amt. 1905. S. 118—31).

Plovstrup.

O. Nielsen: Herregården Plovstrup ved Ribe. (Annal. f. nord. Oldkynd. 1860. S. 217—26).

Ribe. (Se ogsaa Foldingbro).

Almindelig Beskrivelse og Historie.

Halv. Andersen: Adskillige gamle Documenter Ribe By vedkommende. (Nye danske Mag. 1806. S. 257—85).

Mærkværdigheder angaaende Riber-By. (Østs Archiv. 1. 1. Bd. 1824. S. 193—97).

P. T. Hansen, P. N. Thorup og Peter Adler: Efterretninger ang. Byen Ribe. [Med Plan]. (Indbydelsesskr. fra Ribe Katedralskole. 1831, 40 S. 1833, 38, 34 S. 1834, 57, 40 S. 1835. 57, 26 S. 1836. 82 S. 1838, 109 S. 1839, 72, 20 S. 1842, 107 S. 1844, 74 S. 1847, 62 S. 1848, 52 S.).

Noticer om Ribe By. (Almue-Vennen. 1847. S. 208).

*Staden Ribe. (Nord. Penning-Magazin. 1847. Sp. 753—56).

*Ribe. (Kjøbenhavns ill. Ugebl. 1855. S. 98—99).

O. Nielsen: Toldindtægter af Ribe 1569—70. (Danske Saml. 1865—66, S. 90—91).

*Ribe. (Nord. Billed-Magazin. 1877. 1. Kvart. S. 17—22. 35—39. 51—56. 68—72).

*Fr. v. J[essen]: Længst mod Syd. (Ill. Tid. 1893—94. S. 344—45).

*M—s—n.: I Ribe. (do. 1897—98. S. 307).

Uffe Birkedal: Ribe. (Dansk Tidsskr. 1898. S. 644—52).

*V. S.: Ribe. (Husmoderens Bl. 1900. S. 329—30).

*Prospero: Et Stykke dansk Middelalder. (Hver 8. Dag. 1902—03. S. 306—08).

*Fra det gamle Ribe. (De tusend Hjem. 1903. S. 156).

*M. Mørch: Ribe og Domkirken. (Verdens-Spejlet. 1903—04. S. 550—51).

Mindernes By. (Dansk Folketid. 1904. S. 292—95).

*Ludvig Schrøder: Købstaden Ribe. (Højskolebl. 1905. Sp. 585—90. 625—30).

*Romanus: Ribe. (Verdens-Spejlet. 1905—06. S. 102).

*Anna: En Dag i Ribe. (Dansk Ungdom. 1906—07. S. 17—19).

Jydske Byer for et halvt Aarhundrede siden. En Eng-
lænders Rejseindtryk. XII. Ribe. (Jylland. Tillæg til
Jyllandsposten. 1907—08. S. 412—15).

*Fra Ribe. (Ugebladet. 1907—08. S. 293).

*Franz von Jessen: Den truede Grænseby. (Gads danske
Magasin. 1907—08. S. 257—71).

*Ribe. (Fædrelandet. 1907—08. S. 75—76).

N. H.: Ribe. Et Feriebrev. (Dansk Samvirke. 1910. S. 201—2 [Juli]).

*Knud Bokkenheuser: Ribe. (Ill. Familieblad. 1910—11. S. 156—57).

*Anker: Ribe. (De tusend Hjem. 1911. S. 28).

Fra Ribe. (Husmoderens Bl. 1911. S. 36).

*Peter Vejrup: Ribe. En Stemning. (Søndagsbladet. 1911—12. S. 11—12).

*Ripensis: Ribe. (Turisttidende. 1914. S. 77—85).

O. Stemann: Fra Frederik VI's Tid. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 366—71).

*G. Stemann: Ribe i Stiftamtmand Moltkes Tid. (do. 1907. S. 157—212).

Aandsvageanstalten.

*Indvielsen af Aandssvage-Anstalten i Ribe. (Ill. Tid. 1907—08. S. 105).

Antikviteter.

*Th. St.: Gamle Sager i Ribe. (Hjemmet. 1904. S. 331—32).

Befæstning.

(T. A. Becker:) Ribes Befæstning 1575. (Orion. 1851. S. 151—52).

Drab.

J. Kinch: Et Drab 1687. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1889—90. S. 41—45).

Gasværket.

*Gasværkseksplosionen i Ribe. (Hjalmar Grupes Søndags-tidende. 3. Aarg. 1906. Nr. 9).

*Gasværkseksplosionen i Ribe. (Verdens-Spejlet. 1906—07. S. 75).

Heksevæsen.

Et Besværgelses Brev imod Hexer ... i Muren over Kiøbmand Hr. Niels Friises Dør i Ribe. (Jydernes Ven. 2. Aarg. II. 1898. S. 93—94).

J. Kinch: Tilføjelser til Efterretningerne om Hexefølgelserne i Ribe. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1901—03. S. 271—72). [Begyndelsen i Grønlunds »Hist. Efterretn. om de for Hexeri forfulgte Mennesker i Ribe By«].

Huse, gamle.

*Gamle Bindingsværksbygninger i Ribe. (Meddel. fra Foren. til gl. Bygningers Bevarelse. 1908. S. 33—38).

*C. N. Termansen: Indskrifter fra gamle Bygninger i Ribe. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 650—78).

- *Ambrosius Stubs Bolig i Ribe. (Ill. Tid. 1879—80. S. 227—28).
- Fra Stenbogade i Ribe. (do. 1871—72. S. 25—28).
- *Fra Stenbogade i Ribe. (I Borg og Hytte. 1879. S. 93).
- *Chr. Axel Jensen: Taarnborg i Ribe. (Architekten. 1908—09. S. 289—94. 306—13).
- *Arthur Fang: Weis' Skænkestue i Ribe. Et af de mærkeligste Interiører i Landet. (Hjemmet. 1907. S. 497—98).

Kirker og Præster. (Se ogsaa Præster).

- Domkirken i Ribe. (Dansk Kunstbl. 1836—37. Sp. 101—07. 1837—38. Sp. 89—93).
- *P. Adler: Om Ribe Domkirke. (Dansk Folkekalender. 1843. S. 135—45).
- *N. Høyen: Ribe Domkirke. (Dansk Ugeskr. 2. R. 2. Bd. 1843. S. 17—34).
- *Domkirken i Ribe. (Skand. Folkemagasin. 1853. Sp. 417—22).
- J. Helms: Den kirkelige Bygningskunst i Middelalderen, med særl. Hensyn til Ribe Domkirke. (Dansk Kirketid. 1855. S. 631—39).
- *Ribe Domkirke. (Nord. Billed-Magazin. 1862. 1. Kvart. Sp. 129—30. 147—50).
- *Ribe Domkirke. (Ill. Ugebl. 1871. S. 52—54).
- *Ribe Domkirke. (Nord. Billed-Magazin. 1877. 2. Kvart. S. 17—21. 35—38).
- *G.: Ribe Domkirke. (Ill. Tid. 1887—88. S. 257—58).
- B.: Ribe Domkirkes Istandsættelse. (Kunstbladet. 1888. S. 66—67).
- *Danske Domkirker. I. N. A. Juncher: Ribe. (D. Turistforenings Aarskr. 1902. S. 107—24).
- *Alonso: Restaureringen af Ribe Domkirke. (Hver 8. Dag. 1903—04. S. 130—31).
- *A. Blinkenberg: Ribe Domkirke. (Folkelæsning. 1903—04. S. 125—26. 138—40).
- *Ribe Domkirke. (Architekten. 1903—04. S. 442—47).
- *Jacob Helms: Ribe Domkirke. (Ill. Tid. 1903—04. S. S. 757—59).
- *H. R.: Ribe Domkirke. (Ill. Familie-Journal. 1904. S. 250).
- *Th. Oppermann: Moderne Restaureren af ældre Bygninger. Ribe Domkirke. (Tilskueren. 1904. S. 851—62).
- *Ribe Domkirke. (Husmoderens Bl. 1904. S. 255).

- P. Severinsen: Ribe Domkirke. (Dansk Folketidende. 1904. S. 266—68).
- *Chr. Axel Jensen: Ribe Domkirke. (Architekten. 1906—07. S. 293—306).
- *Niels Th. Thomsen: Ribe Domkirkes Indvielse. (Verdens-Spejlet. 1903—04. S. 574—75).
- *Ribe i Fest. [o: Domkirkens Indvielse]. (Ill. Tid. 1903—04. S. 760—65).
- *A.: Den store Kirkefest i Ribe den 7. August. (Ill. Familie-Journal. 1904. S. 254).
- *Bronzedørene i Ribe Domkirke. (2. Tillæg til Ill. Familie-Journal. 1904. Nr. 44).
- *Ove Jørgensen: Fru Carl Nielsens Bronzedøre i Ribe. (Ill. Tid. 1904—05. S. 40—41).
- Th.... : Kathoveddøren. (Morskabslæsn. f. d. danske Almue. 1840. S. 587—93).
- *Jac. Helms: »Kathoveddøren« paa Ribe Domkirke. (Ill. Tid. 1870—71. S. 385—88).
- *Francis Beckett: Kathoveddøren paa Ribe Domkirke. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1904—05. S. 436—51). Gamle Kalkmalerier [i St. Katrine Kirke]. (Arkitekten: 1898—99. S. 320).
- *E.: Kalkmalerierne i Ribe. (Architekten. 1908—09. S. 475—76).
- C. N. Termansen: St. Klemens Kirke i Ribe. [Med Kort]. (Fra Ribe Amt. 1905. S. 1—14).
- J. Kinch: Brudstykker af et Nekrologium for Dominikanerklosteret i Ribe. (Kirkehist. Saml. 1853—56. S. 490—500).
- J. Kierckebye: Ribe Bisp og Byhyrde for Kong Valdemar. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1866—67. S. 165—72).
- J. Kinch: Vedkommende Riber Domkapitel før Reformationen. (Ny kirkehist. Saml. 1857—59. S. 336—40).
- J. Kinch: Ribe Domkapitel på Reformationens Tid. (do. S. 388—418).
- J. Kinch: Ribe Bys Kirkebøger i det 17de Arhundrede. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1866—67. S. 114—41).
- Kommunalvæsen.*
- (Peter Adler:) Nogle Vedtægter i Ribe fra det 16de og 17de Aarh. (Hist.-statist. Maanedstidende f. Ribe Stift. 1838—39. S. 77—80. 89—91).
- J. Kinch: To Aktstykker vedkommende Ribe. 1. Bestalling for Stadskirurgen fra 1692. 2. Opgivelser om Håndværkslavene fra 1791. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1889—90. S. 16—23).

Frost: Bidrag til Ribe Byes Almueskolevæsens Historie. (Hist.-statist. Maanedstidende for Ribe Stift. 1838—39. S. 73—77. 85—88. 94—96. 99—104. 109—12. 116—18).

R. Rahr: Om Fattigvæsenets Arbejdsanstalt i Ribe. (do. S. 59—61).

Frost: Beretning om Bospisningsanstalten i Ribe. (do. S. 121—24).

Frost: Bidrag til Ribe Kjøbstads Fattigvæsens Historie. (do. S. 1—5. 14—16. 23—24. 27—32. 36—40. 42—48. 53—59).

(Peter Adler:) Om de nærværende Told-Forhold i Ribe. (do. S. 19—23).

Krigsbegivenheder.

P. Adler: En Indkvartering. (Morskabslæsn. f. d. danske Almue. 1839, S. 260—62).

*G. Stemann: Spansk og fransk Indkvartering i Ribe 1808. (Fra Ribe Amt. 1908. S. 3—38).

*J. D. Stemann: Kosakkerne i Ribe 1814. (do. 1911—14. S. 533—68).

*J. D. Stemann: Det 17. lithauiske Uhlanregiments Indkvartering i Ribe 1814. (do. S. 737—63).

juris: Fra Otteogfyrre. Da Slaverne ventedes til Ribe. Jysk Ugebl. 2. Aarg. 1906, S. 25—26).

J. D. Stemann: Ribe i April 1848. Toget til Tønder. [Med Kort]. (Fra Ribe Amt. 1815—18, S. 1—39).

Ligbærrelav.

J. Kinch: Ribe Bys ældste Ligbærer-Lav eller Kompagni-Lavet. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1866—67. S. 97—113).

Mindesmærker.

*Dronning Dagmar-Monumentet i Ribe. (Husmoderens Bl. 1911. S. 364).

*Monumentet for Krüger i Ribe. (Ude og Hjemme. 1883—84. S. 378—79).

*Øllgaard: Anders Sørensen Vedels Mindesmærke i Ribe. (Fra Ribe Amt. 1903. S. 51—63).

*E. Bodenhoff: En ny Mindesten i Mindernes By. Tale ved Afsløringen. [De faldne i 1864]. (Ill. Tid. 1913—14. S. 467—68).

Orfejdebrev.

Evald Tang Kristensen: Et Orfejdebrev fra Ribe 1530. (Fra Ribe Amt. 1910. S. 191—97).

Posthuset.

Nagel: Postbygningen i Ribe. (Dansk Postbl. 1903. S. 124—28).

Præster.

Frost: Biographiske Efterretninger om Sognepræsterne til Ribe Domkirke og Stiftsprovsterne i Ribe Stift . . . (Hist.-statist. Maanedstidende f. Ribe Stift. 1838—39. S. 118—20. 125—28. 132—36. 138—40).

Riberhus.

*Slottet Riberhus. Efter Thorups »Historiske Efterretninger om Riberhus«. (Wisbechs Almanak. 1861. 5 Sider).

O. Nielsen: Synsforretning over Riberhus 1639. (Danske Saml. 1868—69. S. 90—95).

Seminariet.

*Ribe Seminarium. (Folkeskolen. 1912. S. 84—85).

Det nye Seminarium i Ribe og dets Forstander Pastor Hansen. (Verden og Vi. 1912. Nr. 1).

Skolevæsen. (Se Kommunalvæsen).

Stiftsmuseet.

M. C. Pontoppidan: Ribe Stiftsmuseum. (Jylland. 1891 92. S. 40—44).

Tingbøger.

J. Kinch: Af Ribe Bys Tingbøger fra Slutningen af det 16de Aarhundrede. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1870—71. S. 138—209).

J. Kinch: Af Ribe Bys Tingbøger fra den første Halvdel af det 17de Aarhundrede. (do. 1876—77. S. 133—205).

Tyendemarked.

*Tyendemarked med Fannikepiger i Ribe. (Ill. Tid. 1876—77. S. 73).

Veje.

Et roesværdigt Vejanlæg. (Nord. Landvæsens og Landhusholdnings Magazin. 1802, 4. Kvart. S. 52—62).

Ribe Herred.

*Vesterhavsdiget. (Krig og Fred. 1911. S. 319).

A. Jessen: Marsken ved Ribe. (Meddel. fra Dansk geol. Foren. 1912. S. 107—08).

*H. Boesgaard: Vestkystens Værn. Sikringen af Marsken omkring Ribe. (Ill. Tid. 1912—13. S. 476—77).

Sekær.

Povl Andersen: Folkelig Retsfølelse. (Fra Ribe Amt. 1903. S. 64—68).

Skads. (Se Jerne).

Skallingen.

- *Holger Poulsen: Skallingen. (Husvennen. 1884—85. S. 22—24).
- *Holger Poulsen: Halvøen Skalling. (Geogr. Tidsskr. 1885—86. S. 31—32).
- Thomas Lange: Skallingen. (D. Turistforenings Aarsskr. 1897. S. 110—13).
- P.: Rejsebrev. — Skallingen. (De tusend Hjem. 1897. Nr. 6).
- *Skallingen. (Fædrelandet. 1907—08. S. 91).

Skanderup.

- [Indskrifter i Skanderup Kirke]. (Nye Tidender om lærde og curieuse Sager. 1732, S. 497—98).
- J. Nissen: Om Fastsættelse af en Præsteenkepension i Skanderup 1794. (Fra Ribe Amt. 1909. S. 32—47).
- Et Dombrev af Kong Hans om en Præstejord i Skandrup Sogn. 1495. (Danske Magazin. 1843. S. 39—40).
- To Skoleindvielser [Haarslev paa Fyn og Skanderup]. (Folkeskolen. 1909. S. 37).

Skibelund. (Se ogsaa Askov).

- N. K.: Skibelund Krat. (For Hjemmet og Ungdommen. 1897. S. 396—97).
- *Fra Skibelund Krat. (De tusend Hjem. 1900—01. S. 141).
- *Georgia la Cour Pedersen: Skibelund og dets Mindesmærker. (Fra Ribe Amt. 1904. S. 113—38).
- *H. C. H.: Skibelund. (Søndagsbl. 1909—10. S. 148—49).
- *P. Eliassen: Skibelund. (Jydsk Maanedsskr. 1911. S. 123—33).
- *Georgia la Cour Pedersen: Skibelund og dets Mindesmærker. (Ladelund Elevforenings Aarsskr. 1906. S. 33—52).
- *Høgsbro-Mindesmærket. (Ill. Tid. 1906—07. S. 524).
- Ved Jacob Lindbergs Bautasten. (Fylla. 1869. Nr. 45. 1870. Nr. 3).
- *F. Hendriksen: Niels Skovgaards Mindesten for Magnus den Gode og Kampen paa Lyrskov Hede. (Tidsskr. f. Kunstindustri. 1898. S. 159—63).
- *Magnus den Gode-Stenen. (Ill. Tid. 1898—99. S. 24).
- *Magnus den Godes Sten i Skibelund Krat. (Hver 8. Dag. 1898—99. S. 12).
- *Lyrskov Stenen paa Danmarks Sydgrænse. (Ungdansen. 1911. S. 210—11).
- *Modersmaalet. (Hver 8. Dag. 1902—03. S. 718—19).
- *— p —: »Modersmaalet«. (Ill. Tid. 1902—03. S. 679—80).

*J. P. H.: Afsløringsfesten i Skibelund [for L. Schrøder og Hustrus Mindesmærker]. (Søndagsbl. 1909—10. S. 587).

L. Schrøder: Mindesmærke for H. Svejstrup. (Danskeren 12. Bd. 1894. S. 192).

Bendix Madsen: Skibelund Efterskole. (Højskolebl. 1897 Sp. 1483—88).

— b.; En ny Friskole. (Fylla. 1874. Nr. 47).

Skodborghus.

J. Kinch: Peder Stub paa Skodborghus. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1882—83, S. 73—77, Tilføjelse S. 373).

Skærn Mærsk. (Se Varde).

Slavs Herred.

O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Slavs Herred-Ribe Amt. (Danske Saml. 1867—68. S. 289—350).

Otto Sommer: Fra Midtjylland. (Søndagsbl. 1893. S. 351—52. 358—60. 366—67).

N. Bloch: En Bane paa Heden. (Ugebladet. 1901. S. 33—44).

Sneum.

Jens Madsen: Sneum og Tjæreborg Sogne. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 413—61).

Starup Plantage.

Afsløret Mindesten [for Hans Pedersen] i Starup Plantage. (Hedeselskabets Tidsskr. 1906. S. 191—92).

Sønderho.

D. H. Wulff: Ansøgning i Anledning af Sønderho gamle Kirkes Brøstfældighed. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1882—83. S. 188—90).

Sønder-Nisum.

Kr. Larsen Vestergaard: Nisum-Kræmmerne. (Fra Ribe Amt. 1911—14. S. 387—91).

Sønderskov.

Poul Bjerger: De Sønderskov Bønder. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1896. S. 159—203).

Thorstrup.

Thorstrup og Horne Sogne, Øster Horne Herred. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1884—85. S. 1—5).

*Thorstrup Kirke. (Nord. Billed-Magazin. 1871. 1. Kvart. S. 33—37).

Thorup.

*Thomas Thomsen: Bronzealderfund fra Thorup. (Aarb. f. nord. Oldkynd. 1915. S. 123—31).

Tirslund.

s.: Tirslund Hede. (Ill. Tid. 1894—95. S. 644—45).

Ludvig Schrøder: Indvielse af Plantagen ved Tirslund Sten. (Højskolebl. 1891. Sp. 913—20).

*Magnus Petersen: Stenen paa Tirslund Hede. (Ill. Tid. 1879—80. S. 207—08).

Axel Olrik: Tirslund-Stenen. (Dania. 1890—92. S. 143—48).

*R. N.: Tirslund-Stenen. (Dansk Ungdom. 1906—07. S. 305—06).

*Niels Hansen: Tirslundstenen. (Ladelund Elevforenings Aarskr. 1907. S. 58).

A. H. Poulsen: En jydsk Bautasten. (Jylland. 1891—92. S. 30—32).

*Mindesmærkerne [for Dalgas] i Tirslund og Brande og Hedeselskabets Ekskursion den 15de til 18de Juli. (Hedeselskabets Tidsskr. 1895. S. 170—81).

Tistrup. (Se Hodde).

Tjæreborg. (Se Sneum).

Trøllundgaard.

N. C. Simonsen: Trøllundgaard. [Med Plan]. (Ugeskr. f. Landmænd. 1876. I. S. 371—77. 395—409. 433—39).

Urup.

*J. Kierckebye: Om det gamle Urup. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1870—71. S. 411—28).

Vamdrup.

J. Kinch: Bandlysning over en uopdaget Tyv. (do. 1868—69, S. 111—12).

*J. H. Byriel: Vamdrup. (De tusend Hjem. 1910. S. 356—57).

J. H. Byriel: Fra Vamdrup Sogn. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 639—49, forts.).

J. H. Byriel: Smaatræk fra Vamdrup-Egnen i 1849. (do. 1907. S. 213—20).

J. H. Byriel: Fra Fæste til Selveje. Et Træk af Vamdrup Sogns Historie. (do. 1908. S. 171—77).

*Togulykken ved Vamdrup. (Ill. Tid. 1894—95. S. 338).

Varde. (Se ogsaa Lunderup).

Wedel Heinen: Nogle antiquariske Efterretninger om Varde Kjøbstad. (Hist.-statist. Maanedstidende f. Ribe Stift. 1838—39. S. 106—09. 113—16).

J. Olsen: Nogle Bemærkninger om det ældste Varde med Slot og Syssel. (Fra Ribe Amt. 1910. S. 91—116).

*Romanus: Varde. (Verdens-Spejlet. 1905—06. S. 154).

H. F. Rørdam: Om Vardes Fortid, særlig i kirkelig Henseende. (Kirkehist. Saml. 1899—1901. S. 596—602).

- J. Olsen: Varde og Omegn, særlig med Hensyn til de kejserliges Indfald 1627—29. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1893—95. S. 117—51).
- J. Olsen: Varde og Omegn, særlig med Hensyn til Kriigen 1643—45. (do. S. 280—344).
- J. Olsen: Varde og Omegn i Tidsrummet fra 1649—1660. (do. S. 467—511).
- Beretning om Varde Kiøbstæds Forfatning og muelige Forbedring. (Minerva. Juli—Sept. 1793. S. 41—70. Tilføjelse S. 305—28).
- Arne Sundbo: Af Varde og Hjertings Historie. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 524—63, 573—606, forts.).
- Folkefesten i Varde 1790. (Danskeren. VII. Bd. 1891—92. S. 88—97).
- J. Olsen: En Hekseproces i Varde paa Christian IV's Tid. (Fra Ribe Amt. 1907. S. 71—92).
- *Varde ny Skole. (Folkeskolen. 1912. S. 110).
- *N. M. Nielsen: Varde tekniske Skole. (Verdens-Spejlet. 1904—05. S. 78).
- O. Nielsen: Vardehus. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1889—90. S. 341—50).
- Palle Fløe: Videbreve for Kjøbstaden Varde og Skjærn Mærsk. (do. 1876—77. S. 246—55).
- Vedsted.**
- *Grænseskillet. (Verdens-Spejlet. 1908—09. S. 975—76).
- Vejen.**
- *Romanus: Vejen. (Verdens-Spejlet. 1905—06. S. 201).
- *Vejen. (De tusend Hjem. 1911. S. 404).
- *Ludvig Schrøder: Den gamle og den ny Vejen Kirke. (Højskolebl. 1897. Sp. 129—36).
- S—h. [o.: Sofie Horten]: Margarinefabrikken »Alfa«. (Husmoderens Bl. 1898. S. 103).
- *v.: Margarinefabrikken »Alfa«, Vejen. (Søndagsbl. 1909—10. S. 547—48).
- J. Richter: Af Vejen-Læborg Pastorats ældre Præstehistorie. (Fra Ribe Amt. 1909. S. 118—35).
- *J. A. Favrholt: Et Landsby-Skolevæsens Udvikling. 1895—1910. (Danm.s kommunale Efterretn. 1909—10, S. 258—60).
- J. P. Damtoft: Vejen Kommunes Skolevæsen. (Folkeskolen. 1910. S. 249).
- Verst.** (Se Brørup).
- P. Feddersen Jensen: Fra Veerst Sogn. Efter Sognefoged Jens Jensen's Optegnelser. (Fra Ribe Amt. 1915—18, S. 432—55).

Vester-Horne Herred.

O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Vester Horne Herred. (Danske Samlinger. 1865—66. S. 111—48. 319—68).

*Thomas Lange: Fra Vester Horne Herred. (Ude og Hjemme. 1878—79. S. 95—97).

Iver Iversen: Fra Danmarks far west. (do. 1883—84. S. 465—67).

Edv. Egeberg: I Forbifarten. (Folkelæsning. 1901—02. S. 214—15. 244. 308. 379. 404).

De Aarhus-Drøner i Nørre- og Vester-Horne Herreder 1849. (Cimbria. 1851. S. 73—76).

Vestkær.

Vestkær Højskole. (Fylla. 1869. Nr. 6).

Vilslev.

H. J. J. Sørensen: Om Vilslev og Darum Præstekald ved Ribe. (Kirkehist. Saml. 1889—91. S. 162—64).

J. B. Høyer: Sognepræst Knud Langs Optegnelser om Vilslev og Hunderup Sogne. (Saml. til jydsk Hist. og Top. 1904—05. S. 38—96).

J. B. Høyer: Fra Kvægpestens Dage i det 18de Aarhundrede. (Fra Ribe Amt. 1903. S. 138—40).

J. Madsen: Vilslev i det nittende Aarhundrede. (do. 1905. S. 27—68).

*Jacob Helms: Vilslev Kirke ved Kongeaen. (Folkekalender f. Danmark. 1863. S. 24—32).

Vissingsminde.

*Aug. Klein: Vissingsminde. (Ugeskr. f. Landmænd. 1883, I. S. 115—20).

Vorbasse.

John M. Møller: For hundrede Aar siden. [Om Vorbasse og Grene Pastorat]. (Kirkehist. Saml. 1895—97. S. 400—07).

John M. Møller: Til Vorbasse Sogns Historie 1819—36. (do. 1911—13. S. 461—82).

Den sorte Død. Et jydsk Folkesagn. (Valkyrien. 1831. S. 267—71).

*Rytterfægtningen ved Vorbasse den 29. Februar 1864. (Nordstjernen. 1888—89. S. 399).

O. F. Gedde: Rytterfægtningen ved Vorbasse den 29. Februar 1864 [med Kort]. (Fra Ribe Amt. 1904. S. 139—49).

Vrannerup. (Se Egstrup).

Ølgod.

N. H. Uhd: Et Aarhundredes Fremskridt. Den økonomiske Udvikling i Ølgod og Ansager Sogne 1800—1903. (Fra Ribe Amt. 1906. S. 113—15).

Et Sagn om Ølgod Kirke. (Jysk Søndagsbl. 1872. S. 112).

*J. Richter: E Par gamle Mindetavler i Ølgod Kirke. (Fra Ribe Amt. 1903. S. 124—37).

Togsammenstødet ved Ølgod. (Hjemmet. 1908. S. 180).

Øster-Horne Herred.

Ramsing: Om Hølesmedning i Øster Horne Herred. (Hist.-statist. Maanedstidende f. Ribe Stift. 1838—39. S. 25—27).

Øster-Vamdrup.

J. H. Byriel: Mikkelsgrande i Øster-Vamdrup. (Fra Ribe Amt. 1909. S. 100—03).

Biskop Viktor Kristian Hjort.

Et Tidsbillede fra Trængselsaar.

Af Kammerherreinde Helga Stemann i Ribe.

(Slutning.)

15. Maj var Biskoppens Sølvbryllup, Festen feires i Hjemmet i stille, huslig Kreds, kun med de Børn, der vare i Ribe. Forældrene følge med denne Beslutning „Fornuftens Overlæg og Pligtens Bud“, som Biskoppen skriver til Niels:

Ribe, d. 17. April 1817.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito!¹ Dette finder jeg mig forpligtet til at sige Dig, og jeg turde næsten vædde paa, min Niels, at Du har sagt Dig det selv, da vor gode Bedstemoder forkyndte Dig dine Forældres Beslutning, at vi ikke turde lade Dig og dine Sødskende gjøre den bekostelige Reise herover og tilbage igjen for at see og tale med eder i nogle faa Dage.

Du, min Dreng, kjender saavel din Moder som mig, og veed, at vore Hjerter hænge ved vore Børn, at vore Øine dvæle med Velbehag paa dem, at vore kjærlige Ønsker ledsage dem paa enhver Vandring, og at vi med Glæde opoffre for deres Fornøielse.

Kunde altsaa den forønskede Samling i vort Huus paa nogen Maade, efter Fornuftens Overlæg og Pligtens

¹ Tab ej Modet i Nød, gaa dristig Faren i Mødel

Bud have fundet Sted, saa var det skeet. Men Alt stred derimod, og kun en altfor kjelen Eftergivenhed for Kjerligheds Ønsker kunde her opløfte sin Røst og fordre dem tilfredsstillede . . .

Nu skal mit Hjertes Fest ikke afbryde din rolige Fremgang paa den skjønnede Vei, hvor Du alt har, til ubeskrivelig Glæde for din Fader og Moder, gjort nogle sikre og mandige Trin. Du læser med din gamle Nøiagtighed til Filosofikum, gjør Dig som hidtil yndet af dine Lærere, ikke blot ved at høre deres Forelæsninger, men og ligesaameget ved at lade Dig prøve paa deres Examinatorier, og lad saa din Skytsengel raade for Udfaldet, naar Du vel forberedt underkaster Dig Examen. At jeg da ikke fordrer Mere af Dig, veed Du grandt.

Naar saa anden Examen er forbi, maa Du endnu den samme Dag gaa ned til Stranden og seile til Kolding med din Kasset, som jeg eller Eiler saa henter, og har Du da Lyst til at lade mig og din Familie nyde Dig i et Par Maaneder eller tre, saa skal jeg see mildt til Dig Morgen og Middag og Aften. Du maa og sende Kasseten alene over Søen og marschere med Lindberg¹ hertil, om I kunne eenes derom. Laurits kunde jo gaa med. — — Et Haandtryk og et Kys til Opmuntring fra din kjerlige
Fader V. K. Hjort.

Niels prædiker i Steenløse for den gamle Pastor Vilhelm Billeschou², efter hvem Biskoppens yngste Søn vistnok var opkaldt. Hjort er i det Hele glad over Prædikenen:

¹ Jac. Chr. Lindberg (1797—1857), den kendte kirkelige Forfatter, Søn af Præsten N. L. i Ribe.

² f. 1744, † 1823, i Steenløse fra 1787 til 1819.

Ribe, d. 10. Mai 1817.

„Min Niels!

Tak for din Prædiken! Aanden i den kunde jeg godt lide. Hold Du Dig kun stedse til vor Overhyrde, saa farer Du ikke vild! — — Bønnen var efter min Følelse ret god — Indgangen vel lang mod Talen selv. Du kjender den gamle Lignelse, at Forstuen ikke bør være saa stor som Værelserne. — Delene kunde Du have udtrykt kortere og derved gjort det lettere for Almuen at ihukomme dem, f. x. at kjende, elske og takke, lyde og følge ham eller Noget lignende. At Du bruger Bibelsprog ikke blot til Beviser, men ogsaa til Prydelse, er aldeles i min Smag, men dog var der i din Prædiken eet, som jeg ikke vilde have anført, fordi det detaillerede et i Østerland elsket, men for os fremmed Billede. Hvad Sproget angaaer, da maa Du endelig vogte Dig for alt for lange Perioder. Ingensinde bør en Prædikant, efter min Dom, skrive eller tale saa, at han skal have fornødent at komme med et „siger jeg“ i Eftersætningen. Det er ikke smukt og 99 af 100 blandt Almuen har glemt den lange Forsætning, førend de komme til Eftersætningen. Jeg stødte og et Par Steder paa nogle Participier, som i mit Øre gjøre Talen slæbende.

Det har iøvrigt fornøiet mig, at Du har prædikeret, det har glædet mig, at Du ikke var frygtsom, og det har frydet mig, at Du har vedligeholdt en religiøs og populær Tone gennem hele Prædikenen. Komme vi til, som Gud vil give, at leve i nogen Tid sammen haaber jeg at kunne gennemgaae nogle Udarbeidelser med Dig, som Du neppe skal have Skade af.“

Derefter følger den nydelige Beskrivelse af en lille Høitidelighed, som Biskoppen har beredt til Sølv-

brylluppet i sin Have. Lindelysthuset skal have ligget midt i denne, hvor der nu er en lille Stenhøi.

„Den senere Vaartid i Aar er gaaet ret godt for os Alle herovre. Mit Pult og min Have have givet mig mangan fornøielig Stund. Deriblandt har været en, som hår fornøiet ikke alene mig, men mange flere. Det var nemlig en Høitidelighed, jeg har forberedt til vort Sølvbryllup, og som Himmel og Jord har givet sin Velsignelse til. Du vilde selv gjøre et Glædeshop, og derefter med begge Hænderne i Siden gotte dine Øine ved at betragte det, hvis Du fik det at see. Du erindrer det smukke Lindelysthus i min Have og husker, at derudenfor staaer, lidet tilvenstre for den, som sidder i Lysthuset med Ansigtet vendt mod Indgangen, et gammelt smukt Pæretræ. Under det har jeg med egen Haand skrevet: „Hurrah! den 15. Maj 1792.“ Min Kristian har saaet Karse i Bogstaverne og Niels Polak har paa fri Haand oven over gjort det zirligste Løvværk, der endnu har prydet noget Karsebed. Selv Marie og Nønne finde hans Tegning smuk, og allerede i flere end 8 Dage groer den lysegrønne Hædersskrift saa yndig, at vi, Mutter og jeg, og mine Rollinger her, kunne i Ordets allerreneste Forstand nyde den Dag, som knyttede vort kjere huslige Baand. Siig Du nu og paa Torsdag dit stille Hurrah for Dagen, og tak Gud for den og bed ham at signe de Gamle i Ribe, saa vil Du ogsaa med Fornøielse tænke paa mit høitidelige Karsebed, der er et levende, lysegrønt Brudevers! — Lev vell! Hils om Dig fra din Faders Hus.

V. K. Hjort.“

Den tavse Ven i Kjøbenhavn forskjønnede endnu den stille Fest i Ribe ved at meddele Biskoppen, at

han samme Dag samlede dennes øvrige Børn til en Fest¹. Hjort skriver igjen til Lind den 20. Mai 1817:

„Kjære Jens Mathias!

Dit Hjerte er Kjerlighed og din Sjæl er fuld af Venskab, derfor kunde det falde Dig ind at skjenke din gamle Ven den rene Glæde, som din Fest paa Hoppenslænge² gav mig. Dagens Fryd, som jeg nød i stille huslig Kreds med et skjønsomt og fro Sind, fik ved dit Brev og din Kjerlighedsfest en stor Til vext. Gud lønne Dig for dit Indfald, han signe Dig for dit Venskab! — Eet Vennestykke som det, Du der udviste, kan fuld vel gjelde for mange Breve og hermed fortjener Du altsaa og faaer og af mig Afregning for din Tavshed i alle de henrundne Aar. Men see dog til for Fremtiden at være lidt flittig! Du kan troe, min gamle Ven, at jeg trænger til stundom at faae et Haandtryk af en gammel Ven. — Dog derom en anden Gang. — — Endnu en Gang Tak for din barnlige Fest. — — —

Din tro Ven

V. K. Hjort.“

Niels blev senere Linds Svigersøn, maaske er det den 18-aarige Karen Lind, der sigtes til i Biskoppens skjelsmske Brev af 11. Juni 1817:

„Kjere Niels!

— — Dit sidste lange Brev til Nikoline har jeg læst med Fornøielse, din Moder ligesaa, ingen flere.

¹ Formentlig maa „din barnlige Fest“ i Biskoppens Brev forståes saaledes.

² Det nuværende Hindegade ved Nyboder hed saaledes. Men man mangler Forklaring til, at det skulde være der, at Festen holdtes.

Men da jeg seer deraf, til min store Forundring, at Hr. Nissebukken allerede i sit tyvende Aar har havt flere Øienbesigtelser, Inklinationer, Bæren over Moser, Aftenkys og deslige, end jeg fast i 52 Aar, saa skulde jeg herved tjenstlig anmode ham om, at han for Fremtiden vil bedre vare paa sine Øine og sætte en dobbelt Hængelaas for sit Hjerte, at ikke en Tyvinde med et Par klare Glukker skal gøre Nar af ham, eller Jagt paa ham og kapre ham op.

— — At Du for det første ikke prædiker mere i Steenløse, har mit Bifald. — —

Kys min Prindsesse paa Haanden, naar hun seer til Dig paa dit Hækkebret, buk for min Svoger — hils alle fra din Fader

V. K. Hjort.“

Fra Forsommerens Visitatsbemærkninger anføres her nogle Uddrag:

Øse og Nesberg 17. Juni 1817.

En talrig Ungdom mødte, Ungdommen gjorde god Rede for deres Kundskab — et Par af de Gamle svarede ypperlig med. Præsten (Hans Hjerrild¹, 63 Aar) prædikede godt — messer net. Katekisation meget god. — —

Grimstrup og Aarre 20. Juni 1817.

Visiteret i Kirken. Ungdommen mødte temmelig talrig og svarede godt. Den nye Præst (Ditlef Blangsted Pontoppidan², kaldet 1817) prædikede ret godt, messer meget net. Degnen (Claus Hansen Friis, 65 Aar) synger maadelig. Intet at erindre.

¹ f. 1754, i Øse 1788—1821, † i Vilslev 1821.

² f. 1780, i Grimstrup 1817—35, † i Hviding 1840.

Paa denne Tid kommer Peders Skæbne ind i en ny og uventet Bane. Han havde i flere Aar været Husven i Øhlenschlägers Hus. Digteren havde modtaget Baron Bertouch Lehns Tilbud om at være hans Hovmester paa en lang Udenlandsreise, men Hjemve fik ham snart til at vende tilbage igjen, og han foreslog saa Hjort som sin Stedfortræder, hvad baade denne og Bertouch vare velfornøiede med. Biskoppen skriver i denne Anledning følgende Brev:

Ribe Bispegaard den 5. Juli 1817.

„Kjere Søn!

Forretninger have hindret mig fra at besvare Dit Brev til Din Moder af 28. forrige Maaned, før i Dag. Jeg vil ikke lægge den mindste Hindring for det, Du anseer for Din Lykke, og giver Dig derfor Tilladelse til at modtage det Tilbud, Bertouch har gjort Dig. Dine Forældres Ønsker skulle ledsage Dig paa din Reise, og gid vi maa see Dig karsk og glad vende tilbage. Du er gammel nok til at burde kunne styre for Dig selv, og jeg elsker Dig som Fader saa høit, at jeg opoffer alle de Forventninger, som jeg har gjort mig om Din tilkommende Stilling, da de slet ikke synes at passe med Dine Planer.

Jeg har hidtil gjort for Dig, hvad jeg kunde, stundom maaske mere, end jeg burde som Fader for de mange Flere; men hvad jeg gjorde, havde Dit Vel til Øiemed, og kan Du nu naae det ad en anden Vei, end den, jeg efter mit Sind havde udkastet, saa gæk med Gud, og søg Tilfredshed paa den!

At jeg ønsker Niels til Moder, naar Du forlader Byen, er ikke saa sært. Dit Tøi, som Du ikke tager med, saasom Seng, Pult og deslige, følger vel af sig

selv med Kammeret. Saasnart det kan lade sig gjøre, ønsker jeg og bestemt Efterretning om, hvorvidt Niels kan modtage og udfylde din Plads hos Reinhardts. Tøiet til Kraver har Du vel nu faaet fra din Moder, men om Du nu kan bruge det som Hovmester, veed jeg ikke.

Da Du, efter Dit Brev, faaer 10 à 12 Hundrede til Extrapenge, gjør Du vel nu ikke Regning paa Penge fra Din Moder, som jeg ikke heller nu kan sende.

At Dit Løfte om at tilbagebetale mig nogle af de sidste Penge, Du modtog, nu maa bortfalde, siger jeg mig selv.

Om Din Proces med Baggesen er jeg af den Mening, at Du bør intet Skridt gjøre uden den værdige Etatsraad Schönheiders¹ Minde og Samtykke, da han vist ogsaa i din Fraværelse vil føre den til et hæderligt Udfald.

Jeg beder Dig kjerlig at hilse Familien fra os alle og give min søde Nanna et Kys for det deilige Piberør. I lang Tid har ingen Foræring moret mig saa meget, som den. Guds Fred! din Fader

V. K. Hjort.“

Oehlenschlägers Forslag var kommet til P. Hjort i de mest kritiske Øjeblikke, som denne senere udtalte: „Han skrev af sit kjærlige Hjerte for at forfriske mig efter den strenge Dyst, jeg havde udholdt. Jeg kunde ikke tvivle om Valget. Jeg troede med Vished, at det var min gode Genius, som viste mig denne Omvei. — — Det var mig en Attestats i Troen paa et Forsyn, som jeg tog uden al bevidst Eksamenslæsning; men Udfaldet viste, at denne tredie Attestats var den rette, jeg havde forberedt mig til.“

¹ Joh. Martin Schönheyder (1753—1831), Højesteretsadvokat, førte P. Hjorts Sag i Processen, Digteren Jens Baggesen havde anlagt mod ham for ærerørige Sigtelser.

Peder skyldte Penge bort og Niels ligesaa. Her var ikke en rig Sognemenighed, der kunde hjælpe Hjort. Ved Landemodet, Onsdag 2. Juli, faaer han imidlertid Penge mellem Hænder, saaledes til Connectors Løn 142 Rbd. 5 Mk. 12 s. og endvidere Bidrag til Londons Kirke, Universitetet, Opfostringshuset, Døvstummeinstituttet, Fredericia og Helsingør Hospitaler, ialt over 1400 Rbd. Biskoppen beholder alle disse Penge, og af hans Brev til Niels 9. Juli seer man, hvortil nogle ere brugt: 200 Rbd. gaaer til Niels, foruden 100 Rbd. til at betale en Gjældspost for Peder:

„Min kjære Niels!

Jeg har idag sendt Dig 200 rbd., hvoraf de 100 ere omtrent til din Gjæld og de øvrige til dine Fornødenheder paa 50 rbd. nær, som Du giver til Nanna og hilser hende, at de 25 ere fra Moder til en Geburtsdagforæring og de 25 fra mig for Piberøret. At Du gjerne for mig maa modtage Din Broders Plads hos Bedstemoder, kan Du nok selv sige Dig: Jeg er vant til at gaae ind ikke blot i mine Børns Ønsker, men ogsaa i deres Luner, naar disse kunne bestaae med deres Vel, og det er klart, at Du baade hastigere kan ende Dit Kursus og gaae tryggere frem til Præsteduelighed, naar Du bliver ved Universitetet, end naar Du forlader det. — — Jeg længes nu meget efter at vide, om Du kan overtage den Kondition hos Reinhard, som Peder havde, da han har skrevet, at den er saa fordeelagtig. Du maa gjerne tage imod nogle Læsetimer om Dagen; thi jeg er aldeles af Din Mening, at man læser bedre til Examen, naar man har saadanne adspredende Forretninger, end uden dem. Studere kan og bør man dog ikke hele Dagen. — Desuden vil fordelagtige Konditioner meget lette Byrden

for mig med at holde dig i Staden. Men dog forbyder jeg Dig udtrykkelig at overlæse Dig med Konditioner, som baade ville sinke og trætte, og hvad der endnu var værre, sløve og udmarve Dig. Har Du først Din Attestas, saa kan Du i den Henseende handle friere og fortjene mere. — Her er intet Nyt. — Landemodet og den Hede, som gik foran, er overstaaet.

Guds Fred!

· V. K. Hjort.“

21. Juli er Biskoppen paa Visitats i Ølgod og Strellef: „2 Bibeler uddelt.

Hodde og Thistrup visiteret d. 23. Juli. En talrig Forsamling af Unge mødte, kun faae af de Gamle formedelst det gode Høevejr. Præsten (Jens Foss¹, 51 Aar) var svag, hans Prædiken meget god, ligesom hans Katekisation. Han messer ikke. — — 1 Bibel.

Thorstrup og *Horne* 25. Juli 1817.

En meget talrig Mængde af Ungdom, især Piger, mødte og gjorde god Rede for deres Lærebog. Præsten Hr. Hiort² (52 Aar) prædikede saare vel, messer godt, catekiserer vel. — — 2 Bibeler (Gaardmænd).

Andsager 27. Juli 1817.

En talrig Mængde mødte. — — —

Grindsted og *Grene* 29. Juli 1817.

— — I Hovedsognet den nye Psalmebog. — —
1 Bibel til 1 Gaardmand.

Vorbasse og *Heinsvig* 31. Juli 1817.

— — Nye Psalmebog indført af D. Frost³.

¹ f. 1768, i Hodde 1805, † 1828.

² f. 1765, i Thorstrup 1809—1827, † 1835 i Jerne.

³ Dr. phil. P. N. Frost, f. 1780, i Vorbasse 1811—14, Ringkjøbing 1814—26, † som Stiftsprovst i Ribe 1845.

2. September begyndte Peders Reise, der først gik til Berlin. Den trofaste Lind gik i Borgen for ham, da han ved Afreisen var i Forlegenhed. Han blev 4 Aar borte, og paa denne Maade afbrødes altsaa for stedse hans juridiske og theologiske Studier, men Reisen skaffede ham snart Dokortitelen, han maatte helst have en saadan for at faae Udbytte af sit Ophold i Tydskland. Han oversatte de 12 Paragraffer paa Tydsk og indsendte dem gennem en tydsk Ven til Universitetet i Halle, hvorfra han i 1818 fik Dokordiplomet. Efter Hjemkomsten skaffede hans udmærkede Kundskaber i Tydsk ham, 1822, Lektorplads ved Sorø Akademi.

Som tidligere anført havde Stiftsøvrigheden ikke taget noget Hensyn til de forskjellige Skrivelser fra Kommissionen for Frue Kirkes Gjenopførelse. Den forestaaende Reformationsfest giver i September 1817 Anledning til en ny Erindringssskrivelse, i hvilken Kommissionen tillige paataaler anden Unøiagtighed.

For at have en nøiagtig Beregning over det kirketiendeydende Hartkorn i Ribe Stift og den derefter erlæggende Afgift, har man confereret Stiftsøvrighedens Fortegnelse af 2. Juni 1814 paa kirketiendeydende Hartkorn med Rentekamrets Skatteregistere, og derved fundet 10085 Tdr., som ikke var paa Stiftsøvrighedens Fortegnelse. Endvidere udtales der omtrent saaledes:

„Da det nu er nødvendigt for at kunne til den forestaaende Reformations Fest bringe Frue Kirke i den Stand, som ved Kongelige Resolution er befalet, at enhver Indtægt til denne Hensigt snarest muligt erholdes, og man uagtet igjen tage Anmodninger herfra, og uagtet man fra det Kongelige danske Can-

cellie under 15. Martii sidstleden er underrettet om, at bemeldte Kollegium alvorligen havde erindret om den ved Placaten af October 1813 paalagde Pligts uopholdelige Opfyldelse, hverken har modtaget fra Ribe Stift mere i Afdrag paa den paabudne Brandhjelp til Frue Kirke end de i Juni Maaned 1814 indsendte Penge eller nærmere Underretning om Aarsagen til, at Afgivten for de øvrige 3 Terminer ei er remitteret, saa maae man paa nye bringe denne Sag i Erindring og anmode Stiftsøvrigheden om uden Hensland at indsende de Restancer, der ei endnu ere erlagde og da tillige Oplysning om, hvor efter dens Formening den Uovereensstemmelse imellem Hartkornet efter Rentekammerets Skatteregister og Stiftsøvrighedens Opgivende viser sig."

Slutningen af Brevet viser, at Commissionen begynder at finde Situationen noget alvorlig: „Skulde denne Commissionens Skrivelse endnu være forgieves, seer den sig nødsaget til dens egen Retfærdiggjørelse allerunderdanigst at andrage denne Sag for Hans Majestæt, da Bygnings Arbeidets Fremme ved Kirken af Mangel paa Afgivtens Indsendelse standser og Hans Majestæt Kongens Befaling altsaa forsaavidt ikke kan efterkommes.“

Dog ogsaa dette Brev blev lagt ad acta, selv om det selvfølgelig har voldt Biskoppen bittre Øieblikke, hvilket ogsaa fremgaar af dennes Brev af 21. September 1817:

„Kjere Niels!

Du længes vel efter Brev fra mig og har Aarsag dertil. — Men din sidste Skrivelse ankom, medens jeg var paa Visitats. Da jeg stod ved Pultet igjen, havde Papirerne opdyngtet sig saaledes, at jeg maatte slaae

et Slag i dem for ikke at begraves under dem. Penge kunde og kan jeg desuden ikke sende Dig; men anseer det og for mindre vigtigt, da Du mener at kunne hjælpe Dig selv. — Gjør det saa godt Du kan! Faaer jeg Evne dertil, skal jeg paaskjønne det. Det er mig meget kjært, at Du gjør Tante Døllner til din Finansbestyrerinde, thi Du har Anlæg til at øde Penge paa samme Maade, som jeg, og jeg bevidner Dig, at skjøndt det glæder saare inderlig at give og hjælpe og laane, saa opveier det ikke Bitterheden, naar man siden selv trænger til det, man uden at kunne taale det, har bortskjenket, eller udgivet for Andre. — Læg dette endelig paa Hjerte, min Dreng, og kan jeg derved frie Dig for mangan af de Sorger, jeg har havt i Kjøbenhavn, i Ribe og selv paa Amager, skal det være mig kjert, og Du vil takke mig for Vinket. — — Paa Embedsexamen seer jeg meget. Ønsker Du det, skal jeg sende Dig et Brev til Krog Meier¹, for at gjøre Dig personlig bekendt med ham og skaffe Dig Adgang til hans Raad og Veiledning. Det er efter min Dom Kjernen af en god Professor. Vi have nu fuldendt Høsten, og min lille Deel var god nok. Klynen er endnu ikke berget, men om end Veiret slog om, har jeg dog vel saa meget i Huus, at jeg kan hjælpe mig igjennem. — —

Jeg venter nu at høre fra Dig, naar Du er Candidat philos. Levvell Din Fader

V. K. Hjort.

Lad mig vide med første Post Linds Sølvbryllupsdag.“

¹ P. Krog Meyer, 1780—1819. Fra 1806 theol. Professor i Kjøbenhavn, død som Biskop paa Als.

Ved 2. Examen blev Niels Schjørring Hjort udmærket:

Ribe, d. 10. Okt. 1817.

„Kjære Dreng!

Tak for Din anden Examen! I ingen af dens Dele saae jeg Dig heller udmærket end i Moralen. Naar jeg faaer Penge, skal jeg tænke paa dig.

Her sender jeg Dig to Viser til Linds Høitid. Dem gaær Du ned med til Schultz, hilser ham fra mig og faaer dem pænt trykte. — —

Tænk paa mig den 13. Hils Nanna!

Din gamle Fader

i Galop —

V. K. Hjort.

Hvor vidt er det med Peders Proces? Moder stræber med Sokker og Lærredsbuxer.“

22. Okt. havde J. M. Lind og Hustru Ane Marie, f. Nimb, Sølvbryllup. I sin Sang karakteriserer Biskoppen hende og ham saaledes:

Ydmyg, skjøn som og tilfreds —
 Tak Du Himlen yder —
 At i skjøne Børnekreds
 Jordens Held Du nyder. —
 Derfor signer Himlen Dig,
 Ømt Din Troskab lønnes;
 Moderkrandsen ynderlig
 Om Din Tinding grønnes.

Brudgom! Du er Krandsen værd,
 Hjælpsom, trofast, ærlig,
 Reen som Guld i Embedsfærd,
 Driftig, from og kjærlig.
 Armod beder ømt for Dig,
 Venskab Dig velsigner. —
 Dannemanden uden Svig
 Dig som Borger ligner.

Reformationsfesten fik sit Særpræg i den danske Kirkes Historie ved det rationalistiske Hyrdebrev, som Biskopperne udstedte i denne Anledning; det omtalte den frie Skriftfortolkning som Reformationens Væsen og de kristelige Dyder som Religionens ædleste Frugter.

Festen indleddes i Ribe ved, at Biskoppen prædikede i Kathrine Kirke Søndag 26. Oktober, desuden prædikede han i Domkirken Fredag 31. Oktober. Ejenommeligt nok holdtes der Festtale i Kathedralskolen paa Latin!

Biskoppen ledede alt og havde ogsaa med yderste Flid endelig engang faaet sit Foredrag lempet efter Domkirken, saa at enhver kunde høre ham. Som Ribe Stiftstidende meddeler, var der Gudstjeneste i begge Kirker 31. Okt. og Søndag 2. Nov., i Domkirken baade Høimesse og Aftensang: „Paa Domkirkens Alter stod Biblen og Kalken, omvundne med en Krands af Lilier og Roser. Luthers og Melanchtons Billede, som i fuld Legemsstørrelse hænge i Koret, vare prydede med Krands af Egeblade og Blomster. Over Indgangen til det store Kor stod vor Reformators Navn, saavel mod Koret som mod Kirken, paa en høi oval Medaillon omgivet med en Krands af kunstige Blomster af alle Slags. Festons af Løvværk og Blomster vare anbragte saavel paa Pillerne, mellem hvilke Medaillonerne var sat, som og paa begge Sider og ovenover samme. Den store massive Messingkjerte i Midten af Kirken var heel omvunden med grønne Guirlander, udsirede med kunstige Blomster.

Sex Alterlys brændte paa Kjerten. — I Kathrinæ Kirke var 6 Kirkelys antændte paa Alteret og forenede med hinanden ved grønne Krands. Ved Indgangen

af Koret vare anbragte 3 Buer med Festons af Løvværk og Blomster. I den midterste af dem, mellem til Siderne ophæftede Gardiner og paa et med Guirlander omvundet Piedestal stod en oval bekrandet Medaillon, paa hvis ene Side var malet: M. L. den 31. Octbr. 1517, og paa den anden et brændende Lys, ved Siden af hvilket læstes: Lyset tændte Sandheds Ven. I Kirkens Hovedgang vare anbragte Festons af Løvværk og Blomster fra Stoel til Stoel, og ved Enden af Gangen mod Hoveddøren en høi Bue med grønne Krands. — Koraler, forfattede til Festen, bleve afsungne i begge Kirker, hvorved, saavelsom ved Lovsangen: O store Gud! der blev firestemmig afsiungen fra Orgelet, Byens Concertselskab velvilligen understøttede og bidrog til Festens Høitidelighed. Biskoppen afsang Messen paa Festens første Dag i Domkirken, og Aftensang, som ellers er aflagt her, holdtes paa begge Festens Kirkedage i samme Kirke. Den overordentlige Mængde af Tilhørere, som paa begge Kirkedage strømmede til Guds Huus, og den Orden og Stilhed, som herskede under hele Gudstjenesten, forøgede disse Festsdages Ærværdighed.

Ogsaa i vor Byes Cathedralskole blev Jubelfesten værdigen celebreret ved en passende latinsk Tale af Rectoren, og danske Sange, som vare forfattede af Adjunct Wohnsen¹ og flere, under Ledsagning af blæsende Instrumenter, afsjungne af Skolens Disciple. Programmet, hvorved der blev indbudet til Skolens Fest, var skrevet af Adjunct Angel², og handlede om Reformationen

¹ P. D. Wohnsen (1780—1859), død som Præst i Ledøje og Smørum.

² J. V. Angel (1778—1859), Præst i Vilslev og Hunderup 1835—51.

i Danmark. Foruden Byens Embedsmænd og Honoratiores bivaanede og en Deel af Omegnens Præster Reformationshøitiden paa Skolen. Byens Jægerkorps var beordret at have Vagt ved Kirkernes Dørre. Fire Mand stode ved enhver Indgang, og bidroge til at hævde god Orden.

Biskoppen beskriver Festen i et Brev til Niels 8. November:

„Min gode Dreng!

— — — Min Tavshed har ene sin Aarsag i min Stilling. Reformationsfesten fordrede i meget lang Tid mit Hoved og min Tid. Hvad jeg har skrevet til den, skal Du faae at læse paa Prent. Siden den Tid har et Par Examiner over nogle Skoleholdere, Kjøbke¹ har undervist, beskjeltiget mig tre Dage fra Morgen til Aften. Denne Morgen er den første, jeg i lang Tid har været raadig over, og at Du faaer et Par Ord fra mig paa den være Dig et Bevis, at Du er i velvillig Erindring.

Om vor Reformationsfest siger jeg Dig, at det var den første ret høitidelige Gudstjeneste, jeg har bivaanet i Ribe. Jeg havde med yderste Flid beredt mig paa den. Alle Stole vare fulde. Et Hundrede Mennesker stode paa Gulvet bag Mandfolkestolene og i den brede Tvergang ved Daaben. Ikke en Lyd rørte sig under hele Tjenesten. Jeg messede lydelig selv og mit Bryst stod mig saa godt bi, at jeg fyldte den store Kirke. Min Prædiken holdt jeg ogsaa aldeles efter Kirken, at hver Mand kunde høre mig. Jeg havde deklameret den tre a fire Gange hjemme, efter at jeg havde lært den, for dog engang at faae Stemmen lempet efter

¹ Joh. Peter Købke (1763—1829), Præst i Egtved 1800—18.

Kirken, og Udfaldet lønnede Møien. Din Moder og Frue Middelboe¹ havde jeg formaaet til at pynte Kirken, og den vandt Bifald. — Kapellan Hansen² holdt en lille nydelig Prædiken til Aftensang, som jeg hørte med Behag og takkede ham skriftlig for. Koefoeds Prædiken, som jeg og hørte, var ikke om Festen og uden Aand. Satterup, som min Kone hørte, var ikke heller heldig.

Ved Musiken og Sangen stod Kancelliraad Hansen mig bie, og Sangen O store Gud! tog sig fortræffelig ud i Domkirken. Som Bevis herfor en Anekdot. Til Aftensang paa anden Festdag sad gamle Provst Bech³ i min Stol hos mig. Da Sangen havde lydet en Stund, sagde han ved sig selv halvsagte: „Deiligt! Deiligt!“ og da han havde hørt endnu lidt derpaa, vendte han sig med blidt Aasyn til mig, som sad hos og sagde med Inderlighed: „Hvor sødt vilde det ikke være at døe i saadan en Stund!“ — At min Nønne var Prima Donna ved Sangen, kan Du sige Dig selv. At Siegfred sang med og rostes af Hansen var min kjert. At jeg havde truffet den rigtige Tone ved min Prædiken kan Du slutte deraf, at min halvdøve Stiftamtmand⁴ med kjendelig Forundring erklærede mig, at ikke et eneste Ord var gaaet fra ham. Den gamle Jurist stod og uden at røre sig i sit Stolevindue den hele Time, hvori jeg prædikede.“

Brevet berører videre det vanskelige Forhold til Stiftsprovsten og Seminarist Examen 6. Nov.: „Hvad

¹ Enkebispinde Georgin^e Middelboe (1760—1835).

² Poul Emil Hansen (1788—1858), Præst i Lundum og Hansted 1838—58, Broder til Fysikus H. P. Hoff Hansen i Ribe.

³ Jens Beck (1738—1819), Provst og Præst i Varde 1795—1815.

⁴ H. Koefoed, Stiftamtmand i Ribe 1811—21, † 1822.

Tang¹ har sagt Dig om mit Forhold til Koefoed, bør ikke forurolige Dig. I Stiftsprovstens store Sahl var Kjøbkes Elever examinerede, og han var min eneste (?) Censor. Den ene Dag spiste Censorene hos mig og den anden hos Koefoed. Vi har maaskee i flere Aar ikke staaet paa saa udvortes god en Fod, som nu. Venner blive vi aldrig, da han tænker altfor forskjelligt fra mig om Lærerembedet; men paa hans udvortes Færd har hans Giftermaal haavt en meget god Indflydelse. Til Splid og Brud mellem os kommer det neppe, efter den Fremgangsmaade, han nu bruger. — At jeg gjerne holder Fred, naar Pligt ikke byder mig at advare, det kan Du være vis om. — —

Saa gjerne jeg saae Dig til Julen, tør jeg dog neppe ønske det og endnu mindre opmuntre dertil. — — Gud være med Dig, min Søn — hils Linds — om Dig i Huset. — — Guds Fred!

V. K. Hjort.“

Biskoppens Reformations-Taler i St. Katharinæ Kirke og i Domkirken tilegnede han i Trykken sine „kjære Brødre og trofaste Medarbejdere i Evangelii Tjeneste, alle gjæve Præster i Ribe Stift med skjøn-som Broderhus“. Begge Prædikener ere fyldte med Lovprisning af retsindig Tænkemaade og kristelig Vandel, Pligtens Vej, Dydens Majestæt og en uskadt Samvittighed. Der er vel ingen Tvivl om, at Biskoppen i en Slags moralsk Sindsforvirring paa denne Maade beroliger sig selv: „Sandhedens Engel skal vandre ved din Side i dit Hus og ved din Kaldspliigt, og den skal hverken forlade dig i dine Glæder eller i dine Sorger. — — Det skal være din Lyst at gjøre Faderens

¹ Peter Tang (1797—1876), dengang Student, Præst i Velling 1841—52, Stifsføn af Stiftsprovst Koefoed.

Villie og din Glæde at have en uskadte Samvittighed for Gud og Mennesker. Med Omhu bør du agte paa enhver Leilighed, Forsynet giver til at handle Ret, at opfylde Pligt og gjøre vel. Efter Jesu Exempel skal du vise dig forstandig og trofast i din huslige Kreds. redelig og virksom i dit Kalds Gjerning, vennehold og oprigtig mod alle dem, som Kjerlighedsbaand knytte til dit Hjerte, retskaffen, beskeden og velvillig mod enhver, som møder dig paa Livets Bane, og som du færdes med i dets Handeler. — — De Retfærdiges Stier ere som Morgenrødens Lys, der stedse tiltager indtil der vorder høi Dag. — Venner, her paa Jorden henrinder Lysets blide Morgentime, Sandhedens høie Dag venter os i Himlen, i Faderens Huus, i Jesu Favntag.“

Selve Reformationen omtaler Biskoppen saa farveløst og i saa almindelige Vendinger, at man ikke faaer det Indtryk, at han har besiddet synderlig historisk Sans som f. Eks.: „Mange Vildfarelser fordunklede Kundskaben om Gud og hans Dyrkelse, skadelige Fordomme indhyllede Læren om Mennesket og Menneskets Vei til sit Maal i et rædsomt Mørke. Luther følede det med dyb Veemod. Derfor søgte han igjen at fremdrage det herlige Lys, som han uventet fandt i Jesu Kristi hellige Evangelium, og hvis blide Skin indtog hans hele Sjæl.“

Paa Forhaand fristes man derfor til at betvivle, at et Slags historisk Arbeide, der i det sidste halve Aar har optaget Biskoppen, vil faa synderlig Værdi. Geheimeraad Bülow paa Sanderumgaard havde 14. April 1817 udsat en Præmie paa 500 Rdlr. for den bedste Lovtale over Daniel Rantzau, der skulde bedømmes af Selskabet til de skjønne og nyttige Videnskabers Forfrem-

melse, hvis Bestyrelse dengang bestod af Geheimeraad Malling, Rahbek, Th. Thaarup, Prof. Baden, Konfessionarius Liebenberg, Provst Gutfeld og Numismatikeren Professor Ramus. Lovtalen skulde indleveres inden næste Aars 28. Januar hos Selskabets Secretair, Prof. Torkil Baden, Filolog og Kunstkritiker, der dengang var Kunstakademiets Secretair og Forvalter paa Charlottenborg.

Selskabet havde tidligere udsat Pris for saadanne Lovtaler, nemlig 1769 over Ærkebiskop Absalon, endvidere Knud den Store og 1779 Christian III. Som Thaarup udtalte¹: „Selskabet har en Hæder at vedligeholde, ja om muligt at forøge, den Hæder, som det vandt ved at krone en Jacobis², en Vogelius's³ og en Kampmanns⁴ Veltalenheds Mønstre, dets Dom maa være stræng, den er jo derfor ikke destomindre retfærdig, det opus, det skal krone, maa være omnibus numeris absolutum⁵.“

Disse tre havde vundet Selskabets Pris, og Jacobis Skrift omtales endnu som den „berømte Lovtale over Ærkebiskop Absalon“, et rhetorisk Pragtstykke i fransk Stil⁶.

Liebenberg⁶, til hvem Rahbek⁷ slutter sig, karakter-

¹ 3/4 1818 ved Bedømmelsen af de indkomne Skrifter om Daniel Rantzau.

² C. F. Jacobi 1739—1810. Konferensraad, Forfatter. 1766 Hovmester for Enkedronning Juliane Maries Pager, vandt 1769 Selskabets Pris for sin Lovtale over Absalon. Ham skyldes den sindrige Overskrift i det kgl. Theater: „Et blot til Lyst“.

³ 1741—87, Præst, skrev som Huslærer hos Suhm Lovtalerne over Absalon og Knud den Store. Sidst Præst ved Helligest Kirke i København.

⁴ 1750—1828, Præst i Farum. Lovtale over Christian III.

⁵ fuldkomment i alle Henseender.

⁶ Se A. Jantzen i Biog. Lex.

⁷ 24/3, og 18/3 1818 ved Bedømmelsen af „Daniel Rantzau“.

riserer en Lovtale saaledes: „Her var Øiemedet ikke Underretning om Heltens Levned og Fata, men aandfuld Fremstilling af hans Værd, Udmaling af hans forskellige og højeste Egenskaber“.

Biskoppen trængte til Penge; til at skrive Vers var han sikkert ikke mere oplagt, men en Lovtale var en beslægtet Beskjæftigelse, og han tog derfor i Sommerens Løb i al Heimlighed fat paa dette Arbejde. Som Devise tog han Æneidens Begyndelsesord: „Arma virumque cano¹“.

Hjort skriver om Sagen til Niels 9. og 31. December 1817:

„— — Da jeg veed Du kan tie, endog for Bedstemoder og Tanterne, vil jeg betro Dig, at jeg i Sommer, indtil for 14 Dage siden, har udarbejdet en Lovtale over Danl. Rantzow, som Du med det første faaar at indlevere hos Professor Baden paa Charlottenborg. Du maa nu lade mig vide, om Du formoder, at han kjender Dig, da saa Svoger Niels skal indlevere den. Det er Dig vel ligegyldigt, om Du faaar den at læse først? At slet Ingen maa see den, kan du vide. Skulde Baden spørge fra hvem? svares: fra en Præst i Provindsen. — —“

„Med Ageposten i Dag har jeg sendt Dig Talen. Du ønskede dog nok at læse den. Den er derfor uforseglet. Sæt Du nu blot en Oblat eller et fremmed Segl for, naar Du siden i næste Uge afleverer den.

Gjør jeg Dig en Fornøielse med at lade Dig læse den, naaer jeg min Hensigt. — Du har fornøiet mig og Moder i det gamle Aar! Tak derfor! Gud vel-signe Dig i det nye!

¹ „Jeg besynger Vaabnene og Manden“.

Paa Tirsdag, vil Gud, sender jeg Moder de 200 rbd.
Hils fra os! Laurits Eiler er her. —

Din Fader

V. K. Hjort.*

Efter kgl. Reskript af 10. Oktober 1817 havde Stiftsøvrigheden 22. November paabegyndt en Indsamling for de Brandlidte i Neustadt, ved hvilken der indkom 244 Rbd. 1 M. 8³/₈ Sk. i r. S., som Biskoppen beholdt. Han var da, som han skriver i næste Brev (6. Jan. 1818) fattig som en Kirkerotte — og dog meddeler han samtidig et Exempel paa Bispegaardens store Gjæstfrihed:

„Kjære Dreng!

Med Ageposten i Gaar har jeg sendt 220 rbd. til Bedstemoder. Du beder vor gode Familiemoder ikke at vredes, fordi jeg ei fik Stunder at skrive med Pengene. Jeg var i Gaar hele Dagen fra tidlig Morgenstund til Aftenen Klok. 12 saa beleiret af Præster og Leviter, Borgmester og Rektor, Møer og Madamer, at det, uden mindste Indbydelse, endtes med et Aftensbord paa 18 Servietter, hvorved dog kun sad et af mine egne Børn, nemlig Nønne.

Moder beholder de 200 rbd. De 20 modtager Du og leverer til Onkel Døllner. Jeg er saa fattig som en Kirkerotte, ellers skulde Du have havt en liden Nytaarsskjænk. Men foruden alle de Regninger paa Seletøi til Hestene og Skoe baade til dem og til Drengene og alle Hussager, kom mig uventet en Regning paa i Gaar paa et Stykke Klæde, som gik over 300 rbd. Tænk Du nu i dit stille Hjerte: Gjemt er ikke glemt, saa er Du i Aar sindet som i Fjor og jeg vel fornøiet. — —

Hos os er aldeles intet Nyt, uden at min Kusk

Hans har givet sig ind i en taalelig Gaard i Døstrup, og at jeg i hans Sted har faaet den Jens fra Østervedsted, som i din Tid var med ved Høeslet. —

Hils Du nu omkring Dig, som sig hør og bør! Lykke til dine Studeringer i Aar, min Nissebuk!

Din V. K. Hjort.“

For at klare disse og mange andre ventede og uventede Udgifter laaner Biskoppen Penge, hvor han endnu kan det, og forgriber sig ellers paa betroede Midler, f. Ex. Legater og Seminariefond. Det er tragisk i hans Brev til Lind 13. Januar 1818 at see ham mindes sin Ungdoms Flid og Ærlighed:

„Kjære Jens Mathias!

— — Min gode Dreng Niels er saa meget min Søn, at han kalder Dig min ældste og bedste Ven og det er Du i Sandhed. Det gav Du ogsaa et hjerteligt Bevis paa, da Du gik i Borgen for min Peder, da han var i Forlegenhed ved sin Afreise. I min blide Hustrues og eget Navn siger jeg Dig Tak for det Venskabsstykke, Du har et Kys af hende og et Haandtryk af mig tilgode derfor. — — Det er mig saare behageligt, at Du holder af min Niels! Du tænker da des tiere paa mig. I Flid og Ærlighed seer Du mig som ung i ham. — — Nu, Gud være med Dig, gamle ærlige Ven! Jeg beder Dig ikke at erindre mig, men vel at lade mig høre fra Dig. — — Med gammelt Ven-skab Din

V. K. Hjort.“

Atter og atter vender Biskoppen tilbage til Sparsommelighed i Brevene til Niels.

„— — Det er et fornuftigt Arrangement, Bedstemoder har raadet Dig at gjøre for at faae Klæder. Vær endelig saa sparsom og forsynlig, Du kan. Jeg

er nødt til at undskylde mig for ethvert Tilskud, som ei er uforbegjengelig nødvendigt. — — Det glædede mig virkelig meget at læse i dit Brev til Peder, at Du havde afslaaet at være Deeltager i Regentsens Optøier. Des mere nedslog det mig, at min Herr Niels ei havde Fasthed nok til at blive sin Grundsætning tro, skjøndt den var saa rigtig. Lov mig og hold det, at det skal være sidste som første Gang, at Du saa barnagtig lader dig henrive til at gjøre dumme Streger. — Jeg ønsker ikke fra Dig at høre Noget mere om den Sag. — —

Vi leve ved det gamle, lide vel og slide Tiden. Nyt har jeg ikke at fortælle. Skriv snart til din gamle Ven og Fader

V. K. Hjort.

Ribe, d. 7. Februar 1818.“

Kommissionen for Frue Kirkes Opbyggelse, der hidtil har været uforsvarlig hensynslud overfor Ribe Stiftsøvrighed, afsender endelig til denne, 9. Mai 1818, en virkelig skrap Skrivelse, hvori den minder om sit sidste resultatløse Brev fra September, med ny Trudsel om at maatte indberette Sagen for Hans Majestæt. Skrivelsen slutter saaledes:

„Da Commissionen imidlertid i Mangel af Berigtigelse ei længere kan udsætte dens allernødvendigste Indberetning desangaaende, unnlader man ikke derom at underrette paa det der i det seeneste inden 4 Uger fra Dato kan sørges for Restancernes og Regnskabets Indsendelse som det eeneste Middel, hvorved bemeldte Commissions allerunderdanigste Indberetning kan forekommes.“

Til Selskabet til de skønne Videnskabers Fremmelse var der imidlertid indkommet 5 Lovtaler over Daniel Rantzau. Om Skriftet med Devise „arma

virumque cano“ faldt der blandt Dommerne bl. a. følgende Bemærkninger: Liebenberg hævder i sit Votum 24. Februar, at dette er det eneste af de 5, der fortjener Navn af egentlig Tale, men anker over, at Forfatteren stundom giver Digt i Stedet for sikker historisk Sandhed og f. Ex. har begaaet en slem historisk Ugatsomhed ved at lade Absalon føre Tvillingrigets Banner.

Rahbek bemærker 13. Marts, at de historiske Fakta, hvorpaa Lovtalen grunder sin Beretning for sin Helt, bør være grundede og rigtige. Han paaviser en Række historiske Feil og nævner saaledes, „at den Tale, Forfatteren paa Falkenberg Valplads lægger Daniel Rantzau i Munden, ikke er den, Resen anfører af ham at være holden og at Forandringen ikke synes mig at være til det bedre.“

Ligesom Rahbek kritiserer Thaarup, 3. April, at Forfatteren formoder „Sakramentets Uddelelse blant Hæren umiddelbart før Falkenberg Slagets Øjeblik. Men enhver vil uden mig indse Handlingens saavel Umulighed som Skadelighed paa denne højst upassende Tid, man hæfte blot sin Opmærksomhed paa den Uorden denne højtidelige Handling vilde foraarsaget i Slagordenen den Tid, den havde medtaget.“

Han mindes yderligere et gammelt Ord: „Meget at skriffue och meget at dichte uden at Sandhed er derhos, duer intet.“

Ove Malling fremhæver 11. April Skriftets smukke, livlige, velklingende, undertiden prægtige Sprog, „men det væsentligste i Lovtalen over den fortjente Mand, historisk Sandhed, er alt for meget tabt af Sigte.“

„Arma etc.“s Veltalenhed, der behager Prof. Baden (Votum af 1. Februar) og Provst Gutfeld (18. Februar),

men som f. Ex. af Professor Ramus 11. Februar for en Del karakteriseres som tom Deklamation, kunde sluttelig ikke dække over Arbeidets Skrøbeligheder, og selv om Forfatteren fik det tilbage med Roes, foreslaaer man en ny Konkurrence i følgende Skrivelse til Bülow af 25. April 1818:

„Selskabet til de skjøne Videnskabers Forfremmelse har modtaget 5 Lovtaler, skrevne for den af Deres Excellence herfor udsatte Præmie. Af de indsendte Arbejder befandtes ethvert at have sit Værd og tvende fortrinlig at udmærke sig, det ene med Devise *Arma virumque cano* ved større Veltalenhed, det andet med Devise *Si qua fata aspera rumpas* etc. nøjere Bekjendtskab med de historiske Kilder, af hvilke Efterretningerne om Heltens Bedrifter skulde opstaae. Men intet af begge har saa i alle Dele fyldestgjort Selskabets Forventning, at Prisen kunde tilkjendes noget af dem. Imidlertid ser det sig ved disse fortjenstlige Arbejder foranlediget til det Ønske, at det maatte behage Deres Excellence paany at udsætte den samme Pris for saaledes at tilveiebringe noget, som kunde være Formaalet og Deres Excellences patriotiske Hensigt fuldkomment værdigt.“

Der udskrives nu en ny Konkurrence med Bülows 500 Daler som 1. Pris, og hvor Selskabet selv udsætter 300 Daler som 2. Pris.

Biskoppen skriver 12. Mai til Niels i denne Anledning; af Brevet fremgaaer det, at det kniber med Helbredet, og at hans Stemning er trykket:

„Min gode Niels!

— — Saasnart Du faaer dette, gaaer Du til Baden paa Charlottenborg, fordrer min Tale, som Du der har leveret, og sender mig den med allerførste Age-

post. Jeg er endnu ikke enig med mig selv om jeg vil arbeide mere paa den. Imidlertid kunde Du forhøre hos Nyerup, om jeg ikke fra Universitets Bibliotheket kunde faae Resens Krønnik udlaant. I Signetet for Devissedlen staaer et M med Omskrift Læs Rigtig — ifald Baden spørger derom, og Du siger, at en Præst i Jylland har sendt Dig. — Om Sagen tier Du, som hidtil — Penge maa Du ikke forlange af mig, thi jeg har ingen. En ubehageligere Vinter og et svagere Foraar mindes jeg ikke at have havt mit hele Liv igjennem. Nu lader det, som jeg retter mig lidet. I Dag skal jeg aarelades.

— — Jeg vil savne Dig paa Fredag¹. Jeg savner Dig tidt, min Dreng! Ingen af dine Søskende har været det for mig, som Du var. — Gud velsigne Dig!

Alle her hilse Dig venligen — især ogsaa Rektoren. Han holder ogsaa meget af Dig — og Du vil redelig blive ved at fortjene alle Godes Yndest og min Faderkjærlighed. Lev vel! Gud være med Dig.

V. K. Hjort.“

Frue Kirke Commissionen havde 9. Mai givet en sidste Henstand paa 4 Uger, og 30. Mai samt 6. Juni afsender Biskoppen endelig til denne henholdsvis 2000 og 3000 Rbd. Men 11. Juni maa han laane 2000 Rbd. hos sin Ven Justitsraad H. Schmidt, der igjen maatte skaffe sig Pengene ved et Laan i Rigsbanken. I et Brev ad interim meddelte Biskoppen sin Tilstaaelse under Løfte om Udstedelse af et lovformeligt Bevis.

25. Mai faldt Dommen i den Sag, Baggesen for 1½ Aar siden havde anlagt mod Peder, der ved den blev dømt til at betale Sagens Omkostninger og en

¹ 15. Mai, Biskoppens Bryllupsdag.

Bøde paa 200 Rdlr., hvorved der efter Forordningen om Trykkefriheden af 27. Septbr. 1799 fulgte Privatcensur for Peder. Pengene betaltes strax af hans Venner, og forøvrigt fik Baggesen kun en meget betinget Mortification af de paaklagede Udtryk. Biskoppen udtaler sig om denne Sag i Breve til Niels 6. og 17. Juni:

„Du tog aldeles feil i min Dom om, hvad der gjøres for Peder. Jeg anseer det meget mere som en sand Ære for ham, at nogle af den gode Smags erklærede Yndere bevidne deres Enighed med ham og deres Omsorg for at udrive ham af en Forlegenhed.“

„— Det første Forbud angaaer Peders Sag, hvilken Du slet ikke maa blande Dig i. Vil Peder have Proceduren udgivet, som er aldeles mod mit Ønske, kan han dertil kommittere hvem han vil; men bad endog han Dig om det, er det efter min fulde Overbevisning Pligt for dig at afslaae hans Bøn. Har Du altsaa, som jeg er vis paa, Dit gamle Sønshjerte til mig, saa afhold Dig fra al Deeltagelse i det Verk. Din Moder tænker som jeg i dette Stykke, og med Glæde har jeg seet, at min sande Ven, Lind, har sagt det Samme. — Jeg er da vis paa, at Du følger mit faderlige Bud.“

Forøvrig havde Biskoppen beskjæftiget sig med at gjennearbejde sin „Daniel Rantzau“, hvorved denne Afhandling, som han skriver til Niels, „hverken har tabt i Veltalenhed eller i historisk Nøjagtighed“.

9. Juni er det Niels' Fødselsdag. Biskoppen skriver Brev til ham 6. Juni:

„Min gode Niels!

Jeg havde Lyst til at skrive Dig et meget smukt Brev; thi jeg dømmér, at Du havde fortjent det som

Søn, og det vilde da være mig som Fader kjært at kunne give Dig det. — — Du gaaer nu stedse fremad til det store Maal, egen Forædling og Duelighed for Fædrelandet, og jeg bærer ingen Tvivl om, at Du som forstandig og sat Yngling, vil ikke blot vandre paa Veien, som fører til Maalet, men og med Iver søge at gjøre stadige, faste og hurtige Skridt paa den. Herren give Dig Styrke til Marschen og Held til Reisen og Frugt af den, saa jeg snart med Glæde kan see Dig ved det første, almindelige Herberge for Fædrelandets vordende Mænd, Embedsexamen kaldet. — — Resen har Du faaet af Nyerup og sender mig. Jeg længes ret efter at see den, skjøndt jeg oprigtig tilstaaer, at jeg ikke venter mig noget betydeligt Udbytte af dens Læsning. Min Tale har jeg gennemarbejdet paa nye, hvorved den hverken har tabt i Veltalenhed eller historisk Nøiagtighed. Nu skal den hvile til Efteraaret. Imidlertid læser jeg Resen og lægger saa, vil Gud, sidste Haand paa den. Min Omarbejdelse bliver og igjen indsendt, thi jeg holder for meget af Arbejdet til at henlægge det, og jeg anseer det for Pligt at høre Selskabets Dom, som kaldte det godt, om det lykkedes mig at gjøre det bedre. — —

Den nylig ansatte Adjunkt Bildsøe¹ lader det til, at Børnene i Skolen ere fornøiede med. — Jeg har hørt ham et Par Gange prædike, hvilket han skilte sig godt ved. At Koch² er forlovet med Petronella Lind, Datter af Isenkræmmer Lind paa Kristianshavn, har Satterup, uomspurgt, sagt mig.

¹ f. 1790, Adj. i Ribe 1810—38, Spr. i Tavlov, † 1865.

² f. 1792, i Døstrup fra 1821, Provst 1859, † 1865.

At Jens¹ nu er saa rask, at jeg har vovet at sætte ham i Bechs Skole, vil vist glæde Dig. Hele mit Huus hilser og lykønsker Dig. — Alle ville vi bede godt for Dig paa Tirsdag. Bed Du og paa den Dag for Din gamle, tro Fader

V. K. Hjort“.

I dette Brev bemærkede Biskoppen endnu: „Af Nyerup fik jeg at vide, at Peder lader trykke Noget om Thorvaldsen. Kommer det ud for sig selv, sender Du vel din Moder det. Staaer det i et Maanedskrift, lader Du os vide hvor.“

Det dreier sig her om et meget smukt Skrift af Peder, hvilket i Aarets Løb blev trykt under Titelen: „Et Par Ord om Thorvaldsen, Uddrag af et Brev, dateret 23. April 1818, fra Hr. Hjort i Rom“. P. Hjort, der udtaler, at „det i Kjøbenhavn er en Umulighed at faae nogen synderlig tydelig endsige rigtig Forestilling om Billedhuggerkunstens Værdie og Betydning“, blev i Rom i Thorvaldsens Værksted øieblikkelig begejstret for dennes Kunst, „den Rigdom og Poesie, den Dybsindighed og Følelse, den ungdommelige Naturkraft forenet med en rolig og betydningsfuld Udvikling af de fattede Ideer“. Det fængslede hans hele Sjæl. Han sørger over, at alle disse Værker ere bestilte til Udlandet, saa at vi nu skulle „reise Verden rundt for at lære at kjende ham og for at undervises og udvikles ved hans Værker.“ P. Hjort foreslaaer derfor indtrængende, at en stor dansk Forening anskaffede en Samling Afstøbninger af alle Kunstnerens Værker, hvilket kunde ske for halvandet Tusind Specier, og man maatte kunne anbringe denne i den lange Sal i Thotts Palais, hvor der da var Meubelmagasin.

¹ Biskoppens næstyingste Søn, f. 1810, † som cand. theol. 1847.

Samlingens Bestyrelse og Vedligeholdelse m. m. tænktes overtaget af det Kongelige Academie for de skjønne Kunster, saameget mere som denne Samling ogsaa vilde være af stor Vigtighed for dets unge Elever." Endvidere kunde en Kopi i Marmor af det herlige Alexandertog faaes for ikke 16000 Specier. P. Hjort lod Thorvaldsen faae et Exemplar tilsendt af dette Brev, der ikke blev uden Indflydelse paa Kunstnerens senere Beslutninger.

Biskoppen melder Niels 17. Juni: „Jeg rejser i Dag ad Kolding for i Morgen at bukke for min Herre og Konge, min Velgjører og Beskytter, sjette Frederik.“

Kongen holdt 18. Juni Revue i Fredericia over 1. Bataillon af det Fyenske Infanteri Regiment og overnattede derefter i Christiansfeld, hvor Biskoppen opvartede ham, som Pastor Junghans i Gamst Præstegaard optegner og yderligere tilføjer: „Siden den 19. Juny, der han med Stiftamtmanden vare her at recreere dem paa Tilbagerejse fra Colding, skal han ikke have befundet sig vel.“

Onsdag 1. Juli var Landemodet. Her mødte Biskoppen, uden Kvittering, af Amtsprovst Tilemann i Lemvig, 500 R. Repræsentativer til Frue Kirke. 4. Juli bebuder han i Brev til Niels, at der 7. Juli med Ageposten vil blive sendt Bedstemoderen 200 rbd. 12 Sk. Brevet er ganske kort, skrevet lige før Visiatsreise, det ender med „Guds Fred, min Dreng!“

Biskoppen er bekymret for sine Børns Fremtid, hans Pengeforhold ere fortvivlede, og den private Censur, Peder nu var underkastet, maatte blive meget generende for denne, ogsaa i økonomisk Henseende. Men desværre maa hans broderlige Ven, Konfessionarius

Liebenberg, i et Brev af 4. Juli meddele, at han slet ikke har nogen Stiftelse eller Legat under sin Bestyrelse og derfor i Øieblikket ikke kunde udrette noget for Biskoppens yngre Sønner. „Til den ædle Professor Sibbern har jeg skrevet“, meddeler Biskoppen Niels 4. Juli, det var for at bede om Raad i Peders Sag. Begge Correspondenter omtale denne med Sympathi. Liebenberg skriver saaledes: „At din ældste Søns Fremgangsmaade ikke i alle Dele kan behagé Dig, føler jeg tilfulde. Dog har jeg det bedste Haab, at dit Faderhjerte vil opleve megen saavel sand Hæder som sand Glæde af ham. Det ubesindige i hans Yttringer bør tilgives Ynglingen, og det Arrogante deri er en Smitte af Tidens slemme Modetone. Begge Feil ville Alder, Erfaring og modnende Viisdom af sig selv udslette. I hans Paragrapher mod Baggesen har han talt mangt et rigtigt, værdigt og dyrebart Ord, som under Sandhedens, Smagens og Moralitetens Ægide staar urokket og seirende, uagtet Modpartens tilsyneladende Triumph paa den juridiske, i deslige Forhandlinger uafgjørende Kampplads.“

Sibbern skriver 13. Juli om Peder: „Hvorledes man end anseer hans Fremfærd, er det dog aabenbart, at det, han har foretaget, er at føre Honettitetens Sag imod — imod noget, der i det mindste ej var Honettitet. Jeg bruger disse Udtryk, fordi jeg engang hørte en af vore anseeteste Embedsmænd bruge dem netop om Deres Søn. At et ungt Menneske har en saa levende Følelse for Sandhed og Ret og en saa udholdende Standhaftighed i at tale og virke for begge, maa dog i ethvert Tillælde glæde, om man end mener, at meget kunde være taget paa en bedre Maade.

Hvad Dommens og fornødne Actstykkers Udgivelse

angaaer, da har jeg holdt den for nødvendig, for at Publicum kan see, hvorledes Dommens Præmisses lyde, og at Baggesen havde været bedre tjent med, ingen Dom at forlange, end at erholde en saa betinget Mortification. Hvad de tolv Paragrapher angaaer, er jeg ei den eneste, der holder for, at Deres Søn for dem burde været aldeles frifundet; og i Sagen om Trylleharpen bør det blive bekjendt, hvilke Beviser han havde, for at man kan see, hvor meget han havde for sig.

Imidlertid har jeg ingenlunde tænkt paa, at Deres Højærværdighed skulde fremme disse Acters Udgivelse. Her maae være en Misforstaaelse. — Noget ganske andet er der derimod, hvortil Deres Højærværdighed maaske kunde bidrage. Det er, at Deres Søn kunde befries fra den Privatcensur, han ifølge Forordningen af 1799 skulde være underkastet. Hvor ubehagelig en saadan er, vil Deres Højærværdighed sikkert føle. Man har sagt mig, at der i Cancelliet, da Etatsraad Schönheider havde søgt om denne Fritagelse, har været Dissens; de meest Anseete af Cancelliets Medlemmer skulde dog have været for Fritagelsen; men uden Kongens Tilladelse kan Sagen ei afgjøres, og Præsidentens Betænkeligheder ved at forestille Kongen den maatte overvindes. — — At virke for, at Deres Søn kunde opnaa denne Dispensation, troer jeg Deres Højærværdighed kunde uden at fornægte Deres Grundsatninger eller at ansees for at blande Dem i Deres Søns Sag.

Tilgiv, at jeg tager mig den Frihed saa uforbeholdent at forestille Dem dette. At gjøre noget for Deres Søn, hvor jeg kan, dertil er jeg altid bered. — Jeg glæder mig ved at knytte en Forbindelse med

en af min Faders kjære Venner og anbefaler mig til Deres Højærværdigheds Yndest.

Ærbødig

F. C. Sibbern.“

Dette Brev modtog Biskoppen paa sin Visitatsreise; denne foretoges i trykkende varmt Veir, Biskoppen var ikke rask og havde megen Besvær med at holde sin Mave i Orden. Første Sted var Lunde og Outrup: „Visiterede d. 5. i Kirken. Præsten laae syg¹. Degnen var med Tilladelse i Norge. En Deel af Ungdommen mødte. De fleste kunde Bogen udenad. — To a tre røbede Omløb og Eftertanke. — Skolebørnene mødte den 7. i Kirken. Indenadslæsning var meget forsømt. — Skolevæsenet er slet ikke ordnet. Menigheden havde Intet at andrage. — Jeg prædikede og messede selv.

Qvong og Lyhne 8. Juli 1818.

Visiteret i Qvong Kirke. Pastor Krarup² prædikede i Vacancen. Ungdommen var ikke talrig, røbede ei heller Tænksomhed. Med Læsningen i Skolerne stod det ei heller godt. Degnen synger taalelig. — Intet at erindre.

Nørre Nebel og Lydum 10. Juli 1818.

Visiteret i Nebel. Annexets Ungdom mødte og Alle gjorde Rede for Lærebogen. Mange viste godt Omdømme. Den nye Præst³ holdt en godt udarbejdet Prædiken, men i Syngetone. — Han har gode Gaver som Kateket. — Degnen synger ret godt. Skolerne vare ret gode. — Intet at erindre — et godt nyt Skolehus er bygget ved Nebel.

¹ J. Wassard, f. 1754, i Outrup 1784, † 1820.

² J. N. Krarup (1772—1827), Præst i Aal.

³ F. Bloch, f. 1769, i Qvong 1801, i N. Nebel 1818. † 1844 „værdig, dygtig, samvittighedsfuld“ (Wiberg).

Henne og Lønne d. 12. Juli 1818.

Visiteret d. 12. i Kirken. En talrig Ungdom mødte og svarede med Færdighed og Forstand. Degnens (Jacob Jørgensens) Søn udmærkede sig fremfor alle. Præsten, Hr. Kortsen¹, prædikede meget godt, messer taalelig — katekiserer godt. — Skolebørnene, som hørtes Dagen efter, vare gode. Nogle udmærkede sig fortrinlig og fik Præmier. — Intet at andrage.“

De sidste Dage ledsagedes Biskoppen af Provst Bloch fra Lønborg, der havde været hans Skolekammerat. Fra Sønder Bork skrev Hjort 15. Juli til sin Hustru:

„Iaftes kom jeg Ind i Nørreherred og er, Gud skee Tak, heel vel. — Heden og Visitatsarbejderne havde rigtignok meget svækket mig. Jeg kunde ingen Mad faae ned. — — Koefods Held har han selv meldt mig. Jeg under ham Drengen² — og saae dog ret med Kysset paa Kristians Pande og Øinene hvormed det blev givet. — De to Sogne Nebel og Henne have glædet mig usigelig — i Lunde er det slet, i Qvong maadeligt. Min Jørgen Lønborg³ har alt fulgt mig 3 Dage og er her nu igjen. — Hos ham er jeg paa Søndag og hos min Doktor fra i Morgen Aften til Løverdag Aften. Gud signe Dig, søde Line! Hils om Dig — min Jørgen Bloch hilser venligt. — Jeg trykker Din Haand til mit Bryst og kysser Dig.“

„Hemmet og Sønder Vium 17 Juli 1818:

Visiteret d. 17. i Hemmeth Kirke. Annexets Ungdom mødte med Hovedsognets i meget stort Antal. Det viste sig, at Ungdommens Undervisning havde

¹ O. Cortsen, f. 1772, i Henne 1811—21, † 1846 i Saltum.

² Stiftsprovsten havde lige nylig faaet en Søn: Niels Sophus Tang Koefoed (1818—78), han blev Ejer af Viumgaard, Landvæsenskommisær, Jægermester, død som Toldkontrolør i Frederiksted paa St. Croix.

³ J. Bloch, f. 1767, 1799 i Lønborg, † 1838.

lagt den hæderværdige Olding paa Hjerte, der nu i 43 Aar har været disse Menigheders Lærer og Fader. Hr. Kaalund¹ prædikede selv, svagt, men hjerteligt. — Provst Bloch assisterede ved Alteret. — Degnen synger maadelig. Skolen i Vium læste bedst, dog var Degnens ei heller, som det lod forsømt.“

Fra Visitatsen i Lønborg og Egvad 19. Juli og Aadum 22. Juli er intet optegnet.

Biskoppen kom syg hjem Lørdag Aften 25. Juli og døde næste Morgen, som Bispinden, meddeler i Ribe Stiftstidende:

„Den 26. Julii blev den ulykkeligste af alle mine Dage, da den ved Døden berøvede mig min inderlig gode og retskafne Mand, og mine 9 Børn den ømmeste og kjærligste Fader V. C. Hjort, Biskop over Ribe Stift og R. af D. i sin Alders 53. Aar. Han kom om Aftenen syg hjem fra en fuldendt Visitats og døde næste Dags Morgen. Min dybe Sorg er ligesaa ubeskrivelig som billig.“

Ribe Stiftstidende skriver saaledes om Begravelsen: „Den 31. Juli jordedes Biskop V. C. Hjort. En overmaade stor Ligskaare, saavel af Byens Indvaanere som af Omegnens Geistlige bivaanede med Veemod denne Sørgefest. I Domkirken, hvorigjennem Processionen gik, tolkede Hs. H. Hr. Stifts- og Amtsprovst Dr. Koefoed i en hiertelig Tale den almene Stemme ved denne Hædersmands alt for tidlige Død. Tolv sortklædte Damer nedlagde derpaa en Egekrands paa Kisten, bestrøede den med Blomster og begave sig med Følget til Kirkegaarden, hvor den Hensovedes Støv nedsænkedes i Gravens tause Giemme.“

¹ f. 1740, i Hemmet 1774, † 1820.

Paa Gravstenen sattes disse Linier, som Rektor Thorup havde skrevet:

Templet var Manden et faderligt Hjem, dets Hæder han søgte;
Hjemmet et Tempel ham var, helliget faderlig Pligt.

Ved Begravelsen blev der sunget:

Den Tjener, som sit Kald var troe,
Ham venter Søvnens blide Roe,
Ham Engle mildt husvale.

Som Borgmester Heilmann 18. Jan. 1819 meddelte Stiftsøvrigheden, opdagede man strax, at Biskoppens Bo var behæftet med en Deel offentlig Gæld hidrørende fra hans Pengeoppebørsler af offentlige Midler. Dette i Forbindelse med Biskoppens saa pludselige Død forklarer, at man i Kjøbenhavn synes at have troet, at han havde taget sig af Dage, et Rygte, som Konfessionarius Liebenberg afviser i et Brev til Biskop Pauls i Bergen (14. Marts 1819)¹: „Det afskyelige Rygte om Biskop Hjorts Endeligt tør jeg ligeledes temmelig bestemt erklære for Bagvaskelse. Reisende, som sidste Sommer vare i Ribe, forsikre, at man der studsede og harmedes over, at slig Tanke kunde finde Tiltroe i Kjøbenhavn. Men betydelig Kasseangel er der desværre efter ham; man vil vide, at Stiftsprovsten har tilbudet sig i 2 Aar at besørge Forretningerne gratis, for at Gælden kunde imidlertid betales af Embedets Indkomster.“

Uvilkaarlig maa man tænke, at den overstrømmende Roes, der offentlig udtaltes over Biskop Hjort, ogsaa skyldtes Harmen over dette Rygte. Meget forstaaeligt dækkede man over den Afdøde, „den muntre, blide, elskelige“ med Kjærlighedens Kaabe. Man vilde ogsaa bedømme ham feilagtig ved at tage hans farlige, sangvinske Sind for beregnende Mangel paa Ærlighed.

¹ Personalhist. Tidsskr. IV., 251.

Datidens fortvivlede Pengeforhold overvældede ham, der var vant til at søge sin Lykke i Hjemmet og „i festlig glade Vennekreds.“

I Ribe Stiftstidende skrev Rektor Thorup et Digt over Biskoppen, hvilket begyndte saaledes:

Nyllig stod en Eeg i Manddoms Grøde,
 Ranke Lilljer voxte om dens Fod;
 Unge Qvlste i dens Ly fremskjøde
 Og en Epheu sno'des om dens Rod.
 Trætte Vandrer søgte til dens Skygge
 Og fandt Kraft Igjen til tunge Fjed.
 Hvis han torde et Paulun sig bygge,
 O, han valgte dette Sted.

Provst Jørgen Bloch i Lønborg, hos hvem Biskoppen endnu 19. Juli visiterede, skrev ogsaa et Digt paa Begravelsesdagen¹:

Ja Fryd han bragte, hvor han kom,
 Den Muntre, Bilde, Elskellige,
 Men allermeest i Hjemmet, som
 Ham var et jordisk Himmerige.

— — — —
 Ei meer han taler Herrens Prils,
 Med Varme tolker Godheds Veie,
 Og maler himmelsk Paradiis
 For fromme Andagts vaade Øie!
 Ei meer han synger veltilfreds
 I festlig glade Vennekreds
 Sin barnlig elskte Konges Hæder,
 Og Huusligheds og Venskabs Glæder.

I Nekrologen i Dansk Literaturtidende udtales om hans Ribetid: „Hans retskafne Vandel og aabenhjertige Adfærd forskaffede ham der Alles Agtelse og Yndest.“

Imidlertid havde Enken og Børnene strax en slem Tid. Pastor Junghans skriver om Biskoppens Død: „Han var almindelig yndet for sin blide og gode Character og Omgang. Et sørgeligt Dødsfald for hans

¹ Ribe Stiftstidende 4. Aug.

efterladte Enke og talrige uforsørgede Børneflokk! Blant hans Venner var Hr. Amtsprovst Høxbroe med mange flere Præster af Omegnen ved hans Jordefærd den 31. Julij; og han foreslog da et Sammenskud for Enkefruen at levere inden Juny Termin 1819 — tegnede sig selv for 100 Rdlr. H. Cour; der blev paa denne Maade gjort paa Stedet et Sammenskud af 665 Rdlr. H. Cour. Herren lade det som indsamles vorde vel-signet for Modtagerinden!"

Paa Grund af den store, offentlige Gjæld, ventede man ikke, at Bispinden kunde nyde godt af Naadens-aaret og ved Registreringsforretningen 27. August blev der derfor tilstaaet hende 80 Rbd. rede Sølv maanedlig til Huusholdningens Førelse for at spare hende den Uleilighed, som et vidtløftigt Huusholdningsregnskab vilde medføre. Man mente ikke, det kunde være mindre, og da alle Bispeembedets Indkomster strax ved Boets Behandling af Skifteretten blev betaget Enken, maatte Boet ogsaa afholde Bekostningen paa Kudsken, Tjenerens og Gaardskarlens Underholdning fra Dødsdagen til 1. November.

I denne overordentlig vanskelige Tid tog Nikoline Tømmen i sin Haand og veiledede paa en smuk og klog Maade Moderen, der dengang endnu ingen Sans havde for det Sparommelighedssystem, som Nikoline forstod at indføre; bl. a. tog de saaledes adskillige Skoledisciple i Pension.

Som Prof. Sibbern i Okt. skrev til Peder: „For Deres Moder gjøre Præsterne i Ribe Stift meget. De skal i denne Henseende ei være bekymret; ogsaa sagde Præsten Holm¹, at Etatsraad Lassen² i Cancelliet,

¹ vistnok A. K. Holm (1767—1851), Præst v. Holmens Kirke i Kbh.

² C. L. Lassen (1767—1839), Deputeret i Cancelliet.

en Ven af Deres Fader, nok vil sørge for Pension fra Regjeringen. Deres Fader var var overhovedet meget afholdt.*

Bispinden, som fandt megen Sympathi hos Byens Folk, holdt sig tappert og stred sig igjennem med sine mange Børn som en trofast Arbejder i sit Køkken under de overmenneskelige Fordringer, der stilledes til at faae Husets Pengesager til at slaa til. Hun levede tarveligt i Hjemmet, men kunde føre et pænt, temmelig selskabeligt Hus.

Auktionen holdtes i August 1818. Decision og Beregninger i det vidtløftige Bo aflagdes først 20. Mai 1828; herefter udgjorde den offentlige Gjæld r. S. 17, 705 rbd. 1 Mk. 15 sk., hvoraf der udbetaltes godt 39 p. Ct. til Kreditorerne: Kirker, Legater og forskjellige Indsamlinger i velgjørende Øiemed. Det havde meget sinket hele Sagen, at Tidens Pengeforhold vare saa forvirrede og skiftende¹.

Biskoppens private Kreditorer var bl. a Justitsraad Lind med 1300 Rbd., Justitsraad Schmidt 2000 Rbd., Stadshauptmand Kellinghusen 1000 Rbd., Cancelliraad Strøm i Kiøbenhavn 200 Rbd. og Amtsforvalter Nielsen, Ribe, 1000 Rbd. Mindre Regninger var der fra Dyr-læge Jørgensen, Pastor Knudsen i Hoe², Kjøbmand Poulsen i Ribe, Kirkeværge J. Godich, Kjøbmand Kragh, Kjøbmand Koch, Kjøbmand Knudsen, Apotheker Eilschou, Kjøbmand Wissing i Kolding, Skrædder Hans Kruse, Gjæstgiver Ramsing.

Fra Rom skrev Peder 3. November et smukt Brev til sin Moder; han søger med Niels at haabe og tro, at det var allerbedst for Faderen og dem alle, at han døde netop nu:

¹ I Biskoppens Bo forefandtes forskellige Summer til Frue Kirke, noget forglemt at omvexles til rette Tid.

² f. 1775, Stud. fra Odense 1793, Spr. i Ho 1810—29, † 1851.

„Min elskede Moder!

Jeg troede stedse at kunne skrive Dig noget Trøstende i al Din Nød, hvad enten det saa var Forhaabninger for Fremtiden eller nogen sikker Udsigt, som lovede snart at naae et Maal. Men forgjæves. Du har vel af Niels eller Olivia¹ hørt, hvorledes jeg modtog Efterretningen om hans Død og har saa seet, at den endnu mere maatte nedslaae mig. Jeg tænkte den første Tid alene paa Dig. Det maa være et frygtelig-høitideligt Øieblik, naar, ved en saadan Mands Død, Dag forandres til Nat, rolig Tilfredshed til en ængstet Uvished. Da gælder det om at holde ved Gud, naar hele Verden synes at holde Haanden tilbage. Jeg saae Dig, omringet af alle dine smaae, sortklædte Dreng, kæmpe med Sorgen og Fortvivlelsen. Men jeg var ogsaa vis paa, at om føie Tid vilde Din alvorlige Troe paa Gud og din inderlige Moderkjærlighed seire. Det Stød var for haardt til at nedbøie Dig ganske; thi kun en vis Grad af Ulykken knækker vort Mod; den høieste styrker Sjælen. Og saaledes berette de ogsaa Alle til min store Glæde, at du viser Dig. Du tabte ikke alene Din Beskytter imod Verdens Trængsler og Dine Børns Fader, men du tabte en troe Ven og en elsket Mand. Det var Alt. Men derfor staaer Du nu ogsaa Gud langt nærmere. Du har ikke længere nogen Midler mellem ham og Dig. Han er nu umiddelbar Din Ven og Beskytter, og det er den uendelige Trøst, at hans Venskab er evigt, som han selv er evig, og hans Hjælp i Nøden størst, som han selv er den Største og Høieste. *Tiden* er jo for ham Intet.

Det er idag Din Fødselsdag, og det er en vigtig Dag for os Børn. Jeg er vis paa, at den troe, ædle

¹ Peders Forlovede Olivia Rasbech (1796—1849).

Nikoline har sagt Dig saamange kjærlige og trøstende Ting, som jeg vil nogensinde kunde (sic) tænke; forestil Dig, min kjære Moder, at de kom ogsaa fra mig. — — Jeg maa misunde Niels den Glæde, at han er istand til at kunne blive Din nærmeste Hjælp. Jeg gaaer endnu svanger med Planer og Betragtninger over mit Liv i det Større. Hvad jeg egentlig tænker, og hvorfor jeg overlægger, kan jeg ikke her i Korthed udvikle for Dig. Og Du vil sikkert heller ikke, min kjære Moder, blive vred paa mig for min Ubestemt-hed og Langsomhed. Alt, hvad jeg kan sende Dig, er et inderligt Ønske om Standhaftighed og Sundhed. Gud, som tager, han ogsaa atter give. Alle ere jo saa tjenstagtige og gode imod Dig.

Maatte jeg raade Dig, saa skal Du ikke for det første tænke paa at forlade Ribe. Jyderne ere dog de ærligste og ufortrødneste af alle Danske. Doctor Estrup¹ fra Randers har ogsaa her været meget venlig imod mig og deltaget med Taarer i min Sorg.

— — Hvor besynderlig ene jeg ofte føler mig ved den Tanke, at min Fader ikke er længere paa Jorden, det begriber Du ikke. Niels skrev, at vi maaskee engang vilde see, at det var allerbedst for ham selv og for os, at han just forlod dette Liv nu, og det maa vi jo egentligen haabe og troe. Men det vil vare længe, inden der drages et mildt Slør over den Tomhed, som et saadant Tab efterlader i Sjælen, intet uden Guds uendelige Kjærlighed kan udfylde den, og den er Du værdig til, min elskede Moder. Lev nu ret vel! Hils min kjære Søster, Nicoline. Hun har vist været lig en Trøstens Engel.

Din troe Søn

Peder.“

¹ Historikeren Dr. phil. H. F. J. Estrup (1794—1846), siden Herre til Kongsdal, Fader til Konsejlspræsident E.

Niels, Biskoppens kjæreste Barn, fik Embedsexamen med Laud i Januar 1821 og blev strax fra Februar Adjunkt ved Ribe Kathedralskole, hvor han virkede i 6 Aar og ogsaa underviste i Byens Pigeskole. I August 1822 ægtede han Karen Lind, Jens Matthias Linds Datter. Ved Stormfloden i December 1824 gik han kjæk og utrættelig omkring i Byen og hjalp, hvor der var Fare.

1827—35 var han Sognepræst i Brørup-Lindknud, derefter til sin Død 1842 i Tommerup. Han efterlod sig det Vidnesbyrd, at han havde været „elsket og agtet af sin Menighed, en Hyrde med christelig Tro, Nidkjærhed og Levnet, en livlig Aand, kundskabsrig“¹.

Biskop Hjort fik næppe lagt sidste Haand paa Lovtalen over Daniel Rantzau, men Niels indsendte naturligvis Skriftet rettidig. Selskabet til de skjønne Videnskabers Forfremmelse modtog denne Gang 10 Besvarelser. Bedømmelsen foretoges i Januar—Mai 1819. Første Pris tilkjendtes 12. Mai cand. theol. P. Tetens,² men da flere af Lovtalerne syntes at gjøre hinanden den af Selskabet udsatte mindre Præmie stridig, maatte man gjøre et Udvalg af dem for at tage dem i nærmere sammenlignende Overveielse sidst i Mai.

Ved dette Aars første Bedømmelse udtaler Liebenberg, at Forfatteren efter Rygtet er en nu afdød Mand, og Gutfeld, der, som Hjorts Efterfølger som Holmens Provst, ikke har kunnet undgaae at kjende hans Haandskrift, synes fra første Færd at have været klar over Forfatterskabet. I 1818 endte han sit Votum saaledes: „Men hvo er vel ogsaa den, der læser alt dette uden

¹ Wiberg.

² 1791—1871. 1841—62 Præst i Horsens.

Erkjendtlighed mod den ædle Taler, der vidste saa mægtig at vække og nære de blide ømme Følelser i hans Barm? Hvad mig i det mindste angaar, maa jeg højtidelig erklære, at jeg anser denne Taler for ene værdig til at vinde den udsatte Pris.“ I 1819 lyder hans afsluttende Dom om Skriftet derimod saaledes: „skjønt virkelig rig paa skønne Steder, synes det mig dog ogsaa stundom overlæsset med for megen Pynt, med altfor hyppige Billeder, med en Tautologi, som ikke sjældent falder i det kedsommelige. Jeg taler ikke engang her om den tunge og i ægte trivial Præketone affattede Indledning eller den altfor overdrevne Skildring af Frøken Dammes¹ dybe Hjærtesorg, der Gud ske Lov dog snart blev lindret.“

Liebenbergs Bedømmelse lød paa, at Forfatteren i den egentlige Tale har forstaaet at fængsle og vedligeholde vor Opmærksomhed og vor Deltagelse uafbrudt, med et smukt og kraftfuldt Foredrag samt et for det meste rent og harmonisk Udtryk. Dette Votum har sikkert været afgjørende. 5. Juli 1819 bekjendtgjorde Selskabet, at den mindre Præmie blev tilkjendt den med Devise *Arma virumque cano* forsynede Lovtale, hvis Forfatter ved Sæddelens Aabning befandtes at være afdøde Biskop Hjort.

Først i 1824 blev dette med flere andre trykt i Selskabets nye Samlings første Bind, hvor det fylder 90 Sider. Over Halvdelen er Rhetorik, som f. Eks. naar Forfatteren fjerner sig fra Emnet for at udmale sine Følelser: „Saaledes staaer den beskedne og varme Kunstelsker for et af hine store og herlige Malerier, hvilke en Raphaels eller Korreggio's Pensel har frem-

¹ Daniel Rantzaus Forlovede Cathrine v. Damme (1547—77); hun ægtede kort efter hans Broder Peder Rantzau.

tryllet. Det hele Billede gjør et mildt og vældigt Indtryk paa ham, men han veed ikke, hvad han skal dvæle ved, eller først hæfte sig til eller lydeligst berømme. Her smiler et besjelet Aasyn, her tindrer Kjærlighed i et skjønndt [!] Øie og hisset drager en stærk, mandig Figur hans ganske Opmærksomhed til sig. Alt er smukt under den naturlige og kunstmæssige Blanding af Lys og Skygge, og Alt indtager og henrykker hans Sjel, medens Fryd og Beundring fængsle hans Tunge, saalænge han beskuer og nyder det Hele“ osv.

Heltens historiske Betydning betegner Biskoppen saaledes: „Randsager Beretningerne om ældre og nyere Tidens udmærkede Hærførere, og I skulle finde i Oldtidens Historie den slebne og mandige Athener Xenophon, hvis Tilbagetog med sin Hær fra Persien til Grækenland, gjennem ubanede Veie og barbariske Nationer har erhvervet ham en Hæder, som intet vundet Slag vilde have forskaffet ham. I vore Dage har den kiekke og elselige Franker Moreau gjentaget hint glimrende Skuespil ved at føre den ham betroede Hær tilbage fra Baiern til Hüningen, gjennem alle de Hindringer, som Naturen, Aarstiden, de fjendtlige Hære, der omgave ham, og Tydskernes Had til hans Folkefærd, lagde i Veien for ham. Dannemanden Rantzau er den Tredie i dette skjønne Kløverblad af kloge og standhaftige Anførere.“

Biskoppen slutter sin Lovtale med disse begeistrede Sætninger: „End i disse Øieblikke tænke vi os henstillede ved hans Gravhøi for med veemodig Deeltagelse og øm Taknemmelighed at flette nye Eegeblade, friske Laurbær og levende Cypresser om hans Urne. Sandhed vidner ved den: Daniel Rantzau var drabelig, let

som Ørnen, stærk som Løven. Fra hans Sværd lynede Døden. I hans Fjed gik Seieren. Religionen nævner ham som Mand uden Svig, i hvis Barm Krafts og Kjerligheds og Sindigheds Aand boede, og som lod sit Lys skinne herligen for Menneskene. Fædrelands-kjerlighed kalder ham sin Yndling og besegler med taknemmelige Taarer, at han vaagede for Landets Ære, kiæmpede for dets Frelse, virkede til dets Nytte. Ewig staae derfor Daniel Rantzaus Minde bekrandset og velsignet blandt os! Hans Idrætter skynde til mandig Efterligning! Hans Aand boe i hver Dannemands Bryst!“

Tetens' Lovtale, der fik 1. Præmie, blev af J. P. Mynster med rette betegnet som „det tommeste Skraal, man kan tænke sig“¹. Tiden var voxet fra denne Slags Litteratur.

¹ L. Koch i Biografisk Lexikon.

Tillæg.

Extract

af Decisionen og Beregningen i afgangne Biskop Victor Christian Hjorts Boe.

Den offentlige Gjeld er ialt r. S. 17, 705 Rb. 1 Mk. 15 Sk.

Da fuld Betaling af den anførte offentlige Gjeld ikke kan opnåes om end Fordringen til Frue Kirkes Gjenopbyggelse ned sættes i Overensstemmelse med det Kongelige danske Cancellies Skrivelse af 27. Febr. 1820 og Skrivelse af 17. September fra Commissionen for bemeldte Kirkes Gjenopbyggelse til 1116 Rbd. 94 s. Sølv (hvilke Skrivelser findes fremlagt ved Skifteprotokollen under Nr. 96 og 181), saa vil alle under Littr. B anførte Fordringer komme til at concurere med hverandre pro quota med det som enhver Fordring beløber sig til efter at Summerne i Repræsentativer ere beregnede til rede Sølv efter nu gjeldende Qvartalscours 218 $\frac{3}{4}$ saaledes som herefter findes anført for enhver især, da den anførte Beholdning ikke haves i Sedler, men i rede Sølv, og naar samme lignes imod det som den offentlige Gjeld, saaledes som anført, beløber sig til i rede Sølv, vil denne Beholdning give et Udbytte af 39 $\frac{201}{864}$ p. C. I Overensstemmelse hermed bliver foranførte Beholdning 6915 rbd. 2 Mk. 10 s. r. S. at reparere og udlægge som følger:

	Det fulde Beløb i r. S.			Udlæg i rede Sølv		
	Rbd.	M.	s.	Rbd.	M.	s.
1. a <i>Londons Kirkes Fordring</i> er r. S.	75	5	3	29	3	13
b <i>Universitetets</i>	622	3	12	243	1	4
c <i>Opfostringshusets</i> r. S. 7 — 5 — 9 $\frac{3}{4}$ s. } og S. og T. 107 rbd. 3 Mk. 13 s. } 98 2 7 }	106	2		41	3	4
d <i>Døvstummeinstitutet</i> r. S. 12 — 4 — 9 } og S. og T. 218 — 4 er 199 — 5 — 9 } e og f <i>Fredericia Hospital</i> S. og T. 137 rbd. 1 s.	212	4	2 $\frac{3}{4}$	83		7
g <i>Helsingørs Hospital</i>	125	1	10	48	5	10
h <i>Fra Weile Amt for Confessio Augustana</i> i 20 rbd. Sedler	130			50	4	10
i <i>Til Conectors Løn ved Ribe Landemøde 1817</i>	18	1	10	7		13
	142	5	12	55	4	12
	1434	0	1 $\frac{3}{4}$	560	0	9

	Det fulde Beløb i r. S.			Udlæg i rede Sølv		
	Rbd.	M	s.	Rbd.	M	s.
	1434	0	1 ¹ / ₆	560	0	9
2. Til Frue Kirkes Gjenopbyggelse 7011 rbd. 1 Mk. 13 s. S. og T.....	6410	1		2503	4	14
3. a Seminariefondet	1462	4	5	571		12
b Det egtvedske Legat.....	108			42	1	2
c For bortsolgt Bøndergods til Bispe- embedet.....	320			124	5	15
NB. d Det Lyxdorpske Legat	35		12 ⁴ / ₆	13	4	6
e Ribe Hospital	19	2		7	3	5
4. a De Brandlidte i Hobroer. S. 17—2—8) og S. og T. 2150 rbd. 145 er 1966—4—10}	1984	1	2	775		2
b Petri Kirke i Kjøbenhavn 92—3—8) og S. og T. 2119 rbd. — 1114—0—14}	1206	4	6	471		2
c Kirken og Præstegaarden paa Anholdt r. S. 36—3—3 ¹ / ₆	392	1	15 ¹ / ₆	153	1	8
og S. og T. 389—1—25 er 355 —4—12.....						
d Ringsted Kirke—r. S. 354—4.. og S. og T. 1264 rbd. 5 Mk. 4 s. er 1156—2—6.....	1511		6	590	1	5
e De Brandlidte i Neustadt r. S. 238 —4—9 ¹ / ₆	244	1	8 ¹ / ₆	95	2	6
og Sedler 6 rbd. er 5—2—15...						
f Vor Frelser Kirke paa Christians- havn Sedler 119 rbd. er.....	108	4	13	42	3	
NB. 5 Provst Brasches Legat S. og T. 1428 Rbd. 4 Mk. 14 s.	1306	1	12	510	1	8
6 a Langs Legat.....	74			28	5	7
b Christen Jacobsens Legat	8	2		3	1	8
7 a Døstrup Kirke 500 Rbd. Sedler ..	457		13	178	3	11
b Medolden Kirke 200 Rbd. Sedler	182	5	2	71	2	8
NB. c Seem Kirke.....	66		12 ⁴ / ₆	25	2	
8 Det mathurinske Legat med flere	117	4		45	5	12
9 Til Kathedralskolen Afgift af Stiftets Kirker er 280 Rbd. 1 Mk. 3 s. S. og T.	256	1	1	100		5
	17705	1	15	6915	2	10

Saasomt denne Decision og Beregning har overstaet den ved Placat af 2. Juni 1819 bestemte Apellationstid uden at blive paaanket, kan Udtælling efter forestaaende Repartition skee, hvorved i Henhold til 7. Decisionspost Lit. D, bliver at lagt-

tage, at det Mathurinske med flere Legater er af Indkassator Revisor Hansen bleven salderet for det under Nr. 8 anførte fulde Beløb.....	117 rbd. 4 Mk.
og da der ikkun efter forestaaende Repartition kan tilfalde samme.....	45 . 5 . 12 s
bør det Mathurinske med flere vedkommende Legater tilbagebetale det formeget oppebaarne med.....	71 . 4 . 4 s
	<hr/>

Ribe, den 20. Maj 1828.

Heilmann.

Rettelser: Side 166, Lin. 14 f. n. Ved en Fejltagelse er ikke „enkelte“, men alle Versene af de 3 nævnte Sange medtagne.
Side 169, Lin. 10 f. n.: „faderlige“ læs „farlige“.

Kristen Madsen i Gammelby.

19. Jan. 1822 — 24. Febr. 1911.

Af Højskolelærer Poul Bjerge, Askov.

Slægt og Ungdom.

„Han var ikke andet end
Menigmand,
og dog en Pryd for sit
Fædreland.“

SAADAN sang vi i sin Tid om en af vore Helte fra 64. Det passer ogsaa saa udmærket til Kristen Madsen. Han var en jævn Gaardmand i Gammelby, stille i sin Færd, beskeden i sit Væsen, aldrig fremtrædende, altid den, der tog et Arbejde op, naar det blev lagt for ham.

Mange af den Slags Mænd giver et Folk Sundhed og Kraft.

Han er født 19. Januar 1822 i Aakjærhus paa Egholt Mark i Lejrskov Sogn. Hans Fader hed Mads Christensen Emborg, og hans Fader igen Christen Madsen Emborg. Christen Madsen var fra Nørre Skjoldborg i Thy. Men da han skulde i Kongens Tjeneste, rømte han derfra og kom her til vore Egne. Han kom til at tjene paa Emborglund i Gjesten, der nu hedder

Røjlund. Derfra fik han Navnet Emborg. Det gik i Arv til Søn og Sønnesøn; men da Kristen Madsen blev voksen, kastede han det Navn bort; han vilde ikke have et Navn anderledes end andre Bønderfolk. Kristen Madsens Moder hed Mette Christensdatter. Hun var en Smededatter fra Højrup i Lejrskov Sogn. Faderen var født 1793, Moderen 1786. De blev viet 11. Oktober 1817. De fik 3 Børn: Gjertrud, født 9. April 1818. Hun blev gift med Jesper Andersen Smed og fik sit Fødested paa Egholt Mark. Kristen Madsen, som vi skal høre mere om, og Maren, født 10. April 1836, gift med Bygmester Jeppe Berg i Højrup i Lejrskov Sogn.

Kristen Madsen voksede saa op i Egholt. Han var en opvakt og begavet Dreng, var en af de flittigste i Skolen. Da han var otte Aar, gav Læreren ham en Slags Flids-Diplom, som Læreren selv havde tegnet. Det var en springende Hjort under et Træ omgivet af en Krans. Det var med Farve, meget naivt, men egentlig ganske kønt. Underneden stod:

„En Hjort. Tiletignet Christen Madsen for hans i Aaret 1830 viste Flid, Fremgang og anstændige Opførsel som Skole-Elev.

Egholt Skole den 1. November 1830.

N. P. Struer.“

Det har vist været Meningen, det skulde sættes i Glas og Ramme og pryde Hjemmet og fortælle fremmede, hvilken flink og dygtig Dreng Kristen Madsen var. Der foreligger en to—tre lignende Diplomer, det sidste, da han gik ud af Skolen, saa man ser, han fortsatte, som han begyndte.

Vi er tilbøjelige til at rynke lidt paa Næsen ad den Tids Skolevæsen, men hvem der vilde, kunde virkelig

lære noget. Præsten skrev i Kristens Skudsmaalsbog, at han havde udmærket gode Kundskaber. Og ser vi paa hans Breve, ser vi, at han ikke alene har lært at skrive en smuk og tydelig Haand, men kan gøre Rede for sine Tanker i et naturligt og letflydende Sprog og uden synderlig flere Fejl, end der findes i ethvert Brev, der er skrevet lidt raskt.

Et Vidnesbyrd fra hans Drengetid foreligger i et Brev fra Lærer K. Ottosen i Søvind. Kristen Madsen havde truffet denne Lærers Broder paa Lazarettet i Flensborg. Han havde været dødssyg, men var nu i god Bedring, men kunde dog ikke selv skrive, og saa skrev Kristen Madsen til Broderen om ham. Disse Ottosen'er var lidt i Familie med Kristen Madsen, og de var gode Barndomsvenner. Saa er det, K. Ottosen skriver til Kristen Madsen og takker ham og skriver videre:

„Husker Du, hvorledes vi byggede Fæstninger og førte Krige? Og, ak! Hvor sørgeligt gik ikke disse Barndomsdrømme i Opfyldelse. Vi byggede Huse og Møller og Skibe. Vinden og Vandet ødelagde dem. Er det ikke siden gaaet ligedan med vore Planer og Forhaabninger? Ja, Barndommen var skøn.“

Han havde Lyst til at komme ud at se sig om, og det lykkedes da ogsaa for ham. Navnlig var det Byerne, der drog ham. Kolding var den nærmeste Købstad. Der kom han tit, og hvad der optog ham mest dér, det var Slotsruinen. Da han var tolv Aar, gjorde han en Tur til Flensborg. Det var en stor og dejlig By. De store Skibe i Havnen gjorde stærkt Indtryk paa ham. Aaret efter var han i Ribe. Han beundrede Domkirken baade for sin Størrelse og Skønhed. Samme Aar i Christiansfeld i Besøg hos hans

Faster. I Haderslev var han ogsaa en Gang. Her glædede han sig særlig ved den store og dejlige Frue Kirke. Et Par Gange var han med Faderen i Vejle. Alt var som store Oplevelser for ham. Han havde aabne Øjne og et aabent Sind og fik meget ud af disse Ture.

I 1838 blev hans Fader syg. Det var Vattersot, han led af. Lægerne kunde ikke hjælpe ham. 1. August 1839 døde han. Der blev holdt Skifte efter ham. Alt blev vurderet. Kristen Madsen blev tillagt 70 Specier, hans Søstre hver 35. I den Tid arvede en Datter kun halvt mod en Søn.

Han var en Tid hjemme hos Moderen, men i Sommeren 1841 afstod hun Stedet til sin ældste Datter, der blev gift med Jesper Andersen fra Vamdrup, der var Smed. De skulde give Moderen en aarlig Aftægt, Kristen Madsen 150 Rigsdaler Courant, og den yngste Søster 50 Specier, en Kiste, en Seng og gøre hendes Bryllup.

Saa tog Kristen Madsen ud at tjene. Det første Aar fik han 12 Rdl., det andet 13^{1/2}. 1843 var han paa Session og blev udtaget til Dragon. Samme Aar havde han en mere uhyggelig Oplevelse. En Kone, som havde forgivet sin Mand, blev halshugget paa Lejrskov Mark. Kristen Madsen var med at slaa Kreds om Retterstedet, saa den store Folkemængde kunde holdes paa Afstand.

Det meste, jeg her har fortalt, er efter Kristen Madsens Optegnelser. Nu lader jeg ham selv fortælle om sin Soldatertid:

„1843 den 28. September blev jeg udskreven til at tjene Kongen. Jeg skulde være Dragon i Aarhus. Om Mikkelsdag flyttede jeg til Anders Smed i Egholt

og var dér, til jeg den 12. December mødte i Aarhus paa Dragonskolen. Det var en stræng Skole især om Vinteren. Den 1. April fik vi Skoleeksamen, og de sidste Dage i Juli fik vi tredje Eksamen. Jeg kom til 3. Eskadron. Det gik mig meget godt hele Tiden. I September Maaned mødte vi til Mønstring paa Hedensted Hede ved Horsens. Her var 3. Regiment, som jeg stod ved, og 5. og 6. Dragonregiment, ialt en 500 Kavalerister, omtrent 4000 Infanterister og 12 Feltkanoner. Mønstringen varede i fjorten Dage. Baade Kongen, Kronprinsen og Dronningen og mange høje Adelsmænd var der i denne Tid. Kongen og Dronningen boede paa Herregaarden Boller, Kronprinsen paa Ussinggaard, og vor Brigade-General Chr. L. von Castenschiold i Hatting Præstegaard. Jeg blev udnævnt til at være Ordonnans for Brigadegeneralen og kom til at ligge i Kvarter hos en Bonde, der var Nabo til Præstegaarden. Den 30. September var Mønstringen til Ende, og hvert Regiment begav sig til sin Garnison. Mønstringen gik meget godt og var let for os, og alting gik med Fornøjelse.

Vi rejste til Aarhus. En Premierløjtnant Kammerjunker P. J. Fr. von Bauditz vilde have mig til Tjener; men jeg trak en Frilod og blev permitteret den 3. Oktober med samtlige det gamle tjenestgørende Mandskab.

Af nogle, som var henne at se Manøvren, havde jeg faaet Underretning om; at min Moder var død. Hun blev begravet en otte Dagstid, førend jeg kom hjem. Jeg havde altsaa ikke den Lykke eller kunde faa den Frihed at komme hjem og besøge hende paa hendes Dødsleje eller tale med hende i hendes sidste Tid. Hun var syg det meste af Sommeren og døde saa hen i September.

Da jeg nu var kkommen hjem, blev jeg hjemme til 1. November. Saa kom jeg til at tjene hos Claus Nielsen paa Smederøj i Gjesten og skulde have 14 Rdl. Courant i Løn for et Aar. Men den 18. April kom der Skrivelse fra Regimentet, at jeg ufortøvet skulde møde i Aarhus. Jeg forlod da min Tjeneste og kom til Aarhus den 22. April 1845. Jeg var saa i Tjenesten igen til den 12. Juli, da vi blev hjem-permitteret.

Jeg rejste straks i min Tjeneste hos Claus Nielsen og blev fæstet næste Aar igen omtrent for samme Løn.

Da jeg rejste til Aarhus, kom jeg gennem Vejle. Der havde jeg været før. Dernæst gennem Horsens. Det er en stor og dejlig Købstad. Gaderne er brede, især Søndergade. Den er saa bred, saa da vi rejste til Manøvren ved Hedensted, kunde vi marchere op ad Gaden delingsvis og svinge ind paa Regimentlinie. Vi laa der i Kvarter — hele Regimentet — én Nat baade til og fra Manøvren. Og det var meget gode Kvarterer. Da vi forlod Byen, raabte Regimentet Hurra for Indvaanerne til Tak for bevist Godhed. Dernæst rejste jeg gennem Skanderborg, en liden Købstad, ingen Mærkværdigheder, kun den gamle Slotskirke og Kong Frederik den Sjettes Mindestøtte.“

Her ender Kristen Madsens Optegnelser om denne Tid. De viser, at han fortæller omhyggeligt, hvad der sker, tidfæster det, gør ikke mange Betragtninger, men har Øjnene med sig og lægger Mærke til, hvad han ser. Det skinner ogsaa igennem, at han er en dygtig og trofast Soldat og en tiltalende Skikkelse. Ellers blev han ikke udtaget til Ordonnans hos Brigade-generalen.

Treaars Krigen.

Da Krigen brød ud i 1848, blev Kristen Madsen straks indkaldt. Han har ført en Dagbog. Den meddeles her. Han fortæller, hvordan Marchen er gaet, og hvor han selv har været. En Gang imellem fortæller han ogsaa, hvad der er foregaaet andre Steder. Det vil let kunne ses, hvad han fortæller efter andre, og hvad han selv har oplevet:

„Den 24. Marts 1848 fik alle hjempermitterede Tropper Ordre til at møde, hver ved sit Regiment, og alting blev sat paa Krigsfod. Den 26. mødte jeg i Aarhus og modtog alt Tøj. Den 29. stod hele Regimentet marchfærdig paa det store Torv, og straks marcherede vi til Horsens. — Hertugen af Augustenborg havde forledt Tyskerne til at gøre Oprør. Han samlede de holstenske Krigsfolk og mange frivillige til at slaa mod deres egen Konge. — Den 30. rejste vi til Vejle. Den 31, til Seest ved Kolding. 1. April stille. Den 2. marcherede vi gennem Haderslev til Udstrup, den 3. vesten om Aabenraa til Lavtrup, den 4. Rastdag. Den 5. hen imod Aften marcherede vi vestpaa til Havsted, den 6. til Egebæk, den 7. bestemt til Hvile; men Kl. 11 blæstes til Udrykning, Fjenden havde nærmet sig vore Vedetter. De trak sig dog tilbage, da vi kom i Marken. Den 8. marcherede vi ud for at opsøge Fjenden. Vi var to Dragonregimenter, to Batterier og en Del frivillige Fodfolk. Om Natten forblev vi i Medelby, som Fjenden havde forladt. Den 9. rykkede vi ud for at møde Fjenden. Først vi naaede Bov, var hele Armeen samlet, og vi rykkede frem i Slagorden. Fjenden var paa hin Side af Bov. Saasnart vi kom til Bov, forkyndte Kanonerne Torden Søndagens Hellighed. Det kom til en skarp Træfning.

Det fjendtlige Kavaleri flygtede, men vore Kanoner nedlagde mange. Paa denne Dag, den 9. April, faldt der af Fjenden omtrent 150 døde og saarede, og 714 blev tagen tilfange, som straks sendtes til København¹. Vi forfulgte de øvrige Flygtninge forbi Flensborg.

Vi forblev Natten over i Flensborg. Kl. 2 om Natten kom vor Eskadron paa Feltvagt Syd for Byen. Næste Formiddag drog vi videre mod Syd for paany at møde Fjenden, men vi traf ham ikke. Vi kom til at ligge i Lille Jørl. Den 11. til Sylvested og den 12. gennem Slesvig til Bustrup. Fjenden var ingen af Stederne. De var med et flygtet til Rensborg. Fra 13. til 19. laa vi stille. Den 20. rykkede vi ud mod Rensborg for at møde Fjenden; men det blev ikke noget. Den 21. og 22. atter stille. Men den 23. April, Paaskedag Kl. 8¹/₂ blev der blæst Alarm. Generalmarchen sloges i Gaderne, og vi maatte ud. Hertugen havde faaet Prøjserne til Hjælp, og de stode nu Kl. omtrent 9 tæt uden for Slesvig. De var omtrent fire Gange saa mange som vi. Der faldt mange paa begge Sider, dog flest af Fjenden, omtrent tre Gange saa mange. Af vore Officerer faldt der mange, for de var i fuld Pynt². Slaget varede til Aften, og vi maatte

¹ Det virkelige Tal er 36 døde og 121 saarede, ialt 157. Fangernes Antal var 1008. 3. Regiment, hvor Kristen Madsen stod, angreb det fjendtlige Kavalleri, men de flygtede straks. 3. Regiment søgte at indhente dem og tage dem til Fange; men Fjendens Heste var for lette og hurtige.

² Fjenden havde et Tab af 400 døde og saarede, deraf 21 Officerer. Vi havde 609 døde og saarede, deraf 36 Officerer. Styrkeforholdet var som en Dansker mod to Tyskere. Den menige Soldat bedømmer alt dette efter Skøn og Samtale med Kammerater, saa det kan jo aldrig blive andet end et Udtryk for Opfattelsen mellem Soldaterne.

saa trække os tilbage 1 Mil norden for Slesvig, hvor vi om Natten lejrede os paa Marken. Den Dag blev jeg Ordonnans for den kommanderende General H. Chr. G. F. Hedemann.

Den 24., Dagen efter Slaget, marcherede vi til Flensborg, hvor vi blev indkvarteret. Straks blev Generalmarchen slaaet gennem Gaderne, og vi maatte ud, men Fjenden var ikke saa tæt ved. Aarsagen var, at Fjenden naaede de bagerste Tropper: 2. Jægerkorps og 1. Eskadron af 5. Dragonregiment, og han tog Eskadronen og en Del af Jægerne tilfange. Da dette rygtedes, retirerede enhver, somme fra alting.

Armeen forblev i Bov, og Generalen forblev i Krus Mølle. Om Morgenen den 25. April rejste vi derfra til Graasten, en lille Købstad med et Slot, og samme Dag til Sønderborg paa Als. Vi kom over Færgestedet om Natten Kl. 2 og blev indkvarteret i Byen. Der var det gamle Sønderborg Slot, der tjente til Magasin og til Indkvartering for Infanteri. I Slesvig var der det smukke Gottorp Slot.

Den 18. April havde vore Tropper en Batalje ved Ekernefærde, hvor de vandt og tog en Del til Fange. Samme Dag Slaget stod ved Slesvig, var der en Batallion og nogle Kanoner, der fægtede ved Mysunde, saa Fjenden ikke kunde komme over Slien.

I Sønderborg laa vi stille fra den 26. til den 30. April. Det meste af Kavaleriet drog ad Jylland, ogsaa nogle andre Tropper, som, da de kom til Randers, blev sat over til Fyn. Den 1. Maj var vi ude omkring paa Als for at blive kendt med Byerne for lettere at finde omkring om Natten paa Ordonnansture. Vi var i Augustenborg og paa Augustenborg Slot, der var gjort til Lasaret for syge og saarede Militær. Fra 2.

til 5. Maj i Sønderborg. Den 6. var vore Følk ovre i Sundeved og afbrændte en 5—6 Gaarde og anlagde Forskandsninger mod Fjenden, som allerede for nogle Dage siden havde ladet sig se ved Dybbøl Mølle; men da de blev modtaget med Kanonkugler, vendte de om og blev liggende bag Bakken. Den 7. Maj mod Fjenden i Sundeved. Skudt tre fjendtlige. Den 8. ogsaa derover. Da mistede Fjenden 200 Mand, og vi kun en let saaret. De fleste faldt for vore gode Kanoner, og en Gaard brændte. Den 9. ogsaa mod Fjenden, der mistede nogle Mænd. Den 10. ogsaa. De havde 20 døde, vi en død og to saarede. Hver Dag anlagdes Forskandsninger. Den 12. om Morgenen vilde Fjenden anlægge Broer og gaa over, men modtoges af en saa levende Kanonade, at de maatte lade sligt fare. De mistede 14 Læs døde. Den 13., 14. og 15. var der ogsaa Kamp. Vi havde to saarede. En stor Gaard blev brændt. Den 16. ogsaa stærk Kamp. 50 af Fjenden faldt, og seks af vore saaredes. Aarsagen til, at der faldt saa mange Fjender, var, at vore Kanoner kunde skyde over vore egne Folk og nappe Fjenden.

Den 16. Maj om Morgenen rejste vi Ordonnanser fra Sønderborg til Høruphav og blev indskibet til Fyn. Vi sejlede forbi Ærø, kastede Anker ved Lyø og kom til Faaborg den 17. om Morgenen og rejste igen Kl. 5 til Sdr. Broby. Den 18. marcherede vi til Odense, hvor vi blev indkvarterede. Den 19. og 20. stille. Odense er en smuk Stad med et Slot og den smukke Sct. Knuds Kirke og to andre Kirker. Jeg var i Odense til den 26. Maj. Da kom der ny Ordonnanser til Hovedkvarteret, og jeg rejste til Eskadronen, som laa i Brylle. Den 29. fra Brylle over Vissenbjærg til Nørrre Aaby.

Den 8. Maj var Fjenden allerede kommen til Snoghøj. De fyrede over til Middelfart og paa to Kanonbaade og et Krigsdampskib, som laa i Beltet. Fjenden mistede 60 Mand, en eneste Kanonkugle slog en Snes Mand ihjel; vi en 5—6 Stykker. Dagen efter fyrede de fra Fredericia og skød Strib Færggaard i Brand.

Den 30. Maj rejste vi fra Nørre Aaby til Middelfart og derfra over til Snoghøj og videre til Studsdal i Tavlov Sogn, hvor vi indkvarteredes. Fjenden havde forladt Jylland, og vi drog frem uden Hinder. Den 31. Maj gennem Kolding til Sést, hvor vi blev om Natten. Den 1. Juni forbi Christiansfelt til Frørup. Den 2. gennem Haderslev til Vedbøl. Den 3. stille. Den 4. marcherede vi til Aabenraa for at se Fjendens Stilling. Om Aftenen tilbage til Hopdrup. Den 5. i Aabenraa og om Aftenen tilbage til Hammelev. Den 6. stille. Den 7. rejste vi gennem Christiansfelt og Ejstrup til Stubdrup. Den 8. stille.

Den 28. Maj havde vore Tropper en Batallie paa Sundeved, der varede en 5—6 Timer. De forjog Fjenden til Graasten, og han mistede 700 Mand. Vore havde 30 døde og 120 saarede. Igen den 5. Juni, og da blev de ved til Aften, og det gik blodig til. General Wrangel var kommen til General Halkett med sine Folk, og nu skulde Als tages med Magt, men vore Folk kæmpede med megen Tapperhed mod den overlegne Fjende og vandt en herlig Sejr. Tyskerne maatte retirere, og de kom ikke mere for at tage Als. Der faldt den Dag 900 Fjender og 200 Danskere.

Den 9. Juni laa vi stille i Stubdrup. Den 10. marcherede vi gennem Kolding, Ødis, Bramdrup, Toggerup, Refsgaard til Styding, hvor vi kom paa Vagt. Bestemmelsen var, at vi næste Dag skulde afskære Fjenden;

men Marchen var Infanteriet for haard, vi kom for sil- dig. Den 11. til Nustrup. Det var Pinsedag. Da havde vi en lille Batallie ved Haderslev. 4. og 6. Dragon- regiment med slesvigholstenske Dragoner. Den 12. Rastdag. Den 13. paa Vagt i Bæk. Den 14. tilbage til Nustrup. Samme Dag kom Melding, at Fjenden var nær, og vi rykkede frem mod Kolsnap og bivua- kerede om Natten uden for Byen. Den 15. rejste vi gennem Arnum til Tiset. Den 16. gennem Gram til Vester Lindet. En dejlig Egn med Gramgaard og et Slot. Den 17. til Lert. Den 18. til Sommersted og videre til Kærstrup paa Feltvagt. Den 19. til Frørup, hvor vi indkvarteredes. Den 20. til Stobbum mod Fri- skarerne, men traf dem ikke. Samme Dag marcherede vi gennem Christiansfelt til Vejstruprød ved Skamlings- banken, hvor vi indkvarteredes. Den 21. stille. Den 22. til Ødis. Den 23. paa Feltvagt ved Vojens. Den 24. tilbage til Ødis. Den 25. og 26. stille. Den 27. igen paa Feltvagt ved Jægerup. Den 28. tilbage til Ødis. Den 29. til Vamdrup. Jeg var med en Patrouille til Skodborg og Jels og kom tilbage til Eskadronen den 30. Samme Dag paa Feltvagt ved Skanderup Kirke. Hele Armeen trak sig tilbage, og en lille Ba- tallie mellem Forposterne forefaldt ved Haderslev den 29.

Den 30. Juni til Lejrskov paa Feltvagt. Den 1. Juli til Jordrup, hvor vi blev indkvarteret. Den 2. stille. Den 3. drog vi ud gennem Skanderup og Hjarup og afsøgte Eggen. De fjendtlige Poster stod paa Græn- sen ved Hjarup. Vi drog tilbage til Lejrskov, hvor vi kom paa Feltvagt. Den 4. marcherede vi til Jordrup. Den 5. og 6. stille. Den 7. igen paa Feltvagt. Da var jeg igen paa Feltvagt. Da var jeg Kosakpost ved Smederøj. Den 8. tilbage til Bundgaard i Jordrup.

Den 9. og 10. stille. Den 11. paa Feltvagt. Samme Post ved Smederøj. Den 12. tilbage, men til Kirsebøl. Den 13. og 14. stille. Den 15. igen paa Feltvagt ved Lejrskov og igen samme Post ved Smederøj. Den 16. tilbage til Kirsebøl. Samme Dag sluttedes der Vaabenstilstand i ti Dage.

Den 17. Juli marcherede vi til Jellinge, hvor vi blev indkvarteret. Fra 18. til 21. stille. Da var jeg oppe i Kirken at se Gorms og Thyras Høje og deres Gravstene. Den 22. samledes hele Armeen paa Store Grunnet Mark ved Vejle og passerede Revy for General Hedemann. Han takkede Tropperne. Samme Dag tilbage til Jellinge. Fra 23.—26. stille. Den 27. var vi paa Piketvagt i Egtved. Den 28. paa Feltvagt i Øster Gjesten. Samme Dag patrouillerede jeg gennem Vejen Mølle til Skodborghus. Den 29. gennem Jellinge til Hygum. Den 30. stille. Den 31. mødte en Del Tropper ved Jellinge for General G. C. v. Krogh, der var udnævnt i Hedemanns Sted. Samme Dag tilbage til Hygum.

Den 1. August stille. Den 2. paa Feltvagt ved Randbøl Kirke. Den 3. tilbage til Hygum. Den 4. stille. Den 5. paa Reservevagt i Jordrup; men jeg kom paa en Forbindelsespost ved Skovhus. Den 6. paa Feltvagt i Anst. Den 7. til Vêrst, hvor vi blev indkvarterede. Fra den 8. til 10. stille. Den 11. paa Feltvagt i Anst. Den 12. til Øster Gjesten og derfra til Rugsted, hvor vi blev indkvarteret. Den 16. var vi til Gudstjeneste paa Jellinge Mark, hvor Pastor Fr. Helveg, der var Feltpræst, holdt en smuk Tale. Den 17. stille. Den 18. paa Feltvagt i Egtved. Den 19. paa Feltvagt i Lejrskov. Den Nat var jeg i Vamdrup og Hjarup paa Patrouille. Den 20. tilbage til Jellinge.

Fra 21. til 26. stille. Den 27. paa Piketvagt i Egtved. Den 28. paa Feltvagt i Gjesten. Den 29. til Hygum. Fra 30. August til 4. September stille. Den 5. paa Piketvagt i Egtved. Den 6. i Egtved. Den 7. til Jordrup paa Feltvagt ved Røj Skovhus. Da kom der Ordre, at Feltvagten skulde indtrækkes og ingen Vagter mere gøres. En Vaabenstilstand var indgaaet med Fjenden til den 1. April.

Den 8. August marcherede vi igennem Jellinge og Hygum til Ildved. Fra den 9. til 14. stille. Den 15. og 16. til Brigadeekcersits paa Faarupgaards Mark. Den 17. stille. Den 18. mødte hele Armeen paa Lerbæk Mark ved Vejle, hvor Kongen kom, og alle Tropper passerede Revu for ham. Derefter uddelte han Belønning til de tapreste Krigere. Den 19. tilbage til Ildved. Den 20. til Lille Dalby i Hedensted. Der blev vi liggende til 2. Oktober. Saa rejste vi til Aarhus og blev derfra hjemmitteret.

1849 var jeg syg og laa paa Lazarettet i Odense hele Sommeren. Jeg red Remonteheste til. Saa indtraadte Vaabenhvilen, og vi blev permitteret.“

Her ender hans Dagbog. Der er ikke megen unødvendig Snak i den. Kort og knapt og lidt tørt fortæller han, saadan som en Jyde fortæller. Han var rigtig med ved Bov, men fortæller intet om, hvad han følte, og hvilket Indtryk det gjorde paa ham. Kun hvormange der faldt, og hvormange der blev taget tilfange. Kommer han til en køn Egn eller ser noget sjældent, maa han dog meddele det. Gram Slot, Højene i Jellinge og Runestenene har gjort Indtryk paa ham. Han fortæller kun, han har set dem. Naar han opgiver, hvormange der er faldne af vore, passer det tilnærmelsesvis. Derimod er Tallene meget overdrevne,

naar det gælder Fjendens Tab. De har vel faaet Indtryk af, at deres Ild virkede saa stærkt. Kanske ogsaa Officererne har slaaet med den store Hammer, naar de talte om Fjendens Tab. De har dermed villet give Soldaterne mere Mod.

Jeg har sytten Breve fra Kristen Madsen liggende foran mig. De fleste er fra Krigens Tid. Efter Slaget ved Bov skriver han hjem, fortæller, at han er rask, men ikke synderlig mere om Slaget, end hvad der staar i Dagbogen. Efter Slaget ved Slesvig skriver han:

„Da Lejligheden tilbyder sig, vil jeg skrive Eder til for at lade Eder vide, at Gud endnu har bevaret mig frisk og sund. Den 23. April, Paaskedag, havde vi en stor Bataille ved Slesvig uafbrudt hele syv Timer i Træk. Kuglerne susede og brølte hele Tiden, tit tæt forbi mit Hoved. Efter Slaget retirerede vi til Flensborg og derfra til Als. Jeg var Ordonnans for General Hedemann, den højstkommanderende for hele Armeen. Mine Skjorter blev i Slesvig og er nu i Fjendens Vold.“

Den 14. August skriver han fra Jellinge. Det er nok en Fornøjelse at komme hjem til de kendte Egne. Men dette stadig at flytte, snart at gaa frem, snart tilbage, saa paa Vagt, saa ligge stille, bliver lidt kedeligt: „Vi begynder snart at længes efter en Ende. enten frem i Slag eller ogsaa Fred“. „Men“ — tilføjer han — „vi har haft gode Kvarterer her i Egnen, og de fleste Folk har været særdeles flinke imod os.“

Fra 1849 er der kun ét Brev, som gengives omtrent i sin Helhed:

„Odense den 29. Juli 1849.

Kære Svoger og Søster!

Da jeg nu har faaet den Underretning, at Breve kan gaa til Kolding, vil jeg sende Eder nogle Linier.

Der er jo allerede forløben lang Tid, siden jeg spurgte fra Eder, og I fra mig. Og i Aar har mangan en Ungkarl maattet bløde for Fædrelandet. Jeg har slet ikke spurgt fra nogen Venner eller bekendte i Armeen siden Slaget ved Fredericia.

Jeg har saa at sige ikke i Aar fornummet noget til Krigens Rædsel og Besværligheder. Vi har ligget her i Odense siden 12. Maj og har haft daglig Øvelse især i Ridning. Vi rider baade Formiddag og Eftermiddag unge Remonteheste, som vi lærer. Og naar vi har faaet dem tilreden, er de bleven sendt til Armeen.

Jeg kan Gud være lovet tilmelde Eder, at jeg er frisk og sund og lever godt. Gud give, jeg maa spørge det samme om Eder alle igen. I har vist ikke haft det for godt i denne Egn, hvor Fjenden har ligget saalænge og udpresset store Rekvisitioner.

En Vaabenstilstand paa seks Maaneder er igen bragt i Stand, og deraf skulde Freden dannes. Maatte dog den for vort Fædreland farefulde Tid snart være til Ende, at vi igen kunde nyde Fredens glade Dage; men bange Anelser fylder mig. Det gaar maaske i Aar som ifjor: Naar Stilstanden er udløben, saa har vi Krigen. Men lad os nu haabe det bedste og trøste os med, at den gode Gud nok igen vil skænke os Fred, naar vi ydmyger os og søger ham.

Jeg kan ikke sige Eder, hvorlænge vi bliver liggende her i Odense. Vi troer, vi kommer med det første til Aarhus. Jeg haaber at blive hjempermitteret; men naar, ved jeg ikke. Om en tre Ugerstid, tænker jeg. Hvis der skulde være passeret noget nyt i Omegnen, glem saa ikke at fortælle det, naar I skriver.

Saa har jeg intet videre at melde Eder. I være

alle paa det kærligste hilset fra mig. Hils Familie, bekendte og Venner.

Eders Broder

Christen Madsen Egholdt."

Der foreligger en Del Breve fra 1850. Indledning og Slutning udelader jeg, men ellers giver jeg fyldige Uddrag af dem.

„Flensborg den 28 August 1850.

Kære Svoger og Søster!

Her i Flensborg er vort stadige Kvarter. Vi er nu ellers bleven Gensdarmen. Vor Forretning er at drage omkring paa Landet og Herregaarde at indkræve Skatter. Den Mand, som ikke betaler, hos ham bliver vi indkvarteret, indtil han betaler. De første tre Dage skal vi betale for vor Kost. Men vil de saa ikke betale, skal de give os fri Kost og 4 Skilling den første Dag, og 8 den anden, og saaledes stiger det hver Dag, til de betaler. Hvad der gaar over de 4 Skilling, gaar til Øvrigheden, de 4 beholder vi selv. Men endnu har ingen villet unde os noget, de har alle betalt.

Vi har nu været omkring paa Landet siden forrige Mandag den 19. I den Tid har vi været paa fire gamle adelige Godser, som alle har betalt. Paa det første var vi i tre Dage. Baade Fader og Søn stod i slesvigholstensk Tjeneste. Den anden var en stor Greveborg. Han var i Landsforsamling i Kiel. Det tredje var Herren hjemme, og han betalte straks. Den fjerde Gaard tilhørte Prinsen eller Hertugen af Lyksborg. Der blev ikke betalt, men stillet Kaution. Hertugen opholder sig i Altona, men en Inspektør styrede Godset. Vi var ude i to Kommando'er, og det andet var paa ligesaa mange Gaarde. Igaar kom vi her til.

Med det første skal vi ud igen. Det var hos Angelboerne, vi var. Nu skal vi ud enten til Friserne eller til Svansen paa den anden Side Slien. Her til Flensborg kommer vi efter hver Tur.

Jeg skal hilse Eder fra Morbroder Christians Maren, som er gift her i Flensborg. Jeg har været oppe at besøge hende. Hun har det godt og lever godt. De har to Børn.

Christen Madsen Egholdt."

„Flensborg den 15. September 1850.

Kære Svoger og Søster!

Vi har nu anden Gang været ude paa Landet paa Ekskution, og det var inde i Svansen. Vi var der en ti—tolv Dage. Vi marcherede over Slien paa en Bro ved Kappel, der er bygget paa Baade. I Svansen er der ingen Landsbyer, men den ene Herregaard ved Siden af den anden. Vi var paa Olpenæs, Schønhagen, Ludvigsborg, Sakstorf, Binebæk, Krisby, Maaslev og flere, alle store Gaarde og Adelsmænd. De kom og betalte straks, saa var vi fri for at komme paa deres Gods. Paa Ludvigsborg var vi i togenhalv Dag. Den ligger ikke langt fra Ekernefærde. Den ene af Dagene — den 8. — havde vore Tropper en lille Forpostfægtning syd for Ekernefærde, hvilket vi magelig kunde se. Den 11. havde de et haardere Sammenstød. Vore skal have haft et Tab af 70 Mand døde og saarede; men saa tog de ogsaa 150 Mand af Insurgenterne tilfange. De kom her til Flensborg iforgaars Aften og gik med det samme med Dampskib til København.

I Angel og Svansen var kun kommet saare lidt Korn i Hus før den store Regntid, og desaarsag er

meget bleven fordærvet. Nu er Vejret godt, og Kornet er nu kommet tørt om end lidt fordærvet ind.

Christen Madsen Egholdt.“

Nu kommer der et Par Breve, hvori han fortæller om en god Kammerat, Sønnen fra Smederøj, der ligger paa Lazarettet i Flensborg. Han har Tyfus og dør. Kristen Madsen ved ikke noget af det, før han skal begraves. Han lader rejse et Kors paa hans Grav med Navn, Bataillon, Kompagni og Nr. Derefter skriver han:

„Jeg er frisk og sund og har det godt. Jeg kan ikke takke Gud nok for, saaledes som jeg baade i Aar og ifjor har det. Jeg kender jo saa at sige ikke noget til Krigen. I denne Tid, hvor Vejret er saa daarligt og koldt, er det rigtignok strængt for Armeen, som for det meste er ude og sjælden tør. De skal staa paa Post Nat og Dag. Jeg sover i Seng hver Nat, og er det om Dagen Uvejr, saa kan jeg sidde inde i et godt Kammer. Og er vi paa Ekskution og bliver vaade, saa kan vi igen faa alt tørret, naar vi kommer i Kvarter.

Fra Krigsskuepladsen ved jeg intel nyt at melde Eder. Der er megen Tale om Fred; men jeg synes, at alt hvad her foregaar, tegner ikke til det. Fire store 84 pundige Kanoner kørte herfra og sydpaa iforgaars. Nogle Dage før 1 Batteri Espingoler. Desuden hver Dag en Mængde Soldater. I disse Dage ventes 2000 Rekrutter fra Skolerne.“ Det er skrevet 10. November.

„Flensborg den 28. November 1850.

Kære Svoger og Søster!

Jeg maa nu melde Eder, at jeg har forandret min Stilling og er bleven udtagen til Over-Konstabel ved

Provianttrainets første Kolonne her i Flensborg. Vi har det næppe saa godt som ved Depot Eskadronen. Vi kommer hver fjerde Dag til at føre Transport til de forskellige Magasiner ved Armeen. Iforgaars var jeg med en Transport til Reservekavaleriets Magasin tæt ved Slesvig. Jeg havde en 28 Vogne med Havre og Kød og Ærter og Gryn. Og jeg maa være ansvarlig for, hvorledes de kører, og at alting kan staa Maal, naar det afleveres paa Magasinet, og det er meget vanskelig. Jeg faar nu 4 Rigsbankskilling mere i daglig Lønning; men det kan man jo let sætte til paa Landevejen. Denne Tur — fire Mil frem og fire Mil hjem — gør vi uden at hvile, undtagen den Tid Hestene fortærer deres Foder, og det sker i Værtshusene. Og man maa jo ogsaa selv have noget at spise og drikke, ellers holder man det ikke ud. Det værste er, at Dagene er saa korte, og Nætterne er saa mørke, saa det er ikke let at holde Vognene samlede og passe paa dem. De fleste er Bøndervogne, og mange af dem er nogle Skælmer.

Om Krigen kan jeg ikke fortælle noget. Der er megen Tale om, at Østerrigerne vil hened og afvæbne Insurgenterne. Jeg troer nok, de er paa Vejen hened; men det bliver vel ikke saa let at faa det jævnet endnu. Jeg troer næppe, vi kommer hjem i Vinter. Alle Tømmerfolk fra Flensborg og Skibstømmerne er i sidste Uge ordret til Slesvig. Og nu er de ved at bygge store Stalde og Huse. Husene skal være tætte, og der skal være Kakkellovn i dem. Ogsaa Tømmerfolkene i Slesvig By arbejder paa dem.

Christen Madsen Egholdt.“

I et Brev af 9. Januar 1851 skriver han om en god Kammerat fra Hjemegnen, der ligger paa Lazarettet,

har været Døden nær, men er nu i god Bedring. Videre: „Julen og alle disse Højtidsdage er gaaet raske og veltilfredse bort fra mig. Min Vært og Kone var flinke Folk og meget muntre, saa det ikke manglede paa Underholdning. Nu er vi indtraadt i et nyt Aar. Gud give, at det inden Aarets Udgang maa faa en fredelig Ende med Krigen. Der tales her meget om Fred. Østerrigerne er nu i Lauenborg, hvor de skal staa, til Statholderskabet har afgivet Erklæring, om de vil nedlægge Vaabnene, ellers rykker Østerrigerne ind i Holsten og tvinger dem. Jeg troer Udsigterne til Fred er gode.“

Den 30. Januar skrev han: „Jeg vil i Dag tage til Pennen og fortælle Eder, at Freden nu er sluttet, og vore tapre Tropper drage hjem. Jeg har været syg nogle Dage og er nu paa Latinskolens Lazaret; men jeg er nu Gud ske Lov oppe og haaber at blive udskreven om et Par Dage. Jeg haaber nok at komme med mine Kammerater hjem og med Guds Hjælp være hjemme hos Eder inden fjorten Dage er omme.“

Det naaedes ikke. Vi har endnu et Brev:

„Flensborg den 16. Februar 1851.

Kære Svoger og Søster!

Jeg maa endnu engang tage til Pennen og melde Eder, at jeg nu, Gud være lovet, igen er frisk og sund og har det godt. Jeg husker ikke, om jeg har underrettet Eder om, at jeg blev syg og kom paa Lazarettet den 25. Januar; men jeg var der kun i ti Dage, saa var jeg rask igen.

Nu kan I tro, at det er kedeligt at være her. Alle vore Kammerater er permitteret. For en otte Dagstid siden marcherede Depot Eskadronen herfra til Aarhus

til Aflevering. Vi havde ventet at komme med, men det slog fejl. Hvornaar vi bliver løs her, ved vi ikke. Maaske det varer fjorten Dage eller længere, maaske kun en 6—8. Vi har indgivet en Ansøgning til Krigsministeriet. Og naar Svar og Afløsning kommer, er vi fri. Men vi maa jo først rejse til Aarhus med vore Heste og hele vor Pik og Pak og aflevere det dér, saa jeg kommer næppe hjem i denne Maaned.

Vi er nu otte Mand tilbage af vor Regiment, fire ved hver Kolonne. Vi fører endnu Transporter til Husum og Slesvig. Og det skal nok blive ved til 1. April; men jeg haaber nok, at der med det første kommer Afløsning.

Her har uafbrudt siden 25. Januar marcheret Tropper igennem Byen, hver Dag 2 Batailloner. De bliver her Natten over og næste Dag videre. Endnu i Dag bliver det ved. Rensborg og Frederiksort er besatte. Og i Rensborg kom Borgerne med Musik ud mod vore Soldater og modtog dem med Glæde. Mange Danebrogspaner vajede fra Husene.

Det er som sagt nok lidt kedeligt at ligge her; men naar vi tænker paa, at vi, naar vi først kommer hjem, ikke behøver at frygte for, at vi atter kommer til at bære Vaaben, saa er det ingen Sag.

Christen Madsen Egholdt.“

Det var hans sidste Brev. Dermed er hans Soldatertid forbi.

Skønt han ikke selv fortæller noget om det, skønner vi, han er en støt og sindig og dygtig Soldat. Vorherre har givet én dette Arbejde, og saa udfører man det saa trofast og godt, som man kan. Der er ingen Begejstring for det, men endnu mindre nogen Klage over det. Naar man er hjemme, passer man sit Arbejde,

og naar man er Soldat, ja saa er man det. Vorherre er med én overalt. Først da Freden er sluttet, og Maalet er naaet, føler han det som en Tyngde, men tager sig i det; det er dog ikke værd at regne alligevel.

Den modne Mand.

I Foraaret 1851 købte han en Gaard i Gammelby. Det var den sydligste, der ligger lige ud til den store Møse. Den hed oprindelig Podergaard, men da Kristen Madsen mistede sin Hustru, opkaldte han Gaarden efter hende, saa nu hedder den Hedevigsminde. Og den 4. Oktober 1851 hjemførte han Hedevig Klausen fra Smederøj i Gesten Sogn som sin Brud. Der havde han tjent, de havde kendt hinanden i flere Aar. Naar man forstaaer at læse lidt mellem Linierne i hans Breve, særlig i, hvad der er udeladt, saa kan man nok forstaa, at der var saadan noget i Gære, eller rettere, at de var enige om den Sag; men i den Tid var der jo ikke noget til, der hed Forlovelse.

Hedevig Klausen var Gaardmandsdatter. Hendes Fader hed Klaus Nielsen, hendes Moder Karen Lavridsdatter Geltzer. Hendes Farfar var en indvandret Friser. Deraf det ejendommelige Navn. Det var dygtige, alvorlige og velstillede Folk efter den Tids Forhold. De hørte til den Kreds, der lyttede til Peter Larsen Skræppenborgs Tale og var paavirket deraf. Hun blev ogsaa en god og dygtig Hustru og Moder og Husmoder. Da jeg spurgte en gammel Mand, der havde tjent hos dem som Dreng, om Kristen Madsen ikke var en god Mand at tjene hos, svarede han: „God Mand, jo det var han. Men hans Kone var næsten endnu bedre. Hun var god og forstandig, ja hvor hun var en god og en fornuftig Kone. Alle i Byen

syntes om hende og holdt af hende. Sikken Kost vi fik hos hende; det var mere end jævn hen. Kristen Madsen kunde sommetider synes, at det næsten var for godt; men saa kunde hun sige: „Hør Kristen! Hvis vi ikke kan faa Føden, saa maa vi hellere sælge Gaarden og tage ud at tjene.“ Og saa blev det, som hun vilde have det. Og Kristen Madsen var i Grunden godt tilfreds med det. Og han havde Grund til at være tilfreds med hende, saa god som hun var og saa dygtig.“

Ved hendes Jordefærd sagde Pastor H. Sveistrup: „Den ager godt Læs i Gaard, som en god Hustru faar. Det har Kristen Madsen maattet sande. Intet af, hvad han har lært her ind at sætte Bo med, kan lignedes ved den Skat, han i Hedeving agede ind her.“ N. J. Termansen drog en anden Side frem hos hende. Han sagde ved samme Lejlighed: „Med Sandhed kan vi sige, at det er ikke blot her i Huset, hendes trofaste Fjed hver Dag vil savnes, men videre omkring i Venners og bekendtes Hjem vil hun savnes i mangan alvorlig Stund. Thi i saadanne Timer, Glædens eller Sorgens, var vi al Tid sikre paa, at hun kom, tit med en hjælpende Haand, altid med den hjertelige Deltagelse, der er saa velgørende.“

Nu skulde de to til at være Gaardfolk i Gammelby. Det var ikke helt let. Gaarden var gammel og simpel, Bygningerne næsten ikke til at bo i, og Jorden var ude af Drift. Men de havde Mod, og de tog fat: Sindigt, jævnt og støt, saa det altid gik fremad. De brændte selv Sten, kørte til Kolding med Korn og tog Tømmer paa hjem. I 1855 rejste de et nyt og stateligt Stuehus. Det staar endnu og tager sig prægtigt ud i Landskabet. Med sit Straatag tager det sig langt

lunere og hyggeligere ud end mange af de paladslignende Stuehuse med Tegltag, Karnapper og Stads. Og ser vi paa Murstenene, skønner vi, at selv om de alt har holdt ud i 65 Aar, de skal nok holde ud med dem i de ny Bygninger. Og træder vi ind i Stuerne, saa er de saa høje, saa lyse og saa hyggelige, saa man kunde ikke ønske sig bedre Stuer. Udhusene blev ogsaa snart ombyggede.

Og Marken fik sin Omgang. Den blev rensed og kom i god Skik. Den blev mærglet og efterhaanden drainet. En Del, der var halvt Hede og halvt Mose, blev opdyrket og tildannet til Kornmarker. Og saadan gik det: Den Gaard, som kun var lidet værd og ikke regnet for noget i 1851, det er nu en udmærket Gaard. Man gør Sammenligning og ser, hvad Flid og Arbejde og Dygtighed og Guds Velsignelse kan gøre.

Kristen Madsen blev ogsaa snart taget i Brug i offentlige Hverv. 1862 kom han ind i Sogneforstanderskabet og var der til 1867. Siden fik vi en ny kommunal Ordning, og vi fik Sogneraad. 1874 blev han valgt ind i Sogneraadet og blev dets Formand indtil 1880. Vejen og Læborg dannede én Kommune. Vejen var Hovedsognet, og naar han, der var fra Annekset, blev valgt til Formand, saa viser det hans Anseelse.

1867 var han med at oprette Vejen Sparekasse og var Formand for den til 1881. Siden var han Revisor til 1886. Den begyndte smaat, gik jævnt fremad og blev ledet efter en sund og god Plan. Siden gik Ledelsen over til de store Gaardmænd i Vejen. De laante lidt rigeligt ud til enkelte store Laantagere, og da Tiderne saa gik ned, braste det sammen for dem. Det var en stor Sorg for Kristen Madsen. Sparekassen kom dog over det. Nye Mænd traadte til, og den

rejste sig paa ny. Ingen glædede sig maaske mere derover end han. Han fulgte den fremdeles med stor Interesse.

1873 blev han Sognefoged og Lægdsmand, og disse Hverv varetog han til 1906. Det er ikke altid hverken let eller behageligt at være Sognefoged. Der kan forekomme meget, som der skal tages paa med faste Hænder; men ogsaa tillige med Lempe og Takt. Kristen Madsen forstod at optræde, saa hans Overordnede var særdeles godt fornøjet med ham, og Sogneboerne var det ikke mindre. 1898 blev han Danebrogsmand. Det var det offentliges Tak til ham. Samme Aar gjorde Sogneboerne et Gilde for ham og gav ham et smukt Ur. Det var Sognets Tak.

Steffen Iversen paa Dortheasminde ejede Læborg Kirke. I 1874 kunde den købes, men der skulde handles hurtigt. Saa traadte Kristen Madsen, N. J. Termansen og Chr. Lukassen, en anden af de Gammelbymænd, sammen og købte den for egen Regning og Risiko. Den kostede 5600 Kr. og et Aars Tiende, ialt 6427,50 Kr. Det var deres Mening, at Sognet selv skulde eje sin Kirke. Det fandt Sognemændene ogsaa, Sognet overtog Kirken til Indkøbspris og valgte Kristen Madsen ind i Kirkestyrelsen. Snart blev han ogsaa Kirkeværge. Det var maaske det Arbejde, han havde allerkest, og det var det Arbejde, han sidst gav Afkald paa. Først 1907, da han var 85 Aar, trak han sig tilbage fra disse Hverv.

Der kunde nævnes endnu mere; men lad nu det være nok. Jeg skal dog tilføje, at han saa at sige var hele Sognets Raadgiver. Naar nogen var raadvild med et eller andet, kom han til Kristen Madsen. Han var altid villig til at hjælpe, ofte med at skrive Docu-

menter eller andet skriftligt. Men det var kun, naar der var Tale om rede og rigtige Handeler. Var der Underfundigheder med i Spillet, saa vidste Folk, saa kunde det ikke hjælpe at komme til ham.

Livet i Hjemmet gik sin stille Gang. En Gang imellem kom der en lille Verdensborger til Huse. Den 6. Maj 1853 fødtes Klaus Madsen. Den 4. April 1859 Mette Karoline Madsen. Hun døde den 17. April næste Aar. Den 31. Januar 1861 Karen Madsen. Det er hende, der er gift med Anders Andersen, der har Fødegaarden. Da Anders Andersen blev Medlem af Bestyrelsen for Vejen Sparekasse og siden Sognefoged i Læborg, var det en stor Glæde for Kristen Madsen. Det var to Hverv, han havde faaet kær, og derfor vilde han gerne have, de blev i Slægten. Den 10. Juni 1864 fødtes Mads Nielsen Madsen. Begge Sønner boer i Vejen.

Det var om hans Arbejde og Færd i Gaard og Mark, i Hjem og i Sognet. Men et Menneskeliv er nu engang noget mere. Man lever jo ikke alene af Brød, man skal ogsaa have Føde for sin Sjæl. Hvordan gik det med den Slags?

En af hans nærmeste Naboer var *Niels Jokum Termansen*. Og de var ikke alene Naboer, men de var gode Venner, gode Kammerater og havde meget med hinanden at gøre. Der var ingen i Gammelby, som Termansen bedre kunde tale med og slutte sig til end Kristen Madsen og hans Hedevig. Og dermed er jo allerede sagt en hel Del. De havde en Friskole sammen. Naar der kom fremmede til Termansens, f. Eks. Højskolelærerne fra Askov eller lignende, saa kom der ofte Bud efter Kristen Madsen og hans Hustru. Og det var altid Højtidsstunder for dem. Selv kunde

de nok deltage i Samtalerne; men helst vilde de være uden ved det og blot høre, hvad de andre talte om.

Der foreligger følgende Brev fra Termansen:

„København den 9. December 1858.

Kære Ven!

Jeg modtog dit Brev med megen Glæde, og jeg vil ikke gerne lade det helt ubesvaret, endskønt der jo, næst Guds Hjælp, ikke er lang Tid tilbage inden vi ses. Til Jul skal vi være færdige, og det er, naar vi staar ved Rigsdagens Ende og overskuer vor Virksomhed, kun lidt vi har udrettet, endskønt vi har haft Bunker af Lovforslag at arbejde os træt i.

Vor Klub er hel gaaet ind af sig selv, som jeg ventede, nær havde jeg sagt, haabede. Man fandt sig ikke rigtig hjemme hos hinanden. „Dette her“, sagde Hr. C. F. S. Frølund forleden til Sofus Høgsbro, „kan nok være et behageligt Selskab, men en politisk Klub bliver det aldrig.“ „Jo, jeg synes dog“, var Svaret, „at vi stemmer med hinanden i Tinget.“ „Ja“, sagde Frølund, „men det er jo kun, hvor vi stemmer ens alligevel“. Se, der har Du Tankegangen i, hvad vor Klub skulde have været, og hvad den aldrig kunde blive.

Nej, det var nogle slemme Folk, der ved det sidste Valg kom ind i Tinget.

I Aftes har vi været henne at stifte et andet Selskab, hvor blot ligesindede samles i gemytlig Samliv for at styrke hverandre og det danske Sind og vort Mod i det hele. Tanken er opstaaet naturlig og ligefrem hos Medlemmer af Tinget, som følte sig særlig dragen til hinanden. Det er Sofus Høgsbro, N. N. H. Kraiberg, de to Bornholmere Løjtnant Lucianus Kofod

og Løjtnant Ph. R. Dam, og jeg. Vi blev enige om at indbyde S. P. Lybye, Cornelius Petersen, Jens Jensen, L. S. Schøler, M. C. C. Warming, L. D. Hass, N. P. Hansen, C. C. N. M. Brockdorff og af Landstinget, R. Rasmussen og Th. Bruhn.

Vi mødtes første Gang hos Løjtnant L. Kofod, der bød Selskabet Velkommen ved et livligt Foredrag af C. Plougs Fostbrødrene, og hvor flere Medlemmer holdt smaa Foredrag over Selskabets Formaal og vore Forventninger deraf, og hvor jeg saa tilsidst holdt et lille Foredrag over „Holger Danskes Mærke“, som jeg mente ogsaa maatte være Mærke for det Barn, om hvis Vugge vi var samlede. Efter endnu at have af-sungen nogle Fædrelandssange skiltes vi Kl. 10^{1/2} med det Løfte at samles næste Uge igen og nok en Gang, inden vi rejser hjem.

Ja, jeg ser rigtignok Boglisterne efter hver Dag og har været til en Bogavktion, men jeg kan ikke faa noget synderligt, der staar mig an. Det er nu lidt sent ud paa Natten og jeg maa slutte.

Hils din Kone og andre gode Venner. Selv være Du hilset fra din Ven

Niels Jokum Termansen.“

Man ser af dette Brev, hvor meget de har haft sammen, og hvor godt Kristen Madsen har været inde i Termansens Tankegang. Men Brevet er overordentlig interessant paa anden Maade. Det aabner os et Indblik i det private Rigsdagsliv, om jeg saa maa sige, et Liv, man ellers kender saa lidt til. Og skønt det er første Samling, Termansen var med til, saa viser det ham allerede som den Mand, han siden blev, og som vi kender saa godt.

„Holsted den 18. Januar 1892.

Kære Ven!

Da vi ikke ved bedre, end at det i Morgen er din Aarsdag, paa hvilken Du fylder de 70, vil jeg sende Dig et Par Linier for at ønske Dig til Lykke. „Halvfjerdssindstykke er Støvets Aar“, staar der i Salmen, og er dette Tal ikke just det, der afslutter Levnedsløbet, saa er det dog en alvorlig Milepæl paa Banen. Gid nu denne Dag maa træffe Dig ved Helbred og med Kræfter til at gaa de Dage i Møde, der kaldes og er Alderdommens Dage.

Selv har jeg ikke været rask i den senere Tid. Jeg har ikke været udenfor Huset i de sidste fjorten Dage. Marie var i lang Tid syg og er svag endnu. Sagtens er det Influenza'en, der jo kan have saa mange Skikkelser. Det er i det hele overalt en alvorlig Sygdoms og Dødeligheds Tid.

Modtag saa venlig Hilsen til Dig og Dine fra Marie og Børnene og fra Din hengivne Ven

N. J. Termansen.“

Det er et af Termansens sidste Breve. Han kom ikke over den Sygdom, han skriver om, og som man mærker i selve Brevet. Det viser, at Venskabet mellem de to holdt Livet igennem.

Efter Termansens Død blev Fru Termansen trolig ved at huske Kristen Madsens Fødselsdag og skrev til ham, og næsten hver Gang har hun et personligt Minde at opfriske, som de to Familier har haft sammen. Da Kristen Madsen laa paa sit sidste Sygeleje, skrev hun: „Jeg vil sige Dig saa mange Tak, for hvad Du har været for min kære Mand og for mig og vore Børn. Vi vilde gerne beholde Dig lidt endnu. Du er den eneste af vore gamle gode Venner, der er i

Gammelby nu. Du og Din kære Hedevig var jo dem, vi holdt mest af. I var trofaste Venner. Guds Fred i Jesu Navn! Farvel, kære Kristen Madsen! Tak for alt godt!"

Ogsaa det er et smukt Vidnesbyrd om gammelt trofast Venskab og om, hvilket aandeligt Udbytte de har haft af at leve sammen.

Vi kan tage en anden Ting frem. Kristen Madsen vilde gerne læse. Han skaffede sig med Tiden en lille god Samling Bøger. Det var Bøger af Grundtvig, Fr. Barfods Fortællinger og den Slags. Afskrifter af flere af Grundtvigs Prædikener har man kunnet finde hos flere grundtvigske Præster og Lægfolk. Det er formodentlig efter Grundtvigs egne Opskrifter. Kristen Madsen havde flere af dem liggende. Ogsaa Stykker af K. F. Viborg, M. Melbye og flere har han skrevet af. Et skrevet Sanghæfte ligger efter ham. Der er i alt 63 Salmer, Sange og Digte. Nogle af dem er meget lange, saa man ser, det er et stort Arbejde, han har gjort. De er skrevne i hans yngre Dage; det sidste 1867. Gennemblader eller endnu bedre gennemlæser man dette Hæfte, fortæller det en Del om Kristen Madsen.

Der er 23 Forfattere repræsenteret i dette Hæfte. Grundtvig fyldigst; der er 21 af ham. J. S. Brandt har fire, B. S. Ingemann tre, O. Arvesen, Fr. Barfod og Gotfred Rode hver en. Nogle stammer fra de gude-lige Forsamlingers Kreds, nogle af mindre kendte Forfattere, flere er vist slet ikke trykt uden i et Blad eller Tidsskrift, nogle vel endda slet ikke dér. Der er én af H. Agerbæk, om hvem det ellers siges, at han kun har skrevet én Salme: „Uforsagt, vær paa Vagt!“ Der er to af H. Carlsen. Mon det ikke skulde være ham

paa Gammelkøgegaard? De kunde jo let gaa fra ham gennem Termansen til Kristen Madsen.

Ser vi paa Indholdet, saa er der en Del Salmer, der har tiltalt hans religiøse Følelser, der er historiske Sange og folkelige Sange. Den første er Grundtvigs Digt til sin gamle Fader, da han havde Jubelfest. Den sidste er „Ved en Skyttefest i Fyn af en Bondekarl Mads Hansen i Hundstrup“, og det er den: „Vi har sagt det saa tidt“. Ser vi paa Salmerne, saa viser det sig, at de, der handlede om Frelsen ved Jesus og Livets Sejr over Døden har tiltalt ham mest. Og ser vi paa hele Samlingen, skønner vi, at han har Sans for Poesi og Øre for Sprogets Velklang. Og vi ser, hvor alsidig han var i sine Interesser.

Der var to Veje, Kristen Madsen stadig vandrede paa. Den ene gik til Læborg Kirke, den anden til Askov Højskole. Og da der senere blev bygget Forsamlingshuse og holdt Møder dér, var han ogsaa en sikker Tilhører, naar Foredragsholderen ellers var af dem, som han ventede sig noget af. Præsterne i Læborg og Vejen var i hans Tid alle betydelige Mænd. Derf første var Ph. Chr. Fuglede, en fintdannet Mand, men større som Æstetiker end som Præst. Derefter kom Viggo Hansen, senere H. Svestrup, sidst J. Richter, den ene bedre end den anden. Kristen Madsen var glad ved dem alle og blev Venner med dem. Pastor J. Richter sagde ved hans Jordefærd:

„Tillidsfuldhed og Trofasthed er noget af det, vi vil mindes, naar vi tænker paa ham. Han følte en Trøst i Søndag efter Søndag at vandre ad Stien fra Gaarden i Gammelby og her op til Kirken. Han mødte ikke alene som Sognefoged, han mødte saa trolig,

fordi han følte Trang til at høre Guds Ord blive forkyndt. Det er underligt at tænke sig, at vi ikke mere skal se det gamle kendte Ansigt med den sorte Kalot her iblandt os.“

Lad mig slutte denne Skildring med at meddele noget af, hvad jeg sagde ved hans Jordefærd:

„Gamle Kristen Madsen har jeg nu kendt i over en Menneskealder. I Førstningen var han nok en ældre Mand, men kraftig og rask. Nu i de senere Aar havde Alderen mærket ham lidt; men tænker vi paa, hvor gammel han var, maa vi dog sige, at i Forhold til sin Alder var han frisk og livlig interesseret. Alderen havde ikke bøjet ham, den havde kun lagt sin Patina over ham. Det vil sige: Han stod som den kraftige Mand endnu, med aabent Øje for alt; men mild og overbærende. Det mere brusende, det ivrigt kæmpende var han ude over. Han havde vundet Fred og Harmoni i sin Sjæl. Det var det, der gjorde, han var saa tiltalende i sin Færd. Naar man mødte ham eller kom til at tale med ham, saa var det, som man var kommen i Berøring med noget, der var lyst og godt og ædelt, det var altid som en Oplivelse.

Jeg husker, hvordan jeg en Gang tilfældig traf ham paa den kgl. Malerisamling i København. Vi gik Samlingen igennem, saa' paa det ene Billede og paa det andet, og talte lidt om dem. Da mærkede jeg rigtig, hvilken sund Sans han havde, hvilken fin Karakter han var, og hvor ærlig han var i sin Færd. Hvad han forstod og havde Sans for, det glædede han sig ved, men var der noget, han ikke brød sig om eller ikke forstod, saa var han tavs over for det. Han vilde ikke give sig ud for at forstaa mere, end

han kunde svare til. Og saadan var han helt igennem: En fint dannet Mand efter sin Stilling, med sund Sans og et praktisk Blik, kærlig i sin Færd, mild i sin Dom, usvigelig i Ærlighed.

Og hvor glædede han sig ikke ved at følge med i, hvad der rørte sig her paa Egnen, og i sin kraftige Alder tog han altid et godt Tag i med.“

Jeg talte saa lidt om, hvad han havde været med i, og fortsatte: „Da Askov Højskole blev grundet, var han en af dem, der glædede sig stærkt derved. Vi har vist ikke paa Askov Højskole haft en flittigere Gæst ved vore Møder end Kristen Madsen. Vejen fra Gammelby og til Askov regnede han for intet. Og han var ogsaa en af vore gode Tilhørere. Naar man taler til Folk, saa kan man let komme til at spørge: Hvad kommer der ud af det? Bliver det ikke borte? Gaar det ikke som i Evangeliet, at Himlens Fugle tager noget, Hestene træder noget ned, og en Del bliver kvalt af Ukrudt. Kristen Madsen var man tryk ved. Man følte, her var god Muldjord, hvor Sæden kunde gro. Det har meget at sige for en Ordfører, naar han har en Del af den Slags Tilhørere.“

Tiden gik, og Alderen kom og gjorde sine Krav gældende. Den 10. Juli 1881 døde hans Hustru. Det var et haardt Slag for ham, men det knækkede ham ikke. Han følte sig ogsaa under dette som et Barn i Guds Varetægt. Det gav ham Mod og Kræfter. 1892 afstod han sin Gaard, men det var til Datter og Svigersøn. Og da han blev et Stykke op i Firserne, trak han sig tilbage fra det ene Hverv efter det andet. Men de gik næsten alle over til hans Svigersøn Anders Andersen. Det gjorde det saa lempeligt for ham.

Han følte knap Overgangen, og han glædede sig ved, at Arbejdet fortsattes af hans Slægt, og at det saa at sige blev ved Gaarden.

Men han fulgte fremdeles med i alt og bevarede sin klare Tanke og sit Mod til at handle til det sidste. Da der kom Planer frem om at gøre Dele af den store Mose til Korn- og Græsmarker, spekulerede Anders Andersen paa at behandle et Stykke af sin Mose paa denne Maade. Men han var noget betænkelig ved det. Det var en stor Bekostning. Kunde man nu ogsaa være sikker paa, at det betalte sig? Saa taler han med Kristen Madsen om det, og han svarer rask: „Ja, det synes jeg virkelig, Du skulde“. Anders Andersen blev helt forbavset over det hurtige og bestemte Svar. Det havde jo ogsaa været rimeligt, at den gamle havde haft sine Betæneligheder. Da Anders Andersen begyndte paa dette Arbejde, var der flere andre gamle, der rystede paa Hovedet og sagde: Bliver han saaledes ved, spiller han nok fra Gaarden. Men Kristen Madsen havde fulgt denne Sag med Interesse, var bleven klar over, at den var fornuftig, og havde Mod til at raade til at tage fat paa den, skønt han ogsaa vidste, at det var en stor Udgift, det drejede sig om. Det vidner om Aandskraft.

I de senere Aar svækkedes hans Syn saadan, at han ikke kunde se at læse. Saa læste hans Børnebørn for ham. Nogle af dem var saa smaa, at det kneb for dem, naar det var sjældne Ord eller fremmede. Saa kunde den gamle rette dem. Det var en stor Glæde for ham. Først fordi han fik noget læst — og han kunde følge det og huske det — men maaske endnu mere, fordi han derigennem kunde hjælpe Børnene til Rette og komme i nært Forhold til dem.

I Vinteren 1911 fik han Lungebetændelse og døde den 24. Februar. Den 2. Marts jordfæstedes han paa Læborg Kirkegaard. Deltagelsen var stor, Jordefærden højtidelig. Man mærkede rigtig den Dag, at han havde vundet Anseelse og vundet sig Venner.

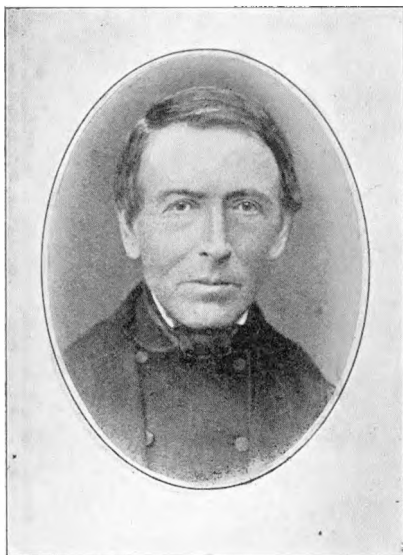
Handelsmanden, Legatsstifteren

Chr. Vad,

Sædding Vadgaard.

30. Juni 1819 — 15. Maj 1894.

Af Gaardejer Chr. Høy, Stengaarden, Nørre Nebel.

OM hundred Aar
„Oeraltingglet“
sang man i gamle
Dage. Man sang Vi-
sen uden at tænke
paa, at selv om mangt
og meget glemmes
hurtigt, saa vedbli-
ver Mindet om de
Mænd, der præge-
de Tiden, at leve
ud over nævnte
Aaremaal. Heldigvis.
Dygtige Mænd og
Kvinder, der ligesom
rager op over deres
Standsfæller og Om-

givelser, bør ikke glemmes saa hurtigt.

Det er hundrede Aar, siden *Chr. Vad* fødtes, og nu allerede mange Aar siden han døde.

Ikke desto mindre er Mindet om denne noget ejendommelige Mand i frisk Erindring hos mange endnu.

Ligesom mange andre af Datidens Landmænd i Vestjylland var han tillige Handelsmand. Drev Forretning med Kreaturer, Svin og Skind m. m. i ret stor Stil. Forretningen maa han have drevet ret intensivt,

thi han blev en formuende Mand. Hans nøjsomme og sparsommelige Levevis har rimeligvis bidraget meget til hans Rigdom.

Chr. Vad var en Mand med stor lagttagelsesevne og god Hukommelse. Fra sine mange Rejser mod Syd, som han vist altid foretog til Fods, kunde han fortælle baade interessant og morsomt. Han kunde skildre disse Egne og deres Befolkning, samt alt, hvad han havde hørt og set, med livlige Farver, saa man fik Lyst til at lære disse Mennesker Syd for Grænsen at kende. Det var hans naturlige Begavelse, der her som paa saa mange andre Omraader gav sig Udslag.

Det var ham en Glæde at være i forreste Række i Arbejdet for al god folkelig Oplysning. Man maa vist godt sige, at han var „vaagen for alt stort og skønt heneden“.

Blødagtighed prægede ikke Chr. Vad. Efter eget Udsagn gik han ofte til Ringkøbing og tilbage igen samme Dag. Det faldt ham ikke ind at køre, skønt Heste nok stod til hans Raadighed. Nej, disse maatte skaanes. Han var træneret fra sine lange Fodture til Læk, Husum, Ejderstedt og Itzeho med Kreaturer, ofte bærende en tung Byrde. De mange Sølvmonter (Dalere og Specier), der anvendtes som Betalingsmiddel, maatte bæres i den saakaldte „Kat“, en stor Læderpung, der var spændt om Livet med to Læderremme, for at den ikke skulde blive den bærende frarøvet.

Det var i Grunden slet ikke med Faderen, Søren Vads gode Vilje, at Sønnen Chresten ikke vilde gaa hjemme og hjælpe til ved Gaardens Drift. Vadgaard var den Gang en almindelig gammel Bondegaard, og Søren Vad var ikke velsitueret. I det smaa begyndte Chresten: Knapper, Sytraad og lignende; en „Kram-

pose" i billig Udgave. Der kunde ikke tjenes store Ting i saadan Virksomhed, men den unge Handelsmand var sparsommelig og nøjsom, og inden ret længe blev han Skindhandler. Faderen blev, efterhaanden som han saa', det gik fremad for Sønnen, mere glad for ham og sagde: „Det er mi'saa en grov Knægt“.

Desværre er der ikke gemt stort af de rimeligvis mange Breve, Chr. Vad i sit Levnedsløb har modtaget, hvilket vilde have været af Betydning ved en Biografi af ham. Dog kan det ses, at hans Skindhandel ikke har været saa helt stykkevis. I 1847 vil et Skindhandlerfirma i Ribe, S. S. Ballin & Co., i Forbindelse med ham, men de kan ikke komme overens om Prisen. Han har solgt Skind til Altona, men Consul A. C. Husted i Ringkøbing har dog nok været hans Hovedaftager. Forholdet mellem disse har været godt. Chr. Vad har en Gang beklaget sig over, at naar han forlangte Penge tilsendt, Consulen da ikke betalte Porto'en. Det har dog ikke hjulpet, thi den 10. August 1847 skriver denne: „Ifølge din Forlangende sendes dig herved 100 rd. Cour., hvorfor du er belastet. Du har solgt dine Kalveskind godt, saa at du ej bør klage over at give de faa Postpenge af de Penge, du forlanger tilsendt. Venligst A. C. Husted.“

Ved den Tid har han haft Opkøbere; Laust Hansen, Billumtarp, tilbyder den 4. Juni 47 „gode Kalveskind“, Morten Jacobsen, Jandrup, betaler han ca. 91 Rd. for 24 Dægger Faareskind, og Frands Bennedsen, Jandrup, 57 Rd. for 12 Dægger Faare- og Faareskind. I Strelluf har han faaet Skind af Jens Nørgaard, i Ølgod af Mads Medum, i Lunde af Niels Jepsen, i Lydum af Jens Jacobsen, Rærup. Som Fingerpeg paa Størrelsen

af hans Skindforretning kan noteres, at Consul Husted en Gang sender ham 900 Rd. for leveret Skind, og allerede i 1843 tilbyder Consulen den unge Handelsmand samme Vilkaar og Priser som Egnens gamle Skindhandlere, Brødrene Jacob Høy i S. Bork og Chr. Høy i Lønne.

Hvornaar Chr. Vad har begyndt Svinehandelen med Driften „ad æ Sønden“, kan ikke paavises, da der ingen Datoer eller Aarstal er i hans Bøger herom; men i 1846 handlede han ogsaa med Korn, og det ligger nær at antage, at hans Svinehandel allerede da har været betydelig. En Gang har en Drift paa 66 Galte og 39 Søer ved Modtagelsen staaet ham i lidt over 271 Rd., og et andet Hold paa 74 Galte og 44 Søer i godt 300 Rd.

Et smukt skrevet Brev den 7. Juli 1846 fra Gryd-
vad Møller om Kornhandel lyder saaledes:

„Gode Ven! Da jeg endnu ikke har faaet Adkomst til at sælge det kjøbte Rug og jeg troer at det kunde sælges i Husum saa ønsker jeg om Du vilde komme hertil enten i Morgen eller paa Torsdag for at vi kunde faa Aftale og der kunde blive et Skib fragtet; Ole Johnsen er kommen hjem derfra han beretter at det nok kan sælges der. — Du hilses af din Beredvillige
Kr. Andersen.“

Selv da han blev stor Kvæghandler og „Gaardslagter“ — alene i Sædding By har han udstykket 4 Gaarde —, fortsatte han med Skind-, Korn- og Svinehandelen, og hans Handelsomraade strakte sig vidt, fra Nord for Ringkøbing op omkring Ulfborg til ned Syd om Varde. Ogsaa ind Øst efter er han kommen i Forbindelse med Folk, thi en Gang har han solgt Hvilling og Torsk til „Sønnen i Donslund Mølle“ og

til Niels Jessen, Stallerupgaard. De Par Lommebøger, der er tilbage efter ham, viser, at han førte nøje Regnskab baade over de købte Dyr, Skind, Fisk, Tiender m. m., som over Mellemværendet, han havde med de mange, han stod i Forbindelse med. Og det var ikke blot over sit Tilgodehavende, han førte Bog, men ogsaa over det, han skyldte, som et Sted, hvor han skriver „216 Rd. 5 Sk. har jeg af Chr. Skomagers Penge“. Denne Chr. Skomager var Gaardmand i Nr. Lydum, og de to handlede i Aaringer meget sammen; det passede ogsaa Chr. Vad, at Chr. Skomager var en sparsommelig Mand som han selv. Der gaar det Sagn i Slægten, at naar Chr. Vad saa' Chr. Skomager komme ovre Syd for Gaarden, kunde han paa Stokkens Stilling og Næsens Pudsning se, om Handelen var gaaet godt i „æ Sønden“. Saa mange Aar havde de handlet sammen, at Chr. Vad nok kendte Vennens Ejendommeligheder.

Lommebogen vidner om, at han samtidig har drevet forskelligartet Handel. Paa den ene Side noteres Købet af Varde Jernstøberi, den næste handler om købte Stude hos en Række Mænd i Dejbjerg og Stauning for at fortsætte om Købet af en hel Del Flæsk hos forskellige Mænd i Hee og paa Holmsland. Et Blad længere frem i Bogen, at han og et Par Mænd mere har udskiftet dem Gaarden Foersomhoved i Ølgod: „Thomas Christian beholder Hovedparcellen til 1325 Rd. Courant, jeg og Thomsen: Birkkjær og Harkesholdt med omtrent 100 Tdr. Hedeland til 975 Rd. C. og hvortil følger 13 Fag af vestre Hus og fra vestre Ende af Laden, og tillige følger 5 Traver Rug af middel Brak af Avlen og 30 ordentlig og forsvarlig Læs Møg“. Et Par Blade længere frem i Bogen er det gaaet ned til, at han og P. Koch

hos Mads Nissen i Sædding har købt et Læg Grise i Fællesskab. Men dette Køb vidner om *Handelsmanden*, der kan bruge alt. Maaske er det samme Dag, han køber 10 Stude af Brændevinsbrænder Nielsen, Rærup, til 1050 Rd. og „tjenes der 80, forøges Prisen med 5 Rd. og 100 Rd. forøges den med 10“. Af John Bech, Lydum Mølle, køber han 6 Stude og 4 Par Grise for 730 Rd. og 5 Rd. i Vilkaar „dersom de i det mindste giver 25 Rd. Fortjeneste“. Ogsaa den Gang er der altsaa sat lidt paa Vilkaar; det er ikke Chr. Jessen Hermandsens Sønner i Kastkjær, de 3 Brødre Nis, Henrik og Hermann, der senere blev Egnens største Kreaturhandlere, som har indført den Skik. En anden Gang køber Chr. Vad dog 8 Stude af John Bech uden Vilkaarspenge, derimod vil Brænder Nielsen have $\frac{1}{4}$ Part i de 7, han sælger ham; hos Hans Ebbesen, Ganer Mølle, staar der 10 Rd. i Vilkaar paa de 9 Stude, han har købt til 154 Rd. Rigsmønt pr. Stk. Vistnok samme Dag sælger han Hovedparcellen til en Gaard i Lønborg for 8060 Rd. Rigsmønt.

Markederne i Sønderjylland og Holsten kunde give Handelsmanden god Fortjeneste, men ogsaa Tab, svære Tab. Pastor H. F. Feilberg fortæller herom i „Jydsk Bondeliv“: „Jeg har set mer end ét hjærtegribende Syn i Husum“, fortæller en af de gamle, „jeg har set Handelsmændene staa paa Gadehjørnene, hvide i Ansigterne som en kalket Væg, tavse, fortvivlede, og jeg har set, naar de havde gjort en god Handel, at tre slog sig sammen om et Køretøj, og saa en Spillemand paa en Hest foran, og saa kørte de i Firspring ud af Byen, mens Spillemanden tudede i sin Trompet, saa det sang i Gaderne, og de gamle Borgermænd kom ud for at se, hvad der var paa Færde.“

Chr. Vad skriver intet om disse Markeder i sine Lommebøger, men han véd sikkert nøje, hvorledes det er gaaet. Kuriøst fortæller han om, hvorledes en Ko fra Lydum over Tønder gaar til Nabosognet S. Vium: „Den Ko af Mads Præstegaards i Lydum var i Tønder til Marked og blev ikke solgt, kunde ej kosted 17 Rd. dér, saa tog jeg den tillige med flere med til Varde og solgte den der til 19 Rd. til Hans Sejrup fra Viumgaard.“

At han har paaskønnet Betydningen af vel ført Lommebog, skønnes af, at han en Gang i en ledig Stund med Blæk, og derfor nok i sit Hjem, har skrevet: „Denne Bog haver været mig meget god, jeg haver fortjent over 300 Specier, der jeg har haft denne Bog at skrive i.“ Han skrev smukt og tydeligt.

1849 overtager Chr. Vad sin Fædrenegaard. Der foreligger herom et Dokument, skrevet af Chr. Høy paa „Kroggaard“, gift med Søren Vads Søster. Dokumentet lyder saaledes: „Ved at overtage min Fødegård — Vad kaldet — har jeg indgaaet at svare, betale eller levere mine Sydskende saaledes som følger. Christen S. Holm leverer jeg en Lav mørkeblaa Klæder a 1 Rd. 1. Mark 8 Sk. pr. Alen bestaaende af Kjole, Bukser og Vest med Dræt; desuden en ny Chatol og et Par nye Støvler til 15 Mark Cour.

Anders Christian ligeledes en Lav Klæder af Klæde og desuden 1 Lav Vadmels Klæder med Dræt mørkeblaa — 1 nye Chatol et Par Støvler. Desuden hver en Twistes Undertrøje.

Anders Christian erholder 2 Skjorter aarlig og 1 Par Strømper, saalænge han er ugift.

Ane erholder fri Bryllup — Fjær til 1 Seng, 1 Dragkiste og 1 Komode, 1 Kaabe efter Moden, 1 sort og 1 brun merlungs Kjole — desuden 2 Hørgarns Lagener, 1 Stel Thetøj a 3 Rd. og 1 Rok — 1 Par Sko.

Desuden betaler jeg til min Fader:

førstkommende 11. Juni = 800 Rigsdaler Cour.

inden 11. Juni 1850 = 300 — —

og inden 11. Juni 1851 = 300 — —

dog at jeg udstæder Lovlig Obligation for de tvende sidstnævnte Summer

som herved tilstaaes

Christen Wad.

Sædding d. 1. Maj 1849.

Til Vitterlighed:

Chr. Høy."

Det var mens denne Chr. Høy var Kirkeværge, at Taget sænkedes paa Nr. Nebel Kirke. Ved Kirkens Syn var der sket Udsættelse paa Spærene, fordi deres nederste Ender var raadne. Men i Stedet for at lægge nye Spær ind forkortedes de gamle, Tagfladen blev mindre, og det derved overflødige Blyflage solgtes og dækkede Udgiften til Tagets „Restaurering“.

Iøvrigt var Chr. Høy paa Kroggaard en af Datidens mest belæste Bønder og stillede sig 2 Gange som Kandidat til Folketingsvalg uden dog at opnaa Valg. Første Gang til den grundlovgivende Rigsdag, men fik ingen Stemmer; Bønderne stemte den Gang ikke paa deres „egne“. Der var 4 Kandidater, 2 Embedsmænd og 2 Gaardmænd. Den ene Embedsmand, Provst C. L. Tobiesen, valgtes med 499 St.; den anden, en Toldinspektør, fik 297; den tredie Kandidat, Gaardmand Morten Andersen, mønstrede 9 Stemmer om sig, men Chr. Høy fik slet ingen. Sidstnævnte var dog ikke

mere forknyt, end at han stillede sig igen ved det paafølgende Valg den 4. Decbr. 1849 og opnaaede da 204 St. mod Kammerraad, Amtsforvalter i Varde, L. Hansens 248; en anden Gaardmand, N. Frandsen, fik 51 Stemmer.

I 1851 ombygger Chr. Vad sin Fødegaard til en stor, smuk, 4 længet Gaard, saa den bliver en af de kønneste Gaarde i Vestjylland. Dertil havde han ved Køb og Udstykning af 3 Gaarde i Nabolaget faaet gode, velbeliggende Marker lagt ind til Fædrenegaardens Jorder, hvorved Sædding Vadgaard, foruden at være Egnens smukkeste, blev Egnens største Bondegaard.

Alt det og Jordernes Kultivering naaedes ikke uden Gæld, og da Pengekrisen i Slutningen af 50'erne indtraf, havde det nær slaet den virksomme Handelsmand over Ende. Saa vidt var det, at om Morgenen, inden han gik ud paa Handelen, gav han Røgteren Besked paa, hvilke Dyr han skulde udpege, om Rettens Folk kom for at lade foretage Udpantning. Heldigvis kom det ikke saa vidt, og saa klart var hans Hoved og Dømmekraft om reelle Værdier, at han i de samme Dage selvanden, uden en Øre til Disposition, ved Fallitauktion købte Varde Jernstøberi, en Handel, der gav godt økonomisk Udbytte.

Men i Lommebogen staar der et Sted: „Vi skylder nu 6400 Rd. i Støberiet“, og umiddelbart efter skriver han at have købt 26 Dægger Skind af Eske Pedersen, Alkjærsig i Dejbjerg, og 4 Dægger af Christen Holm i Stauning, saa han har ikke siddet virkeløs hjemme. Dog maa det have knebet med Betalingen, thi der staar, at Skindene skal leveres til Consul Husted, Ringkøbing — den eneste Gang, dette nævnes i Lommebøgerne.

Den 20. Marts 1851 faar han Bevilling til „Farveri og Trykkeri“, en Virksomhed, som han ved sin Færd viden om har bemærket, var rentabel. I de første Aar dreves Farveriet i Gaardens østre Længe, senere flyttedes det over i den Gaard. Farver H. A. Cassias nu i mange Aar har ejet. Chr. Vad afstod Farveriet til sin Søster Ane og dennes Mand Peter Schak, der var kommen til Vadgaarden som Farverisvend og der bleven kendt med Ane. Som Hjælp for Farveriet og Stamperiet løb der Syd om Vadgaarden en lille Bæk, i hvilken der særlig om Vinteren var rigeligt med Vand.

Husmoderen i Vadgaarden fra 1889 til 1912, Anes Datter Margrethe, gift med Morten Sørensen — vi skal senere komme tilbage til dette Ægtepar — formanede ofte sin Mand og Børn og hvem der ellers stod hendes gode Hjerte nær, til at være paapassende, naar de gik over Bækkens Bræt. Da der ellers ikke var nogen Livsfare forbunden med, om man gik Strømmen, smilte de vel nærmest ad Grethes Advarsel; men en Vinteraften gik det galt. Hendes Mand gik fra den høje Spang ned i det vandrige Løb, kom drivvaad hjem og stak Hovedet ind ad Døren med et smilende Udbrud: „Nu faldt jeg i Bækken, Grethe“.

Forøvrigt var Grethe et kort Stykke Tid derefter fornærmet paa en Slægtning og Ven af Huset, der vilde spille Journalist og i sit Blad ganske ugrundet havde fremstillet Begivenheden saaledes, at der kunde gisnes paa, at Morten Vad kom fra Kroen i Stedet for fra Svogeren, Uldspinder S. Chr. Nielsen, hvor han og Nielsen havde tyret sig en Lhombre, netop med Bladreporteren.

Som alt sagt var Chr. Vad en god Fodgænger, og

der fortælles, at han som halvgammel Mand har sagt, at han „rigtignok“ (et Ord, han ofte brugte) hellere vilde gaa til Varde end feje Gangene i sine 2—3 Stalde. Han tog selv Snoren, naar han skulde til Varde Marked med Kreaturer, men det kunde jo ske, at han havde saa mange, at der skulde en Dreng eller to med. De fik hver en Mark (33 Øre) i Lommepege med stærkt Paalæg om at spare. Den samme Sparsommelighed anvendte han paa sig selv, og trods sin store Formue blev han egentlig ikke anderledes, saa længe han levede.

Chr. Vad var kendt og agtet som en redelig Handelsmand, saa der var Egne, hvor Folk ikke vilde sælge, inden „Chræ Vad“ havde været der. Det tyder ogsaa paa Redelighed, naar der et Sted i hans Bøger staar, at han af en Jacob Mortensen for 11 Rd. 3 Mark og 12 Sk. har købt en Ko, „der har været til Tyr for 6 Dage siden“. Omtrent det samme er Tilfældet med en Ko, han har købt hos Niels Svolling i Husby. I saadanne smaa Ting er Handelsmændene ellers i Almindelighed svært „glemsomme“.

Værtshussjov tog han ikke Del i, og særlig naar der var Udsigt til daarlig Handel, kunde han paa Markederne i Syd have mange Kreaturer solgt, naar andre Handelsmænd skulde til at begynde efter en mulig halvvaagen Nat.

Det lyder næsten som et Paradoks, naar man siger, at han var en nøjeregnende og sparsommelig Mand og i samme Aandedrag tilføjer, at han var en storslaaet gæstfri Mand mod alle, der kom i hans Hus. Og dog forholder det sig saaledes. Dertil hjalp ogsaa hans stille, elskværdige Hustru.

I 15 Aar sad han som ugift Ejer af den store

Gaard, men havde i sin nogle Aar yngre Broder, Anders, en god Hjælper — noget Chr. Vad heller aldrig glemte ham.

45 Aar gammel blev han i 1864 gift med sin Husbestyrerinde Jensine Mortensen fra Styg i Lønborg, der var 40 Aar. Hun blev den halvgamle Handelsmand en god Hustru og en god Husmoder, saa naar Karle og Piger nok vilde tjene i Vadgaarden, laa det ikke mindst i, at Sine Vad var en god Kvinde, der tog Stødet af, naar Chr. Vad var urimelig.

Stor Betydning havde det ogsaa, at Morten, som de tog til sig som deres Plejesøn, havde Karlens Tillid. Karlene vidste, at om der var sket noget, der vilde volde Husbondens Mishag, hvis han saa' eller hørte det, saa forraadte Morten dem ikke.

I den store Bedrift var der Orden. Plovfuren var lige og Møddingen glattet og „i Kant“, i modsat Fald skulde Karlene snart erfare Chr. Vads Mening herom.

Imens Chr. Vad var ugift, holdtes der jævnlig Gildestue, „Leg“ som det kaldtes, for Betaling i Vadgaarden. Lars Christensen (Smed), Nebel, der nu er et Stykke op i 80erne, kan fortælle derom og har formentlig selv været en livlig Deltager, eftersom han endnu omkring 80 Aars Alderen ikke gik af Vejen for en Sagtevals. Mange Løjer er der drevet i Vadgaarden, ikke mindst da Sine blev Kone i Gaarden og den styrende inden-dørs, thi hun var oplagt til en god Skæmt. Ogsaa Chr. Vad kunde, naar han var hjemme, tage virksom Del heri og lo hjærtelig. Ikke mindst af den Grund tænkte deres Tjenestefolk, der som Regel var der i Aaringer, senere i Livet med Glæde tilbage paa den Tid, de var i Sædding Vadgaard. Chr. og Sine Vad blev barnløse, men ikke mindst han holdt meget af

Børn, legte med dem, hvor han kom, og havde altid en „Kæreste“ til den eller den, hvad dog ikke altid glædede vedkommende. Forøvrigt har Chr. Vad faaet Skyld for, og vist med Rette, at han parrede ikke saa faa Par Ægtefolk sammen.

En noget nær jævnaldrende Mand med Chr. Vad var Godsejer A. G. Tranberg, Lønborggaard. Om der har været særlig stort Handelssamkvem mellem disse, begge to paa Penge nøjeseende Mænd, vides ikke. Men der foreligger et Brev fra Tranberg, der førte en smuk Haandskrift; det medtages her, ogsaa fordi det særprægede Tranberg at skikke Bud viden om; om Budet skulde gaa et Par Mil ud af sin Vej, anfægtede ikke den iøvrigt bramfri store Godsejer. Brevet er adresseret til „Velædle Hr. Chresten Wad for Tiden i Varde hos den Vært skraa over for Poul Debell. Laust Madsen bedes at besørgе ham den leveret i Morgen tidlig. Betalt. Tranberg.“

Brevet lyder saaledes:

„Min Ven! Jeg vil gjerne have en god Ko som har udseende til at ville trives — enten den saa er ung eller noget til Aars — og er der 2 har jeg og Græs til dem. Kan Du ingen træffe fra Lønborg, saa tag dem hjem til dig, den skal da blive hentet paa Søndag, da der skal komme en Dreng fra Møllen (Henne Vandmølle) hertil med 2 Kreaturer. Det er mig det samme om de ere store eller smaa, unge eller gamle, blot de ser ud til at ville tage Kjød og Du selv synes de er gode for Pengene.

Venligst
Tranberg.

Lønborggaard, 1. August 1862.
Velædle Hr. Chr. Wad.“

Paa sin Vej i Ungdommens Aar op omkring Ringkøbing blev han Ven med en jævnaldrende Karl fra No, Jens Pedersen. Denne var som Chr. Vad et vaagent, interesseret Menneske og gik til Bogen. Blev Lærer i Sædding og var for Skjernkredsen Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling.

Sædding laa ikke indenfor Chr. Vads Handelsomraade, hvorved de to Ungdomsbekendte blev skilt ad. Mange Aar efter, da Jens Pedersens Søn, N. P. Hansen Pedersen, var bleven Lærer i Lunde, kom han ind til Chr. Vad og modtoges da af et næsten bevæget Udbrud: „Nej, er det Jens, er det dig, Jens!“, saa glad var han ved at se Vennen fra Ungdommens Dage, og det blev sent, inden de skiltes. Senere kom Chr. Vad ofte sammen med den unge Hansen Pedersen. De var meget talende Mænd begge to, men kom de ind paa Politik, og det kunde jo ikke undgaaes i 80ernes bevægede Dage, især mellem 2 saa interesserede Samfundsborgere, saa kunde de ikke enes. Den unge Lærer var ivrig Forsvarsven og Højremand, Chr. Vad bergiansk Venstremand. Nogen personlig Brist i Baandet mellem den gamle Handelsmand og Jens's Søn efterlod Striden dog ikke. Hansen Pedersen skænkede et ret stort Beløb af egne Midler til Københavns Befæstning, og i hvor daarligt end Chr. Vad har syntes, den unge Lærer her anvendte sine Penge, saa har det jo nok tiltalt ham, at han i den politiske Modstander følte, der stod en Mand bag Ordet. Naar det faldt noget nær paa hans Vej, gik Chr. Vad gerne ind i Lunde Skole; Hansen Pedersens fortællende Maade at undervise paa har rimeligvis tiltalt den selv snaksomme store Handelsmand og Børneven.

Det kan ikke siges, at Chr. Vad kom paa fejl

Hylde, da han blev Bonde og Handelsmand, og dog er der utvivlsomt gaaet en stor fortællende Pædagog tabt i ham. Ofte gik han, den barnløse Mand, naar han var ude paa Handelen, ind i en Skole og hørte med Lyst paa Undervisningen, iagttagende med Interesse de mange smaa Ansigter, i hvem han saa godt som altid kunde kende Forældrene.

I Forbindelse med Lærer A. Sørensen, Hans Christensen (Skomager) o. fl., var han i 60erne Stifter af Spare- og Laanekassen for Nr. Nebel m. fl. Sogne. Chr. Vad blev Kassens Kasserer, og den fik Kontor i Vadgaarden, hvor der Sparekassedagene kunde være stort Rykind.

Det var ikke altid blide Ord, Laantagerne mødte, naar deres Kautionsister stod lavt i Kurs hos Chr. Vad. „Den ene er jo ikke bedre end den anden“, sagde han dem rent ud. For at forstaa hans ofte ret ubehagelige Udtalelser maatte man kende ham. Han følte sig nemlig som en stor Formynder, ikke alene for Sparekassen, men for alle, der kom for at laane Penge. Sparekassen maatte intet Tab lide, og Kautionsisterne heller ikke, „de har jo ikke Raad til at bære et uventet Tab“, sagde han ofte. Chr. Vad mente det godt med alle; herudfra hans store Interesse for Folks økonomiske Stilling.

Chr. Vad frydede sig over Penge og kunde undertiden, naar det en Sparekassedag havde været rigtig godt med Indskud, udbryde: „Hvem véd, hvormange Hundrekronesedler her ligger!“ Men han talte dem ikke, gjorde sjældnen Kassen op den Dag, thi om Aftenen skulde han og A. Sørensen, der var Bogholder, have sig et Spil Kort med deres Koner. For hans store Arbejde for Sparekassen skænkedes ham i 1880 et

smukt Guldur med Kæde, en Gave, som pekuniært set ikke betød særlig meget for den store Handelsmand, men som han dog selvfølgelig var meget glad for. Uret bar Indskriften: „Erindring fra Sparekassens Medlemmer til Chr. Vad for udvist Flid som Bestyrer og Kasserer. 1880.“ -

Han var ogsaa Medstifter af A/S Varde Bank, et Foretagende, der mere gav hans efterladte Slægt end ham selv økonomisk Vinding, idet han ved Bankens Katastrofe i 1886 havde et Tab paa 20000—25000 Kr. Det er forøvrigt fra den Gang, det fortælles, at Chr. Vad sagde til Storkøbmanden i Varde, I. W. Palludan, under et Besøg, denne med Hustru aflagde i Vadgården: „Nu kommer du til at afstaa Frederik til Banken“. Frederik var I. W. Palludans Søn og ansat eller optaget i Faderens Forretning. Tiden viste, at Chr. Vad saa' rigtigt. Det lille Ord: Nu, kan tyde paa, at han tidligere har slaaet paa den Streng. Under „Frederik“, F. H. Palludan, voksede Varde Bank sig frem igen; men for den Palludanske Handelsslægt, som for mange andre gamle, agtede Navne i Varde og dens Opland, var det ogsaa en Æressag at hjælpe Banken paa Fode.

Aktiekapitalen var tabt, men for yderligere at dække Sparerne traadte Bankens forskellige ledende og mest pengestærke Mænd sammen, og gennem Tegning af større eller mindre Beløb samledes den nødvendige Sum. For fleres Vedkommende blev dette Beløb sat noget efter, som vedkommende skønnedes at have været for lidt agtpaagivende overfor Bedrageren og haft Lejlighed til at kunne overse Bankens finansielle Stilling. Et Bankraadsmedlem sattes til 2000 Kr., naar en Revisor maatte bløde med 5000. Chr. Vad hørte

til de første. Iøvrigt tog han sig Tabet langt lettere, end man skulde have antaget. Han kunde undvære Pengene og har maaske ogsaa tænkt som saa, at der kunde være passet bedre paa. Hvor stort Tabet end var, vilde det rimeligvis have ærgret ham mere, om han havde forhandlet sig hundrede Kroner i en Studehandel.

Som omtalt holdt han meget af Penge, dog var han ikke Gnieren, der posedede dem op. Men han arbejdede med dem, med Gevinst eller Tab, frugtbargjorde dem, og den Tid kom, da han og hans Hustru ikke brød sig om at forøge Formuen. Renterne gik saa for en stor Del til den ret store Slægts Vel.

Velhavende Folk, der selv ingen Børn har, faar gerne den „Lykke“, at Slægtskredsen bliver saa meget større.

Kun et Par Aars Tid efter Katastrofen i Banken med en enkelt Mands Bedrageri paa flere Hundredtusind Kroner begyndte Banken med en Filial i Esbjerg. Det var under smaa, beskedne Forhold, den førtes; Palludan og en eller anden ung Mand fra Kontoret i Varde rejste derved hver Eftermiddag, medtagende en Smørrebrødspakke, hvortil for 20 Øre købtes 2 Fl. Øl i den nærmeste Høkerhandel. — Nu er der til Hverdags et Personale paa omtrent en Snes Mand i en stor, tidssvarende Bankbygning.

Som Mand af sin Tid troede Chr. Vad paa Forvarsel for dette eller hint, som vilde ske, og ret kuriøst fik mulig denne hans Tro ved en bestemt Lejlighed Betydning for Slægtled frem i Tiden.

Der stod i 1884, da N. Nebel Andels-Mejeri skulde bygges, Strid om, hvor det skulde ligge. En Del holdt paa Stedet omkring Sædding Nygaard for at

faa Tilslutning fra Lydum, mens andre holdt paa et Sted omkring „Ledgaard“ i Nebel for Lønneboernes Skyld, og Parterne stod ret stejle over for hinanden. Ved et Møde, hvor der endelig skulde tages Bestemmelse om Stedet, siger Chr. Vad da: „Nu kan I „rigtignok“ skændes om Pladsen saa længe I vil, men det vil nu komme til at staa der paa Thomas Peders Mark, der haar mig og Sine set Lys for mange Aar siden.“ Ikke én opponerede herimod, og Mejeriet blev bygget, som Chr. Vad sagde. Men det skal dog lades usagt, om det var „Lyset“ eller Midtpunktet mellem Parterne, der saa let afgjorde Sagen.

Selv om den gamle selvstændige Handelsmand var lidt kølig overfor Tanken om Andelsmejerier, formodentlig fordi det var en ny, ukendt Vej at gaa ind paa, og fordi den lagde Baand, — og det var noget, 80ernes Mænd i den stærk politiske Tid ikke var med paa, — saa gik Vadgaarden dog med, nærmest dog fordi Sine vilde. Skønt han ikke stod i Bestyrelsen, vel nærmest for hans Køligheds Skyld, saa fik den gamle, erfarne Mands Ord Betydning en Gang tiere.

Mejeribestyrerpladsen havde været opslaaet ledig, og en hel Del havde meldt sig; nu gjaldt det om at gribe heldigt iblandt de mange ukendte Navne, der naturligvis alle havde gode anbefalinger.

„Stilling Andersen“, udbryder Chr. Vad, da dennes Ansøgning kom frem, „ja, no, Stilling Andersen, ja, det er jo den her Bollerup Andersens Søn og gift med Chræ Knudsens Datter. Ham synes jeg „rigtignok“ vi skal ha'e, han er da Ejer, ja, lad mig se, han er da Ejer af mindst 30,000 Kr.“ Mejeribestyreren skulde garantere højeste Notering, saa det var ikke uden Betydning, at han var formuende. Og det blev ham,

Chr. Vad syntes om, og Beboerne fortrød sikkert ikke dette Valg. Men efter Generalforsamlingen var der nogle enkelte Interessenter, Brødrene Christen og Hans Svenningsen. Niels Hansen, Lønne Mølle, og maaske flere, som var særlig glade over Udfaldet. Fra et Højskoleophold kendte de Stilling Andersen og vilde gerne have ham ud til Nørre Nebel, men de var jo unge af Aar — og maaske ogsaa nok lidt forfløjne af Sind — saa deres Anbefaling indvirkede næppe synderligt paa ældre, forsigtige Bønder. Nu kom den ældre og erfarne Storbønde og bragte dem Sejren hjem, let og uventet.

Chr. Vad var som tidligere nævnt Venstremand. Selv om han ikke tog stærkt aktiv Del i den politiske Kamp for og imod Provisorierne, saa hørte han dog til Venstres trofaste Støtter paa Egnen. Det var vel nok Lærer A. Sørensen, der som Egnens frisindede politiske Fører paavirkede ham. Men i Følge sin øvrige Opfattelse af Samfundsforholdene vilde han sikkert ogsaa uden denne have meldt sig under Venstres Fane, og han maa have sat Pris paa Venstres store Fører C. Berg. Thi mange Aar efter, under et Ophold paa Ollerup Højskole, fandt en Slægtning Chr. Vads Billede i en Bunke Portrætter, der havde tilhørt den afdøde Politiker og nu var i en Datters Eje.

Som Chr. Vad og Hustru rent personligt var gæstfri, saa holdtes der ofte Eftermiddags eller Heldags folkelige eller gudelige Møder i Sædding Vadgaard med Mænd som Peder Larsen Skræppenborg, Sveistrup, Indremissionær Dahlstrøm, Højskoleforstander Ernst Trier og andre som Talere. Skønt Sine Vad som Konen i Huset fik Besværet med disse Sammenkomster, har hun rimeligvis gerne set dem

afholdt. Hendes Bedsteforældre, Hans Mortensens i Styg, var Hernhuter og Medlemmer af Brødre-menigheden. Saa selv om det ikke kom meget frem hos den stille Kvinde i Vadgaarden, sporedes dog, at hun var af en from Æt.

Saavel til Kirken som til dens Præster stod Ægteparret paa Vadgaarden i det venligste Forhold. At Kirken kaldte ad dem, fik de saa at sige daglig at fornemme. Thi næppe noget andet Steds i Sognet lyder Nørre Nebel Kirkeklokke saa dyb og klangfuld som i Vadgaarden. Men saa smukt lyder til Tider her den gamle Klokke, at man med lidt fri Fantasi tør tro sig hensat til at høre „Kirkeklokkeklangen i den norske Dal“.

Mellem Vadgaarden og Præstegaarden var der aldrig en tilgroet Sti, det være sig i Stampes, Rasmussens eller Riemanns Tid. Hvor forskellige end disse Mænd var i flere Maader, alle stod de i et godt Forhold til Chr. og Sine Vad, og disse 2 var langt fra af den Slags Mennesker, der drejer deres Kappe efter Vinden.

P. Riemann fik kort efter sin Ankomst som Præst for N. Nebel-Lydum Menigheder ved sin Hustrus Død ret at mærke Vadgaardens aabne Døre, idet Sine og Chr. Vad fra Kirkegaarden tog mange Mænd og Kvinder, som var kommen til Stede, særlig fra Lem ved Ringkøbing, hvor Riemann tidligere havde været Sognepræst, med hjem til et veldækket Middagsbord.

I de 10 Aar, Riemann var Sognepræst i N. Nebel, kom han ofte, paa sine noget rastløse Svipture Sognet rundt, ind i Vadgaarden og glemte heller ikke Hjemmet senere, da han ved sin Bortflytning til Fakse kom paa længere Afstand fra det.

N.Nebel-Lydum Menigheders Præst fra 1871 til 1886

var R. Rasmussen, eller som han ofte, mere stiltiende sagt, kaldtes „Rasmus tre Gang“, fordi han var en Rasmus af Natur, der vilde raade og bestemme Sognefolkernes Vel, mere end disse i Virkeligheden skøttede om. Rasmussen og Ernst Trier, Vallekilde, var Svogre, gift med 2 Søstre, Provst Abels Døtre paa Holmsland — og saa ellers 2 store Modsætninger.

Rasmussen hørte med sin Anskuelse til den gamle „Vi alenevide“-Skole og var fremmed for Datidens nyere frihedselskende Ideer. Han kunde, saaledes ikke forstaa, at Svogeren, Sønnen fra det københavnske Rigmandshjem, paa sin Højskole sad til Bords sammen med sine Elever. Heller ikke var han Foredragsforeningernes Ven, men var dog den første Taler i Sognets nystiftede Foredragsforening, der havde Mødested enten i Vadgaarden eller paa Sædding Nygaard.

Forud for Rasmussen var Jacob Stampe Præst i N. Nebel fra 1846 til 1871. Ingen stor Prædikant, men en god, jovial Mand, der efterlod sig et godt Minde i sin Menighed, hvor han og hans Hustru Charlotte stiftede et Legat for værdige Trængende. I sit Livs Slutning fik J. Stampe tunge, bekymrede Dage, idet nogle faa tilflyttede Familier af finere Stand klagede til Biskoppen over ham som Præst eller Prædikant. Den over 70 Aar gamle Mand tog sig denne Adresse overordentlig nær, langt mere end han behøvede, eftersom Chr. Vad og andre ledende Mænd i Sognet sluttede sig om ham. Det paastaaes af nu ældre Folk, at Klagen i Grunden voldte hans Død efter faa Dages Sygdom, saa nær gik det den venlige gamle Præst til Hjerte.

Pastor Stampe holdt ikke saa strengt paa Formerne

som hans Efterfølger R. Rasmussen. En Højtidsdag havde en ældre Mand, Jes Nielsen i Sdr. Lydum, glemt Offeret, men mærkede det først, da han kom op til Alteret. Jes, der til daglig stod paa en god Fod med Præsten og med hvem Stampe gerne vilde have en Samtale, var ikke raadvild, hev Pungen frem og begyndte at tælle op. Stampe, som stod hos, kunde nu ikke dy sig, — de var jo Venner i det daglige Liv, — og siger da: „Det er rigtigt, Jes; nu ikke for lidt, ikke for lidt“.

Stampe og Hustru havde kun 2 Børn, Sønner, den ene døde i 12 Aars Alderen, den anden kom som Løjtnant saaret og syg hjem fra Krigen i 1864 og døde Aaret efter. Det var en tung Sorg for de gamle Præstefolk.

En Broder til Jacob Stampe var P. V. Stampe i Aarhus, Farver og Grundlægger af den senere for sin Soliditet saa velkendte Klædefabrik, der fik mange Kunder i N. Nebel og Sognene deromkring. „Blaa Aarhus Vadmel“ var en kendt Vare paa Egnen i mange Aar.

En Tid var Chr. Vad Medlem af Ribe Amtsraad, og denne Periode af sit Liv dvælede han som Regel ved med synlig Glæde. Han har sikkert ogsaa der gjort god Fyldest, idet hans store Erfaring og Kendskab til alle Egne i Landet i Forbindelse med sund Dømmekraft gav ham Indflydelse ved Sagernes Afgørelse. Naar han ikke efter 6 Aars Periodens Udløb genvalgtes, laa det i, at han var en Modstander af Vestjyllands Landmandsbank, den saakaldte „Venstrebank“, hvorimod hans Efterfølger var meget virksom i saa Henseende.

I 1888 fulgtes Chr. Vad og Sognets Mejeribestyrer

Stilling Andersen og maaske flere ad til København til den store nordiske Udstilling. Og som et karakteristisk Træk for Chr. Vads mærkelige Evne til at komme i Snak med alle Mennesker fortæller Stilling Andersen følgende muntre Episode.

„Allerbedst som vi gaar paa Udstillingen, møder vi Formanden for Industriforeningen, Etatsraad, Direktør Philip Schou, der var Hovedlederen af Udstillingen. Chr. Vad standsede ham, og paa sit Vestjysk siger han: „Hu er den Mand fræ? a tøves, a sku kjend ham“, og saa slog han Hænderne paa sin ejendommelige Maade ind i hinanden. „De kender mig sikkert ikke“, siger Etatsraaden. „Jou, jou, a kjender Dig, men a kan et kom o Di Navn“. „Jeg hedder Philip Schou“. „Philip Schou, Philip Schou; sku a et kjend Dig, det er Dig, der har forestaaet og ordnet hele Udstillingen, Di Billede haar voen i æ Blaar“. Dermed var Bekendtskabet gjort, og Samtalen mellem de to blev lang, for Chr. Vad vilde have noget at vide.“

Ja, saadan var Chr. Vad. Enten han mødte høj eller lav, blev han sig selv, gik lige paa, og alle syntes om den jævne Bondemand.

Da Chr. og Sine Vad ingen Børn havde, kom Morten og Grethe til Vadgaarden som Plejebørn. Morten var Sines Søstersøn, Grethe Chr. Vads Søsterdatter. De kom der som Børn, fortsatte der som unge og blev der som Mand og Hustru. I 1889, samtidig med Chr. Vads og Sines Sølvbryllup, blev Morten og Grethe gift og overtog den store, veldrevne Gaard; de gamle gik paa Aftægt i Stuehusets østre Del.

Det var ved den Lejlighed, den gamle Handelsmand stiftede et Legat paa 20,000 Kr., der ikke mindst, naar det efter Giverens Beregning inden Aar 2000 naar op

paa 250,000 Kr., vil faa stor Betydning for N. Nebel-Lydum Kommune. Iøvrigt lyder Giverens Ord i Fundatsen saaledes:

„Af Legatets Renter uddeles i de første 10 Aar, altsaa indtil Aar 1900, et Beløb af 200 Kr. aarlig til værdige Trængende udenfor Fattigvæsenet i N. Nebel-Lydum Kommune. Resten af Renterne indsættes i N. Nebel m. fl. Sognes Sparekasse, indtil de udgør et Beløb af 2000 Kr., hvorefter de skal anbringes i faste Ejendomme efter Reglerne for Udlaan af Umyndiges Midler, og skal saadan Anbringelse fremtidig ske, hver Gang Beløbet i Sparekassen er steget til 2000 Kr. I de følgende 10 Aar uddeles 400 Kr. aarlig paa samme Maade, medens Resten af Renterne oplægges; og fremtidig forhøjes det Beløb, der aarlig uddeles, med 200 Kr. hver 10. Aar.

Aar 1989 den 22. November bliver det 100 Aar efter Legatets Stiftelsesdag, og da skal Sogneraadet for N. Nebel og Lydum forpligtes til at afstaa følgende Legater, nemlig inden 11. December Termin Maanedes Udløb 1989:

1 til Henne-Lønne Kommune paa	2000 Kr.
- - Lunde-Outrup — —	2000 -
- - Kvong Sogn — —	750 -
- - Lyhne — —	750 -
- - Sdr. og Nr. Bork — —	1500 -
- - Hemmet-S. Vium — —	1500 -
- - Lønborg Sogn — —	1500 -
- - Holmslandsklit Bjerregaard med Klegod incl. —	1000 -

hvilke alle skal bestyres og uddeles af vedkommende Sogneraadere i de nævnte Kommuner og Sogne paa samme Maade som Hovedlegatet, dog saaledes, at alle

Renter deraf aarlig anvendes til Uddeling til Trængende udenfor Fattigvæsenet.

Saalænge Hovedlegatet ikke har naaet et Størrelse af 250,000 Kr., skriver To Hundrede og Halvtredsindstyve Tusinde Kroner, skal det Beløb, der aarlig uddeles, kun vedblive at stige i det forangivne Forhold, altsaa med 200 Kr. hver 10. Aar, men naar Legatet har naaet den nævnte Størrelse, som vil ske efter min Beregning engang forinden der skrives Anno 2000. Det vil sige, hvis Rentefoden bliver staaende i 4 Procent pro Anno og ingen Tab skulde opstaa, og Herrens Velsignelse maa hvile herover, saa bliver alle Renterne at anvende, dog saaledes, at kun Halvdelen deraf uddeles til værdige Trængende, medens den anden Halvdelen anvendes til andre velgørende Øjemed i Kommunen, saasom til Begravelseshjælp til uformuende, og til unge Mennesker, som ønsker at gaa den boglige Vej og vil studere til Præst, Læge, Jurist, Dyrslæge eller Lærer, og muligt til en Børneasyl eller Alderdomsforsørgelse m. m., alt efter Sogneraadets bedste Skøn.

Hvis N. Nebel og Lydum Kommune en Gang skulde blive delt i 2 Kommuner, bliver Legatet at dele saaledes, at Nørre Nebel faar de Trejeredede og Lydum Sogn en Fjerdedel.

Christen Vad.

Jensine Vad.“

Chr. Vad og hans Hustru fortrød sikkert aldrig, at de tog Morten og Grethe til sig som deres Børn. Baade i de faa Aar, Chr. Vad levede paa Aftægt og i de mange, Sine Vad mere levede som „Bedste“ i Gaarden end som Aftægtskone, hyggede de unge om deres Plejeforældre til Glæde ogsaa for Slægten paa begge Sider.

Af en ret kortvarig Lungebetændelse døde Chr. Vad den 15. Maj 1894. Et virksomt Liv var her sluttet, og skønt han ikke havde erholdt anden Undervisning end den, som Børn fik i Kommunens Skole, tør han sikkert betragtes som en af Vestjyllands mest kundskabsrige Mænd i sin Tid.

Ved hans Jordefærd talte hans Ven gennem mange Aar, gamle Lærer A. Sørensen, for selv 3 Uger efter at følge ham over paa den anden Side af det store Forhæng.

2 store, smukke Messinglysekronér hænger i N. Nebel Kirke som Gave fra disse 2 Mænds Enker.

I over 20 Aar overlevede Sine Vad sin Mand, og som der blev sagt ved hendes Begravelse, døde hun i en *god Alderdom*, i sit halvfemsindstyvende Aar. Hun var gennem mér end halvthundrede Aar en god Kvinde i Sædding Vadgaard, hvor hun alle Dage, i Glæde som i Sorg, prægede Hjemmet paa en god Maade. I Slægten vil hun som hendes Mand længe mindes, og i Slægtled vil Egnens Befolkning bevare Mindet om hendes Mand, den store Handelsmand, den interesserede Samfundsborger Chr. Vad.

1912 den 24. September, 2 Aar forud for Sine Vad, døde Grethe Vad, 55 Aar gl. I over et Aarstid havde hun været syg af Sukkersyge.

Der var tung Sorg ved hendes Baare, og i den store Slægtskreds og Venneflokk, Grethe efterlod sig, glemmes ikke den gæstfri Husmoder i det store Hus. Den vidtfavnende Kvinde, der ejede ikke saa lidt af Morbroderen Chr. Vads Personlighed, skulde ikke mere, som saa ofte, staa udenfor Gaardsdøren og hilse velkommen til Huse, næsten før man vel var der.

Tillæg.

Faxe Præstegaard,
d. 6. August 1920.

Hr. Gaardejer Chr. Høyl

De har ønsket nogen Oplysning fra mig om gudelige og folkelige Møder paa Vadgaard i Chr. Vads og Hustru Jensine Vads Tid. Men det er kun lidt, jeg ved derom.

Om et af Peder Larsen Skræppenborgs Møder er der mig fortalt, at Peder Larsen lagde Mærke til, at de, der var kommen til Mødet, manglede Sangbøger (eller Salmebøger); saa tog han Penge frem og sagde til Chr. Vad: „Nu kan Du lægge lige saa meget til, og saa kan I købe Sangbøger til Brug herefter“.

Det var vist kort efter, at jeg var kommen til N. Nebel som Præst, at Forstander Jensen fra Staby Højskole holdt Møde i Vadgaardens Have med Foredrag om Jøderne, hvem han skildrede som et udadvendt, af Madspørgsmaalet optaget Folk.

Men disse Møder blev ikke fortsat; og det kom vel af, at der, da jeg var bleven Præst i N. Nebel og Lydum, blev holdt stadig Møder, om Vinteren i Skolerne, om Sommeren i Præstegaardshaven, siden ogsaa i Forsamlingshuset, hvor jeg bl. a. mindes, at gamle Pastor Svelstrup talte om dansk-amerikansk Mission.

En særlig rig Sommer i Henseende til gode Møder havde vi i 1889; F. L. Grundtvig besøgte os, siden Ernst Trier og siden igen Ludvig Schrøder; Edvard Løventhal, som boede hos os en lille Tid, mens han var hjemme fra Indien, har sikkert ogsaa holdt Møde og fortalt os om sit Missionsarbejde.

Saa begyndte ogsaa Skolemøderne i Varde, som fandt stor Tilslutning ogsaa fra N. Nebel.

Aarsmøde for Løventhals Mission havde vi ogsaa; og Møde af vestjysk Jernbanekonvent. Det staar i det Hele for mig som en bevæget Tid, de 10 Aar, jeg var i N. Nebel. Det hjalp meget, at Forbindelsen Nord paa over Engene til S. Bork blev farbar med Landevej ved Samvirken mellem Ringkøbing og Ribe Amter, hvortil min gode Ven, Poul Chr. Stemann Rosenørn, som var Fuldmægtig hos Amtmand Bardenfleth i Ringkøbing, bidrog sin Del; han havde af mig faaet en Fremstilling af det urimelige i, at man for at komme ved Vintertid fra N. Nebel til Ringkøbing eller omvendt var nødt til at tage om ad Varde.

Men gennem det altsammen lyser et Minde, som for bestandig

har knyttet mig til Vadgaard med Taknemligheds Hjertebaand; min Hustru døde fra mig den 13. August den første Sommer efter, at vi var flyttet om til N. Nebel; jeg havde endnu ikke Bolig i Præstegaarden og var altsaa ikke i Stand til at modtage de mange Venner, som kom fra Ringkøbingegnen for at vise mig deres Deltagelse og være med ved hendes Jordefærd; da aabnede Chr. Vad og hans Hustru Sine Vad deres Hjem for de mange Mennesker og beværtede dem, som om det var deres egne Venner og Gæster; det var en Gæstmildhed og en Vennetjeneste, som jeg aldrig glemte eller glemmer.

Der var derfor ogsaa siden noget kært hjemligt over Vadgaarden for mig og mine. Og det var mig en Sorg, at jeg ikke kunde være med til at vise Sine Vad den sidste Ære her paa Jorden, da hun mange Aar efter Chr. Vad og mange Aar efter, at jeg var flyttet fra N. Nebel til Faxø, blev begravet ved sin Mands Side paa den for mig saa dyrebare N. Nebel Kirkegaard.

Hvad *De* nu, Hr. Gaardejer Chr. Høy, kan bruge af dette Mindeord om Livet paa Vadgaarden i Chr. og Sine Vads Tid, det stiller jeg Dem gerne til fri Afbenyttelse.

Med venlig Hilsen
P. Riemann.

Minder fra Biskop Hertz's Tid.¹

Ved Kammerherreinde Helga Stemann, Ribe.

Indtil 1864 hørte de kongerigske Enklaver i Sønderjylland, Lø Herred, Møgeltønder og Ballum Birk til Ribe Amt. Bispedatteren *Elise Hertz* giver i sine Erindringer fra Ribeeegnen følgende Beskrivelse af en Udflugt i disse Egne fra Døstrup Præstegaard i August 1820 sammen med hendes Veninder, Borgmester Hellmanns og Pastor Satterups Døtre:

JETTE Satterup kom ind med en flittig Hilsen fra Døstrup², at de saa gjerne ønskede, jeg skulde følge med hende, Cecilie og Hanne Heilmann derud igjen og blive der 14 Dage, indtil mine Forældre kom ud og hentede os, da Fader skulde visitere der. Efter nogen Beraadslagning med mine Forældre blev det besluttet, at jeg skulde modtage Indbydelsen, skjøndt jeg næppe var kommet i Ro efter den foregaaende Tour.

Saa fulgte jeg da derud med de 3 nævnte unge Damer, og da Sønnerne endnu havde Ferie, saa blev vi jo en kjøn Forsamling af Ungdom, som nok kunde sætte Liv i Præstegaarden, og det saameget mere, som det var godt at mærke, at de Gamle havde deres Fornøielse af at see vor Munterhed. Jeg lærte ret at kjende denne ualmindelig elskelige Familie, og jeg kan nok sige, at vi i de Dage knyttede et Venskabsbaand, som ikke brast, før Døden adskilte os.

¹ Se Fra Ribe Amt V., S. 7.

² Her var *Mich. Koch* Sognepræst fra 1791 til sin Død 1821. Hans Hustru var en Sønnedatter af Præsten Nicolai Brorson ved Nicolai Kirke i København, Biskop H. A. Brorsons Broder.

Vi skulde tage tidlig om Morgenen fra Døstrup, opholde os nogle Timer i Tønder, derefter spise til Middag hos Provsten i Møgeltønder, om Eftermiddagen bese Slottet Schackenborg og saa naae Døstrup igjen om Aftenen. Men uheldigvis trak der et svært Tordenveir over Døstrup om Aftenen, før Touren skulde gaae for sig, og det vedvarede til ud paa Natten, saa vi efter almindelig Skik paa Landet Alle blev samlede oppe til Kl. Et. Det var jo ogsaa smukt og interessant at see det stærke Veir saaledes frit ud over Marken, som vi kunde her i Storstuen. Men nu gjaldt det om at komme tidlig op næste Morgen! Vi unge Piger var punktlig paa Pletten, men Herrerne sov saa længe, at vi tilsidst maatte give dem en Reveille, jeg tog paa Damernes Opfordring min Guitarre og vi stillede os i en Gang lige under Herrerne Værelse og istemmede i fuldt Chor Kørnere: „Frisch auf, Ihr Jäger flink und frei“, som just var en af deres Yndlingsssange. Det hjalp, de kom snart paa Benene, og kort efter drog det muntre Selskab ud af Porten, 9 Personer i Præstens store Vogn og en af Herrerne tilhest; Brødrene skiftedes at ride.

Veien var lettere end den til Ribe eller Flensborg; vi rullede rask afsted, og skjönt vi var komne vel sildig paa Glid, naaede vi dog temmelig tidlig til Tønder, nød i Hast lidt Frokost paa et Hotel og spadserede saa ud at bese Byen og dens Omgivelser. Touren gik først ud paa de lave Diger¹ langs med Aaen; Engene, der nærmest støde til Byen, vare dengang i det Mindste beplantede med skyggefulde Popler, Lind og Alm, og Græsset under Træerne var grønt og frodigt, saa det afgav en ret smuk Spaseretur.

¹ nu Alleer, „Borgerdigeme“.

Fra denne bøiede vi ind i, hvad der vist var Byens Hovedgade¹, men den var smal, kroget, lang med daarlig Brolægning² og trist at see til med alle de mørke, spidse, vinduesløse Gavle, som alle Husene dengang vendte imod Gaden, og Indgangen var næsten altid en mørk, gammeldags, hvælvet Dør med plumpe Zirater, et Slags Bislag udenfor, over en snæver Sten-trappe med murede Bænke ved Siderne. Vinduer saae man næsten ingen af, og kun ganske enkelte Gaarde var nyopførte, med længere Façade og Vinduer til Gaden. Dødt og tomt var der ogsaa paa Gaden. man saae næsten ikke et Menneske, og kun ganske enkelte Boutikker stak lidt broget af mod de mørke Gavle. Maaskee er Byen dog nu forskjønned, det er over 50 Aar siden, jeg saae den³.

¹ Østergade, Storegade og Vestergade.

² Paa Nr. 10 paa Vestergade findes nu en Marmorplade med følgende Indskrift, der oplyser, hvorledes Byens daarlige Brolægning bl. a. er bleven forbedret: „Dem Andenken der verstorbene Frau Christine Angel, geb. Feddersen, welche durch eine bedeutende Schenkung zur Neubepflasterung der Strassen beigetragen hat, widmen diese Gedenktafel die dankbaren Einwohner der Stadt Tondern. Anno 1882“.

³ I Anledning af denne Beskrivelse af Tønder skriver Cand. mag. V. Lorenzen følgende: „Det er karakteristisk for gammel frisisk Byggeskik med H. t. Anbringelsen af Vinduer ikke at tage Hensyn til Vej eller Gade mere end højst nødvendigt. Men allerede i attende Aarhundrede var det dog bleven Skik at anbringe vinduesrige Karnapper ved Siden af Indgangsdørene. Der er kun det paafaldende ved Bispedatterens Skildring, at disse Karnapper dengang endnu ikke synes at have gjort sig særlig bemærket i Gadebilledet, og med Hensyn til dette Punkt giver hendes Bemærkninger en værdifuld Oplysning om, naar dette Motiv begynder at blive *særlig* almindeligt — altsaa først op i 19de Aarhundredes første Halvdel.“

Apotheket var en af de smukkeste Gaarde. Det vendte med en stor Glasdør, bag en smuk, bred Sten-trappe, ud mod Gaden.¹ Der skulde vi ind for at besee en meget stor og værdifuld Kobberstiksamling, som Apothekeren eiede, og som det endog fornøiede ham, at Fremmede kom ind og besaae.

Provisoren, som vi traf i Apotheket, viste os strax ind i 2 store Sale, som fra Øverst til Nederst var behængt med Kobberstykker, tildels i forgyldte Rammer. *Jeg* har aldrig hverken før eller senere seet saa stor en Samling; og Mange af dem var vist kostbare Mesterværker. Desværre var vor Tid for knap til ret at bese dem Alle; — — jeg erindrer nu kun Et (af de mange Hundrede Stykker) — — det hængte saa høit oppe, at man kun vanskelig kunde læse Inscriptionen, hvorfor Student Koch og jeg anstillede en Læseprøve, da vi Begge mente at kunne see længst. — — Stykket fremstillede Herodias's Datter, som i en flagrende Dandsedragt frembar Johannes's blodstænkte Hoved paa et Fad, for sin Moder. Datteren var en smuk ung Pige, men med et slemt Udtryk i sit Ansigt.

Men Klokken var bleven mange. Til *Middag* kunde vi umulig naae Møgeltønder, men der var nok ogsaa besørget Bud til Provsten, at vi kom sildigere. Alligevel skyndte vi os nu tilbage til Hotellet og vor Vogn, og den lille Miil var snart tilbagelagt. Indkjørselen til Provstegaarden havde noget meget Antikt ved sig; et lavt Steengjærde indhegnede en grøn Plads, som var overskygget af hundredeaarige Linde, og et stort,

¹ Store Apothek paa Hjørnet af Østergade og Søndergade. Portal osv. forefindes endnu, dog vilde man ikke kalde Døren Glasdør. Der er kun enkelte Ruder i den. Det ejedes da af Apotheker Peter Ludolf Bendixen.

massivt Leed stod aabent for en temmelig bred, bro-
lagt Vei, som førte ind til den lave Bolig, der paa
Tøndersk Maner vendte Gavlen ud med en gammel-
dags Fløidør, hvortil man kun havde ét Trin, og over
en bred, flad Flise. Provstens¹, et Par ærværdige
gamle Folk, stod med deres Huusjomfru i Døren og
modtog os med venlige Bebreidelser, fordi vi ikke
kom til Middag. De antog sagtens, at vi havde spist
i Tønder, thi Kaffeboardet stod dækket, — — det faldt
mig svært nok at nyde den brune Drik for tredie Gang
den Dag uden anden varm Mad; men jeg kunde jo ikke
være uartig og sige nei; og saa gled da en Kop ned.

Men vi opholdt os ikke længe ved Kaffen, vi maatte
skynde os for at faae Slottet beseet ved Dagen. Det
trak desuden lidt uheldspaaende op med sorte Skyer.
Vi maatte love at komme igjen til The og Aftensmad,
„de 3 a 4 Miil til Døstrup kunde nok naaes alligevel“.
Saa begav vi os da paa Vandring gjennem den lange
Gade. — — Næsten alle Huse laae paa den ene Side
og med Gavlene ud mod Veien. Paa den modsatte
Side var kun enkelte Bygninger, forresten nogle Træer
hist og her og en Gangsti gjennem høit Græs.²

¹ Provst P. Cramer, f. 1737, i Møgeltønder 1797—1822; hans
Hustru, f. Jessen, var af Bondeslægt. — Der ligger nu en ny
Præstegaard paa den gamles Plads. Levning af Stendiget findes
endnu. — Det sidste af de gamle Lindetræer blev savet ned i
1864 af Pastor Sonne (i Møgeltønder 1845—64), der paa denne
Maade slap for at sænke Dannebrog, der var helst i selve Træet.
(Denne og øvrige Meddelelser fra Møgeltønder skyldes Degn em.
P. E. Jensen, der har boet der fra 1895.) En anden Version gaar
ud paa, at det var en *tysk* Soldat, der havde sat et *tysk* Flag op
i Træet, hvorefter Pastor Sonne lod Træet fælde for paa den Maade
at faa Flaget ned.

² Den sydlige Husrække er den ældste, den nuværende nord-
lige er opført, hvor en bred Grøft fortsatte Voldgraven.

Det var en temmelig lang Vandring op til Slottet, som laae helt udenfor Byen til den anden Side. Det var en stor Bygning, vistnok pragtfuld i sine Velmagtsdage, men nu, baade ud- og indvendig meget forfalden! Man saae strax, at den længe maatte have staaet ubeboet¹. Nu er den vistnok fuldkommen restaureret.

En gammel Portner viste os om paa Slottet, men der var ikke meget at see. Lutter store, tomme Sale, ikke en Stol eller Bord, al Maling afgnavet, og de kostbare Tapeter hængte sønderrevne ned ad Væggene. I den største Sal, hvor der hang lutter Laser ned af brocheret Silkestof, som vist engang havde været brillant, tog Student Koch en lille Lap af og bad mig gjemme den til Erindring om Schackenberg. — Den Gamle førte os ogsaa ind i et Kammer, som han benævnte „Naturaliecabinet“. hvor der endnu var nogle Kasser med Glas over, men de indeholdt kun nogle gamle, simple Konchylier, som man vel ei havde fundet værd at flytte. Fra Vinduerne af havde vi seet, at Haven var stor og bedre vedligeholdt end Slottet, men før vi naaede derved, brød et voldsomt Tordenveir løs, og vi maatte ile tilbage til Provstegaarden i øsende Vande. Veien var strax oplødt og ufremkommelig, vi maatte holde os til Stien inde mellem Græsset, og da man dengang ikke brugte Støvler (Damerne at sige) til Pynt, var vi alle i fine Sko og hvide Strømper. Jeg var endda bedst faren, thi Studenten, som var den Eneste, der havde Parapluie med, var saa god at byde mig Armen og beskjøttede saaledes min Overdeel mod Regnen, men Fødderne vare snart gjennem-

¹ Lehns greve O. D. Schack (f. 1810, † 1856) blev da opdraget paa Lerchenborg hos Bedstefaderen, Lehns greve C. C. Lerche. Moderen var død 1813, Faderen 1814.

blødte, og der kunde ikke være Tale om tørt Fodtøi til Saamange i Provstegaarden.

Der ventede Theen paa os, og jeg fik Hæderspladsen midterst i Sofaen, lige for den hede Maskine og med to varme Damer ved Siderne. Uheldigvis brød i det Samme en stikkende Solstraale frem fra de mørke Skyer og stak mig lige i Øinene, og for at gjøre Heden complet, presenteredes mig en Kop varm, gammel-dags Thevand (i. e. fast bare Vand med dygtig Fløde og Sukker i) efter gammel Skik tillavet af Provstinden selv, den jeg da maatte prøve paa at drikke, men efter et Par Mundfulde fik jeg pludselig ondt. — — De gjæstfri Provstefolk vilde beholde os alle Natten over, „det var ikke Veir at reise hjem i, og de havde baade Hjerte- og Husrum!“ — — Veiret vedblev ogsaa at rase til henad Morgenen, — — da jeg kom op af Sengen følte jeg mig ganske rask, hvilket vakte almindelig Glæde, da vi samledes ved Thebordet. Provsten foreslog nu, at vi dog, før vi reiste, skulde gaae hen og bese Kirken, hvor vi i det Mindste vilde finde een Sjældenhed, nemlig et Loftsmaleri, Copie efter Rubens (mente han). Vi fulgte da Opfordringen. Kirken var ikke kjøn, temmelig lang og smal, mørk med smaa Vinduer¹, men Loftet overraskede mig rigtignok. Det var ikke hvælvet, men fladt Brædeloft, afdelt i 3 Feldter ved 2 svære Bjælker, Maleriet udfyldte dem alle tre og var en temmelig plump og grotesk Copie af den samme Dommedag, som jeg 3 Aar tidligere havde seet paa Speilpillen

¹ Koret havde dengang paa begge Sider et Pulpitur, der gjorde det ganske smalt. Ved Restaureringen i 1898 blev dette fjernet og dets Forside anbragt paa Kirkens nordre Væg (under Pulpituret).

paa Selsøe. Det midterste Feldt her var som dér: Dommedagen, det Øverste, op imod Alteret, Himmerig, og det Nederste, ved Indgangsdøren, var Helvede. Paa mig gjorde det Hele et uhyggeligt Indtryk¹.

Derefter nød vi en lille israelitisk Frokost (paa staaende Fod), mens der blev spændt for (og jeg fik ved den Leilighed stor Respekt for Husjomfruens Færdighed i at pille Reier, da hun forsynede os Alle Ni tilstrækkeligt).

Endelig tog vi da Afsked, steg tilvogns og vare uden videre Fatalia i Døstrup ved Middagstid, hvor vi blev modtagne med stor Glæde og maatte fortælle og forklare Alt. Et Par Dage senere kom saa mine Forældre, Fader visiterede i Kirke og Skole, og efter 2 Dages Høitidelighed i den Anledning reiste vi unge Piger hjem til Ribe med Moder, medens Fader fremdeles paa Visitats tog over til Nabopræsten, Pastor Koch i Medolden, en Brodersøn af den gamle Koch i Døstrup.

Denne fornøielige Døstruptour beholdt vi unge Piger dog længe i Minde og samtalede saa ofte om den, at de, der ikke havde været med, fik mer end nok af Fortællingen.“

¹ Billedet er nu forlængst overmalet med Graat. Under Lehns-grevens Umyndighed lod „Opsynsmanden“ i Møgeltønder det fjerne, fordi det distraherede Menigheden formeget.

Fra Ribe og omegn på Christian Falsters tid.

Af Højskolelærer Dr. phil. Marius Kristensen, Askov.

DER er et afsnit af Ribe bys historie, som Kinch desværre ikke nåede at behandle, men som i visse måder er et af de smukkeste i den gamle kongestads lange levned. Det er Holbergstiden, da Ribe med god grund kunde nævnes som Danmarks digterby fremfor alle andre, selv København. Der havde vel været tider, da Ribe stod i højere ry for lærdom; på det område kunde Odense vel nu snarere siges at være på højden. Men i digtekunsten kunde ingen by i Danmark kappes med Ribe. Og selv om måske Odense var mere lærd, behøvede Ribe heller ikke i så henseende at skamme sig. Der var måske ingen latiner i Danmark, som i udlandet nød sådan et ry som rektoren i Ribe, den gamle ærværdige lektor ved domkapitlet var en stor historiker, ikke mindst hvad hans egen by angik, og til to sådanne navne kunde man endda føje navnet på en af Danmarks lærdeste orientaler, selv om han ikke ret forstod at gøre sin lærdom frugtbringende. Nej, Ribe kunde nok tåle at vise sig i godt selskab.

Som hovedkilde er benyttet Falsters „*Amoenitates philologicæ*“, der citeres *Amoen.* med bind og nummer på den pågældende diskurs.

At Ribe var stolt af sig selv var også tydeligt nok. Den berømte læge Ancher Anchersen ønskede så lidt som den berømte latiner Christian Falster at lade sig forflytte til universitetet, og de to „præsidenter“. Matthias og Casten Worm kunde sikkert med deres indflydelsesrige familieforbindinger have nået anselige stillinger i hovedstaden, hvis de ikke havde foretrukket det roligere liv i den gamle „stapelstad“. Det er nogle billeder fra Ribe, den gamle, fornemme by, som den var i Holbergs — eller vi må vel her hellere sige *Falsters* — tid, som vi skal se på.

Toppen på kranssekagen var „hans højædle excellence“, stiftamtmand *Christian Carl Gabel*, en sønnesøn af Frederik III.s mægtige minister. Han var født 10. nov. 1679 og havde fra sin tidlige ungdom været sømand, allerede 21 år gammel var han kaptejnløjt-nant, hvad han vel til dels kan takke sin familie for. I den nordiske krig rykkede han rask opad, så at han allerede 1715 blev viceadmiral og kammerherre efter den glimrende sejr, han med udmærket hjælp af Peder Wessel vandt på Kolberger Heide. Det var i anledning af denne kamp, Sorterup skrev sin anden heltesang:

Der farer en drabelig kæmpe om bord,
 fra hvilken vi venter at høre,
 at han ej skal træde på Dannemarks jord,
 før han haver sejer at føre.
 Gud give os sejer og ære.

Heri fortælles videre om kampen:

I sjælen og sindet hr. *Gabel* blev fro,
 der disse kom hannem i sigte.
 Med redelig hjærte og adelig tro
 han agted for Kongen at fligte.

Blodfanen ophissedes straks udl rå,
og lugerne stode oplukked'.
Så snart som han fjenden for øjnene så,
om sejren til Herren han sukked'.

Han hilste sin fjende med tre og med ni,
med øverst' og nederste lage;
så mangel en vistes den genneste stl
til roligste hvile at tage.

Han lignede døden af lugerne ud,
gav torden af stykkernes munde,
for skålen, som skænktes i hedeste lud,
har mangel et øje mått' blunde.

Han figted, mens dagen på himmelen var,
fuld ridderligt, tappert og modigt,
at tabe i hjertet ham inderlig skar,
han agted ej, slaget var blodigt.

Om morgenen årle, der dagen fremskred,
og solen gav lysning i øje,
hr. Gabel da atter til fjendens fortræd
for sejren har vovet sin trøje.

Men lysten til striden for fjenden forsvand,
ti vaged han fanen den hvilde,
ham fattedes kræfter og styrke, så han
da voved ej længer at stride.

Og så fortæller Sorterup, at det lykkedes Svenskerne at ødelægge et af skibene, men alle de andre tog Gabel og indlemmede i den danske flåde, deriblandt Wessels senere så berømte „Hvide Ørn“; ligeledes tog han omtr. 1800 fanger ved denne lejlighed.

Efter denne sejr tog Gabel del i admiral Rabens store kamp under Rygen den 8. august 1715 og medvirkede senere ved Stralsunds erobring. I 1716 holdt han søen med en mindre eskadre for at afskære Sven-

skernes transporter, og udførte også sit hværv til kongens tilfredshed. Endnu i foråret 1717 lå han som øverstkommanderende i Østersøen, men 31. maj gik han fra den aktive krigstjeneste over til styrelsen som overkrigssekretær, en post, der nærmest svarer til en forsvarsministers, men uden sæde i det egentlige ministerråd. Samtidig blev han hvid ridder. Endnu i nogle år nød han kongens gunst, som han sikkert også fortjente, men da den Deichmannske bande blev sluppet løs over embedsmændene, var jo ingen sikker mere. Også Gabel blev anklaget for bestikkelighed, men dog ikke fældet dengang.

Kort efter fik han (1725) uformodet sin afsked som overkrigssekretær. Det var måske en politisk afskedigelse, foretaget for at berolige Rusland, ialfald tyder det ikke paa nogen særlig unaade, at Gabel snart efter blev stiftamtmand i Ribe, hvor der var god brug for en dygtig Mand. Hans nærmeste forgænger, geheime-raad *Kalnein* (1711—25) var næppe nogen dygtighed¹, og hans formand igen, grev Hans Schack, ligesom Gabel sønnesøn af en af Kong Frederik III's mænd, havde ligefrem forsømt sit embede. Det ser ogsaa ud til, at Gabel har taget sig dygtigt af sit embede, ikke mindst af kirke- og skolesagerne. Han boede senere mest paa Bramminggård, som han fik med sin anden hustru Anna Benedicte Steensen, hvem han ægtede i 1732.

Skønt Gabel selv ikke gav sig meget af med at skrive vers, har han dog gerne set en mand som Falster ved sit bord. Hos ham har Falster gentagne gange været sammen med Hans Schacks enke, Anna Sophie

¹ Falster yndede ham ikke (Amoen. I, 13.), da han var trættekær og paaholdende.

Rantzau (d. 1760), stifteren af stamhuset Giesegård og Gram (Amoen. I., 5 og II., 3), en dame, som aabenbart har interesseret Falster ved sin skarpe forstand og sin tungeraphed, men hvis karakter han har haft meget at udsætte paa. Det sammenstød mellem de to, der for os har mest værdi, er det, der fortælles om i Falsters tredie diskurs i andet bind. Enkegrevinden har villet høre Falsters dom om de kundskaber, hendes stesøn (lensgreven) har erhvervet sig, og Falster har adskilligt at bemærke om hans ringe kundskaber i almindelighed, men særlig forfærdet er han over den unge greves mangel paa øvelse i at udtrykke sig på dansk. Enkegrevinden undrer sig over, at dette er tilfældet; *hun har dog altid, netop for at Børnene skulde kende og elske det danske sprog, holdt adskillige danske tjenestefolk på sin herregård.* At hun samtidig har holdt en informator (huslærer), som aldeles foragtede det danske sprog, og at dette naturligvis aldrig har lydt i familien selv, fremgår af den videre udvikling. Falster lægger den unge greve alvorligt på sinde at se at tilegne sig det danske sprog. Hans forældre i tre led har jo været stiftamtmand i Ribe, og lignende høje embeder vil også stå åbne for ham, men da vil det være af den største betydning for ham, at han kan tale med sine undergivne på modersmålet. Da den unge greve går i sig selv og beder om råd til at lære at udtrykke sig paa det danske sprog, tilråder Falster ham at læse bibelen flittigt, i tvivlstilfælde kan han jo så sammenligne den tyske tekst!

Men det er ikke blot Gabels gæster, Falster har haft sin fornøjelse at tale med. Ved præsident Casten Worms moders begravelse i 1723 har han haft lejlighed til at tale med Gabel om et æmne, han tit ven-

der tilbage til: at fortjæneste og rang står i et meget dårligt forhold til hinanden. Og det ser ud til, at excellencen og den rangløse skolemand på det punkt stemmer godt nok overens. (Amoen. I., 41)¹.

Vi så, at Gabèl også ved giftermål knyttede sig til den egn, hvor han havde sin virksomhed, og sikkert også ved sit giftermål er kommet mere nøje i forbindelse med de stedlige selskabelige kredse. Dette er et forhold, vi vil se gentage sig atter og atter i det følgende. Han vedblev som stiftamtmand til sin død (3. avgust 1748) og ligger begravet i Bramminge kirke. 1731 fik han titel af geheimeråd.

I 8 år (1729—36) gav Gabel årlig 100 rdl. til 6 skoledisciples underhold.

Næst ham i rang kom „præsidenten“, denne titel førte nemlig siden 1667 den første borgmester i Ribe ligesom i „andre anselige stapelstæder“. I næsten halvtredsindstyve år beklædtes dette embede af en af Danmarks digtere, *Casten Worm*. Hans fader, *Matthias Worm*, en søn af den berømte læge og runegransker Ole Worm, havde været Ribe bys første præsident. Han havde vel næppe været bestemt til at komme til Ribe; hans fader var svogret med den mægtige Fincke-Bartholinske slægt, som fuldstændigt rådede ved universitetet, så fuldstændigt, at i løbet af et hundred år mindst 22 professorer på en eller anden måde hørte til slægten, og da den 21årige teologiske kandidat i 1657 drog ud på en elleveårig udenlandsrejse, var det snarest for at forberede sig til en professorgerning. Imidlertid blev han straks efter hjemkomsten udnævnt til den stilling, som han beklædte fra 1667, til han i

¹ En række breve (eller snarere billetter) fra Gabel til Falster vidner også om det fortrollige forhold mellem dem.

1702 overlod den til sønnen, og han forlod aldrig Ribe, skønt han fik udnævnelse til ekstraordinær assessor i Højesteret og justitsråd (hvad dengang var adskilligt mere end nu).

Også han knyttede sig snart til sit ny hjem, idet han ægtede sin formand, den dygtige borgmester Kasten Tønnesens enke Margrethe Ingeborg de Hemmer fra Ålborg, og ved dette ægteskab blev ejer af en gård på Nederdammen, hvor han fik sin bolig til sin død i 1707. Han blev også derved svoger til sin nærmeste mand, idet anden borgmester Jesper Hansen var gift med fru Worms søster Karen de Hemmer.

Matthias Worm var digterisk begavet. Han skrev lejlighedsvers i samme stil som den i Ribe hjemmehørende Anders Bording, Danmarks første journalist, og en enkelt gang endogså et festspil i den nymodens balletform. Mere gammeldags var hans utrykte skæmte-digte.

Hans børn blev også knyttede til Ribe. Stesønnen *Christoffer de Hemmer* blev stadsfysikus, men døde allerede 1715, kun et par år efter at Falster var kommen til Ribe. Hans søn var Falsters discipel og har måske givet ham anledning til en af diskurserne (Amoen. I., 4, om dyrs forelskelse i mennesker). Matthias Worms egen søn Casten, opkaldt efter moderens første mand, blev som sagt hans efterfølger.

I næsten halvhundrede år var *Casten Worm* præsi-dent i Ribe. Han var født i Ribe den 28. marts 1676, var 1693 blevet student og havde studeret ved universitetet og det ridderlige akademi på Charlottenborg, men mærkeligt nok ikke rejst i udlandet. Han havde særlig lagt sig efter oldkyndighed — han var jo sønne-søn af Ole Worm —, men gik over i praktisk virk-

somhed, da faderen fik lov at overlade ham sit embede som præsidet. Han vendte da tilbage til sin fødeby og giftede sig snart efter (1703) med Cathrine Nielsdatter Endorph, enke efter amtsinspektør Müller i Haderslev; efter hendes død (1705) giftede han sig anden gang med Christiane Marie Foss, en datter af den bekendte læge kancelliråd Jens Foss.

Ligesom faderen havde Casten Worm anlæg for digtning, men han er dog kun optrådt som oversætter. Det er satirer, han oversætter, ligesom Holberg og Falster samtidig, men der er rigtignok den store forskel, at medens de oversætter Juvenals satirer fra den romerske kejsertid, er det franskmænd Boileau fra forrige århundrede, hvis digt om læsepulten blev forbillede for Peder Pårs, som Casten Worm oversætter. Den ældste af disse satirer, den femte, udkom 1718, året før Holbergs og Falsters oversættelser af Juvenals 6. og 14. satire, og danner sammen med dem indgangen til den egentlige Holbergstid.

Denne satire *om adelskab*, som ikke er ubeslægtet med Falsters samtale med Gabel, men adskilligt hvasere i sine udtryk, blev trykt med latinske bogstaver og en temmelig radikal retskrivning, og den blev i de følgende år fortsat med ti til, så at ialt de første elleve forelå i dansk oversættelse; 1757 udkom en samlet udgave (hvor den tolvte var føjet til, oversat af Chr. Martfelt) med fortale af Gunnerus. Vi skal som prøve give et stykke af den åttende satire, hvor poeten viser, at et menneske er mere tåbelig end et umælende bæst, et æmne, der ligger ret nær ved det, Falster har behandlet i *Amoen. II.*, 45: om de umælendes naturlige moral.

Til sin duns-kægged' søn en fader talte så:
 Om store folk din dør skal daglig hænge på:
 udvælg den bedste del. Sæt bøger kun tilbage.
 Hvad kan pro cento ti af tusinde bedrage¹?

Et hundrede. Vel sagt. Hvad nødtigt er, du véd.

At rigdom, ære gunst på dig skal regne ned:
 da flittig gik, min søn, på denne høje skole,
 gik fra en plato hen til rentekammer-stole;
 vid, hvor trafikken bedst til fordel for dig går;
 hvad indkomst udaf salt din konge har hvært år.
 Gør kun dit hjærte hård, vær kun en folke-plager,
 en røver, troløs mand, barbarer og bedrager;
 vær ej misundelig, gør dig, min søn, kun fed
 af din elendige og arme næstes sved.

Og for at i forstand dig Colbert ej skal trykke:
 gik at fortjæne dig med din umildhed lykke;
 straks skal du få at se, at hvær grammaticus,
 orator og poet, og hvær astronomus,
 skal sætte helte af, og deres plads dig give,
 ja store titler for i bøger dig tilskrive.

De skal i hvært et sprog bevise, at du kan
 ret vide grunden til al lærdom og forstand.

Den, som er rig, er alt, og den, som haver penge,
 kan, dog han intet ved, til visdom ikke trænge.

Han haver hjærte nok, han haver rang og mod,
 dyd, ære, taperhed, forstand og ædelt blod.

De store elsker ham, ham søger smukke piger;
 hvad hr. kasserer vil, de ikke imodsiger.

Guld på et ansigt gør en glat og dejlig hud;
 men armod derimod ser såre hæsliq ud.

Med slige ord sin søn en ågerkarl formaner,
 og ham den rette vej til rigdom dermed baner.

Man kan ikke undgå at se, at dette er nær op til
 Holberg, ja, versene falder endda nok så flydende
 som i Peder Pårs, og ikke sjældent er de ligeså fint
 tilspidsede. Sproget er i det hele godt og naturligt,
 og der findes mange gode folkelige udtryk.

¹ c: løbe op til, tysk betragen.

At Falster kunde have fornøjelse af at omgås en mand som Casten Worm, er ikke underligt; også Falster var jo, trods sin stadige syssel med de gamle, i visse måder ret moderne i sin tænkning, og trods sin uvilje mod de franske i sin latinitet noget i slægt med dem. Det er ved hans bord, at Falster tager del i drøftelsen af tolerancespørgsmaalet (Amoen. III, 1), og skarpt angriber biskop Hans Baggers brev til kongen mod de reformerte. Det er den diskurs, som ender med ordene: „Lad os ikke, idet vi forkaster andre, selv blive forkastede, men gid den algode gud må have barmhjærtighed med os og hele menneskeslægten!“

- Det er ligeledes i hans hus, han har sin skarpe drøftelse med Steffen Nielsen Ehrenfeld til Endrupholm om de timelige nydelsers og den materielle rigdoms værdiløshed i forhold til de åndelige goder — æmnet kunde egentlig godt være bygget over de linier af Worms satireoversættelse, vi ovenfor har gengivet. Men udfaldet blev desværre, at „vi rejste os fra bordet, og vi skiltes, han ingenlunde forbedret, og jeg med uforrettet sag“ (Amoen. I., 2). Ligeledes er det her, han under en tvist mellem den gemytlige tysklødte apoteker Joh. Henrik Ostermann (apoteker i Ribe 1726—46) og den lærde og rige præst i Jærne M. Maturin Castensen (se Fra Ribe Amt 1906, s. 51 ff.) aflagde sin trosbekendelse (Amoen. I., 12). Ja, Falster kalder ham et sted (Amoen. II., 32) „en anselig mand, velbevandret i fædrelandets historie og antikviteter, med hvem jeg har megen og daglig omgang.“ Og et andet sted: „Det er vitterligt for alle, at der i næsten 18 år (d. v. s. lige fra Falsters bosættelse) og lige til den dag idag har bestået et sjældent venskab og fortrolighed mellem mig og en anselig og højfornem familie

i Ribe, så at om os kan med rette siges hint L. Hortensii ord: at hværken den opgående eller den nedgående sol nogensinde har været vidne til vore sjæles adskillelse."

På så gode grunde hviler da den antagelse, at de to mænd i Ribe, Casten Worm og Christian Falster, der sammen med Holberg bryder vej for den danske skæmte digtning, har haft et godt forhold til hinanden, og der er, trods Falsters mistrøstige udtalelser om venskabs upålidelighed, ingen grund til at tro, at deres venskab ikke skal have været til Worms død (1750).

Gaar vi fra den verdslige til den kirkelige øvrighed på Falsters Tid, må vi først nævne bisperne.

Falster blev kaldet til Ribe af biskop *Johannes Ocksen*, en Københavner, vel af sønderjysk familie, som efter sin vidunderlige frelse ved operahusets brand 1689 havde bestemt sig til præstegærringen. Han havde rejst meget og var en af de allerførste danske præster, der kom under pietistisk påvirkning. Skønt han var hofpræst og på grund af særlig yndest hos kongefamilien steg hurtigt, ser det ud til, at han har været en fuldstændig uverdslig mand, uden nogen teologisk stridslyst så lidt som verdslig forfængelighed, en from, stilfærdig og dygtig præst. Han var kun i Ribe et år, så han udrettede vel ikke stort der; allerede 1713 blev han forflyttet til Århus bispestol, hvor han virkede i 25 år. Men én ting udrettede han ialfald i Ribe, han fik en af landets dygtigste skolemænd dertil, og herved skaffede han Ribe skole en ny blomstrings-tid.

Hans eftermand blev en ikke ukendt digter, stiftsprovst i Århus, *M. Laurits Thura*. Det er denne mand, som er biskop i Ribe i Falsters virksomste tid.

Laurits Thura var født i Nakskov, altså i samme landsdel som Falster, den 20. august 1657, søn af præsten M. Laurids Mortensen Vidsted og hans hustru Margrethe Thura, hvis familienavn han optog. Han gik først i skole i Køge, men kom så til Københavns skole, hvorfra han blev student 1676. Efter at have taget sine eksaminer blev han 1680 hører ved sin tidligere skole i Køge og 1681 rektor for denne; næste år blev han magister. 1690 opgav han sit embede for at rejse udenlands med nogle formuende unge mænd, og på denne udenlandsrejse, som varede flere år, sluttede han venskab med Frederik Rostgård. Efter sin hjemkomst blev han præst (1695) og steg fra embede til embede, indtil han altså i 1713 kom på Ribe bispestol.

Det var en gammel skolemand, der var kommen til Ribe, og det er naturligt, at han snart så, hvor dygtigt arbejde Falster gjorde. Men det venskab, der snart opstod mellem dem, har nok været med til at give Falster mistro til venskabers varighed. Da Falster blev rektor i 1723, anbefalede Thura hans ønske om at forene dette embede med konrektoratet, som det også tidligere havde været tilfældet, da rektors løn i Ribe var uanstændig lav. Det ser ud til, at sagen har mødt modstand på højere sted, og at Thura har givet efter for denne modstand — måske har han også ment, at arbejdet ved skolen var bedst tjent med, at der var en konrektor, og han vidste en dygtig ung mand, sin egen søn M. Albert Thura, som var villig til at blive konrektor. Falster satte imidlertid sine københavnske venner og velyndere i travl virksomhed for hans sag, og det lykkedes dem at føre den til sejr, så at Falster kom til at nyde også kon-

rektors løn, imod at han skulde holde og lønne en dygtig subrektor. Albert Thura blev så samme år rektor i Kolding, hvor han dog ikke blev ret længe.

Falster synes at have været let at forstemme, og nogen forstemning er der nok ved den lejlighed kommen mellem ham og biskoppen. Imidlertid har denne dog vist sig som en udmærket støtte for Falster også efter den tid, og det ser end ikke ud til, at Falsters ret udfordrende tale om rektorers ret til at besætte skoleembeder (ved Bernhard Gosmanns indsættelse som hører 1727, Amoen. II., 14) har ført til noget brud. Der er dog også ud over de antydninger, man har villet finde i Falsters satire: *Om falske venner*, et og andet der tyder på, at den satiriske rektor så lidt skævt til Thura. Falster var stærkt optaget af, ja, egentlig fader til den plan, som senere blev gennemført, at man skulde nedlægge de ganske små lærde skoler og forbedre lærernes indtægter ved de store skoler ved at lægge lønningerne fra de små hen til dem. Denne plan havde vist en modstander i Thura, og Falster antyder (Amoen. II., 8), at det var fordi han selv havde fået sin første uddannelse i en af disse ravnekroge og selv havde været lærer ved en af småskolerne, at han nærrede sådan en kærlighed til dem, og spotter ret skarpt over denne forkærlighed.

Imidlertid kom det ikke til noget brud mellem rektor og biskop inden Thuras død (1731), og Falster udtaler sig også ved lejlighed varmt anerkendende om det store arbejde, Thura havde gjort for at hjælpe skolen til bedre bygninger.

Laurits Thura var ikke gift ind i Ribe-selskabet, hans hustru var Københavner, præstedatteren Helene Cathrine With, som han havde ægtet 1697, da han

var præst for de hollandske menigheder i København. Han døde den 1. april 1731, og hans enke overlevede ham i næsten 30 år.

Thuras digtning er af ret forskellige slags. Naturligvis har han, ligesom næsten alle andre, skrevet fest- og lykønskingsdigte, og de er hverken bedre eller ringere end den slags i almindelighed. Et større originalt digterværk skyldes hans venskab med Fr. Rostgaard. Denne fortalte ham om sin faders og de andre danske patrioters farer og lidelser under svenskekrigen, og Thura satte denne fortælling på vers, til dels efter en skriftlig beretning, som Fr. Rostgaard overlod ham. Det er et ungdomsarbejde, fuldendt i Oxford 1694, og sendt til Fr. Rostgaard som en tak for samværet i Leiden; senere, da Rostgaard ønskede at udgive digtet, skrev Thura en vidtløftig fortale (1720), og 1726 udkom det i pragtfuld udstyrelse. De fleste eksemplarer gik til grunde ved den store ildebrand 1728. Bogen har værdi som historisk kilde-skrift, om den end må bruges med nogen forsigtighed, da den er skrevet som en lovprisning af helten.

Det er et alexandriner-digt i den sirlige stil, skønt forfatteren i fortalen påstår, at han kun kan skrive jævnt og uudpyntet, det er vidtløftigt til uudholdelighed, kan en ting siges med tyve ord, nøjes forfatteren ikke med fem. Når Hans Rostgaard i slaget ved Femern bliver såret i knæet samtidig med, at kong Christian mistede sit øje, tværes dette ud på halvanden kvartside, og ethvert uheld, der møder Rostgaard, giver straks anledning til opbyggelige betragtninger. Enkelte stykker kan nok læses endnu, som dette om Rostgaards forelskelse i en af Peder Christensen Svenskes døtre:

Ja, Rostgaard kom så tit, at alle gårdens hunde
 ham løbe logrendes imod med tavse munde,
 lidt var af kongens hværv iblandt at handle om,
 men mest han af sig selv til sinds-forfriskning kom.
 Det mærktes vel ej straks, hvad krog og drage-dukke
 der førte hannem did, og kom ham til at bukke
 for fader selv så dybt; men inden leg blev endt,
 hvad årsag der var til, blev rigtig nok bekendt.
 En sommeraften de ved havevindvet stode,
 hvor dennem muligt var en koldskål sat til gode,
 da så han udenfor et yndigt blomsterpar,
 hvis lige hvært kvarter i haven ikke bar.
 Det kom' hans hoved til sig efter dem at bøje,
 som solens blomster net med solen holder øje,
 og deres yndighed så stivt at stirre på,
 som man *Kircheri* urt til Rom med lyst beså.
 Han tænkte: dersom en med tusende rigsdaler
 i Holland rundelig en tulipan betaler,
 gav jeg (men hvo vil mig så stor en sum betro?)
 vel hundred tusende for en af disse to
 Men vel nok vidste han endda at holde mine
 for ej at røbe selv sit hjertes ve og pine;
 hvær gammel handel, som med værdighed og klem
 til lærdom og til lyst af værten førdes frem,
 gav han i lige mønt betaling for på love,
 med hvis² han havde hørt af skønne mænd til hove;
 så et par timers tid en halv for dennem blev,
 til aftenduggen dem til deres leje drev.
 Men ingen søvn fik han; skønt nattergal for øre
 sang længe liflig op, som rosomt var at høre,
 og skønt i næste lund fra lind- og bøgetop
 en sød og sagte vind anmodigt³ sused op.
 Ej *Orpheus* med sit spill, ej biens søde snurren,
 ej ringel-duens suk og hule knur og kurren,
 ej friskest kildevæld, ej lyd fra bæk og å
 ham kunde have kast den mindste slumren på . .
 Om end med valmu-frø hans tinding og hans hoved
 man havde tykt bestrøed, han havde dog ej sovet;

¹ fik. ² hvad. ³ yndigt (tysk anmutig).

så tankefuld han da på kedsomt leje lå:
 dog sommermatten stod ej meget længe på . . .
 Og da fik Rostgaard ret de liller at skue,
 der vare årsag til den elskovs ild og lue,
 som, dem uvidendes, optændt i hannem var,
 jeg mener døtrene, det søde englepar
 Og tiden lærde ham, at deres pris og ære
 sig ej alene lod på kind og læbe bære,
 men at endogså dyd, forstand og Herrens frygt
 var som et stempel dybt på deres hjærte trykt.
 Der sagen var sat ind til himlen nogle uger
 (som er den rette kunst, en rigtig frier bruger),
 da kåred sig hans sjæl den yngste datter ud,
 og hende fik han og omsider til sin brud.

Hvis nogen finder disse vers noget langtrukne, må han trøste sig med, at de kedeligste endda er udeladte, da det ellers vilde have været helt uudholdeligt, og at han slipper for de lærde noter, Thura har sat under teksten til forklaring af de fine hentydninger. Thura tværer selv de mest spændende begivenheder ud i sine vidtløftige alexandrinere, så de mister spændingen, både Rostgaards forvovne sendelse fra kong Frederik III. til admiral Obdam og den dristige plan om generobringen af Kronborg. Alene den „akademiske“ finhed, at de handlende kun antydes i teksten, mens man må søge deres navne i noterne sammen med en hel del uvedkommende lærdom, er nok til at dræbe fortællingen. Det er virkelig sandt, hvad N. M. Petersen siger, at den nu kun læses for noternes skyld. N. M. Petersen har også ret, når han nævner gravskriften over Rostgaards hest som det morsomste, ikke blot i denne bog, men blandt Thuras digte overhovedet; også Thura selv må have sat pris på det, da han har optrykt det også i sine „Adskillige Poetiske

Sager" (1721); men da det meste af det er optrykt hos N. M. Petersen¹, skal det ikke aftrykkes her.

Det meste af Thuras digtning er ellers oversættelser, nogle salmer (som „Nu hviler skov og vænge“); så er der versene i Sakse til brug i den ny udgave af Vedels oversættelse, som Vedels sønnedatters søn Joh. Laverentzen agtede at udgive — de tager sig ret pudsigt ud i parykstil, men nogle af dem er slet ikke så uefne endda, og det sirlige er jo heller ikke så fremmed for Sakse. Endelig er der „Sjælens Gudelige Attraa og Forlængsel, udi trende Bøger, paa meget søde og nætte *Latinske Vers* fremsatte af *Herman Hugo* og nu udi *Danske Riim* oversatte af *Laurits Thura*“ (udgivet af Albert Thura i København 1738 med sirlige kobberstik). Bogen er ikke uden sproglig interesse (dette gælder for øvrigt alle Thuras skrifter), og trods det altfor ofte søgte udtryk for følelserne, som vel endda tit stammer fra den latinske grundform, finder man mange enkelte velformede vers, især i begyndelsen og slutningen af digtene. De altfor sødladne kobberstik har til dels kulturhistorisk værdi, som det legende barn med kæphest og vejrmølle (II) og barnet i gangvognen (XXI). Ved hele sin tone og ved sin stærke benyttelse af Højsangen peger dette jesuitiske digt mod pietismen.

En enkelt af Thuras salmer fortjener måske endnu at mindes, men i det hele og store er han af de digtere, hvis digtning ikke overlever deres egen tid. Når Falster ved hans død skriver til en ven, at Thura var den første (*facile princeps*) af sit slægtleds danske digtere, så er det måske ikke helt usandt, men det er rigtignok også et vægtigt vidnesbyrd om, hvor lavt

¹ Litteraturhist. IV., 2. udg. s. 310.

den danske digtning stod mellem Kingo på den ene side og Holberg og Brorson på den anden.

Da Thura døde i 1731, fik Falster til biskop i stedet for en ikke helt pålidelig ven en afgjort fjende. *Matthias Anchersen*, hvis fader Ancher Anchersen fra Kærteminde havde været biskop i Ribe 1693—1701, var født i Kolding den 16. marts 1682, altså kun 8 år før Falster. Han blev student fra Ribe skole 1698 og kastede sig over studiet af de østerlandske sprog. 1701 blev han rektor i Fredericia, og hos den jødiske menigheds rabbiner dær fik han lejlighed til at studere videre, især i den senere jødiske litteratur. På en udenlandsrejse udvidede han sine kundskaber i arabisk og blev en af vore lærdeste mænd i de østerlandske sprog. Det var da naturligt, at han blev knyttet til universitetet, men mindre naturligt, at det blev som professor i matematik (I). Snart gik han da også over i præstelig virksomhed, men opgav ikke derfor sine lærde sysler. I 1729 forsøgte han at udgive et lærd tidsskrift, men foretagendet havde ikke fremgang. I 1731 søgte han teologisk professur, men blev infamt kasseret af kongen, som dog samme år udnævnte ham til biskop i Ribe. I de ti år, han levede her, fik han mange vanskeligheder. Hans strid med Falster om retten til at besætte lærerpladserne ved skolen og andre ting endte med Falsters fuldkomne nederlag i 1738; men han led under stadige pengeforlegenheder, og da han døde den 26. februar 1741, sad hans enke, Marie Elisabeth Mechen, i bundløs gæld. At Falster, skønt de begge som udpræget lærde mænd måtte have nogen interesse fælles, ikke har kunnet have nogen glæde af omgangen med ham, er en selvfølge. Han nævnes et enkelt sted i Falsters diskurser (Amoen.

II., 5) som den præst i København, der på det sidste besøgte den til jødedommen overgåede prokurator Gedeløkke.

Efter Matthias Anchersen blev stiftsprovsten i Ribe, *Hans Adolf Brorson*, biskop (1741—1764), men om forholdet mellem denne Ribes største digter og Falster er der ingen efterretninger. Godt har det næppe været, da Falster afskyede pietisterne¹. Men Brorson er for stor til at gå ind i rammen her; han alene opvejer i den danske digtning hele den Falsterske omgangskreds, og endda rigeligt.

Af den øvrige lærde befolkning må vi først nævne lektor i teologien, *M. Peder Terpager*. Han var en ægte Riber, søn af rådmand Niels Pedersen Terpager og Maren Rasmusdatter Harboe, født den 22. maj 1654. Efter først at have gået i den danske, senere i den latinske skole i Ribe, blev han 1674 student, og Ribestudenten Oluf Borch, den berømte sprogmand og naturforsker, blev ikke blot hans privatpræceptor, men optog ham også i sit hus. Kun to år efter, i 1676, vendte han som teologisk kandidat hjem til sin fødeby og blev konrektor ved skolen. 1677 blev han magister, 1684 vicelektor og 1687 lektor i teologi ved domkirken og sognepræst i V. Vedsted, en stilling, han beholdt i 50 år. Nogle få uger efter, at han sidste gang havde prædiket i V. Vedsted (på 50års dagen efter sin tiltrædelse) døde han i Ribe den 5. januar 1738; et års tid i forvejen havde universitetet hædret ham som landets ældste teologiske lektor ved at tildele ham den teologiske doktorgrad.

¹ I Falsters brevveksling med Gabel omtales Brorson dog på en venlig måde i anledning af hans huslige sorger.

Terpager er ikke digter, men han er *Ribe bys historiker*. 1702 udgav han en samling indskrifter fra Ribe og 1704 Ribe bispekrønike fortsat op til hans egen tid. Hans hovedværk er dog „Ripæ Cimbricæ“, som han allerede havde i arbejde i 1702, men først 1727 kunde han sende det til København til trykning. Det brændte ved den store ildebrand 1728, men den 74-årige forfatter gav sig straks i lag med arbejdet igen, og 8 år senere var bogen på ny skrevet og udkom i Flensborg 1736. Enhver, som har haft med Ribe bys historie at gøre, ved, hvor uundværlig denne bog er (eller i det mindste var, før Kinch benyttede den til sit store værk).

Terpager ægtede 1681 sit bysbarn Maren, datter af rådmand Laurids Friis. Hun overlevede ham og døde 94 år gammel i 1751. Deres søn er den historiske samler Lars Terpager, præst i Mern (død 1772).

En af sine diskurser (Amoen. II., 26) indleder Falster således:

„En af mine embedsbrødre var til behagelig tidsfordriv i færd med at igennemlæse den berømmelige mand Peder Terpagers „Indskrifter fra Ribe“, da jeg tilfældigvis afbrød mandens læsning, da han var nået frem til de sider (155 o. flg.), på hvilke de private huses indskrifter omtales. Jeg betragter bogen, priser forfatterens fortjenester af sin fædreneby, og beklager, at de gamle græske og latinske skribenter har været så forsømmelige og set i den grad ned på det samtidige, at ingen af dem, *som jeg har truffet på, og hvem jeg ved navn kan nævne*, har påtaget sig omsorg og eftertanke for sådanne minder, hvorved han uden tvivl til sin tid vilde have vundet stor tak på de gamles vittigheds vegne.“

Falster har åbenbart sat pris på denne flittige mand, der har forstået at samle sig om en enkelt betydelig opgave og har løst denne på så smuk en måde. Han har også haft sin fornøjelse af at drøfte kirkehistoriske æmner med denne grundlærde mand (Amoen. I., 24). Han benytter Terpagers latinske oversættelse af kirkeritualet (Amoen. I., 37) og taler med glad forventning om den store Ribe-bog, som endnu ikke var udkommen (II., 18).

Om Falsters forhold til læge *Ancher Anchersen* kan jeg desværre intet oplyse. Denne udmærkede mand, broder til Grams og Holbergs ven, professor dr. juris. Hans Peder Anchersen, der skrev det første universitetsprogram på dansk (1754) og er kendt for sin velvillige deltagelse for drøftelserne af modersmålet, og til Ambrosius Stubs lærer, rektor i Odense M. Søren Anchersen, bosatte sig først i Ribe, da Falster havde afsluttet sine diskurser. Han var født den 7. januar 1702 i Bork præstegård, blev sammen med broderen Hans Peder forberedt hjemme til studentereksamen af den ældste broder Søren, blev student i 1716, studerede medicin, især fødselshjælp, dels i København, dels på en udenlandsrejse (1728—30), blev dr. med. og provincialmedicus i Ribe 1730 og virkede der i 30 år til sin død den 28. februar 1760, søgt af folk fra hele landet.

Han var gift med en købmandsdatter fra Ribe, Ingeborg Christine Fritsch, som overlevede ham i 30 år. Ægteskabet var barnløst, og han oprettede derfor et større legat til dermed at lønne en dygtig skoleholder i Ribe. Det er måske ikke helt utilladeligt at regne dette for et „Ambrosius Stubs mindelegat“, da der er god grund til at tro, at Anchersen, da Stub i

1754 oprettede sin private børneskole, har fulgt den med særlig interesse.

Både på grund af Anchersens familieforhold og hans interesse for undervisning er der grund til at antage, at han i de senere år har hørt til Falsters omgangsvener. Men der er ikke, det jeg ved, noget bestemt vidnesbyrd derom.

Sognepræst ved domkirken var i Falsters velmagts-tid *M. Søren Nielsen Seerup*, søn af sin forgænger i embedet og sønkedattersøn af Anders Vedel. Han var ikke blot ved sin fødsel og sit embede knyttet til Ribe (han var præst ved domkirken 1681—1736), men var også ved sine tre giftermål nær knyttet til Falsters omgangskreds, idet hans første hustru Ingeborg Baggesen hørte til samme ansete købmandsslægt som Falsters hustru, hans anden hustru var en søster til Peder Terpager, og den tredje en søster til Casten Worm. Imidlertid synes han særlig at have været en meget praktisk, virksom og dygtig mand, så Falster har måske ikke haft megen lærd drøftelse med ham. En af hans yngre sønner, Matthias Worm Seerup, var Falsters discipel og blev senere ansat af ham som hører ved skolen (1731—36); han døde som præst i Fåborg på Fyn i 1753. Måske er det en anden søn, Falster nævner som den unge bogsamler, efter hvis tidlige død ikke blot hans bøger, men også hans egne optegnelser splittedes for alle vinde (*Amoen.* I., 47); den ældre broder Niels Terpager Seerup, som Lars Gram antyder, kan det ikke være, da han først døde længe efter Falster (1784) som præst i Horne på Fyn.

Efter Niels Seerups død i 1736 holdt pietismen, sikkert til sorg for Falster, sit indtog i domkirken, idet *Broder Brorson* blev stiftsprovst (næste år biskop

i Alborg), og efter ham hans broder *Hans Adolf Brorson* (biskop i Ribe 1741).

Kapellan ved domkirken var i samme tid *M. Claus Hansen Gosmann*, også Riber af afstamning, idet hans fader, der døde som præst i Middelfart 1680, i sin ungdom var konrektor i Ribe (1653—55), ligesom han havde haft sin skolegang i Ribe. Også ved sit giftermål med Mette, datter af domkirkekapellanen Bernt Laugesen Vedel, en sønnesøn af Anders Vedel, var han knyttet til byen og Falsters omgangskreds. Han var kapellan ved domkirken 1691—1732. Falster omtaler ham flere gange som en meget veltalende mand og en nidkær sjælesørger (en sand Chrysostomus og Timotheus, Amoen. I., 40; ganske lignende udtryk i III, 9), og det synes at have været den prædikant, Falster særlig har hørt. Også *hans* søn Bernhard Gosmann (f. 1702, død som præst i Brudager på Fyn 1743) var Falsters discipel og (1727—30) hans medhjælper som hører ved skolen. Det var ved hans indsættelse, Falster holdt sin tale om rektorernes kaldsret til lærerembederne (Amoen. II., 14).

Claus Gosmanns efterfølger Nicolaj Ottesen Clausen, som forud fra 1730 havde været hører ved skolen, synes ikke at have staaet i noget nærmere forhold til Falster. Og bedre blev det vel ikke, da den berygtede Augustinus Haards (Amoen. II., 10) søn Peder Haard i 1746 afløste Clausen.

Ved Katrinekirken (Sortebrødrekirken) var Søren Seerups svigersøn *M. Laurids Jørgensen Fog* sognepræst lige fra 1692 til 1747 (til 1710 som sin fader Jørgen Lauridsen Fogs medhjælper). Både han og hans broder *Clemens Fog*, præst i Hviding (1707—63), hørte til Falsters kreds. Laurids Fog omtaler han (Amoen. I.,

13) som „en prædikant og nær ven af mig, som både var rig på veltalenheds hæder og uegennyttigheds pris, ret et mønster til efterfølgelse“, hvis da Lars Gram har ret i, at det gælder ham. Udtalelsen kunde lige så godt passe til Claus Gosmann. Broderen omtales (Amoen. I., 33) som den, der hævder sin myndighed dygtigt overfor det pietistiske røre ved et bondebryllup, noget, der naturligvis er helt i Falsters smag. Han var ikke nogen pedant (Amoen. II., 2). Mon den musikalske pietist, han træffer sammen med i Hviding præstegård ved datterens bryllup (III., 15) og som er fuld af beundring for provst Schrader i Tønder, ikke skulde være hans senere stiftsprovst og biskop, som 1722—29 var præst i Randrup? Bruden må vel have været Clemens Fogs ældste datter Sofie Elisabeth, som var gift med præsten Niels Sommer i Nørre-Felding.

Kapellan ved denne kirke var 1711—31 Claus Gosmanns senere svigersøn *Laurits Lund*, som Falster ikke yndede (Amoen. II., 10), fordi han ikke anså ham for helt retskaffen. Hans eftermand, den tidligere hospitalspræst i Ribe *Terkel Nielsen Jested* (ved hospitalet 1719—31, ved Katrine kirke 1731—43), omtaler Falster ret velvilligt, men som en lidet belæst mand (Amoen. I., 43). Dennes eftermand som hospitalspræst, *Elieser Andersen Beyerholm* (1731—37, da han blev præst ved Frue kirke i Århus), blev hovedmanden for det pietistiske parti i Ribe, og gav anledning til Falsters sammenstød med de mere eller mindre pietistisk påvirkede hørere.

Foruden de hørere, vi allerede har truffet på, må vi endnu omtale et par af Falsters medlærere. *Hans Sirich* fra Tisted var Falsters rektor i de første 10 år i Ribe, indtil han gik over i præsteembede, og Falster

blev udnævnt til hans eftermand. Da han og Falster tiltrådte deres embede samtidig, er det naturligt praktisk talt umuligt at påvise, hvem af dem der har hovedæren af, at Ribe skole rejser sig af det forfald, den hidtil havde ligget i. Rimeligvis har dog Falster været hovedmanden. Sirich synes at have været en elskværdig, men ikke synderlig driftig person.

Da Falster i 1723 selv blev rektor, antog han til subrektor sin nære ven professor Hans Grams broder *Lars Gram*, som i de første ti år var ham ikke blot en dygtig og pålidelig hjælper, men også en kær omgangsven. Samtidig med skoleembedet havde han stillingen som kapellan i Vilslev og Hunderup, og i præstegården i Vilslev fandt han sin hustru Johanne Elisabeth Barchmann, datter af sognepræsten. I 1733 blev han sognepræst i Hornslet og var så borte fra egnen en halv snes år, til han i 1743 fik sin svigerfaders embede, som han dog allerede 1744 ombyttede med Emmerlev. 1757 flyttede han til Sorø, 1759 til Stege, hvor han døde 1775. En snes år efter sin skolegernings afslutning har han vist fået anskaffet Falsters „*Amoenitates philologicæ*“ og har så moret sig med at opfriske gamle minder ved i randen at tilføje, hvem Falster sigter til i de enkelte tilfælde. Hans eksemplar findes nu i Kristiania universitetsbibliotek, og randnoterne er udgivne af L. Daae og J. Kinch (Danske Saml. 2. Række, IV. s. 142 flg.).

Efter hans afgang antog Falster til subrektor sin hustrus søstersøn *Jens Nielsen Ussing*, men dette gav anledning til hans første strid med biskop M. Anchersen. Denne fandt, at Ussing i ingen henseende, hverken ved lærdom eller vandel¹, var skikket til dette embede.

¹ Sml. *Amoen*, II., 23.

Biskoppen fik medhold heri, og Falster har måttet bøje sig, men hvor nødigt han har gjort det, ser vi deraf, at han ikke har villet indføre reskriptet i skolens protokol, ligesom han dær kun kalder subrektoren *Jens Nielsen* og intet nævner om, at han er afsat. Biskoppen har selv tilføjet *Ussing* og reskriptets indhold, men dette er igen overstreget, vist af Falster selv.

Samtidig blev broderen *Bagge Ussing* hører ved skolen. Han gjorde sin morbroder den store sorg helt at slutte sig til pietismen, vist stærkere end nogen anden af lærerne. Han var kun lærer i Ribe til 1736, da han kom til Holmens kirke i København som kateket. Han døde som sognepræst i Lille-Lyngby og Ølsted på Sjælland 1774 og er stamfader til slægten Algreen-Ussing.

Større glæde havde Falster af et andet svogerskab, Vibeke Baggesen og hendes mand, købmand *Anders Hånsen Mahler*, hvem Falster (Amoen. III., 33) omtaler som „en af vore købmænd, en from, retskaffen og gavmild mand“, der følte sig trykket af savnet af boglig dannelse. Han har undt andre, hvad han selv savnede; han har nemlig sammen med sin hustru stiftet det Mahler-Baggesenske stipendium for disciple i Ribe skole.

En tredje svoger, *Laurids Baggesen*, som senere blev embedsmand på Fyn, var noget af en Jean de France, som Falster nok holder af at drille med hans udenlandske parfyme, og hvem han lader vide, at høflighed og belevenhed ikke er opfundet af de franske, men stammer fra ældre tid (Amoen. II., 30).

Til Falsters Ribe-omgang hører endnu præsident Casten Worms godgørende svigermoder *Anna Margrethe Svane*, kancelliråd Jens Fosses enke, som var bosat i

Ribe og også har stiftet et skolelegat. Både hun og hendes ugifte datter Christiane Marie Foss var nære omgangsvener med Gabels, og hvor nær Falster har stået dem, ser vi af, at han blev bisat i deres åbne begravelse i domkirken. Frøken Foss var ligesom geheimeråd Gabel barnebarn af en af mændene fra 1661, ærkebiskop Hans Svane, hvis forældre begge var fødte i Ribe (Kinch II., 194); også det har vel knyttet hende til den Gabelske familie.

Endvidere kan hertil regnes nogle af egnens præster; den ovennævnte *M. Maturin Castensen*, præst i Jærne og Skast og senere provst for Skast herred, fortalte Falster noget nærmere om den vidunderlige svenske regnemester Lars Granberg (Amoen. III., 7); måske er han også den præst, der går med en bisp i maven og derfor ikke holder af Falsters påstand om, at rektor har myndighed til at besætte hørerpladserne ved skolen (Amoen. II., 14). *Clemens Fog* i Hviding har vi også allerede nævnt. *Poul Hansen Kurtz* i Darum-Bramming (1709—45), en borgmestersøn fra Kolding (farfader til St. St. Blichers moder) har ellers ord for at have været en munter mand; Falster har imidlertid haft et skarpt sammenstød med ham i anledning af en fordømmende lignelse, han har holdt over en fortrukken kone (Amoen. III., 29), og regner ham til de gærning-hellige. Endelig kan vi nævne præsten i Nordby på Fanø *M. Jens Olesen Brasen* (1698—1723)¹, tidligere Falsters forgænger som konrektor (1688—98), som åbenbart har holdt forbindelsen med Ribe ved lige; han er af en anden slags, men næppe mere tiltalende for Falster, ortodoks til finger-spidsene, „en knarvorn teolog“ (Amoen. I., 54, III., 4) som i hedningernes dyder kun ser glimrende laster.

¹ Om ham og hans Strid med Jak. Blohm se „Fra Ribe Amt“ IV 198 ff.

Om hans plageånd, „kejseren og apostelen“ Jakob Blohm (som har givet Falster noget af stoffet til den danske satire „Verden som et Dolhus“), handler en af diskurserne (II., 12). Om det virkelig er denne nidkære præst, Falster har haft sin gemytlige diskurs „Om hunde som kirkeværger“ (II., 21) med, som Lars Gram opgiver, er mig noget tvivlsomt. En hentydning til, at manden bor på en ø, er næppe tilstrækkelig grund til at tro det.

Lad os nu, efter at vi har søgt at lære omgivelserne at kende, vende os til hovedmanden, det danske åndslivs ypperste repræsentant i Ribe i hin tid, rektor *Christian Falster* selv¹.

Slægten stammer formodentlig fra Falster; hans bedstefader var vist en kort tid rektor i Nykøbing, derefter præst i Skåne. Hans fader, der også hed Christian Falster, var rektor på Bornholm, men da han ikke vilde lede afsyngelsen af litaniet i kirken, kom han i strid med sin sognepræst, tog sin afsked fra skolen og søgte præstekald. Han var præst i Brandeslev på Låland, hvor sønnen er født nyårsdag 1690, senere i det sydligste Falster, men døde allerede, da sønnen var 4 år gammel. Det blev moderen, Marie Pedersdatter Staal, der efter mandens død bosatte sig i Vordingborg, som kom til at lede drengens opdragelse. Efter at være blevet undervist i hjemmet kom han 1700 i Nykøbing lærde skole, hvis rektor dengang var *M. Peder Andersen Højelse*. Denne mand har ikke blot som en dygtig skolemand taget sig af drengens undervisning, men et karaktertræk, der var arvet fra faderen

¹ Hovedkilden er Thorups skoleprogram fra 1828. Sml. også C. Bruun: *Falsteriana*. Kbh. 1869. N. M. Petersens *Litteraturhist.* IV. Vilh. Andersen: *Tider og Typer* II.

og bedstefaderen, er vist også blevet styrket ved Peder Højelses eksempel.

Både Falsters farfader og fader har opgivet skolegærningen ikke af ulyst til arbejdet, men fordi de ikke kunde finde sig i den underordnede stilling, en rektor havde i forhold til præsteskabet som en slags overdegn. Det er noget af det tragiske i Falsters liv, at han løber panden mod den samme mur og får blodige skrammer derved, men da det sker, er han så gammel, at han har taget sit parti og må blive ved skolen, hvor tungt det end til tider kan have været for ham. Æmnet behandler han gentagne gange i sine diskurser, og det ser ud, som om han har tro til, at han skal føre sin og skolens sag til sejr; nogle år efter erfarede han, at det ikke gik. Men her har netop Peder Højelse været en forgænger i kampen, idet han for at hævde sin stillings anseelse overfor den hoffærdige sognepræst Gregers Hansen Zimmer lod sig tildele titel af assessor og derved skaffede sig højere rang end provsten. Det ser ud til, at Falster i sin konrektortid har været hjemme på Falster til et bryllup, og dær har haft et skarpt sammenstød med den kalkunske provst og tappert forsvaret sin gamle lærer (Amoen. II., 24). Selv satte han ganske vist ikke megen pris på ydre ærestegn, han „vilde hellere være ædel end tituleres ædel“, men på sin vis var dog Peder Højelses assessorrang et forsøg på at hævde skolestandens anseelse.

Efter Peder Højelses død i 1704 havde Falster endnu to rektorer, inden han 1708 blev student, og Falster synes at have stået højt hos dem alle, både ved sit elskværdige væsen og ved sin ualmindelige dygtighed. Ved sin studentereksamen viste han sig så moden og dygtig, at han tildrog sig professorernes

opmærksomhed, og især den daværende universitetsrektor Christian Reitzer blev ham stadig en god ven. Kun ét år studerede han i København, hvor Reitzers fortræffelige bibliotek blev til hjælp for ham ligesom for Holberg og Gram, og i den næsten jævnaldrende Hans Gram vandt han også en ven for livet. Allerede 1709 vendte han som baccalaureus tilbage til Nykøbing for at være hører og kantor ved skolen. Han var ligesom de to største digtere i hans samtid, Holberg og Brorson, meget musikalsk, og han havde en smuk, klar tenorstemme.

I Nykøbing blev han i tre år og studerede i denne tid særlig græsk og latinsk sprog og litteratur, men også teologi, da hans moder havde lovet faderen at sørge for, at han blev præst. Det var vel hans egne og bedstefaderens erfaringer, der fik ham til at prøve på at holde sønnen borte fra lærerens altfor tornestrøede vej; men naturen var større end optugtelsen. Da der kom tilbud fra biskop Oksen om konrektoratet i Ribe (1712), besluttede han sig til at tage imod tilbudet og rejste til København for helt at ofre sin tid på sit yndlingsstudium, de gamle sprog. Han fik således aldrig nogen teologisk eksamen; men han kom heller ikke til at nyde den filologplads, der blev tildelt ham på Borchs kollegium, idet konrektor-pladsen allerede blev ledig samme efterår, og han altså måtte flytte til Ribe.

Her skulde han nu sammen med den nytiltrådte rektor Sirich prøve på at redde en dødsdømt skole. Året i forvejen havde der kun været to studenter fra Ribe (Broder og Hans Adolf Brorson), i Falsters og Sirichs første år var der slet ingen, og i hele skolen var der kun 14 disciple (omtrent to for hver lærer!).

De ny mænd tog inidlertid alvorligt fat; ligesom Søren Lintrup havde gjort det i Bergen. indførte Falster her disputereøvelser for de ældre disciple, og der kom i det hele skik på undervisningen. I de første år måtte der nok tages lidt hårdt for at genoprette skoletugten, men snart gik det uden anvendelse af hårde midler. Hvorledes forholdet senere var mellem Falster og ungdommen, ser man af, at børnene på gaden, når de så ham, råbte: „Det er Falster, det er Falster!“ og flokkedes om ham. Det var nok også ham, der afskaffede den straf at sætte vanarlige disciple i Puggårds stok.

Allerede inden Falster kom til Ribe, havde han fuldendt sin oversættelse af Ovids Klagebreve på danske vers. Oversættelsen udkom dog først 1719. Den er et tidligt vidnesbyrd om de to tråde, Falsters skribentvirksomhed er snoet af: studiet af de gamle og kærligheden til dansk digtning og sprog.

Inden dette skrift udkom, havde Falster dog holdt sit indtog i den lærde verden. Han var tidlig begyndt at samle tillæg til de dengang eksisterende latinske ordbøger; hans ven professor Lintrup fik ham til at vente med udgivelsen, indtil han havde sammenlignet de nyeste udgaver af de tyske latinske ordbøger, men da det kom i 1717, var det et meget betydeligt tillæg af nye kildeangivelser til omtr. 5000 latinske ord. Da hans værk blev behandlet utilbørligt overlegent af den tyske ordbogsudgiver Andreas Stübel, svarede Falster skarpt samme år. Falster fortrød selv siden den bitre tone i sit svar (Amoen. I., 4; jfr. II., 27, udlæggelsen af det femte bud). Det var også noget nær den eneste gang, han på den måde forløb sig.

Men sit studium opgav han ikke trods denne mod-

gang. Han samler og udgiver bidrag til den latinske og græske litteraturs historie, og betegnende nok søger han særlig at fremdrage de glemte, dem, hvis skrifter er tabte eller hvis navn er gået til grunde, skønt deres værker er bevarede. Og endelig samler han sig om én stor opgave. Aulus Gellius, der levede i den romerske kejsertid, har i et stort værk, de „Attiske nætter“, samlet en mængde anekdoter og oplysninger om ældre forfattere, som nu for en stor del er tabte. Dette værk har Falster atter og atter gennemgået og levet sig ind i, og det blev hans videnskabelige hovedopgave at oplyse det i alle måder. Dette søgte han at gøre i sine „Riber nætter“ („Noctes Ripenses“), som var beregnet på at blive et værk i tre foliobind. Der udkom dog aldrig andet end brudstykker af det, men to håndskrevne folianter ligger inde i Københavns universitetsbibliotek i samme form, som han 1728 sendte dem til Holland for at søge en forlægger. Der er næppe engang nogen, der har læst dem, endsige udnyttet deres indhold.

Imedens Falster således arbejdede med sin viden- skab, gled hans liv hen i Ribe. Han var allerede i 1714 sammen med sin rektor blevet magister, og i 1717 indgik han ægteskab med *Margrethe Baggesen*, hvis søskende vi ovenfor har omtalt. Deres ægteskab blev barnløst, men de to stod trofast hinanden ved siden, så længe de begge levede. Ægteskabet bragte ham i nærmere berøring med de borgerlige kredse i Ribe, og dette var sikkert af betydning for hans udvikling. Vi har allerede omtalt hans samtale med svogeren om boglig dannelse. Han trøster svogeren først med en stump af Lukian om Menippus, som steg ned til dødsriget for at få sandheden at vide, og

dår fik det svar af den vise Tiresias: „Jeg ved nok, min søn, at det, der volder dig tvivl, er filosofernes letsindighed, som næsten aldrig har samme Mening om samme sag. Men du skal vide: de, der lever bedst og visest, er de uvidende. Derfor skal du ikke bekymre dig om de latterlige småling, men lev et behageligt og roligt liv, smil og forsk ikke bekymret efter noget.“ Dernæst citerer han Peder Syvs ord-sprog: „Christus led aldrig mere end af de lærde“, og det er et sandt ord! Og til sidst fortæller han om filosofen på kirkeforsamlingen i Nikæa, som kunde disputere med syv bisper, men da en jævn mand trådte op og sagde: „I Jesu Christi navn, hør sandheden, du filosof!“ og fremsagde trosbekendelsen, „tror du det, filosof“, da sagde filosofen „ja, det tror jeg“, og således blev han besejret af den jævne gubbe. Og han slutter: „Bliv du ved at være dig selv, og tro du mig, så behøves der slet ingen filosofiske lærdomme for at leve ret. Hold fast ved din smukke gavmildhed mod de fattige, din kærlighed til Gud og din næste, så skal du være mig en levende bibelfortolkning, ja et helt bibliotek, som er mig kærere og kosteligere end alle bindene på mine boghylder.“ (Amoen. III., 33). Dersom Falsters ægteskab har været ham indgangen til denne forståelse, så har det haft den allerstørste betydning for ham.

Også skolen gav ham rigeligt arbejde. Det var ikke nok, at han søgte at gøre sit bedste i de daglige undervisningstimer. Der måtte skabes bedre ydre kår for arbejdet. Skolens bogsamling var dårlig og forsømt. Her tog Falster og hans venner fat. Casten Worm gav det største bidrag, biskop Thura og andre hjalp til, og snart kunde man opstille en god og vel-

holdt samling på omkring 300 bind, som kunde indvies i 1720. Falster skrev i den anledning en latinsk festtale om skolebiblioteker, som udkom i Leipzig samme år.

Derefter kom turen til skolens bygninger. To år efter indgav biskop Thura efter forestilling af rektor og konrektor en ansøgning til kongen om, at der måtte optages kollekt i de fire jyske stifter for at bygge hørernes boliger op fra nyt. Denne ansøgning blev bevilget den 16. april 1723. Nu udsendte biskoppen en skrivelse til venner og velyndere om at bidrage, og denne ledsagede Falster, som nu var blevet rektor, med et versebrev i de fem høreres navne; de „fem brødre her fra Ribe“ beder om hjælp til deres syge moder; huset er så forfaldent,

At ingen krøbling-hytte-art
 kan være så vanheldig,
 ej vogterhus på marken snart
 så ussel og brøstfældig.
 Vor væg ser ud som kjol med hul
 på albu fuld af klude,
 vort tag som hat foruden puld,
 hvor håret hænger ude;
 kort sagt, hvis bygnings svaghed var
 en dyd, da kan vi sige,
 at Ribe-skole næppe har
 i Dannemark sin lige.

Svaret kom godt nok. Kollekten indbragte godt 800 rdl., domkirken gav de 120 rdl., fru Foss havde betalt for at få indrettet en åben begravelse, og en række enkelte gav tilsammen næsten 1000 rigsdaler, den største gave var fra Thuras ven Rostgaard (120 rdl.), og en af de første, der tegnede sig, var geheime-rådinde Harboe med 100 rdl. Det indkomne beløb

bevægelse for at få ham til universitetet, og bl. a. Løvenørn ønskede dette; han skriver til Falster, at han har hørt af biskop Thura, at Falster tænkte paa at blive præst, men „min mening var, som den endnu er, I kunde tjæne Gud og landet lige så vel ved akademiet (d. v. s. universitetet) som ved prædikestolen.“ Samtidig frabeder han sig den ære, Falster havde tiltænkt ham: at tilegne ham et af sine skrifter. Falster frabad sig professorpladsen, da den skik at skifte æmne, som rådede ved universitetet, var ham imod (han kaldte det „videnskabeligt flerkoneri“). Netop da han var lige ved at få Ribe skoles bygninger i orden, fik han fra Gram at vide, at man tiltænkte ham pladsen som rektor i Roskilde, hvis indtægter var større end Ribe bispestols. Han svarer biskop Christen Worm, at han er bange for at fristes af begærlighed, han er glad ved sin stilling. „Fremdeles er ved Guds nådige bistand min skole i den tilstand, at jeg ikke uden vemodighed kunde forlade mine elskelige *collegæ* og de mange kære unge mennesker, som ligger mig så nær på hjertet, at jeg intet skal mælde om mine mange gode venner og velyndere her på stedet (som er mit største og ypperste liggendefæ her i verden)“; fremdeles nævner han sit svagelige helbred, og med tak for det venlige tilbud beder han sig fritaget for forfremmelsen.

Biskop Worm søgte venligt og spøgefuldt at overtale ham, men indrømmede, at pladsen var vanskelig, da skolens orden var i slemt forfald, så en svag mand nok kunde grue for at komme dær.

Endnu engang, i 1732, tilbød universitetet ham professorplads (i latinsk veltalenhed), „men farvel, værdighed, når jeg ikke selv farer vel!“ Trods de for-

højede lønninger ved universitetet fristes han ikke til at forlade Ribe, hvor han er tilfreds.

Var tilbudet kommet blot et par år senere, havde han måske ikke set slet sådan på det. Det, han har nydt i Ribe og ikke villet risikere at miste ved en forflyttelse, var ikke mindst sin uafhængighed. I biskop Thura havde han haft en forstående og velvillig tilsynsmand eller rettere støtte for sit arbejde. Hos hans eftermand Matthias Anchersen mødte han mildest talt ingen velvilje. Vi har omtalt deres stridigheder allerede. Samtidig rykker pietismen ham nærmere og nærmere ind på livet, i 1735 møder vi den i skolen med hans egen slægtning i spidsen, næste år indtager den domkirken, idet Broder Brorson bliver stiftsprovst efter den gamle Søren Seerup. I 1731 har han udtalt sig frejdigere end nogensinde mod både ortodoks og pietistisk dømmesyge — svaret bliver, at han får afslag på et ønske om at måtte rejse til Holland for at hilse på sin ven filologen Haverkamp. Hans egen slægt, brødrene Ussing, gør ham hver på sin måde livet surt.

Da forskanser han sig i sin faste borg, hjemmet, med den snævrere omgangskreds og skolen, og her lægger han i de sidste tyve år hele sit arbejde¹, stadig rede til den store rejse. Om han har imødekommet General-kirkeinspektions-kollegiets ønske om at hjælpe til ved bibelgennemsynet i 1737 flg., er tvivlsomt. En „Kort indledning til den himmelske filosofi“, hvis første del han 1741 tilsendte geheimeråd J. L. Holstein, fik han næppe nogensinde fuldendt; den hænger vist nøje sammen med hans skoleundervisning, medens hans

¹ Han vilde hellere castigere (forbedre) ungdommen end de gamle forfatteres værker, siger hans biograf, konrektor Hans Hansen.

tidligere videnskabelige virksomhed ikke havde nogen umiddelbar forbindelse med denne.

En forberedelse til den store rejse er hans ansøgning om enkepension for sin hustru (1749), hvis hun skulde overleve ham. Ansøgningen blev bevilget. Godt tre år senere faldt han i sin sidste sygdom; hans sidste ord, før døden kom (den 24. oktober 1752), var: „Nu rejser jeg, Grete“. Hans hustru overlevede ham i 47 år og døde først 1789, 97 år gammel.

Falster var en lærd mand, men ingen muggen stuelærd. Han vilde herske over sit skrivebord, ikke have det til at herske over ham; og det ser ud til, at han med årene mere og mere har frigjort sig for dets herredømme.

Det kan nemlig ikke nægtes, at den Falster, vi lærer at kende i hans første tid, trods den smukke oversættelse af Ovid, er ved at forgå i småtterier. Det er først, da han er omkring de 30, at han får mere luft under vingerne. *Da bliver han dansk digter.*

Han begyndte med en udgave og oversættelse af Juvenals 14. satire om børnetugt, som vist er trykt i 1719, men den ældste bevarede udgave er fra 1731. Så kommer 8 satirer i løbet af de ti år fra 1720 til 1730, nemlig:

Disse tiders onde optugtelse. 1720.

Dårers alamoske leveregler. 1721.

Den dårlige udenlandske rejse og den modige hjemkomst. 1721.

Den utidige rangsyge. 1722.

Den uforsvarlige recommendation. 1722.

Det dårlige giftermål. 1722.

Gerrigheds afmaling. 1722.

Verden som et dolhus. 1730.

Hertil kommer „Om falske venner“, som han indsendte til den kappestrid om at skrive danske vers, hvortil Holberg havde indbudt i 1739. Den er trykt i „Tredje prøve af sirlige og smukke danske vers“, udg. af Holberg. Måske har han også skrevet „Den latinske skriverstue“, som blev trykt i en samling smukke danske vers 1742¹. Ingen af sine satirer har han udgivet under sit eget navn, men et par af dem har han offentlig vedkendt sig (Amoen. I., 17, og II. 12). Adskillige af æmnerne minder stærkt om Holbergs samtidige komedier, men formen og behandlingen er vidt forskellig. Versene er gennemgående lette, men minder dog mere om den foregående tid end Holbergs. De er måske snarere at regne for toppunktet af den ældre satiriske digtning, men i selve deres lette form, der falder adskilligt mere musikalsk end Holbergs, vidner de om et øget herredømme over sproget. De er i det hele ved siden af Holberg det eneste af tidens verdslige digtning, der kan nydes umiddelbart endnu².

Langt mere moderne er Falsters latinske diskurser, „Amoenitates philologicæ“, som hans udgiver døbte dem imod hans ønske (udkom i tre bind i Amsterdam 1729—31). I dem giver han ganske vist en del betragtninger, der vidner mere om studerekamret end om livet, men ved siden deraf rummer de en mængde oplysninger om hans egen færd og onigivelser, og derfor har de også været benyttet så ofte i det fore-

¹ Dette er en berøring mellem Falster og Holberg. I tilskrifterne til sit eget eksemplar af Amoen. (nu på Københavns universitetsbibliotek) henviser Falster én gang (III., 19) til et værk af Holberg.

² Falsters satirer blev udgivet 1840 af Samfundet for den danske litteraturs fremme ved Chr. Thaarup.

gående. Og især tegner de et billede af Falster selv og hans forhold til tiden, som er enestående i vor litteratur.

At give et bedre begreb om, hvad de fortæller os, end Vilhelm Andersen har gjort i sin bog „Tider og Typer“ II., tiltror jeg mig ikke ævnen til. Jeg vil derfor henvise til den og til den nys udkomne danske oversættelse (ved Jørgen Olrik under titel *Lærdoms Lystgård*) og forøvrigt også til de mange træk, jeg i det foregående har lånt derfra.

Falsters øvrige danske vers er der ikke meget ved; det er lykønskings- og takkevers i tidens sædvanlige stil.

Endnu skal her blot nævnes et enkelt træk, inden vi forlader Falster.

Da han var død, skrev en mere velmenende end forstandig mand et æredigt, der slutter:

Thabor har du Ribe været,
 godt at bo udi dit sted,
 da du varst for verden æret
 med en ret trefoldighed.
 Ak! i dig den sidste lektor,
 sidste bisp i dig er død,
 og i dig den sidste rektor,
 hvo er vel som disse fød?

Sammenstillingen Terpager, Matthias Anchersen og Falster som en ny treenighed på Tabor er jo fæl.

En anonym lod Falster (på Parnas) vamlæs ved denne tale og sigte om sig selv:

Jeg havde undermænd, ja overmænd og lige,
 hvor lærd jeg ellers var, bør skønsom kender sige.
 At rektors dygtighed i Danmark end er kæk,
 kan selv min eftermand betyde denne gæk.

Apollo, du min sol! I Musæ, mine stjærner!
Parnassi lærde kor, I høj-oplyste hjærner!
Ak tåler aldrig mer så grov en charlatan,
ak vlser løgneren fra denne høje plan!
Ved disse Falsters ord kom rimeren i knibe,
han stod på bjærgetop, som hans fornred' Ribe,
man råbte: borte er hans herlighed og sans,
ham tjæner nysekrud, men ikke lavrbærkrans.
Her brød Apollo ud: du nar! bliv klog af dette,
at utilbørlig ros kan give døden plette;
nægt ingen levende sin velfortjænte pris,
det er den døde nok, han selv er klog og vis.
Så blev den pillegrim beordret til at vandre,
en march blev spillet smukt af Falster og de andre,
den dejlige musik blev overmåde rar,
de ni gudinder sang: derned trefoldig nar!

Den mand, som således værgede om smagen, og som bl. a. også hævder, at Brorson er vel så god en bisp som Anchersen, var den samme, som et års tid senere kom til Ribe og blev skoleholder for nogle fornemme folks børn. Det er Ambrosius Stub, som her holder sit indtog i Ribe bys litteraturhistorie.

Falsters tid er forbi, Brorsons og Stubs er inde, og dermed når Ribe det højeste i digtning, som denne by endnu er nået.

Regnskab

for

Historisk Samfund for Ribe Amt fra 1. Marts 1919—28. Februar 1920.

<i>Indtægt.</i>		<i>Udgift.</i>	
638 Medlemmer a Kr. 4,00	Kr. 2552,00	Saldo Underskud f. f. Aar	Kr. 126,69
64 Subskribenter a Kr. 2,00	▪ 128,00	Aarskriftet	▪ 2585,93
Nye Medlemmer a Kr. 4,00	▪ 90,00	Mødeme... ..	▪ 224,39
Nye Subskribenter a Kr. 1,00	▪ 2,00	Porto og div. Udgifter	▪ 229,80
Solgt i Løbet af Aaret	▪ 147,75	Pastor Jørgensen, Rejse til Fællesf. Møde	▪ 50,00
Statstilskud	▪ 200,00		
Indvundne Renter	▪ 35,34		
Saldo Underskud	▪ 61,72		
	<hr/>		<hr/>
	Kr. 3216,81		Kr. 3216,81

Samfundets Grundfond er: Kr. 875,00.

Esbjerg, den 16. Juni 1920.

sign. C. BREINHOLT.

I Aaret 1920 har Samfundet afholdt 1 Foredragsmøde: *11. Oktober* i *N. Farup* Forsamlingshus, hvor Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov, talte om Rektor Chr. Falster i Ribe og den literære Kræds om ham (gengivet i udvidet Skjkkelse i nærv. Aarvog S. 441 f.), og Sognepræst *H. G. A. Jørgensen*, Farup, fortalte Træk af Farup Sogns ældre kirkelige Historie.

Mødet, som holdtes paa en ualmindelig smuk og varm Oktoberdag, var — omend ikke stærkt — saa dog ret godt besøgt, paa det har gjort et ejendommeligt Indtryk paa mange, at et af Egnens Blade bagefter meddelte sine Læsere, at Mødet *slet ikke* blev afholdt.

I 1921 ventes Møder afholdt i Vorbasse, Askov o. fl. St.

De kongerigske Enklaver.

Af Sognepræst M. H. Nielsen, Kvang.

DET er ikke uden Grund, at man har kaldt Sønderjylland „Modsætningernes og Brogethedens Land“.¹ Paa den lille Plet af Jord mellem Kongeaa og Ejder havde tre Folk, hver med sit Sprog og sine Ejendommeligheder, sat hinanden Stævne. Og det var ingenlunde blot paa det nationale Omraade, Modsætningerne her mødtes.

I den nordvestlige Del af Landet, hvor de nationale Forskelle kun spillede en ringe Rolle, var Brogetheden ikke mindst. Her fandtes der indtil 1864 et Landomraade paa ca. $9\frac{1}{8}$ □ Mil, som regnedes med til Nørrejylland eller Kongeriget og styredes efter kongerigsk Lovgivning, skønt det laa indenfor Sønderjyllands Grænser. De kongerigske Enklaver kaldte man i Almindelighed disse Egne, ofte ogsaa de nørrejske eller blot de jyske Enklaver. Der var enkelte større Enklaver paa et Sogn og mere ved Siden af en Uendelighed af smaa, ofte en enkelt Gaard, et Hus eller en Mark midt i den slesvigske Jord. Med god Grund kaldte man ogsaa tit disse Egne det blandede Distrikt eller de blandede Distrikter.

¹ Historikeren P. Lauridsen.

Af Vesterhavsøerne hørte Amrum, den vestlige Halvdel af Før, Vesterland-Før, List eller Nordspidsen af Sild, Sønderland-Rømø eller den sydlige Del af Rømø samt Manø til Enklaverne. Paa Fastlandet fandtes der en større samlet Enklave omkring Ribe. Mellem Vidaaen i Syd og Haderslev Vesteramts Sydgrænse laa der en endnu større Enklave, der bestod af de tre Sogne Møgeltønder, Daler og Ballum, der i sin Tid hovedsagelig hørte under Grevskabet Schackenborg i Møgeltønder Sogn, samt Lø Herreds fem Sogne Visby, Brede, Randerup, Mjolden og Døstrup, der tidligere væsentlig hørte under Godset Trøjborg i Visby Sogn. Kun Ballum Sogn var ublandet kongerigsk; i de syv andre Sogne fandtes der slesvigsk Strøgods.

Ved Siden af disse større Enklaver, der var overvejende kongerigske, fandtes der kongerigsk Strøgods i større eller mindre Mængde lige fra Højer Sogn ved Vidaaens Udløb i Vesterhavet til Bjært Sogn ved Kolding Fjord. Hovedparten af dette Strøgods laa dog i Tørninglen eller den vestlige Del af Haderslev Amt. Kun seks Sogne i Tørninglen var ublandet slesvigske, nemlig Østerlindet, Skrave, Branderup, Ager-skov, Bevtøft og Tirslund. Jo nærmere man kommer Ribe, desmere kongerigsk bliver Egnen. Der laa dog slesvigsk Jord tæt ind under Byen, f. Eks. i Øster Vedsted, der hører med til Ribe Domkirkes Landsogn.

Ved Folketællingen i 1860 beløb Antallet af Indbyggere i de kongerigske Enklaver sig til 15,577. Heri er ikke medregnet Ribe By med 3,594 Indbyggere.¹

¹ Stat. Meddel., Kbhvn. 1861, S. 180, 242. Med Hensyn til Enklavernes Størrelse og Belliggenhed henvises til Stat. Tabelv. III. R. 4. B. 305, 342 flg. og første Udg. af Traps Beskr. af Kongeriget Danmark, Speciel Del II. 1004 flg.

Samtlige Enklaver hørte under Ribe Amt, med Undtagelse af en enkelt Gaard og nogle faa jordløse Huse i Bjært Sogn, der — iøvrigt kun med Hensyn til Skattevæsen — hørte under Vejle Amt.

De fleste af Enklaverne hørte ligeledes til Ribe Stift. Til Slesvig Stift hørte dog lidt Strøgods i den vestlige Del af Haderslev Amt og saa hele Brede Sogn, der i sin Tid fra Ribe var lagt ind under Slesvig Stift.

Det følgende skulde være et Forsøg paa at udrede enkelte af Traadene i dette indfildrede Væv.

Ribe, Manø, List og Vesterlandfør.

Sønderjylland som Hertugdømme var ikke oprindelig saa omfattende, som det siden blev. Det udvidede sig efterhaanden paa Kongerigets Bekostning. Der var dog enkelte Dele af Landet, som blev ved med at staa umiddelbart under Kongen. Det gælder først og fremmest Byen Ribe.

Middelalderen igennem var Ribe en af Landets betydeligste Købstæder, et Knudepunkt for vor Forbindelse med Landene mod Vest og Syd. Kongerne opholdt sig ofte her paa deres Slot Riberhus. Intet Under, at man gerne har bevaret denne By under Kongeriget. Byens Stilling som Stiftshovedstad har maaske ikke været mindst medvirkende hertil. Her havde Kristendommen først faaet Fodfæste i den Del af Landet, og herfra havde den bredt sig baade mod Nord og Syd. Den største Del af Stiftet laa i Nørrejylland og hørte under Kongen. Det var naturligt, at ogsaa Stiftets Hovedstad vedblev hermed.

Heller ikke Manø og List synes nogensinde at have været inde under Hertugdømmet. Fra gammel Tid af har de været knyttede nær til Ribe. De hørte nemlig

med til det Omraade, over hvilket Byen havde Forstrandsret. Det ser vi af et Frihedsbrev, som Erik Menved i Aaret 1292 udstedte til Ribe Bys Borgere. Kongen tilsikrer heri Borgerne „fri Besiddelse af deres Forstrand, List, Manø og alle Kyster, som ligger imellem fornævnte Steder og Ribe By, tilligemed deres eget Dyb, som de plejede at have dem fra gammel Tid“. Dette Brev stadfæstes flere Gange af senere Konger.¹

List hørte med til det af Frisere beboede Land-omraade — Nordfrisland eller Lille Frisland, der omfattede hele den sydvestlige Del af Sønderjylland. Mens de frisiske Gesteagne fra Begyndelsen af hørte under Hertugdømmet, blev det meste af det frisiske Utland 3: Marsken og Øerne længe ved med at staa under Kongen. Efterhaanden kom dog ogsaa næsten hele Utland med dets Beboere, „Kongens Frisere“, ind under Hertugdømmet. Ved Freden i Vordingborg 1435 mellem Erik af Pommern og den holstenske Greve Hertug Adolf fik denne — saalænge han levede og hans Arvinger to Aar efter hans Død — fri Besiddelse af den Del af Sønderjylland, der var i hans Magt. Hertil hørte bl. a. hele det frisiske Utland med Undtagelse af List og Vesterlandfør. „Dem vil vi for os og vore Efterkommere til Kronens Behov beholde hos os, foruden saa ske kunde, at han dem med Naade og Bøn kunde faa af os“. Dette skete dog ikke, heller ikke da Hertug Adolf faa Aar senere efter Kong Eriks Fordrivelse fik hele Sønderjylland som arveligt Len. De nævnte Dele af det frisiske Utland vedblev at høre under Kongeriget, selv om Vesterlandfør en Tid lang var pantsat først til Hertug Adolf og siden til

¹ Kinch, Ribe Bys Hist. I., 111 flg.

Domkapitlet i Slesvig, der atter overdrog Pantet til Hans Ahlefeld til Tørning, hos hvem Kong Hans i Aaret 1484 indløste det.¹

Ribe Bispestols Gods.

Der var saaledes en Del af Sønderjylland, som efterhaanden fra Kongen kom ind under Hertugen. Omvendt var der en Del, som oprindelig hørte med til Hertugdømmet, der senere kom ind under Kongeriget.

Det var Tilfældet med en hel Del sønderjysk Gods, som i Middelalderen tilhørte forskellige kirkelige Stiftelser eller Institutioner i Ribe. Ved at knyttes til den i Kongeriget liggende By blev det selv efterhaanden til en Del af Kongeriget. Dette middelalderlige Kirkegods udgjorde Hovedparten af Enklaverne.

Størsteparten af det nævnte Gods tilhørte Ribe Bispestol. I det hele taget sad Bispestolene inde med en Mængde af Landets Jordegods. Biskopperne var, særlig mod Slutningen af Middelalderen, næsten altid Adelsmænd og taltes blandt Rigets mægtigste Mænd. Det kirkelige Præg var ringe hos adskillige af dem.

Ribe Bispestol ejede — foruden Bispegaardene i Ribe og i Holstebro — 16 større Hovedgaarde med tilhørende Bøndergods. Desuden havde den vistnok noget Strøgods omkring i Stiftet.² Her skal vi naturligvis kun omtale Bispestolens Gods sønden Aa.

Ribe Stift strakte sig i tidligere Tid for Fastlandets Vedkommende ned til Tønder og Højer. Ogsaa Ubjærg Sogn Syd for Vidaaen hørte oprindelig med til Ribe Stift. Her nede i Stiftets sydlige Del har Bispestolen

¹ A. L. J. Michelsen, Nordfriesland im Mittelalter, 142, 148 fig.

² Kinch, Ribe, I. 602 f.

tidlig erhvervet sig et betydeligt Landomraade. Det første Vidnesbyrd herom stammer fra Aaret 1233. Vi har fra nævnte Aar en Overenskomst mellem Biskoppen og Beboere i Tønder (Møgeltønder) og Andæflyth Sogne om Tjeneste, som disse Beboere fra gammel Tid af er pligtige at yde Ribe Bispestol og en denne tilhørende Gaard.¹

Et Sogn Andæflyth findes ikke mere. Dets Landomraade er nu delt mellem Sognene Højer og Møgeltønder. I en Fortegnelse over Ribe Bispedømmes Kirker fra det 14. Aarhundrede betegnes Andæflyth Kirke som gaaet under ved Oversvømmelse. Det er rimeligvis sket i den Vandflod, man plejer at kalde „den store Menneskedrukning“ 1362. Navnet er endnu bevaret i Gaarden Vester-Anflod i Møgeltønder Enge tæt op imod Vidaaen.

Gaarden, til hvilken de omtalte Tjenester skulde ydes, er uden Tvivl Møgeltønderhus. Først et kvart Aarhundrede senere finder vi dog Biskoppens Slot i Møgeltønder udtrykkelig nævnt. Det er i en Overenskomst, som Biskoppen i Aaret 1358 sluttede med sine Fæstebønder i Møgeltønder, og som ligeledes drejer sig om Bøndernes Hoveripligt.

Nord for Møgeltønder Sogn ligger Daler Sogn. Ogsaa her har Ribe Bispestol tidlig haft Gods, der sikkert ligesom Godset i de to førnævnte Sogne har ligget under Møgeltønderhus, er styret derfra og har ydet Tjenestepligt dertil. I et Frihedsbrev, som 3. August 1240 udstedes i Ribe af Valdemar Sejrs Søn Abel som Hertug over Sønderjylland, tilstaar denne Biskoppens Forvaltere og Fæstere i Tønder (Møgeltønder), Daler og Ballum Frihed for al hertugelig Skat og

¹ Kinch, Ribe, I. 50 fig.

Tjeneste undtagen Leding, Kværsæde og Stud — en Frihed, som Biskoppen efter en senere Tilføjelse til Brevet maatte betale med 200 Mk.¹

Vi ser tillige af dette Brev, at Bispestolen ogsaa har ejet Jordegods i det ude ved Havet liggende Ballum Sogn. Det er første Gang, vi finder Bispestolens Gods her udtrykkelig nævnt. Fra 1214 har vi et af Biskop Tuve udstedt Brev, hvorved han henlægger Kirkerne i Møgeltønder og Ballum under Domkapitlet i Ribe, hvad der kunde tyde paa, at Bispestolen allerede da har haft udstrakte Besiddelser i nævnte Sogne.² I hvert Fald ejede Bispestolen senere saa godt som hele det store Ballum Sogn.

Ogsaa her havde Biskoppen en Hovedgaard, Brink. Den blev nedbrudt i sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede, men dens Plads paa en Bakke tæt op mod Engene i den østlige Del af Sognet paavises endnu. Her boede Middelalderen igennem de biskoppelige Lensmænd eller Fogeder. Fra en af disse, Kristjern Jakobsen, har vi endnu opbevaret et Regnskab over Indtægter og Udgifter af Brink med underliggende Gods. Af dette Regnskab fra 1388 ses, at der ogsaa var Gods paa Rømø, som laa under Brink.³ I Aaret 1347 havde Biskop Peder Thuresen i Ribe skænket alt sit Gods paa nævnte Ø til Ribe Bispestol, imod at hans Efterfølgere til evig Tid hvert Aar skulde lade holde en Messe for den hellige Anna i hendes Kapel ved Domkirken til Frelse for Stifterens og deres egne Sjæle. Rimeligvis er det kun dette Gods, der 1388 hørte under Brink. Det laa antagelig paa Nørlandet.⁴

¹ O. Nielsen, Ribe Oldemoder, S. 9 flg.

² smstds. 34 flg.

³ Kinch, Ribe I. 604.

⁴ smstds. 218 f., Sønderj. Aarb. 1906, S. 40—41.

At Godset paa Rømø allerede da udgjorde det senere Rømø Birk eller Sønderland Rømø, er ikke sandsynligt.

Det alt nævnte Landomraade maa jo kaldes ret betydeligt. I Begyndelsen af det 15. Aarhundrede kom dog et vistnok endnu større Omraade ind under Bispestolen, vel ikke som Ejendom, men som Pant, nemlig Størstedelen af Lø Herred eller Sognene: Visby, Brede, Randerup, Mjolden og Døstrup. Det skete i Aaret 1407.

Nævnte Aar købte Dronning Margrete under et Ophold i Ribe Trøjborg i Visby Sogn af Gaardens daværende Ejer Klaus Limbæk, en Mand, der saavel som hans Slægt har spillet en stor Rolle i Sønderjyllands Historie. Tørning Slot i Hammelev Sogn var Limbækslægtens Hovedsæde. Den ejede Klaus Limbæk ogsaa, men desuden sad han inde med en Mængde Gods rundt om i Sønderjylland (og i Nørrejylland med) enten som Ejer eller som Panthaver. Vi ved ikke, hvornaar Trøjborg er kommen i Familiens Eje. Ved et d. 23.^e Oktober 1348 udstedt Pantebrev faar Ridderen Hans Limbæk Visby Sogn, Byen Sølsted i Abild Sogn og Landet „Riim“ (Rømø) i Pant af Hertug Valdemar for 509 Mark lybsk. Maaske har Trøjborg hørt med til Pantet, eller ogsaa har Hans Limbæk, hvad der maaske er rimeligere, ejet den forinden. I hvert Fald træffer vi ham i de følgende Aar som Ejer af Trøjborg og en stor Del af Lø Herred. Det Gods, han nævnte Aar fik i Pant af Hertugen, har han rimeligvis snart erhvervet sig Ejendomsret til.¹

Det Skøde, hvorved Klaus Limbæk afhændede Trøjborg, er desværre ikke opbevaret. Vi kender det kun gennem en Arkivregistrant,² der kort beretter, at „Klaus

¹ Jahrb. für die Landesk. der Herzogthümer IX. 233, 252 flg. Regesta dipl. I. Nr. 2316.

² Ældste danske Archivregistraturer I. 13.

Limbæk, Henneke Limbæks Søn af Tørring, skødede Dronning Margrete Trøjborg og Skinkelsborg [i Stenderup Sogn, Tyrstrup Herred] i Sønderjylland og Hundsbæk [i Læborg Sogn, Malt Herred] i Nørrejylland med al deres Tilliggelse til evindelig Eje.“ Hvor stor Købesummen var, eller hvor meget der hørte ind under de forskellige Borge, faar vi ikke at vide.

Her er det naturligvis kun Trøjborgs „Tilliggelse“, der interesserer os. Forfatteren af Ribe Bispekrønike¹ siger, at det var Trøjborg „tilligemed Lø Herred“ (cum provincia Løgherret), der blev solgt. Et enkelt Udtryk i hans Beretning synes at vise, at han har haft nøje Kendskab til Sagen. Vi hørte jo ogsaa ovenfor, at en stor Del af nævnte Herred ejedes af Limbækkerne. Der er da næppe Tvivl om, at det Limbækske Gods i selve Lø Herred er fulgt med i Handelen. Vi ved, at Klostret i Løgum og forskellige kirkelige Stiftelser i Ribe havde en Del Jordegods i Herredet. Det kan da ikke bogstavelig taget være hele Lø Herred, der blev solgt af Klaus Limbæk, men det har sikkert nok været Hovedparten af det.

Rimeligvis har ogsaa en Del Limbæksk Gods udenfor det nævnte Herred hørt med til Trøjborgs „Tilliggelse“. Det er temmelig sikkert Tilfældet med en Del af Rømø. Af det ovenanførte Pantebrev fra 1348 saa vi, at Øen sammen med Visby Sogn og Byen Sølsted er kommen i Forbindelse med Trøjborg. Det er rimeligt, at Limbækkerne ogsaa snart har erhvervet sig Ejendomsret til den Del af Pantet, og at Rømø saa sammen med det øvrige under Trøjborg hørende Gods er solgt til Dronningen. Af det i Pantebrevet forekommende Udtryk „Landet (terra) Rømø“ maa man

¹ *Scriptores rerum Danicarum* VII. 196 f.

nærmest antage, at Talen er om hele Øen. Det er dog ogsaa muligt, at Rømø her som undertiden senere kun betegner „den søndre Part af Landet“. Det er i hvert Fald kun Sønderlandet eller Rømø Birk, der senere som Enklave hører ind under Ribe Bispestol og Kongeriget, mens Nørlandet med Undtagelse af noget kongerigsk Strøgods hørte ind under Hvidding Herred og Hertugdømmet. Det første sikre Vidnesbyrd om, at „Rømø“ hørte under Ribe Bispestol, har vi i et af Kristiern I. i Aaret 1468 udstedt Brev, hvorved han giver Biskoppen Birkeret over en Del Birker. Blandt disse findes ogsaa „Rømø“.¹

Man har ment, at Vesterherred paa Før og Amrum ogsaa hørte med til det af Klaus Limbæk sammen med Trøjborg afhændede Gods, og at de nævnte Dele af Frisland derved er kommen i Forbindelse med Kongeriget. Det er muligt for Amrums Vedkommende. Vesterlandsførs Forbindelse med Kongeriget var, som vi foran har set, af ældre Dato. Det samme gælder maaske Amrum.

Trøjborg var, da Klaus Limbæk solgte den, pantsat til Hr. Johan Skarpenberg. Ham udløste Dronningen først, idet hun betalte ham de 3600 Mk. lybsk., han havde til gode hos Klaus Limbæk. Dernæst pantsatte hun det købte Gods til Bispestolen i Ribe for 5000 lødige Mark eller, som Forfatteren af Ribe Bispekronike skriver, 5000 dobbelte Mark, beregnede hver til 40 Skilling, saaledes som de gjaldt i Ribe By.

At Handelen har været til Fordel for Bispestolen, kan der næppe være Tvivl om. Vi skal dog sikkert ikke heri blot se et Udslag af Dronningens almindelige Gavmildhed mod Kirken og dens Mænd. Den

¹ Sønderj. Aarb. 1906, S. 35 f.

kloge Dronning har utvivlsomt haft en dybere liggende Tanke med det Skridt. I de første Aar af sin Regeringstid havde hun for at vinde og fastholde Sverrigs Kongekrone for sig og sin Søn maattet ofre Sønderjylland. Her havde de holstenske Grever efter hendes Fader, Valdemar Atterdags Død helt faaet Magten. For ikke ogsaa at have dem mellem sine Fjender havde hun 1386 ved en Rigsforsamling i Nyborg anerkendt Grev Gerhard som Hertug i Sønderjylland. De sidste Aar af Margretes Levetid var viiede til Genhvervelse af, hvad hun tidligere havde maattet slippe. I Aaret 1404 faldt Hertug Gerhard paa et Tog mod Ditmarskerne, og de følgende Aar benyttede Margrete sammen med sin Plejesøn Kong Erik til at faa store Stykker af Landet under sig, dels ved Køb, dels ved Tilpantning. Af Hertug Gerhards Enke, der var i stor Pengetrang, fik hun bl. a. Tønder Slot med de fleste Herreder i Vestslesvig samt Nordfrisland i Pant. Det saaledes erhvervede overdrog hun atter som Len eller Pant til Kirken eller til Adelsmænd og knyttede derved disse nærmere til sig og Kronen. Købet af det Limbækske Gods og dets Overdragelse til Ribe Bispestol maa ses som et Led i disse Bestræbelser.¹

Havde Ribe Bispestol end sine største Besiddelser — for Sønderjyllands Vedkommende — i den sydlige Udkant af Stiftet, havde den dog ogsaa ret udstrakte Ejendomme nærmere ved Stiftets Hovedstad, nemlig umiddelbart Syd for Byen. Ogsaa her havde den en Hovedgaard, Lustrup (Lustorp), der laa paa samme Sted som senere hen Lustrupholm. Gaarden nævnes første Gang 1233 i det foran omtalte Forlig mellem Biskoppen og hans Bønder i Møgeltønder og Anflod om deres

¹ Kr. Erslev: Dronning Margrethe, 390 f.

Tjenestepligt til Bispestolen. Der er heri en Bestemmelse om, at Bønderne er pligtige til paa egen Bekostning at føre en Havreafgift til Lustrup.

I Aaret 1468 fik Biskoppen af Kristjern I. Birkeret for sine større samlede Ejendomme i Stiftet. I Sønderjylland var der 4 biskoppelige Birker, nemlig Møgeltønder, Ballum, Rønmø og Lustrup. At Godset her kunde udgøre et eget Birk, tyder jo paa, at det har været ret omfattende. Nogle Aartier før var Bispestolen kommen i Besiddelse af Semgaard i Sem Sogn. 1501 faar Biskoppen ved Mageskifte med Løgum Kloster Munkegaard, Munkemølle (Skallebæk Mølle) og to andre Gaarde i Sem for fem Gaarde i Lø Herred. Faa Aar senere — 1514 — faar Bispestolen atter ved Mageskifte med samme Kloster en Gaard i Høm, Sem Sogn, for en Gaard i Randrup.¹

Ved Reformationen 1536 inddroges alt Bispegodset under Kronen — „til Kongens Ophold og menige Rigens Bedste“. Det gælder naturligvis ogsaa det foran omtalte Gods. Man maa dog mindes, at Bispestolen kun havde haft Trøjborg som Pant. En Del af det inddragne Gods lagdes under Riberhus Len, men Møgeltønder og Trøjborg vedblev en Tid lang at være selvstændige kongelige Len. 1572 gik Trøjborg over i privat Eje, idet Frederik II. solgte Godset til den holstenske Adelsmand Peder Rantzau. Møgeltønder vedblev — med en kort Afbrydelse — at være Kron-gods til 1661. Da afhændede Frederik III. det til Feltherren Hans Schack tilligemed en hel Del andet Gods paa Fastlandet og paa Øerne, hovedsagelig det gamle Bispegods. Med Godset fulgte Birkerettigheder, Kirketiender o. s. v.

¹ Kinch, Ribe, I. 50, 67, 366, 416.

Efterfølgende Tal, hentede fra Danske Atlas, der udkom 1769 — førend Bortsalget af Hovedgaardsjord og Bøndergods var begyndt — giver en Forestilling om de to Godsers Omfang. Schackenborg: Hovedgaardstakst Ager og Eng 428 Td., Mølleskyld 36 Td., privilegeret skattefrit Hartkorn 300 Td., Bøndergods 1382 Td., Kongetiender 105 Td. Trøjborg: Hovedgaardstakst 121 Td., Mølleskyld 15 Td., Bøndergods 1128 Td., Tiender 147 Td.¹

Ribe Hospitals Gods.

En Del af Enklaverne hørte til henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede under Ribe Hospital, som blev oprettet i Tiden lige efter Reformationen, og som efterhaanden kom til at eje ret betydeligt Jordegods. Dette havde vistnok tidligere tilhørt forskellige kirkelige Stiftelser, som Staten nu tiltog sig Raadighed over. Det var nemlig ikke blot Bispegodset, der ved Reformationen inddroges under Staten. Samme Skæbne ramte nemlig Klostergodset — efterhaanden som Munkene døde eller forlod Klostret — og en Mængde andet Kirkegods.

Naar Kronen eller Staten saaledes tilegnede sig Kirkegodset, fulgte hermed ret naturligt Pligten til at røgte nogle af de Opgaver, som Kirken gennem sine forskellige Stiftelser før havde taget sig af. Dette gælder i første Række Omsorgen for fattige og syge.

De fattige havde ofte fundet Støtte i Klostrene, men Fattigplejen havde dog ingensinde været nogen Hovedopgave for disse. Derimod fandtes der rundt om i Byerne forskellige mer eller mindre klosterlige Stiftelser eller Hospitaler, hvis eneste Opgave det var

¹ V. 714, 718. Maal under en Tønde er udeladte.

at tage sig af fattige og syge. Særlig maa her nævnes Helligaandshusene og St. Jørgensgaardene. De sidstnævnte var oprindeligt kun beregnede paa Mennesker, der led af Spedalskhed, men henimod Slutningen af Middelalderen, da denne frygtelige Sygdom sjælden forekom her i Landet, blev St. Jørgensgaardene næsten udelukkende Fattigstiftelser.

I Kirkeordinansen fra 1539, den Lov, der skulde nyordne de kirkelige Forhold, siges der, at Gods, der forhen har tjent til fattiges Underhold, skal have samme Anvendelse i Fremtiden. Hvad der med Urette er frataget de fattige, skal atter tillægges dem. Hvis det forhaandenværende Gods ikke skulde være tilstrækkeligt, vil Kongen lægge mere til.

De mange smaa Stiftelser eller Hospitaller blev nu som Regel nedlagte, og i deres Sted blev der i Stiftsbyerne og i en Del andre Købstæder oprettet større Hovedhospitaller. De kaldtes gerne „almindelige Hospitaller“, vel nok fordi de var fælles for Land og By og for alle Slags syge og fattige. Et saadant almindeligt Hospital oprettedes ogsaa i Ribe. Kongens Fundats eller Stiftelsesbrev er udstedt henimod Slutningen af 1543. Til Bolig for de „fattige, saare og syge Mennesker“ fik Hospitalet overladt Sortebrødre Klosters Bygninger, der endnu i det væsentlige er bevarede og og fremdeles tjener til Bolig for Hospitalets Beboere. Det gamle interessante Hospital ligger i Læ af St. Katharine Kirke, Klosters gamle Kirke, der siden Reformationen har tjent som Sognekirke. I god Overensstemmelse med de i Kirkeordinansen givne Løfter blev ogsaa Helligaandsgaarden i Ribe „med al sin Rente og rette Tilliggelse“ tillagt Hospitalet. Det varede dog nogle Aar, inden Hospitalet kom i fuld Besiddelse af

nævnte Gaard og dens Gods. Det skete først 1556, da Domprovsten Iver Juel, der havde Gaarden i Forlening, døde.

Ogsaa Byens St. Jørgensgaard med dens Gods tilfaldt Hospitalet. Endnu en tredie af Ribe Bys middelalderlige Stiftelser lagdes tilligemed dens Indtægter og Gods til Hospitalet, dog først i Aaret 1554, nemlig den saakaldte Puggaard. Denne Stiftelse er oprettet 1298 af den daværende Biskop, Kristjern II., og bestemt til at yde Bolig og Underhold til „20 fattige Skolebørn, der er tjenlige til at studere“. Ved Overtagelsen maatte Hospitalet dog paatage sig en Del af de Pligter, der tidligere havde paahvilet Puggaard.

Den gamle St. Jørgensgaard i Kolding blev ogsaa lagt til Hospitalet i Ribe. Dog fandt Kongen snart, at denne Gaard med dens Bøndergods bekvemt kunde lægges til hans Slot Koldinghus. I Stedet for 16 Gaarde og nogle Jordstykker i Koldingegnen faar Hospitalet da i Aaret 1552 11 Gaarde i Emmerlev Sogn, 1 Bol i Sønder-Sejerslev, 3 Gaarde og 3 Bol i Skast Sogn, 3 Gaarde i Vinum, 1 i Jedsted, 1 i Hedegaard (Hjortlund Sogn) samt 4 Gaarde Nord for Aaen — sikkert altsammen gammelt Kirkegods.

Hospitalets Indtægter bestod væsentlig i Renten af Jordegods. Der var tillagt det nogle Kongetiender. Ogsaa fra private, der mod Betaling indgav sig i Hospitalet eller viste Gavnildhed mod det, kom der noget, men Hovedparten af Indtægterne hidrørte fra de ovennævnte gamle kirkelige Stiftelsers Gods.¹

Hospitalets ældste Jordebog, der — efter Skriften at dømme — stammer fra første Halvdel af det 17. Aarhundrede, viser, at Hospitalet ejede en Mængde Bøndergods rundt om i Stiftet og ikke mindst i den

¹ Kinch, Ribe, II. 36 f., 52 f., 789 f.

Del af Stiftet, der laa i Sønderjylland. Der var her Hospitalstjenere i de fleste Sogne langs Vestkysten lige til Vidaaen. Hygum og Skrave var de Sogne længst mod Øst, i hvilke der fandtes Hospitalsgods. Ved Stiftets Sydgrænse var Hospitalsbønderne særlig talrige, navnlig i de to Sogne Emmerlev og Mjolden. Vi har ovenfor set, hvorledes Hospitalet er kommen i Besiddelse af sit Gods i det førstnævnte Sogn. Efter Jordebogen ejede det 9 Gaarde i Emmerlev foruden 22 „Otte Skillings Mænd“ i Sønder-Sejerslev. De sidstnævnte svarede hver en Ost i aarlig Afgift. Mjolden var dog det Sogn, hvor Hospitalet ejede mest. Her fandtes der 17 Gaarde, nemlig 1 i Forballum, 2 i Højbjærg, 5 i Ottersbøl og 9 i Mjolden. I sidstnævnte By var der desuden en Forbedelse,¹ der svarede en Ost i aarlig Afgift.²

I Løbet af det 16. og det 17. Aarhundrede møder vi hos Kronen saavel som hos private Godsejere en stadig Stræben efter at faa Strøgodsset samlet sammen saa nær som muligt til Hovedgaarden af Hensyn til Hoveriet. Denne Bestræbelse er ogsaa kendelig for Ribe Hospitals Vedkommende. Af en gammel Kopibog ses det, at der idelig har fundet Mageskifter Sted, snart med Kronen og snart med private Ejere. Efterhaanden faar Hospitalet det meste af sit Gods samlet nærmere til Ribe, hvor det havde en større Hovedgaard. I Jordebogen fra 1720 findes intet Gods Syd for Hvidding Herred; det sydligste ligger i Søndernæs i Brøns Sogn. Det meste af det sydligere liggende Gods var 1663 mageskiftet til Feltherren Hans Schack.³

¹ Vistnok en Slags Fæstegaard.

² Ribe Bispearkiv, Pakke Nr. 147, Landsarkivet i Viborg. Her findes ogsaa de i det følgende omtalte Jordebøger.

³ Kronens Skøder, II. 143 f.

Efter Jordebogen 1729 ejede Hospitalet — foruden sin Hovedgaard ved Ribe paa godt 12 Td. Hartkorn — ca. 470 Td. Hartkorn Bøndergods. Deraf laa godt og vel 211 Td. Syd for Kongeaaen. Hertil kom en Gaard i Emdrup, Hvidding Sogn, et „Sted“ i Sønder Farup og en Skov i Langetved, Skrave Sogn. De sidstnævnte Ejendomme hørte under Haderslevhus Amt og var ikke matrikulerede.

Hospitalet ikke blot mageskiftede sit Gods med andet Bøndergods, det solgte ogsaa væk af det for rede Penge. I Tiden fra 1702 til 1729 sank dets Bøndergods fra 708 til 470 Td. Hartkorn.¹ Ogsaa i den følgende Tid, særlig de første Aar efter 1740, afhændedes der en hel Del Gods.

I Aaret 1792 bortsolgte endelig ved offentlig Auktion det Bøndergods, Hospitalet endnu havde i Behold — i Almindelighed til de paa Ejendommene boende Fæstere. Der var ialt 212 Fæstere, deraf 102 Syd for Kongeaaen. En Del af Fæsterne havde kun Huse med Jord eller uden Jord, Forbedelser, i Fæste. De fleste Ejendomme sønden Aa laa i Byerne nærmest omkring Ribe. I Vester Vedsted By var der saaledes 8 Gaarde, 11 Huse og 1 Forbedelse, i Sønder Farup 3 Gaarde, i Øster Vedsted 4 Gaarde og 1 Hus (kun Grunden), i Lustrup 9 Gaarde og 11 Huse, i Sem 4 Gaarde, 1 Bol og 4 Huse, i Høm 4 Gaarde og 3 Huse, i Favrholt 1 Gaard, i Snebsgaard 1 Gaard o. s. v.²

Ribe Domkapitels, Domkirkes og Skoles Gods.

I Middelalderen fandtes der ved hver Domkirke eller i hver Stiftsby et saakaldt Domkapitel, der spillede en stor Rolle i Datidens kirkelige Liv. Medlem-

¹ Kinch, Ribe, II. 800.

² Ribe Bispearkiv, Pakke Nr. 454. Viborg.

merne bestod oprindelig af de ved Kirken ansatte Præster.¹ De kaldtes Kanniker, fordi de levede et „canonisk“ eller regelbundet Liv i Lighed med Munkene. Ogsaa de boede oprindelig i samme Hus, havde fælles Sovesal og fælles Spisestue, ligesom de til bestemte Tider mødtes i „Kapitelsalen“ for at høre et Afsnit eller „Kapitel“ oplæst af den hellige Skrift, af Reglen, hvorefter deres Liv skulde leves, eller af en eller anden Bog. Det klosterlige Præg forsvandt dog i Tidens Løb mere og mere fra Domkapitlerne. I Mod-sætning til Munkene havde Kannikerne altid haft Ret til Særeje, og efterhaanden ophørte ogsaa de fleste Steder Fællesskabet om Boligen, idet hver Kannik selv fik sin Bolig. Det hændte ogsaa, at Kanniker slet ikke, eller ikke til Stadighed, opholdt sig i Stiftsbyen. De maatte da som Regel holde en Vikar i deres Sted eller give Afkald paa en Del af Indtægterne af deres Kanonikat eller Kannikedømme.

De øverste blandt Domkapitlets Medlemmer kaldtes Prælater. Af dem var der gerne tre eller fire ved hvert Kapitel: Provst, Dekan, Ærkedegn og Kantor. Trinfølgen var dog noget forskellig. Undertiden var Ærkedegnen Kapitlets Formand. Det var saaledes Tilfældet i Ribe.

Domkapitlets vigtigste Opgave var at varetage Guds-tjenesten i Domkirken. Her havde Prælater saavel som de almindelige Kanniker hver sin Gerning. Og i Kirkens Kor havde hver af dem sin Stol. Endnu ses de gamle Kannikestole i Ribe Domkirkes Kor.

Saa havde Domkapitlerne ogsaa det Hverv at ud-danne Præsterne til vedkommende Stift. Derfor var der til hvert Domkapitel knyttet en Skole, der lededes

¹ L. Helveg, De danske Domkap. før Reform.

af et af Kapitlets Medlemmer, Rektor. Her fik Præsterne deres teoretiske Uddannelse, ved Deltagelse i Gudstjenesterne fik de — som „Korvikarer“ — under Kantors Ledelse den praktiske Uddannelse. Det krævedes ikke af en almindelig Præst, at han skulde have studeret ved et Universitet. Derimod maatte man for at blive Kannik have studeret to eller tre Aar ved udenlandske Universiteter. — Domskolerne var dog ikke blot Præsteseminarier, de var tillige almindelige Børneskoler.

Domkapitlets Indflydelse naaede langt ud over Stiftsbyens Grænser. Det havde en væsentlig Del i hele Stiftets Styrelse i kirkelig Henseende. Døde Biskoppen, havde Kapitlet hele Styrelsen af Stiftet i sin Haand, indtil en ny var valgt. Ogsaa Valget af den nye Biskop øvedes af Kapitlet, og det faldt gerne paa et af Kapitlets egne Medlemmer. Samtlige Kanniker dannede som et Slags Raad for Biskoppen, og denne maatte ved Afgørelsen af vigtigere Sager altid forinden indhente Kapitlets Samtykke. Domkapitlet dannede tillige som en Slags kirkelig Overret i Stiftet. — De højere kirkelige Embeder i Stiftet var ofte knyttede til Domkapitlet. Saaledes var fra gammel Tid af Ærke-egnen i Ribe Provst for det meste af den Del af Stiftet, der laa indenfor Sønderjyllands Grænser.

Domkapitlernes Pligter eller deres Gerning var saaledes ret omfattende, men mange var ogsaa de Rettigheder, som Kirken eller den verdslige Magt gennem Tiden havde tildelt dem. Og store var de Indtægter, der tilflød Kapitlet og dets Medlemmer dels af Jordegods, dels af Tiender, dels af Præstekald, der var „annekerede“ eller „unerede“ med et Kanonikat, idet vedkommende Kannik havde Indtægten af Præstein-

bedet imod at holde en Vikar, der besørgede Tjenesten i Sognet.

Domkapitlet i Ribe gaar tilbage til Midten af det 12. Aarhundrede. Det stiftedes 1145 af den daværende Biskop over Ribe Stift, Helias. Det, at Gudstjenesten „udføres med ringe Indtægter og ved faa Personer“, har, hedder det i Stiftelsesbrevet,¹ tilskyndet Biskoppen til at raade Bod herpaa, og han har da „anordnet nogle Personer, som fører et canonisk Liv, og efter vor Evne tillagt dem nogle Indtægter“. Hvor mange Personerne var, og hvor store Indtægterne var, ses ikke af Stiftelsesbrevet, men der tilføjes, at „det, hvori vi har gjort for lidet, det efterlader vi til vore Efterfølgeres Velgørenhed rigeligen at udfylde“. Og det Haab gik i rigt Maal i Opfyldelse.

Fra 1291 har vi en Fortegnelse, der viser, hvor mange Kanniker der da er, og hvilke Indtægter de har rundt om i Stiftet. Antallet af Kanniker var da 21. Senere vokser Tallet til 24. Fra Slutningen af det 15. Aarhundrede er det dog kun Halvdelen af Kannikerne, der er „residerende“ eller har Forpligtelse til at bo i Ribe. Denne Forpligtelse paahviler ikke de andre tolv, hvis Indtægter da ogsaa er mindre.²

Indtægterne flød fra mange Kilder. Det kan saaledes nævnes, at Halvdelen af et Aars Indtægt af alle i Stiftet ledige Præstekald tilfaldt Kapitlet. Adskillige Kirker med tilhørende Præstekald var ogsaa annekterede Kapitlet. Det var saaledes for Sønderjyllands Vedkommende Tilfældet med Kirkerne i Farup, Vester Vedsted, Brøns, Hellevad, Ballum, Emmerlev og en Tid lang ogsaa Møgeltønder. Brøns og Emmerlev laa under Ærkedegnen, der her holdt sin Kapellan eller Vikar.

¹ Ribe Oldemoder, 41.

² Smstds. 60 flg.

De væsentligste Indtægter hidrørte dog fra Jordegods. Allerede 1291 ejede Kapitlet — som det fremgaar af ovenomtalte Fortegnelse — en hel Del Gods rundt om i Stiftet, men det forøgedes meget i de følgende Aarhundreder, særlig i det 14. Det meste af Godset var skænket til „at udvide Gudsdyrkelsen“ eller til Bedste for Giverens eller hans Slægts Sjæle. Saaledes giver i Aaret 1415 Væbneren Jakob Kalfs Enke Margreta og hendes Datter alt deres Gods i Døstrup Sogn til Kapitlet for Mandens og deres egne Sjæles Frelse. Fem Aar senere skænker Laurids Aagesen sine Agre, Enge, Kær og Græsgange i Vinum til Kapitlet til Bedste for sin egen og sine Forældres Sjæle.¹ Som Regel forpligtedes Kapitlet til paa Aarsdagen for Giverens eller hans Slægtninges Død at lade afholde en Sjælemesse for vedkommende, en „Aartid“. Ogsaa til daglige eller ugentlige Messer forpligtes Kapitlet undertiden i Gavebrevene.

Kapitlets ældste bevarede Jordebog er fra 1530.² Af den ser vi, hvor meget Bøndergods der i Tiden lige før Reformationen laa til Kapitlet. I hele Stiftet ejede det ialt 251 Gaarde og 30 Bol. Deraf laa omtrent en Trediedel, nemlig 83 Gd. og 10 Bol — foruden 3 Forbedelseshuse — i Sønderjylland. I de fleste Sogne langs Vestkysten mellem Vidaaen og Kongeaaen fandtes der Kapitelsgods. I Højer Herred var der 19 Gd. og 2 Bol, i Tønder Herred 1 Gd., i Ballum Birk 3 Gd. og 3 Bol (deraf 2 Gd. og 3 Bol paa Rømø), i Lø Herred 9 Gd., i Hvidding Herred 35 Gd. 3 Bol og 3

¹ Grønlunds Afskrift af Kapitlets Brev i Rigsark., Nr. 160 og 168.

² Sønderjyske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden, ved Falkenstjerne og Hude, 458 f., Ny Kirkehist. Saml. I. 68 f.

Forbedelser, i Gram Herred 2 Gd. og 1 Bol, i Kalvs-
lund Herred 12 Gd. og 1 Bol, og i Frøs Herred 2 Gd.

Der var 3 Sogne, som ragede særligt højt op,
nemlig Vester Vedsted med 9 Gd., 1 Bol og 3 For-
bedelser, Skærbæk med 7 Gd. og 2 Bol, og Emmer-
lev med 15 Gd. og 1 Bol.

Sidstnævnte Sogn bærer, som vi ser, Prisen. Fra gammel Tid af havde Sognekaldet her tilhørt Ærke-
degnen, Kapitlets Formand. Først sent synes Kapitlet at være kommen i Besiddelse af sit Gods der. Oprin-
delsen til dette er os for Størstedelen bekendt. 1432 skøder Anders Perssen, Bymand i Horsens, til Kapitlet den Ret i Emmerlevgaard og andet Gods sammesteds, som han har arvet efter Ærkedegnen Iver Thorsen. Fire Aar senere køber Kapitlet af Ridder Morten Jensen (Gyrstinge), Biskoppens Lænsmand paa Møgeltønder, (for 268 rh. Gylden, 40 lyb. Gylden og 25 Mk. rent Sølv) Kjærgaard og 7 andre Gaarde i Emmerlev, 4 i Højer og 3 i Abild foruden nogle Jorder og Enge. 1515 køber Kapitlet endnu 3 Gaarde i Emmerlev af Væbner Erik Klausen (Rosenkrantz) af Trægaard.

Alt det nævnte Gods var Kapitlets fælles Bønder-
gods : det Gods, der kom til Deling mellem de resi-
derende Kanniker. Desuden ejede Kapitlet — foruden adskillige Ejendomme i Ribe By — en Del „Præbende-
gods“ i forskellige Sogne i Sønderjylland, ialt 16 Gaarde og 1 Bol. Indtægterne af dette Gods kom ikke til Deling, men tilfaldt forskellige Kanniker. 5 af disse Præbendegaarde laa i Øster Vedsted, 3 i Vester Vedsted og 2 i Kannikhus i Møgeltønder Sogn.

Domkapitlerne ophævedes ikke ved Reformationen. Baade af Kristian III. og senere Konger lovedes det dem, at deres Rettigheder skulde holdes ved Magt.

forsaavidt det lod sig forene med den nye Kirkeordning. Men den store Rolle, de havde spillet før Reformationen, var forbi, og deres Betydning var stadig i Dalen. Indtil deres Ophævelse vedblev de at have Domsret i Ægteskabssager, der afgjordes fire Gange om Aaret, paa de saakaldte Tamperdage. En Tid lang havde de ogsaa — for Ribes Vedkommende til 1617 — Domsret i alle kirkelige Sager, men denne Ret overgik senere til Landemoderne.

Ogsaa Besiddelsesretten til Kapitlernes Ejendomme stadfæstedes gentagende af Kongerne, men disse tiltog sig mer og mer Indflydelse paa Anvendelsen af Godset. Efterhaanden mistede Præbenderne ganske deres kirkelige Karakter og anvendtes til Lønninger ikke blot for Kirkens og Skolens Tjenere, men ogsaa for verdslige Embedsmænd, eller uddeltes som Gave til Mænd, hvem Kongen vilde vise en Gunst.

Først efter Enevældens Indførelse fulgte den endelige Ophævelse af Domkapitlerne og Inddragelsen af deres Gods under Kronen. Det skete ikke paa én Gang, men fandt vistnok Sted, efterhaanden som Præbendernes Indehavere døde. Det meste af Godset synes at være blevet udlagt til Ryttergods. Det skulde altsaa tjene til Underhold for den staaende Militi.

Sammenligner vi Kapitlets Jordebog¹ over Fællesgodset 1662 med den fra 1530, er Forandringerne ikke ret store. Der er forsvundet ca. 10 Gaarde og Bol. Derimod er Antallet af Forbedelser eller Gadehuse steget fra 3 til 66. De fleste af disse Huse laa i Emmerlev Sogn (25) og i Højer (Høvr) By, hvor der var ialt 14. Et Bol her — paa Vor Frue Toft — har „af Arilds Tid“ skyldet 24 Skll., men er nu „forbygt i 13

¹ Rigsarkivet.

smaa Hytter eller Gadehuse, flytter i og af, giver hver til Husleje 1 Mk.“

Gaar vi et kvart Aarhundrede frem i Tiden, til Matriklen af 1688,¹ er der kun smaa Mindelser tilbage om Kapitlets Gods. Af en Gaard i Sem, som Schackenburg har Herlighedsretten til, svares Landgilden til Kapitlet i Ribe. Præsten i Højrup, Hr. Jens Tygesen, har Hovedparten af en Kapitelsgaard, som er ham tillagt „for hans Kalds Ringheds Skyld“. Resten af Gaarden er Ryttergods. Maaske ogsaa lidt Gods i Raahede, Hvidding Sogn, og i Kirkeby, Roager Sogn, der betegnes som tilhørende Magistrene Hans Rosenberg og Jørgen Fog, er Kapitelsgods.

I Tilknytning til Domkapitlets Gods maa nævnes Domkirkens og Skolens Gods, der ogsaa efter Reformationen stod under Kapitlets Tilsyn. Omkring 1660 havde Domkirken² 22 større Ejendomme (Gaarde), 2 mindre (Bol), en Eng og en „Stugjord“. Sidstnævnte laa i Astrup, Brøns Sogn. Ejendommene var spredte over 12 Sogne. De fleste laa dog nær ved Ribe: i „Næste Bjerrum“ 2, i „Uder Bjerrum“ 1, i Sønder Farup 2 og i Øster Vedsted 5.

Domskolen havde kun ubetydeligt Gods sønden Aa, vistnok kun en enkelt Gaard i Hedegaard, Hjortlund Sogn.³

Udskillelsen fra Sønderjylland.

Det foran omtalte Kirkegods, der efterhaanden blev Krongods, var tillige inde under en Bevægelse mod Nord — fra Sønderjylland til Nørrejylland. Udskillelsen

¹ Matrikelsarkivet.

² Afskrift af Kirkens Jordebog i Rigsark., vistnok fra 1661.

³ Matriklen 1681, Matrikelsark.

fra Hertugdømmet og Henlæggelsen under Kongeriget skete nemlig ikke paa én Gang eller ved et enkelt Paabud fra oven. Man kan vist sige, at Enklaverne mere er gledne end lagte ind under Kongeriget.

Vi anfører et Par Vidnesbyrd om denne Bevægelse mod Nord. Som tidligere omtalt tilstod Hertug Abel i Aaret 1240 Ribe Biskops Tjenere i Møgeltønder, Daler og Ballum Frihed for Skat og Tjeneste til Hertugdømmet — „undtagen Leding, Kværsæde og Stud“. Godt et Aarhundrede senere, 1361,¹ overlader Hertug Valdemar V. Biskop Peder i Ribe og hans Kirke al den Ret, der tilkom ham eller det jyske Hertugdømme til Møgeltønder Sogn, imod at der ved Domkirken holdes 4 „Aartider“ for ham. hans Hustru Richardis og deres Sønner Henrik og Valdemar. Baandet, der binder sidstnævnte Sogn til Sønderjylland, synes unægtelig at være stærkt løsnet, selv om der ikke tales om en ligefrem Henlæggelse til Nørrejylland.

I Almindelighed betragtes Dronning Margrete som den egentlige Skaber af Enklaverne. Det er naturligvis med nogen Ret, idet hun jo ved Købet af Trøjborg med tilhørende Gods og Pantsættelsen til Ribe Bispestol har knyttet en væsentlig Del af de senere Enklaver til Ribe og dermed til Kongeriget. Maaske man dog tillægger hende for megen Ære. Man mener nemlig, at hun ikke nøjedes med at knytte det nævnte Omraade til Ribe, men at hun ligefrem udskilte det fra Hertugdømmet og lagde det og Møgeltønder under Kongeriget. Denne Antagelse skyldes Arild Huitfeldt, der i sin Danmarkskrønike fra Tiden omkring Aar 1600 skriver saaledes om Dronning Margrete: „Hun var tilmed saa forsigtig, at hun baade Trøjborg og Møgel-

¹ Suhm, Hist. af Danm., XIII. 839—40.

tønder, item Hundsbækgaard, som hun købte af Hr. Frederik Limbæk, alligevel de ligger udi Fyrstendømmet, lod lægge under Kronen og Viborg Landsting, dér at søge deres Ret, ikke Urneting udi Fyrstendømmet.¹

Maaske Huitfeldt dog har gjort en for dristig Slutning ud fra Forholdene, som de var paa hans Tid. Det maa i hvert Fald indrømmes, at hans Beretning gør et ret upaalideligt Indtryk. Hundsbækgaard havde Dronningen saaledes ikke købt af Frederik Limbæk, og naturligvis havde hun heller ikke lagt den ind under Kronen og Viborg Landsting, hvor den i Forvejen var.

En halv Snes Aar efter Dronning Margretes Død førtes der en vidtløftig Proces mellem hendes Efterfølger Erik af Pommern og de holstenske Grever. Under denne klager Holstenerne over, at Margrete „mod Tro og Love“ (infra fidem) har tilvendt sig saa meget Gods i Hertugdømmet, bl. a. Trøjborg.² Denne Klage kunde jo synes at støtte Huitfeldts Udtalelse, men der er atter andre Udtalelser, som tyder i modsat Retning. Da Kong Hans og hans Broder Frederik i Aaret 1490 delte Sønderjylland, forbeholdt begge sig Ret til at indløse Trøjborg, saafremt den hørte med til Hertugdømmet.³ Her er der altsaa Tvivl om; hvordan Sagen forholder sig. Men at denne Tvivl kunde opstaa, viser unægtelig, at Trøjborg saavel som Bispestolens øvrige Gods maa have været ret nær knyttet til Kongeriget.

Alligevel støder vi kort Tid efter paa en Udtalelse,

¹ Kvartudg. IV. 160.

² Scriptorum VII. 276.

³ J. Fr. Hansen: Staatsbeschr. des Herzogth. Schlesw. 585.

der tyder paa, at Bispestolens Gods i Sønderjylland fremdeles hører med til Hertugdømmet. I 1536 blev jo de katholske Biskopper fængslede, og der fremførtes af Kongen forskellige Klagemaal mod dem. Det blev bl. a. bebrejdet Biskop Iver Munk i Ribe, at han sammen med de andre Biskopper efter Frederik I.s Død havde været med til at hindre Kristjan III.s Valg til Konge. Kongen kunde netop have ventet det modsatte af ham, da han har saa meget Gods i Hertugdømmet „under os og vore umyndige Brødre beliggendes“.¹

Den Omstændighed, at Skatten af det sønderjyske Gods, der tilhørte de forskellige kirkelige Stiftelser i Ribe, indtil efter Reformationen gik i Hertugdømmets Kasse, er ogsaa et Vidnesbyrd om, at det nævnte Gods endnu ikke var helt udskilt fra Sønderjylland.² Dette Spørgsmaal spillede ganske vist ikke nogen stor Rolle, idet Kirkens Tjenere — ligesom Adelen — som Regel var fritagne for de ordinære Skatter, som Bøndergodset maatte svare. Men i de ekstraordinære Skatter maatte dog som Regel baade Kirkens og Adelen Fæstere tage Del.

Efter Reformationen møder vi hos Kongen en Bestræbelse for at faa dette ordnet, saa Skatterne udredes til Kongeriget. I et Kongebrev fra 1549 til Lensmanden paa Møgeltønder, Dittl. Ahlefeldt, siges det, at der er udgaaet Brev til alle Bønder og Tjenere i Møgeltønder Len om at „komme os til Hjælp med sliig Skat og Landhjælp, som andre vore Undersaatter her udi vort Rige Danmark udi dette næst forgangne

¹ Nye Danske Mag. III. 22.

² Neues staatsb. Mag. VI. 255 f., Sønderj. Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden 436 f.

Aar gjort have." Lensmanden har villet holde sine Tjenere fri for denne Skat, hvad Kongen dog ikke vil tilstede, „efterdi at samme Len tilforn har ligget under Ribe Stift, og vi nu haver det under Kronen".¹

I et Kongebrev af 23. Oktober 1553 til Domkapitlet i Ribe, ser vi, at der er udgaaet et Brev til Lensmanden paa Riberhus, Jesper Krafse, om at opkræve „en almindelig Skat over alt Riberlen". Da nu Kapitlet i Sønderjylland har Bønder, „som og hør her til Riget og er pligtig at give Skat saa vel som andre her udi Riget", faar dets Medlemmer Tilhold om at give Lensmanden paa Riberhus et klart Register over deres Bønder i Sønderjylland, „og siden tilholde dennem (Bønderne) at de religen udgive samme Skat".²

En halv Snes Aar senere hører vi, at det stadigvæk kniber med at faa Skatten ind fra de i Sønderjylland boende „Kron-, Stifts-, Kapitels-, Hospitals-, Kloster- og Kirketjenere". Lensmanden paa Riberhus kan ikke, siges der, „forsvare det vidtstrakte Gods ej heller opkræve Skat og anden Tynge deraf".³

Ved Enevældens Indførelse kom der som bekendt en bedre Ordning i mange Forhold, ogsaa paa Skattevæsenets Omraade. Hele Kongerigets Jord blev matrikuleret eller skyldsæt efter Hartkorn. Dette var ogsaa Tilfældet med de til Enklaverne hørende Arealer i Sønderjylland. En Undtagelse herfra dannede dog Enklavegodset paa Øerne, der ikke blev matrikuleret. Efter at Matrikuleringen havde fundet Sted, var det, om en Bonde skattede efter Hartkorn eller Plovtafst, Kendetegnet paa hans Tilhørsforhold til Kongeriget eller til Hertugdømmet.

¹ Dan. Mag. 4. R. IV. 163.

² Tegn. o. alle Lande. Kort Udtog i Kancelliets Brevbøger.

³ Kancelliets Brevbøger 16. April 1553.

Heller ikke med Hensyn til Retsplejen skete Udskillelsen af Enklaverne fra Sønderjylland med ét Slag.

Hos Middelalderens Jorddrotter møder der en Bestræbelse for at faa de dem undergivne Bønder eller Tjenere skilte ud fra de almindelige Herredsting og lagte ind under særlige Ting, Birketing. Til disse Ting fik saa Godsejeren Ret til selv at beskikke Dommeren, haandhæve Retten og hæve de paa Tinget idømte Bøder. En saadan Birkeret fik, som vi tidligere har omtalt, Biskoppen i Ribe ved Kongebrev af 5. Novbr. 1468 for flere af sine Ejendomme, for Sønderjyllands Vedkommende saaledes for Møgeltønder, Ballum, Rønmø og Lustrup.

Lø Herreds Ting har vistnok ogsaa mere haft Karakteren af et Birketing end af et almindeligt Herredsting. Det var saaledes nær knyttet sammen med Trøjborg Gods og synes — i hvert Fald en Tid — at være holdt paa selve Slottet. I et Kongebrev fra 1550 siges det saaledes om nogle Bønder, at de er „tingpligtige at søge deres Ret for Trøjborg Slot“.¹

Birketingene saavel som Herredstingene var Underretter, hvorfra Domme kunde indankes for Landstinget. Huitfeldt mente jo, at Dronning Margrete lagde Møgeltønder og Trøjborg — og det vil sige alt Bispestolens Gods i Sønderjylland — fra Urnehoved ind under Viborg Landsting. Og man kunde forstaa, om Ribe Biskop har næret Ønsker i den Retning. Han havde jo den langt overvejende Del af sit Gods under Viborg Landsting. Men maaske en særlig Henlæggelse strengt taget ikke var nødvendig. Viborg Landsting var oprindeligt fælles Værneting for Nørre- og Sønderjylland, og da dette havde faaet sit eget Landsting paa Urnehoved, blev

¹ Danske Mag. 4 R. VI. 328.

Forbindelsen med Viborg ikke helt afbrudt, idet der fra Hertugdømmet kunde appelleres til Viborg Landsting lige til Aar 1524. I hvert Fald har man en Følelse af, at Vejen for de paagældende Egenes Beboere fra sønderjysk ind under nørrejysk eller kongerigsk Rettergang ikke var særlig knudret.

Mere vanskelig blev Vejen for Beboerne af det øvrige sønderjyske Kirkegods, der kom til at høre til Enklaverne.¹ Kun Bispegodset havde særegne Ting, alt det andet hørte — paa en lille Undtagelse nær, som skal nævnes nedenfor — ind under de slesvigske Herredsting. Og det vedblev at være Tilfældet længe efter Reformationen. Ofte beklager Bønderne sig over, at de „paa Herredstingene i Fyrstendømmet ikke bliver hjulpne saaledes til Ret, som det burde sig“. Og Frederik II. gør flere Forsøg paa at hjælpe disse kongerigske Undersaatter ind under kongerigsk Rettergang, men alle hans Forsøg mislykkes. 1563 havde han paabudt, at en Del af de paagældende Kron-, Kapitels-, Hospitals-, Kloster- og Kirketjenere skulde lægges ind under det dem nærmest liggende Birketing — Møgeltønder, Ballum eller Lustrup. Resten skulde søge til St. Nikolaj Klosters Birk ved Ribe. Kristian I. havde i sin Tid givet St. Nikolaj Nonnekloster Tilladelse til at oprette dette Birketing for sit Gods i Byerne Tved og Tange udenfor Ribe, men det havde, ubetydeligt som det var, aldrig spillet nogen Rolle. Frederik II.s Paabud naaede foreløbig ikke længere end til Papiret. Der gik ni Aar hen, inden St. Nikolaj Klosters Birk begyndte at træde i Virksomhed, og et Par Aar efter standsede det igen. Hele Sagen mødte afgjort Mod-

¹ Se „Fra Ribe Amt“ 1917, „Sønden Lands Lov og Ret“ af H. Knudsen.

stand hos Kongens Farbroder Hertug Hans i Haderslev, der ved Delingen af Hertugdømmet i 1544 som sin Part havde faaet den nordlige Del af Sønderjylland. Den Dom, som blev fældet af nogle kongelige og her-tugelige Raader, der 1576 var samlede i Kolding for at afgøre dette og flere andre Stridspunkter mellem de to Slægtninge og deres Undersaatte, gik Kongen imod. Med Tilstanden fra før 1563 skulde det i alle Maader have sit Forblivende.

Der gik nu lange Tider hen, inden den Sag atter toges op og fik en for de kongerigske Undersaatte heldig Udgang ved Oprettelsen af Riberhus Birk. Dette skete ved kgl. Forordning af 15. Juli 1735. Lands-herren var den Gang den samme for de kongerigske og de slesvigske Undersaatte. Men Modstanden kom nu særlig fra Amtmanden i Haderslev og de slesvigske Herredsfogder, der led Tab i deres Indtægter ved Udskillelsen af de kongerigske Undersaatte fra de slesvigske Herredsting. Hovedæren for Sagens Gennemførelse skyldes den daværende Stiftamtmand i Ribe, Gabel.

Riberhus Birk var bestemt for de kongerigske Beboere i Frøs og Kalvslund, Gram og Hvidding Herreder. Det sydligere liggende Gods var efterhaanden ved Mageskifte eller ved Køb kommet ind under Trøjborg og navnlig under Møgeltønder eller Schackenborg og var sikkert derved gledet ind under kongerigsk Rettergang. Lige til 1864 var der dog i Emmerlev og Skast Sogne nogle kongerigske Ejendomme — den saakaldte Trøjborgske Kommune, 6 Gaarde, 1 Mølle og 14 Huse — hvis Beboere var tingpligtige under Højer Herredsting, saa Udskillelsen fra Hertugdømmet blev med Hensyn til Retsplejen aldrig helt gennemført.

Det samme gælder paa flere andre Omraader. De

omtalte Beboere i den Trøjborgske Kommune var saaledes paa flere Punkter inde under slesvigsk Lovgivning. Det omvendte skete ogsaa, at slesvigske Beboere var inde under kongerigsk Lovgivning, Forvaltning eller Retspleje. De slesvigske Beboere i Lø Herred var saaledes tingpligtige til dette Herreds Ting.

Det er tidligere omtalt, at Brede Sogn hørte under Slesvig Stift. Dette havde til Følge, at Skole- og Fattigvæsen her styredes efter de slesvigske Love. I Lø Herreds 4 andre Sogne, der var under Ribe Stift, styredes Skole- og Fattigvæsen efter de for Kongeriget gældende Love. Men ogsaa i Sogne, der hørte under Ribe Stift, hændte det, at Skole- og Fattigvæsen var under slesvigsk Styrelse. Som Eksempel kan nævnes Sem. Der var her — i 1855 — 494 kongerigske og 59 slesvigske Indbyggere. Alligevel hørte Skole- og Fattigvæsen ind under Haderslev Amt og styredes efter slesvigsk Lovgivning. Det samme var Tilfældet i Vester Vedsted Sogn, skønt ogsaa her Flertallet af Ejendomme og Indbyggere var kongerigske. Aarsagen hertil var vel nok den, at Kirken i de nævnte Sogne laa paa slesvigsk Grund. Kirkens Belliggenhed paa kongerigsk eller slesvigsk Grund synes nemlig at have været bestemmende for Styrelsen af Sognets Skole- og Fattigvæsen. Naar saaledes Skole- og Fattigvæsenet paa Rømø var under kongerigsk Styrelse, skønt baade Skole og Fattighuse laa paa slesvigsk Grund, saa skyldtes det sikkert den Omstændighed, at Kirken laa paa kongerigsk Grund. Det hændte dog ogsaa — som i Emmerlev Sogn —, at Skolevæsenet var under kongerigsk, Fattigvæsenet under slesvigsk Styrelse.¹

¹ Traps Beskr. af Danm. 1. Udg. II. 1004 f. Indberetn. fra Herredsfoged Brasen om Jurisdiktionen i Lø Herred. 1833, Ribe Amtsark., Sager af forsk. Indh., Pakke Nr. 4, Viborg. Sønderj. Aarb. 1906, S.32.

Endnu et enkelt Punkt skal omtales. Oprindeligt gjaldt de kongerigske Toldlove ogsaa i Enklaverne. Dette medførte dog store Ulemper, det fremmede navnlig Smugleriet, der florerede saa stærkt i Enklaverne, at det næsten betragtedes som en Næringsvej. Det endte saa med, at Enklaverne i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede kom ind under den mildere slesvigske Toldlovgivning. Kun Ribe By var underkastet de danske Toldlove. Denne Stilling i et Opland, der var inde under en Handelen mere begunstigende Toldlovgivning, var naturligvis til stor Skade for Byen. Flere Gange fremkom der fra Beboerne Ønsker om, at Byen maatte komme ind under den for Hertugdømmerne gældende Toldforfatning. Men disse Ønsker blev kun delvis opfyldte, idet Ribe i 1829 fik Ret til paa flere Punkter at fortolde efter de for Hertugdømmerne gældende Bestemmelser. En Forandring til det bedre for Ribe indtraadte først ved Toldgrænsens Flytning fra Kongeaaen i 1850.¹

Uheldige Følger af det blandede Forhold.

Det at Beboerne i samme Sogn og By havde forskellig Landsherre eller var inde under forskellig Retspleje, Lovgivning og Forvaltning, maatte nødvendigvis medføre idelige Forviklinger. Ned gennem Tiderne møder der os da ogsaa en endeløs Række af saadanne Forviklinger. Snart er det Landsherrerne eller deres Embedsmænd, der fører Klage over hinanden, snart er det Undersaatterne, der strides.

I Vinteren 1575—76 var der i Kolding samlet en Kommission paa otte Medlemmer, fire valgte af Kon-

¹ Saml. t. jysk. Hist. og Top. 3 IV. 111 flg., Viborg Stænder-tid. 1836 I. 617 flg.

gen og fire af Hertug Hans den ældre i Haderslev, til Afgørelse af en hel Del Stridspunkter. Vi har allerede nævnt Striden om Bispetinget ved Ribe, men der var mange flere Sager, som her skulde afgøres. Gennem flere Aar var der saaledes mellem de to Fyrster ført Strid om Retten til Vrag. Flere Punkter angik Toldbesvigelser. Hver af Fyrsterne havde sine Toldsteder, og fra begge Parter klages der over, at „Tolden fordrives“. Fra begge Sider klages der ogsaa over, at Lensmændene har ladet bygge Forbedelser — „menige Indbyggere til Trængsel“ o. s. v.

Endnu flere Tvistemaal var der mellem de to Fyrsters Undersaatter. Mellem Borgerne i Ribe og Hertugens Undersaatter havde der saaledes længe været Strid om de sidstnævntes Ret til at handle i Ribe, og de førstnævntes Ret til at drive Handel indenfor Hertugens Landomraade. Utallige Tvistemaal mellem de kongelige og fyrstelige Undersaatter angaar Markskel eller Krænkelse af Ejendomsretten til Jord eller Gods. Saaledes klages der over, at de slesvigske Beboere i Søndernæs, Brøns Sogn, har tilegnet sig „Græsning eller Fægang“ fra en kongerigsk Gaard der i Byen. Hertugens Undersaatter i Aarup har, klages der, tilegnet sig Hø og Korn fra en Ejendom i Karkov, der i lang Tid har været under Kronen. Ligeledes strides der om en Aalegaard i Karkov o. s. v., o. s. v.

De fleste af disse Tvistemaal fandt deres Afgørelse ved den af de otte Raader fældede Dom, den saakaldte „Koldinger Afsked“.¹ En af de betydeligste Sager opnaaedes der derimod ikke Enighed om. Den angik

¹ Staatsb. Mag. V. 441 f. I Ribe Bispeark., Pakke 219, Viborg, findes en dansk Afskrift af en Del af „Afskeden“, som jeg tildels har benyttet.

Ribe Biskops Myndighed over de sønderjyske Kirker. Efter Delingen i 1544 søgte Hertugerne ud fra den Betragtning, at med Landshøjheden fulgte Højheden over Kirkerne og Kirkegodset, at drage de Sogne, der var tilfaldne dem, ud af Forbindelsen med Ribe Stift. Denne Sag skulde ogsaa endelig afgøres her. Men da Meningerne stod skarpt mod hinanden, enedes man om at lade Sagen afgøre ved Voldgift af Kurfyrst August af Sachsen. Denne fulgte i sin Kendelse tyske Retsgrundsætninger og gav Hertugen Medhold, saa han fik ikke blot den verdslige, men ogsaa den kirkelige Højhedsret over de omstridte Kirker. Dette varede dog ikke længe. Ved Hertug Hans's Død 1580 tilfaldt hele Haderslev Amt Kongen, og ved et Kongebrev, som udstedtes Aaret efter, genoprettedes det gamle Forhold for Tørninglens Vedkommende, saaledes at Præsterne her i kirkelig Henseende rettede sig efter Kongerigets Love, i verdslig efter Hertugdømmets.

Ved Anedelingen 1581 fik Beboerne i den nordligste Del af Sønderjylland samme Landsherre, og dermed var for disse Egenes Vedkommende en enkelt Kilde til Strid tilstoppet. For Løgumkloster og Tønder Amts Vedkommende skete der ingen Forandring, idet de nævnte Amter ved Delingen tilfaldt den gottorpske Hertug. Her kom Forandringen jo først 1721. *

Iøvrigt var det som Regel ikke til Skade for Beboerne, at de havde forskellig Landsherre. Den ene Fyrste bestræbte sig ganske naturligt for, at hans Undersaatter ikke skulde være ringere stillede end den andens. Det var jo en bekendt Sag, at den nordslesvigske Bondes Kaar var lysere end hans Brødres i det øvrige Land. Og Beboerne i Enklaverne stod ikke tilbage for de øvrige nordslesvigske Bønder. Heller ikke

de var saaledes nogensinde bleven stavnsbundne. Det gjaldt alle de nordslesvigske Bønder, at „hele den vide Verden staar dem aaben for“.¹

Det Spørgsmaal blev ret ofte drøftet, hvem af de to Slags Beboere i Nordslesvig, de kongerigske eller de slesvigske, der havde de bedste Kaar. Og tit klager den ene Slags Undersaatter over, at de paa et eller andet Punkt er daarligere stillede end den anden Slags. Men det gælder som Regel ogsaa her, at hver af Parterne syntes bedst om sit eget.

Noget økonomisk Tab havde det blandede Forhold eller den forskellige statsretlige Stilling saaledes ikke bragt Beboerne i disse Egne, men adskillige Ulemper havde det ført med sig. Den forskellige Forvaltning, Lovgivning og Skyldsætning gav ikke blot Anledning til megen Strid mellem Myndighederne og mellem Beboerne, men den gjorde det ogsaa vanskeligt at samles om fælles Opgaver, at løfte i Flok. Bedst gik det vistnok i Almindelighed paa Steder, hvor der var forholdsvis faa af den ene Slags Beboere. De faa lempede sig lettere efter de mange, selv om de ikke var forpligtede dertil efter Loven. Saaledes siger Præsten Føns i Møgeltønder 1841 om dette Sogns faa slesvigske Beboere, at de i alle væsentlige, Kommunen vedrørende Sager har været nødte til at rette sig efter de danske Love. Den forskellige Skyldsætning synes at have forvoldt flest Ulemper. Det kneb svært at faa Byrder og Skatter fordelt paa rette Maade. Tilmed var de to Slags Jord efterhaanden bleven saa sammenblandede, at det ofte var vanskeligt, ja umuligt, at skelne dem fra hinanden.

I det følgende vil der biive anført flere Eksempler

¹ J. A. Dyssel (Forsøg til en Indenlandsrejse, 1774).

til Oplysning af det foran nævnte. Her skal kun anføres et enkelt. Ofte klages der over, at Vejene i de blandede Distrikter befinder sig i en særlig slet Tilstand. Under en Forhandling om disse Egne i Folketinget 1856 blev det paastaaet, at Vejene her mange Steder henlaa i „den komplette Urtilstand“, fordi Myndighederne ikke kunde enes om, til hvilket Amt vedkommende Vejestykke hørte. Et Medlem af Tinget, den som Bibeloversætter kendte Præst Jac. Kr. Lindberg, der stammede fra Sem ved Ribe, hvor hans Fader var Præst, mente, at de var særlig slette i Haderslev Amt. Her var der ofte, siger han, sat Pæle ved Siden af Vejen, for at man bedre kunde se, hvor den gik, og undgaa en Forveksling af Hjulspor og Grøft.¹ Det var dog ikke Myndighederne, der alene bar Skylden. Derom vidner en samtidig Udtalelse fra et af de paa-gældende Sogne: „I vort Sogn er der to Sognefogder . . . Disse er aldrig enige om samtidig at lade foretage en Reparation paa Vejene; naar derfor f. Eks. en slesvigsk Bonde faar Ordre af Sognefogden til at møde og istandsætte Vejene, og Bonden imidlertid erfarer, at hans Nabo, der er dansk Bonde, ikke har faaet en lignende Ordre af sin Sognefoged, saa tænker den første som saa: kan min Nabo blive hjemme, kan jeg ogsaa; han lader altsaa Veje være Veje.“²

Det maa dog tilføjes, at der i Tiden mellem de to Krige skete store Fremskridt med Hensyn til Vejevæsenet i disse Egne ved Anlæggelse af Chausseer fra Haderslev til Ribe, fra Løgumkloster til Tønder, fra Tønder til Højer og fra Tønder til Ribe. Den sidste paabegyndtes 1859.

¹ Folketingstid. 1856—57, Sp. 1800, 2303.

² Den vests. Tid., 2°/4 1857.

Førsøg paa at faa det blandede Forhold ophævet.

Allerede ved Mødet i Kolding 1575—76 mellem kongelige og hertugelige Raader skal der have været Planer fremme om en Ombytning af kongeligt og hertugeligt Gods. Et saadant Mageskifte, hvorved de paagældende Landomraader kom ind under samme statsretlige Forhold og samme Lovgivning, vilde have været en øjensynlig Vinding. Men Forhandlingerne førte ikke til noget Resultat.¹

Senere dukker der flere Førsøg frem i samme Retning. Vi har tidligere omtalt Stiftamtmand Gabels Bestræbelser for at faa de kongerigske Undersaatter i de haderslevske Herreder ind under kongerigsk Rettergang, og at dette lykkedes for ham 1735. Men hans Planer er aabenbart gaaet videre. Vi hører nemlig om, at han tidligere har gjort Forsøg paa at faa Beboerne paa Før, Sild og Rømø helt ind under kongerigsk Lovgivning. Under 8. Marts 1734 beder Kongen sine Raader paa Gottorp om et Skøn i Sagen. Og de paa-
staar, at de nedarvede Forhold ikke, som af Gabel hævdede, giver Anledning til Tvistigheder, at Beboerne tværtimod er tilfredse med Jyske Lov, og at der her i hele Hertugdømmet føres færrest Processer.²

Henimod Slutningen af Aarhundredet fremkommer der fra Beboerne i Byen Juvre paa Rømø — der var omtrent samme Antal kongerigske og slesvigske — et Forslag om at faa ensartet Lovgivning. De foreslaar, at Byens slesvigske Beboere skal lægges ind under Riberhus. Til Gengæld skal saa Riberhustjenerne i de ligeledes paa Nørlandet liggende Byer Toftum,

¹ A. L. J. Michelsen: Nordfriesland im Mittelalt. 152.

² E. Moritz: Die Nordseeinsel Röm, 113.

Nør- og Sønder-Tvismark og Kongsmark lægges under Haderslevhus Amt.¹

Det er muligt, at dette Forslag har givet Anledning til, at Sagen blev taget op fra Regeringens Side paa et langt bredere Grundlag, nemlig som et Forsøg paa at bringe alle Enklaverne ind under ensartet Lovgivning. I Aaret 1798 føres der Forhandlinger om Sagen mellem Rentekammeret, det tyske Kancelli og Overretten paa Gottorp, og Forhandlingerne fører til, at der næste Aar nedsættes en Kommission af kongerigske og slesvigske Medlemmer med det Hverv paa Stedet at foretage Undersøgelser og derefter at fremkomme med Forslag til en Adskillelse og Grænseberigtigelse mellem det kongerigske og det slesvigske Omraade. De kongerigske Medlemmer af Kommissionen var Stiftamtmand W. J. A. Moltke i Ribe og Amtmand C. F. Hellfried i Vejle, de slesvigske Overretsråderne E. J. P. Stemann og F. C. Feldmann i Slesvig. Senere tiltraadte endnu Amtmændene i Tønder og Haderslev E. A. Bertouch og J. S. Møsting som Medlemmer. Den 28. Juni mødtes Kommissionen i Gram, og der førtes Forhandlinger her indtil 5. Juli. Samme Efteraar var Kommissionen samlet i Tønder, hvor der forhandlede i Dagene fra 7. til 14. Oktober.²

Forhandlingerne drejede sig om alt det, der var forskelligt for slesvigske og kongerigske Undersaatter med Hensyn til Kommunalvæsen, Skole- og Fattigvæsen, Politisager, Told og Konsumtion, Mølletvang o. s. v., og om hvordan alle disse forskellige Forhold

¹ Sønderj. Aarb. 1906, 50 f.

² Ribe Amtsarkiv, Sager af forsk. Indh., Pakke Nr. 11, Viborg. Her findes de i det følgende benyttede utrykte Kilder, naar ikke anden Kildeang. er nævnt.

skulde ordnes, hvor en Overgang fra det ene Omraade til det andet fandt Sted. Endvidere forhandlede der naturligvis om, hvilke Distrikter der skulde henlægges fra det ene Landomraade til det andet. I Kommissoriet havde Regeringen udtalt som sin Hensigt, at der skulde finde en fuldstændig Adskillelse Sted mellem slesvigsk og kongerigsk Landomraade, og man nærede tillige det Haab, at hele Sagen kunde være tilendebragt inden Udløbet af Aarhundredet, saa den nye Tingenes Tilstand kunde begynde med 1. Januar 1801.

Saa let gik Sagen dog ikke fra Haanden. Der var indenfor Kommissionen Stemning for, at Vesterhavsoerne, Manø medregnet, skulde lægges under Slesvig. Ogsaa med Hensyn til de nordlige Egne paa Fastlandet herskede der Enstemmighed. Sognene Vester Vedsted, Sem, Farup, Hjortlund, Kalvslund og Lustrup skulde helt høre til Kongeriget. Derimod kom der Vanskeligheder frem med Hensyn til de sydligere Egne, det Schackenborgske og Trøjborgske Omraade. De to Godsers Ejere var absolut imod, at deres Godsomraade kom ind under Slesvig. Og Kommissionens Medlemmer kunde ikke enes om en fælles Plan.

Regeringen opgav dog ikke straks Haabet om at faa Sagen gennemført. I de følgende Aar indhenter den flere Gange Betænkninger fra Kommissionen, der dog ikke synes at have holdt noget samlet Møde siden Efteraaret 1799. I en Skrivelse af 12. Juni 1804¹ fra det danske Kancelli til Stiftamtmand Moltke i Anledning af en anden Sag angaaende Enklaverne, hedder det bl. a., at „den forestaaende Grænseregulering mellem Jylland og Slesvig . . . snart kan ventes at blive bragt i Orden.“ Dette Haab viste sig dog at være

¹ Ribe Amtsark., Viborg, Reskr. og Cancellibreve 1804.

forfængeligt. Vi har ikke fra de følgende Aar noget Vidnesbyrd om Kommissionens Virksomhed. Da Præsten i Agerskov Knud Aagaard i 1815 udgav sin Beskrivelse af Tørning Len, udtaler han deri (S. 24), at Kommissionen „maaske endnu er til“, men tilføjer, at den formodentlig har fundet Sagen for knudret til, at den kunde ordne den.

Der hengik saa godt en Menneskealder, før der atter blev gjort Forsøg paa at løse det vanskelige Spørgsmaal. I Viborg Stænderforsamling blev der den 11. Juni 1838 af Landvæsenskommissær Wulff, Deputeret for det sydøstlige Jylland, fremsat et „Forslag angaaende Reguleringen af de saakaldte blandede Distrikter“. Han foreslaar, at der skal indhentes Oplysninger om Undersaatternes retslige og kameralistiske Forfatning i hvert enkelt Sogn, og at der saa maa blive nedsat en Kommission, der skal udarbejde det endelige Forslag. I et Møde to Maaneder senere tager Wulff imidlertid sit Forslag tilbage, da han „havde bragt i Erfaring, at der fra Regeringens Side var truffet foreløbige Foranstaltninger til Reguleringen“ af de nævnte Distrikter.¹

Der hengaar dog endnu et Par Aar, inden man mærker noget Udslag af Regeringens „foreløbige Foranstaltninger“. Under 13. Aug. 1841 udkom — for Kongerigets Vedkommende — Forordningen om Landkommunernes Forvaltning eller Loven om Oprettelse af Sogneforstanderskaber og Amtsraad. Denne Lov gør atter Spørgsmaalet om en Grænseregulering brændende. Kunde en saadan Lov ogsaa praktiseres i disse Egne?

Efter at der i nogen Tid var forhandlet om Sagen mellem det danske og det slesvigholstenlauenborgske

¹ Viborg Stændertid. 1838, S. 873 f., 1359 f.

Kancelli, udstedtes under 17. April 1844 en kongelig Resolution, hvori det hedder: „Da det maa anses magtpaaliggende, at der gøres en Ende paa de Forviklinger og Hindringer, navnlig for Kommunalvæsenets hensigtsmæssige Bestyrelse, der i en Mængde sønden for Kongeaaen liggende Pastorater er en Følge af, at Beboerne dels henhører under Ribe Amt, dels respektive under Tønder, Lygumkloster og Haderslev Amter, vil vi have Amtmanden over Ribe Amt overdraget paa de jyske Beboeres Vegne at indlede de fornødne foreløbige Forhandlinger med de vedkommende slesvigske Amtmænd og dernæst i Forbindelse med bemeldte Amtmænd at gøre Forslag til Forholdenes Ordning, saaledes at de paagældende Sogne hvert for sig henlægges enten under Ribe Amt eller under et af de nævnte slesvigske Amter.“

I den Skrivelse (af 11. Maj 1844) til Stiftamtmanden, hvormed Kancelliet ledsager den kongelige Resolution, udtales der, at „Stemningen navnlig i Grænsedistrikterne vistnok for Øjeblikket frembyder forøgede Vanskeligheder ved at faa de anførte Forhold udjævnede til almindelig Tilfredshed; men paa den anden Side er Trangen til en Omregulering blevet end mere paa-faldende end hidtil.“

Stiftamtmand Sponeck tager imidlertid fat paa Arbejdet. Allerede i Begyndelsen af det følgende Aar, 1845, har han Udkastet til et Forslag færdigt. Ved Udarbejdelsen havde han raadført sig med Herredsfoged i Lø Herred, Kancelliraad Brasen, og Amtsraadsmedlem Provst Koch i Døstrup, Mænd, „hvis Stilling og Erfaring i de herværende Forhold sætte dem i Stand til at give gavnlige Raad for Planens Udførelse.“ Han sender saa Udkastet til sine Kollegers, de slesvigske Amtmænds Betænkning.

Ved en sognevis Adskillelse kunde man, siger Grev Sponneck i sit Forslag, gaa frem paa tre Maader: lade det geometriske Areal, Skyldsætningen eller Folkemængden være Maalestok. Valgtes det første, maatte der forinden ske en Opmaaling af Plovtakstjorderne, da en saadan ikke fandtes. En Beregning efter Skyldsætning vilde forvolde endnu større Vanskeligheder: „Foruden de mange Forskelle og Ubestemtheder, som Skyldsætningen i de slesvigske Amter frembyder, er det klart, at en Sammenligning med og en Udfindelse af et overalt anvendeligt Forhold mellem en Plov og en dansk Tønde Hartkorn er ugørlig. Vel haves for Grevskabet Schackenborg et af Kancelliet under 12. Febr. 1780 afgivet Svar, hvorefter en Plov skulde regnes lig med 8 Tdr. Hartkorn, men der gives en senere Skrivelse fra den slesvigske Regering af 10. Sept. 1839 til Tønder Amt, hvori en Plov er antaget lig 12 Tdr. Hartkorn, og ved den i Aar stedfundne Oprettelse af Sogneforstanderskaber i flere af det blendede Distrikts Sogne, har vist sig den største Forskel i dette Forhold, ikke blot imellem Sogn og Sogn, men selv blandt Ejerne i det samme Sogn.“ Derfor anser han det for rigtigst at lade Folkemængden være det afgørende. Man havde ogsaa fra tidligere Tid Eksempler paa, at Folkemængden havde været bestemmende ved Afgørelsen af, om en enkelt Administrationsgren skulde henhøre under Jylland eller Slesvig.

Ved en saadan Deling efter Folkemængden vilde Sognene Farup, Vester Vedsted, Visby, Døstrup, Mjolden, Randerup, Brede, Møgeltønder, Daler og Rømø, samt Byerne Hillerup og Jedsted af Vilslev Sogn og de slesvigske Beboere af Bastrup i Vamdrup Sogn blive kongerigske. Det ublandet kongerigske Sogn

Ballum skulde naturligvis — ligesom Ribe og Manø — forblive kongerigsk. Han ansaa det for rigtigst, at Vesterlandfør, List og Amrum blev slesvigsk, skønt Befolkningen var overvejende kongerigsk. Som Erstatning for disse Øer skulde Sognene Emmerlev, Skast, Kalvs-lund og Hjortlund tilligemed den lille danske Kom-mune Obbekær i Fol Sogn gaa ind under Kongeriget. Dette stred egentlig mod Princippet om Folkemængden som det afgørende. Men disse Øer laa saa langt borte fra Ribe, og paa Grund af Sproget hørte de ogsaa bedre hjemme under Slesvig og Tønder Amt — „uagtet det er mig bekendt, at Stemningen er der- imod“.

Grev Sponneck udtaler i Slutningen af sit Forslag, at han allerede har modtaget Andragende fra Beboere i Ribe Amt om, at de maa forblive under dette Amt, ligesom han formoder, at lignende Andragender er fremkomne i de slesvigske Amter om at bevare Forholdene, som de er. Han tilføjer: „Naar jeg ser hen til Retstilstanden i begge Lande, og hvad der er ytret om den slesvigske Lovgivning i Hertugdømmets Stænderforsamling, kan jeg ikke fornægte, at de jyske Beboere, som skal gaa ind under Hertugdømmets Privatretsforhold, ikke uden Grund frygter for Forandringen.“

Det blev da ogsaa Folkestemningen, der slog disse Reguleringsforsøg ihjel. Rundt om fra Amtet kom der Andragender om, at man maatte forblive under de nedarvede Forhold. Vi skal gengive et Par af disse. Alle-rede under 19. Novbr. 1844 var der af 23 Beboere paa Vesterlandfør indgivet en, paa Tysk affattet, An-søgning til Kongen om at slippe fri for Ombytningen. Heri hedder det: „Vi føler os lykkelige under de danske Love og dobbelt lykkelige, naar Birket stadig maa

beholde en egen Birkefoged. Saa længe vi har vor egen Foged, saalænge vi endnu nyder den Lykke at sortere under Ribe Amt, har vi dog en Havn, hvori vi som forhen kan søge sikker Hjælp, naar man fra slesvigsk Side, hvad der ofte er sket, vil forsøge at skille os fra de danske Love. Men hvad har vi, naar vi bliver skilte fra Moderlandet?"

I Ansøgningen fra Byen Obbekær, dat. 18. Decbr. 1844, hedder det: „At vi nærer Frygt for et Retsforhold, hvor selve Hans Majestæts Anordninger er blevne til-sidesatte, og Folket alt længe har kæmpet for de naturlige Rettigheder; under hvilket en Skare af Advokater trives; hvor Gebyrerne er mange og store, og Processer kan udhales, indtil begge Parter er bragte til Bettelstaven, kan vel ingen fortænke os i.“ De beder derfor om Lov til at „forblive i det Forhold, hvorunder vi har fundet os lykkelige og vore Fædre før os.“

Endnu skal anføres et Uddrag af Ansøgningen fra de kongerigske Beboere i Rejsby Sogn: „Under de danske Love har vi hidtil nydt al ønskelig Sikkerhed for Ret og Retfærdighed og har saa meget mere skønnet paa dette Gode, som en Sammenligning imellem Retssikkerheden under de danske og slesvigske Love just ikke falder ud til de sidstes Fordel, thi hvor Lovene er saa indviklede, at selv den simpleste Uenigheds Bilæggelse ikke kan ske uden Advokatens Mellemkomst, og Retsplejen er saa kostbar, at selv den, der vinder en Sag, i Almindelighed selv bliver ruineret, nøder vistnok enhver til at tie endog til de største Forurettelser . . . Vi er fredelige Bønder og ønsker af Hjærtet at blive udenfor den Uenighed, som for Tiden hersker i Slesvig, og vi kan derfor ikke betragte det uden som en sørgelig Skæbne, dersom vi skal henlægges under Haderslev Amt.“

Denne Ansøgning er typisk. Af og til klages der vel over, at Afstanden til den nye Øvrighed vil blive for stor, men Frygten for den slesvigske, paa tysk førte Retspleje, er Hovedsagen. Grev O. D. Schack paa Schackenborg var maaske den, der udtrykte sig skarpest mod Planen. Og han tvivler om, at Beboerne „maaske alene med Undtagelse af Embedsmændene“ ønsker nogen Forandring. •

Den 25. Juli 1845 mødtes Grev Sponneck med sine slesvigske Kolleger i Løgumkloster til fælles Raadslagning, og man enedes om at erklære, at „Iværksættelse af enhver Grænseregulering i det blandede Distrikt ikke var tilraadelig under den nu herskende Folkestemning, hvorpaa de offentlige Blade har haft for megen Indflydelse.“ Skulde Regeringen alligevel trods det „for Foretagendets Iværksættelse uheldige Tidspunkt, og uanset den omhandlede Irregularitet i det blandede Distrikt mindre føles af Beboerne sammesteds, end den er til Ulejlighed og Besværlighed for Administrationen, samt imod Grevskabet Schackenborgs paa det bestemteste udtalte Protest“ ønske Sagen fremmet, da vil man stemme for en geografisk Grænseregulering. Holder Regeringen fast ved en sognevis Adskillelse, kan man tiltræde det af Stiftamtmand Sponneck stillede Forslag.

Enhver Tanke om Sagens Gennemførelse under de givne Forhold var imidlertid haabløs. Der gaar saa atter nogle Aar, inden Spørgsmaalet igen kommer paa Dagsordenen. Og atter er der naturligvis en bestemt Anledning — nogle Stridigheder i Begyndelsen af Halvtredserne mellem slesvigske og kongerigske Under-saatter.

Ved Forordning af 15. Maj 1761 var der for at

fremme Udskiftning af Markfællesskabet paabudt Indførelse af Landvæsenskommissioner, og ved en senere Forordning — af 23. April 1781 — var disses Virksomhed udvidet til flere Landvæsenet vedkommende Forhold. Disse Forordninger gjaldt kun for Kongeriget. I de blandede Distrikter blev Nedsættelsen af Landvæsenskommissioner dog efterhaanden ogsaa almindelig ved Sager, hvori Beboerne baade fra Kongeriget og Hertugdømmet var interesserede. Kommissionen var da sammensat af Medlemmer fra begge Landsdele. Nogen retsgyldig Virkning havde disse Kommissioners Afgørelse ifølge Sagens Natur ikke, men man indsaa Gavnigheden af dem og rettede sig efter deres Afgørelse. I Begyndelsen af Aaret 1852 fremkom der imidlertid til Indenrigsministeriet en Klage over, at Herredsfogden i Frøs og Kalvslund Herreder havde nægtet at eksekvere en af en kombineret Landvæsenskommission afsagt Kendelse. Sagen drejede sig om en af Ejeren af Lundsgaard i Skodborg Sogn foretagen Opstemning af Vandet i Kongeaaen. Kommissionen havde kendt Opstemningen for ulovlig, men Ejeren, der var slesvigsk, modsatte sig den afgivne Kendelse, ligesom Herredsfogden nægtede at iværksætte den. Et Par Aar forhandles der om Sagen mellem Indenrigsministeriet og det slesvigske Ministerium. Det ender med, at sidstnævnte Ministerium frakender slige Landvæsenskommissioner Myndighed over slesvigske Undersaatter.

Mærkeligt nok var der samtidig ude fra Vestkysten, fra Gærup i Visby Sogn, indgaaet en lignende Sag til Ministeriet. Der havde været nedsat en blandet Landvæsenskommission i Anledning af Udskiftningen af Byens Hede. Ogsaa her havde der rejst sig Modstand mod den afgivne Kendelse, og man spurgte nu

Ministeriet om, af hvilken Overinstans saadanne Kenderelser skulde prøves.

I Februar 1853 var der fra Landinspektør Siemsen i Ribe sket Henvendelse til Ministeriet i en Sag, der ligeledes angik Landboforholdene i de blandede Distrikter. Han klager over, at Magelæg mellem jyske og slesvigske Jorder er forbundne med store Vanskeligheder. Og dog er saadanne Magelæg i høj Grad nødvendige, da Jorden som Regel er yderst slet udskiftet her. Det er almindeligt, at en mellemstor Gaard har sine Jorder paa 15 à 20 forskellige Steder. Kongerigsk og slesvigsk Jord ligger i een Blanding, hvad der i høj Grad vanskeliggør Magelæg. Efter dansk Lovgivning er Magelæg eller Omudskiftninger afgjorte, naar Lodsejerne er enige, og Forandringen er udført af en Landinspektør paa lovbefalet Vis. Efter slesvigsk Lov kræves endnu Regeringens eller dog vedkommende Amtmands Approbation, der er afhængig af den Betænkning, som de saakaldte Landofficialer i hvert saadant Landboanliggende skal afgive. Herved forhindres eller forhales Udskiftninger i høj Grad. Han foreslaar derfor, at alle Udskiftninger eller Magelæg i disse Distrikter for Fremtiden maa udføres efter ensartede Love, helst de kongerigske.

Endnu kan det anføres, at der jævnlig førtes Klage over Vandafledningens slette Tilstand i de blandede Distrikter. I disse Aar klagedes der saaledes stærkt over Vandafledningen i Møgeltønder Kog.

Alle disse Forhold førte til, at Indenrigsministeriet og det slesvigske Ministerium i Begyndelsen af Aaret 1856 enedes om Nedsættelse af en blandet Kommission med det Formaal at gøre Udkast til en eller flere Love til Ordning af Landboforholdene i de blandede Di-

strikker. Disse Landbolove — forskellige fra kongerigsk og slesvigsk Lovgivning — skulde kun gælde Beboerne her. Regeringen ønskede Sagen fremmet saa stærkt som muligt, for at de paatænkte Lovforslag kunde forelægges den til Efteraaret sammentrædende Rigsdag saavel som den slesvigske Stænderforsamling.

Kommissionens kongerigske Medlemmer var Grev Spønneck, der i 1852 havde taget sin Afsked som Stiftamtmand over Ribe Stift, Stiftets daværende Amtmand Nielsen, Herredsfoged i Lø og Møgeltonder Herreder, Thorup, og Landinspektør Siemsen i Ribe. De slesvigske Medlemmer var Amtmændene i Tønder og Haderslev Reventlow og Stockileth, Amtsforvalter Lassen i Tønder, Landvæsenkommissær Hagemann og Husfoged Vogt. Kommissionen holdt sit første Møde i Skærbæk d. 29. Maj, hvor Udarbejdelsen af de forskellige Lovudkast blev fordelt mellem Medlemmerne. Grev Spønneck lod sig paa de øvrige Medlemmers indtrængende Opfordring bevæge til at indtage Formandsposten. De egentlige Kommissionsmøder med fælles Drøftelse af de af Medlemmerne udarbejdede Forslag holdtes paa Gram i Tiden fra 23. til 26. Juli og 12. til 16. August.

Under Arbejdet opstod der hos Kommissionens Medlemmer Tvivl om Hensigtsmæssigheden af at udsondre et enkelt Distrikt fra det øvrige Land med sin særegne Lovgivning. Og skønt man havde bestræbt sig for at udarbejde de forskellige Lovudkast om Vands Afledning og Afbenyttelse, om Markfred og Hegn, om Vejvæsen o. s. v. i saa fuldstændig en Form som muligt, vilde man dog ikke tilraade Udstedelsen af saadanne Fælleslove for det blandede Distrikts Beboere, naar disse fremdeles skulde vedblive at høre under de

Amter, de hidtil havde hørt under. De Ulemper, Distriktet led under, hidrørte nemlig ikke blot fra den blandede Lovgivning, men ligesaa meget fra den blandede Bestyrelse eller derfra, at Beboere i samme Sogn i samme Sager hørte under forskellige Amter.

Kommissionen tilraader derfor en videre gaaende Ordning. Vel var en geografisk Grænseregulering Idealet, men den ansaa man foreløbig for uigennemførlig. Mod en saa gennemgribende Omvæltning i de bestaaende Forhold vilde Stemningen i de paagældende Kommuner utvivlsoomt rejse sig. Skulde en saadan Henlæggelse af Byer eller Sogne fra det ene Landomraade til det andet finde Sted, maatte der ogsaa forinden foretages en ny Skyldsætning. Man foreslaar da Regeringen at gaa en Mellemvej. De enkelte Sogne lægges ind under henholdsvis Kongeriget eller Hertugdømmet baade med Hensyn til Lovgivning og Administration, men kun i visse nærmere bestemte Sager, nemlig 1) Kriminaljustits- og Politivæsen, 2) Næringsvæsen, navnlig Haandværk, Handel, Fabrikvæsen, Krohold, Brændevinsbrænden, Mølle drift, 3) Vejevæsen, 4) Vands Afledning og Benyttelse, 5) Hegn og Markfred, 6) Strandingsvæsen og 7) Kommunalvæsen, med særlig Hensyn til Skole- og Fattigvæsen. Med Hensyn til de Sager, navnlig Skattevæsen, Ejendoms- og privatrethlige Forhold, ved hvilke en saadan Omordning for Øjeblikket ikke mentes tilraadelig, skulde de bestaaende Forhold fremdeles gælde. Ligesom ved Stiftamtmand Sponnecks Forslag fra 1845 skulde ogsaa nu Flertallet af Beboerne i et Sogn være bestemmende for Henlæggelsen under den ene eller den anden Landsdel. Selvfølgelig maatte det da ogsaa væsentlig blive de samme Byer og Sogne, der nu skulde henlægges henholdsvis under Kongeriget eller Hertugdømmet.

I sin Betænkning henviser Kommissionen til, at en slig Ordning ikke er noget helt fremmed indenfor det blandede Distrikt. Der henvises saaledes til Forholdene i Lø Herreds fem Sogne. Baade de slesvigske og kongerigske Undersaatter er tingpligtige til nævnte Herreds Ret og behandles i alle private og offentlige Retssager efter de kongerigske Love. Med Hensyn til Beskatningsvæsen, Skifte-, Pante-, Auktions- og Overformynderivæsen samt i Landvæsenssager hører Herredets slesvigske Beboere under slesvigsk Ret. Omvendt er de danske Beboere i Emmerlev og Skast tingpligtige under det slesvigske Højer Herred.

Kommissionen ønskede dette Forslag betragtet som principalt. Vandt det ikke Regeringens Bifald, mente man det under den forhaandenværende Tilstand ikke forsvarligt at fraraade de udarbejdede Fælleslove, som man da subsidiært indstiller til Antagelse.

Som en Mangel ved Forslaget maa nævnes, at man ganske havde ladet Vesterlandfør, Amrum og List ude af Betragtning. Blandingsforholdene og Retsforfatningen var her af en ejendommelig Beskaffenhed. Og man maatte her — siges der — gaa frem efter andre Principper end dem, Kommissionen havde fulgt ved Udarbejdelsen af sine Forslag.

Ribe Amtsraad, der paa Ministeriets Foranledning havde behandlet Sagen i et ekstraordinært Møde, kunde paa alle Punkter tiltræde de af Kommissionen udtalte Anskuelser og maatte anbefale Gennemførelse af det fremkomne Lovudkast. Heller ikke Amtsraadet kunde tilraade Udstedelsen af Fælleslove, hvorved der vilde dannes en hel ny Lovgivning for et enkelt Distrikt i Staten. Ved den af Kommissionen foreslaede Fremgangsmaade, vilde der komme en ublandet Lov-

givning og en ublandet Bestyrelse netop i de Sager, „som mest har staaet tilbage i Distriktet som Følge af Blandingsforholdet“.¹

Ogsaa i de to Ministerier — Indenrigsministeriet og det slesvigske Ministerium — vandt de af Kommissionen udtalte Tanker Tilslutning, og i Efteraaret 1856 fremsætter Regeringen et Lovforslag omtrent enslydende med Kommissionens principale Forslag. Dette Udkast til Lov om en Forandring i Lovgivningen og Bestyrelsen i det blandede Distrikt Syd for Kongeaaen blev først forelagt den slesvigske Stænderforsamling. Det gav her Anledning til en ret vidtløftig Forhandling og blev tilsidst vedtaget.²

Den 17. December forelagde Indenrigsminister Unsgaard Forslaget i Landstinget. To Dage senere kom det til første Behandling. Ved denne er Lehmann eneste Taler, og han anbefaler stærkt Forslagets Ophøjelse til Lov. Ved de to følgende Behandlinger i første Halvdel af Januar 1857 var der slet ingen Forhandling, og Forslaget vedtoges ved tredje Behandling enstemmigt.

Det oversendtes nu til Folketinget, hvor det kom til Behandling 23. Januar. Ogsaa her fik Forslaget til at begynde med en velvillig Modtagelse. Det blev saaledes anbefalet af Repræsentanten for denne Egn, Ribe Amts 5. Valgkreds, Gaardejer Niels Andersen Hansen fra Forballum i Mjolden Sogn, og af flere andre.

Ved anden Behandling stillede to af Repræsentanterne for Ribe Amt, Grosserer Puggaard og Gaardejer, juridisk Kandidat, H. Hage Forslag om, at Byen Obbekær i Fol Sogn maatte blive fri for at henlægges

¹ Ribe Amtsraads Forhandlinger 3. Decbr. 1856.

² Rigsdagstidende 1856—57.

under Slesvig — i Henhold til et Andragende fra Byens Beboere. De oplyser, at der ikke bor en eneste Slesviger i Byen. Denne ligger langt borte fra den øvrige Del af Sognet, men støder tæt op til Ribe Landsogn. Hidtil har Byen haft sin egen Sognefoged og eget Sogneforstanderskab, og man „sætter stor Pris paa vedvarende at staa under den danske Lovgivning og nyde de Rettigheder, som Grundloven hjemler.“ Den slesvigske Stænderforsamling var gaaet med til dette Ændringsforslag.

Ved anden Behandling begynder i det hele taget Stemningen at vende sig noget, navnlig under Paa-virkning af Grundtvig. Han fandt det uforsvarligt at lægge de mange kongerigske Indbyggere, uden at de i Forvejen var spurgt, ind under en Landsdel, der i saa meget var forskellig fra den, de før havde tilhørt. Blandt andet vilde de jo derved gaa Glip af de Rettigheder, Grundloven hjemlede dem, navnlig Trosfrihed, Trykkefrihed og Forsamlingsfrihed. Især var det af Betydning for Grundtvig, at Højskolen i Rødding, der [tildels] laa paa kongerigsk Grund, fremdeles kom til at høre under Kongeriget. Ved tredje Behandling stiller han derfor sammen med 14 andre Medlemmer, deriblandt Niels Andersen Hansen, Forslag om, at der til Lovforslaget maa knyttes den Bestemmelse, at „den Gaard i Rødding Sogn og By, hvor Højskolen holdes, vedbliver fremdeles at henhøre under Kongerigets Lovgivning og Bestyrelse.“

Den samme Dag, Lovforslaget kom til tredje Behandling, havde Grundtvig imidlertid fra fire Sognefogder i Hvidding Herred (Thygesen i Skærbæk, Hansen i Rejsby, Christensen i Raahede, Hvidding Sogn, og Krog i Søndernæs, Brøns Sogn) modtaget et saalydende Brev:

„Velærværdige Hr. Pastor!

Vi undertegnede Sognefogder tillader os at meddele Dem følgende: Ved at læse Folketingets Behandling om Forandring i Lovgivningen i det blandede Distrikt Syd for Kongeaaen, glædede det os, at De med flere yttrede: at om nogen dansk Borger ved denne Forandring kom til at miste sine borgerlige og politiske Rettigheder, da havde vi ingen Ret til at skille ham derved, og haaber vi derfor, at den danske Rigsdag ej vil tillade den tilsigtede Forandring, hvorved vi, som forhen havde hørt aldeles under Kongeriget, fremtidig vilde miste en Del af vores gamle Rettigheder saavel i borgerlig som i politisk Henseende.

Et Bevis paa, at dette Ønske er det almindelige her paa Egnen er, at Kammerherre Sponneck i Aaret 1840 i ethvert Sogn lod spørge, om de ønskede nogen Forandring, hvortil der overalt blev svaret benægtende.

Hvis det var muligt, at den endelige Afgørelse maatte opsættes til næste Diæt, vilde det være os let at bevise, at *enhver dansk* Beboer helst vil leve under de gamle Forhold.

Vi haver den Tillid, at De, med Deres lyse Aand og kraftige Vilje, vil i den danske Rigsdag, paa vores Vegne, paatale vor Ret.“

Dette Brev, der er dateret den 29. Januar 1857, blev afgørende for Forslagets Skæbne. Det gav Anledning til, at Grundtvig stillede følgende Forslag til en motiveret Dagsorden: „Da Lovforslaget om en Forandring i Lovgivningen og Bestyrelsen for det blandede Distrikt Syd for Kongeaaen maatte skille over 12,000 af vore danske Medborgere ved de Friheder og Rettigheder, som Danmarks Riges Grundlov hjemler dem,

saa udsætter Folketinget den endelige Behandling af dette Lovforslag, indtil de paagældende har faaet Lejlighed til at ytre sig om en Forandring i deres grundlovmæssige Borgerstilling, som ikke bør paatvinges dem mod deres Vilje.“ Dette Forslag blev støttet af flere, f. Eks. af Niels Andersen Hansen, Hammerich, J. A. Hansen og Tscherning; og tilsidst vedtoges det med 73 Ja mod 17 Nej, idet dog Slutningsordene „som ikke bør paatvinges dem mod deres Vilje“ efter Forslag af Indenrigsministeren udelodes i den endelige Redaktion.

Bladet „Dannevirke“ (10/3 1857) var meget misfornøjet med Vedtagelsen af denne Dagsorden. Dermød var, mente det, hele Sagen forkludret. Og det skyldtes udelukkende Grundtvig, der i det hele taget ikke havde nogen Beundrer i Bladets daværende Redaktør Godske Nielsen. Folketinget har efter Bladets Mening grundigt prostitueret sig ved denne Behandling af Sagen. Egnens eneste Repræsentant, Niels A. Hansen, „der udmærker sig ved at løbe i Halen paa Grundtvig, kan faa Lov til efter Lune snart at understøtte, snart at angribe Lovudkastet.“

„Den vestslesvigske Tidende“,¹ der udkom i Møgeltønder, er knap saa bitter, men heller ikke den er tilfreds med Resultatet. Den beklager særlig, at Indenrigsministeren, der ved første Behandling syntes at interessere sig meget for Forslagets Antagelse, ikke gjorde stærkere Modstand mod Grundtvigs motiverede Dagsorden. Dog mener Bladet, at der er sket en Fejl derved, at der i Kommissionen ikke har været optaget Mænd blandt Distriktets Beboere. Ligeledes burde man have gjort Beboerne bekendt med Resultatet af Kom-

¹ 11/3 1857.

missionens Forhandlinger inden Lovforslagets Fremlæggelse.

Ved den Drøftelse, som fandt Sted Mand og Mand imellem i Bladene og ved forskellige Møder, som afholdtes i den nærmest følgende Tid, viste det sig, at Stemningen i de paagældende Distrikter ikke var Lovforslaget særlig gunstig. De slesvigske Beboere synes at have frygtet, at Forslagets Gennemførelse vilde medføre et økonomisk Tab for adskillige af dem ved den nye Fordeling af de kommunale Skatter og Byrder. Størst synes Betænelighederne at have været hos de kongerigske Beboere. En Del af dem vilde jo ved Forslagets Gennemførelse komme ind under slesvigsk Lovgivning og derved gaa Glip af de dem ved Grundloven hjemlede Rettigheder.¹

Hen paa Sommeren blev der til Regering og Rigsdag indsendt en „Protest“² mod den af Regeringen foreslaede Ordning, underskrevet af alle de kongerigske Beboere i 21 Sogne, i hvilke Flertallet af Beboerne var slesvigske. Heri hedder det: „Paa Sikkerhed for vor Persons, vor Boligs, vore Breves Ukrænkelighed, paa Talefrihed, Lærefrihed, Forsamlingsfrihed, maatte vi give Afkald; vor Næringsfrihed skulde indskrænkes, vort Skole- og Fattigvæsen indrettes efter slesvigsk Skik, og vi ombytte vore egne Sognefogder med Hertugdømmets, mens slesvigsk Politi og Gendarmeri fik helt og holdent Raaderum i alle de Sogne, hvor dog hidtil vore Huse sikrede mod det.“ Med Hensyn til Trykkefriheden „vil vi gøre opmærksom paa, at et Bogtrykkeri nylig er anlagt og en „Vestslesvigsk Tidende“ grundet her i vort Distrikt, hvor det paa Konge-

¹ Den vestslesv. Tid. 20/a 1857.

² Ribe Stifts-Tidende 10/a 1857.

rigets Grund er sikret mod de Processer og andre Ulemper, som gjorde „Dannevirkes“ forrige Udgiver led og ked ad det og heller ikke har ladet den nærværende gaa Ram forbi.“

„Og ikke blot vor egen Frihed vil komme til at lide under den paatænkte Ordning, men og vore slesvigske Bysbørns. Kan man nu ikke samles frit i sit eget sønderjyske Hus, saa kan man gøre det i sin Nabos, det nørrejyske, og da „Fædrelandet“ og „Dagbladet“ var forbudt paa de slesvigske Gaarde, saa læste man dem paa de kongerigske . . . Det er i det hele taget uberegneligt, hvormeget den Følelse af Tvang, som er uadskillelig fra den nærværende slesvigske Tilstand, er blevet mildnet mellem Ribe og Tønder netop derved, at i enhver By findes der Beretigelse for dansk Frihed.“

„Saa sandt den danske Frihed staar i inderlig Forbindelse med den danske Fædernelands-Kærlighed under Trearskrigen, saa har ogsaa Vesterboeren mellem Kongeaa og Hvidaa lovlig Adkomst til Deltagelse i den. Thi man vil desværre forgæves lede om et lignende Strøg i Slesvig, hvor saaledes alle som een holdt med de danske, hvor folkevalgte danske Embedsmænd sattes mod de tyske, hvor en Landstorm oprettedes, der ikke blev uvirksom, og hvor vi nu, efter otte Aars Forløb, rejser et Mindesmærke ved Brøns til Ihukommelse for Børnene om deres Fædres danske Holdning.“

Protesten sluttede med at udtale Ønsket om, at man „enten lader alt blive ved det gamle, eller ordner det ny saaledes, at vi intet mister, men vore slesvigske Medborgere i det blandede Distrikt ad administrativ Vej bliver delagtige i den Frihed, vi har Ret til ifølge Grundloven.“

Det anførte giver et ret levende Indtryk af de forskellige Kaar, hvorunder Beboerne i disse Egne politisk set levede i Tiden mellem de to slesvigske Krige. De store Modsætninger fandtes ikke blot mellem Naboejendomme i samme By, det hændte, at de fandtes indenfor samme Ejendoms Mure. I en Fløj var der Forsamlingsfrihed o. s. v., i en anden ikke. I en Længe af Gaarden var det en Tid lang forbudt at holde de to nævnte københavnske Dagblade — saa holdt og læste man dem ovre i den anden Længe, der laa paa kongerigsk Grund.

Dette ejendommelige Forhold kendtes paa Højskolen i Rødding. Ved Skolens Aarsmøde d. 12. Juni udtalte Forstanderen, Sofus Høgsbro, at han ikke tidligere havde ment at burde modarbejde den af Regeringen foreslaaede Ordning, hvor lidet tilfredsstillende den end var, og hvor meget end Skolen var interesseret i Sagen, da den havde omtrent Halvdelen af sin Jord og nogle af sine Bygninger paa riberhusisk Grund. Efter Fremkomsten af den nævnte Protest mente han, at man burde slutte sig til denne og udtale sig mod en Ordning, hvorved Skolen „blev ude af Stand til under mulige Forhold i Fremtiden at unddrage sig fra den slesvigske Politimyndighed ved at flytte over i de Bygninger, den havde under Kongerigets Lovgivning.“¹

Beboerne i de kongerigske Egne nøjedes dog ikke med blot at protestere. Der var ogsaa Bestræbelser fremme for at faa det gamle afløst af noget nyt og bedre. Disse Bestræbelser kom særlig til Orde i

¹ Den vestsl. Tid. 30/6 1857. Samme Synspunkt gjorde sig gældende ved Skolens Oprettelse. H. Rosendal, Rødding Højskoles Hist. 16.

„Landboforeningen for det blandede Distrikt“, hvis Virkefelt var — og fremdeles er — Egnen mellem Vidaa og Haderslev Vesteramt, hvor jo Størstedelen af Enklaverne fandtes, og hvor i de fleste Sogne Flertallet af Beboerne var kongerigsk. Ved flere af Foreningens Møder var Sagen blevet drøftet, sidst ved et Møde i Mjolden Færgegaard d. 1. August 1857, hvor man enedes om at indbyde alle i Sagen interesserede til et almindeligt Møde — et „Distriktsgrande“ — i Gram d. 31. August. Ved Mødet i Mjolden var man enedes om flere Punkter til en ny Ordning, men man vilde, hedder det i Indbydelsen til Mødet i Gram, være taknemmelig for ethvert bedre Bidrag til Opgavens Løsning. Bl. a. foreslog man at henlægge hele det blandede Distrikt under kongerigsk Lovgivning med Hensyn til Kriminal-, Justits- og Politivæsen. Hvert Sogn skulde vælge sit Sogneforstanderskab. Desuden skulde der oprettes et eller to „Distriktsraad“, hvor alt, hvad der angik Landboforhold, kunde behandles, og hvorfra der kunde ske Indstilling til Indenrigsministeren og Ministeren for Slesvig.

Den 31. August gav en talrig Forsamling Møde i Gram. Alle i Sagen interesserede Sogne — ialt 39 — var repræsenterede. Flere af de mødte havde paa et forinden afholdt Sognegrande modtaget udtrykkelig Bemyndigelse til at give Møde. Da Rigsdagsmand N. A. Hansen fra Forballum ved Sygdom var forhindret i at være til Stede, aabnede Gaardejer Aug. Bech, Visby, paa Indbydernes Vegne Mødet, og efter Forslag af ham, valgtes Forstander Høgsbro til Leder af Forhandlingerne, der blev ret vidtløftige. Der var almindelig Stemning for at gaa med til de fleste Punkter i Regeringens Forslag — dog under den Forudsætning,

at der forinden i de paagældende Distrikter indførtes under- og overordnede Kommunalraad — Sogneforstanderskaber og Amsraad —, som man havde det i Kongeriget og i en Del af de blandede Sogne. Det var i det væsentlige de samme Tanker, som var komne til Orde ved Mødet i Mjolden Færgegaard. Med Hensyn til Kriminal-, Justits- og Politivæsen var der dog ved Mødet paa Gram Stemning for indtil videre at lade alt blive ved det gamle.

Høgsbro fik det Hverv at give saavel Indenrigsministeriet som det slesvigske Ministerium Meddelelse om Mødets Beslutninger. Større Følger fik disse vel ikke, men helt uden Betydning blev de dog vist heller ikke. De har sikkert været medvirkende til, at der det følgende Aar i Haderslev Amt — og ikke i de øvrige slesvigske Amter — indførtes Amsraad.

Ved en Fællesspisning efter Mødet blev der udbragt flere Skaaler. En af disse vandt særlig Tilslutning, ja „enstemmigt Bifald“, hedder det i Høgsbros Beretning om Mødets Forløb. Det var en Skaal for „en bestandig større Overensstemmelse i Lovgivningen for Kongeriget og Hertugdømmet som det bedste Middel til at hæve den større eller mindre Utilfredshed, enhver Ordning med den nuværende store Forskellighed nødvendig maatte fremkalde.“¹ De heri udtalte Tanker vandt jo i de følgende Aar Bifald hos Regeringen saavel som hos Flertallet af det danske Folk. Derved vilde ikke blot det lille vanskelige Enklavespørgsmaal, men mange andre større Spørgsmaal faa en god Løsning — mente man. Og saa vedtoges da endelig 13. November 1863 Fællesforfatningen for Kongeriget og Slesvig, og fem Dage senere underskrev den nye Konge — under store

¹ Den vestsl. Tid., 30/6, 7/8, 7/9, 1857.

Betænkkeligheder — Loven. Det var Vedtagelsen af denne Lov, der blev den ydre Anledning til Krigen 1864.

1864.

Den 26. Juli 1864 mødtes vore Repræsentanter med preussiske og østrigske i Wien til Underhandling om Vaabenstilstand og Fred. I den Instruks, som vore Underhandlere bragte med sig fra Regeringen, var det udtalt som et Hovedformaal, at „den endelige Fred kan komme til at sikre Danmark dels Bevarelsen af de jyske Enklaver, dels Indlemmelsen i Kongeriget af den danske Del af Slesvig.“

Efter nogle faa Dages Forhandling vedtoges Betingelserne for en Vaabenhvile og foreløbig Fred. Efter disse Betingelser — Fredspræliminærer — maatte Kongen af Danmark give Afkald paa alle Rettigheder til de tre Hertugdømmer. Derimod anerkendtes hans Ret til Bevarelsen af de jyske Enklaver.

Regeringen nærede dog endnu Haab om at opnaa lempeligere Vilkaar ved den endelige Fred. I en ny Instruks til vore Underhandlere paalægger den disse at „gøre alt, hvad der kan gøres for at bevare i det mindste de Distrikter af Slesvig, som utvivlsomt har dansk Nationalitet.“ Man skal søge at vise, at en saadan Deling af Slesvig efter Nationalitet vil være i Tysklands egen Interesse.

Det af Regeringen som af Folket nærede Haab var naturligvis særlig levende hos den dansksindede Del af Slesvigs Beboere. I den nærmest følgende Tid lykkedes det disse — skønt Landet var besat af Fjenden, der lagde de flest mulige Hindringer i Vejen — gennem flere store Adresser at give deres Ønsker til Kende dels over for Kongen dels over for den i Hertugdømmet Slesvig raadende Regering, Civilkommissærerne.

Den første af disse Adresser hidrørte fra Enklaverne og havde følgende Ordlyd¹: „Allernaadigste Kongel med inderlig Vemod har vi modtaget Budskabet om, hvad Deres Majestæt har været nødsaget til at afstaa til den overmægtige Fjende, og det træffer os Beboere af de jyske Enklaver i Slesvig dybest, idet vi skal skilles fra Danmark. Danmark er vor Moder, vi hendes Børn fra Arilds Tid, og vi elsker dette vort Fædreland, har befundet os godt derved, og nu skal vi rives bort fra det, bort fra Friheden, overgives til dem, som ej har Hjærtelag for, hvad der er dansk, vore Børn udsættes for at fortyskes, bære Fjendens Tegn og hans Vaaben, samt mulig komme til at anvende dem mod vort nuværende saa kære Fædreland; men endnu er det ej sket, endnu er vi danske, endnu kan vi nærme os til vor Landsfader — og vi kommer, nedlægger for Deres Majestæts Throne Bevidnelsen om vor Smerte og beder: Lad det ej ske. Deres Majestæt finder i Deres Visdom Midler til ikke at skille dem fra hinanden, der saa gerne tilsammen vil være!“

Adressen var underskrevet af 1036 Husfædre og Grundejere i Lø og Møgeltønder Herred.² Ballum Sogn stod højest med 293 Underskrifter, derefter kom Møgeltønder Sogn med 194. Alle Underskrifterne var indsamlet paa een Dag, d. 14. August, mens der laa østrigsk Indkvartering i flere af Sognene. Den 22. August blev Adressen overrakt Kongen af en Deputation paa fire Mand: Amsraadsmedlem P. Jensen, Døstrup, Godsejer H. A. Knudsen, Trøjborg, Forpagter

¹ Meddelelser om Begivenhederne i Slesvig under den preuss.-østr. Invasion, Kbhvn., Jan. 1865, S. 86 flg.

² 27 af Underskrifterne var dog fra Skærbæk Sogn i Hvidding Herred.

Holm, Møgeltønder, og Egnens Repræsentant i Rigsraader Sofus Høgsbro. Det lokale Blad Ribe Stiftstidende¹ slutter en Omtale af Adressen med de Ord: „De to nævnte Herreders ubetingede danske Sympatier vil saaledes ikke blive Kejser Napoleon umiddelbart forebragte, men har fundet deres Udtryk i en Adresse til Kongen for ad denne Vej at komme til Udlandets Kundskab.“ Bemærkningen viser den Retning, manges Tanker tog. Napoleon III. stod jo for Datiden som Talsmanden for den nationale Selvbestemmelsesret.

Tanken om en Deling af Slesvig havde jo hidtil været Flertallet af vort Folk og i Særdeleshed de danske i Slesvig inderligt imod. I en lidt senere Adresse til Kongen fra Beboerne i den vestlige Del af Haderslev Amt siges der: „Har det end holdt haardt for mange af os at gøre os fortrolige med Slesvigs Deling, saa dog meget hellere den, end at vi skulde overgives i Tyskens Vold.“²

Ikke mindre svært er det for Slesvigholstenerne at forlige sig med Tanken. Mens Londonerkonferencen holdtes, havde de ladet afholde to større Møder — paa Bøghoved ved Haderslev og i Løgumkloster — for at protestere mod den paatænkte Deling. Og i talrige Flyveskrifter gentages Protesten. I et af dem, skrevet af Nordfriseren Dr. K. J. Clement,³ hedder det saaledes: „Vi fordrer et Slesvig lige til Skodborg Aa og Kolding Bro . . . et Slesvig med alle Enklaverne, der i Tidens Løb alle med List og Vold er fratagne Slesvig.“ Ja, ogsaa Fanø, „som Dansken forhen har røvet

¹ 22/8 og 27/8 1864.

² „Meddelelser“, S. 86.

³ Die dän. Enclaven im Herzogth. Schlesw. und ihre gewaltsame Eutstehung auf nicht dän. Boden. Altona 1864, S. 3 flg.

fra den frisiske Jord" (I) maa med til Slesvig. Maaske kunde dog Danmark som Erstatning for Fanø faa Ærø.

Vore Underhandlere i Wien mærkede dog snart, at et Forsøg paa at faa de i Fredspræliminærene trufne Bestemmelser ændrede til vor Fordel var haabløst, ja, at det vilde have en Afbrydelse af Forhandlingerne til Følge.¹ De rettede derfor deres Bestræbelser paa at faa det i Præliminærernes Paragraf 4 omhandlede Mageskifte med Enklaverne ordnet paa de for os gunstigste Vilkaar. Først foreslog de en Linie, der fra Sydgrænsen af Vester Vedsted Sogn gik tværs over Landet langs Gram Aa og Aller Aa til Hejlsminde. Dette mødte dog afgjort Modstand, idet Modparten krævede, at Kongeaaen i saa lang Udstrækning som muligt skulde danne Grænsen. Det var et Ønske, som særlig næredes af den preussiske Konge. En Tid lang var der Udsigt til, at den østlige Del af Grænsen skulde komme til at gaa fra Hejlsminde langs Aller Aa sønden om Christiansfeld og Frørup, men ved den endelige Fredsslutning blev Grænselinien yderligere trukket tilbage, idet Christiansfeld og Frørup Sogn med Undertagelse af Byen Brænøre kom til Slesvig.

Den 30. Oktober undertegnedes i Wien den endelige Fred; og i Fredstraktatens Artikel 5 var den nye Grænse mellem Danmark og Slesvig fastsat. Den udgik fra Midten af Hejlsmindebugten, fulgte Sydgrænsen af Sognene Hejls, Vejstrup, Taps, Ødis og Vamdrup til Kongeaaen, fulgte denne til Østgrænsen af Hjortlund Sogn, bøjede saa mod Syd indtil Gjelsaa Syd

¹ Her maa henvises til F. C. G. Schøller: Aktstykker og Skrivelser betr. den ved Wienerfreden . . . nedsatte intern. Grænse-regulerings-Commission* i „Fra Ribe Amt“ 1904.

for Obbekær i Fol Sogn og derfra mod Vest ud i Havet ved Sydgrænsen af Vester Vedsted Sogn.

Til at afstikke Grænsen skulde der i Følge Fredstraktatens Artikel 6 nedsættes en international Kommission. Denne kom til at bestaa af den preussiske Major v. Stedingk, den østrigske Oberstløjtnant v. Poppenheim og den danske Major F. C. G. Schøller, der som særlig sagkyndig i det vanskelige Enklavespørgsmaal havde været til Stede ved Fredsunderhandlingerne i Wien. Kommissionen begyndte sit Arbejde i Januar 1865 og var færdig med det sidst i April samme Aar.

Den i Fredstraktaten fastsatte Grænse blev paa et Par Punkter ændret lidt. Saasnart Fredsbetingelserne var offentliggjorte, var der fra Ribe og fra Kalvslund Sogn indsendt Ansøgning om, at Grænsen maatte blive ændret for det sidstnævnte Sogns Vedkommende. Den paatænkte Grænselinie vilde gennemskære mange af Sognets Ejendomme og derved forringe deres Værdi. Ribe, der ved Fredstraktaten havde mistet de to Tredjedele af sit Opland, vilde ved den fastsatte Grænse yderligere miste en Del af sit Opland Nord for Kongeaaen, idet dens Hovedforbindelsesvej med det øvrige Rige, Ribe—Kolding Chaussé, blev overskaaret.

Sagen forelaa til Behandling ved den ovennævnte Kommissions første Møde. Hvis Grænsen skulde flyttes noget mod Øst, krævede man fra preussisk-østrigsk Side, at der andensteds skulde afstaas et tilsvarende Areal fra dansk Side, hvilket jo var rimeligt. Et saadant Areal fandt man i den sydligst liggende By i Taps Sogn, Skovrup.

Saa blev da Grænsen flyttet fra den østre Ende af Hjortlund Sogn til nogle Hundrede Alen Øst for Villebøl Bro. Derved fik Ribe en Forbindelsesvej med sit

Opland Nord for Kongeaaen, selv om det ikke foreløbig blev nogen Chaussé. Og ved Flytningen kom Hovedparten af Kalvslund Sogn, Byerne Kalvslund og Villebøl, med til Kongeriget, mens den østlige Del af Sognet kom med til Slesvig og henlagdes under Hygum Sogn.

En Mand i Villebøl har fortalt, at den Dag, Grænsen flyttedes, saa' hans Moder inde fra Huset, at hans Fader ude i Gaarden pludselig gav sig til at svinge en Spade, han holdt i Haanden, i Vejret. Og snart gav han sig selv til at springe op i Vejret og raabe Hurra. Hun troede, han havde mistet sin Forstand. Da hun kom ud til ham, opdagede hun dog snart Grunden til de sære Fagter. Hun saa' da ogsaa, at ved Byens andre Gaarde bar de sig ad paa lignende Vis, svingede Huerne og raabte Hurra. Og hvor man ejede et Flag, dér blev det hejst.

Kort Tid efter holdtes der et Folkemøde, vistnok et Skolemøde, i Holsted. Dér havde ogsaa en Del af Beboerne fra Villebøl indfundet sig. De kom med et udfoldet Dannebrog i Vognen. Og de var, har en Deltager fortalt, Genstand for særlig Opmærksomhed ved Mødet.

Vi forstaar nok den Glæde, som her gav sig Udslag, forstaar ogsaa den Sorg, som Beboerne i Skovrup følte, og at de saa længe som muligt kæmpede for at blive ved Kongeriget.

Ribe fik jo herved sit Opland en Smule udvidet. Da Fredspræliminærene var blevne bekendte, havde baade den og dens Søster ovre paa Østkysten, Kolding, ved Henvendelse til Regeringen søgt at faa deres Opland saa stort som muligt. Naar Kolding bar Prisen hjem, og fik de saakaldte 8 Sogne som sit Opland mod

Syd, saa var det dels af militære, dels af toldpolitiske Grunde. Man vilde nødigt have Grænsen paa et Sted, hvor der kun var ringe Afstand mellem dansk og tysk Territorium. Derfor blev den rykket saa langt mod Syd, hvor Bæltet var bredere.

Saa fik vi da som Vederlag for Enklaverne Øen Ærø, der før 1864 hørte til Slesvig, de 8 Sogne Syd for Kolding og ude mod Vest Sognene Vester Vedsted, Sëm, Farup og Hjortlund, den Del af Vilslev Sogn, der laa Syd for Kongeaaen, det meste af Kalvslund Sogn og et mindre Stykke af Fol Sogn. Det maa jo erindres, at en stor Del af Omraadet mod Vest i Forvejen tilhørte Kongeriget, var Enklave.

Omfanget af det, vi modtog, og det vi afstod, var omtrent det samme, godt 6 □ Mil. Derimod var Folketallet noget større paa det Omraade, vi modtog. Det havde væsentlig sin Grund i den store Folketæthed paa Ærø. Ifølge Fredspræliminærerne skulde der ved Mageskiftet kun tages Hensyn til Øens territoriale Udstrækning. I det Omraade, vi afstod, fandtes der ved Folketællingen 1860 ialt 13,053 Mennesker, i det til os afstaaede Omraade fandtes der 20,864. Deraf boede der 11,418 paa Ærø.¹

Saa blev da Enklaverne Aarsag til, at Dannebrog fremdeles kunde udfolde sig over et lille Stykke af det saa omstridte Land. Maaske det lille Stykke ogsaa stod som et Varsel om den Tid, da en større Del af Landet skulde komme tilbage under det gamle Flag.

¹ Sammendrag af stat. Oplysninger ang. Kongeriget Daum. Nr. 1, Kbhvn. 1869, Tabel 1.

I Ribe 1814.

Ved Kammerherreinde **Helga Stemann**, Ribe.

I Ugeskriftet „Lyna“, der var stiftet i Haderslev 1796 med to Slesvigholstenere, Rektor ved Latinskolen Brauneiser og Hospitalspræst Lautrup, som Redakteurer, og som udkom til 1848, findes der en Beskrivelse af en 2 Dages Rejse fra Haderslev til Ribe, i Juni 1814, i 8 tyske Breve undertegnede K.; maaske skyldes de den *Knudsen*, der i Bladet skriver flere andre Artikler med lignende Tankegang.

Brevene indeholde ikke noget mærkeligt, men de give et overskueligt Billede af Ribeegnen fra Tiden lige efter Napoleonskrigene. Eiendommeligt er det at høre Forfatterens uforbeholdne Kritik af den Tone, der hersker i tyske Selskaber i Slesvig i Modsætning til den, som han finder i danske: „In den letzten findet mehr Leben und Munterkeit, mehr Theilnahme und Zwanglosigkeit, mehr Wortfluss und Laune Statt als in jenen.¹ I Ribe, der dengang havde 2,000 Indbyggere, finder Forfatteren mere af saadan Dannelse end i mangan anden dansk By paa samme Størrelse. Øien-

¹ „I de sidstnævnte møder man mere Liv og Munterhed, større Deltagelse og Utvungenhed, større Veltalenhed og mere Lune end i de førstnævnte.“

synlig satte den Tid, da Ribe var Danmarks Digterby, stadig sit Stempel paa den lille Stiftstad, hvor yderligere Bispinde Middelboe og Stiftamtmand Moltke havde givet det bedste Exempel paa smuk selskabelig Form.

De tre første Breve, der fortælle om Reisen gennem Haderslev Amt, meddeles her i Uddrag og Oversættelse.

Der behøves ikke mange Forberedelser til en Reise til Ribe, dog raader jeg til, at man søger for at have en magelig Vogn og en god Madkurv. Den friske Luft tærer. Naar man selv medbringer Spise- og Drikkevarer, har man det godt i Kroerne underveis. Ellers er der kun lidet at faae, især naar man, som jeg, forlader Postveien og følger den sydlige Vei til Ribe. Jeg maatte underveis tage ind hos nogle Venner for at høre, hvilke Forandringer Fredstilstanden havde bragt i deres Kasse. Men det var ikke gode Efterretninger, jeg fik. Hér var Intet, og dér var Intet.

Tidligere rumlede man paa Veien fra Haderslev til Hammelev over Stenbro, der rystede En sønder og sammen, nu gaar det saa glat og stille paa denne Vei, at man uforstyrret kan tage sig selv en let Blund. Hæder og Tak være dem, der ere Skyld deri.

Det nedlagte Gods Voiens¹ udmærker sig under sin nuværende Eier ved sine fortræffelig dyrkede Agre . . . Paa begge Sider af Landeveien staar Sæden frodig, som Bevis paa, hvor fordelagtigt det er at behandle Jorden med Mergel.

¹ Voiensgaard havde været en kongelig Forpagtergaard, der udparcelleredes i Slutn. af 18de Aarh. (Trap. Hertugdømmet Slesvig. 1864).

Ved Kleinberg bøiede vi ind paa den store Vei til Foldingbro. Kromanden i Kleinberg lader til at være en flittig og dygtig Landmand. Hans Have Øst for Huset var smukt indhegnet og helt beplantet med unge Træer. I Haven var der foruden Kartofler og Kaal ogsaa Ærter og forskjellige andre Rodfrugter og Urter. Dette er ellers meget sjældent. Vor Landbefolkning lader kun til at bryde sig om at spise Grød og Boller, Kaal og Kartofler! Grøntsager, mener de, er ikke bedre end Græs, og man er bange for at blive til Kreatur ved at spise den Slags.

Veien fra Studsbøl og Stenderup til Rødding hører ikke til de fornøjeligste. Det Meste, man seer, er sort Hede. Det brudte Land er ligesom oversaaet med Sten. Veiene er derfor knudrede. Rugen staar daarlig her som allevegne. De fleste Steder vil man neppe faae sit Saakorn ind igjen. Det er høist sørgelige Udsigter for den derboende Landmand. Hans Tyngde og Byrder ere svære. Han trykkes meget mere af Eiendomsskat-terne end Beboeren af vor fede Østeregn. Derfor ere disse Folk ogsaa tydelig nok modløse. De veed saa godt som ikke, hvordan de skal klare sig. Og dog staar de ikke i Flid og Sparsommelighed tilbage for Befolkningen østpaa — tvertimod. Jeg har stor Respekt for Vesteramtets Beboere. Man maa agte og prise deres Karakter, naar man lærer dem nærmere at kjende.

Skovfoged Damm, Studsbøl, er et Mønster paa Flid. Som Selveier af et Bolsted viser han sine Naboer, nære og fjærne, hvorledes man skal gribe Arbeidet an for at bringe en forfalden Gaard paa Fode igjen. Med utrættelig Flid bryder han Heden, han indhegner, mergler, vander, planter og brænder Mursten til sig selv

og Omegnen, kort sagt han *arbejder* i Ordets strenge Forstand.¹

Der er endnu stadig ikke lagt nogen Bro over Slevad; Landmanden har havt saa mange Udgifter i de sidste Aar, at man gjerne griber til at opsætte endog-saa meget nødvendigt Byggearbejde. Er man i umindelige Tider kommen over Slevad uden Bro, saa kan det vel ogsaa gaae endnu et Par Aar paa samme Maade. — Vest for Slevad er der indgrøftet et Stykke Engjord. Men Grøfterne ere lukkede til for begge

¹ Forh. Gaardeier Oluf Høyer, Østerlindet, meddeler følgende om Skovfoged Damm, som han i sin Ungdom har hørt omtale som en evnerig og virksom Mand: „Den store Studsbøl Plantage og den af Damm ejede store Krogaard frembyder meget talende og fortjenstlige Minder om Damms Virksomhed. Plantagen afgiver nu hvert Aar store Mængder af Bygningstømmer til forholdsvis billig Pris, saa det nok maa paaskjønes, at der i den bundfattede Tid blev paabegyndt et saa stort Foretagende til en stor Omegns materielle Vel.“ Hertil føier forhenv. Gaardeier Jens Bojsen, Studsbøl: „Omkring ved 1802 er Plantningen begyndt af Skovfoged Damm, og han har været her til 1822, saa kom Plantør Splittorf, han døde 1826, saa en, der hed Thorø, han var Kromand fra 1826 til 1841 og Skovfoged. — Jeg kom hertil 1844, da jeg købte Studsbøl Kro; gamle Folk fortalte mig, at Thorø var gift med Damms Datter. At Damm har plantet meget, er der Spor af den Dag idag; vi har en meget stor Have med enkelte gamle, store Træer, ogsaa Frugttræer; flere af dem er bukket under i de 47 Aar, jeg har været her. Der løber en Aa igjennem Haven, og paa den anden Side var der store Elletræer, da jeg kom her, som jeg har fornyet, bagved en Toft med Graner, som min Formand har ryddet, da de var gaaet ud. Ved Enden af Granskoven staar endnu en meget stor Sølvpoppel og for en 20 Aar siden faldt dens Nabo; der var kun 4 Alen imellem dem, og der er endnu den Dag idag en Græsbænk imellem dem. Der er en Aalegaard i Haven og fomeden inde i Ellekrattet er der endnu en stor Runddel med Vand i en Slags Fiskepark. Alt dette antager jeg ganske bestemt, Damm har lavet.“

Ender. Ikke en Draabe Vand kan faa Afløb. Jeg gad vide, hvad Nytte man har af den Slags Grøfter.

Naar man passerer Højderyggen i vort Vesteramt, saa bliver man kun altfor vel overbevist om, at det er Menneskehænder, som det her skorter paa. De faa Hytter ligge langt fra hinanden, Landsbyerne ere triste og uvenlige. allevegne møder der den Reisende kun sørgmodig Stilhed og Ensomhed, og Jordens Kultur er meget ringe; overalt er der Hede, kun den sorte, bedrøvelige Hedé. Jeg tror ikke, at Jorden i sig selv er ufrugtbar, thi der, hvor man flittig har pløiet og gjødet, staar Korn og Græs fortræffeligg. Men dette seer man kun faa Steder. Militairtjenesten har især i de sidste Aar været til Skade for Landbruget i Vesteramtet. Jeg kjender Steder, der efter hinanden har maattet afgive tre, fire Sønner til Militairtjenesten, ja i flere Aar har alle Sønner været borte fra Bolstedet. Naturligvis maatte saadanne Steder komme langt tilbage, da Børnene jo altid fik og fordrede Hjælp hjemmefra. I H [Hygum], hvor jeg i Forretninger i flere Timer var sammen med en Del Mennesker, var man meget modløs og utilfreds, saa at jeg tilsidst var hjertelig glad over at slippe bort fra dette Jainmerkammer.“

Herpaa følge de fem sidste, noget forkortede Breve med Beskrivelse af Ribe:

Fjerde Brev.

„28. Juni 1814.

Gode Ven!

Jo nærmere man kommer til Ribe, jo bedre bliver Markerne og jo smukkere Engene. Uden al Tvivl maa Høhøsten i gode Sommere være meget betydeligg. —

Det lader til, at man her giver sig mindre af med Agerbrug end med Græsavl. Det er en stor Fornøjelse paa en smuk Dag at see den store Mængde Kvæg omkring Byen. Køerne ere overordentlig smukke og gode. Fra Marskfennerne bliver de hver Aften drevet hjem, af Frygt for Flod. Man seer aldrig nogen Pige gaae ud for at malke. Det koster selvfølgelig baade Tid og Penge saaledes daglig at drive Kvæget ud og hjem, og dette kan heller ikke selv have godt deraf; men hvordan skulde man vel ellers bære sig ad? Maaske anvende Staldfodring? Byens Gader blive afskyelig tilsølede ved denne Jagen frem og tilbage. I Regnvejr maa man i nogle Slipper ligefrem vade igjennem Snavs.

Byen har vundet meget ved den Chaussee, som fornylig er bleven anlagt nordpaa.¹ Man kan nu til enhver Aarstid komme til Ribe paa god og bekvem Maade. Dette Arbeide har ganske sikkert kostet mange Penge, men det var ikke til at komme udenom, da den gamle Landevei undertiden var ganske ufremkommelig, og alle klagede derover. Kun een Bemærkning maa det være mig tilladt at fremføre. Den nye Vei løber endnu stadig i en stump Vinkel. Havde man valgt Diagonalen, saa vilde Veien være bleven betydelig kortere. Det betyder dog ikke saa lidt for en Landmand, der skal benytte denne Vei til sine Marker, om han flere Gange daglig maa kjøre et betydelig længere Stykke Vei, enten det nu er med Gjødning, Hø eller Korn. Som jeg erfarer, have allerede flere af Egnens Folk, først og fremmest Hr. Apotheker Eilschow i Ribe, høilydt beklaget sig herover, men forgjæves.²

¹ 1800—02, ved Stiftamtmand Moltkes Initiativ.

² Chausseen gik da Nord for Ribe en Del østligere end nu.

Ad denne Chaussee kommer man ogsaa til den Hædersstøtte, som Borgerskabet i Ribe for nogle Aar siden reiste for deres daværende Stiftamtmand v. Moltke. Med stor Glæde har jeg tidligere besøgt det lille Anlæg, der ligger ved Mindesmærket, men med ligesaa stor Ærgelse bemærkede jeg denne Gang, at man nu lader alting forfalde. Plankeværket er i Stykker, Stierne blive ikke holdt rene, og Ingen lader til at bekymre sig om det. Det vilde ikke gjøre noget behageligt Indtryk paa den fortjente Mand, til hvis Ære man satte dette Mindesmærke, hvis han passerede ad denne Vei og fik at see, hvorledes de, der tidligere beundrede ham, nu ikke mere skænke ham en Tanke.

Lev vell!

Deres
K.“

Femte Brev.

„24. Juni 1814.

Min gode Ven!

Endskjøndt Ribe ligger i Hertugdømmet Slesvig, saa har denne By dog altid hørt til Kongeriget Danmark. Nipsaa, som for en stor Del løber forbi Byens Nordside, har en Overflod af fortræffelige Fisk og ganske særlig skjønne Lax; den deler sig i tre Arme, som drive Byens Møller. Den mindste løber Syd for Byen, hvor en Bæk, der kommer fra Lustrup, forener sig med den.

Ribe har kun 2 Porte, en i Syd og en i Nord. Tidligere havde Staden imod Vest endog et befæstet Slot, men af dette er der endnu kun nogle Ruiner tilbage.

Ribe er bygget i Smag med de smaa danske Byer. Man seer krumme Gader, grimme Karnapper og under-

lige Forsiringer. Kun de nye Huse ere byggede med Smag. Her skal tidligere have været stor Velstand paa Grund af den betydelige Handel paa Holland og Kvæg- og Kornhandel. Jeg holder for, at Byen endnu er velhavende. Indbyggerne leve i det Hele tarvelig og saa sparsommelig som muligt. Omsætningen i Byen selv er heller ikke ubetydelig. Man finder her flere Kjøbmænd, der har vidtstrakte Forbindelser, skaffe Byen store Indtægter og med deres Kundskaber og Redelighed i Handel og Vandel vilde gjøre enhver stor By Ære. Jeg nævner Ingen, men Bekjendtskabet med et Par af disse Mænd hører til de kjæreste, som jeg har gjort paa denne Egn.

Saasnart Slesvigholsteneren kommer til Ribe, mærker han, at han er kommen blandt Danske. Nationalkarakteren giver sig her øieblikkelig tilkjende overfor Tydskeren. Man lader ham enten fuldstændig ligge eller optræder yderst fornemt overfor ham, gider ikke høre Tydsk, eller kritiserer f. Ex, det tydske Sprog; tydsk Forfatning og tydsk Lovgivning faar ogsaa deres Bekomst. Danskeren og Dania ere altid Nummer 1. Ingenlunde bebreider jeg Nogen, at han agter og elsker sig selv og sin egen Nationalitet. Tværtimod ærer jeg dette og sætter Pris derpaa. Hvorledes er England blevet til det, det er? Ved den Agtelse, som hver enkelt føler for sig selv og for Staten. Jeg glæder mig altsaa over Danskerens Stolthed, men finder kun, at den ikke altid anbringes rettidig og tidt er for kantet.

Byens Skoler ere godt indrettede og have fortræffelige Lærere. Latinskolen, som skal være grundlagt 1248, hører til de bedste i Danmark. Lærerne ere ligesaa oplyste som utrættelige til deres Arbeide. Hos Disciplene ere Flid og sædeligt Liv en Hovedregel, jeg

har hørt mange Forældre og Andre tale om denne lærde Anstalt med Høiagtelse og ligefrem Hengivenhed, og ved de Prøver, som de danske Skoledisciple skulle underkaste sig ved Begyndelsen af den akademiske Løbebane, pleie de fra Ribe hæderlig at udmærke sig. Af egen Erfaring kan jeg give disse unge Menneskers stille, ærbare og høflige Optræden den skønneste Ros.

Lev vel!

Din
K.“

Sjette Brev.

„29. Juni 1814.

Dyrebare Ven!

I de sidste Aar har vor Regering landsfaderlig sørget for at fjerne Begravelserne fra Kirker og Byer og for, at Kirkepladsen ikke mere skal benyttes til Hvilested for de Afdøde. I de danske Stæder er der overalt blevet anlagt nye Kirkegaarde og i Regelen med megen Smag og Skjønsomhed. Saaledes¹ ogsaa i Ribe. Syd for Byen er der blevet indrettet en meget smuk og stor Plads til Kirkegaard med deilig frisk Luft. Pladsen er meget godt indhegnet og har til Indgang en smagfuld Port. Den vidtstrakte Plads er delt i flere Kvarterer, og Gravene anbringes paa smuk, regelmæssig Maade. Næsten paa enhver Grav er der et lille Mindesmærke. Iblandt alle disse synes jeg bedst om det, der er reist for afdøde Justitsraad, Physicus Fridsch. Indskriften er kort og udtrykker fyndig den Afdødes Fortienester.¹ Kirkegaarden bliver flittig besøgt. Jeg

¹ Indskriften lyder saaledes: „Her hviler Dydens Ven, Hygæas Yndling, Andreas Frausing Fridsch, født den 9. August 1744, død den 19. December 1807. Ach, den lidende Menneskehed, Venskab og de huuslige Dyder græde ved hans Grav.“ Fridsch, der 1772 blev Dr. med., blev 1778 Stiftsfysikus i Ribe.

var der flere Gange og fandt altid Mennesker, som var opfyldte af Erindringen om deres afdøde Venner eller — af andre Betragtninger. Tidlig om Morgenen, lige efter Solopgang, saae jeg en Kvinde i stor Sindsbevægelse staae ved en lille, nylig kastet Gravhøi. Hun sendte mange varme Haandkys ned til Graven, og hendes Øine stirrede afvexlende paa den og op til Himlen. Det var meget rørende at see paa hende.

I Ribe er Intet saa iøinefaldende som Byens to store Kirker. Kathedralen eller St. Mariekirke, som ligger paa Lilliebjerg, er virkelig en smuk og betydelig Bygning. Paa den ene Side af Koret ligger Kapitelhuset, hvor den geistlige Ret holdes, og hvor Præsterne samles ved St. Hans Dags Tide.¹ Man seer her Portraiter af alle Ribes Biskopper lige fra Reformationstiden, med Undtagelse af den første, og i to forsvarlige, jernbeslagne Kister opbevares der dels Dokumenter, Diplomer, Buller, Stiftelsesbreve og Testamenter, dels Helgenben o. l., Messeklæder og andre deslige gamle Sager. Kirken med sit høie, stumpe Taarn, der tilforn har været endnu høiere, og fra hvis Top man kan see 40 Kirker, skal i det 13de Aarh. være bleven bygget af Dominikanerne, der havde deres Kloster op ad den.²

St. Catharinekirke er ligeledes en stor og smuk

¹ Landemodet afholdtes da i Domkirkens dertil indrettede, sydlige Korsfløi, hvis Indgang („Kathoveddøren“) var tilmuret. Kapitelhuset, der havde ligget paa Korets Nordside, var blevet nedrevet ved Domkirkens Restaurering 1791—93. (Helms, Ribe Domkirke, Sp. 174—75 og Tavle II. 1 B.)

² Domkirken antages at være paabegyndt i 12te Aarh. Det er St. Katharine Kirke, der blev bygget af Dominikanerne som Klosterkirke.

Bygning, den ligger i Byens sydøstlige Del tæt ved Vandet. En Fisker, som havde travlt med at bøde sine Net paa Aaens Bred, og med hvem jeg kom i Samtale om denne Kirke, kaldte den „Lille Kirke“ i Modsætning til Domkirken, endskjøndt han i samme Øieblik morede sig over dette Udtryk. „Ja vel kalder vi denne Kirke „Lille“, men den vilde dog være stor nok for hele Ribe og Omegn.“ „Nu“, fortsatte han, „er det ikke som fordum. Da strømmede man skarevis til Kirke, nu lister kun en enkelt sig derhen og gjør det, som om han ikke vil være bekjendt, at han følger Fædrenes Skik. Men det vil aldrig gaae godt. Det kjendes, at som Guds frygt formindskes, saa tager ogsaa Livets Lykke af.“ Her udbrod han i bitre Klager over, at Fiskeriet tog saa meget af. „Tiderne ere onde“, sukkede han, „Himmelen bevare os derfor!“ Altsaa gaaer det med Kirkebesøget i Ribe som i Haderslev, i Danmark som i Hertugdømmerne. Den slette Tidsaand har bevirket, at den religiøse Sans saa godt som er gaaet tabt. Præsterne burde atter opflamme denne. Hvis disse rigtig forstaae at benytte Dagens Begivenheder og pege paa Guds Finger, der i disse Tider har vist sig paa saa underfuld Maade, saa maatte Sansen for Gud og den skyldige Ærefrygt for ham ganske sikkert vaagne igjen i vore Hjerter og paa velgjørende Maade vise sig i hele vor Færd. Lev vel.

K.“

Syvende Brev.

„29. Juni 1814.

Min kjære Ven!

Jeg maatte tale imod min Overbevisning, hvis jeg vilde sige, at jeg foretrak den Tone, der hersker i

vore gode, tyske Selskaber for den, der hersker i de danske. Her findes der mere Liv og Munterhed, større Interesserthed og Ugenerthed, større Veltalenhed og mere Lune end i de førstnævnte. Den Tone, der hersker hos os Tydskere, er i Regelen tung, docerende og belærende, saa at det kan nærme sig til det pedantiske. Jeg mener, at jeg oftere har fundet dette umiddelbare, muntre, humoristiske Væsen i godt, dansk Selskab end hos os, og det virkede dér saameget mere velgjørende, som den dannede *Dansker* bedre end den dannede *Tydsker* behersker sit Sprog og former sine Udtryk. De dannede Danskeres Samtale særkjendes ved letflydende Veltalenhed, ved en Rigdom paa gode, naturlige Udtryk, ved Forraad af de Ord, der netop ramme det Emne, man taler om, og ved den Hurtighed, hvormed man paa staaende Fod har disse paa røde Haand, og ved en vis Dristighed, der ikke lader En adspredes eller forvirres i Foredraget. Tydskeren er derimod mere sky og genert. Underholdning og Samtale bør være Salt og Krydderi for Omgang og Selskabsliv. Og jeg mener ogsaa at have fundet dette i gode, danske Selskaber og det hyppigere i Ribe end i mangan anden dansk By af samme Størrelse og Indbyggerantal.

I Ribe klæder den dannede Kvinde sig med megen Smag, bevæger sig med smuk Anstand og forstaaer fortræffelig, hvorledes man skal føre sig. Byens Damer synes dog at være Modegudinden langt mere underdanige end vore tyske Damer ere det. Ofte er Moden sær. Hvorledes skulde det ellers gaae til, at de nyeste Herre- og Damemoder ere hinanden stik modsatte? En Herre tilhyller sin Hals, en Dame har Ryg, Skuldre og Bryst saa godt som blottede. Tidligere gik Mæn-

dene med bar Hals og Bryst, ligesom Polakker og Ungarere, medens Kvinderne hyllede sig ind lige til Ørerne. Har Mændene lange Skjøder, saa pleie Damerne at have korte; gaae Mændene mørkt klædt, gaae Kvinderne i blændende Hvidt; gaae de første baade Sommer og Vinter i Uld, saa see vi de sidste baade Sommer og Vinter i Musselin.

I Ribe er der et Selskabstheater, og her bliver der en Del af Aaret spillet Komædie af Privatdilettanter, hver 14de Dag eller hver 4de Uge. Jeg er en erklæret Modstander af den Slags Forlystelser og har derfor aldrig interesseret mig for denne Scene. Da imidlertid vakre Mænd og agtværdige Damer deltagte deri, saa være det langt fra mig at komme med selv den sværeste Antydning af Kritik i denne Sag.

Lev vel.

K.*

Ottende Brev.

„30. Juni 1914.

Min Dyrebarel

I mine unge Dage, da mit Helbred var grundmuret og mine Forventninger nøisomme, var Hertugdømmet Slesvigs Vestkyst mit Paradis. Nu har jeg i 30 Aar levet paa Østkysten, der ubestridelig er smukkere og mere afvexlende og ogsaa har et mildere Clima end Vestkysten; men har jeg egentlig været lykkeligere her, og har mine Omgivelser i Virkeligheden været gladere og mere tilfredse med sig selv og Forsynet, end man var det hist? Det kan jeg ikke paastaa.

Vesteregnen er flad og ensformig og udsat for hyppige Oversvømmelser af Vesterhavet. Floden anretter ofte Ødelæggelser. Hvis jeg ikke tager fejl, saa er den ofte naaet op til den høitliggende Hovedkirke.

Ribe kan ogsaa takke Floden for sin ringe Skibsfart. Jeg er overbevist om, at Aaleiet kunde forbedres betydeligt, uden stor Udgift.

I Ribe lægger man sig særlig efter gode Køkkenurter. Sidst i Juni var man her videre med Grøntsager end i Haderslev. Løgene stod fortræffelig, og alle Kaal-sorter trivedes godt. Med Fornøielse bemærkede jeg, at der var hele Marker med saadanne Væxter. Utvivlsomt er der betydelig Handel med disse Sager.

Din
K."

Fra Biskop H. A. Brorsons Visitatser i Ribeegnen.

Af Skoleforst. Thorv. Madsen i Odder.

I Midten af det 18de Aarhundrede sad i 3 af Jyllands 4 Stifter Bisper, som var født i Sønderjylland. De to er Brødrene Hans Adolf og Broder Brorson, henholdsvis i Ribe og Aalborg Stifter, den tredje er Biskop Hygom i Aarhus Stift. De er fødte omtrent samtidig: Broder Brorson 1692, Hans A. Brorson 1694, begge i Randerup Præstegaard. Hygom er født i Hygum Præstegaard 1692. Som Børn kom de ofte sammen, baade fra Randerup og Hygum Præstegaarde, og Venskabet mellem dem plejedes baade i Studenterdagene og senere, da de virkede som Landets Biskopper.

Alle tre var de i religiøs Henseende stærkt paa-virket af Pietismen, der gennem Sønderjylland kom fra Tyskland her op til Kongeriget.

Det er rigtigt, at Sønderjylland er lignet ved en Bro, der spænder fra det ene Land til det andet, fra Tyskland til Danmark. Broen har gennem Tiderne været stærkt omstridt; der har staaet haarde Kampe, som har haft vidtrækkende Følger i Evropa. Men den har ogsaa været en Slags Overgangsled for Varer, baade af aandelig og materiel Art fra Syd til

Nord. Broens Vagt, den sønderjyske Befolkning, har først gjort Varen brugbar og sendt den op til Kongeriget. Det var ad denne Bro, at Pietismen kom her til Danmark.

Det ser ud som mere end en Tilfældighed, at Danmark netop i Midten af det 18de Aarh. fik sine betydeligste Præsteskikkelser fra Sønderjylland; thi adskillige Præstesønner herfra studerede i Tyskland, hvor de mødtes med den stærkt fremvoksende pietistiske Trosretning og blev præget af den. Og da de senere sad som Præster i forskellige sønderjyske Sogne, skabtes der hist og her i Sønderjylland et stærkt pietistisk Røre. — Dette blev Tilfældet i Tønderegnet, hvor Pietismens kraftigste Blomster skød frem gennem „det rare Kløverblad“ fra Randerup Præstegaard og gennem Bluhme og Enevold Ewald.

— — —

Hvis man en Sommerdag først i Juli staar ude paa Marsken, da vil man kunne opleve en vis Betagelse. Det flimrer for Øjnene af „Lokesød“. Solen kaster Guld paa Havets Flade. Luften er krydret af Hø og Hav, det er, som alt levende fyldes af Kraft og Sundhed. Grønt og grønt alle Vegne, og „det grønne er godt for Øjnene“, siger H. C. Andersen. Intet hindrer Øjet i at se milevidt i Nord og Syd, ingen Bakker, ingen Skove, kun grønne Strækninger, milevidt, helt ud hvor Himmel og Jord mødes.

I denne Marskegn var det, Brorson levede saa godt som hele sit Liv, og der er Slægtskab mellem hans Digtning og denne Natur; thi hele hans Digtning er netop en herlig, trøstefuld Sang om Skabningens Møde med Himlens yndigste Rose, der lod sig føde paa Jord.

— — —
Det hænder ikke saa sjældent, at der tildeles de svageste og mindst modstandsdygtige en vanskelig og brydsom Gerning, der for menneskelige Øjne maa kræve stærke legemlige Kræfter. Men Arbejdet bliver gjort, Gud giver Kræfter.

1741 blev H. A. Brorson Biskop i det mægtige, vidtstrakte Ribe Stift. Denne Udnævnelse var vel Kong Christian d. Sjettes Tak til Brorson for „Troens rare Klenodie“. For en enkelt Mand var det et mægtigt Arbejde at føre Tilsyn med baade Kirke- og Skolevæsen i det vældige Stift, der strakte sig fra Lemvig til Syd for Tønder. Men trods svagt Helbred, mange Sorger og tungsindig Natur, der undertiden kunde gøre ham helt uarbejdsdygtig, tog han sig med megen Alvor og Nidkærhed af sit Stifts Anliggender. Gud gav ogsaa ham Kræfter.

Hvert Aar er han paa Visitatsrejser fra Nord til Syd. I alskens Vejr kører han fra Sogn til Sogn ad elendige Veje. Og selv om man byder ham de bedste Kaar i de forskellige Præstegaarde, saa bliver Vanskelighederne undertiden hans skrøbelige Helbred for store, saa han maa afbryde Rejsen og søge hjem til Ribe for at hvile ud. Det er ikke alene Rejsens Strabadser, der trætter ham, men ogsaa de mange Tvistesager og Stridigheder, han føres ind i baade blandt Præster, Lærere og Menigheder. Han er selv en Fredens Mand, der som Mægler optræder mild, sagtmodig og overbærende, og hvor han kan bringe Forlig og Forsoning til Veje, dér sparer han sig ikke, dér glædes han, den fromme Bisp. Dog kan han ogsaa være myndig og streng, hvor det behøves.

Hvert Aar ved Juletid var det Biskoppens Pligt at

indsende Beretning til Kongen om de Indtryk, de har har faaet af Visitatserne rundt om i de forskellige Menigheder. Det er med en vis Ærbødighed, man læser de gamle gulnede Visitatsberetninger, som Brorson har skrevet i sit stille Studerekammer. Pynteligt og smukt er de skrevne, og endnu sidder de blanke Sandskorn i den graa Skrift. Flittig har han brugt Fjeren og Sandkruset. Og man fængsles af Beretningernes Indhold, af at læse om Præsters og Læreres brydsomme Arbejde i deres Menigheder. Disse Beretninger er ikke alene interessante, fordi de er skrevne af H. A. Brorson, men de giver os et godt Billede af Bondestandens aandelige Kaar i Midten af det 18de Aarhundrede. Var det trangt i det materielle, saa stod det ikke mindre trangt til i aandelig Henseende. Det er ikke alene Brorson, der klager over Uvidenhed om de kristelige Grundsandheder; men ogsaa alle de øvrige Bisper Landet over, mest dog Brorsons Ven og samtidige, Biskop Hygom i Aarhus, der ikke viger tilbage for at stemple sit Stift som et „Sodoma og Gomorra“.

Den 28. Dec. 1762 indsender Brorson sine sidste Beretninger, og af den Fortale, som ledsager dem, faar man Indtryk af, at han nu har opgivet alt Haab om Helbredelse.

Han begynder Fortalen med en Hilsen til „Deres Høi-Grevelige Exelence“ (O. Thott), og da Beretningerne altid er skrevet ved Nytaarstide, ønsker han den højgrevelige og højstærede Herre „et glædeligt, lyk-saligt og med utallige Naader og Velsignelser kronet Nytaar.“ — Han slutter Fortalen med følgende: „Jeg kan ikke længere; som jeg var svag, da jeg rejste ud, saa tog Sygdommen paa Rejsen saaledes Overhaand,

at alt Haab om Livet var borte, kom dog hjem i 2den Uge derefter, men var saa svag, at jeg siden ikke har fundet Kræfter til min Visitatz denne Sinde videre at kunne fortsætte. — Hvad Kirkens Tilstand iblandt os er angaaende, da kan vi aldrig nok prise den forunderlige Guds Naade og Barmhjertighed, som hidindtil ej alene har bevaret os den uskattefulde Landefred, men endog den saliggørende Lærdom, som findes uforfalsket blandt os. Er der desværre ikke altid saadan Nidkærhed blandt Lærerne eller saadan Skønsomhed blandt Tilhørerne, som kan svare til vor Besøgelsestid og de gyldne Naadesdage, som vi lever i, saa har vi dog Gud ske Lov mange Steder baade muntre Zions Vægtere, og saadanne Ordets Hørere, som lade det „utrykkelig“ til Syne i deres Levned. Den ateistiske, ja antikristelige Sæd, som i disse sidste Tider mere og mere end nogensinde tilforn ytrer sig, har dog endnu ikke kunnet bryde igennem. Deres kgl. Majestæts derimod viste allerpriseligste Nidkærhed har tilstoppet mange Munde, som var opladt mod Himlen. Herren slaar igen alle sine salvedes Fjender paa Kindbenet; ja den Herre giver, som hidindtil saa ofte og øjensynlig har bevaret Deres kgl. Majestæt i allerstørste Farer og især i dette sidste Aar har været en gloende Mur omkring Kongen og hans Lande til al Verdens Forundring,¹ han fremdeles af Naade forlænge os vor allernaadigste Landsens Faders og Guds Kirkes Fosterfaders uskattefulde Liv i alforønskelig Held og Hilsen, Fred og Flor, indtil sildigste Alder, og sætte Deres kgl. Majestæts Arvehus som Zions Bjerg,

¹ Her sigtes til den fra Rusland truende Krigsfare, som dog drev over.

der ikke skal ryste, mens der er en Dag paa Herrens Himmel.

Ribe, 28. Dez. 1762.

Allerunderdanigst

H. A. Brorson.“

For at forstaa nedenstaaende Visitatsberetninger maa Tidens religiøse Opfattelse tages i Betragtning. Som før nævnt var mange Præster bleven grebne af Pietismen, og under den blev store Kredse af vort Folk vakt op til et inderligt Kristenliv i Tro og Kærlighed. Evangeliet forkyndtes nu for fattige og ulærde, og det i Ord, der kom fra Hjerlet, og derfor ogsaa kunde naa Tilhørernes Hjerter. Brorson sang:

„Vandrer saaledes, at hver kan fornemme,
hvem I tilhører, og hvor I har hjemme.“

Det er en Formaning, som altid bør klinge for kristne Menneskers Øren.

Med Hensyn til Skolevæsenet da havde der vel de fleste Steder i Danmark været en Slags Børneskoleundervisning, men det er først nu under Pietismen, at der skabes et virkeligt Skolevæsen, som lidt efter lidt faar fastere Former, og som ikke alene tager Sigte paa Barnets religiøse Oplærelse, men ogsaa paa at give det et Fond af Kundskaber i Retning af at kunne læse, skrive og regne. Men endnu findes der ikke særskilte Uddannelsesanstalter for Børneskolelærere. Degnene, der har faaet Paabud om at holde Skole, har i Reglen taget teologisk Attestats, og de har vel endnu paa Pietismens Tid i flere Henseender haft ikke saa lidt tilfælles med Holbergs „Per Degn“. Skoleholderne har kun haft det forud for Bønderne, at de har lært at læse, skrive og regne, og det var endda i mange Til-

fælde ret maadeligt. De stod ikke den Gang som Præster og Degne i Livsstilling et Trappetrin højere end Bønderne og Haandværkerne, nej, Skoleholderen var en af Bondens egne, og han har følt sin Ringhed, naar han stod overfor Lærdommens Repæsentanter og skulde med Børnene gøre Rede for Religionen og for Regne- og Læsekunstens krogede Gange. Men det er vel endog meget muligt, at Skoleholderen fra det praktiske Livs Arbejde, det praktiske Livssyn og sunde Sans har magtet og betydet mere som Lærer for Dattidens Børn end mange Degne og Præster. — I hvert Fald vidner de fleste Visitatsberetninger om Skoleholderernes Duelighed.

Af Brorsons Visitatsberetninger er kun medtaget dem, der vedrører Sognene lige Nord for Kongeaaen, altsaa Ribegnen, samt noget af Sønderjylland. For at faa Helhed i Sogneberetningerne er hvert enkelt Sogn skildret for sig efter de forskellige Aarganges Beretninger:

„Vejen, d. 26. April 1750.

Provsten Hr. Niels Jochum Bützow fremstillede smukt af Evangeliet den Hellig-Aands Straffeembede. Ungdommen svarede tildels skikkeligt; men nogle var kun maadelige, som bleve formanede og lovede Forbedring.“

1757 er Brorson atter i Vejen paa Visitats, og det ser da ud, som om der er sket en Forbedring med Ungdommen. Formodentlig er det den dygtige Degn og Skoleholder Terman Mortensen, der har haft Indflydelse paa den. Brorson skriver:

„Den 4. Maj 1757 var jeg udi Vejen Kirke. Prov-

sten Hr. Niels Jochum Bützow fremstillede smukt Gudfrygtigheds rette Art og herlige Frugter. Degnen Terman Mortensen informerer hele Sognets Ungdom, og fik baade han og Skoleholderen i Annekset Læborg Vidnesbyrd om ustraffelig Vandring og flittig Skolearbejde. Ungdommen svarede overalt upaaklageligt og en Del meget vel. Over Menigheden blev intet klaget.“

Det sidste Aar Brorson er paa Visitatsrejse, kommer han igen til Vejen, og det synes som om de gode Skoleforhold vedbliver at være til Stede:

„1763 d. 29. Julii i Vejen Kirke. Sognepræsten Hr. Hans Fog holdt en bevæget Prædiken over Guds Ords Kraft i de Troende. Udi Hovedsognet Vejen holder Degnen Terman Mortensen Skole for hele Sognets Ungdom i 5 Vintermaaneder og har et godt Skudsmaal baade for hans Undervisning og Opførelse.“

„Udi Annexet Læborg holder Christen Jørgensen Skole i Gammelby for det hele Sogns Ungdom. Men som det om Vinteren er vanskeligt for Børnene af de Byer Nyebye, Drostrup og Kieldbjerg at møde i den Skole, haver Sognepræsten gjort Forslag paa, at der maatte holdes Skole i hver By, hvormed man og haaber forestaaende Vinter at kunne gøre en Begyndelse.“

1753 er Brorson i Brørup, hvor alt er til hans fulde Tilfredshed, idet den gamle svage Sognepræst Hr. Peder Winding „catechiserede smukt om Christi Person og Embede. Den derværende Capellan pro persona Peder Ussing blev meget berømmet for hans Retsindighed og Flittighed i Embedet, som og bygger fast paa ham alene. Degnen P. Bang var intet at klage paa, og Menigheden var lydhør.“

1761 er Brorson meget syg, „thi efterat jeg første Juledag, da jeg gik til Kirken at prædike, blev ufor-

modentlig angreben af en stærk Nordenvind og ganske forkølet, saa har jeg siden den Dag udstaaet trende store smertelige Sygdomme, af hvilke jeg den sidste ej endnu har forvunden.“ — Den 17. Juni samme Aar er han dog i Brørup paa Visitats. Han skriver derom:

„Sognepræsten Hr. Peder Ussing fremstillede af Evangeliet den sande Kjærligheds Bevis. I Hovedsognet Brørup er en Skole i Thuesbøll, som Degnen Peder Bang, Studiosus, forestaar. Desforuden holder nogle i de længst bortliggende Byer undertiden en Omgangsskoleholder, som Sognepræsten intet havde at klage paa. I Annexet Lindknud i Lindknud By er en Skoleholder for hele Sognet, som informerer Sognets Ungdom fra Mortensdag til Pedersdag; den nuværende, Hans Pedersen Ulv, er kun maadelig, men gør dog sit bedste. Ungdommen svarede maadelig, og intet blev ellers klaget.“

1745 visiterede Brorson i Maltbæk, og han skriver derom:

„Sognepræsten Hr. Wibe fremstillede meget grundig og opbyggelig Christi Efterfølgelse, ligesom han og selv beviser den samme udi Liv og Levned; men klagede over Degnen for Drukkenskab, som derfor blev straffet og lovede Forbedring. Børnene svarede skikkelig; men af de gamle var meget faa til Stede.“

1753 visiteredes i Folding: „Sognepræsten Peder Wibe prædikede skikkeligen om den Hellig Aands Vidnesbyrd. De fleste Børn svarede kun maadelig. Skylden gav Sognepræsten paa Forældrenes Forsømmelighed i at holde deres Børn til Skole, som derfor ogsaa blev formanede og lovede Forbedring.“

Ligesom i Vejen har Biskop Brorson været i Føvling tre Gange. Han besøgte oftest de Menigheder, der var svagest i aandelig Henseende.

Om Føvling skriver han 1745: „Sognepræsten Hr. Jørgen Fogh forestillede skikkelig den sande Omvendelses Art, Fornødenhed og Bevis. Ungdommen svarede upaaklagelig; men af de gamle var snart ingen til Stede i den talrige Menighed.“

1753 er han atter i Føvling, „men“, skriver han, ingen af den talrige Menighed mødte, undtagen 2 Mænd, ikke heller af Ungdommen, flere end 5 Dreng og Piger. Sognepræsten Hr. Jørgen Fogh vidnede, at det var dem alle betimelig bekendtgjort og desuden sket alvorlig Formaning til Menigheden. Bøndernes almindelige Paaskud er Hovarbejde, som paa saadan Tider er saa utilladelig og forbuden.“

Sidste Gang Brorson er i Føvling 1757, skriver han: „Sognepræsten Hr. Jørgen Fogh fremstillede skikkelig de døbte kristnes Pligt i at tjene Herren. Degnen Hr. Studiosus Jens Baggesen,¹ som forestaar Hovedskolen i Bobøll, blev berømt af Sognepræsten for baade Information og Opførelse; ikke heller blev noget klaget paa de tre øvrige Skoleholdere, som underviser Børnene om Vinteren. Især blev Peder Hansen, Skoleholder i Annexet Holsted, rost for sin Retskaffenhed baade i Vandring og Skolehold. Ungdommen svarede vel, og i Menigheden, som var særdeles bevægelig, fandtes ingen nævneværdig Forargelse.“

Fra Sognene omkring Ribe melder Brorson følgende:

„1758 Sognepræsten Hr. Carstens Volquartz i Farup forestillede opbyggeligt af Evangeliet den hellig Aands Sendelse, som en Frugt af vor Frelzers Blod. Den kære Mand har siden sin Ankomst til Menigheden

¹ Digteren Jens Baggesens Bedstefader.

gjort sig stor Umage med Skolen at faa i Stand; men intet har han kunnet udrette, hvilket han nu som ofte tilforn vemodig beklagede. Der skeede i den Henseende især alvorlig og bevægelig Formaning til Menigheden, hvorpaa og de, som før havde sat sig imod, gav mig deres Løfte at vilde bygge det omtvistede Skolehus. Degnen Hans Pedersen er flittig i sit Embede; men den ommeldte Mangel paa Skoleholds Indretning foraarsagede, at Ungdommen til Dels svarede kun maadelig.“

Fra Farup rejser han samme Aar til Vilslev:

„Sognepræsten Knud Lang forestillede grundig og opbyggelig den Artikel om Syndernes Forladelse. Degnen Jakob Bruun er gammel og svag. I hans Sted forestaas Skoleholdet af en anden, hvis Forhold er ganske skikkelig. Dog haver jeg fundet stor Ligegyldighed for Guds Kirke. Næsten ingen havde Forstaaelse af, at der ventede dem et evigt Liv, om de fordybede sig i Gud.“

I de Sogne, hvor der har været meget Fæstegods, ser det ud til at have staaet mest trangt til i aandelig Henseende. Herremandens og Præstens Ønsker har ikke sjældent været modsatte, og ofte har Præsten vel staaet i et vist Afhængighedsforhold til Kirkens Patron, som i de fleste Tilfælde var Herremanden. Desuden virkede Hoveriarbejdet meget sløvende paa Bønderne, saa det blev til lidet eller intet med deres Kirkegang og deres Børns Undervisning.

I Aaret 1750 er Brorson i Darum paa Visitats, og herom skriver han: „Pastor Hr. Hans Curtz catechiserede over Herrens Bøn. Ungdommen svarede nogenledes. Af denne store Menighed var ellers saare faa til Stede. De fraværende bleve undskyldte derved, at de

var tilsagte til Hovarbejde, saa jeg ikke videre kunde erfare Menighedens Tilstand. Ønskeligt var det derfor, om Proprietairerne kunde faa allernaadigst Ordre paa saadan Dage under stor Straf ikke at maatte kalde deres Bønder til Hovarbejde eller Rejser. Thi det er dog tungt, naar man ofte har rejst mange Mile med stor Vanskelighed, og dog ikke kan faa Bonden i Tale for deres Husbonds Skyld.“

I 1760 er han alter i Darum: „Sognepræsten Hans Curtz forestillede den 3die Bøn: „Ske din Villie som i Himlen saa og paa Jorden“. I Hovedsognet Darum er tvende Skoler. Hovedskolen forestaar Degnen i Darum By Peder Askov Studiosus selv, tillige med en Medhjælper, navnlig Niels Christensen, begge med megen Flid og lever et ustraffeligt Levned. Den anden Skole i Lille Darum forestaar Skoleholderen Jens Hansen upaaklagelig. I Annexet Bramminge, som er et lidet Sogn af $6\frac{1}{2}$ Gaarde, vidt adspredte mellem farlige Aaer og Bække, holdes om Vinteren en Omgangs-Skoleholder navnlig Hans Møller, som og er flittig og ustraffelig.“

Paa Hjemrejsen fra Darum til Ribe er Brorson samme Aar i Jernved paa Visitats: „Dén 15. Maj visiterede jeg i Jernved Kirke. Præsten Hr. Christopher Fjord¹ prædikede om Christi Himmelfarts herlige Frugt for alle troende. Menigheden var i stor Bevægelse, og med mange Glædestaarer takkede Gud for deres tro Sjælesørger, og bade om, at Herren vilde opholde ham med dem.“

Forinden Brorson slutter sine Visitatsrejser i Aaret 1743, besøger han Nytaarsaftensdag Vester-Vedsted

¹ I Wibergs Præstehistorie fortælles om Præsten Fjord, at han tilsidst skal have betlet i Jylland, Fyn og Slesvig.

Menighed. For dette Sogn giver han den interessante, omend triste Meddelelse, at det er et meget fattigt Sogn, der har lidt Overlast af en Mængde Ulve, idelige Stormfloder og Kvægpest. Der er mange i Menigheden, der lider Nød, usselig og elendig er den overalt. „Jeg beder en Bøn til Deres kgl. Majestæt om Hjælp for disse arme Folk i Vester Vedsted“. — Hvad Præst, Skoleholder og Menighed angaar i dette Sogn, da er Biskoppen vel tilfreds.

Ofte besøger Brorson Sønderjylland, helst de Egne, hvor han har levet som Barn, og hvor han selv har været Præst. Det er ikke underligt, at denne ensomme Mand har søgt til sit Ungdomsland for at tale med gamle Venner.

For 1743 skriver han: „Efter at Landemodet og vor vanskelige „Høebierring“ var mestendels til Ende, begav jeg mig 30. Julij ud paa Visitatz til den yderste sydlige Ende af mit Stift.“

Randerup 1743. „Jeg visiterede i Randerup Menighed, hvor jeg før har været Præst paa 8tende Aar, og efterdi jeg ikke har haft Lejlighed offentlig at tale i denne Kirke, siden jeg tog Afsked derfra, Onsdagen efter 1. Adv. 1729, saa skete det nu med des større Affect og Bevægelse til Opvækkelse og Fornøjelse paa begge Sider.“

Sognepræsten Jens Hygom forestillede grundig af Evangeliet Ægtefolkenes Pligt i Henseende til Gud, sig selv og deres Børn. Han er en retsindig og ustraffelig Mand, og gør sig stor Flid med Ungdommens Undervisning, og fattes det ikke der i Menigheden paa tilstrækkelig Kundskab og ustraffelig Levned hos de fleste baade unge og gamle.“

Aaret 1753 var Brorson atter i Randerup Kirke:

„Sognepræsten Hr. Jens Hygom forestillede af Evangeliet grundig og bevægelig Guds Børns salige Tilstand i Tid og Evighed. Hos en Del af Tilhørerne var der særdeles Bevægelse, ligesom der ogsaa i Menigheden fra for mange Aar siden har været en „kiøn Opvækkelse“. Ungdommen gjorde god Rede for sig.“

„Den 14. April 1743 visiterede jeg i Nustrup. Præsten, Magister Morup, prædikede . . ., men jeg kunde ikke faa noget ud af hans Tale, fordi han raabte alt for højt, som han ogsaa blev erindret om. Ungdommen svarede upaaklageligt og bedre, end jeg havde ventet, efterdi Præsten ikke havde været bekendt af nogen ret Alvorlighed i sit Embede, som jeg vil haabe skal i Fremtiden blive forbedret. Menigheden var særdeles attend (d. v. s. lydhør) og meget bevægelig.“

„Den 29. November 1743 visiterede jeg i Toftlund. Det var glædeligt at høre Ungdommen svare dejligt i denne Menighed, som tilforn har været extreme vankundig.“

Den 10. Mortii 1744 visiterede jeg i Rejsby Menighed. Sognepræsten John Luffe prædikede over de Ord af Passionen: „Men da Ypperstepræsten søgte falsk Vidnesbyrd mod Jesum“ og forestillede straks hel opbyggelige Christi uovervindelige Sandhed og Uskyldighed. Der er i Menigheden en kiøn Opvækkelse. Præsten er retsindig og alvorlig i sit Embede. Ungdommen svarede fornøjelig, og Menigheden var meget agtsom og tildels meget bevæget. I samme Menighed kom jeg til at tale særdeles vidtløftig til en Mand, som altid har været meget arrig mod hans Sjælesørger og genstridig imod hans Formaninger, hvorved han blev meget bevæget, og da jeg trængte ind paa ham med

Formaninger til sand Omvendelse, lovede han det med Taarer i Øjnene. Præsten, som vidste, at jeg ikke kiendte det allerringeste til Manden og var dog saa særdeles falden paa ham baade en og anden Gang, og saa, hvor bevæget han blev, ansaa det for en „sønderlig Guds Direction“ og blev derved meget fornøjet. Jeg maatte ogsaa paa min Hjemrejse love ham at komme til dem en Gang hvert Aar efter hans og Menighedens instændige Begjæring.“

Paa samme Rejse drager Brorson til Vodder Kirke. Om denne Visitats skriver han: „Sognepræsten Hr. Hans Overbeck forestillede ret skikkelig Lærdommen om Guds Forsyn. Aarsagen, hvorfor jeg denne Sinde visiterede der, var fornemmelig for den Forargelse ved Herrens Naade at faa undersøgt og ophævet Præstens onde Forligelse med sin Hustru, og, som af alle Omstændigheder var da at slutte, at Præstekonen var uskyldig i hans onde Suspicion¹, da hendes Opførsel og Rygte er i alle Maader og allevegne ustraffelig; men han derimod er saa vidt at ynke, at en Slags „Gemyts-Sygdom“ befandtes Aarsag til hans ganske ugrundede Suspicioner og Mistanker, saa blev dette alvorlig forestillede baade før og efter Gudstjenesten, hvorpaa det onde Rygte har begyndt at sagtne. Foruden dette klagede Menigheden over, at der undertiden var Disputer imellem Præsten og Degnen i Kirken, som blev undersøgt og vedkommende formandede til Sagtmodighed og Lydighed. Ungdommen svarede maadelig, vil haabe at alting herefter vil blive bedre.“

„Den 10. Juli 1749 visiterede jeg i Øster Lindet. Sognepræsten Hr. Markus Buck, en sagtmodig og rede- lig Mand, lider megen Fortræd af en Karl i Steuderup

¹ Mistanke.

i samme Sogn, navnlig Jes Hansen, som uanset han er udlagt til Barnefader, dog i ingen Maader vil vise mindste Fortrydelse derover eller imod Ordet og Embedet ringeste Lydighed, men derimod har udvirket tvende Befalinger fra Geheimeraad og Amtmand v. d. Lütke i Haderslev, (som er i begge Kongeriger og Fyrstendømmer et uhørt Exempel) med Ordre til Præsten, sidste Gang under 50 Rdl.s Bøde, at han bemeldte Jes Hansen til privat Absolution skulde antage, hvilket er et utroligt Indgreb i mit Embede. Bemeldte Person vilde jeg da søge at overbevise, men hverken han eller nogen af det Hus mødte i Kirken.“

„Den 18. Marts, Marie Bebudelsesdag, 1758 var jeg i Toftlund. Sognepræsten Hr. Christen Outzen har indtil hans høje Alderdom med Nidkærhed søgt Menighedens Frelse. Denne Sinde begjærede han, at hans Søn, Johannes Outzen, som er Ministerii candidatus, maatte prædike for mig, som og meget opbyggelig af Dagens Evangelie forestillede Evangeliets søde Budskab.

Paa den gamle Degn navnlig Hans Jørgensen blev der intet klaget, men især har den unge Marius Pedersen et godt Skudsmaal for sit gode Forhold og retskafne Skolehold.

Bemeldte gamle retsindige Præst Christen Outzen blev ved Døden bortkaldet d. 25. Juli. Da hans sidste Svaghed begyndte, gik han sidste Gang paa sin Prædikestol og holdt en kort, men meget alvorlig og bevæget Afskedstale til Menigheden, gik derpaa hjem, lagde sig til Sengs og bortsov 9de Dagen derefter.“

„Den 19. Marts 1758 visiterede jeg i Højrup Kirke. Sognepræsten Hr. Jens Scherning holdt en opbyggelig Prædiken om Dagens Evangelium, om Jesu glædelige Indtog til Jerusalem. Den største Forargelse i denne

Menighed er i nogle Aar foraarsaget af en ung Karl fra Jylland, navnlig Anders Pedersen, der gav sig ud for en Læge, bildte alle syge Folk ind, at de vare forheksede, og satte dermed vidt og bredt Splid og Forbittrelse mellem Naboer og Gjenboer, Venner og Frænder, og uagtet bemeldte Person var ganske dum baade i aandelige og naturlige Ting, saa fik han stort Tilløb allevegne fra, saa man maa skrækkes ved at se, hvor stærk Overtro hersker blandt den gemene Stand. Denne Sinde bekendte Sognepræsten, at han holdt sig stillere, lod sig af ham og Degnen undervise i Catechismus, saa hand havde nu bedre Haab om ham.“

Den 29. Juni 1760 er Brorson paa Visitats i Branderup: „Præsten Hr. Ditlev Outzen forestillede af Evangeliet Christi alvorlige Formaning til Kærligheds Øvelse. Degnen Frederich Ewald forestaar Skolen i Branderup By om Vinteren. Han er i Lærdom og Levned upaa-klagelig. I Rurup er en ^vanfør, men kostelig Skolemester ved Navn Lauge Michelsen, han kan hverken staa eller gaa; men er meget vel oplyst og har saa megen Bekvemhed og Lyst til Information, at der er faa som er hans Lige i at informere Børn.“

Ovenstaaende Beretninger findes alle opbevarede i Rigsarkivet i København.

Et Blad af vore Bierhvervs Historie.

(*J. B. Schmidt — H. Pontoppidan*).

Af Stud. art. August F. Schmidt, København.

EFTER Nederlaget i 1864 blev Ordene af H. P. Holst: „Hvad udad tabes, indad atter vindes, for hvert et Tab igen Erstatning findes“ Motto for mange dygtige danske Mænds Livsgerning. Man kan blot tænke på Navne som: E. M. Dalgas, N. C. Fjord, C. F. Tietgen. H. Pontoppidan, Johs. Lauridsen, N. C. Rom eller L. Schrøder, Anders Jørgensen, H. Rosendal o. s. v. for at overbevise sig om, at disse Mænd har været med til — på de forskelligste Områder — at hjælpe Danmark gennem Nederlagets tunge År til ny Velstand og Lykke. For disse Mænd blev Målet nu at erstatte den tabte Landsdel ved at opdyrke og beplante Hederne, kultivere Moserne, fremhjælpe vort Landbrug, bringe vor Handel frem i første Række og fabrikere danske Varer, så Danmark kunde erobre sig en Plads på Verdensmarkedet — og at give den danske Befolkning, og særlig dansk Ungdom, en god åndelig og materiel Oplysning, så den kommende Slægt kunde være fuldt rustet til at fylde Pladsen, hvor hver enkelt blev sat, og virke til Gavn og Fremgang for vort fælles Fædreland, både i Håndens og Åndens Verden.

Ludvig Schrøders Bog: „Danmarks Hjælpekilder og Næringsveje“ (I.—II.) giver et godt Billede af en af den danske Folkehøjskoles Opgaver, nemlig: at give dens Elever en god Kundskabsmeddelelse om deres Fædrelands Næringsveje og Hjælpekilder, som de har udviklet sig igennem Tiderne. Den Understrøm, der gik igennem al L. Schrøders Tale og Skrift, var, at opvække det danske Folk til Dåd. For L. Schrøder var det en Dåd at være med til at udnytte sit Lands Hjælpekilder og Næringsveje på en sådan Måde, at *intet* gik til Spilde, men alt skulde tages med — det være sig nok så lille en Ting —, for at der kunde skabes et lykkeligt og rigt Danmark indadtil. Folkehøjskolens Arbejde var at være med til at skabe et åndeligt Danevirke, der kunde trodse Udenvæltstjenderne. — Mange danske Mænd er blevet grebne af L. Schrøders ildnende Tale, og de har hver især, under små eller store Forhold, været med til at skabe et rigt og stærkt Danmark indadtil.

Blandt de mange Mænd, der i al Beskedenhed gjorde et uegennyttigt Arbejde til Oplysning og Fremhjælp af vore små Hjem og til Fremme af vort Mejerivæsen, må nævnes Jens Boysen Schmidt, om hvis Liv og Virke der her skal fortælles.

J. B. Schmidt er født i Brem, Rødding Sogn, den 24. Maj 1854. Efter sin Konfirmation kom han til Landvæsenet. I 6 År var han Bestyrer på Lintrup Præstegård hos Pastor Rold. I 2 År var han Trænkonstabel i Rendsborg.

Da Mejeribevægelsen kom frem, kunde Schmidt se, at her var et Arbejde at tage fat på. Han lærte så Mejerivæsenet på Skodborg Mejeri. Senere blev han Mejeribestyrer i Højst ved Løgumkloster (1886—89).

Fra November 1889 blev han Bestyrer på Andelsmejeriet „Kronborg“¹ i Gjesten Sogn. Den 8. Marts 1890 viedes han til Marie Voigt fra Nordborg, Als, af Pastor Sveistrup i Vejen Kirke. På „Kronborg“ var han Bestyrer i 13 Åar (1889–1902), og i disse Åar udfoldede han sin Manddomsgærning. Foruden at være Mejeribestyrer udfoldede han et stort Arbejde til Fremhjælp af Landbrugets Bierhverv, hvorom hans Stilling som Redaktør af „Vore Bierhverv“ fra 1899–1902 bærer Vidne (herom senere). Han havde mange Tillidshverv. Bl. a. var han Formand for Ribe Amts Biavlerforening og Vejle Amts Mejeristforening. Som Mejeribestyrer må Schmidt regnes for meget dygtig. De sidste 8 År, han var Mejeribestyrer, kom „Kronborg“ i „den bedste Tredjedel“.² I disse År, mens han var Bestyrer på „Kronborg“, var det, at Askovlærerne drog til Gjesten og holdt Foredrag for en Kreds af Mænd og Kvinder, der alt fra gammel Tid havde sluttet sig til Askov Højskole. Fra denne Kreds var det, at Askov fik så god Støtte i de første År efter 1864.

Gjesten og Veerst Sogne var et af de Steder, hvor Højskolebevægelsen først fandt en god Jordbund.³ Til

¹ Navnet „Kronborg“ stammer fra, at der i gamle Dage lå en Gård, der ejedes af en Mand, som hed Krohn. Folkevittigheden døbte derfor Gården „Kronborg“. Gården forsvandt, men Navnet bibeholdtes og overførtes på Mejeriet.

² 1900 fik S. Sølvmedaille for Smør på Landbrugsudstillingen i Odense. Endvidere fik han i Arenes Løb, mens han var Mejeribestyrer, en Mængde Diplomer og Broncemedaille for Smør, Ost, Honning o. s. v.

³ Se: „Kolding Folkeblad“, 49 Årgang, 1920, Nr. 133, 134 og 175, hvor Højskoleforstander P. Andresen, Vinding, skriver om: Røj—Ravnholt Skole og Veerst Højskole m. m.

denne gamle Vennekreds af Askov sluttede Schmidt og hans Hustru sig. Det var en Egn, hvor man var foran på mange Måder. Her var der Arbejde for en energisk og idérig Mand som Schmidt.

1880 oprettedes den første Biavlerforening for Ribe Amt. Da Schmidt var en ivrig Biavler, kom han i Bestyrelsen for denne Forening, og blev senere dens Formand. Ved et Delegeretmøde, som Ribe Amts Biavlerforening holdt i Ribe d. 22. Oktober 1898, blev der fremlagt en Plan om, at Foreningen skulde udgive et Medlemsblad. Ved et senere afholdt Delegeretmøde i Bramminge den 25. Febr. 1899 vedtoges Planen. Dette Blad kom til at hedde: „Vore Bierhverv“, udgivet af Ribe Amts Biavlerforening. Det første Nr. af Bladet udkom den 1. April 1899. I dettes Spidsartikel er der gjort Rede for Bladets Opgave: „Det er vort Haab og Ønske, at Bladet maa blive en søgt, praktisk, paalidelig og vejledende Ven i alle de forskellige Erhverv, som kunne indbefattes under Begrebet „Bierhverv“. Det er vort Ønske, at Bladet maa blive til Hjælp og Støtte, særlig i de smaa Hjem, hvor det desværre saa ofte skorter paa den rette Forstaaelse af Sagen, paa den rette Viden for at gribe Gerningen rigtig an paa en saadan Maade, at det fører til Maalet. Og idet vi haabe, at Bladet maa yderligere blive en Spore til, at Folk, som endnu ikke har befattet sig med smaa Erhverv, som Havebrug, Fjerkræavl, Biavl, Kaninavl og Husflid m. m., ret maa blive vakte og faa Interesse og Kærlighed til sligt, maa faa Øjnene aabnede for, at her er en Kilde i de smaa Erhverv, som — om den just ikke fører til Velstand — saa dog er egnet til at kunne blive en værdifuld Fælle i Kampen for Tilværelsen. Denne Kamp, som

føres af saa mange, desværre under saa fortvivlede Forhold som vel tænkeligt, vil kunne lindres i høj Grad ved, at Vedkommende ret for fuld Alvor førte Bierhvervene med ind som Kampfæller for sin Eksistens.“ —

Bladet „Vore Bierherv“ fulgte sit Program godt i den korte Tid af 4 År, som det virkede.

J. B. Schmidt blev Bladets Redaktør. Der blev knyttet en god Medarbejderstab til Bladet. Af Medarbejdere skal nævnes — foruden Redaktøren: Lærer C. Visse, Ålborg, Skovrider Chr. Dalgas, Forstander St. Nyeland. Konsulent Art. Feddersen, Højskoleforstander Anders Jørgensen, Husflidsskoleforstander A. Lervad, Askov. og mange flere, der hver især var kyndige indenfor de forskellige Erhverv. Bladet indeholdt mange belærende og oplysende Artikler om: Havebrug, Høns- og Dueavl, Kaninavl, Biavl, Ferskvandsfiskeavl, Husflid o. s. v. Det var særlig udbredt i Ribe Amt, men en Del Abonnenter havde det også i Sønderjylland, hvor Gårdejær Hans Pilegård, Lintrup, var Bladets Uddeler og lokale Redaktør. Det udkom én Gang om Måned. Ribe Amts Biavlforening havde i 1899 1100 Medlemmer. „Vore Bierherv“ foranstaltede også Foredragsrækker omkring i de enkelte Kredse, hvor der særlig blev holdt Foredrag om Biavl, Hønsavl o. l. De enkelte Kredse havde også Udflugter til lærerige Steder. Veerst-Kreds havde bl. a. en lærerig og fornøjelig Udflugt til Askov, hvor man hørte Dr. H. F. Feilberg prædike, og bagefter besøgte man Askov Forsøgsstation for Landbrug, Husflidsskolen og Højskolen, hvor der hørtes Foredrag af Nutzhorn. — At Bladet gik godt de første Par År og klarede de økonomiske Skær, skyldes Generalkonsul H. Pontoppidan, Hamborg, der stadig støttede Bladet med Pengegaver og på andre

Måder udviste sin store Interesse for det. I Nr. 2 af „Vore Bierherv“ 1899 skriver Redaktøren: „Fra en Ven af „Vore Bierherv“ har jeg den 24. April haft den Glæde at modtage 210 Kr. som en Gave til Foreningen. Giveren ønsker ikke sit Navn nævnet.“ Og den 1. Juni 1899 skriver Redaktøren under Foreningsmeddelelser, at en anonym Velynder af „Vore Bierherv“ har indmeldt Foreningen som Medlem af „Det danske Haveselskab“ og „Jysk Haveselskab“ for et Tidsrum af 10 År, samt skænket 100 Kr. til Foreningens Bogsamling og 250 Kr. for indmeldte Medlemmer og yderligere vist sin store Interesse for og Kærlighed til Foreningen på andre Måder. Den anonyme Giver var Generalkonsul H. Pontoppidan, Hamborg.

Der findes blandt J. B. Schmidts efterladte Papirer ca. 50 Breve fra H. Pontoppidan, samt nogle ufuldstændige Breve fra samme. Ved Gennemlæsningen af disse Breve får man et godt Indblik i den gamle Generalkonsuls utrættelige og aldrig svigtende Om-sorg for de små Besiddere i Samfundet og for de små Erhverv. Man forbavses over den fænomenale Arbejds-evne, den 85 årige Mand er i Besiddelse af — og endnu mere over det store Personalkendskab, han sidder inde med. Ligeledes hans mangesidige Interesser for *alt* vedrørende Landbrugets Bierherv. Ellers mærker man nok, at Alderens Tryk har gjort sig gældende hos Generalkonsulen. En Del af Brevene har næsten éns Indhold. Men den røde Tråd, der går igennem dem alle, er Ønsket om, at alt Pontoppidans Arbejde og alle hans Pengemidler må blive hans kære Fædreland, Danmark, til Gavn, og at alt det uegennyttige Arbejde, som han og mange andre af Fædrelandets gode Mænd gør, må være med til at fremhjælpe den kommende Slægt,

så Danmark kan gå en god Tid i Møde. Landbrugets små Bierhverv er for Pontoppidan en af de væsentligste Faktorer til, at Ungdommen skal kunne bygge lyse og hyggelige Hjem. „Syslen med Husflid, Biavl, Havebrug o. s. v. skal give de unge en god og sund Fritidsbeskæftigelse, saa at de bliver hjemme og bruger Fritiden til noget nyttigt og godt og ikke øder Tid og Penge til Fornøjelser og Udsvævelser“, skriver Pontoppidan i et af Brevene. Han skriver også meget om Oprettelsen af Tyende- og Arbejdersparekasser, hvilke skal virke med til, at Landarbejderne lettere får Udbytte af deres fortjente Penge, så de kan sætte Bo under bedre økonomiske Kår.¹

Mange af Brevene har *omtrent* følgende Slutning: „Nyttige og belærende Kundskaber er „en Magt“, men redelig og ærlig ved Flid og Nøjsomhed fortjente Penge er ogsaa en Magt i moralsk Henseende, der bringer den opvoksende Slægt paa alvorlige Tanker om et Fremtids lykkeligt Hjem istedetfor at forbruge sin fortjente Løn til ofte daarlige Adspredelser og Fornøjelser.“ — Han svarede altid omgående på Schmidts Breve. Mange af Brevene fra Pontoppidan er blevet skrevet og afsendt hver anden Dag. Man må også tage i Betragtning, at Brevvekslingen kun strækker sig over Tidsrummet fra 1. Marts 1899 til 14. Januar 1901, og i denne korte Tid har han skrevet ca. 60 Breve til Schmidt.

At Alderen trykker Pontoppidan, mærker man også deraf, at han i en 4—5 Breve i Træk kan anbefale én og samme Mand, som Schmidt skal se at komme i Forbindelse med, samt hver Gang opgiver nøjagtig

¹ Mange af de jyske Banker er oprettede på Pontoppidans Initiativ — og har fået god Støtte fra ham.

Adresse. Det er et Tegn på den gamle Hædersmands Nøjagtighed og Omsorg for alt, hvad han havde med at gøre. Pontoppidan sendte med næsten hvert Brev en Bog, Pjece eller Bladartikel, der omhandlede Ting vedrørende Landbrugets Bierhverv, lige fra Ferskvandsfiiskeri til Sommerstaldfodring og Børnehaver for Landarbejdernes Børn.

Der findes i Schmidts efterladte Bogsamling en forbavsende Mængde Bøger og Blade, der omhandler de *mest* forskellige Ting. En stor Del af disse Bøger og Blade er sendt fra Pontoppidan. En Del af Brevene slutter *omtrent* således: „Dog skal jeg Tid efter anden tillade mig at tilstille Dem nogle Skrifter, som maaske kunde have baade lidt Nytte og Fornøjelse for Dem og de andre Herrer¹ — saa gærne jeg ogsaa følger med Landbrugs-Litteraturen, saa ere mine Øjne dog blevne saa svage, at jeg har ondt ved at komme igjennem alle de Skrifter og Blade, naar man ved Siden af har daglig at gjennemlæse 50—100 Breve om Handels- og Forretningsforhold — — dels paa Grund af Familie-Anliggender, hvoraf der forefalder en Del, naar man, som jeg, har 8 Børn gifte i Danmark og Rusland og har tilmed 30 Børnebørn og 1 Barnebarns-Barn. — Dertil er jeg passeret de 85 og mærker Alderens baade legemlige og aandelige Tryk; navnlig er mit Syn, min Hørelse og min Hukommelse svækket, siden jeg for et Par Aar siden havde Influenza. — Min Forretning har jeg overgivet til mine to ældste Sønner, men saavidt mine Kræfter tillader det, søger jeg efter Evne at støtte Hønse- og Biavlens, thi disse Idræt yde rige Kilder til velsignelsesrig Virksomhed — ligesaa Plantning, Mergelbaner, og navnlig for Kultur af Moser interesserer jeg mig.“

¹ „Vore Bierhverv*s Bestyrelse.

Her er fremdraget én Side af Brevenes Karakter, men der er mange andre interessante Ting i Pontoppidans Breve.

Jeg skal her gengive et Par Stykker:

„Hamborg, 24. April 1899.

Højtærede Hr. Schmidt!

Siden jeg under 22. ds. tilskrev Dem, hvilket Brev med dets Indhold jeg haaber De rigtigt har modtaget, modtog jeg Nr. 16 af „Landmandsbladet“ og Nr. 16 af „Husmandsvennen“, som jeg tror vil interessere Dem og de andre Herrer Medlemmer af „Vore Bierherv“. Jeg har derfor anmodet Hr. I. P. Petersen, Redacteur af begge Blade og boende Willemoesgade Nr. 45, 2. Sal, at sende Dem 4 Eksemplarer af begge Bladene, hvorimod De kan være saa god at sende ham 4 Eksemplarer af Deres „Vore Bierherv“. Jeg benytter ogsaa Lejligheden til at sende Dem et Par Eksemplarer af Indbydelse til Dannelse af Tyende-Spareforeningen, som ogsaa omtales i Landmandsbladet med Rette som stor Velsignelse for den opvoksende Slægt af Tyendeklassen, saavel af Mand- som af Kvindeklassen. At et saa smukt Maal for Øje, nemlig at danne et eget lykkeligt og selvstændigt om nok saa beskedent Hjem indgiver den udviklede unge Mand ganske andre Tanker end den, der hengiver sig i Fornøielse og Nydelsessyge, er der næppe nogen Tvivl om. Jeg sender Dem ogsaa nogle Eksemplarer af „Forhøjelse af Kreditforeningslaan“ — Beretning om det jydskes Haveselskab —, „Husmanden og det egentlige Husmandsbrug“, hvilket Skrift har vundet stort Bifald baade hos store som mindre Landmænd. — For i Dag maa jeg slutte.

Med Højagtelse forbliver jeg Deres meget hengivne
H. Pontoppidan.“

„Hamborg, 30. Decbr. 1899.

Højagtede Hr. Schmidt!

Jeg faar i Dag kun Tid til at bringe Dem mine hjerteligste Ønsker for det nye Aar og Tak for alt, hvad De og de andre Herrer have udrettet for vort kjære Fædrelands Fremgang og Gavn. Jeg ønsker ikke de 3 Billeder tilbagesendte, men beder Dem og de to andre Herrer af Bestyrelsen at modtage dem som et lille Minde om mig, der næppe har lang Tid tilbage, naar man, som jeg, nu snart har naaet de 86 og føler i høj Grad Alderens Tryk.¹ Jeg har nogle Dage maattet holde Sengen, men efter Helligdagene giver det lidt mere Ro. — Jeg takker Dem for den Artikel, De har skrevet om min beskedne Virksomhed.² Jeg frygter kun for, at jeg her som saa ofte i mit Liv bliver overskatteret.

At der ved den lille Present af et Gulduhr³ er afbetalt noget af den Gæld, som hele Egnen og saa mange skylder Dem, har ingen glædet oprigtigere end Deres med Højagtelse hengivne

H. Pontoppidan.⁴

I et Brev (17.—11.—1899) skriver Pontoppidan som NB.: „I Dag er det netop 72 Aar siden, at jeg som fattig og forældreløs 13 Aars Dreng tiltraadte min Handelslære hos Grosserer M. W. Sass, Kjøbenhavn.“

I disse faa Linier har man en Mands Virke bag — en Mand, der har arbejdet sig op fra *smd* Kår til en af den danske Handelsverdens højeste Stillinger. Det, der gjorde Pontoppidan så stor, var hans Beskedenhed

¹ I „Vore Blerhverv“ Nr. 1, 1. Jan. 1900, har S. skrevet en Biografi af H. P. (med Billede).

² I Anledning af at have været Mejeribestyrer på „Kronborg“ 4:10 År fik Schmidt et Guldur i Jubilæumsgave.

og Uegennyttighed, hvilket man får et *sandt* og stærkt Indtryk af ved at gennemlæse den her omtalte Brevsamling.

Pontoppidan har givet store Summer til Fremme af Formål, der havde det til Motto: „hvad udad tabes, skal indad vindes“. Han har stiftet et Fond til Hedesagens Fremme, som vel nok var den Sag, der stod hans Hjerte nærmest. Man får også et levende Indtryk af, hvorledes denne gamle Mand arbejdede for Udbredelsen af „Vore Bierherv“, idet han sender Eksemplarer af Bladet til alle mulige Foreninger og til mange indflydelsesrige Mænd. Som tidligere nævnt støttede han også „Vore Bierherv“ med rundelige Pengegaver, både til Bladet og til Oprettelsen af et Bibliotek for „Vore Bierherv“, der skulde indeholde Litteratur om alle Landbrugets Bierherv. — Pontoppidan byder gentagne Gange „Vore Bierherv“s Redaktion ned at besøge sig i Hamborg. Schmidt besøgte ham da også i hans Hjem i Hamborg. Da Pontoppidan i Sommeren 1899 var i Esbjerg, „var Medlemmer af „Vore Bierherv“s Redaktion rejste dertil for at bevidne Hr. Generalkonsulen deres Højagtelse og Taknemlighed for den store Interesse og værdifulde Støtte, han paa forskellig Maade har ydet Foreningen. Samværet med den gamle Hædersmand vil stedse staa for Deltagerne som et varigt og kært Minde“.¹

Den 22. Februar 1901 døde H. Pontoppidan i en Alder af næsten 87 År. Det var et stort Tab for de små Erhverv og særlig for Foreningen „Vore Bierherv“, der havde haft sin væsentligste Støtte hos ham.

I „Vore Bierherv“ for 1. Marts 1901 er et Billede

¹ „Vore Bierherv“, den 1. Juli 1899.

af Pontoppidan med et Digt under af M. S.¹ Digtet er ikke særlig fremragende, men et Par smukke og følte Strofer er der dog: .

Stille og vemodig tegner
 Saga op et Mindeblad,
 Danske Hjerter Mindet hegner,
 Skænker dig et Mindekvad.

Overalt i Sal og Hytte
 Mindes du, Pontoppidan,
 Med en Tak for al den Nytte,
 Du har gjort dit Fædreland.

Hvil da sødt i Moderjorden,
 Danmarks ædle, brave Søn,
 Smukt er Eftermælet vorden,
 Der dig skænket er som Løn.

Da Pontoppidan døde, var det egentlig også ude med „Vore Bierherv“. Nu var der ingen til at dække Underskuddet, som sådant et lille Blad *måtte* få. „Vore Bierherv“ havde også kun få Chancer for at vinde frem. Dertil var der for mange og store Blade i Forvejen, som havde vundet Udbredelse over hele Landet. „Vore Bierherv“ begyndte *kun* som Medlemsblad for Ribe Amts Biavlerforening, og det var Meningen, at Bladet med Tiden skulde bane sig Vej ud til videre Kredse af den danske Befolkning. Hvad Indholdet angår, kunde Bladet godt stå ved Siden af de andre større Blade, som „Husmandsvennen“ og „Landmandsbladet“, og havde Pontoppidan levet nogle År endnu, indtil Bladet havde overstået de første Børnesygdomme, er det muligt, at det kunde have hævdet sin Plads og blevet ved med at være et Organ, der

¹ Morten Sørensen, Kolding.

behandlede Landbrugets Bierherv — og det på en så alsidig Måde, som netop dette Blad gjorde det. Det indeholdt så mange gode Ting, at man undrer sig over, at det ikke kunde blive ved med at udkomme. Den dygtige Stab af Medarbejdere var også en Borgen for Bladets Godhed. — Der blev gjort et stort og uegennyttigt Arbejde fra Redaktørens og Bestyrelsens Side for Bladet. Ved et Delegeretmøde, der skulde afholdes i Holsted den 15. November 1902, var der foreslaaet, at Bladet for Fremtiden skulde hedde: „Landbrugets Bierherv“. Dette Møde blev ikke beslutningsdygtigt, da altfor få Medlemmer havde givet Møde; men ved et skriftligt indvarslet Møde den 22. November 1902 vedtoges følgende: „Bladet „Vore Bierherv“ ophører at udkomme, og er dette Aars Nr. 12 af Bladet for 1. December 1902 det sidste.“ Redaktøren skriver dernæst:

„Naar Delegeretmødet tog den Beslutning at indtage Bladet, da er det begrundet paa Foreningens pekuniære Forhold: Kassen var tom, og nogen nærværdig Støtte har vi ikke siden Pontoppidans Dage kunnet skaffe os, ligesom der ogsaa fra Medlemmerne af Foreningen vistes Forehavendet stor Ligegyldighed. Og naar jeg nu med dette sidste Eksemplar af Bladet i Dag tager Afsked med Bladets Læsere, da er det i Haabet om, at den Gerning, jeg nu i 4 Aar som Bladets Redaktør har røgtet, dog maa have bidraget til at kaste Lys over mangt et Spørgsmaal, der før var dunkelt, og derved banet Vejen for mangt et Bierhvervs Indførelse i Hjemmene, til Lykke og Velsignelse for dets Indhavere. Og idet jeg nu siger Bladets Holdere Tak for denne Gang, da mindes jeg samtidig de mange Medarbejdere ved Bladet, baade de, der leverede skriftlige

Arbejder, og de, der paa anden Vis arbejdede til Fremme for Sagen, allesammen min hjerteligste Tak for godt og behageligt Samarbejde. Og synes end vort Arbejde nu at være strandet, da maa det være vor Trøst, at vi arbejdede med en ærlig Vilje for en god Sag, der nok skal bringe sine Frugter.“

1902 holdt J. B. Schmidt op med at være Bestyrer af Mejeriet „Kronborg“. Denne Stilling havde han nu beklædt i 13 År. Han blev Landmand igen, som han havde været det i sin Ungdom. Han købte „Lykkesgård“ på Lunderskov Mark, som han overtog 1. November 1902. Men det var kun en stakket Tid, han fik Lov til at virke som Landmand igen. I Foråret 1905 blev han syg og var Sommeren over svag og afkræftet, som Følge af Blodmangel. Den 18. December 1905 døde J. B. Schmidt i en Alder af godt 52 År og blev begravet Lille-Juleaftensdag på Skanderup Kirkegård. Hans Enke er *endnu* Ejer af „Lykkesgård“.

I en forholdsvis ung Alder blev her et såre virkefyldt og idérigt Menneskeliv afsluttet. J. B. Schmidt var i Besiddelse af rige Evner, og dem benyttede han godt. Hans mange Tillidsposter og „Bierhverv“ er et Vidne derom. Han var også en meget belæst Mand, selv om han aldrig havde fået anden boglig Uddannelse end den, han fik i Rødning Børneskole. Sine Kundskaber havde han erhvervet sig ved Selv-arbejde. Der er få Bønder, der ejer en så stor Bog-samling, som den, Schmidt ejede — og han kendte sine Bøger. Han fik også en Mængde Opfordringer til at rejse ud og holde Foredrag om Mejeridrift og Biavl, men han efterkom kun få af Opfordringerne.

Schmidt havde også Ord for at være uovertruffen til at fortælle Historier. Hvor han var i Selskab, var der altid Underholdning, og af den Grund var det vel også, at han i sin Tid var Formand for „Røj—Ravnholts selskabelige Forening“. For fuldt at belyse Schmidts Person må denne Side af hans Karakter også medtages.

J. B. Schmidts Liv og Arbejde var et Led i det Virke: at bygge Danmark op indefra.

Derfor fortjener han at mindes.

Fra Randerup Kirke.

Ved Kammerherreinde **Helga Stemann**, Ribe.

MAN kan vistnok tælle de danske Kirker, ved hvis Kirkeblok der findes anbragt Verslinier, saaledes som det er Tilfældet i Randerup Kirke, hvor Hans Adolf Brorson var Præst 1722—29. Dette Vers lyder saaledes:

„Min Christen, tag til Eftertanke:
Her lader Jesus Penge sanke,
Leg efter Evne dit dertil;
I Dommen Han betale vil.“

Mon Brorson ikke skulde have forfattet disse Linier? De anvendte Bogstavtyper kunde udmærket være fra hans Tid, og Retskrivningen tillader ikke stort ældre Datering.¹

¹ Oplysning fra Pastor Severinsen:

„Desværre findes der i de Brudstykker af Randerup Kirkes Regnskaber, som endnu ere i Behold, ingen Optegnelse om Malerarbejde ved Kirkeblokken.“

Fredning om gamle Vejspor.

Meddelt af Kammerherre G. Stemann, Ribe.

I sin Artikel „Alslev Sogn“ i „Fra Ribe Amt 1920“ henledte Lærer H. P. H. Novrup Opmærksomheden paa, at der i Alslev Sogn findes Hedearaler med en Mængde Vejspor fra gamle Dage. Senere reiste Konsul Breinholt og Skovrider Heineth Spørgsmaalet om Fredning af saadanne Arealer, og sidstnævnte meddelte mig i November 1920, at Eieren af Alslev Vandmølle, A. Schack, var villig til uden Vederlag at stille et ham tilhørende Areal med saadanne Spor Nord for Møllen paa indtil tre Tdr. Land til Raadighed for „Historisk Samfund for Ribe Amt“ saaledes, at der blev tinglæst Fredningsdeklaration derpaa. Samtidig gjorde Skovrider Heineth opmærksom paa, at lignende og maaske mindst lige saa gode Spor fandtes i Varde Kommunes søndre Plantage paa et endnu ikke tilplantet Areal, paa hvilket der mulig ogsaa kunde opnaas Fredningsdeklaration.

Fra Direktøren for Nationalmuseets 2den Afdeling, fra hvem man havde udbedt sig en Udtalelse om Sagen, modtog man under 4. Januar d. A. følgende Svar: „Som Svar paa Deres Skrivelse af 2. ds. angaaende den paatænkte Fredlysning af en Samling Vejspor i Alslev og paa Varde Kommunes søndre Plan-

tages Grund skal jeg — idet jeg tilbagesender det modtagne — ikke undlade at meddele, at Nationalmuseets 2den Afdeling helt vil kunne anbefale de stillede Forslag. Med Hensyn til Sagens rent praktiske Løsning vil det vel være det bedste, at det paagældende Areal fredlyses under „Historisk Samfund for Ribe Amt“, som har Fortjenesten af at have reist denne Sag, idet det dog i Deklarationen udtrykkeligt tilføies, at Tilsynet i Tilfælde af Samfundets Opløsning skal overgaa til Nationalmuseets 2den Afdeling. Naar Fredningsdeklarationen er tinglæst, vil det være at anbefale, at det ved denne baandlagte Areal synligt afmærkes paa en eller anden Maade i Terrænet. Med Hensyn til andre Spørgsmaal vedrørende Sagens Gennemførelse og Ordning skal Museet til enhver Tid være til Tjeneste med Raad og Daad, ikke alene fordi det hilser dette Udslag af Kærlighed til Fortidsminderne med Glæde, men ogsaa fordi det mener, at karakteristiske Typer paa gamle Veje i høj Grad fortjener at blive fredlyste.“

Den 18. Januar d. A. skrev Bestyrelsen da til Mølle-eier Schack om Sagen, og den 23. s. M. svarede denne, at det vilde være ham en Glæde at overlade 2 à 3 Tdr. Land med gamle Vejspor paa det ham tilhørende Hedeareal Mtr. Nr. 7 p. af Toftnæs, Alslev Sogn, der mod Nord grænser ind til Varde søndre Plantage, saaledes, at der lægges Fredningsdeklaration paa samme, til „Historisk Samfund for Ribe Amt“.

Derefter ansøgte Bestyrelsen under 2. Febr. d. A. Varde Byraad om at lægge en lignende Fredningsbestemmelse paa et Varde Kommune tilhørende i Varde søndre Plantages Afdeling 39 op til Toftnæs og Alslev Heder beliggende Areal af Mtr. Nr. 11 b og 17 b.

Toftnæs, Alslev Sogn, paa hvilket findes ca. 18 gamle udprægede Vejspor. Varde Byraad imødekom Bestyrelsens Henvendelse.

De to Deklarationer aftrykkes nedenfor.

Medens Vejsporene paa Mtr. Nr. 7 p. af Toftnæs føre i Retning af Hjerting, føre Sporene paa det fredede Areal af Varde søndre Plantage i Retning af Strandby.

Saa vel til Mølleeier A. Schack som til Varde Byraad har Bestyrelsen udtalt sin Tak for den Imødekommenhed, der i denne Sag er vist „Historisk Samfund for Ribe Amt“, og den Interesse for Fredning af Fortidsminder, der saaledes er lagt for Dagen.

Det saaledes fredede Areal af Mtr. Nr. 7 p. afmærkes med 4 større Sten, en i hvert Hjørne; omkring det fredede Areal af Mtr. Nr. 11 b og 17 b er pløiet 3 brede Furer, hvorhos den sydlige Side, imellem Arealet og Strandbyveien, er tilplantet med Bjergfyr, hvilket ogsaa er Tilfældet med den østlige Del, medens den nordvestlige vil blive tilplantet i kommende Efteraar.

Stpl. 1 Kr.

Deklaration.

Underskrevne Mølleejer A. Schack, Alslev Mølle, fastsætter herved for mig og efterfølgende Eiere af Hedeparcellen Matr. Nr. 7 p. Toftnæs, at et Areal med gamle Veie bestaaende af ca. 3 Tdr. Land af Parcelens nordlige Del, der grænser mod Nord ind til Varde Kommunes Plantage, mod Øst til Matr. Nr. 10 a Toftnæs og mod Vest til Matr. Nr. 4 a Toftnæs, skal være fredet saaledes, at der deri ingensinde uden Samtykke af „Historisk Samfund for Ribe Amt“ maa foretages nogetsomhelst Arbeide, Pløining, Saaning, Plant-

ning etc., der i mindste Maade kan udslette de paa Arealet gaaende gamle Veispor, og „Historisk Samfund for Ribe Amt“ skal være berettiget til naarsomhelst at lade Arealet synligt afmærke i Terrænet, og saadan Afmærkning saavel som de øvrige Arbejder. Samfundet maatte finde formaalstjenlige til de gamle Veispors Fredning, skal Parcellens Eiere og Brugere altid respektere.

Overtrædelse af denne Deklarations Bestemmelser skal være undergivet Paatale af „Historisk Samfund for Ribe Amt“ eller Nationalmuseets 2den Afdeling, saafremt Samfundet maatte blive opløst.

Nærværende Deklaration bliver at tinglæse som Hæftelse paa Parcellen Matr. Nr. 7 p. Toftnæs, i hvilken Henseende Retsanmærkning frafalder om hvilende Hæftelser.

Til Bekræftelse med min Underskrift vidnesfast.

Alslev Mølle p. t. Varde, den 7. Juli 1921.

A. Schack.

Til Vitterlighed:

H. Knudsen. Niels Jensen.

§ 12 — 5 Kr. 00 Øre

§ 14 — 0 „ 50 „

§ 21 — 0 „ 50 „

6 Kr.

Sex Kroner.

Læst i Varde Købstads- og Land-
jurisdiktions samt Øster og Vester
Herreders Ret den 13. Juli 1921.
Indført i Pantebog 21 Fol. 116.

Harry Clausen,

const.

H. Andresen.

Stpl. 1 Kr.

Deklaration.

I den Varde Købstadkommune tilhørende Plantage findes paa et ubeplantet Areal under Afdeling 39 — i

Parcelen Matr. Nr. 11 b og 17 b Toftnæs — ca. 5 Tdr. Land med ca. 18 gamle udprægede Veispor, der oprindeligt har været Veie fra Varde til Strandby. Sporene ligger ca. 300 Alen fra den nuværende Strandby-vei og løber omtrent parallelt med denne.

I Henhold til Varde Byraads Vedtagelse i dets Møde den 3. Mai d. A. fastsætter Byraadet herved paa Kommunens Vegne, at bemeldte Areal og de nævnte paa samme gaende gamle Veispor fremtidig skal være fredet, og Tilsynet med Fredningen overdrages til Bestyrelsen af „Historisk Samfund for Ribe Amt“ og i Tilfælde af Samfundets Opløsning til Nationalmuseets 2den Afdeling. Fredningen skal ikke alene angaae de gamle Veispor, men ogsaa Vegetationen og Dyrelivet, saaledes at det i alle Henseender bliver et fredet Areal, hvor ingensomhelst Forandring maa foretages og ingen Jagt finde Sted. Arealet bliver ved Kommunens Foranstaltning afgrænset ved Brandlinier.

Nærværende Deklaration bliver at tinglæse, i hvilken Henseende Retsanmærkning frafalder, og med Hensyn til Beliggenheden henvises til hoshæftede Skitse. Varde Byraad, den 7. Juli 1921.

P. B. V.

Niels Jensen.

§ 12 — 5 Kr. 00 Øre

§ 14 — 0 „ 50 „

§ 21 — 0 „ 50 „

6 Kr.

Sex Kroner.

Læst i Varde Købstads- og Landjurisdiktions samt Øster og Vester Herreders Ret den 13. Juli 1921. Indført i Pantebog 21 Fol. 116.

En Skitse (vedhæftet) forevist.

Harry Clausen,
const.

H. Andresen.

Christen Krarup, Sognepræst til Føvling og Holsted 1847—1876. Af Lærer J. Andersen, Føvling.

CHRISTEN KRARUP var et Skud af en gammel, kendt Præsteslægt. Farfaderen, der bar samme Navn, var Præst i Ølby, Asp og Fovsing Sogne fra 1761—1801. I hans Embedstid var der i Pastoratet en rig Vækkelse fra Brødremenighedens Virksomhed, som uhindret af Præsten fik Lov at røre sig. Faderen, *Hans Christian Mathias Krarup*, var Sognepræst til Føvling og Holsted fra 1800—1827, da han blev forflyttet til Vejle, hvor han døde som Provst 1834. Moderen hed *Magdalene Vissing* og var Datter af den gamle, rige Købmand *Jens Vissing* i Kolding. I Vejle Amts hist. Aarbog for 1921 fortælles en interessant Historie om, hvorledes dette Parti blev stiftet. Pastor Hans Krarup var 30 Aar, da han kom til Føvling. I den afsides beliggende Præstegaard kom han til personlig Erkendelse af Sandheden i Bibelens Ord: „Det er ikke godt, at Mennesket er ene“. Men han var uden Damebekendtskaber og henvender sig saa til Provst *Castberg* i Lejrskov, der efter at have tænkt sig om siger: „Der er Købmand Vissing i Kolding; han har en Flok vakre giftefærdige Døtre. Maaske De vilde synes om en af dem!“ Saa drog da Krarup til Kolding i passende Udstyr som Frier, traf paa Kontoret Købmand Vissing, frenkom med sit delikate Ærinde og fik til Svar: „Ja, jeg har en, som vist kan passe Dem!“

Saa kaldte han paa hende: „Magdalene, kom hened!“ En smuk, ung Pige viste sig, og pegende paa den unge, høje, statelige Præstemand siger Faderen til hende: „Der staar din tilkommende Mand, Magdalene!“ „Tak, kære Fader!“ udbrød den unge Pige, saa var den Sag i Orden. Saaledes fortælles der. Men slet saa eventyrligt eller snarere forretningsmæssigt er Partiet vel ikke stiftet. En Søster til Købmand Vissing, *Dorothea Vissing*, var tidligere Præstekone i Føvling, gift med Pastor *Hans Bachmann Fog*, der døde 1786. Der kan da let have været Forbindelse mellem Bækbølling Præstegaard og Købmandsfamilien, saa Forholdets Udvikling har haft et naturligere Forløb. Imidlertid: Magdalene Vissing blev Præstefrue og i et lykkeligt Ægteskab Moder til 10 Børn. Af disse var Christen Krarup Nr. 4, født d. 14. April 1809. Han blev konfirmeret 1823, efter at han i Hjemmet var bleven undervist af forskellige Lærere. Den første af disse var Seminarist Hans Jessen, der døde som Degn i Outrup, den næste Seminarist Søren Jessen, der blev Lærer i Henne. Muligvis har begge disse faaet deres Uddannelse hos Pastor Hans Krarup, om hvem det vides, at han forbedte bl. a. Degnen i Eskelund, Niels Hansen, der blev Medlem af den grundlovgivende Rigsdag. Saa kom Student *Laurids Eiler* til Præstegaarden som Huslærer og siden Student *Jens Warming*, der døde som Præst paa Manø. Laurids Eiler, der var Præstesøn fra Jernved, kom siden atter til Bækbølling som Huslærer og blev forlovet med den ældste Datter Dorthea Margrethe Johanne, ligesom han ved Pastor Krarups Forflyttelse til Vejle 1827 blev hans Efterfølger i Embedet. I 1825 kom Christen 16 Aar gammel paa Kolding Latinskole, efter at han den sidste Tid i Hjemmet var

bleven undervist af Faderen. — Ribe Latinskole laa jo ellers nærmere, men Familieskabet i Kolding, hvor han kunde bo i Bedstefaderens Hjem, har sikkert her været afgørende. I 1829 blev han Student sammen med den 4 Aar yngre Adjunktsøn fra Kolding, *Parro Carl Ploug*. Med denne blev Bekendtskabet til et varmt Venskab; de var siden Regensianere sammen, og Forbindelsen mellem dem varede op gennem Aarene. Engang var de Sendemænd hos Regensprovsten for at opnaa Tilladelse til at slaa Katten af Tønden. Provsten var ved denne Lejlighed meget lidt venlig, men de fik dog trods hans Gnavenhed Tilladelsen, da de lovede at holde god Orden. Krarup medvirkede ved Oprettelsen af den kendte Læseforening, og ham tilkommer muligvis en stor Del af Æren derfor. Sammen med Carl Ploug har han sikkert livlig og interesseret som denne taget ivrig Del i Tidens national-liberale Bevægelse indenfor Studenterverdenen.

Et morsomt Træk fra Plougs og Krarups Studentertid skal her omtales. De var begge forelskede i en ung Dame af det højeste Aristokrati, en berømt Skønhed i Datidens København; de beundrede hende, naar de om Søndagen gik paa Langelinie, hvor de tilfældigvis altid kom, naar hun spadserede der. Da hun blev viet til en jysk Godsejer, søgte de to 20 aarige unge Mennesker at komme ind i Kirken for at se hende i Brudestadsen, men forgæves. Politiet nægtede dem Adgang. Harmfulde herover skrev de da en Artikel i „Københavnsposten“, paa hvilken ingen ringere end Johan Ludvig Heiberg svarede i „Den flyvende Post“. Ploug replicerede, bistaet af *Orla Lehmann*, der leverede Grovhederne, hvorefter Heiberg ved et nyt Indlæg „paa den eleganteste Maade af Verden

bukkede begge Ender sammen paa sine unge Modstandere.“

Krarup tog Filosoficum 1830 og Embedseksamen i 1836. Derefter tilbragte han et Aar hos Slægtningen Pastor *Hans Sveistrup*¹ i Nørup som Medhjælper i Præstegerningen. De to følgende Aar var han Huslærer, henholdsvis i Gørding Præstegaard ved Holstebro og paa Krogsdal samme Steds. Derefter udnævntes han til personel Kapellan for Egtved og Ødsted, og efter Sognepræstens Død blev han ligeledes personel Kapellan hos Stiftsprovst Frost ved Domkirken i Ribe, hvor han blev indsat 16. Oktober 1842, Treaarsdagen efter sin Ordination samme Steds. Her var han til Stiftsprovstens Død 1845. Saa var han et Par Maaneder hos Svogeren Provst Eiler i Lejrskov, flyttede derefter til Bredsten og kaldedes endelig 11. November 1847 til Sognepræst i Føvling og Holsted, hvor han blev indsat af Provst Petersen 4. Sønd. i Advent d. 19. Decbr. samme Aar.

Det var en forholdsvis lang Række Lære- og Vandreaar, Krarup havde haft; han kunde vel længe før have haft Embede. Var det Kaldet derhjemme og Barndomshjemmet i Bækbølling, han havde ventet efter? I Egtved Præstegaard var han blevet forlovet med *Anna Hansine Knudine Storm*, en Datter af Sognepræsten *Knud Storm*. Med hende holdt han Bryllup i Kolding 26. Oktober 1848. De levede i et lykkeligt Ægteskab, til hun døde 13. Juli 1873, og havde følgende Børn: Døtrene Bothilde, der blev Lærerinde, Magdalene, gift med Pastor M. V. Øllgaard², Johanne, død som ung Pige, samt Sønnen Hans, der døde 1913 som Sognepræst og Provst i Vester Brønderslev.

¹ Sveistrups Hustru var Chr. Krarups Faster

² Sidst Præst i Fruering og Vitved († 1913).

Den gamle Præstegaard i Bækbølling, Barndoms-hjemmet, laa nede ved den lille Bæk, der udsprang et Par km. mod Øst og omgivet af smalle Engstrimler snoede sig Vest paa mod Kongeaaen. Vidt strakte Heden sig dengang, og Størstedelen af Præstegaardens Tilliggende var lynggroet. Ialt havde Gaarden et Areal af 514 Tdr. Land. Heraf var 129 Tdr. Ager, 18 Tdr. Eng, 18 Tdr. Kær og Mose og 349 Tdr. Hede. Krarup havde en Række dygtige Forpagtere, nemlig Elias Bertelsen, Hans Nielsen og Brødrene Knud og Morten Brorsen. Disse drev Gaarden udmærket og havde ved at opdyrke Dele af Heden et fortrinligt Udbytte, saa de alle blev velstaaende Folk. Stuehuset, som Faderen havde bygget, lod han i 50erne nedrive og opførte et nyt paa samme Sted.

Det var to vidtstrakte Sogne, Pastoratet omfattede. Befolkningen, der i Føvling i 1801 var 667 Personer og i Holsted 295, var allerede i 1850 omtrent fordoblet, nemlig henholdsvis 1250 og 577. Lang og sandt var Vejen til Holsted, Vest for den nuværende Landevej trak den sin Linie gennem Lyngen forbi Lykkeskær, nuværende Holsted St. og „Rolighed“ over Aaen Vest for Skolen. Her laa Kirken, der ved Befolkningens Vækst allerede begyndte at blive for lille eller, som Kirkeejeren sagde: „Kirken er stor nok, men der er for mange Folk.“ Til Kirken i Føvling var Vejen ca. 2 km.

Det var i en bevæget Tid, Krarup blev Præst i Føvling—Holsted. Rundt om i Evropa bragte Foraaret 1848 Revolutioner. Herhjemme skete Folkefrihedens Gennembrud; det slesvig-holstenske Oprør udbrød og dermed Trearskrigen. Sikkert har da disse Aar været en bevæget Tid for Chr. Krarup. Fuldt optaget af sin

Præstegerning har han levet stærkt med i Tidens Rørelser, der i Studentertiden i nært Kammeratskab med Digteren Ploug havde fyldt hans Sind. Da Oprøret var dæmpet og Folkefriheden indført, har det jublet i ham. Aktiv Del i Politik tog han vel ikke, men stillede sig dog engang til Folketinget. Ved den Lejlighed sendte Læreren i Stenderup, Fader til Professor Holger Pedersen, en Seddel rundt i Sognet med Opfordring til Folk om at møde og stemme:

„Alle møde — Ingen svige,
Held vi ønsker Danmarks Rige!“

Det var ogsaa i Aarene mellem 1. og 2. slesvigske Krig, at der holdtes et stort Folkemøde paa Bavnehøj i Føvling tæt Vest for Kirken. Her talte naturligvis Krarup, endvidere den senere Stiftsprovst Pedersen, Ribe, der lejlighedsvis har fortalt mig, at han her som ung Student holdt sin første Tale. Desuden havde Lærer Skov, Stenderup, Ordet. Muligvis var det et historisk Foredrag om Niels Ebbesen-Tiden, denne holdt, thi han kom til at bruge Udtrykket, at „Danskerne var som Faar mod de rivende Ulve“, hvilket bragte Krarup til at springe op og raabe: „Danskerne er sandelig ikke Faar, de bærer Løver i deres Skjold.“

Imidlertid trak snart efter tunge, mørke Skyer sammen paa Danmarks politiske Himmel, og Aaret 1864 oprandt. Om hvorledes Krarup levede og aandede i dette ulykkelige Aar, og hvorledes Sorgen over Landets Nederlag og Nød kastede ham paa et langt Sygeleje, saa han svævede mellem Liv og Død, fortælles i en Dagbog, skrevet af en Lærerinde Frk. Kuhlmann, der det Aar opholdt sig i Præstegaarden. Samme Dagbog findes til Dels optaget i Prof. Karl Larsen: „Fra vor sidste Krig“ under Titelen: „Dagbog fra en

Præstegaard paa Heden“. Der begyndes med at fortælle om Kong Frederik den Syvendes Død og Landsorgen herover. Gamle Anders Olesen i Lervad er Sognets Repræsentant ved Jordefærden. Han medbringer ved Tilbagekomsten 2 Billeder af Frederik den Syvende og er meget optaget af den nye Konge Kristian d. 9ende og Dronning Louises „Mildhed og Géméhed“. Det er smukt at læse om den Patriotisme, alle i Præstegaarden er besjælet af ved Kongens Død og Krigens Udbrud. Om Præsten og hans Frue hedder det: „Fru Krarup er tapper i denne Tid, Præsten mere modløs; han ser urolig ud og gaar fredløs ud og ind uden Hvile eller rolig Søvn om Natten; jeg tror bogtavelig, han lever kun for vor politiske Stilling.“ Selv den lille 4aarige Søn Hans er med Liv og Sjæl med og beder: „Kom ned til os, Holger Danskel!“ Og da Faderen spørger, hvad han vil med ham, svarer Purken: „Han skal ned og staa paa Dannevirke!“ Vred er Drengen, fordi — som han tror — de „lemme“ Tyskere har slaaet hans Helt „Frederik den „Lyvende““ ihjel. Da hans Moder siger, at Gud har taget ham op i Himlen til sig, raaber han: „Ækle Vorherre, saa skal Du ikke tro, jeg vil læse Aftenbøn for dig!“ — Saa kommer som et knusende Slag Efterretningen om Dannevirkes Opgivelse. „Her i Præstegaarden er Sorgen ubeskrivelig“, hedder det i Dagbogen, „Præsten tager sig det inderligt nær.“ Spar-somme er ellers Efterretningerne, men Rygter er der nok af. Om Aviserne hedder det, at det er flere Dage gamle Ribe Aviser med otte Dages forældede Nyheder fra andre Blade.

Det varme Fædrelandssind giver sig ogsaa praktiske Udslag. Fru Krarup ofrer al sin opsparede Uld for de

stakkels Soldater. Alle Hænder er i Virksomhed med at sy og strikke, og Damerne „gjaldrer“ over de færdige Arbejder ligesom Fortidens Kvinder til Lykke for de kære „Jenser“: „Sejr i din Arm, og Sejr i din Fod, og Sejr i hvert dit Ledemod.“ — Og ned til Præstegaarden kommer Folk rundt om fra Sognet for at finde Trøst og søge Oplysninger om de kære, der er med i Krigen. Her kommer „Madamens“ Spindekone, gamle Else, hvis eneste Søn, hendes Stolthed og Glæde, „Pejter“ var med i Krigen og blev derude; her kommer „Havemanden Nes“ og hans Kone „Belone“. Og den kærlige Præstefamilie trøster, saa godt den formaar, og ingen Trængende gaar tomhændet bort fra Gaarden.

Imidlertid bliver Pastor Krarup syg, angrebet af en heftig Lungebetændelse, og ligger svævende mellem Liv og Død i Uger. Saa tungt har Landets Ulykke ramt ham. Omsider sejrer dog hans stærke Natur, saa han rejser sig igen. Præstegaarden har imens faaet fjendtlig Indkvartering af en Afdeling Østerrigere. Da er det, Præsten fører den fjendtlige Hauptmann hen for Frederik d. Syvendes Billede og siger: „Ja, her ser De vor elskede afdøde Konges Portræt, hvis Minde lever i alle danske Hjerter; De maatte ønske, De havde en saa folkekær Konge hos Dem.“ Og derefter peger Krarup paa et Billede af Eugène Beauharnais sigende: „Og her ser De Franskmanden; til ham staar nu vort Haab.“

Det er værd at bemærke, at medens de østerrigske Officerer gerne vil staa sig godt med Værterne, hvor de er indkvarterede, og er venlige og imødekommende, faar de i Bækbølling Præstegaard ikke Lov til at komme over Hjemmets Tærskel. Hauptmann'en søger Gang paa Gang at vinde Familien ved at lave „Feuerwerk“ i Haven. Meget forargede paa deres Køns Vegne

er Damerne, da de hører, at de danske Kvinder andre Steder danser og morer sig med Fjenderne.

Pastor Chr. Krarup var over Middelhøjde; han havde stærkt mørkt Haar, kraftige Øjenbryn over de brune, blinkende Øjne. Et livligt, noget nervøst Mine-spil var der i det hele over hans Ansigt. Distræt var han helt fra Ungdommen, af og til „tænkte han højt“. Saaledes naar han ubekymret for sit Udseende foretog en Tur i Haven i Skjorteærmer, rygende med Velbehag sin Pibe. Interesseret undersøgte han da alt, en Blomst, hvis Skønhed og Duft frydede ham, eller Træerne derude: „Der staar det gamle, hellige Asketræ“, kunde han udbryde. Eller han pludselig kunde briste i en høj, hjertelig Latter. Lune havde han ogsaa. „Der bor endda nogle store Folk i Stenderup“, sagde han engang til en høj, velvoksen Mand deroppe fra, „hvordan kan det være?“ „Det ska' a sej Dem, Hr. Pastor! Se, naar én saa'r, flyver de stuer Kjerner aalti' længst hen. Og saadan er æ stuer Borremand, stuer Nes og stuer Simon fløwen hiel ud o Stenderup Fællesmark.“ — Det er Pastor Krarup i Bækbølling, der fortæller Dr. Helms, Ribe Domkirkes Historiker, at man ude i Sydvestjylland til den almindelige Talemaade, naar en har fortalt en Historie: „Snip, snap Snude, nu er den Historie ude; tip, tap Tønde, nu maa du begynde“, føjer: „og nu skal Rive Taarn og Tirslund store Sten hæng i din Nejs, til Du fortæller en li'saa lang og li'saa trang, men it den sel'samm.“ — Alt i Sognet havde hans Agtpaagivenhed. Da der ved en Legestue i Pastoratet havde været Svir og Slagsmaal, sendte han en Skrivelse rundt, hvori Folk opfordredes til ikke at drikke mere end 2 Kaffepuncher, naar de kom sam-

men i Gildeslag. En Skælm skal siden have sat et Nul til efter Totallet. Da Lærer N. N. Sørensen blev indstillet til Holsted Degnekald, ønskede de Holsted Sogneraadsmlemmer en anden. Føvling-Medlemmerne, der var i Fler-tal og kendte Sørensen som en dygtig Lærer fra hans Virksomhed i Bobøl, gjorde sig ingen Skrupler herover og indstillede ham alligevel. Men haard var Striden. Et Medlem fra Føvling har siden fortalt: „Havde vi ikke haft den gamle Krarup, saa vist havde vi faret i hverandre.“ — Da Mormonerne kom til Sognet, blev de kraftigt imødegaaet af den ivrige gamle Præst. — I 1874 blev den sydjyske Tværbane aabnet af Kong Kristian d. 9. Folk stævnedede i tætte Skarer

CHRISTEN KRARUP.

til Stationerne for at se den vidunderlige Jernbane med den prustende Damphest. I Holsted skulde Krarup tale til Majestæten. Paa den til Trængsel fyldte Perron stod den gamle i Ornat. Men længe tøvede Toget med at komme. Da det omsider kom, standsede det slet ikke, men gled ganske langsomt forbi. Idet den sidste Vogn passerede, stak en Herre Hovedet ud af et Vindue og raabte: „Giv ham da et Hurra!“ Saa tjattede

lidt spredt Hurraraaben gennem Luften, thi skuffet var man blevet i høj Grad. Og den gamle Præst drejede brat om paa Hælen, idet han sagde: „Det kom vi let over!“ Han brændte inde med Talen. Men paa Vejen over til Stationen havde han memoreret den saa tit, at et ungt Menneske, der kørte med, havde lært den, og her er den: „Gold er den Jord, som Lyngen bær, Guldhøst ikke der vanker! Men herude i Lyngens Hjem bor et trofast Folkefærd, der frygter Gud, ærer Kongen og elsker Fædrelandet og Friheden. — Dette jævne, tarvelige Folkefærd byder Deres kongelige Majestæt hjertelig Velkommen! Og ikke alene ved denne festlige Lejlighed tillader denne Egns vestjyske Bønder sig loyalt og ærbødigt at fremstille sig for Deres Majestæt; men vi knytter til dette Møde et godt kendt og alvorligt forpligtende Ord: „Naar Tider vorde onde, kald, Konge, paa din Bondel!“ Gud velsigne Deres Majestæt og vort elskede Fædreland!“ — Om denne smukke Tale fortælles, at den mange Aar efter blev holdt af Provst Hans Krarup, Brønderslev, en Søn af gamle Krarup, til Kong Frederik d. 8. under dennes Jyllandsrejse.

Om Krarups Distraction har man iøvrigt følgende Smaafortællinger:

Engang var Herredsfogeden fra Holsted paa Besøg i Præstegaarden. Da Herrerne ved en Pibe inde i Kontoret havde udvekslet de almindelige Talemaader om Vejr og Politik, Dagen og Vejen, blev der nogle Øjeblikkes Tavshed. Begge fordybede sig i egne Tanker og glemte saa ganske hinandens Tilstedeværelse, at Herredsfogeden sagte trommende paa Vinduesruden udbrød: „Hvad skal man dog faa Tiden til at gaa med her, hvor man hverken kan faa sig en Lhombre

eller Toddy? Det er dog et kedeligt Sted!" Samtidig spadserede Krarup op og ned ad Gulvet, ivrigere og ivrigere kom Munden i Gang: „Hvad vil dog de Mennesker her! Hvad vil dog de Mennesker her! Hvordan skal jeg nu faa min Tale færdig?" Det har været hyggeligt at høre paa for den Tredjemand, der var til Stede.

Et Sagn fortæller, at da Krarup som Kapellan i Egtved Præstegaard var blevet forelsket i den unge Frk. Storm, var hans Undseelse saa stor, at han slet ikke kunde faa sagt det forløsende Ord. Lejlighed var der tit, men altid gik Munden i Baglaas, indtil de en Dag spadserede sammen i Haven. De havde talt om mange Ting, imens han havde spekuleret paa, hvorledes han skulde faa sig udtalt, da han pludselig i Distraktion siger: „Jeg faar det aldrig sagt, jeg faar det aldrig sagt, og tager en anden hende, er det ude med mig, saa jeg er aldeles fortabt!" „Hvad siger De, Krarup?" „Siger? siger? sa' jeg noget? Men jeg kan virkelig ikke leve uden Dem?" „Ja, men det skal du heller ikke, jeg vil ingen anden have end dig!" Saa-dan skal den Sag være bragt i Orden.

Naar Præsten skulde ud at køre, var Fruen i høj Grad omhyggelig for ham, og han blev da indpakket i Frakker og Tæpper og tilsidst et stort Slag og fik endelig et uldent Halstørklæde viklet en Mængde Gange om Halsen trods ivrig, men unyttig Protest: „Aa, lad dog være, lad dog være, I kvæler mig! I kvæler mig, sandelig!" Men var han først kommen paa Vognen, og denne rullet af Gaarde, løsnedes Klædningsstykke efter Klædningsstykke, indtil han sad med blottet Kravebryst lige mod Vinden og ivrig bakkende paa Piben talte nok saa højt og fornøjet med sig selv.

Om Pastor Krarups Prædiken har jeg hørt Folk sige, at han talte med Klarhed, Kraft og Varme, tit indtrængende, saa Hjerterne rørtes, og Taarerne flød. Fra Barndommens Dage var hans Hjem her. Inderlig var han knyttet til Egnen og Befolkningen, og Baandet blev med Aarene stærkere og stærkere. Den forstod ham, og han forstod den. Hans smaa Særheder saa' eller ænsede man ikke. Man vidste, at han vilde alle det bedste, troede paa ham, saa' i Ærbødighed op til ham, unge som gamle. Et Arbeide, han lagde megen Vægt paa, var Konfirmandundervisningen. Hvert 3dje Aar holdt han Sommerkonfirmation. Ofte var der da Konfirmander fra en Kreds af Omegnens Sogne. bl. a. mange fra Sønderjylland. En ældre Mand har fortalt om sin Præstegang: „Krarup holdt dengang Kapellan, men han maatt' ett kom' til os. Vi var 10 Konfirmander fra 8 fremmede Sogne den Sommer. Vi blev konfirmeret i Holsted Kirke, og der var ikke een ledig Plads eller et tørt Øje i hele Kirken!“

I Slutningen af Treserne antog Krarup en Kapellan, Pastor *Martin Øllgaard*, der siden blev hans Svigersøn, gift med Datteren Magdalene. Hans Hustru, der i mange Aar havde været svagelig, døde som nævnt i Juli Maaned 1873, og da Krarup følte Kræfterne svinde, og Svigersønnen havde faaet Embedet i Struer, søgte han sin Afsked i 1876 og rejste med Familien derop. I en Kalechevogn, han nogle Aar forinden havde faaet foræret af Menighederne, kørte han den lange Vej. Heroppe blev Opholdet dog ikke langvarigt, idet han efter faa Dages Sygdom lukkede sine Øjne i August 1879. Han havde det som det gamle Træ, der ikke taaler en Flytning. Der hugges for mange Rodskud over; det formaar ikke at gro fast i den fremmede Jord, kan ikke trives i de nye Omgivelser.

En smuk Septemberdag med Sol og stille Vejr jordfæstedes han paa Føvling Kirkegaard ved sin afdøde Hustrus Side tæt op ad Gangen langs Kirkens Sydside, nær ved det Sted, hvor han gennem 38 Aar, Søndag efter Søndag, havde tolket Guds Ord af et oprigtigt troende Hjerte. Et saa stort Ligfølge, som man vel aldrig havde set i denne Egn — op mod 100 Vogne — ledsagede Støvet af den gamle, afholdte Præst herover fra Holsted St. Kirken var fyldt fra øverst til nederst. Ungdomsvennen og Slægtningen, Pastor H. Sveistrup, Vejen, holdt Ligtalen. Teksten var Jesu Ord om Natanael: „Sandelig, han er en Israelit, i hvem der ikke er fundet Svig.“ Kønt og bevæget skildrede S. den gamle Præst, som man allerede, mens han var Barn, havde kaldt Christen Præst i Forudfølelsen af, hvad Gud havde bestemt ham til, og hans trofaste Gerning i Menighederne. Dybt bevæget var alle. Paa hans Gravsten staar Ordene fra Romerbrevet 10, 10: „Med Hjertet tror man til Retfærdighed; med Munden bekender man til Salighed.“ Sjælden er Mindet om en Præst bevaret i Troskab, Taknemmelighed og Ærbødighed længere end om „æ gammel Præst“, Christen Krarup til Føvling og Holsted.

Et Blad af Sønderskov Møllers Historie.

Af Fru Margrethe Løbner Jørgensen, Vejen.

MIN Svigerfader, *Johannes Jørgensen* af Holsted, mest kendt under Navnet „den gamle Møller“, fandt stor Glæde i at fortælle om Slægtens Oplevelser gennem Tiderne. Dels paa Grundlag heraf, dels i Henhold til Optegnelser, dateret Holsted 1905 samt ved nøjere Undersøgelse af Kirkebøgerne er følgende bygget.

I Slutningen af det 18de og en Aarrække ind i det 19de Aarhundrede levede i Mølby Mølle, Spandet Sogn i Sønderjylland, en Møller ved Navn *Peder Hansen Vind*. Kirkebogen i Spandet udviser, at han er død i det Herrens Aar 1828, 87 Aar gammel. Han havde faaet Møllen efter sin Farbroder, *Hans Pedersen Vind*. I Johannes Jørgensens Barndom blev Peder Vinds Navn ofte omtalt, og ved festlige Sammenkomster blev der fremdraget Træk af hans Liv og Vandel som et lysende Eksempel for den unge Slægt og i taknemmelig Paaskønnelse af, hvad han, der dengang altid blev kaldt „gamle Peder Vind“, havde udrettet.

Viden om fløj Rygtet om hans store Hjælpsomhed Aar 1803 imod Johannes Jørgensens Bedstefader, der dengang befandt sig i en meget skæbnesvanger og kritisk Stilling.

Uden at være anmodet derom og uden at ænse den dermed forbundne store Risiko traadte Peder Vind

resolut til i sidste Øjeblik som Redningsmanden, der ved sin mandige, bestemte Optræden og sit varme Hjertelag ikke alene frelste Slægten fra Ruin, men tillige krydsede og tilintetgjorde den daværende Herremands begærlige og havesyge Planer; denne var Proprietær *Saxesen*, Ejer af Hovedgaarden Sønderskov i Folding Sogn. Gamle Peder Vind har visselig gjort sig fortjent til at blive hædret, og at Mindet om ham maa blive bevaret i Slægten.

Desværre finder man nu til Dags
saa sjældent Mænd af denne Slags.
Jeg fryder mig ved at dvæle
ved denne Mands Eftermæle.

Peder Vinds Søn, *Hans Vind*, forblev ugift; han var i en lang Aarrække Møllersvend hos sin Fader, tog sig med Omhu af Sagerne og værnede om Husets og Familiens Tarv.

En Søster til gamle Peder Vind boede paa en Gaard, der hed Kargaard, i Nærheden af Gjelsbro. Gaardens Navn blev senere forandret til *Karkovgaard*. Paa denne Gaard blev Johannes Jørgensens Bedstefader født og opdraget, og efter sine Forældres Død blev han Ejer af Kargaard, som han sandsynligvis har besiddet gældfrit. I et af de første Aar i det 19de Aarhundrede solgte han imidlertid Kargaard for 1700 Rigsdaler og købte Ejendommen *Sønderskov Mølle* i Folding Sogn af Herremanden Saxesen paa Sønderskov. Købesummen var stor efter den Tids Priser paa Ejendomme, saa meget mere som Møllen var aldeles brøstfældig, saa det var nødvendigt at rive den helt ned og bygge den op fra Grunden af, i hvilket Øjemed der allerede var tilført en Del Egetræ tra Skoven. Uden dog at turde sige det forvist havde Johannes Jørgen-

sen en dunkel Erindring om, at Købesummen var 10,000 Rigsdaler. Den Gang regnedes altid med Rigsdaler Courant; 1 Rdl. var 48 Skilling Lybsk (eller nu 3 Kr. 19¹/₆ Øre).

Min Mands Oldefader, hvis Døbenavn var *Peder Jørgensen*, blev i de nye Omgivelser kaldt *Peder Kargaard*, et Navn han beholdt hele sin Levetid. Hans Hustru, *Ane Sofie Lauridsdatter* var født i Fedsted, Hygum Sogn i Sønderjylland. Den ældste af deres Børn, en Datter, Ane Sofie, var født i Kargaard, hvorimod min Mands Bedstefader, *Jørgen Pedersen*, blev født Aar 1805 i Sønderskov Mølle. Børnene fik dog ikke Efternavnet Kargaard men Pedersen.

Efter at have overtaget Sønderskov Mølle gav Peder Kargaard sig straks i Lag med Byggeriet. Alt skulde være solidt og godt. Møllen blev revet ned og bygget op igen efter Datidens bedste Mønstre. Men den store Bekostning, Byggeriet havde medført, havde blottet Peder Kargaard aldeles for Pengemidler. Ikke alene Købesummen for Kargaard var forbrugt, men tillige alt, hvad han havde medbragt derfra.

Selvfølgelig var Sønderskov Mølle nu af langt større Værdi end før, ret en statelig Ejendom, der nok var værd at eje. Dette skønnede ogsaa Herremanden paa Sønderskov, Møllens tidligere Ejer, der havde en betydelig Kapital indestaaende mod Prioritet i Møllen med Ejendom og Tilbehør. For nu at komme i Besiddelse af Møllen igen opsagde Herremanden efter ganske kort Tids Forløb hele Kapitalen til Udbetaling inden en vis Frist.

Nu oprandt der tunge Dage i Sønderskov Mølle. Det lykkedes ikke Peder Kargaard at faa den store Pengesum, der udkrævedes til Dækning af den op-

sagte Kapital, skaffet til Veje. Den fastsatte Tidsfrist var udløben, og en truende, skæbnesvanger Katastrofe syntes uundgaaelig.

Alt, hvad Peder Kargaard havde ofret paa Byggeriet, var tabt; Møllen, som han med saa stor Omhu og Bekostning havde faaet i komplet Stand, vilde uvægerlig falde i Herremandens Hænder. Alle hans Forhaabninger og lyse Drømme om Arbejdsmod og rigt Virke i dette skønne Hjem var bristede, tilbage stod kun Udsigten til at blive jaget bort fra det hele som en bundfattig Mand.

Herremanden havde allerede iværksat Exekution. Tvangsauktionen over Ejendommen var berammet, og den dertil bestemte Dag begav Øvrigheden sig paa Vej efter Sønderskov for at fuldbyrde Salget af Møllen.

Paa den Tid var der Herredsret og Tingsted ved Endrup. Tinget skal være holdt paa den nærvæd Endrup Mølle beliggende Gaard, som endnu den Dag i Dag kaldes „*Endrup Posthus*“.

Vejen var lang, og da Øvrigheden passerede Foldingbro, tog de ind i den derværende Kro for at hvile sig og faa en Hjertestyrkning. Kroholdet var den Gang paa nuværende Juhls Gaard i Foldingbro.

Samme Dag, en varm Sommerdag i Aaret 1803, medens Øvrigheden gjorde sig til gode i Kroen, kom der en Mand vandrende sindigt hen ad Landevejen. Ogsaa han styrede sine Fjed mod Foldingbro Kro, hvor han gik ind i Rejsestalden og gav sig i Snak med Staldkarlen. Alt tydede paa, at han havde gaaet en lang Vej. Han var ukendt paa Egnen, og hans Maal røbede, at hans Hjemstavn var Sønderjylland. Klædedragten var jævn simpel; han var iført Knæbenklæder og Stunthoser, som paa den Tid var almindeligt blandt Bondebefolkningen.

Nu begyndte han at udfritte Staldkarlen. Der stod en Vogn med Hestene forspændt; hvor skulde den Vogn hen? Staldkarlen fortalte beredvilligt, at Vognen var ankommen med Øvrigheden, som agtede sig til Sønderskov Mølle for at holde Tvangsauktion over Ejendommen, og Øvrighedspersonerne befandt sig endnu inde i Krostuen.

I samme Nu var det, som al Trætheden var strøget af den fremmede. Med et Nik til Karlen traadte han hurtigt ind i Krostuen, hvor han frejdigt gik hen og hilste paa de høje Herrer. Af Staldkarlen havde han hørt, at de skulde til Sønderskov Mølle. Det var ogsaa Maalet for hans Rejse; han havde den Dag gaaet en lang Vej —; kanske han maatte age med dem Resten af Vejen?

Jo, det var der ikke noget til Hinder for.

Nu lod det til, at den fremmede havde gode Stunder. Paa en rask og livlig Maade underholdt han sig med Øvrighedspersonerne om de Spørgsmaal, der var oppe i Tiden, alt imedens han udspurgte dem nærmere om Hensigten med deres Rejse. Snart var han udførligt inde i Forholdene og forstod Omfanget af den Ulykke, der vilde overgaa Peder Kargaard, hvis Hjem denne Dag skulde springe for Hammeren efter Herremandens Begæring.

Da begyndte den fremmede Mand at gaa i Forbøn for Peder Kargaard. Varmt og indtrængende talte han Peder Kargaards Sag, anvendte al sin Overtalelsesevne for om mulig at opnaa, at der blev givet yderligere Henstand med Betalingen af den store Sum. Maaske vilde det lykkes Peder Kargaard, naar han vandt Tid. at faa Pengene til Laans et eller andet Sted, saa han blev i Stand til at blive ved Møllen, hvis Bygninger havde kostet ham alt, hvad han ejede.

Men det var forgæves.

Øvrighedspersonerne var ubønhørlige. De havde deres bestemte Ordre fra Herremanden; den maatte de følge. Her gjaldt hverken Skaansel eller Overbærenhed. Enten maatte Peder Kargaard betale den op-sagte Kapital, eller han vilde blive jaget fra Hus og Hjem som en Hund. Saaledes lød Ordren.

Et Øjeblik sad den fremmede med Haanden for Øjnene som i dybe Tanker. Nu mindedes Øvrighedspersonerne pludseligt den forspændte Vogn og gjorde sig rede til Opbrud.

Da var det, som gik der et Lysskær henover den fremmede Mands Ansigt. Idet han rejste sig, sagde han med høj og klar Stemme:

„Naa, det faar saa være. Peder Kargaard *skal* hjælpes. Vil de Herrer behage at komme herhen til Bordet og tage imod Pengene. Jeg paatager mig at betale det Par Skilling for ham. Samtidig giver jeg Afkald paa Fornøjelsen at age med dem til Sønderskov Mølle, hvorhen Øvrigheden ikke vil faa Ærinde i Dag. Jeg antager, at De vender om og kører tilbage ad den Vej, De er kommen.“

Og til Øvrighedens og de tilstedeværendes store Forbavselse trak den fremmede Mand en stor, velspækket Pengepung op af Lommen, talte Pengebeløbet op paa Bordet og tilføjede:

„Vær saa god, mine Herrer! Her er Pengene, som De har Krav paa at faa. Vil De saa behage at give mig en Kvittering for, at Gælden er betalt.“

Det kan nok være, at de gjorde store Øjne. Med Beundring og Højagtelse betragtede de den fremmede, der saa pludselig og uventet var dukket op iblandt dem og resolut havde klaret Gælden, hvorved han

bragte Herremandens Illusioner om atter at blive Ejer af Sønderskov Mølle fuldstændig til at briste.

Hvem var saa denne fremmede, højsindede Mand?

Ja, det var naturligvis ingen anden end gamle Peder Vind fra Mølby Mølle. Næst Vorherre tilkommer denne Mand alene Æren og Takken for, at Peder Kargaard blev reddet fra Ruin, og Sønderskov Mølle forblev i hans og Familiens Eje.

Da denne Begivenhed rygtedes blandt Peder Vinds Slægt og Venner, rejste der sig en voldsom Misbilligelse imod ham, fordi han havde været taabelig nok til at bortkaste saa stor en Sum; thi at Pengene var ganske tabt, ansaas for en given Sag. Endog hans egen Søn skal engang have rettet stærke Bebrejdelser imod ham, men blev imødegaaet med følgende Spørgsmaal af gamle Peder Vind:

„Vinner to vil hold' en Ko, hvem er da stærkest, enten den, der har ve æ Hoed, eller den, der har ve æ Hael?“

„Selvfølgelig er den stærkest, som har ved Hovedet,“ svarede Sønnen.

„Rigtigt,“ sagde Peder Vind. „Æ er den stærkest, for æ har ve æ Hoed; æ er Ejer af Gaarden og Møllen og hele Krammet her; det er du itt', du har kun ve æ Hael. Æ loved min Søster o hendes Dødsleje, at æ vild hjælp' hendes lille Per. Det Løfte har æ holdt, og aller vil æ fortryd', hvad æ har go'er.“

Et glad og stræbsomt Liv udfoldede sig nu i Sønderskov Mølle. Pengene gik ikke tabt, som Peder Vinds Slægt og Venner paastod og troede. Nej, Peder Kargaard helmede ikke, før Kapitalen, Renterne, alt var skadesløst Tid efter anden betalt.

Peder Kargaard gav Sønderskov Mølle i Arv til sin

Søn, Jørgen Pedersen, min Mands Bedstefader, der ejede Møllen fra 1826 til 1857. Derefter blev Møllen overdraget Jørgen Pedersens ældste Søn, Peder Jørgensen, hvis Søstersøn, Ebbe Ebbesen, senere blev Møllens Ejer.

I over 100 Aar har Sønderskov Mølle været i Slægtens Eje.

Mens Tiderne rinde
og Sekler hensvinde,
bør alle Tider et ærefuldt Minde
bevares af Slægten i Hjerte og Sind
om ham — den gamle Peder Vind.

Nu har De hørt om den gamle Møller i Mølby. Jeg kan ikke undlade at tilføje nogle Ord om den gamle Møller i Holsted, Peder Kargaards Sønnen, *Johannes Jørgensen*, der i sin Tillid til Mennesker, i trofast Sammenhold med Slægten og i redbon Hjælp-somhed havde meget til fælles med gamle Peder Vind. Skønt hans Liv og Virksomhed falder ca. 100 Aar senere, spores Slægtligheden i de to Mænds Karakter og Sindelag.

Johannes Jørgensen er født i Sønderskov Mølle den 16. Februar 1836, Søn af Møller Jørgen Pedersen og Hustru Karen Augusta, f. Jensen. Ogsaa hans Moder hørte til en anset Slægt. Hans Morbroder var den kendte Henrik Jensen, Kristianshøj, som i Halvtredserne var Folketingsmand for Ribe Amts 4de Valgkreds.

Søskendeflokken var stor, og Børnene blev tidligt vænnet til Arbejde og Nøjsomhed. Der blev ikke kræset for dem i Hjemmet. Engang var den lille Johannes med sin Moder i Besøg paa Hovedgaarden

Sønderskov. Traktementet, der bestod af stegte Aal og Rødgrød, gjorde et uudsletteligt Indtryk paa Dren-gen. Det var første Gang i sit Liv, han smagte Rød-grød, og denne smagte ham saa vidunderligt, at han lod hver Mundfuld dvæle lidt længere paa Tungen end fornødent; han nænnede ikke at synke den.

Johannes var en begavet Dreng. Skoleforholdene var dog noget primitive dengang og Skolelokalet et Ovnhus ved den Øst for Møllen beliggende Egeris-gaard, dengang kaldet Faarhusgaard. Der i Ovnhuset fik han hele sin Skoleundervisning.

Efter den Tids Skik og Brug skulde Møllen tilfalde den ældste Søn. Der var derfor ingen Udsigt til, at Johannes kunde blive Møller, i hvert Fald ikke hjemme. Han kom i Drejrlære paa Fyn, arbejdede som Svend i fire Aar og købte i Aaret 1860 en lille Landejendom i Københoved, hvor han drev en efter den Tids Forhold ret betydelig Drejervirksomhed. Navnlig kom han i Ry for sine gode Piber og Spinderokke. Som Fæstengave til sin unge Brud, *Ane Jensen fra Øsier-skibelundgaard af Slægten Vig*, gav han en Spinderok — den var for dyr til at sælge — kunstfærdigt forarbejdet og indlagt med Perlemor til en Værdi af 40 Rdl. Ane forstod at værdsætte Gaven paa rette Maade. Mangen en Ten blev gennem Aarene spundet paa denne, og gerne sang hun dertil.

Den 29. April 1862 stod Johannes's og Anes Bryllup. De blev viet i Skrave Kirke af Præsten Hans Sveistrup.

Umiddelbart før Brylluppet kørte de unge til Haderslev for at gøre Indkøb til det fælles Hjem. Som Kusk havde de Johannes Jørgensens Svoger, Kristen Mølbygger, der dengang boede paa Vesterskibelund-

gaard. At det ikke i de Dage var helt ufarligt at færdes paa Landevejene, tyder følgende lille Oplevelse paa. Bedst som de i Morgendæmringen kører igenem en lille Skov, springer to skumle Personer bevæbnede med Knipler op af Grøften. Den ene standser Hestene med et tordnende „Holdt“, den anden begynder at entre op i Vognen bagfra. Men Kristen Mølbygger var ikke den Mand, der lod sig forbløffe. Han rejser sig i sin fulde Højde, drejer sig lynsnart mod Bagsædet og raaber med Stentorstemme: „Skyd, Johannes!“ mens han samtidig pisker løs paa Hestene. Om det nu var Udsigten til at blive skudt, eller Bandeditterne havde tabt Modet ved Synet af Kristen Mølbyggers Kæmpeskikkelse, skal jeg lade være usagt. Nok er det, de forsvandt ligesaa hurtigt, som de var komne. Alene ved sin Aandsnærværelse reddede Kristen Mølbygger Situationen og de blanke Dalere til Udstyret indenfor Brudgommens Vest; thi der var selvfølgelig ingen Bøsse i Vognen.

I 1864 var der Indkvartering af Østerrigere i Københoved. De stjal som Ravne. Særlig Forkærlighed nærrede de for Piber. Aftenen før Soldaterne skulde forlade Egnen, kom tre Østerrigere ind til Johannes for at købslaa om en Pibe. Der laa en lille Fyr i Vuggen derinde. Mens nu den ene af Soldaterne saa' paa Pibetøjet, lagde den anden sig paa Knæ ved Vuggen for at lege med Drengen. Den tredie, der ogsaa vilde vise sin Elskværdighed ved at underholde „der kleine Junge“, gav sig til at klimpre paa en Violin, som hang paa Væggen. Men paa samme Væg hang Johannes' Lommeur og Pibe, og da Østerrigerne kort efter forsvandt uden at have købt noget, var baade Ur og Pibe borte.

Næste Morgen begav Johannes sig til Majoren, der laa i Kvarter hos Hans Diderik Kloppenborg. Majoren var en yderst retskaffen Mand, der holdt streng Disciplin. Han kendte sine Soldaters svage Side og havde i Anledning af Afrejsen tilsagt Beboerne at møde og opgive, hvad de var bleven bestjaalet for. Derved blev en Del af de stjaalne Sager tilbageleveret til de rette Ejere, og Resten betalt.

Der var stort Rykind paa Gaarden. Johannes blev vist op i Storstuen, hvor der stod et Bord helt bedækket med Pibedele. Han fandt snart Stykkerne til sin Pibe undtagen Hovedet, som Majoren erstattede ham med to Mark. Uret fandtes derimod ikke.

Nu maatte Johannes sammen med Majoren passere Fronten for at udpege den skyldige, den Soldat, der havde klimpret paa Violinen. I Soldatens Lomme fandt man Uret, og den, der var glad, var Johannes, der atter fik sin Ejendom tilbage. Men Tyven blev kommanderet frem foran Fronten, hvor han paa Stedet blev tildelt halvtredsindstyve Slag, skønt Johannes gik i Forbøn for ham.

Foraaret 1866 flyttede Johannes Jørgensen og hans Hustru til Holsted. Han var bleven tilskyndet dertil fra flere Sider, idet man ansaa Pladsen for vel egnet til Anlæg af en Mølle. Ved Næringsloven af 1857 var Mølleriet i Modsætning til tidligere bleven „fri Næring“.

Hvor Aaen sig snor,
og Pilen den gror,
og Fuglen den kvdrer,

købte de en lille forfalden Ejendom med gamle Bindingsværkshuse, der laa paa en Bakkeskraaning. En gammel Mand fra Eggen, kaldet „Peter Sara“ sagde til dem:

„Ak, I sølle Mennesker, hvad vil I dog til Holsted efter til saadan en ussel Ejendom? Jorden er ikke værd at pløje, og om det saa er Aalene i Aaen, saa er de saa tørre som „Pække“ (Siv).“ Egentlig opmuntrende var saadan en Udtalelse ikke.

Nu blev der taget fat paa Opførelsen af Holsted Vandmølle. Møllebygger Niels Mortensen, Eskelund, ledede Byggeriet. I Høsten 1867 stod Møllen færdig til Brug, og den nye Møller fik snart god Søgning.

Det var i en vanskelig Tid, en pengeknapp Tid. Krigen havde slaaet sine dybe Saar. Folket var ligesom lammet. Den, der vilde bryde sig Vej, maatte være i Besiddelse af en stærk Vilje og en fast Tro. Johannes ejede begge Dele. Han vidste, hvor han skulde søge Raad og Vejledning, vidste, hvor Kraften var at hente.

Saa kom Misvækstaaret 1868. Da kneb det med at skaffe Brødkorn til de ca. 200 Familier i hans Kundekreds. Kornet skulde hentes pr. Vogn i Kolding og betales kontant. 1 Td. Rug kostede dengang 16 Rdl. Kunderne kom med deres tomme Poser og tomme Punge, men ingen fik Lov at gaa forgæves. Han kunde ikke sige Nej og følte det som sin Pligt at skaffe Brødkorn til de mange.

Mangen en Nat har han ligget vaagen paa sit Leje for om muligt at øjne en Udvej. En Nat var han i saa stor Vaande, at Stuen blev ham for trang. Han stod op, gik ud paa Marken, hvor han tilbragte hele Natten i Bøn til Gud. Den følgende Dag skulde Vognen til Kolding efter et Læs Korn, og han stod aldeles blottet for Penge. Men saa vis var han paa, at Hjælpen nok skulde komme, at han om Morgenens siger til Gaardmanden, som skulde køre for ham:

„Spænd kun for Vognen og kør ad Kolding til. Jeg løber foran for at skaffe Pengene og træffer dig omme efter Tuesbøl.“ Da Johannes kom op paa Hulkjær Bakke og saa' udover, gik der et Smil over hans Ansigt. Nede fra Lavningen kom hans Morbroder Henrik Jensen ham i Møde. Han havde tilfældigvis saa stor en Sum hos sig, som Johannes havde Brug for, og laante ham Pengene, der snart befandt sig i Kuskens Lomme. Der var atter Korn at faa i Holsted Mølle. Hans klippefaste Tro og hans lyse Blik hjalp ham over alle Vanskeligheder.

Naar Johannes Jørgensen fortalte om sit Livs Oplevelser, da mærkede man ret hans lyse Livssyn. Skuffelserne og Besværlighederne, den haarde Kamp for det daglige Brød traadte helt i Baggrunden, anedes kun bag Kulisserne; frem i Lyset holdtes et Liv saa rigt paa glædelige Oplevelser, paa utallige Erfaringer om Bønhørelse, Beretninger om trofaste Venner, der havde staaet ham bi. Der var Navne, han stadig vendte tilbage til. Gamle Lorens, Peder Larsen og Knud Jensen af Holsted, gamle Smith, Skovhøj, og Peder Tækker af Gjerndrup. Naar han talte om dem, kom der Varme i Stemmen, eller Øjet duggedes, man følte den dybe Taknemmelighedsgæld, han stod i til disse Mænd.

Et lille Digt af ham fra hans Manddomskaar lyder saaledes:

Klippefast mit Haab er bygt.
 Bort med Tvivl og bort med Frygt;
 han korsfæstet og opstanden
 Jesus Kristus, Frelsermanden,
 har betalt min Syndegæld.
 Jeg slet intet kunde selv.

Hans „Fuldbragt“ jeg glemmer ej,
 Redningsplanken griber jeg.
 Og i Livet og i Døden

færdes jeg da ufortrøden.
Engang finder jeg da Havn
i min kære Frelser's Favn.

Dengang straaledede Holsted Mølle ikke i et Lys-hav som nu om Dage. Ane støbte selv sine Lys. Til daglig hjalp man sig med Tællepraasen.

Men en skønne Dag kom Johannes hjem fra Ribe med et nyt Belysningsapparat. Det var en Petroleums-lampe, som han havde købt hos Hans Jessen Møller. Han viste straks sin Kone den nye Indretning, og Ane satte den med varsom Haand ind i et Skab til om Aftenen.

I Mørkningen, mens Johannes var beskæftiget i Møllen, kunde Ane ikke dy sig for at prøve Lampen. Hun tændte en Tællepraas, tog Lampen frem af Skabet og undersøgte den nøje paa alle Ender og Kanter. Med en vis Ængstelse og store Forventninger strøg hun en Svovlstik, stak den til Vægen, der brændte i Glød, men Lampen vilde ikke lyse. Hun prøvede atter og atter, skruede Vægen op og ned, men Lampens Skin forblev mat ved Siden af Tællepraasens. I sin Ærgrelse løb hun ned i Møllen og sagde til Johannes, at det nymodens Kram duede ikke; den Ribe Købmand havde narret ham.

Johannes fulgte hende nu ind i Stuen, hvor det flød med afbrændte Svovlstikker. Han saa' paa Anretningen og undersøgte Lampen. Ane havde Ret, der var virkelig noget i Vejen med det nye Apparat.

Der var ingen Petroleum paa Lampen.

Snart fik Johannes Flasken frem med den flydende Vædske, og Ane frydede sig ved Lampens Skin. Hun fik Kaffeledlen paa Snur og sendte Ilbud efter Na-boens, at de kunde komme og dele hendes Glæde.

Johannes Jørgensen gik aldrig paa Akkord med det, han ansaa for Uret, og var trofast overfor de Sager og de Personer, han havde skænket sin Tillid. Han hørte til de Mennesker, der kæmpede med aaben Pande for, hvad han for Alvor troede. Derfor vandt han mange Venner, men ogsaa mange Modstandere, thi han gik ikke af Vejen for at sige Sandheden og sin Mening rent ud, selv om den var ilde hørt.

Han tog ivrig Del i Tidens Rørelser. I Slutningen af Halvfjerdserne var han til Stede ved et Barselgilde i Holsted. Blandt Gæsterne var en Mand, som ved Bordet kom med den Udtalelse, at nu var det snart ude med Danmark. Johannes hævdede derimod med stor Varme, at Danmark nok skulde bestaa, og Sønderjylland atter komme tilbage.

„Nej,“ svarede den førstnævnte. „Saa vist som Miraklernes Tid er forbi, kommer Sønderjylland aldrig mere tilbage.“

Der blev dødsstille i Stuen, og et knugende Tryk lagde sig over Forsamlingen.

Da rejste Johannes sig. „Jeg vil blot tilføje disse faa Ord: Bønhørelsens Tid er endnu ikke forbi, og end lever den gamle af Dage.“

I Aarenes Løb fik Johannes Jørgensen en Række offentlige Tillidshverv; i rigt Maal blev hans Evner taget i Brug i det kommunale og politiske Liv. Saaledes var han i 1868 Medstifter af Sparekassen i Holsted, og 1871 valgtes han ind i Føvling-Holsted Sogneraad.

En ivrig Venstremand var han alle sine Dage. Det var ham en Hjertesorg, da man faa Dage efter et stort politisk Møde i Holsted fængslede Berg. Han indrykkede et harmfnysende Digt i „Kolding Folkeblad“, hvori det hedder:

Overalt det lyder
 I det ganske Land:
 Berg er ej Forbryder!
 Folkets bedste Mand!
 Folket frejdigt haaber:
 sprænges kan den Mur.
 Folkerøsten raaber:
 Slip ham ud af Burl!

I Provisorieaarene i Firserne, da de politiske Bølger gik højt, stiftedes demokratiske Foreninger i de fleste af Landets Valgkredse; ogsaa her i Bækkekredsen stiftedes en saadan med Afdelinger rundt om i Sognene. Johannes Jørgensen blev valgt til Formand for Valgkredsens samlede Foreninger og havde denne Post til 1903.

1891 stiftede han Holsted Afholdsforening, hvis energiske Formand han var i 25 Aar.

Op under Støvets Aar skrev han:

Jeg lever, saalænge Gud Fader det vil,
 vil Kræfterne øve, som han lægger til,
 til Samtids og Almenheds Nytte.
 At gavne og glæde saa gerne jeg vil,
 saalænge jeg Fødder kan flytte.

Han døde 1918 i en Alder af 82 Aar efter en Dags Sygeleje. Aldrig var der i Holsted set saa stort et Ligfølge som ved hans Begravelse. Fra nær og fjern var Folk kommen til Stede for at vise den gamle Møller den sidste Ære.

Sent vil hans Navn glemmes i Holsted.

Hans gamle Enke fulgte ham i Graven i 1921.

De gamle Gravsten paa Jerne Kirkegaard.

Af Fabrikinspektør L. Spangsberg, Roskilde.

I min afdøde Fader, Hotelejer *Morten Spangsberg's* sidste Leveaar blev Jerne Kirkegaard restaureret, og Fader, der var blandt Kirkeejerne og meget interesseret i Restaureringen, tog ofte en Tur derud. Paa en af disse Ture ledsagede jeg ham, og paa Kirkegaarden, ca. 5 Meter Nordvest for Kirketaarnet, viste han mig to gamle Gravsten, om hvilke han udtalte, at de sikkert var over et Par af vor Families Medlemmer.

I mit Barndomshjem, „Hotel Spangsberg“, Esbjerg, fandtes et Exemplar af det i 1885 af nulevende Skoleinspektør *P. Lauridsen* udgivne Værk: „*Vitus Bering og de russiske Opdagelsesrejser fra 1725—43*“.

Heri omtales Berings Ledsager, Løjtnant *Morten Spangsberg*, der, foruden at have fulgt Bering, skal have gjort sig fortjent ved at have opdaget de kurilske Øer og Japan Nord fra.

For at identificere Morten Spangsberg tager Forfatteren, da Bladene i Kirkebogen manglede for det Aar, Morten Spangsberg formenes at være født, sin Tilflugt til ovennævnte to Gravsten.

Pag. 77 i ovenanførte Værk skriver Forfatteren saaledes:

„*Spangsberg*“ var født i Jerne ved Esbjerg i „Jylland formodentlig 1698. Han var fremgaaet

„af en velhavende Familie udenfor Bondestanden,
 „og paa Jerne Kirkegaard findes endnu en smuk
 „gammel Ligsten over hans Broder, den agtbare
 „og velfornemme Mand Chr. Spangsberg; men
 „forøvrigt vides intet om hans Ungdon. . . .“

Pag. 193 skriver Forfatteren videre:

„Mine Efterretninger om *Spangsberg* er ikke
 „ganske udtømmende. Da han blev ansat som
 „Lieutenant af 4de Rang 1720, maa han være
 „født senest i Slutningen af det 17. Aarhundrede.
 „Paa denne Tid levede i Strandby i Jerne Sogn,
 „lige Nord for det nuværende Esbjerg, en vel-
 „havende Mand ved Navn *Hans Spangsberg*, der
 „nedstammede fra en nærliggende Bondeby af
 „samme Navn. Jeg har gennemgaaet Sognets
 „Kirkebog fra 1660 til 1710 og ikke fundet et
 „eneste andet Navn, som passer. Jeg formoder
 „derfor, at denne Hans Spangsberg er Martin eller
 „Morten Spangsbergs Fader. En Søn af Hans
 „Spangsberg ved Navn Christen døbt^{10/1} 1697,
 „og en anden er bleven døbt i Slutningen af Aaret
 „1698, men desværre mangler Bladene i Kirke-
 „bogen for dette Aar. Sandsynligheden taler for,
 „at dette Barn har været *Martin Sp.*, der altsaa
 „har været 22 Aar gammel, da han traadte ind
 „i den russiske Flaade. Hans Navn har været
 „Genstand for en Række Forandringer: Span-
 „Spang- Spangenberg, jeg har fastholdt det mid-
 „terste for ikke at forøge Vilkaarlighederne.“

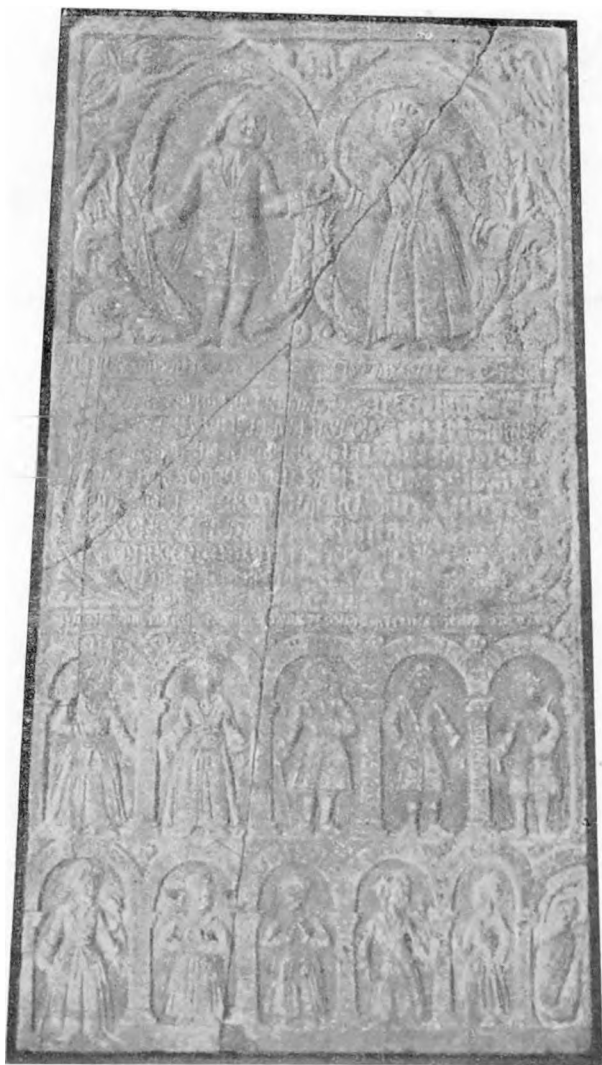
Da jeg for nu snart 20 Aar siden paabegyndte Ud-

arbejdelsen af en Stamtavle over Familien Spangsberg, søgte jeg efter de to gamle Gravsten, min Fader havde vist mig. Den ene, den af Skoleinspektør Lauridsen omtalte over Christen Spangsberg, fandt jeg lagt op ved Kirkens nordre Mur sammen med en Del andre, og den anden, der viste sig at være over Hans Christensen Spangsberg, Fader til ovennævnte Christen Spangsberg, fandt jeg liggende i fire Stykker udenfor det nordre Kirkegaardsdige. Ved Henvendelse til Kirkeværge Gaardeier P. Gyde Petersen fik jeg Tilladelse til at lægge Stenen ind til de øvrige ved Kirkens nordre Mur, hvor der nu findes 5 Gravstene, der lyder paa Navnet Spangsberg. Ved Udarbejdelsen af Familiens Stamtavle har disse gamle Sten ydet mig fortræffelig Hjælp; thi bortset fra, at de kunde fortælle langt mere end Kirkebøgerne, kunde de i Tilfælde, hvor disse var defekte (og dette er i høj Grad Tilfældet med Jerne Sogns), eller hvor Præsten (Maturin Castensen) havde glemt at indføre Fødsler, jo erstatte dem.

Havde Skoleinspektør Lauridsen i sin Tid underkastet omtalte to Gravsten en grundigere Undersøgelse, vilde de have fortalt ham, at Vitus Berings Ledsager ikke var en Søn af Hans Spangsberg eller en Broder til Christen Spangsberg.

Endskønt Stenene, og da især Hans Spangsbergs, var meget slidt og medtaget, lykkedes det mig dog at faa saa meget frem, at nærværende Bidrag til Identificeringen af Vitus Berings Ledsager kunde gives, og dette i Forbindelse med at meddele, hvad disse gamle Gravsten fortæller, har jeg ment, kunde interessere „Fra Ribe Amt“s Læsere.

Gravstenen over Hans Spangsberg er den ældste af Stenene, jeg har fundet paa Jerne Kirkegaard. Den

er udhugget i Tufsten, og da den jo særlig har Betydning, har jeg ladet den fotografere.¹

Paa Stenen er Hans Spangsberg med Hustru *Edel Christensdatter* samt de 11 Børn afbildet. Aaret efter at Stenen er udhugget, vil Skæbnen, at Edel Christensdatter bliver Moder til en Søn: Morten Hansen Spangsberg, hvis Fødsel man af Pladshensyn da maa nøjes med at angive ved Text alene.

Indskriften lyder saaledes:

Ao 1714 er denne Sten udhugen Gud allene til Lov og Ære.					
Alt mit Haab til Gud allene. Døde Ao. 1737 24. Juli. H C S fød Ao. 1667.		Gud være lovet for al sin Godhed. E C D fød 1674 28. Novb.			
Herpaa er udhugen og derunder agter at hvile Hans Christensen Spangsberg i Strandby med sin kære Hustru Eddel Christensdatter som kom tilsammen udi Ægteskab . . . Oktb. 1689 og hafer av- let 11 Børn, 3 Sønner og 8 Døtre som og herpaa findes udhugen. Gid Gud give dem allesammen her i Verden timelige og Døden . . . Himmerige. Amen.					
Siden af Gud velsignet med den sidste Søn . Morten Hansen. født 1715. 27. Oktb.					
Mette Hansen f. 1691.	Els Hansen f. 1694.	Chresten Hansen f. 1697.	Søren Hansen f. 1703.	Nils Hansen f.	
Maren Hansen f. 1699 d. 1700	Maren Hansen f. 1701	Kirsten Hansen f. 1708 d 1710	Dorotea Hansen f. 1710 d. 1712	Kirsten Hansen f. 1713	Barn i Svøb d. 1697

¹ Det omhyggelig udførte Billede skyldes Hr. Fotograf Bjerknæs, Esbjerg, og for det store Forarbejde med at rense Stenen, samle den og spænde den sammen, er jeg Hr. Maskinmester O. Christoffersen, Esbjerg, Tak skyldig.

Hans Christensen Spangsberg har altsaa efter Gravstenen haft 12 Børn, 4 Sønner og 8 Døttre; ingen af disse Sønner kan have været Vitus Berings Ledsager, og det Barn, som efter Hr. Skoleinspektør Lauridsens Gennemgang af Kirkebogen skal være døbt i Slutningen af 1698, kan altsaa ikke have været en Søn, men en Datter (antagelig det sidste paa Stenen, der er afbildet i Svøb). Da Hans Christensen Spangsberg døde, blev hans Dødsdato, 24. Juli 1737, angivet paa Stenen, og denne har da faaet Lov at ligge hen uden at faa paaført andre Dødsdata, end ikke Edel Christensdatters er bleven angivet. Efter Riberhus Amts Skifteprotokoller efterlod Hans Christensen Spangsberg sig ved Skiftet den 20. August 1737 følgende Børn i Live: Mette, Else, Christen, Maren, Søren, Niels, Kirsten og Morten, hvilket ogsaa er i Overensstemmelse med Gravstenen, hvor Børnene dog ikke er angivne efter Alder. Da Hans Christensen Spangsberg havde 3 Brødre: Peder, Jens og Thomas, kunde det jo tænkes, at Vitus Berings Ledsager var en Søn af en af disse, og da han i Rusland blev kaldet Martin Petrovitsch, ansaa jeg det for mest sandsynligt, at han var Søn af Peder Christensen Spangsberg. Nu oplyser Skifteprotokollen imidlertid, at ved Skiftet den 21. August 1737 efter Peder Christensen Spangsbergs Hustru Anne Jensdatter efterlod denne sig følgende Børn: Christen, Appelone, Johanne, Jens, Niels og Else; men ingen Morten, og for Jens og Thomas Christensen Spangsberg kan Skifte ej findes. Kan det da tænkes, at Vitus Berings Ledsager af en eller anden Grund har maattet forlade sin Fødeegn, og at Familien saa fuldstændig har slaaet Haanden af ham og betragtet ham som død og ikke værdig at tages med paa Familiens Gravsten?

P. Lauridsen giver ham følgende Skudsmaal:

„Han var en dygtig, snarraad og energisk Karakter, en praktisk Sømand, hidsig og virksom, tyrannisk, begjærlig efter Gods og hensynsløs. Russisk talte han kun daarligt, hans Rygte fløj forud for ham gennem hele Sibirien, og Sokolof (en russisk Officer) siger, at nogle ansaa ham for en eller anden General, andre for en udbrudt Straffefange.“

Eller maaske er han slet ikke døbt Spangsberg, men har antaget dette Navn i Udlandet; mulig har hans Moder været født Spangsberg. At han er født i Jerne, er sikkert givet.

Hans Christensen Spangsberg, der vist var den første Selvejrbonde i Sognet, har sikkert været en velstillet Mand; saavel hans Gravsten som hans Proces med Maturin Castensen vidner herom. Men kan en Gravstens Størrelse og Udstyrelse bruges som Maalestok for et Menneskes Velstand, maa Sønnen Chresten Hansen Spangsberg have været endnu mere velstillet, thi hans Gravsten er betydelig større. Stenen, der ogsaa er udhugget i Tufsten, bærer foruden Billeder følgende Indskrift:

„Paa denne Sten findes udhugen og derunder er nedsat til Hvilte

„Den salige Mand

Den salige Kone

„ døde Ao. 1747

døde Ao. 1766

„ 3 Aug.

19 Juli.

„Det som var dødelig af den i Livet ærbare og nu ved Dø-

„den salige meget agtbare og velfornemme Mand Chresten

„Hansen Spangsberg af Uglvig; Ejer og Patron til Bryndum

„Kirke og en Del Jorder, født udi Strandby Ao. 1697, 5.

„Januar. Kom udi Ægteskab Ao. 1717 den 15. December

„med den dydige og gudsfrygtige Kone og nu efterladte Enke
 „Ingeborg Christensdatter, født udi Velbeck 1685 den 16.
 „December, levede tilsammen udi Ægteskab i 30 Aar og
 „imidtertid af Gud velsignet med 4 Børn, nemlig 2 Døtre
 „og 2 Sønner, som og paa denne Sten tillige med deres
 „kære Forældre findes udhugen. Den salige Mand med sin
 „kære Hustru paakaldte altid Gud med Bøn og Sang og
 „ellers brugte de ideligen efterfølgende Vers, som rettellig
 „kan deres Symbolium.

„O søde Gud, b gid jeg maa mit Hjærte ved dig dannet faa,
 „at du kan helliges i mig, til jeg dig ser i Himmerlig. Hvor
 „hellig, hellig, da jeg synger med Halleluja.

„Gud give ham med sin kære Hustru og Børn og alle Guds
 „Udvalgte en glædelig og ærefuld Opstandelse paa den yder-
 „ste Dag.

„Lig her de hugen Sten og vis hvo de bedækker,

„til Dommens store Dag de Døde Gud opvækker.

„Da skal du lade ude de Ben her hvile sig

„til Livet de udgaar, naar Ild fortærer dig.

„ Niels Christensen
 „født 24. Novbr. 1722.

Søren Christensen
 født 13. Marts 1727.

„Mette Christensdatter,
 „født 29. Marts 1719.

Edel Christensdatter,
 født 23. Februar 1726,
 død 2. Febr. 1732.

„Anno 1751 er denne Sten udhugen Gud alene til Lov,
 „Pris og Ære.“

Sønnerne Niels og Søren arvede Brøndum Kirke efter Faderen og gjorde sig bekendt ved at lade Kirkens Kalkmalerier overkalke. Medens Søren fik Gaarden i Uglvig, blev Niels Ejer af „Sønderris“. — Over Hans Christensen Spangsbergs to andre Sønner Niels og Søren har jeg ikke kunnet finde nogen Gravsten. Maaske har de været imellem dem, der sammen med Hans Christensen Spangsbergs laa udenfor det nordre Kirkegaardsdige. Aaret efter, at jeg havde faaet lagt Hans Christensen Spangsbergs ind paa dens nuværende Plads, søgte jeg efter dem, men de var da borte.

Derimod findes Gravstenen over den yngste Søn *Morten Hansen Spangsberg*. Paa Stenen, der er udhugget i Tufsten, findes kun Indskrift, der lyder saaledes:

„Denne Sten gemmer til en ærefuld Opstandelse det dødelige af den i Livet velædle, fornemme og forstandige, nu sal Morten Hansen Spangsberg, som er født i Strandby Ao. 1715, hvor han og boede, kom i Ægteskab, først Ao. 1748 med sal Kierstine Povlsdatter, avlede med hende en Søn og to Døtre, blev Enkemand Ao. 1754, kom atter i Ægteskab Ao. 1760 med Ide Sophie Rodriguez, nu efterlevende Enke, med hende avlede 5 Sønner og 1 Datter. Medens han levede, var han for sin Hustru og Børn en from Mand og Fader. For sin Slægt og Venner en trofast Ven og Hjælper, for samtlige, sikker Tilflugt og Beskærmer.

„Gud velsigne derfor hans Hus, og han var en æret Mand i Landet og elsket blandt sit Folk. Men ak, hans Endeligt var saa sørgeligt, som hans Levned var berømmeligt. Paa hans Rejse mellem Hjerting og Strandby Natten mellem den 3. og 4. Febr. 1772 blev han i Is og Vand henvreven fra det ganske Land, og da havde han levet 3 Maader over 56 Aar. Saa skal da denne Sten for Efterkommere være et Minde af en Mand, som levede med Ære. Naar Sten og Kalk af Slid og Ælde tæres skal, hans Navn ej raadne, men staa blandt de frommes Tal.

Som angivet i „Fra Ribe Amt“ 1906, var Morten Spangsberg sammen med sin Hustru, daværende Husholderske hos Maturin Castensen, Kierstine Povlsdatter, til Stede ved Mester Maturins Dødsleje for at modtage hans sidste Villie. Maturin Castensens Bestemmelse om, at Husholdersken skulde have Spangsberg Mølles aarlige Indkomster, og at ifald hun sig udi Ægteskab indlod, skulde den hun fik til Ægte, ligeledes bemeldte Mølles Indtægter nyde, har vel været for stor en Fristelse for Morten Spangsberg, siden han giftede sig

med Husholdersken. Efter 6 Aar og 4 Ugers Ægteskab døde Kierstine Povlsdatter efter et 19 Ugers langt Sygeleje.

Herom fortæller Stenen, som Morten Spangsberg lod udhugge over hende, følgende:

- .Stat Læser een Minut
- .Og fat dig disse Tanker
- .At du i Dødens Havn og Strand
- .Skal fæstne Anker.
- .Et Skibbrud her er lidt paa Liv
- .Fra Børn og Mand. .
- .Det vidner denne Sten, hvorpaa man læse kan
- .Det Epitaphium som herpaa er udgraven
- .Og viser hvo det var, som ligger her begravet.
- .Hvis Legeme til Støv herunder er nedlagt
- .Til dig, som talende, dig egen Død betragt
- .Den som herunder hviler var
- .Den i Livet ærlige og gudsfrygtige
- .Nu i Døden salige Matrone
- . Kierstine Povlsdatter
- .Som blev født til Verden 1720 26. Januar
- .Kom i Ægteskab 24. November 1748 med agtbare og
- .velfornemme
- . Morten Hansen Spangsberg i Strandby
- .Hvis Ægtehustru hun var i 6 Aar og 4 Uger, fødte imid-
- .lertid til Verden 3 Børn, Hans, Eddel og Anne Margrete.
- .Levede kristelig 34 Aar, 28 Uger Dage.
- .Døde salig i Herren den 29. December 1754.
- . Kig Prædikens Text.

-
- .At hun i Livet her beprydet var med Dyder
 - .Ved hver forvisset om hun Hisset Glæde nyder
 - .Derfor man velfortjent til Æreminde gav
 - .Et Epitaphium til Zelr paa hendes Grav
 - .At hun hviler og ej agter
 - .Verdens Væsen eller Ord
 - .Gunstig Læser det betragter

„Her paa Jerne Kirkegaard
 „Som Igen fra sig skal give
 „Den af Sygdom plaget Krop
 „Nitten Uger her i Livet
 „Den med Ære skal staa op.“

Morten Hansen Spangsberg og Kirstine Povlsdatter lille Pige, Anne Margrete, har faaet sit Gravmæle udhugget i en lille Plade, der fortæller følgende:

„Ved Moder sin at hvile
 „Som og blev tidlig dræbt
 „Af Dødens Gift og Pile
 „Og derved kaldet fra
 „Alverdens Møjsomhed
 „Til Himlens rolig Fred
 „Og salig Evighed.
 „Det herunder hvilende salige Gudsborn
 „Anne Margrete Mortensdatter Spangsberg
 „Blev født til Verden 26. Marts 1754
 „Levede her 4 Maaneder, 3 Uger, 6 Dage
 „Og døde salig i Herren 12. August
 „Saa lad nu denne Sten
 „Dit Legeme bedække
 „Der kommer vist en Dag
 „Gud vil dig opvække
 „Du skal faa din Sjæl
 „Igen til evig Liv
 „Det samme Livets Gud
 „Os alle naadig gav.“

Paa Brøndum, Alslev og Guldager Kirkegaarde har jeg fundet Gravsten over Familien Spangsberg. Paa Guldager er det over Ejerne af „Sønderris“. Een af disse Sten fortæller, at *Chresten Lycke Spangsbergs* tvende Sønner er nedsat under Koret i Guldager Kirke (dette Gravkapel er vist for flere Aar siden blevet kastet til). Der skal have ligget flere Gravsten paa Guld-

ager Kirkegaard; men en Del skal være bleven anvendt som Brolægning i Kostalden paa „Sønderris“.

Til Slut et Par Ord om Hans Christensen Spangsbergs Efterkommere, Familierne Spangsberg. Det er besynderligt, at der nu kun findes een Familie Spangsberg, der i lige Linie (Mandslinie) nedstammer fra ham, nemlig Børnene efter afdøde Baadfører Niels Chr. Christensen Spangsberg paa Fanø; det er saa meget mere besynderligt, som foruden at der jo har været mange Sønner, har der tillige været mangan en Moder, der, født Spangsberg, lod sine Børn døbe med Efternavnet Spangsberg. Jeg har saaledes i Kirkebøgerne set, at en Moder tre Gange i Træk har døbt en Søn Chresten Spangsberg; rigtignok uden Held, thi ogsaa den tredie Søn døde. Familien Spangsberg, hvortil jeg hører, og som nu tæller ca. 40 levende Medlemmer, har faaet Navnet i 1781, idet Enken efter Hans Christensen Spangsbergs Søn, Morten Hansen Spangsberg, *Idé Sophie Rodriguez*, i sit Ægteskab med *Hans Madsen* fra Gjesing blev Moder til en Søn, der født 12. Juni 1781 i Daaben modtog Navnet *Morten Spangsberg*.

Regnskab

for

„Historisk Samfund for Ribe Amt“ for Aaret 1920—21.

<i>Indtægt.</i>		<i>Udgift.</i>	
640 Medlemmer à 4 Kr.....	Kr. 2560,00	Saldo fra 1920, Underskud fra forrige Aar Kr.	61,72
69 Subskribenter à 2 Kr.....	• 138,00	Aarsskriftet.....	• 3589,03
Nye Medlemmer.....	• 36,00	Møderne.....	• 169,20
Restancer.....	• 98,00	Porto og diverse Udgifter.....	• 221,47
Solgt i Løbet af Aaret.....	• 147,60		
Statstilskud.....	• 400,00		
Amtstilskud.....	• 100,00		
Saldo Underskud.....	• 561,82		
	<hr/>		<hr/>
	Kr. 4041 42		Kr. 4041,42

Samfundets Grundfond er: *Kr 912,57.*

Esbjerg, den 28. April 1921

C. BREINHOLT,
sign.

I Aaret 1921 har Samfundet afholdt 5 Foredragsmøder: 16. Februar i Vorbasse Forsamlingshus, hvor Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov, gjorde Rede for de Oplysninger, vore Moser giver os om vort Folks Oldtid; cand. mag. *H. A. Lund*, Askov, skildrede den danske Bondes Tilstand for 100 Aar siden, særlig belyst ved Amtsbeskrivelserne fra den nævnte Tid. Mødet var ret godt besøgt. 27. Maj holdtes der Møde paa Askov Højskole, hvor Sognepræst *J. Richter*, Vejen, talte om Præsten H. Sveistrup († 1893) i Vejen, og Professor *Knud Fabricius*, København, skildrede Historikeren Troels-Lund († 1921). Den mødte Tilhørerkreds bestod væsentlig af Højskole's Elever og af Deltagere i det samtidig holdte Højskolelærerkursus. — 11. Juli havde vi et særdeles godt besøgt Møde i Alslev Forsamlingshus, hvor cand. mag. *H. A. Lund*, Askov, fortalte om den ejendommelige Vestjyde Bertel Jensen Vittarp i Nr. Nebel; Lærer *H. P. Nourup*, Alslev, fortalte om Skolevæsenet i Alslev Sogn i ældre Tid. — 14. Oktober holdt vi Møde i Ribe (i Katedralskolens Syngesal), hvor en talrig Forsamling overværede Foredrag af Arkitekt *C. M. Smidt*, København, som gav en udførlig Redegørelse for St. Catharine Kirkes og Sortebrødrekløsterets Bygningshistorie, og Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov, fremsatte en Formodning om Oprindelsen til et gammelt Gadenavn i Ribe („Bothemannegade“ = Stenbogade). — Aarets sidste Møde holdtes 25. November i Holsted (Efterskolens Sal), hvor Fru *Margrete Løbner Jørgensen* fremdrog et gammelt Minde fra Sønderkov Mølle og særlig skildrede sin afdøde Svigerfader, Møller Johannes Jørgensen i Holsted (se nærvær. Hæfte Side 618 fg.), og Professor *J. Th. Lundbye*, København, i et udførligt, af Lysbilleder ledsaget Foredrag gjorde Rede for de gamle Veje i Jylland, særlig i Ribe Amt. Ogsaa her havde en talrig Forsamling givet Møde.

Fortegnelse

over

Medlemmer af „Historisk Samfund for Ribe Amt“.

(Afsluttet 1. November 1921).

Overordentligt Medlem

med Bidrag af 100 Kr. én Gang for alle:

Rosenørn-Teilmann, I. K., Stamhusbesidderinde, Nørholm.

Livsvarige Medlemmer

med Bidrag af 25 Kr. én Gang for alle:

Askov Højsøle
Malt Sogns Folkebogsamling
Svenska Landsmålsfören. (Prof. J.
A. Lundell), Upsala
Upsala Fornminnefören., Kungl.
Universitets Bibliotek, Upsala

Agersnap, H., Landskabsmaler,
Mølholm

Berthelsen, B., Købmand, Horne
Bjerge, J. S., cand. mag., Horsens
— Poul, Højskolelærer, Askov
Dalgas, Chr., Kommitteret, Birke-
bæk

Dons, Jens, Overinsp., Skærbæk
Jensen, Kr., Gaardejer, Ballum
Kelstrup, H., Sognepræst, Beder
Lauridsen, P., Skoleinspekt., Kø-
benhavn L.

Mikkelsen, M., Sognepræst, Red-
sted

Nielsen, M. H., Sognepr., Skryd-
strup

Nybo, Mikael, Lærer, Køben-
havn L.

Olsen, Kristiane, Fru, Lærerinde,
Varde

Palludan, F. H., Bankdirektør,
Varde

Pedersen, Knud, fhv. Skolefor-
stander, Skibelund

— P. K., fhv. Gaardejer, Frøsig-
gaard

Petersen, Thade, Frimenigheds-
præst, Haderslev

Schmidt, G., Sognepræst, Faaborg

Schousboe, G., Sognepr., Nørre-
Aaby

Aarsmedlemmer:

Aal Bibliotek
Alslev Sognebogsamling
Biblioteket f. Silkeborg og Omegn

Bramminge Bibliotek
Centralbiblioteket, Esbjerg
Grindsted Bogsamling

Horsens Statsskole
 Kolding hist. antikv. Selskab
 Landsarkivet, Odense
 Landsarkivet for Sjælland m. m.,
 København L.
 Museet for Varde By og Omegn
 Nationalmuseet, 2. Afdeling
 Nørre Nebel Læseforening
 Ribe Katedralskole
 Rigsarkivet, København
 Statsbiblioteket, Aarhus
 Statsarkivet, Kristiania
 Varde og Omegns Folkebogsam-
 ling
 Vejen Bibliotek
 Vejle Latin- og Realskole

Aalling, P., Lærer, V. Nebel
 Agerbæk, P., Læge, Ribe
 Alkærsig, S., Gaardejer, Vejen
 Amorsen, K., Frk., Varde
 Andersen, A., Kbmd., Astrup
 - A., Sognefoged, Amtsrads-
 medlem, Gammelby
 - Anders, Gaardejer, Tingskov-
 hus
 Chr., Direktør, Vejen
 Edv., Forpagt., Veerst Præ-
 stegaard
 - H. C., Møller, Grindsted
 — J., Lærer, Nr. Nebel
 - J., Lærer, Føvling
 - Jens, Gaardejer, Tøbøl
 - Jørgen, Gaardejer, Øse
 - Ludvig, Gaardejer, Brørup
 - L., Kæmner, Ribe
 - P., Gaardejer, Brunsege
 H. P. Kaptajn, Hjerting
 - Johs., Lærer, Gjesing
 - Th., Sognefoged, Alslev
 Andreasen, H., Kancelliraad, Varde
 Andresen, J. Th., pens. Lærer,
 Lunde
 Anton, Gaardejer, Bryndum
 Anthonisen, N. H., Læge, Nordby
 Appel, Jacob, Undervisningsmi-
 nister, Askov
 Askov, A., Læge, Vejle
 Astrup, Fr. R., Lærer, Læborg

Bang, C., Sognepræst, Skjellerup
 Begtrup, Holger, Højskoleforst.,
 Frederiksborg
 Bejer, Johan, Gæstg., Bramminge
 Bendiksen, N., Gaardejer, Hille-
 rup
 Bendtsen, R., Redaktør, Esbjerg
 Bennedsen, Kristen, Gaardejer,
 Thorstrup
 — Th. Kbmd., Lunde
 Bennetsen, B. E., Gaardejer, Tor-
 rup
 Bertelsen, Karl, Gaardejer, Jylle-
 rup
 Beyer, M. C., Gaardejer, Agen-
 tofte
 Biering, Th., Provst, Sønderborg
 Biltoft, Antonius, Grdr., Skjedsbøl
 — Chr., Gaardejer., Lykkegaard
 Bjerre, J., Ingeniør, Askov
 Bjerrum, H., Urmager, Esbjerg
 — K. H., Gaardejer, Indre Bjer-
 rumgaard
 Blanck, M., Forstanderinde, Bram-
 minge
 Bloch, V., fhv. Lektor, Ribe
 — Chr., Gaardejer, Jegsmark
 — Chr., Gaardejer, Sønderbøl
 Boesen, Jørgen, Gaardejer, Askov
 — P. Lærer, V. Vedsted
 Bojesen, Jesper, Gaardejer, Hørn-
 vejle
 Bolding, Mads, Gaardejer, Glej-
 bjerg
 Bolvig, Ida, Læge, Ribe
 Borg, Andr., Gaardejer, Ølgod
 Brandt, C. E. Lærer, Egholt
 Brandstrup, R. C., fhv. Sogne-
 præst, Grimstrup
 Breinholt, C., Konsul, Esbjerg
 — C. B., Expeditør do.
 — Elisabeth, Frøken, do.
 Brinck, Th., Overlæge, do.
 Brincken v., fhv. Sognepræst,
 Ribe
 Brodersen, N., Gaardejer, Kals-
 lund
 Brok, Jens, Gaardejer, Villebøl-
 gaard
 Brorsen, Chr., Propr., Karbøl

- Brorsen, H. B., Farver, Vamdrup
 — P., Vært, Brørup
 — Søren, Gaardejer, Folketingsmand, Nr. Farup
 Brun, L. Munthe, fhv. Amtsforvalter, Vordingborg
 Bruun, A., Lærer, Tjæreborg
 — J. P., Fabrikant, Varde
 Bruunsgaard, Hans, Gaardejer, Kalslund
 Buhl, J. Fester, pens. Lærer, Kragelund
 Bundgaard, Peder, Gaardejer, Aggersgaard
 Bundsgaard, A., Kredslæge, Varde
 — Jørgen, Gaardejer, Kærholm
 — N. A., Rentier, Toftagerhus
 Byriel, J. H., Lærer, Ø. Vamdrup
 Bøtker, L., Grosserer, Esbjerg
 Christensen, Chr., Assist., Slauggaard
 — Gunnar, Kommunelærer, Viborg
 — H. C., Lærer, Lunde
 — Tage N. C. E., Lærer, Varde
 — Jens Chr., Ovnbøl
 — M. B., Landmand, Orten
 — N. L., Bankdirektør, Ribe
 — Chr. N., Lærer, Nollund
 — P., Proprietær, Frederikssund
 — S., Realskolebest., Vamdrup
 — Th., Klaverstemmer, Esbjerg
 — Sand, Gaardejer, Gjesing
 Christiansen, C. P. O., Højskolelærer, Askov
 — N. P., Sognefoged, Billum
 — Th., Toldassistent, Ribe
 — J. C., Forretningsfører, Bramminge
 — Smidt, Ingeborg, Lærerinde, Varde
 Christoffersen, M. C., Overlæge, Varde
 Clausen, Anders, Grdr., Tobøl
 — C. H., Skibsreder, Nordby
 Dalgaard, Chr., Guldsm., Esbjerg
 Dam, Chr., Gaardejer, Tobøl
 Damkjær, Karl, Grdr., do.
 Damsgaard, Johan, Malermester, Ribe
 Danielsen, D. J., Urup
 Davidsen, J. P., Lærer, Bounum
 Dejbjerg, K. N., Lærer, Mejls
 Dohn, K. M. T., Postmester, Ribe
 Drewsen, P., Statsplantør, Nymindegab
 Duborg, Hans, Grdr., Gredsted
 Dueholm, Ingeborg, Lærerinde, Ribe
 Dybdal, C., Lektor, Ribe
 Ebbesen, Hans, Gaardejer, Terpling
 — Niels, Gaardejer, Tobøl
 Elbæk-Jessen, Ludvig, Landmand, Sønderager
 Eller, E. R. M., Valgmenighedspræst, Aal
 Elmgaard, O. P., Lærer, Vrendrup
 Enkegaard, R. P., Lærer, Esbjerg
 Eriksen, H., Grosserer, Konsul, Esbjerg
 Ernebjerg, S. P., Lærer, V. Vedsted
 Esbjerg, N., Forsøgsleder, Blangsted
 Eskesen, Hans Loft, Grindsted
 Esmann, V., Dommer, Esbjerg
 Espersen, Fru, Omme
 Falk-Jensen, Arild, cand. jur., København
 Faurholdt, J. A., Kæmner, Vejen
 Feddersen-Jensen, P., Lærer
 Feilberg, H. F., Skolebestyrer, København Ø.
 — P. M., Postmester, Holsted
 Fenger, Sven, Valgmenighedspræst, Odder
 Ferslev, C. V., Dommer, Køge
 Finsen, Ingeborg, Professorinde, Hellerup
 Frandsen, Elektriker, Askov
 — N. P., Husmand, Starup
 Fredslund, Johannes, Gaardejer, Vrannerup
 — L., Gaardejer, Klevanggaard
 Friis, P., Redaktør, Varde
 Fromsejer, P. P., Plantør, Vorbasse

- Frost, A. C., Dommer, Holsted
 Frydendahl, H. M., Gaardejer,
 Hundsbæk
 Futtrup, J., Skolebest., Grindsted
 Gammeltoft, P., Propr., Gam-
 meltoftgaard
 Gantzel, Dorothea, Frk., Hjørring
 Gejl, L., Plantør, Starup
 Gohr, J., Grdr., Gjødsvang
 — Th., Landinspektør, Bejsnap-
 gaard
 — N. H. B., cand. theol., Balslev
 Grand, A., Skoleforst., Holsted
 Gregersen, Chr., Fyrbøder, Jerne
 — K. P., Gaardejer, Alslev
 — G. P., Landstingsm., Gaard-
 ejer, Gjering
 — Niels, Gaardejer, Skonager
 Gundersen, Martin, Sdr. Bøel
 Grum-Schwensen, Aa, Politime-
 ster, Nykøbing F.
 Grundahl, F., Bager, Holsted
 Grønæk, H., Lærer, Kvong
 Guldvang, G. M., Lærer, Borg
 Haahr, Helge, cand. theol., Sem-
 inarielærer, Ribe
 — P., Førstelærer, Tistrup
 Hansen, H. P., Provst, St. Fuglede
 — J. Witt, Sognepræst, Malt
 — C. N., Lærer, Aastrup
 — Chr. J., Murermester, Starup
 — Elkjær, Chr. H., Gaardejer,
 Billund S.
 — Anine, Enkefru, Ø. Havgrd. (†)
 — Karl M., Gaardejer, Gjering
 — Frode, Assistent, Askov
 — F., Sognepræst, Rind
 — Hans Chr., Husmand, Alslev
 Østermark
 — H., Fuldmægtig, Esbjerg
 — Holger, Grdr., Granely
 — H., Sognefoged, Starup
 — H. J., Kasserer, Esbjerg
 — H. Windfeld, Bankdirektør,
 Ribe
 — H. Ebbesen, Lærer, Stenderup
 — H. Jessen, Lærer, Briksbøl
 — H. N., Gaardejer, Sejstrup
 — H. P., Murer, Gørding
 — H. P., Gaardejer, Hjerting
 Hansen, H. P., Gaardejer, Terpager
 — Jan., Grdr., Skyhede
 — Jens, Husmand, Bramminge
 — Jens, Gaardejer, Seest
 — Jeppe, Husmand, Alslev
 — Knud, Boelsmand, Gamst
 — Karl F., Gaardejer, Blaavand
 — Lambert, Gaardejer, Darum
 — L. C. A., Dyrlægge, Esbjerg
 — Nicolaus, Gaardejer, Villebøl
 — Niels, Lærer, Bramminge
 — Niels, Tømrermester, Askov
 — N. K., Købmand, Holsted St.
 — N. K., Lærer, Horne
 — R. P., Skotøjshandler, Ribe
 — Simon, Sognepr., Helsingør
 — Thomas, Gartner, Nr. Vejrup
 — Thomas Kr., Hoven
 — Thorvald, Billund
 — Mads, Gaardejer, Guldager
 — Ulrik, pens. Lærer, Tobøl
 — Niels, Grdr., Melvanggaard
 — N. A., Hotelejer, Grindsted
 Harbo, J. P., pens. Lærer, Vejen
 Harck, H. C., Overretssagfører,
 Varde
 Haunstrup, E., Bankdir., Vejen
 Heineth, G., Skovrider, Guldager
 Hedegaard, N., Gross., Esbjerg
 Hegelund, J., Dyr., Sdr. Bjært
 Hegtman, J., Fabrikant, Tistrup
 — A., Værkejer, do.
 Helle, N. J., Sparekassedirektør,
 Ribe
 Hellesø, Chr., Grdr., Lejrskov
 Helweg, T., Pastorinde, Askov
 Henriksen, H. Kr., Gaardejer, Ud-
 holm
 Hinkbøl, P. Cl., Læge, Bram-
 minge
 Hjortkjær, C., Provst, Sommer-
 sted
 Holt, I. I., Skovrider, Grindsted
 Holberg, Jens, Murer, Glejbjerg
 Horsbøl, Niels, Grdr., Yderik
 Hostrup, B., Gaardejer, Høgs-
 brogaard
 Husum, P. L. M., Sognepræst,
 Sdr. Bork
 Hvedstrup, H., Sagfører, Esbjerg

- Hvejslund, M., Landinspektør, Esbjerg
 Hübschmann, P. Møller, Nr. Nebel
 Høj, N. N., Dyrlægge, Oksbøl
 Høigaard, H. N., Sognepræst, Gjedsted
 Hörlyck, K. M., Sognepr., Borre
 Høy, Chr., Gaardejer, Nr. Nebel
 Ingerslev, L., Valgmenighedspr., Odense
 Iversen, Lods, Esbjerg
 Jacobsen, C., Kollektør, Ribe
 — H., Arbejdsmand, Esbjerg
 — J., Lærer, Esbjerg
 — Overbanemester, Grindsted
 — S., Kæmner, Varde
 — Jens, Gaardmand, Veerst
 Jantzen, Reinhardt, Købmand, Bogense
 Jelsen, J. H., Faaborg
 Jensen, Bøgesvang, Ågerbæk
 — Proprietær, Bækmarksbro
 — Lærer, Gudhjem
 — Andr., Overretssagf., Esbjerg
 Anders, Gaardejer, Østtarp
 — C. A., Assistent, Kbhvn. K.
 — H., Borgmester, Ribe
 — Henrik, Købmand, Ribe
 J., Lærer, Billund
 — J., Dommer, Brædstrup
 Julius, Købmand, Faaborg
 — J. K., Lærer, Eskelund
 J. Kr., Læge, Gørding
 Morten, Kaffehandler, Ølgod
 — N., Sagfører, Varde
 — Toftgaard, Købmand, Kvong
 — M., Hjarup
 — M., Købmand, Grindsted
 — Andr., Gaardejer, Tobøl
 — Rask, Gaardejer, Gjesing
 — Tranberg, Sparekassedirektør, Ribe
 — V. H., Apoteker, Gørding
 Jepsen, A., Boghandler, Ribe
 — A. G., Lærer, Varde
 — Kristian, Landmand, Toftnæs
 — Ole, Lærer, Outrup
 Jespersen, H. J., fhv. Proprietær, København F.
 — L., Lærer, S. Vilstrup
 Jessen, F. H., Gaardejer, Roust
 — Jes, Gaardejer, Alslev
 — S., Sadelmager, Vejen
 — A., fhv. Gaardejer, Vamdrup
 Joest, A. J., Trafikinspektør, Tønder
 Johansen, Jens, Lærer, Ladelund
 — L. M., Gaardejer, Hesselund
 Juhl, Thomas, Vinterlærer, Holsted
 Junker, Kristian, Gaardejer, Hjerting v. Rødding
 Justesen, Just, Veerst
 — J. P., Mejeribest., Brørup
 Jæger, M. K., Overassist., Hellestrup
 — N. Sagfører, Esbjerg
 Jørgensen, H. G. A., Sognepr., Farup
 — Balslev, Mejeribest., Esbjerg
 — Skomager, Tjæreborg
 — J. W., Købmand, Holsted
 — J. F., Ledvogter, Vejen
 — J., Assistent, Moselund
 — J. P., Bogholder, Vejen
 — J. P., Antikvarbogh., Ribe
 — Mikkell, Glarmester, Lunderskov
 Kalsoft, Hans, Grdr., Obbekær
 Kann, Ernst, Inspektør, Køge
 Karlsen, Hans, Grdr., Nourup
 Kastberg-Andersen, O., Kbmd., Billund
 Kinch, N. P., Apoteker, Holsted
 Knudsen, Frans, Rentier, Jandrup
 — Knud, Hjarupgaard
 — Knud, Grdr., Hylkegaard
 — K., Lektor, Ribe
 — K., Murer, Stenderup
 — P., Sognefoged, Ø. Vedsted
 — S. P., Gaardejer, Lille Skovgaard (?)
 — Marie, Ågerbæk
 Koch, P. G., Biskop, Ribe
 — Rasmus, Gaardejer, Rousthøj
 — Vilh., Tandlæge, Varde
 Kofoed, M. W., Kaptajn, Ribe
 Kolsrud, Oluf, Docent, Kristiania
 Kolvig, F., Chef for det st. nordiske Telegrafseksk., Paris

- Kongstad, C. H., Konsul, Esbjerg
 Konradi, Emil, Landbrugslærer,
 Ladelund
 Krebs, A. C., Sagfører, Esbjerg
 Kristensen, K., Bestyrer, Tobøl
 -- Oluf, Amdraadsmedl., Fugl-
 sig
 -- Anton, Grdr., Pedersminde
 -- Anton, Kjelst
 -- J. T., Lærer, Yderik
 -- J., pens. Lærer, Skovlund
 -- Johan, Gaardejer, Malt
 -- Jens M., Gaardejer, Ekknud
 -- Kr., Lærer, Assendrup
 -- Kristen, Møller, Nørbling
 -- K., Mejeribest., Vesterbæk
 -- K. N., Landbrugslærer, Kors-
 agergaard
 -- Marius, Dr. phil, Askov
 -- Mads P., Grdr., Haltrup
 -- N. Jepsen, Grdr., Nebel
 -- N. Kr., Grdr., Tirslund
 -- N. P., Husmand, Heager
 Kruse, Søren, Møller, Billund
 Kromann, M., Direktør, Aarhus
 -- N. M., Fabrikant, Esbjerg
 Kromayer, J. C. E. A., Sogne-
 præst, Janderup
 Larsen, H. A., Læge, Holsted
 -- N. F., Gaardejer, Søknud
 -- Jens, Gaardejer, Lykkeskær
 -- Jens, Gaardejer, Holsted
 -- P., Tømmer, Lindbjerg
 Lassen, O., fhv. Hotelejer, Strib
 Lassen, I. F. Grosserer, Varde
 Lauesen, G. E., Stationsforstan-
 der, Thisted
 Laugesen, Lauge A., Husmand,
 Stensbjerglund
 Lamberg, H. C., Lærer, Gred-
 stedbro
 Lauridsen, Chr. P., Husmand,
 Ovnbøl
 -- P., Grosserer, Kolding
 -- O., Vang, Direktør, Vejen
 -- Rasmus, Husmand, Vestterp
 -- I. M., Gaardejer, Møllevang
 Lauritzen, Mejeribest., Tobøl
 -- D., Konsul, Kbhvn. Str.
 -- M., Grosserer, Frederikshavn
 Laursen, J. M., Gaardejer, Lund-
 bækgaard
 Lautrup, O., Proprietær, Estrup
 Leth, Jens Skjerning, Gaardejer,
 Mejls
 Lindberg, Th. Jensen, Rentier,
 Esbjerg
 Lindegaard, M. C., Sognepræst,
 Hvejsel
 Lindenmayer, H. A., Manufaktur-
 handler, Lunderskov
 Lorentzen, H. M., Overlærer, Es-
 bjerg
 Lund, C., Fabrikant, Esbjerg
 -- H. A., cand. mag., Askov
 -- Laurids, Grdr., Kvæmdrup
 -- Thøger, Gaardejer, Astofte
 Lundgaard, L. N., pens. Lærer,
 Bække
 Lykke, N. E., Mejeriforpagter,
 Sdr. Varde
 -- Søren, Gaardejer, Maade
 Lyster, C., Sagfører, Varde
 Løve, A., Overretssagf., Hillerød
 Madsen, Statsplantør, Vrøgum
 -- Bendix, pens. Lærer, Vejen
 -- C. C., Maler, Vejen
 -- Hans, Gaardejer, Løftgaarde
 -- Jeppe, Gaardejer, Maltbæk (†)
 -- J. H., Sognefoged, Tjæreborg
 -- Torvald, Skolebestyrer, Odder
 -- Lars, Gaardejer, Kvong
 -- M. K., Købmand, Brørup
 -- Niels, Gæstgiver, Faaborg
 -- Købmand, Hjerting
 -- Mads Chr., Grdr., Næsbjerg
 Marke, V., Kordegn, Varde
 Mathiesen, C. E., fhv. Sognepr.,
 Hellerup
 Melchiorsen, M., Læge, Glostrup
 Meyer, Julius, Driftsbest., Varde
 Mikkelsen, N. Bang, Lærer, Oxby
 -- C., Apoteker, Odense
 -- Hans, Gaardejer, Sdr. Holsted
 Mogensen, Frands, Grdr., Nybro
 Moltzen, Klavs, Grdr., Aalykke
 -- S., Grdr., Stensvanggaard
 Moos, P. K., Sognepr., Kliplev
 Mortensen, K. A., Dr. phil., Rek-
 tor, Haderslev

- Mortensen, Sillas, Husm., Bramminge
 Mumgaard, Dyrslæge, Faaborg
 Müller, Rudolf, Gaardejer, Petersborggaard
 Møller, Chr., Sygehusl., Brørup
 — Fr., Stationsforst., Skelle
 Nagel, F. C. H., Postmester, Løjtnant, Aarhus
 Neergaard, C. P., Museumsinsp., København N.
 Neidhardt, F. F., Postassistent, Varde
 Nielsen, Mejeribest., Aalbæk
 — A., Sløjdscoleforst., Askov
 — B., Provst, Nordby
 — Carl, Redaktør, Ribe
 — Clemen, Lærer, Esbjerg
 — C., Gaardejer, Sneumgaard
 — Chr. I., Gaardejer, Autrup
 — Edv., Boghandler, Vejen
 — Frederik, Manufakturhandler, Faaborg
 — Hans, Gaardejer, Nourup
 — H., Købmand, Varde
 — I. C., Lærer, Holsted
 — Julius, Landpostbud, Alslev
 — J. K., Lærer, Grindsted
 — Julius, Rektor, Kbhvn. L.
 — Th., Apoteker, Bramminge
 — Johannes, Hedehuse
 — Kr. P., Gaardejer, Yderik
 — N. C., Lægdsmand, Grindsted
 — N. P., Gaardejer, Puggaard
 — L. P., Redaktør, Varde
 — Marius, Landmand, Rodebæk
 — Max, Sagfører, Holsted
 — N., Lærer, Bastrup
 — Niels, Murer, Veerst
 — Nis Jørgen, Gaardejer, Gamelby
 — N. J., Forsøgsleder, Studsgaard
 — N. M., Grdr., Petersminde
 — N. N., Landpostbud, Toftnæs
 — N. P., Tømrer, Askov
 — N. P., Gaardejer, Veldbæk
 — Andr. Chr., Bovbjerg
 — H. Øllgaard, Sogneraadsformand, Hjerting
 — N. S., Gaardejer, Veldbæk
 Nielsen, N. Øllgaard, Gaardejer, Hjerting
 — Just, Sognepræst, Darum
 — Peder, Gaardm., Guldager
 — Søren, Bankdir., Ribe
 — V., Boghandler, Kbhvn. Ø.
 — F., Uddeler, Alslev
 — Kjær, Stiftsfuldmægtig, Ribe
 Nissen, H. K., Lærer, Skodborgh.
 — H. P., Købmand, Ansager
 — J., Provst, Gl. Haderslev
 — Marie, Lærerinde, Grindsted
 — T. J., Købmand, Ansager
 Nordland, H., Fru Dir., Esbjerg
 Norrild, J., Forstander, Ribe
 Nourup, H. P. H., Lærer, Alslev
 Nutzhorn, H., Professor, Askov
 Noe-Nygaard, S., Valgmenighedspræst, Bering
 Nygaard, Lurids, Grdr., Lundager
 Nørgaard, Andreas, Møllecejer, Tuesbøl
 — Hans, Gaardejer, Høm
 Ohrt, N., Gaardejer, Faurholt
 Okholm, Niels, Grdr., V. Vedsted
 — K. Amtsrevisor, do.
 — P., Kommissionsær, Ribe
 Oldager, J. N. C. I., Sagf., Varde
 Olling, Adolf, Grdr., Plougstrup
 Olesen, Niels, Particulier, Brørup
 Olsen, Andr., Snedker, Nordby
 — Dalsgaard, Boghdl., Esbjerg
 — Hans, Dyrslæge, Brørup
 — O., Bankdirektør, Esbjerg
 — Olav, Proprietær, Hjarup
 — Redaktionssekretær, Varde
 Outzen, Kæmnerfuldm., Viborg
 Overgaard, J. C., Forstander, Ladelund
 Pagh, H., Konsul, Esbjerg
 Palludan, I. W., Bankdirektør, Esbjerg
 Pedersen, Mejeribest., Jernved
 — Hans, Grdr., Ferup
 — J. C., Forstander, Kjærgaard
 — Mary, Fru, Krogager
 — N. C., Dyrslæge, Ribe
 — O. F., Lærer, Allerup
 — P. Gyde, Gaardejer, Bollesager

- Pedersen, P. J., Rentier, Vejen
 — P. M., Lærer, Lyne
 — Severin, Sønderby
 — A. S., Handelsgartner, Kolding
 — Fr. Enkefru, Esbjerg
 — 's, Hans, Enke, Gunderup
 — P. Chr., Gaardejer, Toftnæs
 — Holger, Gaardejer, Tobøl
 — P. Lassen, Gaardejer, Kastbjerg
 Petersen, H., Gartner, Grindsted
 — P. R., fhv. Propr., Gørding
 — R., Lærer, Nørbølling
 — Therkild, Tømrermester, Esbjerg
 Pihlkjær, Niels, Gaardejer, Taborgaard
 Pinholt, V., Overklitfoged, Vejrs
 Plauborg, Jens, Grdr., Galtho
 Pontoppidan, M., Herredsfuldm.,
 Ribe
 Poulsen, Carl, Uddeler, Tobøl
 — Andrea Gram, Fru, Holte
 — N. J., Enkefru Fabrikant, Fruens
 Bøge
 — N. F., Lærer, Lykkebjerg
 Prüsse, N. L., Slagter, Askov
 Præstiin, Anton, Gaardr., Krogs-
 gaardsminde
 Quedens, C., cand. polyt., Kø-
 benhavn
 — J., Prokurist, Ribe
 Qvist, Hans, Købmand, Varde
 Rasmussen, H., Branddir., Høj-
 rupgaard
 — H. P., Gaardejer, Skovlund
 — L., forh. Folketingsm., Grind-
 sted
 — L. B., Sognepræst, Mandø
 — Ras., Gaardejer, Skovlund
 Raunkjær, Hans, Grdr., Raunkjær
 Raunkjær, Morten, Grdr., Sig
 Ravn, Hans, Grdr., Teglgård
 — Marius, Gaardejer, Veerst
 Refslund, M., N. Holsted
 Reincke, H. C. C., Lektor, Ha-
 derslev
 Reinholdt, N., Købmand, Lunder-
 skov
 Richter, J., Sognepræst, Vejen
 Riis, Peder, Gaardejer, Aarre
 Rosendahl, K., Bogtrykker, Es-
 bjerg
 Rosenkjær, J., Mag. scient., Askov
 Rosenmeier, J. P., Byfog., Rønne
 Rosenstand, C., fhv. Stiftskasserer,
 Ribe
 Ræder, Jac., Grosserer, Dyreha-
 vegaard
 Samuelsen, S., Toldassist., Kol-
 ding
 Saxild, J., Dommer, Ribe
 Schack, A., Møller, Alslev
 — O. D., Amtmd., Greve, Scha-
 ckenborg
 Schjørring, C., Sognepræst, Tra-
 nebjerg
 — E., Arkitekt, Grindsted
 Schmidt, Aug. F., stud. art., Kø-
 benhavn
 — H., fhv. Stadsingen., Esbjerg
 — H. Chr., Købmand, Nr. Nebel
 — Jens, Gaardejer, Villebøl
 — Th., Enkefru, Kbm., Varde
 — Jes, Gaardejer, Mejls
 — V., Købmand, Eskelund
 Schouenborg, P., Landinspektør,
 Holsted
 Schydt, M. H., Købmd., Grind-
 sted
 Schøning, C. P., Postmester, Es-
 bjerg
 Sillasen, N. P., Direktør, Esbjerg
 Simonsen, Laurids, Hovborg
 Sivebæk, Th., Sagfører, Vejen
 Skaudrup, Fru, Brørup
 Skrumsager, J. N. L., Enkefru,
 Kjøbenhoved
 Skaarup, K., Sognepræst, Kværst
 Skjøde, H., Gaardejer, Veerst
 Skøtt, H. P., Lærer, Bakkely
 Slepsager, M. N., Trafikminister,
 København
 Sloth, H. P., Mejeribest., Varde
 Smith, H., Sagfører, Holsted
 Stemann, G., Kammerherre, Ha-
 derslev
 Spangsberg, L., Fabrikinspek.,
 Roskilde

- Strebøl, Bertel, Grdr., Grindsted
 Stenbæk, K., Assistent, Askov
 Stjernholm, R., Helsingør
 Styrup, Knud, Ingeniør, Herning
 Sundbo, Arne, Overretssagfører, København
 — J. P., Redaktør, Esbjerg
 Søgaard, C., Folketingsm., Lærer, Holsted
 Sørensen, S. K., Grdr., Tobøl
 — Dyrslæge, Holsted
 — Anna, Frk., Ribe
 — Morten, Gaardejer, Maade
 — Chr., Gaardejer, Mølholm
 — C. F., jun., Dyrslæge, Holsted
 — Frode, cand. polit., Emdruphøj
 — Guttorm, Gaardejer, Tange
 — H. H., pens. Lærer, Veldbæk
 — J. C., Gaardejer, Askov
 — J. C., Skovrider, Høllund
 — S. Jac., fhv. Sognef., Brørup
 — Jens P., Gaardejer, Klink
 — S., fhv. Folketingsmand, Nr. Nebel
 — S. M., Proprietær, Varde
 Svith, N. M., Læge, Ribe
 Tarp, J. S., Sognepr., Boslunde
 Teilmann, Tøger, Rentier, Varde
 Termansen, C. N., Rentier, Ribe
 Tetens, H. W., Provst, Hodde
 Thing, H. P. K., Grdr., Henneberg
 Thomsen, Proprietær, Langholtgaard
 — Frits, Firhøje
 — J., Proprietær, Thomasminde
 — Lerche, Amtsfuldægt., Ribe
 — M. E., Lærerinde, Nordby
 Thorslund, Propr., Tanderup
 Thorsen, Jens, Konsulent, Vejen
 Thyregaard, Sørine, Fru, Kærebøve
 Thyssen, E. K., Provst, Ulkebøl
 Timmermann, M., Agent, Varde
 Tobiasen, Fil., Sognef., Kærbøl
 — Marius, Proprietær, Lindgaard
 Torbøl, H., Læge, Nr. Nebel
 Truelsen, H. P., Kæmner, Odder
 Thygesen, Christen, Gaardejer, Skovbjerg
 Trier, J., Valgmenighedspræst, Askov
 Truelsen, Tr., Gaardejer, Hjortlund
 Tuxen, C. Th. A., Sparekassedirektør, Ribe
 Tychsen, Rasmus, Grdr., Hvidenggaard
 Vaaben, P., fhv. Sognef., Bække
 Vejrup, S., Gaardejer, Nr. Farup
 Wad, C. D., pens. Stationsforst., Korsør
 Weis, Øse
 Ventzelsen, Andreas, Gaardejer, Tranekærgaard
 Vestergaard, N., Lærer, Randers
 Vibæk, Marius, Overlærer, København K.
 Willemoes, C., Redaktør, Ribe
 Willemoes, J., Konsul, Esbjerg
 Villumsen, P., Købmand, Viborg
 Vind, I. H., Rentier, Ribe
 Willumsen, A., Rektor, Ribe
 Willumsgaard, J. P., Lærer, Sevel
 Windeballe, H. E., Stationsforst., Holsted
 Windfeld, I., Proprietær, Oksbøl
 — Hansen, I. C., Direktør, København
 — Hans, Partikulier, Hjerting
 Winther, Chr. P., Provst, København
 — Mathias, Fabrikant, Fitting
 Wissing, H., Møllejejer, Seest
 With, J., Dyrslæge, Vemb
 Vonds, Peter, Bryndum
 Voss, Mejeribest., Bækbølling
 Voxlev, J., Politimester, Tønder
 Wulff, A., Købmand, Jerne
 — H., Hjortlund
 — J., Apoteker, Aarhus
 Wulsten, Dorte M., Adjunkt, cand. mag., Ribe
 Øllgaard, Peder, Grdr., Gredstedbro
 — Olav, Grdr., Gredstedbro

Subskribenter.

- Det statistiske Departement, København K.
- Aastrup, H. J., Købmand, Ulfborg
- Abildtrup, J., Lærer, Bonnet
- Alsted, J. cand. theol, Vejle
- Andersen, Albæk, Chr. M., Grønlund
- Adjunkt, Hillerød
- Aksel, Assistent, Skagen
- David, Lærer, Fruens Bøge
- Andrup, Jens, Gaardejer, Lønborg
- Bardenfleth, V., Kammerherre, Vejle
- Bendix, Fr., Sognepræst, Astrup
- Berg, P. H., Lærer, Sdr. Stenderup
- Biblioteket for „Vejle By og Amt“
- Bjerre, N. P., Lærer, Tourup
- Brandorff, J. O., Kæmner, Kolding
- Bygbjerg, M., Lærer, Middelfart
- Bæk, Jakob, Gaardejer, No
- Cramer, H. C., Sagf., Ringkøbing
- Dahlerup, C. F., Overklitfoged, Skagen
- Eliassen, P., Redaktør, Kolding
- Fenger, F. G., Sognepr., Udby
- Frederiksen, N., Bogbinder, Roskilde
- Grunnet, J. B., Cyklehdl., Vejle
- Hansen, Arnold, cand. pharm., Vejle
- Læge, Terndrup
- K., Statskonsulent, Lyngby
- Mac. Gregor, Lærer, København
- Hauen, Reinh. van, Fabrikant, København
- Hempel, S., Direktør, Kolding
- Hindborg, C., Købmand, Vejle
- Ingemann, Bernh., Arkitekt, Rungsted
- Industriforeningens Bibliotek, København
- Jeppesen, N. P., Tømrer, Hee
- Johansen, P., Landmd., Gauerlund
- Jørgensen, P. J., Professor, København
- Kau, H., Sognepræst, Gadbjerg
- Kjær, J. F., Bankdirektør, Fredericia
- Larsen, Kristen, S. Gludsted
- Lauridsen, Knud, Landpostbud, Hee
- Lindholm, P., Lærer, Aagaard
- Lund, S., Lærer, Højrup
- Lundbye, J. T., Professor, København
- Meldgaard, P., Gaardejer, Grydgaard
- Malmberg, Overtelegrafist, Nykøbing F.
- Mikkelsen-Tønning, S., Lærer, Busk
- Mouritsen, S. N., Lærer, Lustrup
- Nielsen, Hans, Malerm., Høve
- J. E., Snedker, Kolding
- Janus, Kasserer, Ringkøbing
- Nørregaard, Kr., Læge, København
- Overgaard, J. C., Proprietær, Studshoved
- Pedersen, P., Gaardejer, Vandmosehus
- Tang Parmo E., cand. mag., Kolding
- Poulsen, Poul, Grdr., Lemvig
- Qvist, Chr., Murermester, Horsens
- Ravn, J. J., Lærer, Mølholm v. Vejle
- Rosendahl, Chr., Boghold., Kolding
- Schmidt, C., Grosserer, Kolding
- Simonsen, Chr. A. S., Graver, Kolding (†)
- Snorrason, Egil, cand. jur., København
- Statens Lærerhøjskoles Bogsamling, København
- Theilade, H. S., fhv. Provst, København
- Tilemann, H. Chr. G., cand. polyt., Morsager

Toft, Jens, Gaardejer, Lem
Tradsborg, N. P., Skoleinspektør,
Kolding

Villemoes, N., Fabrikant, Skæ-
rum
Wulff, Severin, Købmand, Vejle

Ialt:

Overordentligt Medlem 1
Livsvarige Medlemmer 24
Aarsmedlemmer..... 648

Tilsammen... 673

Desuden 68 Subskribenter

Aarsmedlemmer:

Ifjor..... 663 Medlem.
Tilgang..... 22 —

Afgang..... 37 —

648 Medlem.

Subskribenter:

Ifjor..... 65
Tilgang..... 4

Afgang..... 1

68

Navneliste.

(Ved J. Richter.)

- Aabenraa** 282 375 379
Aaby, Nørre, S., Vends H., 378
Aabølling, Lb., Føvling S., 288
Aadam S., Nørre Horne H. 355
Aagaard, K., Pr., 525
Aagesen, Laur., 505
Aakjærhus, Lejrskov S., 369
Aal S., Vester Horne H., 8 353
Aalborg 36 587
Aarhus 88 274 372 ff 382 ff 389 f
426 451 464
Aarre S., Skads H., 31 324
Aarup, Gd., Gram S., 518
Aastrup S., Gørding H., 147
Abel, sønderj. Hertug, 490 509;
— L., Provst 425
Abild S., Tønder H., 492 506;
— Aa 270
Absalon, Ærkebiskop, 61 339
Adeler Cort, Søkriger, 23
Adler, J. G. C., Pr., 2 10 178
Adolf, holstensk Greve, 488
Adsbøl, Gd., Lejrskov S., 278
Agerbæk, H., Pr., 399
Agersbøl, Gd., Lejrskov S., 278
Agerskov S., Nørre Rangstrup H.,
281 486 525
Ahlefeldt, Adolf J., 204; — Dit-
lev, 511; — Hans, 489; — Mar-
grete 229.
Ahrensberg, H.N., Borgmester, 85
Alkjærsg, Lb., Dejbjerg S., 413
Aller S., Tyrstrup H., 548
Allerup, Lb., Sneum S., 108 119
Als, 347 383 385
Alslev S., Skads H., 153 193—237
599 ff 644 — Aa 193 205 f 232;
— Mølle 207, 210 213 ff 227
— 599 ff
Altona 385 407
Alverdensdige (=Trældige), Anst
S., 269
Amager 13 16 223 331
Amland, Holland, 98
Amrum 486 494 528 535
Amsterdam, Holland, 98
Anchersen, A., Biskop, 458; — A.,
Læge 442 461; — Christine f.
Fridsch 461; — H. P., Profes-
sor, 461; — Marie f. Mechen
458; — Matth., Biskop, 458 f
465 477 480 f; — Søren Rek-
tor, 461
Andersen, A., Sognefoged, 395
402; — Chr., Gmd., 216; — Ge-
org, Gmd., 232; — H. C., Digter,
567; — Ingeborg, Husmands-
kone, 236; — Jesper, Smed,
370 372; — J. M. Bollerup,
Gmd., 422; — J. Stilling, Mejeri-
mand, Grosserer, 422 f 427;
Kr., Møller, 408; — Morten,
Gmd., 412; — Thomas, Husmd.,
235 f; — Thue, Sognefoged,
218 233; — Vilh., Professor,
480
Andresen, P., Højskolemand, 585
Andæflyth, S., Tønder H., 490

En Del mindre væsentlige Personnavne er udeladte, ligesaa Navnene i den .Hist.-topogr. Tidsskrift-Index* (S. 295—318). — Forkortelser: A = Amt; H. = Herred; Gd. = Gaard; Hgd. = Hovedgaard; Lb. = Landsby; Pr. = Præst; S. = Sogn; Gmd. = Gaardmand.

- Anflod, Vester, Gd., Møgeltønder S., 490 495
 Angel, Landskab, 386; — Christine f. Feddersen 435; — J. W., Præst, 145 334
 Ansager S., Øster Horne H., 328
 Anst S., Anst H., 18 278 381
 Arctander, J. N., Købmd., 97 100
 Arendt, M. F., Oldgranser, 169
 Arum, Lb., Højrup S., 380
 Arrild S., Hviding H., 285
 Arvesen, O., Højskolemand, 399
 Asferg S., Nørhald H., 270
 Askov, Lb., Malt S., 395 400 585 ff; — P., Degn, 577
 Asp S., Hjerm H., 604
 Astrup, Lb., Brøns S., 508; — H. C., Byfoged, 76
 August, Kurfyrste, 519
 Augustenborg, 375
- B**aagøe, H., Universitetsbogholder, 27 29
 Baden, T., Professor, 339 f 344 f
 Bagge, K., se Hjort
 Bagger, H., Biskop, 450; — J. A. F., Byfoged 76; — J. K., Præst, 56
 Baggesen, J., Degn, 575; — J., Digter, 25 184 ff 326 347; — Karen, 89; — Laurids, Embedsmand, 466; — Laurids, Raadmand, 81 89 91 ff; — Peder, Raadmand, 89; — se Falster, Mahler, Seerup.
 Bahia, By i Brasilien, 119
 Balle, N. E., Biskop, 2 11 25
 Ballin, S. S., Skindhandler, 407
 Ballum S., Lø H., 56 433 486 491 496 504 513 528
 Bang, J., Pr., 181 f; — M. M. C. f. Biering, Enkepastorinde, 245; — P., Degn, 573 f
 Barchmann, se Gram
 Bardediget, Vorgod S., 270 f
 Bardenfleth, J. F., Amtmand, 431
 Barfod, Fr., hist. Forfatter, 399
 Bartholin, Slægt, 446
 Bastholm, Chr., Pr., 25
 Bastiansen, D., Gmd., 216 223
 Bastrup, Lb., Vamdrup S., 527; — R., Pr., 156
 Bauditz, P. J. P., Officør, 373
 Bayern, 364
 Bech, John, Møller, 410; — Skolebestyrer, 349
 Beck, Aug., Gaardejer, 543; — J., Pr., 336
 Bek, Lb., Nustrup S., 31 380
 Bendixen, P. L., Apoteker, 436
 Benknolde, Klit paa Skallingen, Ho S., 108 115
 Bennich, H., Borgmester, 89 ff
 Bentzon, J. W., Pr., 11 178
 Berg, Chr., Politiker, 423; — Jeppe, Bygmester, 370
 Bergen, 99 471
 Berger, J. H. E., Kommandør, 16
 Bering, Vitus, Søfarer, 634, 636 639
 Berlin 215 259 329
 Berner, C. F., Etatsr., Kancellideputeret, 189
 Bertelsen, Elias, Forpagter, 608
 Bertouch, E. A., Amtmand, 523
 Bertouch-Lehn, P. G., Baron, 325
 Bevtøft S., Nørre Rangstrup H., 486
 Beyerholm, E. A., Pr., 464
 Biering, J. C., Pr., 181 f
 Bildsøe, P. M., Adjunkt, 146 348
 Billeschou, V., Pr., 320
 Billumtarp, Billum S., 407
 Binebæk, Hgd., Siseby S., Svanen, 386
 Birkkjær, Ølgod S., 409
 Bjerg, Forvalter, 188
 Bjerknæs, Fotograf, 638
 Bjerndrup Aa, Klipleve S., Lundtoft H., 269
 Bjerregaard, Holmslands Klit, 428
 Bjerrum, Næste- og Uder-, Ribe Domk. Lands., 508
 Bjært, Sønder, S., Nørre Tyrstrup H., 486 f
 Bjørn, Madam, 242
 Blaagaard, Seminarium, 247
 Blaavand, Lb., Oksby S., 110 112 f
 Blaavandshuk, Oksby S., 108
 Blackstill, Holland, 100

- Blangsted, M. S., Præst, 161 181 f;
— A. R., f. Bøtcher, 161
- Blankenberg, H. M., Prokurator,
94 96
- Blicher, N. G., Amtsprøvt, 145;
— St. St., Pr., Digter, 276 467
- Bloch, H. F., Byfoged, 76; — F.,
Pr., 353; — J., Pr., 354 357;
T., Biskop, 26
- Blohm, Jak., i Nordby, 468
- Bluhme, J. B., Hofpræst, 567
- Blymester, J., Borgmester, 100
- Boelsmann, 29 f
- Boileau, N., fransk Digter, 448
- Boisen, P. O., Biskop, 13 f
- Boller, Hgd., Uth S., 343
- Bollerup, N. A., Gmd. 95 100
- Bommerlund, Lb., Bov S., 285
- Borch, Oluf, Filolog, Læge, 459
- Bording, And., Digter, 447
- Bork, Nørre S., N. Horne H., 428;
— Sønder, S., N. Horne H.,
354 408 428 431
- Borlev, Lb., Øster Starup S., 274
- Bornholm 272 468
- Borris S., Bølling H., 45 174
- Bov S., Vis H., 282 375 377 383
- Bovbjerg, Ferring S., 80
- Bramdrup, Lb., Ødis S., 379
- Bramminge S., Gørding H., 446
467 577
- Brammingegaard, Bramminge S.,
444
- Bramming, J., Godsejer, 92
- Branderup S., N. Rangstrup H.,
486 582
- Branderslev S., Lollands Nørre H.,
468
- Brandt, J. S., Præst, 399; — Se-
minarist, 42 174
- Brasch, C. A., Provst, 367
- Brasen, F., Herredsfoged, 516
526; — J. O., Pr., 467
- Brasilien 114 119
- Brauneiser, C. A., Rektor, 552
- Brede, S., Lø H., 486 f 492 527
- Bredebro, Lb., Brede S., 285
- Bredmose, Alslev S., 194 227
- Bredsten S., Tørrild H., 607
- Breinholdt, C., Konsul, 599
- Breitenberg, P. J., Byfoged, 76
- Brem, Lb., Rødding S., 584
- Bremen 71
- Brinck, N., Skibsejer, 110 f
- Brink, Hgd., Ballum S., 491
- Broby, Sønder, S., Salling H., 378
- Brockdorff, C. C. N. M., Folke-
tingsmd., 397
- Brorsen, Knud, Forpagter, 608;
— Morten, Forpagter, 608
- Brorson, Broder, Biskop, 462 477
566; — H. A., Biskop, 24 433
459 463 470 481 566—582 598;
— Nik., Pr., 433
- Brudager S., Gudme H., 463
- Bruhn, Th., Landstingsmd., 397
- Bruun, J., Degn, 576
- Brylle S., Odense H., 378
- Bryndum S., Skads H., 87 154
194 f 640 ff 644
- Brænore, Lb., Taps S., 548
- Brænderslev, Vester, S., Børglum
H., 607 614
- Brøns S., Hviding H., 281 500
504 508 518 537 541
- Brørup S., Malt H., 146, 362, 573 f
- Buck, M., Pr., 580
- Buhl, Adjunkt, 146
- Bundgaard, Jordrup S., 380
- Bustrup, Lb., Haddeby S., 376
- Bülow, Joh., Geheimeraad, 338
345
- Bützow, N. J., Pr., 572 f
- Bækbølling, Føvling S., 605 f
- Bække S., Anst H., 278
- Bølling, Lb., Egtved S., 278
- Bøtcher, se Blangsted
- Calmette, P. A. G. Bosc de la,
Amtmd., 17
- Carl Johan, svensk Konge, 58
- Carlos, Don, spansk Tronkræver,
240
- Carlsberg, Gamle, Bryggeri, Val-
by, 252 f; — Ny, Bryggeri,
Valby, 252 f; — Laboratoriet,
Valby, 238 ff 251
- Carlsen, H. R., Politiker, Stam-
husbesidd., 399
- Castberg, L., Provst, 604

- Castenschiold, Chr. L., General, 373
 Castensen, Maturin, Pr., 450 467 636 640 642
 Cassias, H. A., Farver 414
 Charlottenborg, 340 447
 Christensdatter, Edel, 638; — Ingeborg, 641; — Mette, 370
 Christensen, B. M., Pr., 146; — J., Amtsforvalter, 68, 83; — Lars (Smed) 416; — N. Chr., Sognefoged, 213 233; — N. P., Gdr., 216; — Simon, Degn, 147
 Christian, Konge, I, 496 514; — III, 339 506 511; — IV, 61, 84 454; — V, 66 79 85; — VI, 568; — IX, 610 613; — Kronprins (udvalgt Konge) 85
 Christiania 465
 Christiansfeld 350 371 379 f 548
 Christianshavn 10 348 367
 Christianshøj, Gd., Malt S., 625
 Christoffersen, O., Maskinmester, 638
 Clausen, H. C., Pr., 153; — H. V., hist.-topogr. Forf., 274 288; — N. O., Pr., 463
 Clausholm, Gd., Levring S., 57
 Clement, K. J., frisisk Forf., 547
 Clemmensen, P., Proprietær, 95
 Colbert, J. B., fransk Statsmand, 449
 Cold, C. M. T., Generalprokurør, 189
 Cortsen, O., Pr., 354
 Cramer, P., Provst, 437; — G. H. f. Jessen 437
 St. Crolx, 56 354
 Cronius, J., Borgmester, 93 f
 Curtz, H., Pr., 576 f; — P. H., Pr., 467
Daler S., Lø og Tønder H., 486 490 527
 Dahlstrøm, Indremissionær, 423
 Dalby, Lille, Lb., Hedensted S., 382
 Dalgas, Chr., Kommitteret, 587; — E. M., Oberst, 205 583
 Dam, Ph. R., Kaptajn, Folke­tingsmd., 397
 Damgaard, Kro, Løgumkl. S., 285
 Damm, Skovfoged, 554 f
 Dammark, N. P., Gdejer, 216; — Chr., Gdejer, 216
 Damme, Cathrine v., Adelsfrøken, 363
 Damsmark, Gd., Alslev S., 195 f 223 f
 Danckwerth, C., topograf. Forf., 288
 Dandiget, Asferg S., 270
 Danevirke 268 272 279 f 610
 Danneskjold-Laurwigen, C. C., Greve, 18
 Darum S., Gørding H., 147 467 576
 Daugaard, Christine, Frøken, 18
 Davout, L. N., fransk Marchal, 58
 Dejbjerg S., Bølling H., 409 413
 Deichmann, B., Biskop, 444
 Dogger Banke, Vesterhavet, 113
 Dollerup, Lb., Skanderup S., 278
 Donslund Mølle, Hejnsvig S., 408
 Dortheasminde, Gd., Vejen S., 394
 Drechsel, E. C. L., Byfoged, 76
 Drostrup, Lb., Læborg S., 573
 Dunkerque, nordfransk By, 74
 Dupont, M., Tolder, 68
 Dybe S., Vandfuld H., 270
 Dyhre, Skrædder, 240; — A. C. se Hansen
 Dyreborg, Skomager, 42
 Døllner, C. E., Garnisonskirurg, 174; — Christine f. Schiørring, 7 35 174 331; — Harald, Jus­titser., Generalrevisor, 7 35 174 177 179 341
 Døstrup, S., Lø H., 348 367 433 f 486 492 505 526 f 546.
Ebbesen, Ebbe, Møller, 625; — Niels, Danmarks Rednings­mand, 61 271; — Sibbe, Skip­per, 100
 Eenholm, J. P., Tolder, 68
 Egebæk, Lb., Tinglev S., 375
 Egerisgaard, Malt S., 626
 Egholt, Lb., Lejrskov S., 369 f
 Egtved S., Jerlev H., 269 276 335 381 f 607 615
 Egvad S., Nørre Horne H., 365
 Ehrenfeld, St. N., Godsejer, 450

- Ejderen 485
 Ejderstedt 406
 Eiler, L., Provst, 183 341 605 ff;
 — D. M. f. Krarup 605
 Eilschou, Chr., Apoteker, 359 557
 Ejstrup, Lb., Harte S., 379
 Ekernfærde 377 386
 Else Spindekone 611
 Emborg, C. M., Bolsmd., 369;
 — M. C., Bolsmd., 369
 Emborglund, Gd., Gjesten S., 369
 Emdrup, Lb., Hviding, S., 501
 Emdrupskov, Lb., Gram S., 281
 Emmerlev S., Lø H., 103 465
 499 504 506 f 515 f 528 535;
 — Gd., Emmerlev S., 506.
 Endorph se Worm
 Endrup Lb., Vejrup S., 621;
 — Mølle, V. Nykirke S., 161 621
 Endrupholm, Hgd., V. Nykirke
 S., 87 ff 450
 Engelstoft, O. C., Skriver, 94
 England 18 f 58 117 268 594
 Enkhuizen, By i Holland, 98 100
 Erik Mnevde, Konge, 488; — af
 Pommern, Konge, 488 495 510
 Esbjerg 109 f 117 120 634 f
 Eskelund Lb., Brørup S., 605
 Esperancebugten, Oksby S., 117 f
 Estrup, H. F. J., Godsejer, hist.
 Forf., 361; — J. B. S., Kon-
 seilspræsident, 361
 Ewald, Enevold, Pr., 567; — Fr.,
 Degn, 582
Faaborg, Fyn, 378 462; — S.,
 Skads H., 37 161
 Faarhusgaard, Malt S., 626
 Faarupgaard, Hgd., Jelling S., 382
 Fakse S., Fakse H., 423
 Falkenberg, By i Halland, 344;
 — Chr., Købmd., 97
 Falster, Chr., Pr., 468; — Chr.,
 Skolemand, 441—481; — Marie
 f. Staal, 468; — Margrethe
 f. Baggesen, 472
 Fandens Dige, Ikast S., 270
 Fanø, 65 ff 110 f 121—138 153
 467 547 f 645
 Farum S., Ølstykke H., 339
 Farup (Fardrup) Nørre, S., Ribe
 H., 142 153 504 524 527 551
 575; — Sønder, Lb., V. Ved-
 sted S., 501, 508
 Favrholt, Lb., Seem S., 501
 Feddersen, Artur, Fiskerikyndig,
 587; — se Angel
 Feilberg, H. F., Pr., Folkeminde-
 gransker, 410 587; — N. L.,
 Pr., 231
 Felding, Nørre, S., Ulvborg H., 464
 Feldmann, F. C., Overretsråd, 523
 Femern 454
 Ferup, Lb., Lejrskov S., 278
 Fielding, H., engelsk Forf., 25
 Fincke, lærd Slægt, 446
 Fjord, Chr. Pr., 577; — N. J.,
 Landøkonom, 583
 Flensborg 269 281 f 371 383 385 ff
 434
 Foersomhoved, Gd., Ølgod S., 409
 Fog, Cl., Pr., 463 f 467; — D. f.
 Wissing, 605; — H., Pr., 573;
 — H. B., Pr., 605; — J., Pr.,
 463 508; — L., Pr., 463; —
 se Sommer
 Fogh, J., Pr., 575
 Fogtman, H. A., Degn, 153; —
 L., Byfoged, 76
 Fol S., Frøs H., 281 528 536
 549 551
 Folbjerger, Alslev S., 222
 Folding S., Malt H., 574 619
 Foldingbro, Kro, Folding S., 281
 285 287 554 621
 Forballum, Lb., Mjolden S., 500
 536 543
 Forum, Lb., Bryndum S., 211 f
 227 229
 Foss, J., Læge, 448 466; — J.,
 Pr., 328; — A. M. f. Svane
 466 474; — C. M. se Worm
 Fovsing S., Hjerm H., 604
 Frankrig 49 58 63 240 268
 Frausing, J. J., Byfoged, 76
 Fredericia 106 145 327 350 366
 458
 Frederik, Konge, I, 510; — II,
 496 514; — III, 61 68 71 442
 456; — VI, 49 f 58 141 148 f 350

- 374; — VII, 610 f; — Prins af Hessen, General, 60
 Frederiksborg Slot 169
 Frederiksort, Fæstning v. Kielerfjord, 390
 Frederiksted paa St. Croix, 354
 Fridsch, A. F., Stiftsfysikus, 68 560; — M., Rentekammerdeput., 68; — M. P., Raadmd., 68; — P. M., Tolder, 65 68; — P. M., Borgmester, 68; — se Anchersen
 Friede, M. C., Tolder, 89
 Friedenreich, H. P. de L., Overførster, 57.
 Friis, C. H., Degn, 324; — Frederikke f. Tranberg 161; — G. M., Herredsskriver, 161; — L., Raadmand, 460; — H., Pr., 199; — se Terpager
 Frisland 494
 From, N., Søkaptajn, 117 119 ff
 Frost, P. N., Stiftsprovst, 328 607
 Fruering S., Hjelmslev H., 56 607
 Frølund, C. F. S., Skolemand, Politiker, 396
 Frørup S., Tyrstrup H., 379 548
 Frøs H., Haderslev A., 506 515
 Frøstrup, Gd., Lunde S., 95 100
 Fuglede, Ph. C., Pr., 400
 Fædsted, Lb., Hygum S., 281 285 620
 Fønss, P. S., Pr., 520
 Før 486 522 528
 Førsløv S., Ø. Flakkebjerg H., 41
 Føvling S., Malt H., 146 574 f 604 ff
 Gaarslev S., Holmans H., 274
 Gabel, C. C., Stiftamtmand, 105 442 ff 467 515; — Anna B. f. Steensen, 444
 Gamleborg, V. Mariæ S., Bornholm, 272
 Gammelby, Lb., Læborg S., 369 ff 391 395 573
 Gamst, Lb., Anst S., 278 350
 Ganer Mølle, Skjern S., 410
 Garibaldi, G., ital. Frihedshelt, 246
 Gedeløkke, J. P., Kommissionær, 459
 Gejsing, Lb., Anst S., 269
 Gellius, Aulus, rom. Forf., 472
 Geltzer, Karen L., Gmdskone, 391
 Genève (Genf), Schweiz, 259
 Genner Bugt, 281 f
 Gerbrandt, L., holl. Skipper, 98
 Gerhard (II), holst. Greve, sønderj. Hertug, 495
 Giesegaard, Hgd., Nordrup S., 39 445
 Giørtz, Anna B., Præstedatter, 31 156 165 188; — Anna C. f. Høxbroe, 31; — B., Pr., 10 31 f 143 f 158 ff; — C., Sekretær, 156; — H., Landmd., 156 167; — Kr., Købmand, Fabr., 156; — Peder, Købmd., 156; — Thomas, Købmd., 156 167
 Gjelballe, Lb., Skanderup S., 278
 Gjelsaa, Sønderjyll., 548
 Gjelsbro, Toldsted, Seem S., 619
 Gjerndrup, Lb., Brørup S., 630
 Gjesing, Lb., Bryndum S., 645
 Gjesten S., Anst H., 278 369 374 381 f 585
 Glückstadt, Holsten, 97 99
 Glyssing, Cl., Borgmester, 85 89 f 93 97
 Godfred, Konge, 268 272
 Godich, J., Kirkevæрге, 359
 Gorm d. gamle, Konge, 381
 Gosmann, B., Pr., 453 463; — C. H., Kapellan, 463 f; — Mette f. Vedel, 463
 Gottorp 377 522 f
 Gottschalck, H. J., Provst, 21
 Graa, M., Købmand, 97
 Graadyb, mel. Fanø og Jyll., 85 f 117
 Graasten, Aabenraa A., 377 379
 Gram, S., Frøs-Kalslund H., 281 288 380 445 506 515 523 533 543 f 548; — Gd., 39 f; — Hans, Historiker, 461 465 470; — Johanne f. Barchmann 465; — Lars, Pr., 465 468 476
 Granberg, Bankvægter, Frisør, 16 36; — L., svensk Regnem., 467
 Gredstedbro, Lb., Jernved S., 281 285 288

- Gregersen, Karl, Gmd., 194 216 ff
 Grene S., Slavs H., 328
 Grimstrup S., Skads H., 31 161 f
 181 ff 324
 Grindsted S., Slavs H., 328
 Grubbe, Marie, Adelsdame, 68
 Grundet, Store, Hgd., Hornstrup
 S., 381
 Grundtvig, F. L., Pr., 431; — N. F.
 S., Pr., Digter, 399 537 ff
 Grydvad Mølle, Janderup S., 408
 Grækenland 364
 Guldager S., Skads H., 153 195
 210 223 644
 Guldberg, O. Høegh, Statsmd.,
 Forf. 25
 Gundersen, Madam, 242
 Gunderslevholm, Hgd., Gunder-
 slev S., 8
 Gutfeld, F. C., Provst, 13 339 344
 362
 Gyldenløve, Ulr. Fr., Statholder, 68
 Gyrsting, Morten J., Rigsraad, 506
 Gærup, Lb., Visby S., 531
 Gørding H., 161; — S. (Gørding
 H.), 147; — S. (Hjerm H.) 607
- Haard**, Aug., Pr., 463; — Peder,
 Pr., 463
 Haderslev, 10 156 240 245 283 ff
 372 375 486 ff 515 f 519 ff 547
 552 ff 581
 Hafdrup, Lb., Vamdrup S., 281
 Hage, E. Ph. Hother, Politiker,
 536
 Hagemann, M., Landkommissær,
 533
 Halkett, H., General, 379
 Halle, Sachsen, 329
 Hamborg 58 66 76 81 99 117
 119 156 277 587 f
 Hammelev S., Gram H., 379 492
 553
 Hammerich, P. Fr. A., Prof., Fol-
 ketingsmd., 539
 Hammerum, Lb., Gjellerup S., 57
 Hannevang, Gd., Billum S., 227
 Hannover 195
 Hans, Konge, 510; — d. ældre,
 Hertug, 515 518 f
- Hansen, Ane C. f. Dyhre 240; —
 C. F., Amtmand, 161; — C.
 F., Arkitekt, 147 172 189; —
 C. M. Rahbeck, Gaardmd., 216;
 — Emil Chr., Botaniker, Gæ-
 ringsfysiolog, 238—267; — J.
 A., Politiker, 539; — Jens, Sko-
 leholder, 577; — Jesper, Borg-
 mester, 447; — Josef Chr., Ma-
 ler, 240 ff; — Jørgen, Raad-
 mand, 93; — L., Kammerraad,
 Amtsforv., 413; — Mads, Dig-
 ter, 400; — Mathilde f. Mel-
 chior, 267 f; — Niels, Kon-
 sumtionsforpagter, 83; — Nis,
 Møller, 214; — N. A., Gaardmd.,
 536 f 539 f 543; — N. P., Fol-
 ketingsmd., 397; — N. P., Meje-
 ribestyre, 216; — P., Skolehol-
 der, 575; — P. E., Pr., 336;
 — Viggo, Pr., 400
 Hanssen, L., Rektor, 28 145; —
 P. Tetens, Adjunkt, 41
 Hansted S., Vor H., 336
 Harbøe, Christine f. Fiuren, Ge-
 heimeraad., 474; — se Terpager
 Harboøre S., Vandfuld H., 80
 Harkesholdt, Ølgod S., 409
 Harlingen, By, Holland, 98 100
 Hass, L. D., Pr., Folketingsm., 397
 Hattensen, C. H. F., Byfoged, 76
 Hatting S., Hatting H., 373
 Hausmann, Dan., Amtsforv., 68;
 — Friedr., Tolder, 68
 Havercamp, Sigebert, holl. Sprog-
 mand, 477
 Havremarsken, Alslev S., 232
 Havsted, Lb., Ravsted S., 375
 Hedegaard, Hjortlund S., 499 508
 Hedemann, H. C. G. F., Gene-
 ral, 377 381 383
 Hedensted S., Hatting H., 285
 373 f 382
 Hede vigsminde, Gd., Læborg S.,
 391
 Hee S., Hind H., 409
 Heiberg, J. L., Digter, 184 606
 Heilmann, Cecilie, 433; — Hanne,
 433; — J. E., Borgmester, 28
 356 433

- Hejls, S., Tyrstrup H., 548
 Hejlsminde, Hejls S., Færgested, 548
 Hein, Brødrene, Kromænd, 68
 Heineth, G., Skovrider, 599
 Hejnsvig S., Slavs H., 328
 Helias, Biskop, 504
 Hellevad S., Sønder Rangstrup H., 281 504
 Hellfried, J. C. F., Stiftamtmand, 40 523
 Helms, J., Dr. phil., Pr., 245 612
 Helsingør, 327 366
 Hemmer, Christoffer de, Stadsfysikus, 447; — Karen de, 447; — se Worm
 Hemmet S., Nørre Horne H., 354 428
 Henne S., Vester Horne H., 354 417 428 605
 Henrik, sønderj. Hertug, 509
 Herning 270
 Herslev S., Brusk H., 274
 Hertz, Elise, Bispedatter, 433 ff
 Hillerup, Lb., Vilslev S., 527
 Hjarbæk Vig 272
 Hjarup S., Anst H., 380 f
 Hjelmdrup, Lb., Egtved S., 278
 Hjerm S., Hjerm H., 196
 Hjernild, H., Pr., 324
 Hjerting, Ladepl., Guldager S., 65—107 116 153 210 226 602; — Bugt, 282
 Hjort, Anna, Skoleforstanderinde, 13 ff 56; — Chr., Birkedommer, 17; — Else f. Holm, 8; — Fred. Chr., Pr., 11; — Hans S., Lærer, 35; — Jens, cand. theol., 21 349; — Karen f. Bagge, 11; — Karen f. Lind, 323 362; — Marie f. Schiørring, 12 34; — Nanna se Tang; — Niels, Pr., 2 11 22 26 28 173 190 319 325 f 341 f 360 ff; — Noline se Koch; — Olivia f. Rasbech, 187 367; — Peder, Forf., 13 15 23 26 38 58 144 151 154 166 184 ff 325 ff 347 359; — Sigfred C. F., Herredsfoged, 26 36 176 189; — S. S., Pr., 328; — V. C., Biskop, 1—64 141—192 319—368; — Vilh. B., Postembedsmand, 52
 Hjortlund S., Ribe H., 145 499 524 528 548 f 551
 Hjørning, Chr., Byfoged, 76
 Ho S., Vester Horne H., 72 ff 79 115 227 359; — Bugt, 115
 Hobo Dyb, mellem Skallingen og Langli, 115
 Hobro 49 51 272 367
 Hodde S., Øster Horne H., 235 f 318
 Hoff Hansen, H. P., Fysikus, 36 41 50 52 141 336
 Hoffmann, J. H., Entrepren., 223 f
 Holberg, L., Digter, 448 461 470 479 571
 Holdtun, A., Gaardmd., 216
 Holland 73 81 97 99 447 559
 Holm, A. K., Pr., 2 15 178 358; — H. P., Søofficer, 20 f; — — Forpagter, 547
 Holme S., Ning H., 11
 Holmer se Iversen
 Holmsland, 409 425 428
 Holst, H. P., Digter, 583
 Holstebro, 98 196 285 607
 Holsted S., Malt H., 146 550 575 604 ff
 Holstein, J. L., Greve, 477
 Holsteinborg, Hgd., Grevskab, V. Flakkebjerg, H., 246 f 267
 Holsten 58 141 389 410
 Hoptrup S., Haderslev H., 379
 Horats, rom. Digter, 173
 Hornbæk, Kirkeby, Tikjøb S., 267
 Horne, S., Øster Horne H., 328; — S., Salling H., 462
 Hornemann, C. F., teolog. Prof., 147 172
 Hornslet, S., Øster Lisbjerg H., 465
 Horns Rev, Vesterhavet, 109 112
 Horsens, 100 106 109 285 373 ff 506
 Hostrup S., Skads H., 153 195 211 216
 Hou, Lb., Snøde-Stoense S., 20
 Hovborg, Lb., Lindknud S., 285

- Huitfeldt, Arild, Historieskriver, 509 f 513
 Hulkjær Mølle, Brørup S., 630
 Hunderup S., Gørding H., 145 147 334 465
 Hundsbæk, Hgd., Læborg S., 493
 Hundsholt, Gd., Lejrskov S., 269
 Hundstrup S., Salling H., 400
 Hunnerup (i Odense), 20
 Husted, A. C., Konsul, 407 f 413
 Husted, Gde., Verst S., 278
 Husum, 66 97 390 406 ff 410
 Hviding H., Haderslev A., 494 500 f 505 515; — S., Hviding H., 196 324 463 f 467 537; — Nak, 83
 Hviid, Th. C., Møller, 216
 Hvolbøl, Gd., Lejrskov S., 278
 Hygom, J., Pr., 578 f; — P., Biskop, 566 569
 Hygum S., Frøs H., 381 f 500 550 556 566 620
 Hylderslev, Lb., Janderup S., 233
 Hyllested S., Sønder Dyrs H., 11
 Hünningen, By, Alsace-Lorraine, 364
 Høgsbro, Sof., Folketingsmd., 396 542 ff 547; — (Høxbroe), H., Amtsprovst, 45 143 358; — P., Købmand, 31
 Højbjerg, Lb., Mjolden S., 500
 Højelse, P. A., Rektor, 468
 Højen S., Jerlev H., 285
 Højer H., Tønder A., 505 515 535; — S., Højer H., 104 287 486 489 f 506 521
 Højrup, Lb., Lejrskov S., 278 370; — S., Hviding H., 285 508 581
 Højst S., Slogs H., 584
 Høm, Lb., Seem S., 496 501
 Høruphav, Fjord paa Als, 378
 Høy, Chr., Gaardmd., 432; — Chr., Skindhandler, 408. 411 f; — Jac., Skindhandler, 408
 Høyer, Oluf, fhv. Gaardmd., 555
 Ibsen, Hans, Sognefoged, 233
 Ikast S., Hammerum H., 270
 Ildved, Lb., Hvejsel S., 382
 Immervad, Kro, Vedsted S., Gram H., 285
 Ingemann, B. S., Digter, 170 399
 Italien 246
 Itzeho, Holstèn, 406
 Iversen, Emilie, f. Holmer, 20; — St., Gaardmd., 394
 Jacobi, C. F., Konferensraad, Forf., 339
 Jacobsen, Carl, Brygger, 252 ff; — J. C., Kaptajn, Brygger, 251 254 f
 Jakobsen, Hay, holl. Skipper, 100; — Kristjern, biskopp. Foged, 491; — Simon, Raadmand, 8997
 Janderup S., Vester Horne H., 105 227 407
 Jansen, Jan, holl. Skipper, 100; — Petter, holl. Skipper
 Japan 634
 Jelling S., Tørrild H., 381 383
 Jels S., Gram H., 281 380
 Jensdatter, Ane, 639
 Jensen, Henrik, Gaardejer, 625 630; — Ib, Strandfoged, 114; — Jens, Folketingsmd., 397; Jul, Husmd., 115 f; — Knud (i Holsted) 630; — Las, Borgmester, 84 f; — P., Amtsraads-medlem, 546; — P. E., Degn, 487; — S. P., Forstander, 431
 Jepsen, J. Th., Sognefoged, 221 233
 Jerlev S., Jerlev H., 274
 Jerne S., Skads H., 153 328 467 634 645
 Jerndorff, Vict. Kr., 35
 Jernved S., Gørding H., 146 183 577 605
 Jerstal, Lb., Vedsted S., Gram H., og Bevtoft S., N. Rangstrup H., 281
 Jessen, Abrah., Pr., 198 f 224 227 229; — H., Degn, 605; — O. F., Degn, 215; — Ole, Baad-fører, 113; — Søren, Degn, 605; — se Cramer
 Jessen-Hansen, H., Laboratorie-assistent, 248, 263

- Jested, Lb., Vilslev S., 449 527
 Jested, T. N., Pr. 464
 Johannsen, Wilh., Prof., 263
 Johansen, Chr., Brygger, 35
 Jordrup S., Anst H., 183 269 278
 380
 Juel, Iver, Domprovst, 499
 Juhl, Gaardejer, 621
 Junghans, C. F., Pr., 18 51 60
 350 357
 Justesen, Andr., Byfoged, 76 83
 Jutsen, Ole, Tolder, 69
 Juvenal, rom. Satiredigter, 191
 448 478
 Juvre, Lb. paa Rønmø, 522
 Jægerup S., Gram H., 280
 Jørgensen, Anders, Højskolefor-
 stander, 583 587; — Ane f. Vig,
 626 ff; — Chr., Lærer, 573; —
 Egbert, holl. Skipper, 98 100;
 — H., Degn, 587; — Jac., holl.
 Skipper, 100; — Jak., holl. Skip-
 per, 98; — J., Degn, 354; —
 Johannes, Møller, 618 f 625—
 633; — N. P., Pr., 213; — Pe-
 der, Møller, 625; — Petter,
 holl. Skipper, 100; — Dyrilæge,
 359
 Jørl Lille, Lb., Jørl S., Ugle H., 376
Kaalund, J. J., Pr., 355
 Kaas, F. J., Statsminister, 189
 Kalf, Jakob, Væbner, 505
 Kalko, J. B. F. H., Byfoged, 76
 Kalnein, H. E., Stiftamtmd., 444 475
 Kaltoft, Jens, Købmd., 97
 Kalvslund S., Ribe H., 145 528
 549 f; — H., 506 515 524
 Kampmann, H., Pr., 339
 Kargaard = Karkovgaard, Seem
 S., 518 619
 Kargaard, Ane Softe, 620; — Pe-
 der J., 620 ff
 Karl d. Store, rom. Kejser, 268
 Karoline, Prinsesse, 155
 Kastkjær, Lb., Lunde S., 410
 Kastrupgaard, Taarnby S., 14
 Kattegat 277
 Kellinghuusen, P. E., Stadshaupt-
 mand 19 f 359
 Kerteminde 458
 Kiel 62 385; — er Bugt, 280
 Kinch, K. F., Dr. phil., Arkæo-
 log, 156
 Kircher, Athanasius, tysk-rom.
 Lærd, 455
 Kirkeby, Lb., Roager S., 508
 Kirsbøl, Gde., Lejrskov, S., 381
 Kjeldbjerg, Gd., Læborg, S., 573
 Kjeldsandet, Vesterhavet, 136
 Kjærgaard, Emmerlev S., 506
 Klausen, Hedevig, Gdmkone, 390
 Klegod, Lb., Ny S., Holmsland, 428
 Kleinberg Kro, Nustrup S., 554
 Klejtrupvolde, Klejtrup S., Rinds
 H., 272
 Klinborg, Kro, Abild S., 285
 Kloppenborg, H. D., Gmd., 628
 Klopstock, F. G., tysk Digter, 25
 Klöcker, Alb., Laboratoriefor-
 stander, 238
 Knud d. Hellige, Konge, 271;
 — d. Store, Konge, 339
 Knudsen, Alfr., Murer, 216; —
 H. A., Godejer, 546; — H.
 C., Skuespiller, 184; — R., Pr.,
 359; — Journalist, 552; —
 Købmd., 180 359
 Knudsmark, Gd., Alslev S., 226
 228 f
 Koch, Gabr., Provst i Døstrup,
 348 436 526; — Gabr., Pr. i
 Mjolden, 440; — J. P., Pr. i
 V. Nyklrke, 37; — Mich., Pr.
 i Døstrup, 433; — Noline f.
 Hjort, 16 30 34 36 f 41 52 322
 f 361; — Petronelle f. Lind,
 348; — Degn, 146; — Købmd.,
 359; — Tobakshdr., 38
 Kochen, A. H. M., Pr., 2 178 183
 Koefoed, C. D., Stiftsprovst, 18
 24 27 45 181 337 354; — H.,
 Stiftamtmd., 27 34 64 145 336
 f; — M., Frøken, 141; — N.
 S. T., Landvæsenskommissær,
 354
 Kofod, Lucianus, Politiker 396 f
 Kokspang, Lb., Hostrup S., 212
 f 216 224 226 f
 Kolberger Heide 442

- Kolding 22 31 160 285 350 359
 371 392 453 458 467 486 515
 517 547 550 594 604 ff 629 f;
 — hus, 499
- Kolsnap, Lb., Nustrup S., 380
- Kongeaaen, 269 272 f 282 f 485
 505 531 538 541 548 f 551 572
- Kongsdal, Hgd., Ondløse S., 361
- Kongsmark, Lb., Rømø, 523
- Korsør 19 21
- Krause, Jesper, t. Basnæs, Lensmd.,
 512
- Krag, Joh., Byfoged, 76
- Kragh, Købmd., 359
- Kraiberg, N. N. H., Skolemand,
 396
- Krarup, Anna H. K. f. Storm, 607
 f 615; — Bothilde, 607; —
 Chr., Pr., 604—617; — C. J.
 L., Provst, 45 174; — C. M.,
 Pr., 154; — Dorthea M. J. se
 Eiler; — H., Provst, 607 610
 614; — H. C. M., Provst, 146
 604; — Johanne, 607; — J.
 N., Pr., 353; — Magdalene f.
 Vissing, 604 f; — Magdalene
 se Øllgaard
- Kraunse, Lb., Hostrup S., 212
 216 226 f 229
- Krisby, Hgd., Siseby S., Svansen,
 386
- Kristian, Tjener, 174 188 322
- Kristjern, Biskop i Ribe, 499
- Kristoffer af Bayern, Konge, 271
- Krog, Sognefoged, 537
- Kroggaard, N. Nebel S., 411
- Krogh, G. C., General, 381
- Krogsdal, Hgd., Nørre Felding
 S., 607
- Krohn, Gmd., 585
- Kronborg Slot, 456
- „Kronborg“, Mejeri, Gjesten S.,
 585
- Krusaa Mølle, Bov S., 377
- Kruse, E., Toldforpagter, 69 99;
 — H., Skrædder, 359
- Kuhlau, Fr., Komponist, 186
- Kuhlmann, Frøken, Lærerinde, 609
- Kurileme, japansk Øgruppe, 634
- Kurtz, se Curtz
- Kvaglund, Lb., Jeme S., 227 229
- KvangS., Vester Horne H., 353 428
- Kærstrup, Lb., Jægerup S., 380
- København 18 21 f 44 76 84 f
 106 117 120 148 427 441 470
 606; — Vor Frue Kirke 57 f
 154 172 189 f 329 f 343 350
 367; — Holmens Kirke 3 14
 36 358 466; — Nikolaj Kirke
 95 433; — Petri Kirke 3 178
 183 367
- Københoved, Lb., Skrave S., 626
- Købke, J. P., Pr., 145 147 335 337
- Køge 452
- Königsberg, Preussen, 71
- Körner, K. Th., tysk Digter, 434
- Lang, Knud, Pr., 576; — Niels,
 Pr., 147
- Lange, O. T., Generalkrigskom-
 missær, 14
- Langetved, Lb., Skrave S., 501
- Langlig Bjærge, Ø i Hjerting
 Bugt, 87 115
- Langslade Rende, Oksby S., 112
- Langsom, Gde., Alslev S., 226 f
 229; — Peder, Gmd., 212
- Larsen, Karl, Prof., 609; — L.,
 Borgmester, 97; — Peder, se
 Skræppenborg
- Lassen, C. L., Kancellideputeret,
 172 189 358; — H., Byfoged,
 76; — Amtsfør., 533
- Lauridsdatter, Ane Sofie, 620
- Lauridsen, Chr. J. (Degn), Gmd.,
 235 f; — Johannes, National-
 bankdirektør, 583; — Niels,
 Sognefoged, 207 222 233; —
 P., Skoleinspektør, 634 636
- Laursmark (= Damsmark), Gd.,
 Alslev S., 223 226 229
- Lautrup, Lb., Uge S., 375; —
 Hospitalspr., 553
- Laverentzen, Johs., Bogtrykker,
 Forf., 457
- Ledgaard, Nørre Nebel S., 422
- Ledøje, S., Smørum H., 187 344
- Leerbech, H., Pr., 17
- Lehmann, Orla, Amtmd., Politi-
 ker, 536 606

- Leipzig 58
 Lejrskov S., Anst H., 183 278
 369 f 380 604 607
 Lem S., Bølling H., 423
 Lemvig 46 80 97 143 270 350
 Lendrop, C. L., Byfoged. 76
 Lerbæk, Hgd., Hover S., 382
 Lerche, C. C., Greve, 438
 Lerchenborg, Hgd., Grevskab,
 Aarby S., 438
 Lert, Lb., Sommersted S., 380
 Lervad, Gd., Føvling S., 610; —
 A., Husflidslærer, 587
 Leunbach, H. C., Pr., 195
 Levring S., Lysgaard H., 57
 Leyden, Holland, 454
 Liebenberg, M. F., Pr., 339 344
 351 356 362
 Limbæk, Cl., t. Tørning, 492 f;
 — Hans, t. Tørning, 492; —
 Henneke, t. Tørning, 493
 Lind, Ane Marie, f. Nimb, 332;
 — J. M., Administrator, 5 10 f
 19 27 32 43 54 f 173 180 323 f
 359; — Karen se Hjort; —
 Petronelle se Koch; — Isen-
 kræmmer, 348
 Lindberg, Jac. Chr., Pr., Bibel-
 oversætter, 176 f 320 521; —
 N., Pr., 28
 Linde, Ch. A. de f. Hjort, 57;
 — J. C. de, Proprietær, 57
 Lindet, Vester, Lb., Gram S., 380;
 — Øster, S., Frøs-Kalslund H.,
 486 580
 Lindknud S., Malt H., 146 362 574
 Linnet, J. C. = Linde, J. C. de
 Lintrup S., Frøs-Kalslund H., 584
 587; — Søren, Prof., Biskop, 471
 Liselund, Hgd., Magleby S., Mø-
 en, 17
 List, d. nordl. Del af Øen Sild,
 104 486 ff 528 535
 Listov, Ane E. f. Svendsen, 36;
 — M., Overlærer, 36
 London, 113 259 327 366
 Lorens i Holsted (= Jes Loren-
 zen Georgsen) 630
 Lorenzen, Vilh. B., Dr. phil.,
 Arkitekturhistoriker, 435
 Louise, Dronning (g. m. Kg. Chri-
 stian IX), 610
 Ludvigsburg, Hgd., Vabs S., Svan-
 sen, 386
 Luffe, J., Pr., 579
 Lukassen, Chr., Gmd., 394
 Lund (i Skaane), 259; — Andr.,
 Tolder, 68; — Anne C. se
 Hausmann; — Chr., Sognefo-
 ged, 216 233; — Johs., Provst,
 46 142 f; — Laur., Pr., 464
 Lunde S., Vester Horne H., 92
 353 407 418 428; — Laur. N.,
 Sagfører, 92 96
 Lunderskov, Lb., Skanderup S.,
 196 278 596
 Lunderup, Hgd., Varde Landsogn
 89
 Lunds bæk, Nustrup S., 31
 Lundsgaard, Skodborg S., 531
 Lundum S., Vor H., 336
 Lustrup, Lb., Ribe St. Catharine
 S., 495 f 501 513 f 524 558
 Lustrupholm, Gd., Ribe St. Ca-
 tharine S., 495
 Luther, Morten, 333 338
 Lybye, Søren, Folketingsmd., 397
 Lydom S., Vester Horne H., 353
 409 ff 426 ff
 Lydomgaard, Lydom S., 88 92 95
 Lühe, Joach. Chr. von der, Amt-
 md., 581
 Lykkesgaard, Skanderup S., 596
 Lyksborg Slot, Angel, 385
 Lyne S., Nørre Horne H., 353 428
 Lyngby, Lille, S., Strø H., 466
 Lütken, Th. B., Amtsforvalter, 160
 Lyø, Salling H., 378
 Læborg S., Malt H., 146 273
 278 285 393 f 400 404 493 573
 Læk S., Kjær H., Tønder A., 406
 Lø H., d. bland. Distr., Sønder-
 jyll., 433 486 492 f 496 505
 516 533 535 546
 Løgumkloster, Flække, 285 519
 521 547 584
 Lønborg S., Nørre Horne H., 354 f
 357 410 428
 Lønborggaard, Hgd., Lønborg S.,
 417

- Lønne S., Vester Horne H., 354
408 423 428
- Løve H., Holbæk A., 36 176
- Løventhal, Edv., Missionær, 431
- M**Maaslev, Hgd., Siseby S., Svan-
sen, 386
- Madsdatter, Gjertrud, 370; —
Maren, 370
- Madsen, Hans (i Gjesing) 645;
— Jakob, Købmd., 97 f; — Ka-
ren, 395; — Klaus, Bolsmd.,
395; — Kristen, Gmd., Sogne-
foged, 369—404; — Mads, 395
- Mahler, A. H., Købmd., 466; —
Vibeke, f. Baggesen, 466
- Malle, Chr. H., Skoleholder, 147
- Malling, Ove, Historiker, Bank-
dir., 147 172 339 344
- Malt H., 161 493; — S., Malt
H., 146
- Maltbæk, Lb., Malt S., 574
- Mandø, Ribe H., 65 ff 70 72 486
ff 524 605
- Margrete, Dronn., 492 509 f 513;
— Jak. Kalfs Hustru, 505
- Margrethediget, Øster Nykirke S.,
271
- Martfelt, Chr., Nationaløkonom,
448
- Martialis, Marc. Valerius, rom.
Digter, 191
- Massmann, E. H., Pr. 44
- Matzen, Farver, 49
- Maurenbrecher, J. G., Pr., 2 10
178
- Mechen, se Anchersen
- Medelby S., Kjær H., Tønder A.,
375
- Mejer, Johs., Kartograf, 288
- Melancthon, Philip, Reformator,
333
- Melbye, Mads, Pr., 399
- Melchior se Hansen
- Meyer, D. A., Hofraad, Finans-
mand, 55; — P. Krog, Biskop,
331
- Michelsen, Lauge, Skoleholder,
582
- Middelboe, Georgine f. Kaas,
Bispinde, 64 141 336 553; —
Stephan, Biskop, 17 23
- Middelfart 379 463
- Mikkelsen, Peder (i Varde) 95;
— Rasmus, Toldinsp., 65 68 f
- Mjolden S., Lø H., 367 440 486
492 500 527 536 543
- Moe, Fr., Pr., 245
- Molbech, Chr., Prof., Historiker
144 169 f 184
- Moltke, W. J. A., Stiftamtmd., 33
43 523 f 553 557 f
- Monrad, P. J., Kancellideputeret,
18
- Moreau, J. V., fransk General,
364
- Mortensen, Hans (i Styg), 424;
— Terman, Degn, 572 f
- Morup, J., Pr., 579
- Mosevraa, Lb., Oksby S., 227
- Mouridsen, Jens, Købmd., 97
- Munholdt, Madam, 15
- Munk, Iver, Biskop, 511; — Jør-
gen, t. Visselbjerg, 218 226
- Munkegaard, Seem S., 496
- Munkemølle, Seem S., 496
- Müller, Soph., Museumsdirektør,
279 288; — Amtsinspekt., 448
- Mynster, J. P., Biskop, 2 178 365
- Møgeltønder, 433 ff 486 490 495
506 509 513 520 533 546 f;
— Kog, 532
- Mølby, Lb., Spandet S., 618 624
- Mølbygger, Chr., Gmd., 626 f
- Møller, H., Skoleholder, 577; —
H. J., Købmd., 631; — Poul
M., Digter, 184; — Hyrekusk,
43; — se Thordsen.
- Mørk, P., Bygmester, 84
- Møsting, J. S., Amtmand, 523.
- N**Nagbøl, Lb., Skanderup S., 269
276
- Nakskov 452
- Namensen, Isbrandt, holl. Skip-
per, 100; — Vadse, holl. Skip-
per. 98
- Napoleon I, fransk Kejser, 18 49
58; — III, fransk Kejser, 547
- Nebel, Nørre, S., Vester Horne

- H., 353 412 419 ff 431 f; —
 Vester, S., Skads H., 154
 Nederland, Oluf P., Byfoged 76
 Neumünster, Holstén, 245
 Neustadt, Holstén, 341 367
 Nibsaa 538
 Nielsen, Bendix, Gmd., 194; —
 Claus, Gmd., 374 391; — Cle-
 men (i Oksby) 110 114; — God-
 ske, Redaktør, 539; — H., Stift-
 amtmd., 533; — Hans, Forpag-
 ter, 608; — Jes (i Sdr. Lydum)
 426; — Niels, Godsejer, 88 f;
 — N. S., Pr., 119; — Peder,
 Godsejer, 89; — P., Konsulent,
 247 250; — P. K., Skibskap-
 tajn, 119; — Rasmus, Amts-
 forvalter, 49 359; — Stefan,
 Borgmester, 85 89; — S. Chr.,
 Uidspinder, 414; — Thøger,
 Skibskaptajn, 110 f; — Bræn-
 devinsbr., 410
 Nikolaj Klosters Birk (v. Ribe) 514
 Nikæa, By i Bithynien, Lille
 Asien, 473
 Nimb se Lind
 No S., Hind H., 418
 Noack, Anna Margr., 68
 Nordby, Fanø, 111 122 ff 153 467
 Nordborg, Als, 585
 Nordfrisland 488
 Norge 80 98
 Novrup, H. P. H., Lærer, 216 599
 Nustrup S., Gram H., 10 30 143
 155 f 281 380 579
 Nutzhorn, H., Højskolemand, 587
 Nyborg 20 f
 Nyby, Lb., Læborg 573
 Nyeland, St., Havebrugsmand, 587
 Nyerup, R., Prof., Literaturhisto-
 riker, 144 346 348 f
 Nykirke, Vester, S., Skads H.,
 37 161; — Øster, S., Nørvang
 H., 271
 Nykøbing, Falster, 468; — Mors,
 106
 Nymindegab, Færgested, Lønne
 S., 84 99
 Næsbjerg S., Skads H., 324
 Nørholm, Hgd., Thorstrup S., 100
 Nørre Horne H., Ringkøbing A.,
 77 100
 Nørup S., Tørrild H., 607
 Obbekær, Lb., Fol S., 529 536
 549
 Obdam, Jac., holl. Admiral, 456
 Ocksen, Johs., Biskop, 451 470
 Odense, 8 ff 19 359 382 384 441
 585
 Oksby S., Vester Horne H., 72
 74 79 f 108 ff 114 120 227
 Oksevad S., Gram H., 285 f
 Olesen, Anders, Gmd., 610
 Olgerdiget, Tinglev S., 269 f
 Ollerup S., Sunds H., 423
 Olpenæs, Hgd., Svans S., 386
 Olrik, Jørgen, Museumsinspektør,
 480
 Omme, Sønder, S., Nørvang H.,
 46 142
 Opsneum, Lb., Sneum S., 153
 Orpheus, mytisk Sanger, 455
 Orum, Jesper, Navigationslærer,
 73
 Osborn, H. F., amerik. Biolog, 263
 Ostermann, J. H., Apoteker, 450
 Ottersbøl, Lb., Mjolden S., 500
 Ottosen, K., Lærer, 371
 Outrup S., Vester Horne H., 353
 428 605
 Outzen, Chr., Pr., 581; — Ditlev,
 Pr., 582; — Johannes, cand.
 theol., 581
 Overbeck, H., Pr., 580
 Ovid, Publ., rom. Digter, 471 478
 Oxford 454
 Palludan, F. H., Købmand, 420;
 — J. W., Købmand, 420
 Paludan 41
 Panum, P. L., medic. Prof., 254
 Pape, Margr., Kong Frederik III.s
 Elskede, 68
 Pasteur, L., fransk Kemiker, 238
 252 f 257 f
 Pavels, Cl., Biskop, 356
 Peder se Thuresen
 Pedersborg S., Alsted H., 272
 Pedersen, And., Kvaksalver, 582;

- Hans, Sognefoged, 212 f;
 — H., Degn, 576; — Holger, Prof., Sprogmand, 609; — Jens, Lærer, Rigsdagsmd., 418; — Jørgen, Møller, 620 625; — Kr., Lærer, 609; — Karen A., f. Jensen, 625; — Marius, Skoleholder, 581; — N. P. H., Lærer, 418; — P. J., Stiftsprovst, 609
- Pergolesi, G. B., ital. Komponist, 37
- Pernambuco, By i Brasilien, 119
- Persien 364
- Perssen, And., Bymand i Horsens, 506
- „Peter Sara“, 628
- Petersborg, Gd., Uge S., 285
- Petersen, Corn., Folketingsmd., 397; — F. C. J., Provst, 607; — J. P., Redaktør, 591; — N. M., Prof., Sprogmand, 456 f; — P. Gyde, Gmd., 636; — Vagn, Gmd., 228
- Petrowitch, M. = Spangsberg, M.
- Philipsen, Dan., Byfoged, 76
- St. Pholmers Kilde, Alslev S., 219
- Pilegaard, Hans, Gmd., 587
- Pittersen, Carsten, holl. Skipper, 98
- Ploug, P. Carl, Redaktør, Digter, 397 606 609
- Plum, Fr., Biskop, 11
- Podergaard, Læborg S., 391
- Polak, Niels, 322
- Pontecorvo, Prins af (= Marchal Bernadotte) 59
- Pontoppidan, D. B., Pr., 324; — Erik, Biskop, Forf., 104; — H., Generalkonsul, 583 587 ff
- Poulsdatter, Kirstine, Husholder-ske, 642 f
- Poulsen, Købmd., 359
- Povisk, Laurids, t. Skrumsager, 93 f
- Prag, Bøhmen, 259 266
- Preussen 58
- Puggaardsgade i Ribe, 24
- Quistgaard, Th. M. S., Byfoged, 76
- Raahede, Lb., Hviding S., 508 537
- Raben, P., Admiral, 443
- Rahbek, K. L., Prof., Digter, 185 339 344
- Ramme S., Vandfuld H., 270
- Rammediget, Ramme S., 270
- Ramsing, Gæstgiver, 359
- Rasmus, Chr., Møntvidenskabsmand, 339 345
- Ranbøl S., Tørrild H., 381
- Randers, 270 285 361 377
- Randerup S., Lø H., 464 486 492 496 527 566 f 578 f 598
- Rantzau, Daniel, Feltøverste, 9 338 362 ff; — Peder, t. Vamdrup, 363 496; — se Schack.
- Rasbech se Hjort
- Rasch, J. M., Raadmand, 89 93 97
- Rask, A. H., Regimentsskriver, 88 199 f 229
- Rasmussen, O., Borgmester, 85; — R., Landstingsmd., 397; — R., Pr., 424 f
- Ravnø, Lb., Vester Nykirke S., 181
- Reenberg, Thøger, Landsdommer, Digter, 25
- Refsgaard, Taps S., 379
- Rein, J., norsk Digter, 25
- Reinhardt, J. C. H., Prof., Zoolog, 326
- Reinholdtsdatter, Katrine, 88
- Rejsby S., Hviding H., 529 537 579
- Reitzer, Chr., Jurist, Prof., 470
- Rendsborg 60 63 245 376 390 589
- Resen, P. H., Præsident, Historiker, 346 348
- Reventlow, A. C. D. L. E., Greve, Amtmd., 533
- Revsing, Lb., Gjesten S., 278
- Ribe 1 ff 17 f 21 f 51 f 63 68 ff 156 169 217 226 240 ff 286 319 ff 407 434 441—481 486 ff 517 f 549 552—565 631; — Domkapitel 501 f; — Domkirke, 501 f 561; — St. Catharine Kirke, 5 52 245 333 337 463 561; — Skole, 501 f; —

- Hospital, 367 497 ff; — St. Jørgensgaard, 498 f; — Liljeberget, 561; — Puggaard 498 — Riberhus 487 512
- Riber, H. V., Forf., 13 f
- Richardis, sønderj. Hertuginde, 509
- Richter, J., Pr., 119 400
- Riemann, P. J. St., Pr., 424 431 ff
- Riga, Letland, 109
- Riisbøl, Chr. P., Skipper, 74
- Rindom S., Hind H., 196; — N., Pr., 92.
- Ringe S., Gudme H., 17
- Ringkøbing 31 45 69 74 80 84 98 f 103 f 106 160 f 174 328 406 f 413
- Ringsted 172 367
- Rio de Janeiro, Brasilien 119
- Roager S., Hviding H., 508
- Rode, Gotfr. B., Forf., Skolemand, 399
- Rodriguez, Ide Sophie, se Spangsbørg
- Roed, J., Portræt- og Genremaler, 245
- Rold, Pr., 584
- „Rolighed“, Gd., Holsted S., 608
- Rom, Italien, 349
- Rom, N. C., Husflidsmand, Red., 583
- Rose se Schiørring
- Rosenberg, Hans, Mag. 508
- Rosendal, H., Højskolemand, 583
- Rosenkrantz, Erik Clausen, Væbner, 506
- Rosenvold, A., Pr., 147
- Rosenørn, C. G., Byfoged, 76; — P. Chr., Amtsfuldmægtig 431
- Roskilde 21 169 476
- Rostgaard, Fr., Oversekretær, 454 474; — Hans, Ridefoged, Amtsforf., 454 ff
- Rousseau, J. J., fransk Forf., 25
- Rubens, P. P., flamsk Maler, 439
- Rudkøbing 106
- Rudolphs, Købmd., 244
- Rugsted, Lb., Ødsted S., 381
- Rurup, Lb., Branderup S., 582
- Rusland 19 49 58 444 569
- Rye, Olaf, General, 242
- Rygen, 448
- Rærup, Lb., Lydom S., 407
- Rødding S., Frøs-Kalslund H., 45 143 156 288 537 542 554 584
- Røjlund, Gd., Gjesten S., 370
- Rømø, Lø og N. Rangstrup H., 73 98 486 492 f 496 505 513 516 522 527
- Sachsen** 519
- Sakse, Historieskriver, 457
- Sakskøbing 106
- Saltum S., Hvetbo H., 354
- Sanderumgaard, Hgd., Davinde S., 338
- Sass, M. W. Grosserer, 592
- Satterup, Henriette, Præstedatter, 433; — Niç., Pr., 28 64 433 f; — Præstesøn, 183
- Saxild, G., Landsarkivar, 161
- Saxtorf, Hgd., Risby S., Svansen, 386
- Schack, Anders, Møller, 213 f; — Andreas, Møller, 214 216 599 ff; — Anna f. Rantzau, 445; — H., Greve, Rigsfeltherre, 67 496 500; — H., Greve, Stiftamtmd., 444; — H. A., Møller, 214; — Knud B., Greve, 39 f; — Niels, Møller, 214; — Otto D., Greve, Stiftamtmd., 67; — Otto D., Lensgreve, Godsejer, 438, 530
- Schackenborg, Hgd., Grevskab, Møgeltønder S., 434 438 486 497 515 524 527 530
- Schak, Ane f. Vad 414; — Margrete se Vad; — Peter, Farver, 414
- Scherming, J., Pr., 581
- Schiøtte, J. M. C., Zoolog, 250
- Schiørring, Christine, se Døllner; — J. N. L., Pr., 235; — J. S., Byfoged, 76; — Lene E., 35; — Marie P. se Hjort; — M. M. f. Rose 18; — N., Kammermusik, 12 18; — Sofie, 17 41
- Schmidt, J. B., Biavler, Landmd., 583—597; — Marie f. Voigt, 585

- Schmith, H. J., Justitsr., Revisor, 17 21 27 43 346 359
 Schneekloth, H., Skolemand, 249
 Schou, Ph. J., Fabrikant, Industrimand, 427
 Schrader, J. H., Provst, 464
 Schrøder, L., Højskolemand, 431 583 f
 Schulenburg, G. L. von der, Greve, General, 186
 Schultz, J. F., Bogtrykker, 332
 Schwaneweide, H. F. von, Officer, 88
 Schøler, L. S., Folketingsmd., 397
 Schøller, F. C. G., Major, 549
 Schönhagen, Hgd., Svans S., Svansen, 386
 Schönheyder, J. M., Højesteretsadvokat, 185 326 352
 Seem S., Ribe H., 281 367 496 521 524 551
 Seemgaard, Seem S., 496
 Seerup, Ingeborg f. Baggesen, 462; — Matth. W., Pr., 462; — Niels T., Pr., 462; — Søren, Pr., 462 475 477
 Seest S., Anst H., 375 379
 Sehested S., Ekernfærde H., 60 63
 Sejerslev, Sønder, Lb., Emmerlev S., 499
 Sejrup, H., Gmd., 411
 Selsø, Hgd., Selsø S., 440
 Severinsen, P., Pr., 598
 Sibbern, F. C., filos. Prof., 171 351 ff 358
 Sidelmann, P. S., Pr., 153
 Siemsen, J., Landinspektør, 532 f
 Sild, 280 486 522
 Sillesen, S., Forpagter, 216
 Simensen, Jan, holl. Skipper, 100
 Sirich, H., Rektor, 464 470
 Sjelborg, Lb., Hostrup S., 226
 Sjørringvolde, Sjørring S., Thy, 272
 Skaane 272 468
 Skads (Skast) H., 77 83; — S., Skads H., 153 467; — S., Tønder-Højer H., 281 499 515 528 535
 Skagen 119
 Skallebæk Mølle, Seem S., 496
 Skallingen, Oksby S., 86 f 109 f
 Skamlingsbanken, Vejstrup S., 380
 Skanderborg 84 374
 Skanderup S., Anst H., 278 380 596
 Skarpenberg, Joh., Ridder, 494
 Skinkelsborg, Hgd., Sønder Stenderup S., 493
 Skjoldborg, S., Hundborg H., 369
 Skodborg H., Ringkøbing A., 80; — S., Frøs-Kalslund H., 278 281 288 380 531 547 584
 Skodborghus, Hgd., Vejen S., 281 286 381
 Skomager, Chr., Gmd., 409
 Skov, Lærer, 609
 Skovhus (Røj Skovhus) Gjesten S., 381 f
 Skovhøj, Gd., Brørup S., 630
 Skovrup, Lb., Taps S., 549
 Skrave S., Frøs-Kalslund H., 486 500 f 626
 Skrumager, Hgd., Sønder Bork S., 93
 Skrydstrup S., Gram H., 281
 Skræppenborg, Peder L., Lægprædikant, 391 423 431 630
 Skærbæk S., Hviding H., 506 537
 Slesvig, By, 376 383 388 516; — Land, 240; — Stift, 487 523
 Slevad, Sommersted S., 555
 Slien, 386
 Smederøj, Gd., Gjesten S., 374 380 387 391
 Smith, Gmd., 630
 Smørsandet i Graadyb, 86 f
 Smørum S., Smørum H., 334
 Snebsgaard, Seem S., 501
 Sneum S., Skads H., 153
 Snoghøj, Gd., Erritsø S., 379
 Sommer, N., Pr., 464
 Sommersted, S., Gram H., 380
 Sonne, H. C., Pr., 437
 Sophokles, græsk Digter, 191
 Sorterup, J., Pr., Digter, 442 f
 Sorø 272 329 465
 Spandet S., Hviding H., 288 618
 Spangsberg, Anne Margr., 643 f; — Chr. H., Gmd., Kirkejejer,

- 635 640; — Chr. Lycke, 644;
— Edel, 641; — Hans Christensen, Gmd., 635 f 638 ff 645;
— Ide Sophie, f. Rodriguez 642 645; — Jens, 639; — Kirstine (l Alslev) 207; — Morten H., Gmd., 638 642 f 645; — Morten (d. yngre) 645; — Morten, Hotelejer, 634; — Morten, Løjtn., 634; — Niels, Gmd., 641; — Niels Chr., Baadfører, 645; — Peder, 639; — Søren, Gmd., 641; — Thomas 639
Spangsbjerg Mølle, Bryndum S., 642
Speckhan, F. E., Stiftamtmd., 68 71 74 77 ff 83 93 f 96
Splittorff, Plantør, 555
Sponeck, M. S. V., Greve, Stiftamtmd., 526 528 ff 533 f 538
Sprogø 20
Staal, se Falster
Staby S., Ulvborg H., 431
Stakbølle 278
Stallerupgaard, Harte S., 409
Stampe, Charlotte, f. Grundahl, 425; — J. J., Pr., 424 f; — P. V., Farver, 426
Starup S., Skads H., 147
Stavning S., Bølling H., 409 413
Stedingk, A. von, preuss. Major, 549
Steensen, se Gabel
Steenstrup, J. J. S., Naturforsker, 250; — P. R., Byskriver, 141
Stege 465
Steinburg Amt, Holsten, 68
Stemann, E.J.P., Overretsraad, 523
Stenderup, Lb., Føvling S., 609;
— Lb., Øster Lindet S., 554;
— Sønder, S., N. Tyrstrup H., 493
Stenløse S., Ølstykke H., 320
Stensbæk, Lb., Højrup S., 285
Stephensen, O. S., Byfoged, 76
Sthyr, H. V., Pr., 195
Stockfleth, W. W., Amtmd., 533
Storm, Edv., Digter, 11 13 f; — K., Pr., 607; — se Krarup.
Stralsund, Pommern, 443
Strandby, Lb., Jerne S., 635 642
Strellev S., Nørre Horne H., 407
Strib S., Vends H., 379
Struer 616; — N. P., Lærer, 370
Strøm, L., Kancelliraad, 359
Stub, Ambr., Digter, 461 481
Stubbum, Lb., Aller S., 380
Stubdrup, Lb., Harte S., 379
Studsbøl, Lb., Oksevad S., 554 f
Studsdal, Lb., Tavlov S., 379
Stübel, Andr., tysk Ordbogsudgiver, 471
Styding, Lb., Hammelev S., Gram H., 379
Styg, Gd., Lønborg S., 424
Sundeved, 378 f
Svane, Claus, Borgmester, 100;
— Hans, Ærkebiskop, 467; — se Foss
Svansen, 386
Sveistrup, H., Pr., 392 400 431 585 617 626; — P., Pr., 607
Svensk, Peder Chr., 454
Sverrig 272 286
Sylov, Didr., Købmd., 97
Sylvested, Lb., Treja S., 376
Synkegaard, Graverkarl, 36
Sædding, Lb., Nørre Nebel S., 408 410; — Lb., Guldager S., 87; — Nygaard N. Nebel S., 425; — Vadgaard, N. Nebel S., 413 ff
Söderhamn, By, Helsingland, Sverrig, 113
Søllerød, Student, 41
Sølsted, Lb., Abild S., 492 f
Søltøft, J. P., Degn, 147
Sønderballe, Lb., Hoptrup S., 281
Sønderborg 287 377 ff
Sønderho S., Fanø, 66 69 110 f 122 ff
Sønderland-Rømø, 486
Søndernæs, Lb., Brøns S., 500 518 537
Sønderris, Gd., Guldager S., 641 645; — Mølle 216
Sønderskov, Hgd., Folding S., 619 f 626; — Mølle, Folding S., 618 ff
Sørensens, Anders, Gmd., 216;

- A., Lærer, 419 423; — H., Sognefoged, 233; — Jens, Sø-kortdirektør, 86 f; — Margrete, f. Schak, 414 427 ff; — Morten, Gmd., 414 427; — N. N., Lærer, 613; — Rask, Værthus-holder, 221
- Søvind S., Vor H., 371
- Taarborg** (i Ribe) 24
- Taarnby S., Amager, 12 f 46
- Tang, C. N., Justitiarius, 24 184; — Nanna, f. Hjort 24 154 188 326; — P., Pr., 337
- Tange Aa, Lysgaard H., 271
- Taps S., Nørre Tyrstrup H., 548 f
- Tauber, J. H., Rektor, 9 146 171
- Taulow, J. B., Tolder, 74 83 92
- Tavlov S., Elbo H., 348 379
- Teilmann, Tøger, Kaptajn, Proprietær, 87
- Terkeldsen, C. F., Degn, 147
- Termansen, Marie, f. Nielsen, 398; — N. J., Politiker, 392 394 ff
- Terpæger, Lars, Pr., hist. Samler, 460; — Maren, f. Lauridsdatter Frils 460; — Maren, f. Rasmusdatter Harboe 459; — Niels, Raadmand, 459; — Peder, Lektor, Historiker, 25 459 f 462 475 480
- Tetens, P., Pr. 362 365
- Thaarup, Th., Digter, 339 344
- Therkelsen, B. M., Byskriver, 83
- Thisted 464
- Thomsen, Carl, Sognefoged, 233; — Reck, Købmand, 221
- Thorsen, Ane, f. Pedersdatter, 89 96; — Laurids, Tolder, Borgmester, 74 81 84 f
- Thorsen, Iver, Ærkedegn, 506
- Thorstrup S., Øster Horne H., 328
- Thorup, J., Herredsfoged, 533; — P. N., Rektor, 13 28 37 145 173 356 f
- Thorvaldsen, Bertel, Billedhugger, 349 f
- Thorø, Kromand, Skovfoged, 555
- Thott, Otto, Greve, Statsmand, 349 569
- Thuesbøl, Lb., Brørup S., 574 630
- Thuesen, J., Købmd., 120
- Thura, Alb., Rektor, Pr., 452 f 457; — Helene C., f. With, 453; — Laurids, Biskop, 451 ff 473 f 476 f; — Margrete 452
- Thuresen, Peder, Biskop, 491 509
- Thy 272 369
- Thygesen, Sognefoged, 537
- Thyra Danebod, Dronn., 279 381
- Tietgen, C. F., Bankdirektør, 583
- Tilemann, J. N., Amtsprovst, 360
- Tinglev S., Slogs H., 269
- Tinnet, Lb., Øster Nykirke S., 285
- Tiresias, græsk Seer og Spaamand, 473
- Tirslund S., Nørre Rangstrup H., 486; — Lb., Føvling S., 612
- Tiset, Lb., Gram S., 380
- Tistrup S., Øster Horne H., 328
- Tjæreborg S., Skads H., 153
- Tobiesen, C. L., Provst, 412
- Tobøl, Lb., Føvling S., 226 281 287
- Toft, Oluf, Pr., 199 204 219
- Toftlund S., Nørre Rangstrup H., 579 581
- Toftnæs, Lb., Alslev S., 194 198 202 ff 211 213 216 218 f 600 f
- Toftum, Lb., Rømø, 522
- Toggerup, Gd., Steppinge S., 379
- Toldsted, Gd., Hjortkær S., 285
- Tomashus(Tømmeshus)Kro, Bjerning S., 285
- Tommerup S., Odense H., 22 362
- Torning S., Lysgaard H., 271
- Torrup, Lb., Alslev S., 195 202 224 f 229 234
- Torsted, Lb., Verst og Egtved S., 278
- Tranberg, A. C., Godsejer, 417
- Tranegaard, Alslev S., 218
- Tranehøje, Alslev S., 218
- Trier, E., Højskolemand, 423 425 431
- Troiæl, Th., Rektor, 145 f
- Trægaard, Møgeltønder S., 506
- Trældiget, Anst S., 268 f
- Trælborg, Verst S., 272
- Trøjborg, Hgd., Visby S., 486

- 492 f 496 f 509 f 513 ff 524
546
Tscherning, A. F., Oberst, Politiker, 540
Tuborg Bryggeri, Hellerup, 256
Tulsmark, Gd., Alslev S., 198
208 216 223 f 235
Turenne, Henri de, fransk Felt-herre, 71
Tuve, Biskop, 491
Tvismark, Nørre- og Sønder, Lb., Rømø, 523
Tygesen, Jens, Pr., 508
Tyrstrup H., Haderslev A, 493
Tyskland 58 246 268 329
Tækker, Peder (i Gjerndrup), 630
Tømmerby, Lb., Sneum S., 153
Tønder By 285 411 434 f 464
489 519 521; — H., 505
Tønnenen, Kasten, Borgmester, 447
Tørring Slot, Hammelev S., Gram H., 489 492
Tørringløn 486
Tøxen, P., Pr., 92 f 95
- U**
Ubjerg S., Tønder H., 489
Udstrup, Lb., Vedsted S., Gram H., 375
Uglvig, Gde., Jerne S., 640 f
Ulf, Peder, Købmd., 97
Ullemølle, Kro, Skærbæk S., 285
Ulv, H. P., Skoleholder, 574
Ulvborg H., Ringkøbing A., 94;
— S., Ulvborg H., 408
„Ulven“, Grund i Vesterhavet, 112 f 117
Ungsøgaard, I. J., Minister, 536
Upsala 259
Ure, Lb., Lejrskov S., 278
Urnehoved Tingsted, Bjolderup S.(?), 513
Ussing, Bagge, Hører, Pr., 466 f;
— F., Pr., 141; — Jens N., Subrektor, 465 f; — P.Pr., 573 f;
— Th., Amanuensis, 41
Ussinggaard, Hgd., Korning S., 373
Utland, mellem Ejderen og Slien, 488
- V**
Vad, Anders Chr., 411; — Ane se Schak; — Chr., Handelsmand, Legatstifter, 405—432;
— Jensine f. Mortensen, 416 ff;
— Søren, Gmd., 406 411
Valby S., København, 251 f
Valdemar Atterdag, Konge, 495;
— Sejr, Konge, 490; — V, sønderjydsk Hertug, 492 509;
— Hertugsøn, 509
Valkendorfs Kollegium, København, 31
Vallekilde S., Ods H., 425
Vamdrup S., Anst H., 281 372
380 f 527 548
Vandflod, Lb., Oksby S., 109
Vandfuld H., Ringkøbing A., 80
Varde 28 34 42 48 65—107 194
196 201 208 210 213 220 233
285 336 408 413 ff 600 f
Warming, J., Pr., 605; — M. C. C., Købmd., Agent, Folketingsmd., 397
Vartenberg, Vedsted S., Gram H., 285
Wassard, J., Pr., 353
Vedbøl, Lb., Vedsted S., Gram H., 379
Vedel, And. S., Historieskriver, 457 462 f; — Bernt, Pr., 463;
— se Gosmann
Wedel-Heinen, A. C., Byfoged, 76
Vedsted, Vester, S., Ribe H., 182
459 501 504 506 516 524 527
548 ff 577 f; — Øster, Lb., Ribe Domkirkes Lands., 486
501 506 508
Vejen S., Malt H., 146 278 285
288 381 393 ff 572 f 585
Weiland, Pr., 31 155
Vejle 98 100 146 272 285 372
375 382 523 604 f
Vejrs, Lb., Oksby S., 113
Vejrup S., Gørding H., 147
Vejstrup S., N. Tyrstrup H., 548
Vejstruprød, Lb., Vejstrup S., 380
Wellejus, H. T., Amtsprovst, 46
142 f
Velling S., Hind H., 337
Ventzelsen, Lorentz, Gmd., 230

- Verst S., Anst H., 272 f 278 381
 585 587
 Wessel, Peder, Søkriger, 442 f
 Vester (Horne) H., 74 77 83 100
 119
 Vesterland-Før 486 ff 528 535
 Wibe, P. M., Pr., 574
 Vibeke, Lb., Alslev S., 193 205
 212 216 228 ff
 Viborg 88 97 100 285 513 525;
 — K. F., Pr., 399
 Vidaaen, Tønder A., 486 489
 505 541 ff
 Vidsted, L. M., Pr., 452
 Wieland, C. M., tysk Digter, 25
 Wielandt, Sam., Borgmester, 76 f 91
 Wien 59 259 545 548 f
 Vig se Jørgensen
 Villadsen, J. A., Gmd., 228
 Villebøl, Lb., Kalslund S., 281
 549 f
 Vilslev S., Gørding H., 145 147
 324 334 465 527 551 576
 Vind, H. P., Møller, 618; —
 P. H., Møller, 618 ff
 Vindelev S., Nørvang H., 274
 Winding, P., Pr., 573
 Vinum, Lb., Døstrup S., 499 505
 Visby S., Lø H., 486 492 f 527
 531 543
 Visse, C., Lærer, 587
 Visselbjerg, Gd., Alslev S., 88
 194 f 199 213 217 223 226 ff
 Vissenbjerg S., Odense H., 378
 Wissing, Jens, Købmd., 359 604 f;
 — se Fog, Krarup
 With se Thura
 Vitved S., Hjelmlev H., 607
 Viuf S., Brusk H., 285
 Vium, Sønder, S., Nørre Horne
 H., 354 f 411 428
 Viumgaard, S. Vium S., 354, 411
 Wockum, Holland, 100
 Vodder S., Hviding H., 580
 Vogelius, P. M., Pr., 339
 Vogt, Husfoged, 533
 Wohnsen, P. D., Adjunkt, 145
 173 187 334
 Voigt se Schmidt
 Vojens, Jægerup S., 380 553
 Vojensgaard, Jægerup S., 553
 Wolf, J. A., Prof., 192
 Volquartz, C., Pr., 575
 Vorbasse S., Slavs H., 285 328
 Wordeman, R., Sagfører, 96
 Vordingborg, 468 488
 Vorgod Aa, Bølling og Hamme-
 rum H., 270
 Worm, Casten, Præsident, 442
 445 f 462 473; — Cathrine f.
 Endorph, 448; — Chr., Biskop,
 476; — Christiane M. f. Foss,
 448; — Joh., Vicegeneralpro-
 kurør, 94; — Margrethe f. de
 Hemmer, 447; — Matthias,
 Præsident, 93 f 442 446; —
 Ole, Læge, Runegransker, 219
 446 f
 Worsaae, J. J. A., Oldkyndig,
 Museumsdirektør, 269 277
 Vos, Gert, holl. Skipper, 100; —
 Rolf, holl. Skipper, 100
 Woydeman, J. P., Borgmester, 76
 Vraa, Lb., Lejrskov S., 278
 Wrangel, F. H. E., preuss. Gene-
 ral, 379
 Wulff, H., Stænderdeputeret, 525
 Wøldike; Sebastian, Proprietær,
 224 227 ff; — Vibeke, 228
Xenophon, græsk Forf. og Hær-
 fører, 214
Zakarlassen, Abrah., Møller, 214
 Zimmer, Gregers H., Pr., 469
Ærø 378 548 551
Ødegaarden (i Toftnæs) 208
 Ødis S., N. Tyrstrup H., 379 f 548
 Østed S., Jerlev H., 607
 Oehlschläger, A. G., Digter,
 184 325 f
 Ølby S., Hjerm H., 604
 Ølgaard, Søren, Raadmand, 105
 Ølgod S., Øster Horne H., 328
 407
 Øllgaard, M. V., Pr., 607 616; —
 Magdalene f. Krarup 607 616
 Ølsted S., Strø H., 466

Ørsted, A. S., Retslærd, Stats- Østergaard, Lyne S., 100
mand, 189; — H.C., Fysiker, 252 Øster (Horne) H., 77
Øsse S., Skads H., 324 Østerrig 58 ·

Rettelser.

Side 462, Lin. 3 f. n.: Niels, læs Søren
— 616, Lin. 14 f. n.: Martin, læs Macdonald Wissing.

Redaktionen gentager sin Henstilling til Medlemmerne om at nedskrive Erindringer og Oplevelser, som kan have Interesse og Betydning for andre, ogsaa for kommende Slægter. Til muligt Gavn for kommende Tidens Granskning vil vi med Glæde modtage slige Optegnelser og opbevare dem omhyggeligt i vort Arkiv.

Vi vil nu hertil føje: *de gamle Stednavne* maa vi heller ikke glemme at optegne, mens Tid endnu er. Det vil betyde meget for det Stednavne-Udvalg, som nu er i fuldt Arbejde, om man rundt om i Landet vilde komme det til Hjælp med Optegnelser af de gamle, nu ofte næsten uddøde Navne paa Gaarde, Huse, Agre, Markstykker, Høje, Bakker, Dale, Veje, Stier, Gærder, Bække, Aær, Kær, Mosehuller, Kilder, enkeltstaaende store Sten og Træer, Knolde, Tuer o. s. v. Skriv alt saadant op, men *som Navnene lyder i daglig Tale paa Stedet!* Afmærk de enkelte Steder paa et *Kort*, helst med *Tal*, der svarer til *Navnene* paa en medfølgende Liste! Og send saa det optegnede enten til Stednavneudvalget, Rigsarkivet, København K, eller til et af vort Historiske Samfunds Styrelses Medlemmer, blandt hvilke Dr. Marius Kristensen, Askov v. Vejen, ogsaa er Medlem af Stednavneudvalget!

Redaktionsudvalget.

Indhold af Femte Bind's fjerde Hæfte:

	Side
<i>De kongerigske Enklaver.</i> Af Sognepræst <i>M. H. Nielsen</i> , Kvong <i>I Ribe 1814.</i> Ved Kammerherreinde <i>H. Stemann</i> , Ribe.....	485 552
<i>Af Biskop H. A. Brorsons Visitatser i Ribeegnen.</i> Af Skoleforst. <i>Thorv. Madsen</i> , Odder.....	566
<i>Et Blad af vore Bierhøvers Historie.</i> Af Stud. art. <i>Aug. F. Schmidt</i> , København.....	583
<i>Fra Randerup Kirke.</i> Ved Kammerherreinde <i>H. Stemann</i> , Ribe	598
<i>Fredning om gamle Vejspor.</i> Meddelt af Kammerherre <i>G. Stemann</i> , Ribe.....	599
<i>Christen Krarup.</i> Sognepræst til Føvling og Holsted 1847—1876.	
Af Lærer <i>J. Andersen</i> , Føvling.....	604
<i>Et Blad af Sønderskov Møllens Historie.</i> Af Fru <i>Margrethe Løbner Jørgensen</i> , Vejen.....	618
<i>De gamle Gravsten paa Jerne Kirkegaard.</i> Af Fabrikinspektør <i>L. Spangsberg</i> , Roskilde.....	634
Regnskab m. m. for „Hist. Samf. f. Ribe Amt“ 1920—21.....	646
Fortegnelse over Medl. og Subskrib. af „Hist. Samf.“ 1. Novbr. 1921	648
Nævneliste.....	659
Rettelser.....	680

„Historisk Samfund for Ribe Amt“

udgiver som Regel aarlig et Hæfte af „Fra Ribe Amt“; dette faar Medlemmerne gratis, ligesom de faar andre Skrifter, som Samfundet enten udgiver eller understøtter, gratis eller til nedsat Pris. Og til Samfundets Foredragsmøder har de fri Adgang — Medlemsbidraget er 4 Kr. aarlig eller 40 Kr. én Gang for alle. — Ønsker et Medlem at blive Medlem af et af Landets andre historiske Amtssamfund, staar Adgangen aaben for halv Medlemspris og ved Henvendelse til vort Samfunds Sekretær.

Samfundets Styrelse er f. T.: Kammerherre *G. Stemann*, Christiansfeldvej 12, Haderslev (Formand); Konsul *C. Breinholt*, Esbjerg (Kasserer); Sognepræst *H. G. A. Jørgensen*, Farup v. Ribe (Sekretær); Høj-skolelærer Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov v. Vejen; Sognepræst *M. H. Nielsen*, Skrydstrup v. Vojens; Lærer *H. P. H. Novrup*, Alslev v. Varde; Sognepræst *J. Richter*, Vejen. — Styrelsens Foredragsudvalg bestaar af *Jørgensen*, *Kristensen* (Formand) og *Richter*; dens Redaktionsudvalgte af *Stemann*, *Nielsen* og *Richter* (Formand).

Ethvert af Styrelsens Medlemmer modtager Indmeldelser af nye Medlemmer af Samfundet. — Afhandlinger, som ønskes optagne i „Fra Ribe Amt“, bedes sendte til et af Redaktionsudvalgets Medlemmer; alle Bidrag, som optages, betales. — Nye Medlemmer kan faa tidligere udkomne Hæfter af „Fra Ribe Amt“ for 2 Kr. pr. Hæfte ved Henvendelse til Kassereren, til hvem ogsaa mulig Flytning bedes anmeldt inden hvert Aars 1. November.